

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ

ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ
ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ

Серія: «Економічні науки»

5/2010

Львів
2010

Міністерство освіти і науки України

Львівський інститут економіки і туризму

ББК 65

В 53

Вісник Львівського інституту економіки і туризму [Текст] : зб. наук. ст. / М-во освіти і науки України. Львів. інст-т економіки і туризму ; [редкол. : І. О. Бочан та ін.]. — Львів : ЛІЕТ, 2010. — № 5. — 328 с : іл., табл. — 300 пр. — ISBN 978-966-2400-05-2.

Bulletin of Lviv Institute of Economics and Tourism [Text] : collection of scientific works / Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv Institute of Economics and Tourism ; [editor-in-chief Bochan I.O.]. — Lviv : LIET, 2010. — # 5. — 328 p.

Висвітлюються актуальні питання теоретичних і прикладних аспектів економіки, розвитку туристичної індустрії в Україні і, зокрема, в Західному регіоні; аналізуються підходи до створення туристичного продукту й організації спеціальних видів туризму. Особлива увага звертається на вивчення краєзнавства, екологічного супроводу туристичної діяльності та підготовки фахівців для даної галузі.

Для фахівців туристичної галузі, науково-педагогічних працівників, аспірантів і студентів навчальних закладів туристичного профілю.

Topical issues of theoretical and practical aspects of economics of the tourist industry development in Ukraine and particularly in Western region are reflected; approaches to design of tourist product and organizing special kinds of tourism are analyzed. Special attention is given to local studies issues, ecological accompaniment of tourist activity and training specialists for the given branch.

For specialists of tourist sphere, scientific and pedagogical workers, post-graduates and students of tourist educational institutions.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. *Бочан І. О.*, д. е. н., професор — головний редактор;
2. *Берест Р. Я.*, к. і. н., доцент — заступник головного редактора;
3. *Білонога Ю. Л.*, д. т. н., в. о. професора;
4. *Бомба М. Я.*, д. с.-г. н., професор
5. *Буряк П. Ю.*, д. е. н., професор;
6. *Васильчак С. В.*, д. е. н., професор;
7. *Доманцевич Н. І.*, д. т. н., в. о. професора;
8. *Жук Ю. Т.*, д. т. н., професор;
9. *Задорожний І. М.*, к. т. н., професор;
10. *Лацик І. П.*, к. е. н., доцент;
11. *Лихолат Є. О.*, к. е. н., доцент;
12. *Майкова С. В.*, к. т. н., доцент;
13. *Майовець Є. Й.*, д. е. н., в. о. професора;
14. *Майор О. В.*, к. е. н., доцент;
15. *Михасюк І. Р.*, д. е. н., професор;
16. *Параняк Р. П.*, д. с.-г. н., професор;
17. *Реверчук С. К.*, д. е. н., професор;
18. *Сокіл В. В.*, д. фіол. н., професор;
19. *Тринько Р. І.*, д. е. н., професор, академік УААН;
20. *Муравська С. В.*, к. і. н., доцент — відповідальний секретар

Рекомендовано до друку
вченого радою Львівського інституту
економіки і туризму (протокол № 4 від 02.07.10)

ISBN 978-966-2400-05-2

© Львівський інститут
економіки і туризму, 2010
© Автори статей, 2010

ЗМІСТ

Розділ 1. ЕКОНОМІКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

<i>Саницька А. О., Ташак М. С.</i> Зародження мір довжини, ваги та об'єму на теренах Західної України	9
<i>Коркуна Н. М., Цегелік Г. Г.</i> Використання часових трендів для аналізу і прогнозування динаміки валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу у деяких країнах ЄС та Україні	15
<i>Штангрет А. М., Котляревський Я. В.</i> Загроза як ключовий елемент системи безпеки	20
<i>Лащук І. П.</i> Економічна безпека в контексті національної безпеки України	27
<i>Миськів Г. В., Свіжович Ю.</i> Динаміка інфляційних процесів та антиінфляційні заходи в Україні у 2007–2010 роках	32
<i>Лиса О. В., Крін Г. М., Андрушко Р. П..</i> Аудиторський контроль в системі заходів протидії і легалізації економіки	38
<i>Гальків Л. І.</i> Соціальні стандарти в Україні та їх вплив на людський капітал	44
<i>Фурсіна О. В.</i> Інноваційна сприятливість як фактор регіонального розвитку	51
<i>Савіцька О. П., Савіцька Н. В.</i> Інвестиційна привабливість Львівщини в умовах розвитку національної економіки	55
<i>Барна М. Ю.</i> Теоретико-методичні засади розвитку конкуренції і конкурентного середовища в сфері торгівлі	62

Розділ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТУРИЗМОЛОГІЇ

<i>Мицак А. П.</i> Функції митних органів України в сучасних економічних умовах	66
<i>Зінь Л. М., Капаціла В. І.</i> Зміст анімаційних програм у молодіжному туризмі	70
<i>Бойко М. Г.</i> Формування національного туристичного бренду в умовах підготовки до проведення ЄВРО–2012 в Україні та Польщі	74
<i>Кудла Н. Є., Клок Н. В.</i> Вплив популяризації та інформації на розвиток сільського туризму	78

Розділ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

<i>Біль М. М., Гринькевич О. С.</i> Розвиток туризму в Україні у контексті реформування соціально-трудових відносин	84
<i>Васильчак С. В., Франчук В. І.</i> Шляхи забезпечення безпеки розвитку підприємств готельного та ресторанного бізнесу	89
<i>Дідович І. І., Сенько Ю. В.</i> Використання туристично-інформаційного центру (ТІЦ) для підвищення конкурентоспроможності туристичних фірм	94
<i>Городня Т. А.</i> Тенденції розвитку індустрії туризму	101
<i>Батьковець Г. А., Заяць Н. О.</i> Застосування маркетингового інструментарію в управлінні туристичними підприємствами	106

<i>Микийчук М. М., Сусол Н. Я. Сільський туризм: типізація, категоризація та маркування у контексті сучасних ринково-економічних умов</i>	112
<i>Крапівіна Г. О. Людські ресурси та їх мотивація у волонтерстві</i>	117
<i>Ільканич К. І., Ільканич В. Ю. Шляхи використання інноваційних інформаційних систем та технологій в туристично-інформаційних центрах</i>	124
<i>Свелеба Н. А., Бігус М. М. Дослідження економічної доцільності від проведення великомасштабних спортивних подій</i>	128
<i>Клим Н. М., Мелех Г. М. Рейнжініринг бізнес-процесів в діяльності підприємств туристичного бізнесу: зарубіжний досвід та вітчизняні перспективи впровадження</i>	136
<i>Пересічний М. І., Магалецький А. В. ЄВРО–2012 як соціально-економічний фактор динамічного розвитку готельного господарства в Україні</i>	143
<i>Михайліченко Г. І. Туристичний продукт івентивного туризму: обґрунтування мережі маршрутів подорожей</i>	147

Розділ 4. КРАЄЗНАВСТВО, КУЛЬТУРА І ТУРИЗМ

<i>Юнко М. М. Концептуальні засади виховання у творчості Олега Ольжича як підвалини формування сучасної стратегії національного виховання</i>	152
<i>Вісин В. В. Культурно-просвітницька діяльність українських кооперативів у волинському воєводстві в 20–30-х роках ХХ ст.</i>	157
<i>Мартинюк Я. М. Участь органів самоврядування в розбудові міст Волинського воєводства (1921–1939 рр.)</i>	163
<i>Муравська С. В., Бендюк М. М. Національні особливості поєднання туризму та освіти (на прикладі м. Острог Рівненської області)</i>	168
<i>Вентка Р. А., Стоколос-Ворончук О. О. Студентський рух у Галичині наприкінці XIX — початку ХХ ст., та участь у ньому М. Галущинського</i>	174
<i>Шкляєва Н. В., Николюк Т. В. Краснавчі мотиви народної топонімічної прози Західного Полісся</i>	180
<i>Василишин О. М. Історія смт. Немирів (Яворівського району Львівської області) у контексті санаторно-курортної сфери Львівщини</i>	187
<i>Берест Р. Я. Професійні спілки Західної України в період існування ЗУНРу</i>	193
<i>Лазарович Н. В. «Технологічне розширення» людини у інформаційних вимірах «глобального села» (за Г. М. Маклюеном)</i>	199
<i>Бегей О. І. Християнство та ірраціональність у сучасній культурі</i>	206
<i>Луньо Є. А. Чумашкі пісні Надсяння у фольклорно-краснавчому аспекті</i>	211
<i>Вісин В. В., Вісина Т. М. Кооперативні традиції у пропагандистській діяльності «Ревізійного Союзу Українських Кооперативів» у 20–30-х роках ХХ ст.</i>	219
<i>Забіль Р., Цимбала О. Музей «національної пам'яті» (Про Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонького»)</i>	223

Розділ 5. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ І РЕАБІЛІТАЦІЯ

<i>Бочан І. О., Цимбалюк М. Ф. Санаторно-курортна індустрія Львівщини і її діяльність</i>	228
<i>Іващук Л. Я. Сучасний погляд на функціональні інгредієнти оздоровчих продуктів харчування</i>	233

<i>Павлишин М. Л., Сенік Л. Я. Актуальні проблеми виробництва фасованих мінеральних вод в Україні</i>	238
<i>Замрій О. М., Микитів Н. С. Вплив пакувальних матеріалів і тари на формування похідного раціону туристів</i>	243
<i>Пітин М. П., Шай О. К. Правила безпеки при проведенні туристичних походів</i>	250
<i>Біла Т. П. Приміський туризм Львова: сучасний стан та перспективи розвитку</i>	254
<i>Кучинська І. В., Любинець І. П. Рекреація і туризм у Яворівському національному природному парку</i>	261

Розділ 6. ІНФРАСТРУКТУРА ТУРІНДУСТРІЇ ТА ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЇ

<i>Караван Ю. В., Тащак М. С. Використання та рециклінг синтетичних матеріалів</i>	270
<i>Бомба М. І., Бомба М. Я. Екологічно безпечна продукція як важлива складова здорового харчування та продовольчої безпеки України</i>	281
<i>Рутинський М. Й., Паньків Н. М. Основні риси розбудови міжнародного готельного бізнесу у XIX–XXI століттях</i>	288
<i>Українець Л. А., Лесів М. М. Аналіз впливу агротуризму на розвиток інфраструктури сільських територій на прикладі Польщі</i>	293
<i>Мальська М. П. Просторова система туристичних послуг Львівської області</i>	299

Розділ 7. АУДИТОРІЯ

<i>Бомба М. Я. Болонський процес: реалії та перспективи розвитку вищої освіти в Україні</i>	303
<i>Бочан І. О. Про роль товарознавця-експерта як ключової посади в митних службах України</i>	310
<i>Баглай О. І., Матвіїв-Лозинська Ю. О. Особливості інтегративного навчання іноземних мов майбутніх фахівців сфери туризму</i>	314
<i>Баглай О. І. Педагогічні умови інтеграції технологій навчання іноземної мови студентів вищих навчальних закладів</i>	319

Розділ 8. ПОДІЇ. ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЙ

<i>Муравська С. В. Науково-практична конференція «Туризм і рекреація: стратегія розвитку напередодні Євро-2012»</i>	325
---	-----

TABLE OF CONTENTS

Section 1. ECONOMY AND ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

<i>Sanytska A. O., Tashak M. C. Origin of measures for length, weight and size on Western Ukraine</i>	9
<i>Korkuna N. M., Tsegelyk G. G. Using of time trends for the analysis and prediction of dynamics of inward gross product to one person apportionmently in some countries of EU and Ukraine</i>	15
<i>Shtanhret A. M., Kotliarevskyj J. V. Threat as a key element of security</i>	20
<i>Lashchyk I. P. Economical security in context of national safety of Ukraine</i>	27
<i>Myskiv G. V., Svizhovych J. The dynamics of inflationary process and uninflation measures in Ukraine in 2007–2010</i>	32
<i>Lysa O. V., Krip G. M., Andrushko R. P. Public accountant control in the system of measures of counteraction and legalization of economy</i>	38
<i>Halkiv L. I. Social standards in Ukraine and their influence on a human capital</i>	44
<i>Fursina O. V. Innovative favourableness as factor of regional development</i>	51
<i>Savitska O. P., Savitska N. V. The investment attractiveness of Lviv region on the conditions of national economics development</i>	55
<i>Barna M. Y. Theoretic-methodological principles of development of competition and competition environment in the trade sector</i>	62

Section 2. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF TOURISM STUDIES

<i>Mytsak A. P. Functions of customs of Ukraine on the modern economic conditions</i>	66
<i>Zin L. M., Kapatsila V. I. Contents of animation programs in the youth Tourism</i>	70
<i>Boyko M. G. Forming of national tourist brand on the conditions of preparation to leadthrough of EVRO 2012 in Ukraine and Poland</i>	74
<i>Kudla N. Y., Klok N. V. Effects of promotion and information on rural tourism development</i>	78

Section 3. SOCIAL-ECONOMIC AND MANAGEMENT FUNDAMENTALS OF TOURISM ACTIVITY

<i>Bil M. M., Hrynevych O. S. Tourism development in Ukraine on the context of reformation of social-labour relations</i>	84
<i>Vasylchak S. V., Franchuk V. I. Ways of ensuring of safety for development of hotel and restaurant business enterprises</i>	89
<i>Didovych I. I., Senko J. V. Using a tourist information center (TIC) to increase the competitiveness of tourist firms</i>	94
<i>Horodnia T. A. Progress of industry of tourism trends</i>	101
<i>Batkovets H. A., Zajats N. O. Application of marketing tools in management of tourist enterprises</i>	106
<i>Mykyjchuk M. M., Susol N. J. Rural tourism: typification, scoring and labelling on the light of modern market and economic conditions</i>	112

<i>Krapivina H. O. Human resources and their motivation in volunteering</i>	117
<i>Ilkanych K. I., Ilkanych V. J. Uses innovative information systems and technologies in the tourist information centers</i>	124
<i>Sveleba N. A., Bihus M. M. Research of economical expediency from organising large sports events</i>	128
<i>Klym N. M., Melekh H. M. Reequipment of business processes on the activity of tourist business enterprises: foreign experience and domestic prospects of introduction</i>	136
<i>Peresichnyi M. I., Mahaletskyi A. V. Euro-2012 as a social and economic factor of dynamic development of tourism in Ukraine</i>	143
<i>Mikhaylichenko G. I. The tourist product of event-tourism: ground of network for routes of trips</i>	147

Section 4. COUNTRY STUDY, CULTURE AND TOURISM

<i>Junko M. M. Conceptual principles of education in Oleh Olzhych's creation as foundations of forming of modern strategy of national education</i>	152
<i>Visin V. V. Cultural and educational activity of the Ukrainian cooperative stores in the Volyn province during 1920-30ies</i>	157
<i>Martyniuk I. M. Participation of self-governing bodies in Urban Development in Volyn Province (1921–1939)</i>	163
<i>Muravska S. V., Bendiuk M. M. National features of combination of tourism and education (by example of Ostroh (Rivne region)</i>	168
<i>Ventka R. A., Stokolos-Voronchuk O. O. Student movement in Halychyna at the end of 19th — begining of 20th century and M. Halushchynsky's Role in</i>	174
<i>Shkliayeva N. N., Nykoliuk T. V. Local motives for folk toponymy prose of Western Polissya</i>	180
<i>Vasylyshyn O. M. History of settlement Nemyriv (Yavorivskyi district of Lviv area) in the context of sanatorium-resort sphere of Lviv region</i>	187
<i>Berest R. Ja. Trade union of Western Ukraine during the time of the Western Ukrainian People's Republic</i>	193
<i>Lazarovych N. V. «Technological extension» of human being in the information context of the «global village» (of Herbert Marshall McLuhan)</i>	199
<i>Behej O. I. Christianity and irrationality in the contemporary culture</i>	206
<i>Lunyo E. A. Chumak Nadsyannya's songs in folklore and local lore aspect</i>	211
<i>Visyn V. V., Visyn T. M. Co-operative traditions in propagandistic activity of the Auditing union of the Ukrainian cooperative stores in 20-30 years of XX century</i>	219
<i>Zabilij R. V., Tsymbala O. S. Museum of «national memory» (about the National museum- memorial of victims of the occupation modes «Prison on Lonckogo»)</i>	223

Section 5. RECREATIONAL TOURISM AND REHABILITATION

<i>Bochan I. O., Tsymbaliuk M. F. Sanatoria and health resorts industry of Lviv region and its functioning</i>	228
<i>Ivashkiv L. Y. Modern view on functional ingredients of healthy food stuffs</i>	233

<i>Pavlyshyn M. L., Senyk L. Y.</i> Actual problems of packaged mineral waters production in Ukraine	238
<i>Zamrii O. M., Mykytiv N. S.</i> The effect of the packing material and tare on the formation of the field kitchen of tourists	243
<i>Pityn M. P., Shai O. K.</i> The rules of safety during carrying out touristic marches	250
<i>Byla T. P.</i> Sub-urban tourism in Lviv: modern state and prospective development	254
<i>Kuchynska I. V., Liubinets I. P.</i> Recreation and tourism in the Yavorivskiy national nature park	261

Section 6. TOURISM INDUSTRY INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY ISSUES

<i>Karavan Yu. V., Tashak M. S.</i> Using and recycling synthetics materials	270
<i>Bomba M. I., Bomba M. Y.</i> Environmentally benign products as important component of healthy nourishment and food safety of Ukraine	281
<i>Rutynskyi M. Y., Pankiv N. M.</i> Main features of development of international hotel business in XIX-XX Centuries	288
<i>Ukrainets L. A., Lesiv M. M.</i> The analysis of impact of agrotourism on the development of rural infrastructure by example of Poland	293
<i>Malska M. P.</i> Spatial system of tourism services in Lviv region	299

Section 7. AUDITORIUM

<i>Bomba M. Y.</i> Bologna process: realities and prospects of development of higher education in Ukraine	303
<i>Bochan I. O.</i> About the role of commodity researcher and expert as the key post in the custom services of Ukraine	310
<i>Bahlaj O. I., Matviiv-Lozynska Yu. O.</i> Features of combined foreign language studies for future specialists of tourism sphere	314
<i>Bahlaj O. I.</i> Pedagogical terms of integration of technologies of foreign language studies for students in higher educational establishments	319

Section 8. EVENTS. INFORMATION. REVIEWS

<i>Muravyska S. V.</i> Scientific-practical conference «Tourism and recreation: the strategy of development in Eve EURO-2012»	325
---	-----

Розділ 1.

ЕКОНОМІКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

УДК 53.081.5

Саницька А. О., Ташак М. С.

ЗАРОДЖЕННЯ МІР ДОВЖИНИ, ВАГИ ТА ОБ'ЄМУ НА ТЕРЕНАХ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлені основні відомості про народні міри довжини, ваги та об'єму, якими користувалися жителі сіл та міст Західної України.

Ключові слова: лікоть, п'ядь, сажень, верста, копа, копиця, стіг, скирта, пуд, мірка, гарнець, куфа, лукно, корчак, цебер, корець.

Знайомство з народними мірами та способами вимірювання на різних етапах історичного розвитку дозволяє проникнути в глибини народної мудрості і має велике значення для дослідження економічного та культурного розвитку народу.

Як свідчать архівні джерела, існувало безліч народних мір, за допомогою яких населення вело облік певної продукції у народних промислах і у сільському господарстві. Система народних мір, а точніше її безсистемність, досить складна і потребує ретельного вивчення. Джерельною базою вивчення мір і ваг є грамоти, рішення сеймиків, розпорядження, метрики (поземельні кадастри), податкові фасії, інвентарні описи маєтків, реєстри висівів і обмолотів зерна та інші документальні матеріали, у яких фіксувалися певні дані виробничо-господарського характеру.

Перші безцінні розвідки в цих дослідженнях зробили львівські історики Я. Ісаєвич, Я. Сеник, М. Худаш, матеріали яких використані у цій статті.

Еволюція способів вимірювання у всіх народів світу майже однакова, але процес формування, темпи і етапи їх подальшого розвитку різні та залежать, насамперед, від загального рівня матеріальної і духовної культури кожного народу.

Багато вчених давно задаються питанням: коли розпочалися вимірювання? Однозначної та точної відповіді немає і не може бути. Очевидно, вимірювання беруть свій початок з тих пір, як у людини виникла потреба у порівняннях розмірів свого тіла з предметами оточуючого світу, потреба у зіставленнях різних предметів, а пізніше у їх обміні і торгівлі ними.

На теренах сучасної України найдавніші відомості про вимірювання маємо з археологічних досліджень Криму — Херсонесу, Боспору, що були засновані грецькими колоністами ще задовго до народження Христа. Саме у грецьких колоніях Малої Азії, Причорномор'я, Придністров'я, а далі у слов'янських поселеннях завдяки торгівлі, міграціям, війnam набули поширення міри довжини, об'єму та ваги, які були складним сплавом існуючих раніше сукупностей місцевих одиниць вимірювань та мір і таких, що відносились до єгипетських та вавілонських прототипів. Тож є підстави вважати, що слов'яні запозичили деякі одиниці вимірювань безпосередньо з Давнього світу.

Неабиякий вплив на формування способів вимірювань і мір на українських землях мало запровадження тут християнства. Знайомлячись в різний спосіб із біблійними

текстами, наші предки одержали значну кількість відомостей про міри, способи вимірювання, якими користувалися іudeї.

Найбільш поширеними мірами довжини в іudeїв, як свідчить Святе Письмо, були амма (лікоть), п'ядь, або тефака (долоня), палець, палиця. Об'єм сипких і рідких тіл міряли в ефах та батах відповідно. А от сікль, бека, гера, міна і талант були основними одиницями ваги. Шахрайство під час вимірювань розцінювалось як несправедливість перед Богом: «Не буде у тебе у торбі твоїй подвійного каменя до ваги, великого й малого, не буде тобі у твоїм домі подвійної ефи, великої і малої. Камінь до ваги буде у тебе повний і справедливий, ефа буде у тебе повна і справедлива, щоб продовжилися дні твої на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі. Бо огіда перед Господом, Богом твоїм, кожен, хто чинить таке, хто чинить несправедливість» [1:208].

Справедливості у вимірюваннях дотримувалися й українці. У багатьох перших указах, законах, конституціях щодо мір можна зустріти окреслення «правильні», «справедливі», «добрі».

Розглянемо основні міри, якими користувалися наші предки у ті давні часи, зокрема міри довжини, об'єму та ваги, які задовольняли потреби того часу та ще й виявилися стійкими протягом століть.

Подібно до інших тогочасних народів, українці для вимірювання довжини користувалися різними частинами свого тіла, про що свідчать назви одиниць мір, зокрема палець, долоня, кулак, лікоть, стопа тощо. Перевагою цих мір було те, що кожен міг застосувати їх у будь-яких умовах і за будь-яких обставин. Та й розмір цих частин тіла у дорослих людей приблизно одинаковий.

Найбільш уживаними мірами довжини були лікоть, п'ядь, сажень та верста. Слово «лікоть» у давнину писали «лікть». Від нього утворилося дієслово «локтять» — у розумінні лічити, вимірювати. Лікоть як міра довжини, дорівнював приблизно довжині ліктьової кістки людини, тобто ~ 51 см. Цю міру знаходимо в «Історії України-Русі» періоду XIII–XIV ст.: «Від 100 ліктів матерії гріш» [2:161]. Але вперше ця міра згадується в «Руській Правді» князя Ярослава Мудрого. Про лікоть читасмо в «Патерику Києво-Печерського монастиря»: «Затвори себе Исакий в келії малій, яко четырех локо сущей» [2:161]. Тож ліктями міряли не тільки довжину шворки чи тканини («шовковий» лікоть, «полотняний» лікоть), а й невеликі віддалі.

Мірами довжини меншого розміру були долоня, або п'ядь, і ширина пальця. Пізніше між ними встановили таке співвідношення: 1 лікоть дорівнює 6 долоням, або 24 пальцям.

Слово «п'ядь» походить від старослов'янського «п'ять», що значить гнути, натягнути, розтягнути. У минулому в Україні користувалися різними п'ядями. Зокрема малою п'яддю називали віддалі від великого пальця до вказівного, що становить ~ 19 см, середньою п'яддю — віддалі від великого до середнього пальця, тобто ~ 23 см, великою п'яддю — віддалі від великого пальця до мізинця, тобто ~ 27 см.

Користувались і «п'яддю з кувирком», коли до великої п'яді додавали віддалі від мізинця до великого пальця, підвернутого під руку, тобто ~ 31 см, а також «чвертью» — віддаллю між кінцями розставлених пальців: великого і мізинця, що у дорослої людини дорівнює ~ 18 см, або 1/4 аршина.

Наши предки за одиниці вимірювання довжини застосовували не тільки розміри частин тіла. Іх рух теж був основою перших мір довжини. Зокрема кроками не рідко і в наш час вимірюють невеликі віддалі там, де не потрібна особлива точність. Для вимірювання довжини поля або віддалі до іншого населеного пункту крок був дуже дрібною мірою. Тому з'явилась інша міра — подвійний крок, або жердина.

Великі віддалі вимірювалися переходами. Шлях, який проходила людина за певний проміжок часу (за добу, місяць, від сходу до заходу сонця тощо), теж застосовувався як міра довжини.

Використовувалась і міра, що визначалася дистанцією, на якій було чути голос людини чи тварини. У старовинних актах зустрічаємо міру віддалення «на два, три реви волів». На полі і в городі застосовували міру «куди долетить топорище» [5:27]. Та більш визначеною одиницею довжини стала верста, або, як раніше називали, «поприще», що дорівнювала 750 сажням.

Саме з рухів окремих частин тіла людини виникла найпоширеніша довжина сажня — віддалі від кінця ноги до кінця витягнутої вгору руки. Цей сажень називали «казенним». Простота і природність цієї міри зумовили її живучість і поширеність.

Слово «сажень» взагалі походить від дієслова «сягати» і означає можливість розмірів частин людського тіла. Це пояснює існування ще двох видів сажнів: махового та косого.

Маховий сажень — віддаль між кінцями пальців розведеніх рук. У більшості людей вона дорівнює їх зросту. Цю закономірність знайшов на одному із своїх малюнків художник та вчений Леонардо да Вінчі [3:41].

Косий сажень — віддаль від каблука лівої ноги до кінця середнього пальця витягнутої вгору правої руки. Розмір косого сажня визначали й іншим способом: шворку перекидали через зігнуту в лікті руку так, щоб її кінці торкалися землі біля ступні. Довжина цієї шворки і була косим сажнем.

Практичне застосування знаходив і «короткий» сажень довжиною в три лікти.

У побуті найчастіше використовувалися половинні частини основної міри довжини, потім половина від половини — четверть, чи четверть, а далі — півчетверть, або осьмина.

Крім найбільш уживаних мір довжини, мешканці Західної України користувалися власними мірами. Зокрема на Буковині при вимірюванні землі застосовували такі міри: жердка — 5 м, або 20 шухів; шух — 25 см, або 12,5 цалів; цаль — 2 або 2,5 см (ширина великого пальця руки); сажень — 3 великих лікти, 2 м; крок — приблизно 80 см; миля — 7 км (довжина шляхів).

На Буковині використовували також малий лікоть — 50 см (від ліктя до кінця середнього пальця); великий лікоть — 65 см (від ліктя і до кінця середнього пальця та через кисть руки); п'ядь, або шпант, — 20 см. Полотно чи взагалі ручну тканину, а також коци (килимки) вимірювали аршином або малим та великим ліктями. У деяких повітах Буковини (по Дністру) використовували шнур — 20 м, або 4 жердки.

Кожна з названих мір у різних районах Буковини мала свою назву, зокрема: сажень — саг, сага, сажінь чи сажин; лікоть — локот, локт; крок — ступл; шух — шуф, чух; п'ядь — піяд чи пійт; долонь — вдолонь чи дольна; цаль — перст, палець.

У селах Гуцульщини використовувалися наступні міри довжини: сажень (1,82 м); аршин (75 см); міра (майже 75 см), «лікоть» (два лікти на міру); п'ядь; цаль (майже 2,5 см); миля (7,5 км).

Нерідко міри довжини у різних районах збігалися, але часто навіть у сусідніх місцевостях однойменні міри відрізнялися одна від одної за розмірами.

Важливу роль відігравали народні способи вимірювання необмолоченого збіжжя, соломи і сіна, врожаю сипких тіл та рідин.

Збіжжя здебільшого обчислювали копами, копицями, стогами, стіжками і скіртами; солому, сіно чи конюшину — копицями, скіртами, стогами і возами. Збіжжя в'язали у снопи, які були найменшими одиницями виміру врожаю. Величина снопа завжди була різною і залежала від виду рослин та їх сухості, чистоти тощо. Із сухого збіжжя в'язали більші, з сирого або з бур'янами — менші снопи.

Широко вживаною мірою була копа. Копа — спільнослов'янський термін для позначення збіжжя у снопах. З давніх часів він означав 60 штук, а стосовно збіжжя — 60 снопів. У Галичині копа була основною одиницею виміру врожаю [2:263–266].

У деяких місцевостях Закарпаття копа дорівнювала 30–38 снопам. За копами визначалися площі сіножатей — залежно від кількості кіп зібраного врожаю. Залежно від урожайності лугів на десятину рахувалося від 15 до 50 кіп сіна. Копою також визначалися площі орних земель, рахуючи 10 кіп на десятину.

Скошенню траву і збіжжя складали на полі ще в копиці. Урожай збіжжя і сіна звозили возами та складали в скирти, стоги і стіжки.

Слово «скирта» означає масу сіна, соломи або снопів збіжжя, яку складали для зберігання під відкритим небом у вигляді прямокутника з двосхилим верхом. Скирти були великі та малі. Велика скирта сіна містила 46 возів.

Величину скирти можна уявити, читаючи архівні документи: «сіна 1160 копиць в 4 скиртах» (с. Ходорів 1736 р.) чи «сіна скирт 7 довжиною 51 сажень, ширину 13 сажнів; сіна скирт 11 довжиною 93 сажні, ширину 26 сажнів; сіна скирт 3 довжиною 19 сажнів, а ширину 7 сажнів» (с. Ходорів 1738 р.) [2:263–266].

Стіг — маса сіна або снопів, яку складали для зберігання під відкритим небом у вигляді циліндра або куба з конусоподібним верхом. Стогами вимірювали кількість зібраного врожаю. Зокрема, у господарських рахунках Рогатинської королівщини йдеться, що у 1539 р. у двох місцевих фільварках було зібрано жита 32 1/2 стога, намолочено з 18 стогів — 28 колод, 54 стоги залишилися необмолочені. Вівса родило 14 стогів (730 кіп) [4:53–57].

У поміщицьких господарствах збіжжя складали у великі скирти і стоги, а в селянських — у стіжки.

Копою міряли не лише намолочене збіжжя, а й гроші, зброю, дерево, яйця, капусту тощо. Наприклад, у люстрації Белзького староства вказано, що на торзі буває битої рогатої худоби штук 20, а баранів по копі (м. Белз 1564 р.) [4:53].

Копами обчислювали кількість вироблених скляніх виробів. Це свідчить, що для легшого запам'ятовування і спрощення лічби в господарській діяльності термін копа широко застосувався українцями.

У сільському господарстві та народних промислах велике значення мав віз, або хура, фіра — основний сухопутний засіб пересування та перевезення вантажів до середини XIX ст. Він також служив для вимірювання величини зібраного врожаю, кількості сіна, дерева, риби, солі тощо. На двокінну хуру можна було покласти 3–4 копиці сіна.

У Сколе, Тухлі, Тухольці, Славську та інших гірських селах Західної України побутувала похідна міра воза і місцева міра сіна — гірський піввізок, або навозайка. Мешканці села Тухлі в 1820 р. давали державі данину «сіна складеного центнерів 22 або піввіzkів гірських чи навозайок 11» [2:266]. Характерно, що в усіх гірських місцевостях навозайку сіна прирівнювали до 2 центнерів.

Возами міряли землю, каміння : «На папернанську греблю вивезли зимою 1000 фір землі з ледом» (м. Буськ, 1765 р.) [4:54].

Мірою «віз» часто користувалися чумаки, у яких це була міра риби чи солі. На чумацький віз набирали у середньому 4000 штук чехоні, 1100–300 штук чабака, 6000 штук судака, 3000–4000 штук боковні.

У зв'язку з неоднаковістю возів за величиною між власниками солеварень і купцями часто виникали суперечки. Тому у 1491 р. вийшла спеціальна постанова, що вози для вантаження солі у дрогобицьких солеварнях повинні мати довжину на 14 п'ядей, ширину дна на 17 соляних топок (грудочок), ширину верхньої частини воза на 20 топок і висотою

на 20 топок. Сіль повинні так укладати, щоб на віз уміщувалося 6000 топок. Величину дрогобицького воза з сіллю визначали за кількістю вміщених у ньому півмірок солі.

Слід відзначати, що сіль варили або дрібну, яку всипали в бочки і продавали мірою, або так звану «товп'ясту» — формовану в топки. Ці топки рахували на тисячі. У XVI ст. 1000 топок дрогобицьких солеварень відповідала корцеві дрібної солі [4:49].

З розвитком обміну продуктів виникла потреба у їх вимірюванні з допомогою мір об'єму. Сипкі тіла та рідини міряли, наповнюючи ними посуд (мірки) певної місткості. Зерно та інші сипкі тіла міряли пудами, а також мірками. Були поширені такі міри як «канів», що вміщала 5 гарнців, і колода — 4 гарнці. Гарнець дорівнював 8 фунтам перегнаної чистої води при температурі 13,5⁰ Реомюра (тобто при найбільшій густині). Четверик мав у собі 8 мірок чи 8 четвертей, а четверть дорівнювала 8 гарнцям [4:49]. Проте, як свідчать архівні джерела, у мірах сипких тіл був великий різний.

Початковою мірою рідин була бочка, яка містила 40 відер. У різних місцевостях бочку розміром від 18 до 40 відер називали куфою. Куфами чумаки возили вино з Криму.

Застосувалася ще така міра об'єму — лукно, яка вміщувала близько 4 відер. У літописах зустрічається також корчак, який містив 2 відра і цебер, який вміщував приблизно 3 відра. Відро вміщувало 8 кварт. Сота частина відра називалася соткою, крючком або бичком. Пізніше вважалося, що у відро входить 10 штофів (12,3 л), а штоф має дві пляшки (ця міра запозичена від німців через Польщу) [3:50].

Крім найбільш уживаних мір об'єму, мешканці Західної України користувалися власними мірами. Зокрема на Буковині використовувалися такі міри місткості: око — 1 1/4 л, квarta — 1/4 л, літерка — 1/4 ока (літерка молока, квасу).

Для пива була виключно своя особлива міра — крігель або гальба (1/2 л). Використовувалися також міри місткості вадро — 12 оків, півшадра — 6 оків, 1/4 вадра — 3 ока. Для вина існувала міра синжап, яка дорівнювала 100 г.

Молоко міряли дерев'яним посудом — кубком (0,5 л), фелею (2,5 л) і відром (12,5 л). Відро мало 5 мір фелі, а фель — 5 мір кубка.

Вимолочений хліб міряли корцями, півкорцями, гелетками, демерліями, мірками і кавушами. Між ними існувала така залежність: корець — 100 кг, 1 ц; півкорця — 50 кг; гелетка (гилетка) — 25 кг; 4 гилетки — 1 ц; демерлія — 16 кг (пуд); мірка, або гарчик — 1,5 кг; дека — 100 г. Кавуш міг мати від 2 до 5 кг залежно від призначення (на борошно, сушню і гриби).

У деяких місцевостях Буковини застосовувалися ще такі міри ваги: центнер — 4 камені, камінь — 25 фунтів, фунт — 32 лоти.

Тютюн міряли на папуші. Папуша листового тютюну — це скільки в руки візьмеш. На Буковині тютюн міряли на скжутки. Скжуток — 10 листків, а папуша, таким чином, мала 30—40 листків [3:52].

У селах Гуцульщини виявлено такі міри об'єму: для рідких тіл — око (1 л), півоко (0,5 л), четвертка, або кватирка (0,25 л), зокрема горілку міряли кватирками чи шкаликами; для сипучих тіл — корець (1 ц), півкорця (0,5 ц), ділетка (25 кг), гарнець (5 кг), мірка (блізько 3 кг). Основними мірами ваги були деко (10 кг), фунт (0,5 кг), кіло (1 кг).

Селяни і жителі міст Західної України користувалися народними мірами, яких було значно більше від згаданих у даній статті. З розвитком науки і техніки та вдосконаленням метрологічної системи народні способи вимірювань були витіснені з ужитку і на сьогодні майже забуті (лише деякі з них збереглися і досі, особливо у сільському господарстві). Проте стародавні методи вимірювань мають велике значення для поглиблення знань з історії культури українського народу, розвитку етно-анімаційного туризму і тому заслуговують на подальше вивчення.

Література

1. Біблія або Книги Святого письма Старого й Нового Заповіту [Текст] : Переклад українського біблійного товариства. — UKRAINIAN BIBLE. United Bible Societies, 1993. — 296 с.
2. Величко О. М. Всеєвітня історія метрології: від давнини до кінця XIX ст. [Текст]. — О. М. Величко. — Київ : Основа, 2006. — 424 с. — ISBN 966-699-130-6.
3. Граціанська Л. М. Нариси з народної математики України [Текст]. — Л. М. Граціанська. — Київ : Вид. КНУ, 1968. — 100 с.
4. Грицко Б. А. Нариси з історії метрології на теренах України (від найдавніших часів до сучасності) [Текст]. — Б. А. Грицко. — Львів : Афіша, 2005. — 267 с. — ISBN 966-8013-14-X.
5. Шостъин Н. А. Очерки истории русской метрологии XI — начало XX века [Текст]. — Н. А. Шостъин. — М. : Издательство стандартов, 1990. — 280 с. — ISBN 5-7050-0117-7.

Саницькая А. О., Ташак М. С.

**ЗАРОДЖЕНИЕ МЕР ДЛИНЫ, ВЕСА И ОБЪЕМА
НА ПОПРИЩАХ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ**

В статье освещены основные сведения о народных мерах длины, веса и объема, которыми пользовались жители сел и городов Западной Украины.

Ключевые слова: локоть, пядь, сажень, верста, копа, копна, стог, скирд, пуд, мерка, гарнец, куфа, лукно, корчак, ушат, корец.

Sanytska A. O., Tashak M. C.

**ORIGIN OF MEASURES FOR LENGTH, WEIGHT
AND SIZE ON WESTERN UKRAINE**

The article covered the basics of popular measures of length, weight and volume used by the inhabitants of villages and town in Western Ukraine.

Key words: elbow, yard, fathom, mile, shock, stack, pood, merck, garnets, kufa, lukno, korczak, buckets, koretz.

УДК 330.43

Коркуна Н. М., Цегелік Г. Г.

**ВИКОРИСТАННЯ ЧАСОВИХ ТРЕНДІВ
ДЛЯ АНАЛІЗУ І ПРОГНОЗУВАННЯ ДИНАМІКИ
ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ У РОЗРАХУНКУ
НА ОДНУ ОСОБУ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄС ТА УКРАЇНІ**

Проведено математичне моделювання динаміки валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу у деяких країнах ЄС та Україні на основі статистичних даних за 2000–2008 pp., а також порівняльний аналіз цього показника в Україні та деяких країнах ЄС. Зроблено прогнозування показника на наступні періоди.

Ключові слова: математичне моделювання, валовий внутрішній продукт, часові тренди.

Економетричне дослідження макроекономічних процесів є важливим і актуальним завданням [1, 2]. Останнім часом з'явилася достатньо велика кількість робіт, у яких розглядаються різні економетричні аспекти розвитку української перехідної економіки. У ситуаціях, коли часовий ряд формується під впливом деякого набору випадкових і невипадкових факторів, аналіз окремих часових рядів, як результатуючих, так і факторних, має величезне значення. Період переходу України до ринкової економіки поряд із зростанням розуміння економічних наслідків прийняття тих чи інших політичних рішень супроводжувався і накопиченням статистичних даних про динаміку різних макроекономічних показників. У міру накопичення таких даних з'являється можливість виявлення та вивчення довготривалих зв'язків між різними макроекономічними показниками всередині української економіки, проведення порівняльного аналізу динаміки аналогічних показників в Україні та інших розвинутих країнах і побудови економетричних моделей таких зв'язків.

Трансформаційні перетворення, що відбуваються в Україні, обумовили потребу переходу від розроблення цільових прогнозів та планів до здійснення варіантних прогнозних досліджень розвитку економічної ситуації, що вимагає удосконалення існуючих і розроблення нових методів макроекономічного прогнозування відповідно до економічного напрямку країни.

Проблемам методології і методики прогнозування показників ВВП на стадіях економічного відтворення в рамках розроблення прогнозів економічного та соціального розвитку країни присвячено багато робіт українських вчених: В. Беседіна, Г. Бондаренко, Ю. Василенка, В. Вітлінського, В. Гейця, М. Гольцберга, І. Євдокимової, Б. Панасюка, Б. Кvasнюка, А. Крушевського, М. Меламеда, І. Крючкової, М. Кузубова, І. Лук'яненко, М. Скрипниченко, Б. Щукина, О. Макара, В. Корнійчук та зарубіжних авторів, серед яких М. Горден, П. Кругман, Г. Тейл, Л. Тімберген, П. Пойхонен та ін. Зокрема, в [3, 4] розглядаються методи прогнозування ВВП за фазами відтворення та секторами економіки, прогнозування динаміки ВВП з урахуванням соціальних чинників.

Аналіз наукових праць українських вчених свідчить, що питання аналізу та прогнозування динаміки ВВП на одну особу в Україні та порівняння цього показника з країнами ЄС ще недостатньо висвітлене.

Метою цього дослідження є використання часових трендів для аналізу та прогнозування динаміки валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу на 2010–2012 pp. та проведення порівняльного аналізу цього показника в Україні та деяких країнах ЄС.

Розглянемо дані про динаміку валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу за 2000–2008 pp. [5, 6]. Ці дані наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Валовий внутрішній продукт у розрахунку
на одну особу США деяких країн ЄС та України (евро)**

Роки Країни	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
США	38200	40300	39100	33900	32500	34300	35700	34000	32200
Німеччина	25100	25700	26000	26200	26800	27200	28200	29500	30400
Франція	23700	24500	25100	25700	26600	27400	28500	29700	30400
Італія	20900	21900	22700	23200	23900	24400	25200	26000	26300
Великобританія	27200	27800	28800	27700	29600	30400	32100	33500	29600
Латвія	3600	4000	4200	4300	4800	5700	7000	9300	10200
Румунія	1800	2000	2200	2400	2800	3700	4500	5800	6500
Польща	4900	5600	5500	5000	5300	6400	7100	8200	9500
Угорщина	5000	5800	7000	7300	8200	8800	8900	10100	10500
Литва	3500	3900	4300	4800	5300	6100	7100	8500	9600
Болгарія	1700	1900	2100	2300	2600	2800	3300	3800	4500
Естонія	4500	5100	5700	6400	7200	8300	9800	11600	12000
Україна	682	874	928	935	1086	1462	1831	2214	2626

ВВП на одну особу в США в середньому в 25 раз перевищує цей показник в Україні. В країнах з розвиненою економікою, які належать до ЄС, ВВП на одну особу в середньому складає 26886,11, що в 19 раз перевищує український показник. Розрив між ними відображає, перш за все, накопичене десятиліттями відставання в рівні і якості життя.

Для того, щоб досягти рівня Угорщини за показником ВВП у розрахунку на одну особу в 2008 р., який сягнув 10500 євро, Україні необхідно збільшити його обсяг у 4 рази. Оскільки показники України та відповідні світові характеристики кількісно суттєво відрізняються, то для порівняння використовується логарифмічна шкала. Якщо вважати, що темпи зростання ВВП України становлять 19%, як це спостерігалося у 2007, 2008 рр., то для досягнення рівня ВВП у розрахунку на одну особу Угорщини

станом на 2008 р. необхідно $m = \frac{\ln 3,998}{\ln 1,19} \approx 8$ років. Щоб досягти рівня Італії 2008 р. за цим показником Україні необхідно 13 років.

Однак слід урахувати, що середні світові показники також зростають за рахунок розвитку найбільш економічно потужних країн (США, Китай та ін.). Середньосвітові темпи розвитку країн з розвинutoю економікою протягом року приблизно дорівнюють 1,5–2,5 %. Темпи розвитку пострадянських країн та країн Східної Європи, які увійшли в ЄС, дещо вищі та складають 6–15 %. Тоді, щоб досягти Україною за показником

ВВП у розрахунку на одну особу рівня Угорщини Україні потрібно $\frac{\ln 10500 - \ln 2626}{\ln 1,19 - \ln 1,06} \approx 12$ років. Щоб досягнути рівня Італії за показником ВВП у розрахунку на одну особу

Україні потрібно $\frac{\ln 26300 - \ln 2626}{\ln 1,19 - \ln 1,015} \approx 15$ років.

Побудуємо часові тренди динаміки валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу для деяких країн ЄС та України. Обмежимося квадратичним, експоненціальним та лінійним рівняннями регресії

$$y = a_0 + a_1x + a_2x^2, \quad y = \alpha\beta^x, \quad y = \alpha + \beta x.$$

Невідомі параметри будемо знаходити за допомогою методу найменших квадратів, тобто мінімізуючи суму квадратів відхилень фактичних даних від теоретичних

$$F(a_0, a_1, \dots, a_n) = \sum_{i=1}^n (y_i - \tilde{y}_i)^2 \rightarrow \min, \quad (1)$$

де n — кількість невідомих параметрів в рівнянні,

y_i — реальні значення прогнозованого показника,

\tilde{y}_i — теоретичні значення.

У випадку квадратичної апроксимації умова (1) прийме вигляд:

$$F(a_0, a_1, a_2) = \sum_{i=1}^n (y_i - a_0 - a_1 x_i - a_2 x_i^2)^2 \rightarrow \min.$$

Якщо використовуватимемо лінійну модель, то умова (1) виглядатиме так:

$$F(\alpha, \beta) = \sum_{i=1}^n (y_i - \alpha - \beta x_i)^2 \rightarrow \min.$$

Для побудови експоненціальної моделі прологарифмуємо обидві частини рівняння $y = \alpha \beta^x$, вважаючи, що $\alpha > 0$. Одержано $\ln y = \ln \alpha + x \ln \beta$. Зробивши заміну $z = \ln y$, $a_0 = \ln \alpha$, $a_1 = \ln \beta$, матимемо $z = a_0 + a_1 x$. Тоді умова (1) набуде вигляду

$$F(a_0, a_1) = \sum_{i=1}^n (z_i - a_0 - a_1 x_i)^2 \rightarrow \min.$$

Якщо з цієї умови знайти a_0, a_1 , то отримаємо $\alpha = e^{a_0}$ і $\beta = e^{a_1}$.

Для перевірки моделей на адекватність обчислимо для кожної з них коефіцієнт кореляції між фактичними і теоретичними значеннями показника за формулою

$$R = \sqrt{1 - \left(\frac{\sum_{i=1}^n (y_i - \tilde{y}_i)^2}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \right)},$$

де \bar{y} — середнє значення реальних даних.

Для апроксимації динаміки валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу нами побудовані регресійні моделі. Для кожної країни вибрано ту форму регресійної моделі, для якої коефіцієнт кореляції є найбільшим. Регресійні моделі та обчислені для них коефіцієнти кореляції наведені в табл. 2.

Таблиця 2
**Регресійні моделі динаміки валового внутрішнього продукту
у розрахунку на одну особу в деяких країнах ЄС та Україні**

Країна	Часові тренди	Коефіцієнти кореляції
Франція	$y = 848,3x + 22603$	$R = 0,9894$
Польща	$y = 107,4x^2 - 560,3x + 5790,5$	$R = 0,9582$
Угорщина	$y = -21,2x^2 + 882,1x + 4216,7$	$R = 0,9858$
Латвія	$y = 134,1x^2 - 519,2x + 4250$	$R = 0,9826$
Румунія	$y = 79,8x^2 - 195,9x + 1976,2$	$R = 0,9926$
Болгарія	$y = 34,2x^2 - 11,9xx + 1754,8$	$R = 0,9941$
Литва	$y = 76,9x^2 - 17,8x + 3552,4$	$R = 0,9973$
Італія	$y = 668,3x + 20492$	$R = 0,9926$
Україна	$y = 32,2x^2 - 85,8x + 815,7$	$R = 0,9892$
Німеччина	$y = e^{10,1+0,023x}$	$R = 0,9447$
Естонія	$y = e^{8,26+1,13x}$	$R = 0,9928$

Отже, побудовані моделі досить добре апроксимують досліджуваний процес, оскільки значення коефіцієнта кореляції для всіх рівнянь є близьким до одиниці. Тому на основі побудованих моделей нами було здійснено прогнозування динаміки валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу в деяких країнах ЄС та Україні на 2010–2012 рр. (табл. 3).

Таблиця 3

**Прогнозовані показники динаміки валового внутрішнього продукту
у розрахунку на одну особу в деяких країнах ЄС та Україні (євро)**

Роки	Німеччина	Франція	Італія	Польща	Угорщина	Латвія	Румунія	Болгарія	Литва	Естонія	Україна
2010	31351	31934	27843	12623	11355	14765	9477	5762	12662	16155	3768
2011	32080	32783	28512	14533	11749	17330	11117	6537	14412	18398	4423
2012	32827	33631	29180	16657	12101	20163	12916	7380	16317	20952	5142

У статті, використовуючи дані про показники динаміки валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу в деяких країнах ЄС та Україні за період 2000 - 2008 рр., побудовані часові тренди. Коефіцієнти кореляції побудованих моделей близькі до одиниці, тому отримані моделі адекватно відображають реальну дійсність. Зважаючи на це, нами були обчислені прогнозовані показники динаміки валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу на період 2010–2012 рр. у цих країнах. Як видно з табл. 3, у країнах з розвинutoю економікою показник ВВП у розрахунку на одну особу змінюється плавно, що й характеризує стійкість економіки. Так, в Італії за чотири роки він зросте на 11 % в порівнянні з 2008 р., в Угорщині — на 16 %, а в Україні — на 95 %, якщо збережутися темпи зростання ВВП.

Література

1. Лук'яненко І. Г. Економетрика [Текст] : підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова. — Київ : Знання, 1998. — 494 с.
2. Федосеев В. В. Экономико-математические методы и прикладные модели [Текст] / В. В. Федосеев, А. Н. Гармаш, Д. М. Дайтбеков та ін. — М. : Вид.-во ЮНІТИ, 2002. — 391 с.
3. Макара О. В. Макроекономічне короткострокове прогнозування динаміки ВВП з урахуванням впливу соціальних факторів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / О. В. Макара; НАН України, Інститут економічного прогнозування. — Київ, 2001. — 14 с.
4. Корнійчук В. П. Методи прогнозування ВВП за фазами відтворення і секторами економіки на середньострокову перспективу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.03. «Економіка та управління національним господарством» / В. П. Корнійчук ; НДЕІ. — Київ, 2007. — 21с.
5. Government finance statistics — Summary tables 2/2009. — [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/government_finance_statistics/introduction.
6. Україна в цифрах 2008. Державний комітет статистики України. — Київ: Держ. підр-во «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. — 259 с.

Коркуна Н. М., Цегелик Г. Г.

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВРЕМЕННЫХ ТРЕНДОВ ДЛЯ АНАЛИЗА И
ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ДИНАМИКИ ВНУТРИННЕГО ВАЛОВОГО
ПРОДУКТА ПРИ РАСЧЕТЕ НА ОДНОГО ЧЕЛОВЕКА В НЕКОТОРЫХ
СТРАНАХ ЕС И УКРАИНЫ**

Проведено математическое моделирование динамики валового внутреннего продукта в расчете на одного человека в некоторых странах ЕС и Украине на основе статистических данных за 2000–2008 гг., а также сравнительный анализ этого показателя в Украине и некоторых странах ЕС. Выполнено прогнозирование показателя на следующие периоды.

Ключевые слова: математическое моделирование, валовой внутренний продукт, временные тренды.

Korkuna N. M., Tsegelyk G. G.

**USING OF TIME TRENDS FOR THE ANALYSIS AND PREDICTION
OF DYNAMICS OF INWARD GROSS PRODUCT TO ONE PERSON
APPORTIONMENTLY IN SOME COUNTRIES OF EU AND UKRAINE**

Mathematical modeling of the dynamics of gross domestic product per capita in some countries YEYE and Ukraine. It's based on statistics for 2000–2008's, as well as comparative Analysis of this indicator in Ukraine and several EU countries. Made prediction rate for subsequent periods.

Key words: mathematical modeling, gross domestic product, time trends.

УДК 331

Штангерет А. М., Комляревський Я. В.

ЗАГРОЗА ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто поняття «загроза» як ключовий елемент системи безпеки

Ключові слова: безпека, загроза, ризик, небезпека, інтерес

Ще в кінці XIX в. російські фахівці І. Брокгауз та І. Ефрон підкреслювали: «Безпека особиста і майнова є найголовнішою підставою людського розвитку. Відсутність безпеки особи і власності тотожно відсутності будь-якого зв'язку між людськими зусиллями і досягненням цілей, для яких вони здійснюються».

Безпека входить до переліку первинних потреб людини як біологічна і соціальна категорія живої природи і людства. Тому, безпека за своїм змістом і природою біологічна і соціальна. Її неможливо ігнорувати і не враховувати в житті людей і держави.

Сьогодні, об'єктивно, немає галузі знань, де б питання безпеки не займало визначальне, інколи досить важливe, місце в системі наукових положень. І це не випадково, адже науки, що досліджують різні види людської життєдіяльності в сферах суспільного життя, а також взаємодії живих і неживих систем, все частіше змушені вирішувати проблеми цілісності і захищеності, просторово-часові характеристики їх існування та розвитку. Все це, відповідно, призводить до необхідності досліджувати не лише феномен безпеки, але і соціальне явище — безпека організації, безпека соціальної системи, системи, де людина живе і працює [13].

Резюмуючи, можна відзначити, що без гарантування безпеки всяка людська діяльність являється безцільною. Безпека організації дозволяє зберегти і збільшити її потенціал, реалізувати інтереси і досягти бажаних цілей.

Значний внесок для формування сучасного розуміння поняття «безпека» зробили вітчизняні вчені: О. Ареф'єва, В. Білоус, І. Бінько, Н. Вавдюк, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, С. Злупко, Т. Кузенко, О. Кузьмін, А. Кіріenko, Т. Ковальчук, Б. Кравченко, М. Лесечко, В. Марцин, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, Н. Нижник, Г. Пастернак-Таранущенко, С. Покропивний, Г. Ситник, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Ярочкін та ін.

У працях вітчизняних науковців достатньо глибоко досліджено необхідність, причини та функції безпеки на різних рівнях, в умовах ринкових трансформацій, подальшого розвитку набули теорія ризиків та теорія антикризового управління, розроблено загальні підходи до аналізу та оцінки функціональних складових безпеки.

Однак ще багато аспектів цієї багатопланової і складної проблеми не з'ясовано. Це стосується передовсім самої суті безпеки, її взаємозв'язку із категоріями «небезпека», «загроза», «кризик», що дозволило б розробити ефективну систему безпеки на різних рівнях управління.

Метою статті є розкриття сутності поняття «загроза» як ключового елемента системи безпеки.

За останні десятиріччя значення терміна «безпека» значно розширилось. Так, безпека — це захищеність від небажаних, шкідливих для нормального функціонування системи впливів та їх наслідків. Поняття безпеки має для людини два виміри. По-перше, людина почувається безпечно, якщо вона відчуває захищеність у конкретний момент часу. По-друге, людина почувається безпечно, якщо має упевненість у власному майбутньому [9].

Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що безпека є невід'ємною якісною та кількісною характеристикою будь-якого об'єкта.

Поруч із категорією «безпека» в науковій літературі зустрічаються ще кілька узагальнюючих понять: «небезпека», «ризик», «загроза», запозичені з різних галузей і до деякої міри трансформовані. Перераховані категорії базові не тільки для розкриття змісту поняття, виявлення й усунення загроз безпеці на всіх рівнях її забезпечення. Вони усі взаємозалежні і тому кожна з них має лише відносну самостійність. Це означає, що розкриття сутності одних понять можливе лише при адекватному розумінні змісту інших. За результатами дослідження наукових робіт вітчизняних та закордонних науковців створена таблиця, яка характеризує наявність певних елементів у системі безпеки, їх поєднання та взаємозв'язок.

Таблиця 1

Трактування складових системи безпеки

Автор	Елементи системи безпеки
В. Манілов [12], М. Дзлієв [7]	ризик – виклик – небезпека – загроза
Н. Нижник, Г. Ситник, В. Білоус [14]	ризик — загроза — виклик — небезпека
П. Бєлов [11]	небезпека — загроза — виклик
В. Ярочкін [18]	пебезпека ризик загроза
Є. Олейніков [15]	небезпека — ризик — загроза
М. Єрмошенко [8]	небезпека — загроза
З. Герасимчук, Н. Вавдюк [4]	економічна безпека регіону-економічний ризик регіону-економічна загроза регіону-економічна небезпека регіону
В. Кузнецов [10]	ризик – небезпека – загроза

Суттєві відмінності у поглядах на природу поняття «безпека», а також окремих складових, які супроводжують його існування вимагає більш детального вивчення їх природи та взаємозв'язку в межах однієї системи.

У відповідності до поставленої мети, розглянемо один із названих вище елементів системи безпеки — загрозу. Проведене дослідження наукових джерел дозволило зробити висновок, що поняття «загроза» не має єдиного визначення, але узагальнення різних точок зору дозволило виділити три ключові підходи до трактування цієї категорії (табл. 2).

Узагальнюючи добробок інших науковців, на нашу думку, загрозу потрібно трактувати як одну із форм небезпеки, сукупність негативних факторів чи умов зовнішнього і внутрішнього середовища соціально-економічної системи, які призводять до зниження рівня безпеки. Це дії, які прямо або побічно направлені на зменшення рівня стабільності, тобто порушення умов стійкого існування і розвитку об'єкта. Під зовнішніми чинниками потрібно розуміти чинники, джерелом виникнення яких є зовнішнє середовище. Логічно, що внутрішні чинники породжені змінами внутрішнього середовища.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» до загроз в економічній сфері належать:

- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, також фінансової (фіскальної) політики держави;
- відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам;
- зростання кредитних ризиків;
- критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромисловому комплексі, системах життєзабезпечення; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України;

Таблиця 2
Трактування поняття «загроза»

Ключова характеристика підходу	Визначення	Автор
Ототожнення із небезпекою	небезпека на стадії переходу із можливості у дійсність, висловлений намір, демонстрація одних заподіянь шкоду іншими	В. Ярочкін [18]
	безпосередня небезпека нанесення збитків, посягання на цінності та інтереси, що охороняються правом власності; висловлений у будь-якій формі намір нанести фізичний, матеріальний або інший збиток особі, суспільству, державі	М. Абдурахманов, В. Баришполець, В. Манілов [10]
	конкретна небезпека, що створює певні перешкоди у виробничо-комерційній діяльності підприємства і здійсненні його економічних інтересів	Н. Подлужна [16]
Форма небезпеки	конкретна і безпосередня форму небезпеки або сукупність негативних чинників чи умов	М. Єрмошенко [8]
	найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що утворюють небезпеку інтересам громадян, суспільства і держави, а також національним цінностям і національному способу життя	Є. Олейніков [15]
Сукупність умов, процесів, чинників	безпосередня загроза життєво важливим національним інтересам і безпеці, яка виходить за локальні межі і стосується основних національних цінностей (суверенітету, державності, територіальної цілісності)	В. Манілов [12], М. Дзлієв [7]
	існування негативних чинників, які здійснюють дестабілізуючий вплив на функціонування економіки регіону, порушуючи її стійкість до задоволення потреб населення	З. Герасимчук, Н. Вавдюк [4]
	сукупність умов, процесів, чинників, які перешкоджають реалізації національних економічних інтересів або створюють небезпеку для них та суб'єктів господарської діяльності	О. Ареф'єва, В. Кузенко [2]
	потенційно чи реально можлива подія, дія, процес чи явище, що здатне порушити його стійкість і розвиток чи привести до зупинки його діяльності	В. Амітан [1]
	явні або потенційні дії, що ускладнюють або унеможливлюють реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи	В. Шлемко, І. Бінько [17]
	чинники, що безпосередньо чи у перспективі унеможливлюють або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки і небезпеку незалежному державному існуванню та добробуту народу	Б. Губський [5]
	сукупність діянь (дій або бездіяльності), а також умов і чинників, які породжують економічну небезпеку життєво важливим інтересам країни	Г. Дарнопих [6]
	потенційна можливість завдання шкоди суб'єктам господарчої діяльності з боку окремих чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ	О. М. Бандурка, В. С. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков [3]

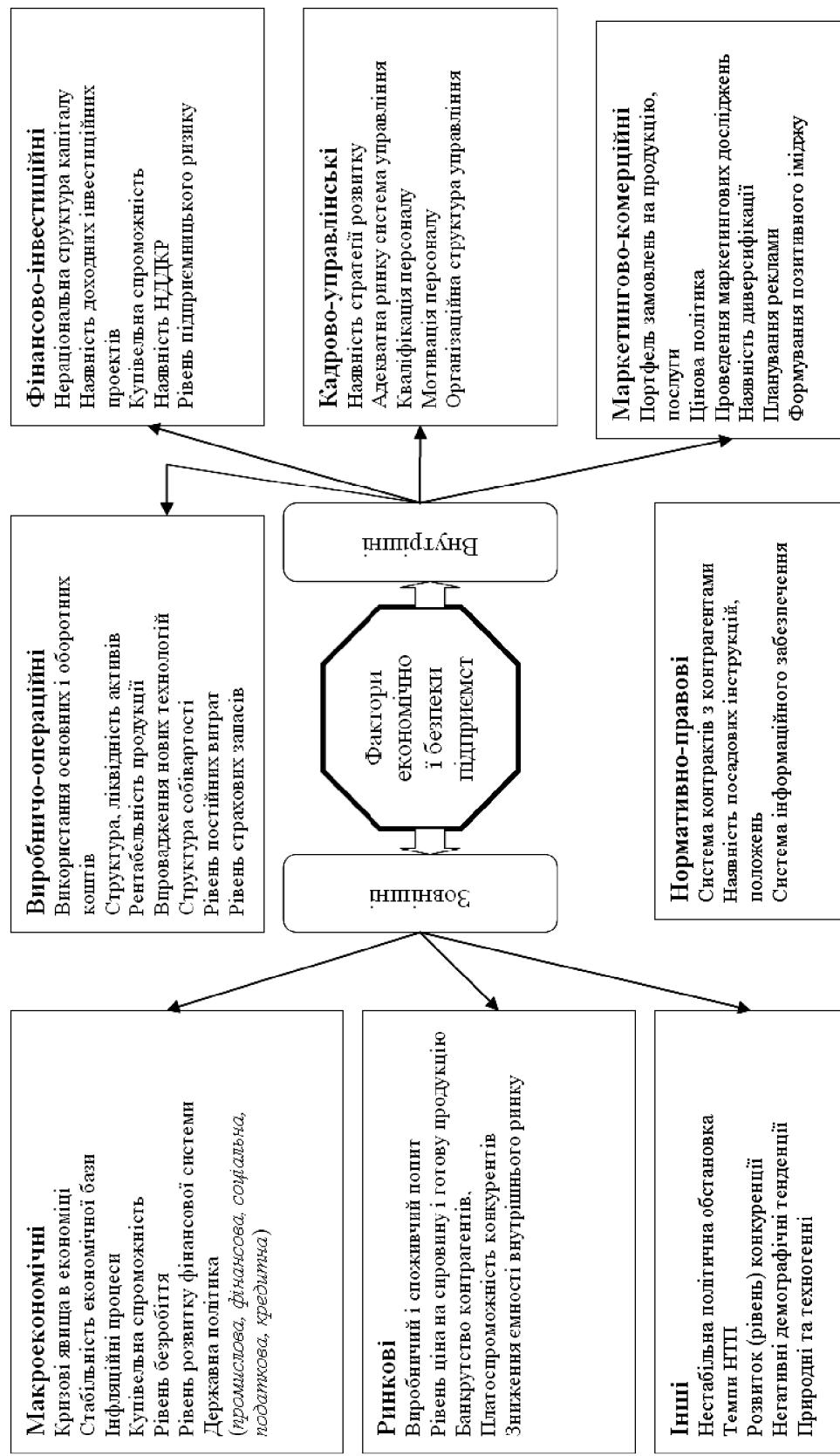

Рис. 1. Фактори економічної безпеки підприємства [2]

- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;
- велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;
- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;
- критичний стан з продовольчим забезпеченням населення;
- неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;
- «тінізація» національної економіки;
- переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними.

Щодо мікрорівня, то на сьогодні однієї із найбільш оптимальних вважається класифікація чинників, які можуть спричинити виникнення загроз, запропонована О. Ареф'євою та Т. Кузенко (рис. 1).

Поруч із зазначеним, автори схиляються до думки, що загроза — це не лише дія зовнішніх і внутрішніх чинників на соціально-економічну систему. Як одна з форм небезпеки загроза може виникати із ризику. Авторське трактування категорії «загроза» та її місця в системі безпеки можна представити у вигляді ланцюжка (рис. 2):

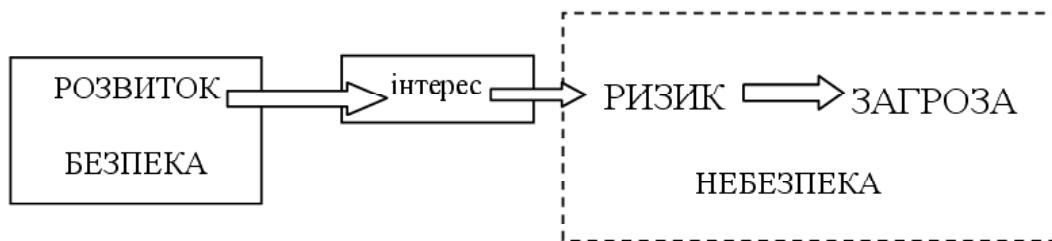

Рис. 2. Методологічна схема взаємозв'язку між основними категоріями

Створений ланцюжок необхідно трактувати наступним чином:

- категорії «розвиток» і «безпека» — дві найважливіші взаємопов'язані функції буття, які лежать в основі всіх проявів життя, в т.ч. і соціального;
- функція розвитку — це дії, пов'язані з реалізацією інтересів і спрямовані на закономірну зміну конкретних матеріальних об'єктів, такі, що ведуть до виникнення їх якісно нових станів або принципово нових об'єктів як цілісних своєрідних систем;
- функція безпеки — це конкретні дії, які необхідно зробити, щоб захистити функцію розвитку соціальної системи від загроз — як потенційних, так і реальних, як внутрішніх, так і зовнішніх;
- функція розвитку реалізується через різноманітні інтереси, які супроводжуються виникненням ризиків;
- для соціально-економічної системи інтереси можуть бути виражені у вигляді стратегічних і тактичних цілей. Для досягнення будь-якого інтересу необхідна дія, а

для цього потрібно прийняти рішення. Будь-яке рішення — це вже ризик його реалізації. Ризик, у свою чергу, — це ймовірність виникнення несприятливої ситуації, тобто форма небезпеки, яка за певних умов може перейти у загрозу;

— ризик відносно загроз є категорією первинною, тоді як загроза — вторинною, яка виникає при наявності ризику;

— категорія «загроза» має подвійну суть і проявляється як через негативний вплив зовнішнього і внутрішнього середовища (охарактеризованого вище), так і є наслідком появи ризику;

— ризик і загроза є формами небезпеки, які за своєї наявності зменшують рівень безпеки.

Як підсумок, за результатами проведеного дослідження суті поняття «загроза», а також його взаємозв'язку можна сформувати наступні завдання системи безпеки:

— створення ефективного механізму гарантування безпеки системи, умов оперативного реагування на загрози, їхнього своєчасного виявлення;

— прогнозування тенденцій, які ведуть до порушення нормального функціонування системи та її розвитку;

— встановлення причин і умов, які сприяють завданню збитку та загрожують реалізації інтересів системи, порушують нормальне функціонування;

— своєчасне виявлення і усунення загроз безпеці, зниження ризиків у діяльності;

— забезпечення відповідності між визначеними місією і стратегією та сукупністю пріоритетних інтересів.

Література

1. Амитан В. Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели [Текст] / В. Н. Амитан // Економічна кібернетика. — 2000. — № 3–4. — С. 13–20.
2. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств [Текст] : моногр. О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузьменко. — К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. — 170 с.
3. Бандурка О. М. Основи економічної безпеки [Текст] / О. М. Бандурка, В. С. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков. — Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. — 236 с.
4. Герасимчук З. В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення [Текст] : моногр. / З. В. Герасимчук, Н. С. Вавдюк. — Луцьк : Надстиря, 2006. — 243 с.
5. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення [Текст] : моногр. / Б. В. Губський. — К. : Укрархбудінформ, 2001. — 121 с.
6. Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки [Текст] : Автореф. дис... канд. екон. наук. — Харків, 2004. — 18 с.
7. Дзлиев М. И. Основы обеспечения безопасности жизнедеятельности [Текст] : курс лекций / М. И. Дзлиев, Н. Н. Потрубач. — М., 1996. - 186 с.
8. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення [Текст] : моногр. / М. М. Єрмошенко. — К. : 2001. — 309 с.
9. Жаліло Я. А. Економічна безпека України: проблеми і перспективи: Матеріали круглого столу [Текст] / Я. А. Жаліло // Урядовий кур'єр. — 1998. — № 154–155. — С. 18.
10. Кузнецов В. Н. Культура безпеки [Текст] : Социологическое исследование. Серия «За нашу и вашу безопасность». Приложение к журналу «Безопасность Евразии» / В. Н. Кузнецов. — М. : Наука. — 2001. — 320 с.
11. Ліпкан В. А. Безпекознавство [Текст] : навч. посіб. / В. А. Ліпкан. — К.: Вид-во Європ. унту, 2003. — 208 с.
12. Манилов В. Исследование проблем национальной безопасности: вопросы методологии [Текст] / В. Манилов // Военная мысль. — 1995. — № 5. — С. 9–18.
13. Минаев Г. А. Безопасность организации [Текст] : учебн. / Г. А. Минаев. — К.: КНГ, 2009. — 440 с.
14. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) [Текст] : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус ; за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р Нижник. — Ірпінь, 2000. — 304 с.

15. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) [Текст] / под ред. Е. А. Олейникова. — М. — 1997. — 288 с.
16. Подлужна Н. О. Організація управління економічною безпекою підприємства [Текст] : Автреф. дис... канд. екон. наук. — Донецьк, 2003. — 19 с.
17. Шлемко В. Т. Економічна безпека України : сутність і напрями забезпечення [Текст] : моногр. / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. — К. : НІСД, 1997. — 144 с.
18. Ярочкин В. И. Секьюритология — наука о безопасности жизнедеятельности [Текст] / В. И. Ярочкин. — М. : «Ось-89», 2000. — 400 с.

Штангрет А. М., Котляревский Я. В.

УГРОЗА КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье рассматривается понятие «угроза» как ключевой элемент системы безопасности

Ключевые слова: безопасность, угроза, риск, опасность, интерес.

Shtanhret A. M., Kotliarevskiy J. V.

THREAT AS A KEY ELEMENT OF SECURITY

The article examines the concept of «threat» as a key element of security

Keywords: security, threat, risk, risk, interest.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розкривається зміст основних складових економічної безпеки України: технічної, технологічної, сировинної, кадрової, наукової, енергетичної та тіньової економіки. Акцентується увага на поглиблений кризи кожної з них, що створює серйозну загрозу не лише економічній, але й національній безпеці України.

Ключові слова: безпека, суверенітет, поляризація, генерація, еміграція, потенціал, трансформація, лібералізація, незалежність, пріоритет.

У процесі розбудови незалежної держави, зокрема, відстоювання економічної незалежності, виникає проблема економічної безпеки. Потребу в ній викликає тривала і руйнівна криза, яка охопила усі сфери соціального життя.

Наше суспільство народилося з багатьма патологіями. Найголовніша з них є та, що водночас з демократизацією суспільства не відбувається демократизації економіки. На жаль, ці процеси йдуть у протилежних напрямках. По-перше, у людей втрачається довіра до влади. По-друге, відбулася значна поляризація людей щодо рівня життя: 5 % населення країни стали багатими, 10–15 % з середнім рівнем достатку і 80 % опинилися на грани бідності і виживання [3; 13]. По третє, має місце різке скорочення виробництва, поглиблення економічної кризи, а разом з ним і різке зниження життєвого рівня основної маси населення. Сучасні темпи розвитку економіки настільки мізерні, що надіяється на покращення життя найближчим часом не доведеться. По-четверте, наука, освіта, медицина, комунальна сфера тощо через нестачу коштів занехаяні до критичного рівня. Нарешті, через неправильну орієнтацію виробництва (основна мета бізнесу — максимальні прибутки), економіку України захлопнули корупція, ректет, афери (нафтова, зернова, цукрова, газова, будівельна та інші).

Серед багатьох складних завдань, що стоять сьогодні перед Україною, є завдання стратегічного плану — досягнення економічного суверенітету.

Коли йдеться про економічну безпеку, то вона залежить від усіх структурних елементів економічної системи, конкретними формами прояву якої є: технічна та технологічна, сировинна, кадрова, наукова, енергетична незалежність та тіньова економіка.

Технічна безпека виражається, насамперед, у низькому рівні засобів праці, їх фізичному і моральному зношенні. Сьогодні виробничий потенціалу країни спрацьований на 60 %, а моральне зношення становить 95 %, 40 % машин, верстатів та інших технічних засобів вимагає негайної заміни. Саме тому, розбудова національної держави потребує проведення відповідної активної структурно-інвестиційної політики, яка сьогодні майже повністю відсутня. Ця проблема є особливо актуальною хоч би тому, що близько 80 % усього промислового виробництва в Україні не має завершеного технологічного циклу [5; 26]. Значний розрив господарських зв'язків з республіками колишнього СРСР привів до втрати Україною традиційних ринків збуту, до зупинення багатьох підприємств через відсутність комплектуючих виробів.

Наслідком такої політики є загострення сировинної безпеки. Сьогодні Україна імпортує 35 млн. тонн нафти, 75 % лісоматеріалів, 100 % бавовни, 60 % енергетичних та інших ресурсів. Наші політики переоцінили можливості української економіки і діяли дуже нерішуче. В результаті ми опинилися без ресурсів і уміння їх отримувати. Жодна держава не дозволить собі залежати більше, ніж на 50 % від іншої держави, а ми — практично на всі 100 % [5; 27].

За даними Держкомстату України, наукомісткість промислового виробництва України не перевищує 0,3 %, що у 10–20 разів нижчий за загальноприйнятий світовий рівень. Частка вітчизняної наукомісткої продукції на світовому ринку високотехнологічної продукції становить 0,1 % у порівнянні з 36 % у США, 30 % в Японії, 17 % у Німеччині та 6 % у Китаї [4; 39]. Українська економіка розвивається практично без наукових розробок, і це в той період, коли в розвинутих країнах до 90 % приросту ВВП досягається за рахунок інноваційної діяльності.

В умовах НТР дуже важливе значення має підготовка підготовка працівників нового типу, розвиток їх творчих здібностей, високого професійного рівня. Проте, слід зауважити, що значній частині працівників народного господарства України властиві безініціативність, недостатній професіоналізм. За роки незалежності ці негативні риси працівників нового типу є найскладнішою проблемою для досягнення економічного суверенітету України. Нам потрібно створити нову генерацію економістів, яка би не зраджувала, а служила своєму народові, поважала інтереси і цілі нації. Ми не зуміли і не змогли сформувати ядро економічної еліти, дієздатний апарат управління ринковими перетвореннями. Цим вдало скористалась партноменклатура, яка різними махінаціями швидко нагромадила стартовий капітал і закріпилась на ключових позиціях української економіки. Партноменклатура виявилася краще підготовленою для діяльності в умовах ринку практично і теоретично, ніж національні демократи. Економічна еліта має бути національно патріотичною.

Нам необхідно змінити систему підготовки економістів вищої кваліфікації. Через катастрофічне падіння рівня шкільної освіти та збільшення квоти набору абітурієнтів вузами на платній основі, при зниженні життєвого рівня населення, ми відкрили дорогу до економічної освіти лише дітям тих соціальних груп населення, які мають високі доходи.

Загрозою кадровій політиці України є масова міграція з України спеціалістів вищої кваліфікації. Наприкінці 80-х і початку 90-х рр. за кількістю кандидатів і докторів наук, наукових установ Україна входила до першої десятки країн світу. Сьогодні за своїм освітнім потенціалом Україна посідає 50-те місце в світі. За 1991–2001 рр. в Україні більш як вдвічі скоротилася мережа наукових установ, на 50 % — наукових працівників (понад 6000 українських вчених виїхало за кордон) [6; 27]. Відбувається катастрофічне руйнування наукового потенціалу держави. В Україні за час незалежності створилась загроза генофонду нації. Смертність перевищує народжуваність. Щорічно населення в державі зменшується на 400 тисяч чоловік. За прогнозами спеціалістів, до 2026 р. воно може зменшитись до 42 млн. чол. Україна посідає перше місце в Європі за рівнем смертності й останнє — за рівнем народжуваності.

Ринкова трансформація економіки спричинила небувалий сплеск еміграції працездатного населення, що призводить до втрати країною найбільш активної частини своєї робочої сили. В умовах тривалої демографічної кризи неконтрольована масова еміграція може становити загрозу економічній безпеці України. Щорічні еміграційні потоки почали включати в себе десятки, а інколи сотні тисяч чоловік на рік. Нинішню хвилю української трудової еміграції характеризують надзвичайно велика кількість і високий кваліфікаційний рівень емігрантів, прагнення знайти роботу, передусім, у країнах Заходу, молодий вік і небажання повернутись на батьківщину. За такої еміграції виникає загроза економічній безпеці України, оскільки може настати момент, коли наше суспільство відчує гострий брак робочої сили. Дефіцитною може стати висококваліфікована робоча сила, представлена досвідченими спеціалістами, робітниками та науковцями. Загроза економічній безпеці значно посилюється у зв'язку з тим, що емігрують, як правило, групи населення продуктивного віку.

Досвід розвинутих країн підтверджує, що ядром управління народним господарством в сучасних умовах є регулювання економіки, яке здійснюють держави і великі фірми. Однак українські урядові рішення зорієнтовані на послаблення сфери державного регулювання. Світове товариство нав'язало нам застарілі зразки побудови ринкової економіки, що базується на вільному ринку. Лібералізація цін та імпорту сприяють проникненню зарубіжних фірм на український ринок. Це ослаблює конкурентноздатність власних товарів і ставить власне виробництво на межу банкрутства. В Україні здійснюється не народна, а мафіозно-номенклатурна приватизація, триває широкомасштабне розкрадання державної власності. Спроби різкого переходу від тоталітаризму до ринку, ще й без відповідної законодавчої бази, привели до того, що економіку України почали прибирати до рук мафіозно-корумпованих структур, спекулятивний бізнес, рекет, вливаючись до командного складу в економіці і політиці.

Обіцянки вищих керівників держави поліпшити економічну ситуацію перетворились у прості декларативні заяви, а це все — до зростання апатії і безініціативності народу, його незадоволення, яке може привести до соціального вибуху.

Одним із дестабілізуючих факторів, що мають відчутний вплив на вітчизняну економіку, її національну безпеку, є проблема «тіньової» економіки. Сьогодні дана проблема набуває особливої актуальності у контексті реформування сучасного українського суспільства. «Тіньовий» обіг капіталів відверто загрожує економіці, соціально-політичній сфері, духовним цінностям суспільства, стає одним із основних факторів нестабільності в державі. За приблизними оцінками експертів, рівень тінізації господарської діяльності в окремих регіонах України досягає 60–65 %, що значно перевищує аналогічні показники розвинутих країн світу.

Вирішальну роль у поширенні «тіньової» економіки в Україні зіграли повільні темпи і непослідовність економічних перетворень, тому тіньова економіка виступає не тільки і не стільки причиною, скільки наслідком деформації легальної економіки. В Україні вона вже досягла критичної межі. Обсяг «тіньового» господарства нині перевищує половину внутрішнього валового продукту, близько 40 % усіх працюючих тим або іншим способом одержують прибутки від «тіньової» економіки, а це — реальна загроза національній безпеці держави і державності взагалі. Оскільки «контрольний пакет» акцій — перевищення порогового значення економічної небезпеки — в економіці вже належить її тіньовому сектору, вона має вирішальне значення та вплив на владну еліту, а тому породжує «тіньову політику», що є свідченням хвороби всього суспільства.

Основними причинами загрозливого стану у вигляді зростання тіньової економіки є: високе податкове навантаження і часті зміни у податковому законодавстві; державна «зарегульованість» підприємництва; висока інфляція та нестійкість гривні; криза платежів та брак коштів у підприємствах; неефективна цінова політика; великі розміри економічної злочинності; корупція державних чиновників, пов'язана з високим рівнем адміністративного регулювання, що надає їм непотрібну свободу у прийнятті рішень на власний розсуд.

Внаслідок недоліків у державному регулюванні економіки, з'явився такий вид злочинів, як ухиляння від сплати податків. За підрахунками українських економістів до державної казни України через несплату податків не надходить до 60 % прибутків, що одержуються підприємствами, організаціями та фірмами. Через використання «щілин» у законодавстві, фактичну безкарність за ухиляння від сплати податків бюджет України втрачає десятки мільярдів гривень доходів.

На думку дослідників, у корумпованих взаємостосунках знаходяться близько 40 % підприємств і майже 90 % комерційних структур тощо. Понад 60 % прибутку середнього службовця, що займає впливову посаду, складають хабарі [2; 4]. Таким чином, розвиток

тіньової економіки веде до зростання організованої злочинності, до криміналізації суспільства в цілому.

Значною частиною тіньової економіки є злочини і зловживання у зовнішньоекономічній сфері. Послаблення державного контролю за зовнішньоекономічною діяльністю (фіктивні експортно-імпортні операції, фіктивне спільне підприємництво) привели до різкого відтоку капіталу, у тому числі й кримінального, за кордон (пошук нових можливостей для відмивання грошей). За деякими даними, «відплив» тіньового капіталу за кордон утрое перевищує західні кредити, усі види допомоги разом узяті. А ці капітали могли б бути прямыми інвестиціями в українську економіку, яких їй дуже не вистачає.

Як і раніше, широко використовуються митні збори й акцизи, ставки яких у декілька разів перевищують ставки митних тарифів у розвинених країнах, тому багато товарів потрапляють на внутрішній ринок через нелегальні канали. Така політика веде до зменшення надходжень у бюджет. Високі ціни на легальний імпорт роблять багато товарів недоступними для внутрішнього споживача і менш конкурентоспроможними як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку.

Найбільшою соціально-економічною небезпекою, з погляду кримінальної обстановки, є приховане безробіття. Руйнування звичних підвалин життя призводить до спалахів протиправної поведінки. Позбавлення людей стабільних джерел існування, викликає потребу в пошуках нових шляхів одержання прибутків, у тому числі й незаконних.

Одним із найбільш небезпечних наслідків розвитку тіньової економіки і накопичення тіньових капіталів, є загальна криміналізація суспільства, що виявляється в суттєвому збільшенні кількості кримінальних та економічних злочинів, у виникненні організованих злочинних угрупувань, у впливі їх на владні структури і правоохоронні органи. Збільшення в економіці капіталів кримінального походження та злочинних прибутків веде до боротьби злочинних угрупувань за канали незаконного збагачення, за встановлення сфер впливу, до поширення фінансової, господарської і посадової злочинності.

Організована злочинність — це одна з найсерйозніших внутрішніх загроз національній безпеці України, що зазіхає на життєво важливі інтереси особистості, соціальних груп, суспільства і держави. Останнім часом організована злочинність стала явищем політичним. У депутаті різних рівнів проходять «авторитети» злочинного світу, що дає їм можливість здійснювати вагомий вплив на державні рішення, лобіювати певні законодавчі акти.

Зростання тінізації економіки, її кримінальних наслідків завдає значної шкоди суспільству, гальмує процеси державотворення в Україні. Крім того, нагальною постає соціальна проблема. У суспільній свідомості формується сумнів щодо спроможності державних інститутів, насамперед правоохоронних, гарантувати суспільну безпеку, захиstitи особистість та майно громадян.

Катастрофічними є моральні наслідки тіньової економіки, тому що вона деформує свідомість людей, породжує соціальний пессімізм. Вже сьогодні люди не бачать перспектив поліпшення життя у майбутньому, негативно оцінюють останні роки соціально-економічного розвитку країни.

Усе це створює загрозу не лише економічній, але й національній безпеці. Тому питання, розглянуті в статті, мають стати пріоритетними в загальній стратегії уряду. Якщо ми хочемо жити в заможній незалежній суверенній державі.

Література

1. Бордюк В. Оценка масштабов теневой экономики и ее влияние на динамику макроэкономических показателей [Текст] : політико-економічний журнал М-ва економіки України, М-ва фінансів України та НАН України : стаття : / В. Бордюк., Л. Турчинов, Т. Приходько // Економіка України. — Київ : Державне видавництво «Преса України», 1996. — № 11. — 96 с. Бібліогр. : С. 4–16.

2. Павлищенко М. Роздуми економіста... [Текст] : монографія / М. Павлищенко. — Львів : ЛА «Піраміда», 2009. — 424 с. — Бібліогр. : С. 334. — ISBN 978-966-441-128-5.
3. Павликівський М. Тень [Текст] : стаття / М. Павликівський // Голос України, 1998. — № 112. — С. 4–5.
4. Петрина М. Базові умови створення інноваційної моделі розвитку економіки України [Текст] : політико-економічний журнал М-ва економіки України, М-ва фінансів України та НАН України : стаття : / М. Петрина // Економіка України. — Київ : Державне видавництво «Преса України», 2007. — № 8. — 96 с. — Бібліогр. : С. 84–89.
5. Федоренко В. Інвестиції та економіка України [Текст] : політико-економічний журнал М-ва економіки України, М-ва фінансів України та НАН України : стаття / В. Федоренко // Економіка України. — Київ : Державне видавництво «Преса України», 2007. — № 5. — 96 с. — Бібліогр. : С. 12–16.
6. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Україна наукова—2003» [Текст]. — 16–20 червня 2003 р. Дніпропетровськ–Донецьк. — С. 26–27.

Лащук І.П.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В КОНТЕКСТЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье раскрыто содержание главных составляющих экономической безопасности Украины: технической, технологической, сырьевой, научной, энергетической и теневой экономики. Акцентируется внимание на актуальности углубления кризиса каждой из них в отдельности, что создаст серьезную угрозу не только экономической, но и национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: безопасность, суверенитет, поляризация, генерация, эмиграция, потенциал, трансформация, либерализация, независимость, приоритет.

Lashchyk I. P.

ECONOMICAL SECURITY IN CONTEXT OF NAIONAL SAFETY OF UKRAINE

The substance of basic parts of economical security of Ukraine. Different parts of this one are technical, technological, raw-material, skilled, scientific, power and shadow economics. Attention is accented on actuality of deepening crisis of this spheres too. It makes a serious threat also for economical and national security of Ukraine.

Keywords: safety, sovereignty, polarization, generation, emigration, potential, transformation, liberalization, independence, priority

УДК 336.748.12

Миськів Г. В., Свіжович Ю.

ДИНАМІКА ІНФЛЯЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА АНТИІНФЛЯЦІЙНІ ЗАХОДИ В УКРАЇНІ У 2007–2010 РОКАХ

У статті досліджено динаміку рівня інфляції у 2007–2010 роках. Автор проаналізував чинники, які призвели до загострення інфляційних процесів в Україні, та виокремив основні антиінфляційні заходи в розрізі дослідженого періоду.

Ключові слова: інфляція, інфляційні процеси, антиінфляційні заходи, інфляційні чинники.

Інфляція є одним із найважчих проявів макроекономічної нестабільності. Це один з найбільш хворобливих і небезпечних процесів, що негативно впливають на фінанси, грошову і економічну систему загалом. Інфляція означає не тільки зниження купівельної спроможності грошей, вона підриває можливості господарського регулювання [5]. Інфляційні процеси викликають стрімке зростання цін, зниження життєвого рівня населення, позбавлення підприємців стимулів, викривлення економічних орієнтирів, загострення економічних і соціальних суперечностей. Інфляція загострює кризові явища, а тому не приборкавши інфляційні процеси, не можна подолати кризу.

Дослідити динаміку інфляційних процесів в Україні за останні роки, виокремити та охарактеризувати передумови, що спонукали інфляцію упродовж дослідженого періоду.

За період 2007–2010 рр. економіка України пройшла усіма фазами розвитку економічного циклу: для 2007 р. було характерним піднесення на його завершальному етапі; 2008-й рік став піком економічного розвитку, а його II половина — початком спаду та економічної кризи; 2009 рік — продовження економічного спаду та досягнення його найнижчої кризової точки занепаду; 2010 рік — поступовий вихід з кризи та піднесення по деяких галузях національного виробництва. Проте, незважаючи на якій фазі економічного циклу знаходиться національна економіка, її постійним супроводжуючим є інфляція.

Упродовж дослідженого періоду темп інфляції постійно змінювався. У 2007 р. інфляція в Україні сяgnула позначки 16,6 %, що було найвищим показником з 2001 р. Але вже у 2008 році інфляція зросла до показника 22,3 %. Рівень ВВП за цей період становив 720,7 млрд. грн. і 949,9 млрд. грн. відповідно. Рівень безробіття був 2,3 % у 2007 р. та 3 % у 2008 р. Приплив іноземних запозичень за кредитами та облігаціями у 2008 р. становив 10,2 млрд. дол. Протягом усього 2009 року спостерігалася стійка тенденція до зниження інфляції (з 22,3 % до 12,3 %) завдяки жорстким монетарним заходам НБУ на тлі затяжної фінансово-економічної кризи [9].

Зважаючи на те, що рівень інфляції в Україні за останні роки перевищує 10 %, в економіці нашої держави присутній галопуючий вид інфляції.

Для кожного з виділених років розвитку, через їх приналежність до різних фаз економічного циклу, характерні особливі чинники, що спричиняли інфляційні процеси та антиінфляційні заходи, що були покликані стримувати ріст інфляції. Розглянемо їх детальніше в розрізі років.

Як уже було відмічено, у 2007 р. рівень інфляції склав 16,6 %, проти 11,6 % у 2006 році. Висока інфляція 2007 рік обумовлювалася проблемами, пов’язаними з управлінням економікою, на відміну від 2006 року, коли вона була викликана зростанням цін на енергоносії та підвищенням адміністративно регульованих тарифів. Якщо у 2006 р. продукти харчування подорожчали на 3,5 %, а послуги — на 49,4 %, то у 2007 р. ця тенденція змінилася на протилежну: ціни на продукти харчування підвищилися на 23,7 %, а ціни на послуги — близько 12 % [9].

Отож, основною причиною високої інфляційної напруги, передусім, відзначали різке подорожчання окремих продуктів харчування. Аналіз динаміки цін по окремих товарних

групах у 2007 р. дозволив зробити висновок, що, порівняно з аналогічним періодом попереднього року, найбільш швидкими темпами зросли ціни на фрукти (45,4 %), яйця (16 %), молоко (15,9 %), хліб (13,8 %). У 2008 р. ситуація на ринку продуктів харчування та безалкогольних напоїв ще більше ускладнилася — ціни зростали більш швидкими темпами: на фрукти — на 84,9 %, олію та жири — на 83,2 %, овочі — 80,9 %, м'ясо та м'ясопродукти — 52,7 %, яйця — 52,4 %, молоко — 42 %, хліб — 33,4 %. Внесок цього фактору у зростання темпів споживчої інфляції був вирішальним [4; 9].

Поряд із зростанням цін на продукти харчування, важому роль у розкручуванні інфляційних процесів відіграв такий системний чинник, як зростання соціальних стандартів. Зважаючи на те, що останні кілька років країна перебуває в умовах підготовки та проведення різноманітних виборів та перевиборів, активізація цього інфляційного чинника є закономірною: незначне підвищення пенсій чи мінімальної заробітної плати призводить до нових витків інфляції.

Наступною передумовою загострення інфляційного процесу 2007 р., яка перейшла у 2008 р., було стрімке зростання рівня споживчого кредитування. Хоча НБУ і відреагував належним чином, обмеживши швидке зростання кредитування, але як інфляційний чинник споживче кредитування вже вплинуло на зростання маси грошей в обігу і таким чином зробило свій внесок у прискорення інфляції у ці роки [7].

Далося візначені також і зростання світових цін на енергоносії, що супроводжувалося зростанням цін на автомобільне пальне. Крім того, не можна не відзначити такий системний чинник інфляції, як значне зростання цін на дизельне паливо в період весняно-осінніх польових робіт. Зважаючи на те, що цей чинник є системним і простежується з року в рік, не можна не поставитись критично до роботи уряду України. Особливо враховуючи ту обставину, що продукти харчування становлять велику питому вагу у споживчому кошику громадян України, Уряд міг би вдатися до внутрішніх інтервенцій, з метою запобігання значному зростанню внутрішніх цін на енергоносії в цей період.

Урядовий інфляційний прогноз на початку 2008 року був визначений на рівні 6,8 %, а потім підвищений до 9,6 %. Але врешті решт ця цифра виявилася суттєво заниженою — четвертий квартал 2008 року ознаменувався приходом в Україну світової фінансової кризи, першим проявом якої стала девальвація національної валюти до долара США [6].

Окрім того, країна перейшла на споживання газу за новою ціною — 179,5 дол. США за тис. м². Все це призвело до зростання рівня інфляції за результатами 2008 р. до 22,3 %.

Отже, основними чинниками інфляції в Україні у 2007–2008 рр. були [2,7,8]:

- значне зростання соціальних стандартів та нераціональне використання бюджетних грошей на різні соціальні цілі;
- стрімке зростання споживчого кредитування та пов'язаних з цим фінансових ризиків;
- зростання світових цін на енергоносії, продовольчі товари та сировину;
- відсутність ефективних реформ таких секторів економіки України, як агропромисловий комплекс, житлово-комунальне господарство, вугільної галузі та ін.;
- значні інтервенції в національній грошовій одиниці з метою підтримання стабільного валютного курсу;
- зростання інфляційних очікувань у зв'язку з різними об'єктивними та суб'єктивними факторами;
- ріст виробничих затрат, які пов'язані із зростанням заробітної плати та сировинно-енергетичних складових.

У таких умовах на позитивну оцінку заслуговують здійсненні урядом у 2008 р. антиінфляційні заходи, у тому числі і ті, що пов'язані із забезпеченням споживчого попиту за

рахунок стимулювання імпорту відповідних товарів. Стосовно монетарних чинників інфляції, то стримана грошово-кредитна політика НБУ позитивно вплинула на цінову динаміку:

— по-перше, у 2008 р. сповільнілися темпи зростання базових грошей і були одними з найменших за останнє десятиліття. Грошова маса з початку року збільшилася на 19,8 % до 474,7 млрд. грн. Монетарна база зросла на 19,1 % — до 169 млрд. грн.;

— по-друге, значними були обсяги операцій по мобілізації засобів банків. У 2008 р. вони були проведені на 38,1 млрд. грн.;

— по-третє, важливу роль на початку року зіграла ревальвація гривні, яка сприяла не лише здешевленню імпорту, але і стимулювала заощадження фізичних осіб в національній валюті. Загальний обсяг депозитів збільшився у 2008 р. на 20,2 % до 336,6 млрд. грн., у тому числі депозитів юридичних осіб — на 16,4 % до 134,6 млрд. грн., а депозити фізичних осіб — на 22,8 % до 202,0 млрд. грн. Це відчутно зменшило споживчий попит населення. Інтегральна ставка по депозитах не змінювалася і залишилася на рівні 7,6 % [9,10].

Економічна ситуація, яка склалася в Україні в 2009 р. характеризувалася входженням України у стан затяжної фінансово-економічної кризи: падіння ВВП склало 15 %, промислове виробництво скоротилося на 30,4 %, експорт зменшився на 48,5 %, офіційний рівень безробіття становив 2,2 %. Чистий притік зовнішніх інвестицій до України скоротився у 2,9 раз, а приплів іноземних запозичень за кредитами та облігаціями, який спостерігався у 2008 р. (10,2 млрд. дол.), змінився на їх чистий відплів у 2009 р. (−4,5 млрд. дол.). Перевищення бюджетних видатків над отриманими доходами зросло до 9,6 млрд. гривень. Інфляція упродовж року залишалася на достатньо високому рівні — 14,1 %, проте до кінця року була приборкана і її рівень склав 12,3 %.

Основними факторами, що стримували ріст інфляції, виступали зниження світових цін на товарних ринках, падіння зовнішнього і внутрішнього попиту, що сформувало значний негативний розрив ВВП вже на початку року.

Додатковими чинниками, стримуючими інфляцію, виступали високий врожай 2009 року, а також адміністративне регулювання окремих цін та тарифів на послуги. Разом з тим, урядом та НБУ проводилася стимулююча фіскальна політика у першій половині 2009 р. Підтвердженням цього стала базова інфляція, яка упродовж року перевищувала річні темпи росту індексу споживчих цін, яка знизилась у річному вимірі з 22,3 % до 12,3 %. В той же час, інфляція не знижувалась до однозначних чисел.

Серед негативних впливів на інфляційні процеси в Україні у 2009 р. слід зазначити фактор перенесення на динаміку споживчих цін девальвації національної валюти до долара США (офіційний курс гривні у вересні–грудні 2008 року знизився на 58,9 % і на кінець грудня 2008 р. становив 7,985 грн./дол. США), що мав місце як в кінці 2008 р., так і упродовж перших трьох кварталів 2009 р. Таким чином, саме «ефект переносу» валютного курсу був визначальним у підвищенні цін на продукти харчування з високим ступенем промислової обробки та непродовольчі товари.

Дестабілізуючий вплив на ціноутворення на споживчому ринку у 2009 році мала також низка зовнішньоекономічних факторів. Найважомішим серед них була стійка тенденція до зростання цін на світовому ринку нафти: у 2009 році світові ціни на нафту на товарних ринках виросли на 40,3 %, що стало головним фактором подорожчання палива в Україні на 46 % (внесок у річне зростання ІСЦ — 0,6 в. п.). Проте незначна корекція світових цін на нафту у грудні дала змогу знизити ціни на паливо на 6,8 %.

Крім того, з початку року розмір експортного мита на нафту Російською Федерацією було підвищено із 119,1 дол. США за тонну у січні до 271 дол. США за тонну у грудні.

Далося візначення також зростання цін на цукор на світових ринках через зниження виробництва в основних країнах-експортерах та очікування відновлення попиту на тлі загального поліпшення кон'юнктури.

Серед причин внутрішнього характеру, основною причиною інфляції у 2009 р. було скорочення споживання. Якщо до кризи в Україні спостерігався споживацький бум, і компанії, які не встигали задоволити попит, підвищували ціни, то у 2009 р. все було навпаки: за допомогою підвищення цін виробники намагалися компенсувати втрати від скорочення обсягів реалізації.

Основний внесок у зростання споживчої інфляції здійснило також сезонне зростання цін на сирі промислові товари (0,5 в. п.). Прискорення темпів росту цін на молочні продукти було результатом як характерних для цього періоду факторів (сезонне коливання цін, скорочення поголів'я великої рогатої худоби), так і відміни спеціального режиму повернення ПДВ при продажу молока на переробку з 24 листопада 2009 р., що зменшувало його ціну на 20 %.

У грудні 2009 р. ситуація із споживчим попитом кардинально змінилася — передсвятковий попит та новорічні знижки призвів до інфляції попиту, а індекс споживчих цін склав 100,9 %.

Незвичним для грудня було зниження цін на фрукти (-2,9 %) у той час як за період з 2001 по 2008 рр. вони дорожчали в середньому на 6 %. Також нехарактерно менше, ніж зазвичай у грудні, відбулось подорожчання групи «ковичів, вирощених з їхнього насіння» (6,2 % проти 19,6 % — середнє значення для грудня) [9].

Отже, основними чинниками інфляції в 2009 р. були:

- дестабілізація національної валюти;
- зростання цін на світовому ринку нафти та цукру;
- високі інфляційні очікування;
- підвищення ставок акцизного збору на алкогольні напої та тютюнові вироби;
- передсвятковий попит у грудні 2009 р.

Основними антиінфляційними заходами 2009 р. стала раціональна фіscalьна політика та дії уряду.

Фіiscalьна політика на початку 2009 р. мала стимулюючий характер, через наявність позитивного розриву між видатками зведеного бюджету у реальному вимірі та ВВП. Проте, поступове зменшення цієї різниці упродовж року за рахунок пожавлення економічної активності послабило негативний вплив на інфляцію.

Ціни на товари та послуги, які регулювалися адміністративно, зросли у 2009 р. на 16,2 %, в той час, як ціни, наприклад, на паливо — на 46 %. Постійне перенесення термінів підняття адміністративно регульованих цін (всупереч Меморандуму про співпрацю з МВФ) в умовах, коли зменшувались реальні доходи населення, призвело до того, що тарифи на ЖКП були суттєво нижчими від економічно обґрунтованого рівня. Це вказує на необхідність їх підвищення в майбутні періоди. Внесок адміністративних цін у зростання ІСЦ упродовж 2009 р. становив лише 2,2 в. п. [9].

Стримуючий характер монетарної політики на інфляцію продовжився і в грудні (внесок базової інфляції в ІСЦ становив 0,4 в. п.).

У 2010 р. економічна ситуація почала стабілізуватися, країна поволі виходить із кризи. Перш за все, це відобразилося у зростанні ВВП за 5 місяців 2010 р. на 6,1 % [3].

Інфляційні процеси також поволі стихають — за 5 місяців 2010 року сукупний рівень інфляції склав 3,7 %. При цьому, по місяцях поточного року інфляція мала наступні темпи: січень — 1,8 %, лютий — 1,9 %, березень — 0,9 %, квітень — дефляція на рівні 0,3 %, травень — дефляція 0,6 %.

Експерти вважають, що основним чинником, який призвів до несподівано високої інфляції в лютому, став вплив зростання цін на продовольчі товари внаслідок дефіциту продуктів харчування. Зокрема, дефіцит молочної сировини спричинив зростання вартості молочних продуктів на 5,2–7,9 %, неврожай цукрового буряка призвів до подальшого підвищення цін на цукор (17,8 %), тоді як внаслідок холодної зими виник дефіцит овочів, і, відповідно, зросла їх ціна (17,0 %). У той же час, монетарні фактори чинили поки незначний вплив на інфляцію, оскільки обсяг грошової маси в поточному році не збільшився, тоді як зростання обсягу грошових агрегатів в кінці грудня 2009 р. було досить швидко нейтралізовано. Дефляція у квітні–травні переважно б обумовилась сезонним зниженням цін на продукти харчування.

Загалом інфляційні прогнози на 2010 р. досить оптимістичні. В Законі України «Про Державний Бюджет на 2010 рік» річний темп інфляції передбачено на рівні 12 %, проте аналітики вже за підсумками півріччя 2010 р. прогнозують нижчий річний показник темпу інфляції: уряд України — 9,7 %; Всесвітній банк — 11 %; Міжнародний валутний фонд (МВФ) прогнозує темп інфляції на рівні 9,4 %, а ріст ВВП — 3,7 % [10].

Негативно вплинути на рівень інфляції 2010 р. може подорожчання газу для населення і теплокомууненерго, що спонукатиме зростання вартості житлово-комунальних послуг на 70–80 % та приведе до зростання темпів інфляції на 7,6–8,6 %.

Також важливими чинниками, які вплинутуть на темпи споживчої інфляції 2010 року будуть: грошово-кредитна політика НБУ, інфляційні очікування населення, динаміка валютного ринку, бюджетна політика держави, темпи відновлення економіки країни і зростання доходів населення. Разом з тим, існує висока імовірність того, що уряд буде частково фінансувати дефіцит бюджету за рахунок грошової емісії, що зберігає інфляційні ризики в поточному році на високому рівні.

Такий чинник, як дефіцит продуктів харчування буде надавати менш значний вплив на динаміку цін надалі, однак при цьому очікується зростання вартості інших споживчих товарів і послуг (наприклад, комунальних тарифів) після послаблення адміністративного контролю над цінами на них.

У той же час аналітики вважають, що можливе зростання інфляції приведе лише до незначного підвищення рівня страхового ризику, оскільки високі інфляційні ризики в поточному році вже були оцінені ринком.

Провівши дослідження динаміки інфляційних процесів та антиінфляційних заходів упродовж останніх років, ми дійшли наступних висновків.

Інфляція — це знецінення грошей, що викликане передусім зайвою кількістю грошей у сфері обігу, різким скороченням обсягу виробництва та подорожчанням ресурсів і споживчих продуктів.

Основними чинниками, які спонукали до зростання темпів інфляції в Україні у досліджуваний період були підвищення цін на продукти харчування та енергоносії, стрімке зростання споживчого кредитування, емісія грошей задля покриття дефіциту державного бюджету, девальвація національної валюти до долара США, а також інфляційні очікування.

До визначальних антиінфляційних заходів уряду України та НБУ можна віднести ефективну монетарну та фіскальну політику і дії уряду, раціоналізацію зовнішньоекономічної політики.

Література

1. Азаров А. О бедной экономике замолвите слово [Текст] // Економіст, 2008.— № 7. — С. 18–21.
2. Гальчинський А. Кабмінівські ігри в інфляційне розв'язання бюджетних проблем [Текст] // Дзеркало тижня, 2008.— № 2. — С. 5–6.
3. Кравчук К. Друкарський процес [Текст] // Контракти, 2010. — № 19. — С. 2–3.

4. Литвицький В. Інфляциди та антидоти: аналітичний огляд за 2007 р. [Текст] // Банківська справа, 2008. — № 1. — С. 3–27.
5. Мочерний С. В. Економічна теорія [Текст]: посібник для студентів вищих закладів освіти / С. В. Мочерний — К. : Видавничий центр «Академія», 1999. — 320 с.
6. Соціальні чинники та соціальні наслідки інфляції [Текст]: круглий стіл / Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ // Економіст, 2008. — № 5. — С. 16–25.
7. Шаповалов А. Системні особливості розвитку інфляційних процесів в Україні [Текст] // Вісник Національного банку України, 2007. — № 12. — С. 3–7.
8. Україна в 2007 році: внутрішнє та зовнішнє становище та перспективи розвитку [Текст] : експертна доповідь // Економіст, 2008. — № 2. — С. 9–68.
9. Індекси споживчих цін за регіонами у 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
10. МВФ: по итогам года инфляция в Украине состави 9,4% [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://focus.ua/economy/114124>.

Миськів Г. В., Свіжович Ю.

**ДИНАМИКА ИНФЛЯЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ
И АНТИИНФЛЯЦИОННЫЕ МЕРОПРИЯТИЯ В УКРАИНЕ
В 2007–2010 ГОДАХ**

В статье автор исследует динамику уровня инфляции в Украине в 2007–2010 годах. Проанализировано факторы, которые способствовали обострению инфляционных процессов, и выделено антиинфляционные меры предпринятые в этот период.

Ключевые слова: инфляция, инфляционные процессы, антиинфляционные меры, инфляционные факторы.

Myskiv G. V., Svizhovych J.

**THE DYNAMICS OF INFLATIONARY PROCESS
AND UNINFLATION MEASURES IN UKRAINE IN 2007–2010**

This article is about the development of inflation in Ukraine in 2007–2010 years. The article deals with situation on inflationary process, analyses different factors which have powerful influence on inflation in Ukraine and accentuates uninflation measures in this period.

Keywords: inflation, inflationary process, inflationary factors, uninflation measures.

УДК 351.72

Лиса О. В., Кріп Г. М., Андрушко Р. П.

АУДИТОРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ І ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У науковій статті виділено основні напрями аудиторського контролю стосовно протидії і легалізації економіки; проаналізовано законодавче забезпечення процесу протидії і легалізації економіки; надано характеристику об'єктів аудиторського контролю щодо протидії і легалізації економіки.

Ключові слова: аудит, аудиторський контроль, аудиторські процедури, легалізація, заходи протидії і легалізації економіки.

Легалізація (відмивання) є небезпечним суспільним явищем, тому що об'єктами вкладення нелегальних капіталів стає промисловість, кредитно-фінансові інститути, політичні організації й органи влади. Ефективність прийнятих заходів до правопорушників і боротьба з корупцією в державних і муніципальних органах влади перебуває на низькому рівні. Все це негативно впливає на економічну безпеку й реалізацію національних інтересів країни.

Пошук нових шляхів формування бази державної протидії незаконному обороту капіталу відіграє істотну роль і у створенні нової концепції відродження власного економічного потенціалу та інтеграції України у світову економіку. Сформована ситуація вимагає нових підходів до формування концептуальних основ забезпечення економічної безпеки України в умовах незаконного обороту капіталу. Ідеї використання аудиторського контролю для протидії і легалізації економіки поки ще не одержали достатнього економічного дослідження, а також практичної апробації.

Економіко-правові аспекти економічної безпеки дослідженні в роботах Н. Н. Алексєєва, Л. А. Абалкіна, А. Г. Аганбегяна, І. А. Возгріна, Н. П. Ващекіна, Б. В. Волженкіна, В. М. Єгоршина, В. С. Загашвілі, В. В. Колесникова, В. В. Кузнецова, В. Д. Ларичева, В. В. Лазарєва, С. В. Максимова, В. І. Михайлова, В. П. Очеред'ко, І. Ф. Покровського, В. П. Сальникова, С. В. Степашіна та ін.

Проблема протидії легалізації «брудних» грошей аналізувалася в роботах Н. М. Голованова, Ю. В. Іванова, В. І. Михайлова та ін.

Проблеми організаційно-правового забезпечення адміністративної діяльності з питань загальносоціального контролю на загальнотеоретичному рівні розробляли вітчизняні вчені В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, О. В. Дяченко, Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, М. І. Козюбра, В. К. Колпаков, Н. Р. Нижник, В. П. Петков, О. П. Рябченко, А. О. Селіванов, В. М. Селіванов, В. І. Семчик, М. П. Стеблицький, Ю. С. Шемшученко, В. К. Шкарупа та інші.

Метою статті є аналіз теоретичних, практичних і правових основ аудиторського контролю як засобу запобігання протидії і легалізації економіки.

Для досягнення мети нами були вирішенні наступні завдання стосовно процесу протидії і легалізації економіки:

- визначити основні напрями його аудиторського контролю;
- проаналізувати законодавче забезпечення процесу;
- дати характеристику об'єктів аудиторського контролю.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають у процесі застосування аудиту, як форми фінансового контролю запобігання протидії і легалізації економіки.

Фінансовий контроль у формі аудиту є специфічним видом соціального контролю, основним завданням якого є перевірка достовірності фінансово-господарських операцій, звітів, балансів і виявлення внаслідок цього порушень фінансової дисципліни, очевидних і неочевидних (тіньових), інших правопорушень, визначення відповідальних за виявлені

правопорушення та відшкодування нанесеної шкоди незаконними діями винних осіб щодо протидії і легалізації економіки.

Слід зазначити, що аудиторський контроль в системі заходів протидії і легалізації економіки — це незалежне дослідження фінансової звітності та іншої інформації суб'єктів підприємницької діяльності з метою формування висновків про реальний фінансовий стан цього суб'єкта та дотримання норм законодавства [5].

Предметом аудиторського контролю та ревізії є процес розширеного відтворення і дотримання його нормативно-правового регулювання. Він конкретизується об'єктами, які деталізують кожну стадію його розширеного відтворення.

За останні роки в Україні прийнято багато нормативно-правових актів з метою протидії відмиванню грошей протидії і легалізації, зокрема:

- Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.01 р;
- Указ Президента України «Про заходи щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 10.12.01 р;
- Постанова КМУ та НБУ «Про сорок рекомендацій групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (РАТР)» від 28.08.01 р;
- Постанова КМУ «Про визначення критеріїв віднесення фінансових операцій до сумнівних та незвиччих» від 29.05.02 року.

У ході аудиту бухгалтерської звітності аудитор зобов'язаний урахувати (розглянути) дотримання підприємством нормативних правових актів України, у тому числі і законодавства протидії і легалізації економіки. Розгляду, зокрема, підлягає дотримання аудитованою особою встановлених законом або відповідно до його вимог обов'язкових процедур внутрішнього контролю та обов'язкового контролю [3].

Проведення відповідних аудиторських процедур має особливе значення при аудиті бухгалтерської звітності організацій: кредитних організацій, професійних учасників ринку цінних паперів; страхових організацій і лізингових компаній; організацій, що здійснюють керування інвестиційними фондами або недержавними пенсійними фондами; організацій, що роблять посередницькі послуги при здійсненні угод купівлі-продажу нерухомого майна.

Об'єкти аудиторського контролю вибирають відповідно до мети контролю.

До основних елементів перевірки учасників щодо протидії і легалізації економіки та виявлення підозрілих операцій належать:

- законність установчих документів;
- достовірність осіб засновників;
- економічний зміст підприємницької та фінансової діяльності в цілому;
- відповідність реальних цілей діяльності суб'єкта задекларованій меті;
- реальність та законність договорів з іншими суб'єктами;
- динаміка товарообороту та відповідних фінансових розрахунків;
- обґрунтованість цін на продукцію (послуги, роботи) [9].

Перелік об'єктів перевірки (видів робіт) під час складання загального плану аудиторського контролю щодо протидії і легалізації економіки може мати такий вигляд:

1. Статут підприємства та інші загальні документи (установчий договір, ліцензій на здійснення окремих видів діяльності, накази, розпорядження, службові довідки, протоколи засідань засновників тощо);

2. Облікова політика підприємства (робочі документи з методичних, технічних та організаційних аспектів облікової політики);

3. Основні засоби та нематеріальні активи;
4. Розрахунки з оплати праці;
5. Валові витрати та валові доходи;
6. Готова продукція та продаж товарів (робіт, послуг);

7. Грошові кошти та розрахункові операції, включаючи розрахунки з бюджетом та державними цільовими фондами;
8. Фінансові результати та використання прибутку;
9. Капітал і резерви;
10. Кредити та фінансування;
11. Забалансовий облік;
12. Фінансова звітність підприємства [7].

Система органів, які контролюють фінансово-господарську діяльність щодо протидії і легалізації економіки в Україні, досить численна та різноманітна. Такими контролюючими державними органами в Україні є:

- Верховна Рада України та місцеві органи самоврядування;
- Президент України та його адміністрація;
- Кабінет Міністрів України і місцеві державні адміністрації;
- правоохоронні органи (Міністерство юстиції та Міністерство внутрішніх справ, прокуратура, суд і арбітражний суд);
- державні спеціалізовані комітети та відомства, інспекції та департаменти (Державне казначейство, Державна податкова адміністрація, Державна інспекція по захисту прав споживачів, Фонд державного майна та ін.);
- органи фінансово-кредитної системи (Національний банк України та комерційні банки) [6].

Найбільш відомим органом у сфері економічного контролю є Державна податкова служба України. Державні податкові інспекції в районах і містах виконують такі функції:

- здійснюють контроль за дотриманням законодавства про податки, інші обов'язкові платежі;
- забезпечують облік платників податків, правильність обчислення і своєчасність надходження цих податків;
- здійснюють реєстрацію фізичних осіб — платників податків;
- контролюють своєчасність подання платниками податків бухгалтерських звітів і балансів, податкових декларацій, розрахунків та інших документів, пов'язаних з обчисленням податків, а також перевіряють достовірність цих документів щодо правильності визначення об'єктів оподаткування і обчислення податків;
- здійснюють у межах своїх повноважень контроль за законністю валютних операцій, додержанням установленого порядку розрахунків із споживачами з використанням електронних контрольно-касових апаратів і товарно-касових книг, лімітів готівки в касах та її використанням, а також за наявністю свідоцтв про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, ліцензій, патентів, інших спеціальних дозволів;
- ведуть облік та здійснюють контроль за погашенням векселів під час здійснення операцій з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах;
- забезпечують застосування та своєчасне стягнення сум фінансових санкцій і адміністративних штрафів за порушення податкового законодавства;
- аналізують причини, оцінюють дані про факти порушень податкового законодавства;
- проводять перевірки фактів приховування і заниження сум податків тощо [2].

Щодо напрямків аудиторської перевірки в системі заходів протидії і легалізації економіки, то можна виділити такі напрями:

- обґрунтованість облікової політики підприємства;
- відповідність прийнятих підприємством форм бухгалтерської звітності характеру та умовам діяльності цієї особи;
- послідовність застосування підприємством форм бухгалтерської звітності;
- повноту бухгалтерської звітності підприємства;

- правильність застосування підприємством нормативних правових актів по бухгалтерському обліку;
- обґрунтованість відступів від правил бухгалтерської звітності;
- істотність інформації, розкритої підприємством в бухгалтерській звітності;
- подання в бухгалтерському балансі активів і зобов'язань;
- подання в бухгалтерській звітності інформації про цільове фінансування;
- подання доходів і витрат у звіті про прибутки й збитки;
- класифікацію доходів;
- визнання особою доходів;
- визнання підприємством знижок (націнок);
- визнання витрат;
- відбиття в бухгалтерській звітності сум ПДВ при передачі майна як внесок у статутний капітал іншої організації;
- регулярність проведення переоцінки основних засобів;
- резервування сумнівних боргів;
- своєчасність списання дебіторської й кредиторської заборгованості;
- оформлення бухгалтерської звітності [11].

Аудиторські перевірки, що проводять аудиторські підрозділи ДПС, ДКРС України, банків, як і аудиторські перевірки позавідомчих аудиторських фірм, повинні включатися в єдину систему органів, їх функціональну, правову і процесуальну структуру, що в сукупності утворює комплексну адміністративно-правову і процесуальну інфраструктуру протидії порушенням облікової, фінансової, податкової дисципліни, адміністративно-правовим деліктам очевидного і неочевидного (тіньового) характеру.

Аналіз положень законодавства України з питань фінансового контролю свідчить, що потрібно відрізняти аудиторську діяльність, що надається як підприємницька послуга на підставі договору між аудитором (аудиторською фірмою) та замовником, від аудиторської діяльності відповідних структурних підрозділів ДПС, ДКРС України, банків та ін. Зазначені суперечності пропонується усунути шляхом внесення змін до Закону України «Про аудиторську діяльність». Серед пропозицій містяться також проекти норм про включення до складу Аудиторської палати України представників усіх органів державного фінансового контролю та науковців відомчих наукових установ [6].

У процесі аналізу сумнівних фінансових операцій виявлено, що основним та найбільш вразливим ланцюгом у процесі відливу капіталів за кордон та відмивання грошей є банківська система, оскільки незалежно від походження коштів вони в обов'язковому порядку проходять через рахунки банківських установ, у тому числі з метою здійснення легалізації «брудних» коштів.

Враховуючи, що переважна більшість трансакцій, здійснення яких переслідує відмивання незаконно отриманих доходів, відбувається з використанням компаній-нерезидентів, особливий акцент у роботі ставиться на вдосконалення та розширення міжнародних контактів з відповідними службами інших країн.

Ставлячи завдання комплексного подолання явища відмивання тіньових коштів передусім доцільно розробити регіональні програми боротьби з цим злом за умови обов'язкової її координації як на рівні горизонтальних зв'язків — між регіонами, так і за вертикально — між центральними органами державного управління [8].

З урахуванням значного обсягу законодавчої, нормативно-правової та організаційної роботи, виконаної у даній сфері, подальший розвиток системи протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму визначатиметься такими заходами:

- затвердженням Концепції протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом, на 2005-2010 роки;

- щорічним затвердженням програми протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом;
- подальшим удосконаленням чинного законодавства у сфері протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму з метою приведення його у відповідність до Сорока рекомендацій та Восьми спеціальних рекомендацій FATF;
- забезпеченням формування та оприлюднення переліку осіб та організацій, причетних до терористичної діяльності;
- формування інфраструктури Державного комітету фінансового моніторингу;
- підвищеннем якості підготовки фахівців з питань фінансового моніторингу;
- завершенням створення Єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;
- підвищеннем прозорості банківської системи України шляхом запровадження стандартів Базельського комітету з питань банківського нагляду «Знай свого клієнта»;
- залученням неурядових організацій до боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму з метою опосередкованого впливу на фінансових посередників;
- активізацією співробітництва у даній сфері з компетентними органами інших країн;
- удосконаленню критеріїв віднесення фінансових операцій до сумнівних тощо [3].

Вирішення проблеми тінізації економіки потребує узгоджених зусиль держави у багатьох сферах державної політики. Сьогодні необхідно відійти від припущення, що детінізація не потребує спеціальних зусиль та заходів та відбуватиметься в міру розвитку ринкових відносин у країні. Поряд з цим, враховуючи те, що державний сектор економіки потребує реформування, проведення таких реформ без врахування впливу на тіньову економіку містить ризики щодо їх ефективності.

Будь-які заходи не матимуть успіху за умов збереження макроекономічних та економіко-правових умов, які привели до поширення процесів тінізації економіки. Реальне скорочення тіньового сектору може відбутися лише за умови зменшення витратності та зростання ефективності легальної економіки, створення паритетних умов для функціонування різноманітних форм бізнесу. Це має підвищити конкурентоспроможність легальної економіки і зробить невигідним приховання її результатів. Беззаперечною умовою такого перетворення має бути послаблення фіiscalного тиску на легальну економіку, що створить мотивацію переведення тіньових операцій на легальні засади. Отже, зниження рівня тінізації економіки має відбуватися у процесі стійкого економічного зростання.

Стратегічними пріоритетами детінізації економіки України на сучасному етапі є стимулювання інвестиційних процесів; удосконалення монетарної політики; створення сприятливих умов для розвитку підприємництва; значне зниження і вирівнювання податкового навантаження, спрощення податкової системи, посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва, мінімізація витрат виконання й адміністрування податкового законодавства; створення ефективної системи управління державним сектором економіки; посилення державного контролю за використанням бюджетних коштів, кредитних ресурсів та іноземних інвестицій; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом тощо.

Важливим стратегічним пріоритетом детінізації економіки є посилення боротьби з корупцією. Для підвищення якості такої боротьби з корупцією необхідно: продовжити розбудову судової влади, вжити заходів щодо підвищення незалежності судів; керівникам міністерств та відомств всебічно проаналізувати стан боротьби з корупцією та на підставі цього аналізу внести необхідні зміни в їхню повсякденну діяльність щодо створення максимальної прозорості рішень; розглянути проблему ефективності діяльності

низки державних установ, які покликані координувати боротьбу з корупцією; переглянути засади фінансового забезпечення діяльності правоохоронців та передбачити заходи щодо підвищення їхньої заробітної плати тощо.

Література

1. Шульга В. Аудит адміністративної діяльності [Текст] : Теорія та практика / В. Шульга. — Київ : Основи, 2000. — 242 с.
2. Бурлаков Р. М. Аудит и аудиторські послуги [Текст] / Бурлаков Р. М. // Фінансово-промислова газета «Посередник». — Київ : 22 жовтня, 1995 р. — ISBN 966-620-054-6.
3. Бурлаков Р. М. Поняття та істотні умови договору на проведення аудиту [Текст] : зб. наук. пр. / Р. М. Бурлаков // Вісник академії правових наук України. — Київ : вид-во АПН, 1996. — № 6. — ISBN 966-620-054-6.
4. Дереконь В. М. Організаційно-правові аспекти вдосконалення аудиторської діяльності в Україні [Текст] : зб. наук. пр. / В. М. Дереконь // Науковий вісник Національної академії державної податкової служби України (економіка, право). — Київ : вид-во НАДПС, 2005. — № 2 (29). — С. 137–143. — ISBN 966-96331-4-1.
5. Дзюба С. Направления преобразований в аудиторской деятельности [Текст] : зб. наук. пр. / Дзюба С. // Экономика Украины. — Київ, 2003. — Вип. 1. — С. 36–42. — ISBN 966-96331-4-1.
6. Закон України «Об аудиторской деятельности», 22.04.1993. [Текст] : Довідник працівника державної контрольно-ревізійної служби. — Т. 3. — Київ : ДІЯ, 2002. — 582 с.
7. Курило Г. М. Аудит фінансових результатів та їх використання [Текст] : зб. наук. пр. / Г. М. Курило // Проблеми формування ринкової економіки: міжвідомчий науковий збірник. — Київ : КНЕУ, 2001. — Вип. 9. — С. 441–451. — ISBN 966-620-054-6.
8. Рубан Н. И. Впроваджуємо нову форму контролю [Текст] : зб. наук. пр. / Н. И. Рубан // Фінансовий контроль. — Київ : НАДПС, 2003. — № 3 (16). — С. 40–42. — ISBN 966-96331-4-1.
9. Стефанюк И. Б. До нової якості бюджетного контролю через аудит ефективності [Текст] : зб. наук. пр. / И. Б. Стефанюк // Фінансовий контроль. — Київ : НАДПС, 2003. — № 2 (15). — С. 9–14. — ISBN 966-96331-4-1.

Lysa O. B., Krip G. M., Andrushko R. P.

АУДИТОРСКИЙ КОНТРОЛЬ В СИСТЕМЕ МЕРОПРИЯТИЙ ПРОТИВДЕЙСТВИЯ И ЛЕГАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

В научной статье выделены основные направления аудиторского контроля относительно противодействия и легализации экономики; проанализировано законодательное обеспечение процесса противодействия и легализации экономики; предоставлена характеристика объектов аудиторского контроля относительно противодействия и легализации экономики.

Ключевые слова: аудит, аудиторский контроль, аудиторские процедуры, легализация, мероприятия противодействия и легализации экономики.

Lysa O. V., Krip G. M., Andrushko R. P.

PUBLIC ACCOUNTANT CONTROL IN THE SYSTEM OF MEASURES OF COUNTERACTION AND LEGALIZATION OF ECONOMY

In the scientific article basic directions of public accountant control are selected in relation to counteraction and legalization of economy; the legislative providing of process of counteraction and legalization of economy is analysed; description of objects of public accountant control is given in relation to counteraction and legalization of economy.

Keywords: audit, public accountant control, public accountant procedures, legalization, measures of counteraction and legalizations of economy.

УДК 331.5+338.2

Гальків Л. І.

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Узагальнено та доповнено мотиваційною складовою види інвестицій у розвиток людини. Показано вплив соціальних стандартів на втрати людського капіталу. Проаналізовано проблеми визначення прожиткового мінімуму та споживчого кошика в Україні. Узагальнено напрями вдосконалення формування прожиткового мінімуму.

Ключові слова: людський капітал, соціальні стандарти, прожитковий мінімум, споживчий кошик.

Реформування економіки України передбачає зниження рівня бідності, визначальним чинником чого має стати виважена державна політика щодо зменшення втрат людського капіталу. Останні значною мірою корелюються з прийнятою практикою формування соціальних стандартів.

Аналіз останніх публікацій з аналізованої у статті проблематики людського капіталу дозволяє стверджувати, що на сьогодні в Україні недостатньо напрацювань, у яких би дослідження людського капіталу розглядалися під впливом соціальних стандартів. Автори (Д. Богиня, З. Варналій, О. Власик, Н. Верхоглядова, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Грішнова, Г. Євтушенко, Я. Жаліло, І. Лапшина, Є. Лібанова, В. Куценко, А. Мокій, Е. Прушківська, Л. Семів, Л. Шевчук та ін.) частіше розглядають питання, пов'язані із його формуванням, інвестуванням, міжнародним обміном, використанням, розвитком.

У реальній суспільній діяльності та теоретичних напрацюваннях видатки на розвиток людини слід розглядати не як витрати, а як перспективне вкладення капіталу, інвестиції в розвиток людини. За Кавецьким В. В. [1] нами виділено сім видів вкладень в людину і показано їх вплив на людський капітал (табл.1). Погоджуючись з таким підходом, ми вважаємо, що окрім інших, слід врахувати інвестиції у мотивацію людини до праці, яка стимулює розвиток людського капіталу.

Таблиця 1
Основні види інвестицій в людину та їх вплив на людський капітал

№ з/п	Напрями інвестицій	Вплив на людський капітал
1.	Освіта	збільшують обсяг
2.	Виробнича підготовка	
3.	Міграція	
4.	Професійна мобільність	сприяють підвищенню цін за його послуги
5.	Пошук інформації на ринку праці	
6.	Народження і виховання дітей	відтворюють його в наступному поколінні
7.	Охорона здоров'я	подовжують термін «служби»
8.	Мотивація	стимулюють розвиток

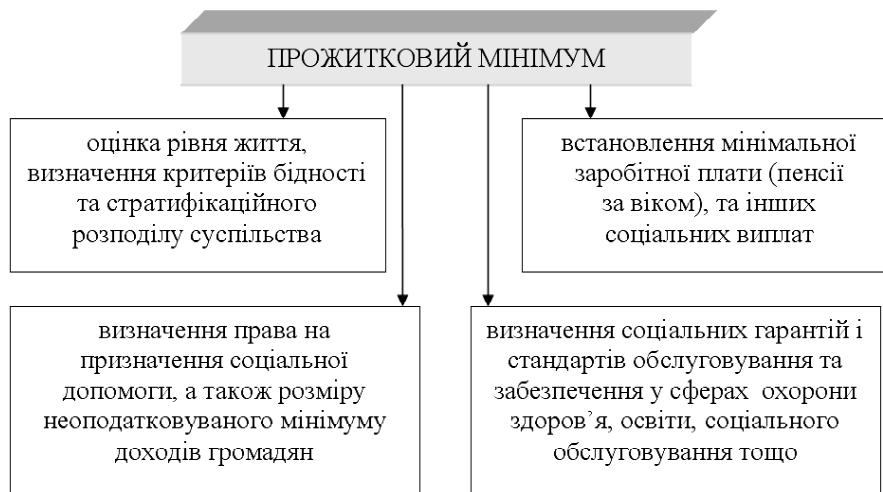
Розвиток матеріальної і духовної сторін як окремого індивіда, так і суспільства взаємопов'язані в моделі людського капіталу (рис. 1).

Вхідними параметрами цієї моделі є складові елементи, завдяки яким людина стає об'єктом втілення і внаслідок цього на виході одержується певна загальнодержавна вигода (користь). Остання може виражатися як у матеріальному (зростання грошових показників завдяки використанню людського капіталу), так і в нематеріальному вимірі

Здоров'я	→	ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ	←	Макро- та мікроекономічні показники
Виховання	→		←	Імідж
Освіта	→		←	Конкурентоспроможність
Культура	→		←	Інвестиційна привабливість
Мотивація	→		←	Економічний розвиток
ПОЧАТКОВА БАЗА				ПЕРЕВАГИ ДЛЯ ДЕРЖАВИ

(зміщення іміджу держави, конкурентоздатності, інвестиційної привабливості, розвитку економіки).

Загальновідомо, що за умов інфляції мотивуюча функція доходів послаблюється. Зниження стандартів оплати праці гальмує якісне та кількісне відтворення населення, стримує розвиток фізичного, інтелектуального та професійного рівня людських ресурсів, значно ускладнює, а іноді й унеможлилює, здобуття та використання нових знань, удосконалення кваліфікації, і, як наслідок, спричиняє втрати людського капіталу. Для виправлення цього в Україні, окрім іншого, необхідно привести у відповідність вартість робочої сили до її репродукованої діяльності. Вважають, що мінімальна зарплата повинна перевищувати рівень прожиткового мінімуму не менше, ніж на 50 %. Сьогодні в нашій країні вона відстає на 19,9 %.[2, С.125]. ЗУ «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» визначає прожитковий мінімум (ПМ) як вартісну величину, достатню «для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистостей». Цей показник за ЗУ «Про прожитковий мінімум» встановлюється згідно нормативів, виходячи із розрахунку на одну особу за місяць у розрізі основних груп населення. Його розмір згідно Постанови КМ «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» визначається на основі вартості мінімальних наборів товарів та послуг. ПМ є однією з ключових характерник рівня життя населення, державним соціальним стандартом, основою визначення ряду показників бюджету (рис. 2).

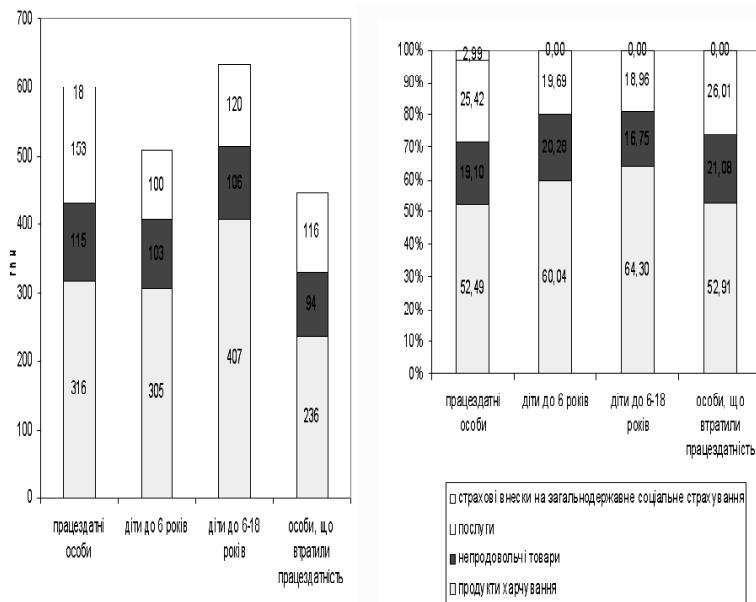

Рис. 3. Вартість та структура ПМ, на 1.01.2008 р.

Рис. 3 демонструє, що в Україні на початок 2008 р. найвищий ПМ встановлено для дітей віком від 6 до 18 років (633 грн). На них припадає максимальна сума та частка продуктів харчування (407 грн і 64,30 %). Для працездатних осіб ці цифри склали відповідно 602 грн, 316 грн і 52,49 %. Ця група характеризується найбільшою вартістю послуг (153 грн) та непродовольчих товарів (115 грн), а також наявністю страхових внесків на державне соціальне страхування (18 грн). Для дітей до 6 років вартість ПМ становила 508 грн, з яких 305 грн (60,04 %) — продукти харчування та 100 грн (19,69 %) послуги. Найменший розмір ПМ визначено непрацездатним особам (446 грн), у складі яких 52,915 — продовольчі товари і 26,01 % — послуги.

Слід враховувати, що для України характерна регіональна варіація цін. Наприклад, на кінець 2006 р. вартість кошика критичного споживання продуктів харчування коливалася від 272,2 грн (Чернівці) до 382,5 грн (м. Сімферополь). Суттєво варіює також вартість комунальних, транспортних, та інших послуг.

Поділяючи думки науковців щодо неефективності сучасної вітчизняної системи соціальних стандартів на базі ПМ, зазначимо, що методика формування мінімального споживчого кошика, яка базується на розробках Ленінградського інституту гігієни праці (1990 р.), застаріла, а його склад з 1992 р. суттєво не переглядався. Теперішні норми, закладені в ПМ, суттєво заниженні, набір непродовіарів не забезпечує сучасних потреб і можна говорити про існування двох кошиків — офіційного та іншого (характеризує реальний споживчий мінімум). Унаслідок цього структура споживання, що відображається в індексі інфляції, не відповідає реальному стану мінімально необхідних витрат на життя.

В Україні населення останнім часом збільшує споживчі витрати на медичні послуги, освіту (особливо вищу), транспорт, зв'язок. При визначенні ПМ не враховано й інші життєво необхідні витрати (на будівництво, придбання чи оренду житла, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах тощо). Вони мають знайти відображення у соцстандартах. Їх включення відповідало б як міжнародним стандартам, так і принципам формування, що закріплени в ЗУ «Про прожитковий мінімум». На думку експертів, реальний зміст споживчого кошика вимагає принаймні потрійного підвищення витратної частини бюджету [3].

Найважоміший вплив на вартість вітчизняного споживчого кошика має зміна цін на продукти харчування, частка яких сягає майже 60 %. Для прикладу, в країнах ЄС вона складає біля 20% і тому глобальне здороження харчів менш відчутно відображується на індексі інфляції. Інша проблема — нерівномірність зростання індексу споживчих цін на продовольчі, непродовольчі товари та послуги (рис. 4).

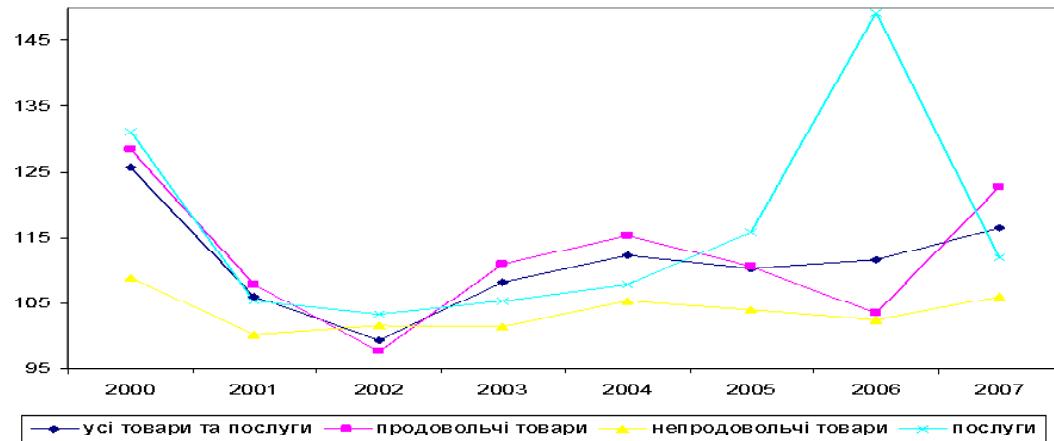

Рис. 4. Індекси споживчих цін у грудні до грудня попереднього року, %

Невідповідність ПМ породжує дезорієнтацію як у соціальній політиці, так і в політиці забезпечення доходів населення. За Конституцією доходи мають перевищувати прожитковий мінімум. Однак середній показник шкали доходів населення за певними видами економічної діяльності нижчий вартості споживчого кошика. За даними офіційної статистики, у 2007 році частка населення із середньодушовими загальними доходами нижче ПМ складала 39 %. Це спричиняє концептуальне протиріччя між сутністю межі бідності та методом її розрахунку (75 % середнього показника шкали доходів населення), оскільки цей середній показник є нижчий від ПМ. Іншими словами — розривається логічний зв’язок між категоріями «межа бідності» та ПМ.

Наступна проблема — непрозорість розрахунків соціальних стандартів. Пищуліна О. М. наголошує на непослідовність використання ПМ як базового соцстандарту [3]. По-перше, на сьогодні він застосовується лише для встановлення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям та сім’ям з дітьми, соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам. Незважаючи на вимогу Конституції, ПМ не застосовується для визначення мінімальної зарплати, мінімальної пенсії, пільгових пенсій та допомоги. По-друге, він мінімум забезпечує встановлення адресної соціальної допомоги для малозабезпечених сімей. ПМ для сім’ї визначається як сума розмірів прожиткового мінімуму для дітей, працездатних та непрацездатних членів сім’ї. Відповідно допомога являє собою доплату у розмірі, який дозволяє забезпечити ПМ [3, С.111].

При формуванні держбюджету встановлюється так званий рівень забезпеченості прожиткового мінімуму (РЗПМ) у відсотках до реального показника цього стандарту. Він у середньому на 70 % нижче офіційно прийнятого ПМ (рис. 5). Для сімей з дітьми та інвалідами передбачено при нарахуванні допомоги збільшувати рівень забезпеченості на 10–20 %. Розмір РЗПМ менший за ПМ, і нівелює значення останнього. Оскільки управління соціальними виплатами здійснюється у «ручному» режимі через прив’язку до РЗПМ, постільки збільшення ПМ не спричиняє їх реального зростання. Таке управління, зокрема, допускає порушення прав жінок, котрі виховують дітей до 3 років. Їх право отримувати допомогу на рівні ПМ для дитини до 6 р. обмежується двічі. Спочатку

прикінцевими положеннями ЗУ «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» їм гарантується допомога лише як четвертина від ПМ. Далі щороку в законі про Держбюджет за допомогою РЗПМ їм встановлюється допомога тільки на рівні 13 % ПМ.

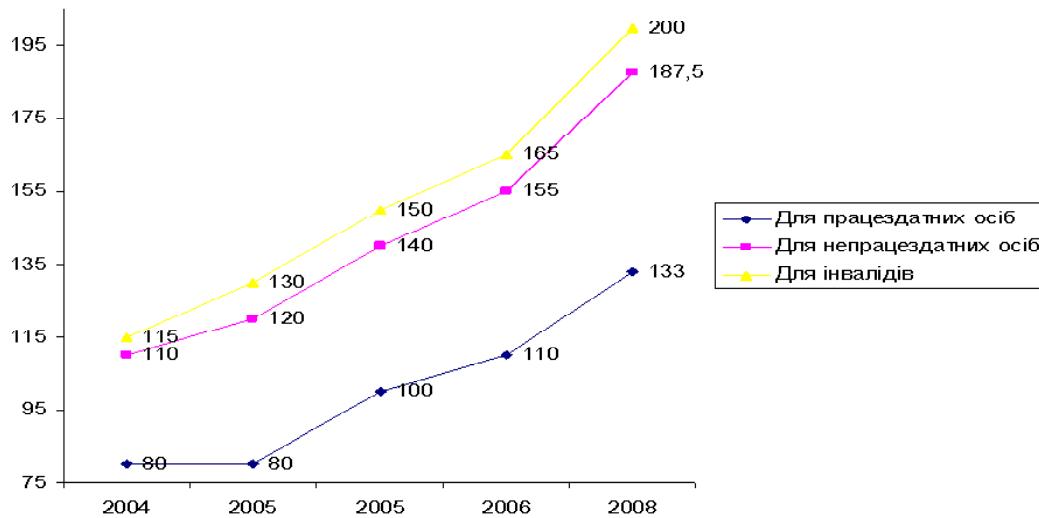

Рис. 5. Рівень забезпечення ПМ для надання державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям (грн на місяць на одну особу)

З 2004 р. вперше встановлено диференційовані рівні РЗПМ для різних категорій населення, у 2009 р. продовжена практика диференціації цього нормативу для різних категорій населення для призначення державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям. Дуже серйозною проблемою регулювання допомоги малозабезпеченим сім'ям залишається відсутність законодавчих гарантій надання допомоги саме на рівні прожиткового мінімуму.

Таблиця 2
Методи визначення ПМ у світовій практиці

Назва	Зміст	Особливість застосування
Статистичний	На рівні 10–20 % найбільш заможних громадян	Можна застосовувати у країнах з високим рівнем доходів громадян
Суб’ективний (соціологічний)	За даними соціологічних опитувань населення	Виражає потреби, проте не підкріплений реальними економічними можливостями
Ресурсний	Виходить з можливостей економіки	Застосовується у найрозвиненіших країнах
Комбінований	Поєднує кілька методів	вартість харчування – за нормами, житлово-комуналні послуги – за фактом, непродовольчі товари – за часткою в загальних витратах
Нормативний	Базується на вартості споживчого кошика	Застосовується найчастіше
Відносний (медіанного доходу)	На рівні 40–60 % медіанного доходу (рівня достатку)	у державах з розвиненою ринковою економікою

При обчисленні ПМ необхідно враховувати економічні, соціальні та правові чинники. Перші включають вимоги економічного розвитку та ЗЕЗ, формування зasad ринкової економіки, демократизацію трудових відносин, заходи щодо наповнення бюджету. Соціальні виходять із рівня оплати праці, її залежністю від продуктивності, із мінімальних її розмірів та трудових пенсій. Правові передбачають дотримання права людини на працю, тобто її здатність заробляти собі на життя. Світова практика використовує кілька методів визначення ПМ (табл. 2).

В Україні необхідно удосконалити методику визначення соціальних стандартів. Передусім, слід:

- згідно Конституції забезпечити використання стандарту ПМ для всіх соціальних виплат та державних гарантій;
- вилучити із законодавства положення про РЗПМ, обмежити його використання при підготовці держбюджету чи визначені розмірів соціальної допомоги, чим підвищити впливовість розмірів мінімальної заробітної плати та пенсії;
- змінити методику визначення ПМ, оновивши його структуру та нормативну базу, переглянувши співвідношення товарів (продовольчих і непродовольчих) і послуг відповідно до фактичних витрат населення;
- затвердження оновлений набір продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, внести зміни в Методику визначення їх вартісних величин;
- здійснити аудит соціальних видатків та програм, наявних ресурсів і резервів з метою їх оптимізації;
- забезпечити інформаційну прозорість моніторингу фактичного розміру прожиткового мінімуму;
- враховувати регіональні чинники при формуванні соцстандартів.

Література

1. Кавецький В. В. Людський капітал та гуманізація і гуманітаризація вищої професійної освіти [Електронний ресурс] / В. В. Кавецький, Н. В. Сачанюк-Кавецька. — Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008>.
2. Лавриненко С. І. Сучасний стан та перспективи розвитку трудових ресурсів України [Текст] / С.І. Лавриненко // Стратегічні пріоритети. — 2009. — № 1 (10). — С. 115–127.
3. Пицуліна О. М. Зміна методики розрахунку прожиткового мінімуму — крок до реформування соціальної політики [Текст] / О. М. Пицуліна // Стратегічні пріоритети. — 2009. — № 1 (10). — С. 106–104.
4. Вільна енциклопедія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.
5. Переферзева А. В. Індекс людського щастя — показник рівня реалізації людського потенціалу [Текст] / А. В. Переферзева // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 7 (97). — С. 201–207.

Гальків Л. И.

СОЦИАЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ В УКРАИНЕ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ

Обобщены и дополнены мотивационной составляющей виды инвестиций в развитие человека. Показано влияние социальных стандартов на потери человеческого капитала. Проанализированы проблемы определения прожиточного минимума и потребительской корзины в Украине. Обобщены направления совершенствования формирования прожиточного минимума.

Ключевые слова: человеческий капитал, социальные стандарты, прожиточный минимум, потребительская корзина.

Halkiv L. I.

**SOCIAL STANDARDS IN UKRAINE
AND THEIR INFLUENCE ON A HUMAN CAPITAL**

The types of investments for a development of human are generalized and completed with motivation component. The influence of social standards on the human capital loses is shown. The problems of determination of minimum subsistence level and consumer basket in Ukraine are analyzed. The directions of improvement of formation of minimum subsistence level are generalized.

Key words: *human capital, social standards, minimum subsistence level, consumer basket.*

ІННОВАЦІЙНА СПРИЯТЛИВІСТЬ ЯК ФАКТОР РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано сучасні підходи до оцінювання та вимірювання інвестиційного клімату та інноваційного потенціалу країни та її окремих регіонів.

Ключові слова: інноваційна сприятливість, інвестиційний клімат, інноваційний потенціал, класифікація регіонів.

Визначена в українському суспільстві стратегія на утвердження принципів і механізмів соціально-орієнтованої інноваційної моделі соціально-економічного розвитку обумовлює необхідність аналізу поліпшення інноваційної сприятливості як регіональних економік, так і національної економічної системи загалом. Тому збагачення науково-практичних підходів стосовно активізації зазначеного процесу за рахунок покращання привабливості інвестиційного клімату та розвитку інноваційного потенціалу регіону є досить важливою проблемою сучасності.

Аналіз досліджень і публікацій у зазначеному контексті [1–4] засвідчив необхідність й актуальність удосконалення методологічних та теоретико-методичних підходів щодо вимірювання та оцінки привабливості інвестиційного клімату, а також розвитку інноваційного потенціалу для реалізації здійснюваних в Україні системних інноваційних перетворень.

Метою статті є дослідження теоретико-методичних аспектів оцінки привабливості інвестиційного клімату та інноваційного потенціалу регіональних економік.

Сучасний розвиток національних економічних систем країн світу засвідчує, що сприйнятливість до інновацій як виробничих, так і інших секторів економік є запорукою конкурентоспроможності та технологічної безпеки кожної з них. Існують різні точки зору щодо визначення інноваційної сприятливості економіки. У статті ця проблема розглядається у контексті необхідності для цього формування привабливого інвестиційно-інноваційного клімату, на основі якого формуються організаційно-економічні механізми управління розвитком інноваційних процесів на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях державного управління.

Економічне зростання, що відбувається упродовж останніх років в Україні, фактично не є результатом змін інноваційного характеру.

Змінити ситуацію на краще лише за рахунок часткових заходів, зберігаючи економічну структуру та традиційні пріоритети державної підтримки розвитку економіки, що склалися, неможливо принципово. Необхідна різка зміна державної політики в напрямі інноваційного розвитку економіки загалом та регіональних економік зокрема.

В Україні необхідно (а для цього є відповідні передумови й можливості) розпочати реалізацію стратегії випереджального розвитку економіки на основі активізації інноваційних факторів. Саме за рахунок цих факторів насамперед і доцільно формувати у країні привабливий інвестиційно-інноваційний клімат соціально-економічного середовища.

Інвестиційний клімат соціально-економічного середовища розуміється нами як певна його інтегральна характеристика, яка базується на сукупності політичних, правових, економічних та соціальних умов, що зумовлюють стимули і сприяють продуктивній інвестиційній діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів, та спрямована на забезпечення здатності економічної системи створювати й ефективно використовувати інтелектуальний капітал, посилюючи соціальну солідарність суспільства. Саме інвестиційний клімат є, на думку багатьох дослідників перешкодою на шляху залучення в економіку України серйозних інвестицій.

Інвестиційний клімат — це фактор, який зумовлює стимулювання економічного розвитку насамперед за рахунок внутрішніх ресурсів суспільства. І лише у другу чергу — за рахунок іноземних інвестицій.

Безумовно, що суб'єкти інвестування зацікавлені, передусім, в отриманні прибутків та зниженні витрат на ведення підприємницької діяльності. У зв'язку з цим об'єктивно виникають передумови, що можуть привести, наприклад, до послаблення їхньої мотивації, від якої залежить впровадження інновацій та підвищення продуктивності праці. З другого боку для економічного розвитку суспільства бажано, щоб головна складова інноваційна діяльність була притаманною для будь-якого економічного суб'єкта.

Суспільство зацікавлене в тому, щоб усі підприємства — великі й потужні, малі й такі, що тільки починають свою діяльність, вітчизняні й іноземні, ті, що використовують інноваційні технології, а також і ті, робота яких будується за традиційними схемами, вітчизняні та транснаціональні корпорації могли, доповнюючи один одного, вносити вагомий вклад у забезпечення економічного зростання переважно на інноваційній основі. Таким чином, інтереси суб'єктів економічної діяльності та суспільства співпадають у площині інвестиційного клімату. Обидві сторони зацікавлені в постійному покращанні релевантності інвестиційного клімату своїм інтересам.

Дослідження Всесвітнього банку підтверджують можливість оцінювати вклад економічних агентів у благополуччя суспільства рівнем покращання інвестиційного клімату, який, за трактуванням їхніх авторів, є сукупністю характерних для кожної місцевості факторів, що визначають можливості компаній та формують у них стимули для здійснення продуктивних інвестицій, створення робочих місць та розширення своєї діяльності.

У цьому контексті слід зазначити, що, з одного боку, організаційні моделі економічних агентів задля забезпечення своєї конкурентоспроможності повинні бути відкритими імпорту різноманітних знань, ідей, інформації, інноваційних та інформаційних технологій, здатними продуктивно використовувати найсучасніші методи обробки та аналізу економічної, політичної, правової й соціальної інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень, нарощуючи та ефективно використовуючи цим самим інтелектуальний капітал. У свою чергу, людський, організаційний та споживацький капітали як складові інтелектуального капіталу, взаємодіючи між собою та підтримуючи один одного, продукують створення у суспільстві синергетичного ефекту, підвищуючи цим самим рівень релевантності інвестиційного клімату.

З другого боку, як свідчать дослідження, ключову роль у формуванні привабливого інвестиційного клімату відіграють політика та дії органів влади [2–4]. Саме структури державного управління усіх рівнів покликані сприяти покращанню інвестиційного клімату не лише для успішної діяльності економічних агентів, а водночас і задля досягнення низки соціальних цілей — економічного зростання суспільства, зменшення його соціальної кластеризації, вирішення соціальних суперечностей, відновлення миру та справедливості. Таким чином забезпечується створення інвестиційного клімату, релевантного інтересам усього суспільства (усіх верств населення).

Досягнення балансу щодо полярних інтересів, які існують між економічними агентами та органами державної влади щодо механізмів формування більш продуктивного суспільства, на наш погляд, забезпечується здійсненням стратегії створення привабливого інвестиційного клімату, який сприяв би продуктивній інвестиційній діяльності та задовільняв інтерес усіх прошарків суспільства.

Поняття «інноваційний потенціал» — широко вживаний термін у наукових публікаціях.

Розмаїття методологічних підходів, що існують у науковій літературі щодо проблем оцінювання та вимірювання інноваційного потенціалу як країни загалом, так і окремих

регіонів, обумовили необхідність розробки чинників, які так чи інакше характеризують певною мірою науково-технічний потенціал країни.

На наш погляд, структура інноваційного потенціалу України [11] може бути такою:

1. Кадрове забезпечення. Стан (потужність) інтелектуального капіталу.
 - Загальна чисельність працівників наукових організацій (на 10000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність дослідників (на 10000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність фахівців, які виконують наукові та науково-технічні роботи (на 10000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність докторів наук, які виконують наукові та науково-технічні роботи (на 100000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність кандидатів наук, які виконують наукові та науково-технічні роботи (на 10000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність докторів наук, зайнятих в економіці (на 10000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність кандидатів наук, зайнятих в економіці (на 10000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність студентів ВУЗів I II рівнів акредитації (на 100000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність студентів ВУЗів III IV рівнів акредитації (на 100000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Чисельність осіб з повною вищою освітою (на 1000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
2. Фінансове забезпечення.
 - Обсяг загального фінансування наукових та науково-технічних робіт (на одного працівника основної діяльності).
 - Обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт з держбюджету (на одного працівника основної діяльності).
 - Обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт за власні кошти (на одного працівника основної діяльності).
 - Обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт за кошти замовників підприємств та організацій України (на одного працівника основної діяльності).
 - Витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт (на одного працівника основної діяльності).
3. Інформаційно-методичне забезпечення.
 - Обсяг витрат на маркетинг та рекламу (на одну особу середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Кількість друкованих робіт (на 1000 осіб середньорічної чисельності постійного населення регіону).
4. Інноваційна активність.
 - Загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність (на 1 особу середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Обсяг витрат на продуктові інновації (на 1 особу середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Обсяг витрат на процесові інновації (на 1 особу середньорічної чисельності постійного населення регіону).
 - Обсяг реалізованої інноваційної продукції (на 1 особу середньорічної чисельності постійного населення регіону).

— Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України (на 1 особу середньорічної чисельності постійного населення регіону).

5. Винахідницько-раціоналізаторська активність.

Використовуючи ці показники, можна класифікувати регіональні економіки за їхнім рівнем інноваційної привабливості.

На основі розглянутих наукових підходів вітчизняних та зарубіжних досліджень щодо оцінки та вимірювання привабливості інвестиційного клімату та розвитку інноваційного потенціалу країни та її регіонів встановлено, що запропоновані показники визначення інноваційної сприятливості української економіки дозволяють виявити регіональні особливості цього процесу, які можуть слугувати основою удосконалення організаційно-економічних механізмів управління розвитком інноваційних процесів на місцевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях державного управління з метою забезпечення конкурентоспроможності та технологічної безпеки нашої країни.

Слід також враховувати, що в сучасних економічних умовах доцільно поліпшувати інноваційну активність виробничих секторів національної економіки в залежності від особливостей розвитку інвестиційного клімату та інноваційного потенціалу регіональних економік, що сприятиме зниженню відповідних інвестиційних ризиків та нарощуванню потенціалу структурно-інноваційної трансформації українського суспільства.

Література

1. Доклад о мировом развитии–2010 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.un.org/russian/esa/docs/wdr2005.pdf/](http://www.un.org/russian/esa/docs/wdr2005.pdf).
2. Бутко М. Сучасна проблематика оцінки інвестиційної привабливості регіону [Текст] / М. Бутко, С. Зеленський, О. Акименко // Економіка України. — 2005. — № 11.
3. Інвестиційний клімат в Україні: фактори регіональних ризиків [Текст] / О. О. Слюсаренко, О. В. Кужель, Ю. А. Авксентьев, В. А. Головко, Б. М. Данилишин, В. Л. Наконечний, В. І. Лисицький, В. М. Штуца. — К. : РВПС України НАН України, 1999.
4. Тихомиров В. Б. Политический риск: рейтинг Литвы / В. Б. Тихомиров, И. В. Тихомирова // Диалог. — 1990. — № 15.
5. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций) / В. П. Соловьев. — К. : Феникс, 2004. — 560 с..

Фурсина О. В.

ИННОВАЦИОННАЯ БЛАГОПРИЯТНОСТЬ КАК ФАКТОР РЕГІОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье проанализированы современные подходы оценивания и измерения инвестиционного климата и инновационного потенциала страны и ее отдельных регионов.

Ключевые слова: инновационная благоприятность, инвестиционный климат, инновационный потенциал, классификация регионов.

Fursina O. V.

INNOVATIVE FAVOURABLENESS AS FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT

Modern approaches, to the evaluation and measuring of investment climate and innovative potential of country and her separate regions are analysed in the article.

Key words: innovative favorableness, investment climate, innovative potential, classification of regions.

УДК 330.332:631.11

Савіцька О. П., Савіцька Н. В.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ЛЬВІВЩИНИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті розглядаються фактори інвестиційної привабливості регіону, галузі, підприємства. Проведений аналіз реалізації регіональної інвестиційної політики у Львівській області.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, іноземні інвестиції, інвестиційна політика, стратегія розвитку.

Практика залучення іноземних інвестицій в економіку України свідчить, що розмір іноземних капіталовкладень значно відрізняється в різних її регіонах. Інвестори надають перевагу промисловому розвинутим і географічно вигідно розташованим регіонам. До цього числа входить і Львівська область.

Дослідження напрямів підвищення інвестиційної привабливості підприємств обумовлюється відносно низькими обсягами інвестицій, низьким рівнем їх ефективності та наявністю окремих чинників, що спричиняють таку ситуацію: нестабільність політичної ситуації і законодавчої бази, низький рівень інвестиційної привабливості українських підприємств для іноземних інвесторів. Тому дослідження можливостей подальшого залучення іноземних інвестицій в економіку України та їх ефективного використання, а також розробка напрямів підвищення інвестиційної привабливості підприємств, залишаються актуальними в умовах сьогодення.

Проблематика оцінки та покращення інвестиційної привабливості підприємств висвітлена в наукових працях відомих вчених В. Андрійчука, Т. Арбузова, В. Беренса, Г. Бірмана, І. Бланка, Д. Богині, В. Борщ, М. Василенка, О. Вовчак, А. Галичинського, Н. Гайдиса, Б. Губського, С. Злупко, А. Пересади, П. Саблука, А. Філіпенка та багато інших. Проте вони здебільшого акцентують увагу на дослідження питань у масштабі національного господарства, не диференціючи їх за регіональним розвитком.

Методика проведеного дослідження ґрунтується на застосуванні монографічного методу, за допомогою якого проаналізовано підходи до оцінки інвестиційної привабливості об'єктів господарювання та чинників її формування. Методи індукції, дедукції, синтезу й аналізу дали змогу узагальнити одержані результати. Матеріалами дослідження є статистичні дані, що характеризують процеси інвестування підприємств та результати їх економічної діяльності.

Метою дослідження є обґрутування чинників формування інвестиційної привабливості Львівщини, виявлення проблем, розроблення напрямів розвитку і стимулування інвестиційних процесів на перспективу.

Виклад основного матеріалу. Інвестиції є важливим джерелом коштів для розвитку економіки будь-якої країни. Іноземні інвестиції — це каталізатори ринкових перетворень. Використовуючи трансферти капіталу, технології та досвід, вони сприяють накопиченню експортного потенціалу, розвитку імпортозамінних виробництв, а відтак міжрегіональному співробітництву.

Одним з головних завдань, які стоять перед інвесторами на ринку інвестицій, є вибір об'єктів інвестування компаній та фірм тих галузей, які мають найкращі перспективи розвитку та можуть забезпечити найбільшу ефективність інвестицій. Основою такого вибору є оцінка та прогнозування інвестиційної привабливості регіонів, окремої сфери діяльності та підприємств чи фірм [5: 64].

Для розрахунку інвестиційної привабливості регіону необхідно враховувати велику кількість факторів, що впливають на його діяльність. Найважливіші складові інвести-

ційної привабливості регіону: рівень розвитку економіки; природні ресурси і стан екології, енергетичні ресурси, якість трудових ресурсів, рівень розвитку і доступність інфраструктури, географічне положення і територіальне наближення до кордонів держави, адміністративні, технічні, інформаційні та інші перешкоди входження на національний ринок.

Важливими чинниками привабливості для інвесторів в кожній державі є наступні:

- політична і економічна стабільність;
- рівень розвитку ринкового середовища і ринкової інфраструктури;
- стабільне правове поле;
- ступінь стимулювання інвесторів створенням певного податкового клімату та валютного режиму;
- економічна свобода;
- позиція країни на світових ринках;
- рівень її міжнародної конкурентоспроможності;
- розвинута банківська мережа;
- наявність суб'єктів, які відповідальні за ефективність процесу інвестування, приватизації;
- розумні темпи інфляції;
- розвиненість маркетингового забезпечення інвестиційних процесів [2].

Рівень інвестиційної привабливості галузі для іноземних інвесторів в умовах економічної кризи залежить від двох основних чинників: дешевої робочої сили і можливості експортувати продукцію.

Найпростішим способом визначення рівня інвестиційної привабливості галузі є розрахунок рівня ефективності інвестицій на основі визначення періоду їх окупності, співвідношенням суми інвестицій та грошового потоку «з приведенням інвестиційних засобів і суми грошового потоку до дійсної теперішньої вартості» [1: 20].

Оцінка інвестиційної привабливості підприємства полягає у визначенні інтегральної характеристики окремого підприємства як об'єкта інвестування з позицій перспективності розвитку, менеджменту, обсягів і перспектив збуту продукції, виробничого та експортного потенціалу, ефективності використання активів, їх ліквідності, стану платоспроможності та фінансової стабільності (рис.1) [5: 67].

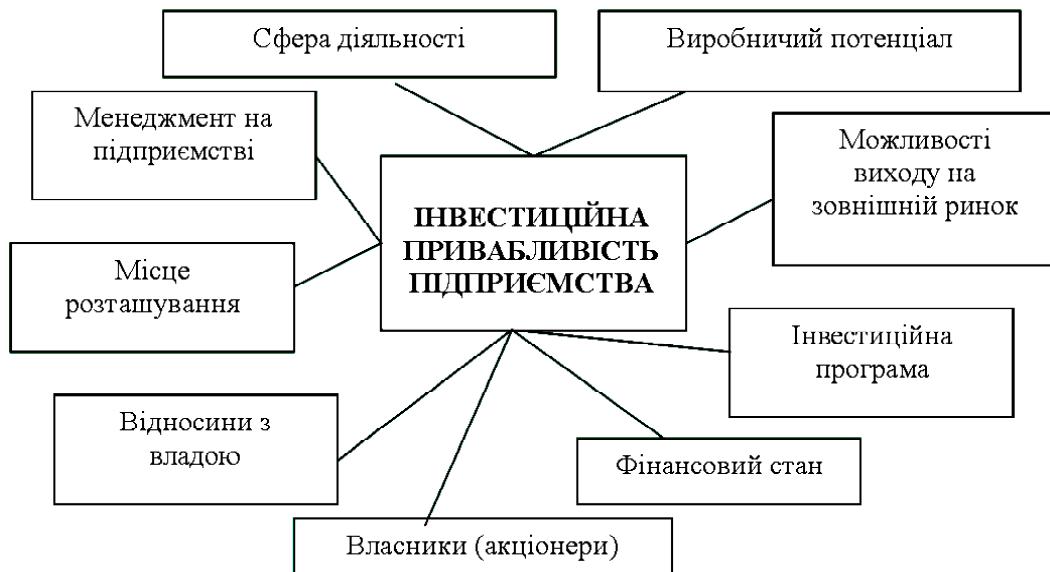

Рис. 1. Фактори інвестиційної привабливості підприємства [5: 67].

Найчастіше у світовій та вітчизняній практиці для визначення інвестиційної привабливості підприємства використовується методика визначення стану підприємства за даними бухгалтерської фінансової звітності, яка містить розрахунок групи показників, вибір яких залежить від поставлених цілей інвестором.

В. Гриньова та В. Коюда визначення інвестиційної привабливості розглядають як інтегральний фінансово-економічний показник, систему кількісних показників оцінки господарського, фінансового, технічного потенціалів підприємства, що дозволяє оцінити позицію конкретного підприємства відповідної галузі та регіону [3: 80].

Оцінка інвестиційної привабливості повинна здійснюватися у два етапи:

— I етап — розрахунок інтегрального показника за кожним підприємством окремо на підставі фінансової та бухгалтерської звітності (рис. 2);

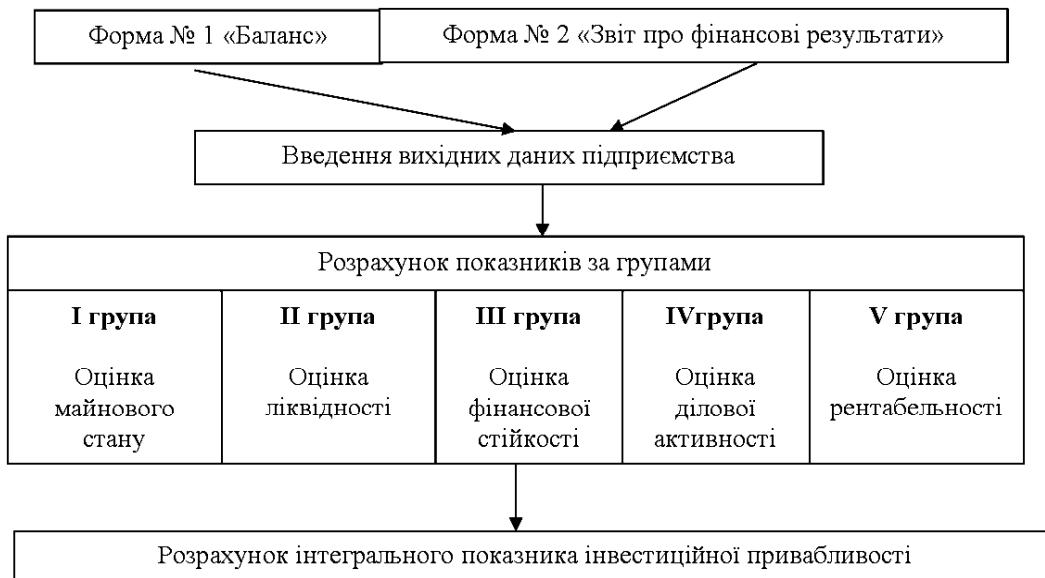

Рис. 2. Послідовність розрахунку інтегрального показника

— II етап — визначення оцінки інвестиційної привабливості підприємства шляхом коригування інтегрального показника, розрахованого на першому етапі з урахуванням привабливості на макроекономічному рівні, впливу результатів фінансово-господарської діяльності та ризиків діяльності підприємства [3: 80].

Надійним і перспективним об'єктом інвестування вважаються підприємства зі стійким фінансовим станом, обсягом продажів, що зростатимуть у майбутньому та з нормою чистого прибутку на авансований капітал, що перевищує середній розмір за останні 3–5 років.

Привабливість Львівщини для інвесторів це:

- ринок, що динамічно розвивається;
- низько витратна виробнича база, багатий ресурсний потенціал;
- велика питома вага сучасних галузей промисловості в економіці регіону;
- збільшення кількості інноваційних підприємств;
- високий рівень освіти населення, кваліфікована робоча сила, що легко адаптується до вимог ринку;
- розвинutий рівень фінансових послуг;
- наявність на території області міжнародних транспортних коридорів;
- розвинута мережа науково-дослідних та вищих навчальних закладів;
- широкі можливості для відпочинку;
- впровадження на території регіону міжнародних програм розвитку.

Інвестиційна політика визначається сукупністю інструментів, стратегій, заходів, що дозволяють створити сприятливі умови для залучення іноземних та внутрішніх інвестицій в економіку області. Для Львівщини залучення інвестицій набуває особливо важливого значення у контексті підготовки регіону до Євро-2012, у зв'язку з чим зростає інтерес інвесторів до регіону.

Завдяки вдалому географічному розташуванню та наявності природних ресурсів Львівська область має кращі інвестиційні можливості й умови, ніж багато інших областей.

Збільшення залучення інвестицій в область — це пріоритетне завдання обласних органів державної влади та місцевого самоврядування усіх рівнів. На регіональному рівні прийнято нормативно-правові документи щодо стимулювання інвестицій, зокрема «Обласну цільову програму підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу», «Середньострокову інвестиційну програму Львівської області на 2008–2011 роки». В області прийнята також інвестиційна програма «Назустріч інвесторам». Її головна мета — упродовж п'ятирічного періоду за рахунок підвищення рівня інвестиційної привабливості Львівщини досягнути суттєвого збільшення вкладання інвестицій в економіку області, в тому числі іноземних. Регіональна інвестиційна програма забезпечить досягнення цілей, включених у Стратегію розвитку Львівщини до 2015 року, яка передбачає чотири цілі:

- Львівщина — регіон сталого економічного й підприємницького розвитку;
- Львівщина — ворота України до Європейського союзу;
- Львівщина — регіон високоосвічених людей, інноваційного потенціалу та технологічно розвинутих компаній;
- Львівщина — регіон чистого і привабливого навколошнього середовища, культури, туризму і рекреації [9: 21–25].

Ключовим елементом цієї стратегії є залучення інвестицій. Упродовж 2009 р. у підприємства і організації Львівщини залучено 235 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що на чверть менше, ніж у 2008 році. Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку області, станом на 1 січня 2010 р. становив 1,1 млрд. дол. США, що склало 2,8 % від загальнодержавного обсягу. У розрахунку на одного мешканця області припало 439 дол. США прямих іноземних інвестицій [8]. Львів посів третю позицію у рейтингу єврорегіонів щодо стратегії залучення прямих іноземних інвестицій. Першу та другу сходинку посіли регіони Польщі та Угорщини.

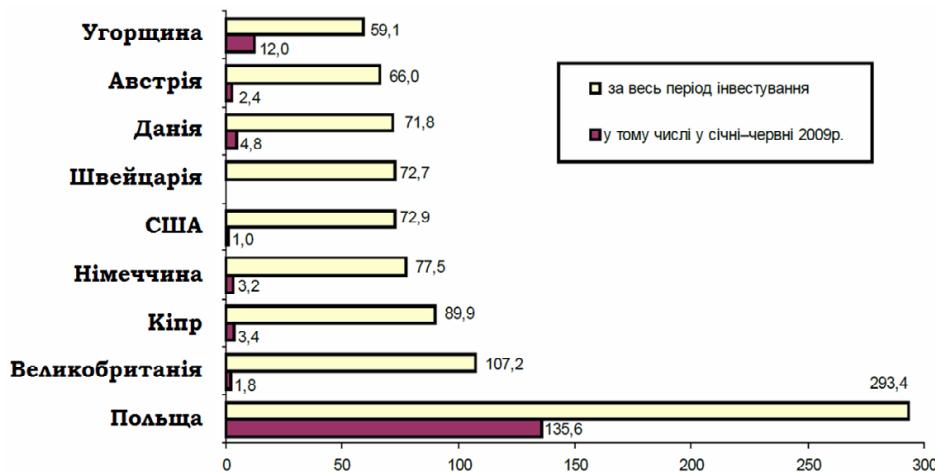

Рис. 3. Надходження прямих інвестицій за основними країнами в економіку Львівщини, млн. дол. США

За обсягами залучених іноземних інвестицій Львівщина входить до десяти найпотужніших регіонів України. Основні капіталовкладення надходять з Польщі, Великобританії, Кіпру, Німеччини, Швейцарії, Данії, Угорщини (рис. 3).

Одним з важливих елементів регіональної політики є запровадження спеціального режиму інвестиційної та економічної діяльності з метою залучення додаткових ресурсів для вирішення соціальних, екологічних та інших проблем окремих регіонів. У Львівській області функціонує дві спеціальні економічні зони: «Яворів» та «Курортополіс "Трускавець"».

Активізація інвестиційного процесу на Львівщині має передбачати як залучення всіх можливих чинників використання державних коштів, так і засобу створення сприят-

Таблиця 1
Джерела фінансування інвестицій

Джерела фінансування		Переваги й вади	
Класифікація	Структурні складові		
ВНУТРІШНІ	Чистий прибуток	Переваги	Оперативність використання
	Амортизаційні відрахування		Податкові пільги
	Сальдо позареалізаційних доходів		Високий ступінь моніторингу
	Виторг від списання активів	Вади	Замороження коштів
	Іммобілізація залишкових поточних активів		Зниження рівня ліквідності
	Акціонерний капітал		Відсутність зовнішнього контролю
			Додаткові витрати на консалтинг та аудит
Зовнішні	Довгостроковий банківський кредит	Переваги	Низький коефіцієнт оборотності капіталу
	Державні субсидії		Ефект фінансового левериджу
	Додаткова емісія цінних паперів		Скорочення термінів реалізації проектів
	Прямі інвестиції		Наявність зовнішнього контролю
	Інвестиційний лізинг		Можливість реструктуризації боргу
	Цільове державне кредитування	Вади	Розподіл інвестиційних ризиків
			Боргова залежність від кредиторів
ІНОЗЕМНІ	Прямі іноземні інвестиції	Переваги	Можливість втрати частини власності
	Портфельні іноземні інвестиції		Послаблення менеджменту
	Технічна допомога (гранти)		Часткове обмеження самостійності
	Кредити іноземних банків		Вищий захист від інфляції
	Позички міжнародних фінансових інституцій		Наявність зовнішнього контролю
		Вади	Залучення нових технологій
			Захист з боку держави
			Надійне страхування
			Тривалий період залучення
			Необхідність гарантування
			Висока вартість
			Значні витрати на техніко-економічне обґрунтування

ливих умов для залучення коштів населення та іноземних інвестицій у відповідні проекти. Однією з умов активізації інвестиційного процесу є формування джерел інвестування та створення інвестиційного потенціалу підприємств. Способи фінансування інвестицій залежно від кон'юнктури інвестиційного ринку можуть бути як внутрішніми (власні кошти суб'єктів господарювання), так і зовнішніми — вітчизняні та іноземні (табл. 1) [7: 348].

Основними є три напрями джерел фінансування, що класифікуються як власні, залучені, позикові. Але їх можна розширити, додавши до них бюджетні інвестиції, безкоштовні та благодійні внески. Важливість кожного з них відрізняється доступністю, платністю, ефективністю, поверненістю. На етапі трансформаційних економічних процесів має переважати фінансування інвестиційних процесів за рахунок власних джерел і за допомогою залучених інвестиційних коштів, що сприяє стабілізації розвитку та дає змогу формувати реального власника.

Досягнення стабільного соціально-економічного розвитку Львівщини потребує нарощення інвестиційних ресурсів. Для цього необхідно забезпечити ефективну реалізацію довготермінової стратегії розвитку інвестиційних процесів з чітким визначенням пріоритетних сфер і напрямів інвестування, які відповідатимуть невідкладним завданням, що випливають із сучасного стану і структури економіки України. Передумовою цього має стати економічна та політична стабільність, розвиток гармонійного інвестиційного клімату в Україні, що відповідатиме сучасним вимогам як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів. Необхідно здійснити на державному рівні заходи, пов'язані із залученням іноземного інвестора в економіку України: урядові гарантії під інвестиційні проекти та довготермінові іноземні кредити, широкомасштабні програми залучення інвестицій, забезпечення сприятливих нормативно-правових, економічних, організаційно-правових умов для роботи іноземного капіталу в прикордонних територіях.

Література

1. Братко О. В. Особливості формування оцінки інвестиційної привабливості економіки [Текст] / О. В. Братко // Інвестиції : практика та досвід . — 2008 . — № 8 . — С. 16–20.
2. Бланк І. О. Інвестиційний менеджмент [Текст] : підручник / І. О. Бланк . — К. : Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2003. — 398 с.
3. Гриньова В. М. Інвестування [Текст] : підручник / В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда . — К. : Знання, 2008 . — 452 с.
4. Карковська В. Я. Інвестиційна діяльність та інвестиційна політика в регіоні (на матеріалах Львівської області) [Текст] / В. Я. Карковська // Інвестиції : практика та досвід . — 2009 . — № 4 . — С. 8–10.
5. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність [Текст] : підручник / Т. В. Майорова . — К. : Центр учебової літератури», 2009. — 472 с.
6. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій. [Текст] / [Затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству № 22 від 23.11.1998 р.] // Державний інформаційний бюллетень про приватизацію. — 1998. — № 7. — С. 18–28.
7. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом [Текст] : навч. посіб. / А. А. Пересада . — К. : Лібра, 2002 . — 462 с.
8. Статистичний щорічник Львівської області за 2009 р. [Текст]. — Львів : Гол. упр. статистики у Львів. обл., 2010. — 385 с.
9. Стратегія розвитку Львівщини до 2015 року. [Текст] / [Затв. рішенням сесії Львівської обласної ради від 13 березня 2007 року № 193 // Заг. кер. : П'ятак В. А.]; [Наук. ред. М. І. Долішній]. — ЛОР, ЛОДА . — 36 с.

Савицкая О. П., Савицкая Н. В.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ ЛЬВОВЩИНЫ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассматриваются факторы инвестиционной привлекательности региона, отрасли, предприятия. Проведен анализ реализации региональной инвестиционной политики во Львовской области.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, иностранные инвестиции, инвестиционная политика, стратегия развития.

Savitska O. P., Savitska N. V.

THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF LVIV REGION ON THE CONDITIONS OF NATIONAL ECONOMICS DEVELOPMENT

The factors of investment attractiveness of region, industry, enterprise are examined in the article. The analysis of realization of regional investment policy is in the Lviv region conducted.

Key words: investment attractiveness, foreign investments, investment policy, strategy of development.

УДК 339.137.2

Барна М. Ю.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНЦІЇ І КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА В СФЕРІ ТОРГІВЛІ

У статті розглянуто теоретико-методичні засади розвитку конкуренції у сфері роздрібної торгівлі, а також особливості формування конкурентного середовища підприємств роздрібної торгівлі.

Ключові слова: роздрібна торгівля, конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентне середовище.

У ринковій системі господарювання категорія конкурентоспроможності визначається однією з головних, оскільки в ній концентровано виражуються економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно — управлінські і маркетингові можливості як окремого суб'єкта господарювання, так і економіки в цілому.

Цей чинник не є явищем спонтанним, оскільки проявляється за умов порівняння одного суб'єкта з іншим. Конкурентоспроможність торговельного підприємства можна визначати у процесі порівняння найсуттєвіших показників їх діяльності з аналогічними даними інших підприємств. Поняття конкурентоспроможності торговельного підприємства містить у собі великий комплекс економічних характеристик, що визначають становище підприємства на галузевому ринку (національному або світовому).

Конкурентоспроможність окремого торговельного підприємства на певному сегменті товарного чи регіонального ринку виступає як узагальнююча оцінка його переваг в порівнянні з іншими підприємствами у питаннях формування ресурсного потенціалу, якості задоволення споживчого попиту та ефективності функціонування господарюючої ланки, які мають місце на момент чи протягом періоду оцінювання. Такі переваги прийнято називати конкурентними.

Процеси формування ринкових відносин і конкурентного середовища тісно взаємо-залежні і взаємообумовлені. Їх взаємозв'язок виражається в системі забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства.

Найбільш значними з точки зору визначення чинників впливу на конкурентоспроможність підприємства були дослідження, проведенні М. Портером [4], професором Гарвардської школи бізнесу. Він наочно довів, що стан конкуренції в галузі можна охарактеризувати за допомогою п'яти сил конкуренції до складу яких входять: суперництво між продавцями всередині галузі, загроза появи на ринку нових конкурентів, загроза зі сторони товарів-субститутів, вплив покупців і вплив постачальників (рис. 1).

Модель п'яти сил конкуренції М. Портера є потужним інструментом при систематичній діагностиці основних конкурентних сил, які впливають на ринок і визначення ступеня дії кожної з них.

Сили конкуренції можуть по різному впливати на ситуацію у сфері торгівлі, як за напрямом, так і за вагомістю дії, а їх сумарний вплив у результаті визначає характеристики конкурентної боротьби та прибутковість галузі, місце підприємства на ринку і його успішність.

Кількість і потужність роздрібних торговельних підприємств, які конкурують на ринку, найбільшою мірою визначають рівень конкуренції в галузі. Інтенсивність конкуренції вважається найбільшою, коли на ринку є значна кількість учасників приблизно рівних за силою, при цьому не обов'язково, щоб конкуруючі підприємства були дуже великими.

Але для підприємств роздрібної торгівлі це правило не завжди є універсальним і правильним з позиції різних за розміром підприємств. Так, для великого роздрібного підприємства, яке володіє потужними ресурсами і численними перевагами, конкуренцію складають, як правило, тільки підприємства, близькі за розмірами з аналогічними можливостями. Для середнього ж і тим більше малого роздрібного торговельного

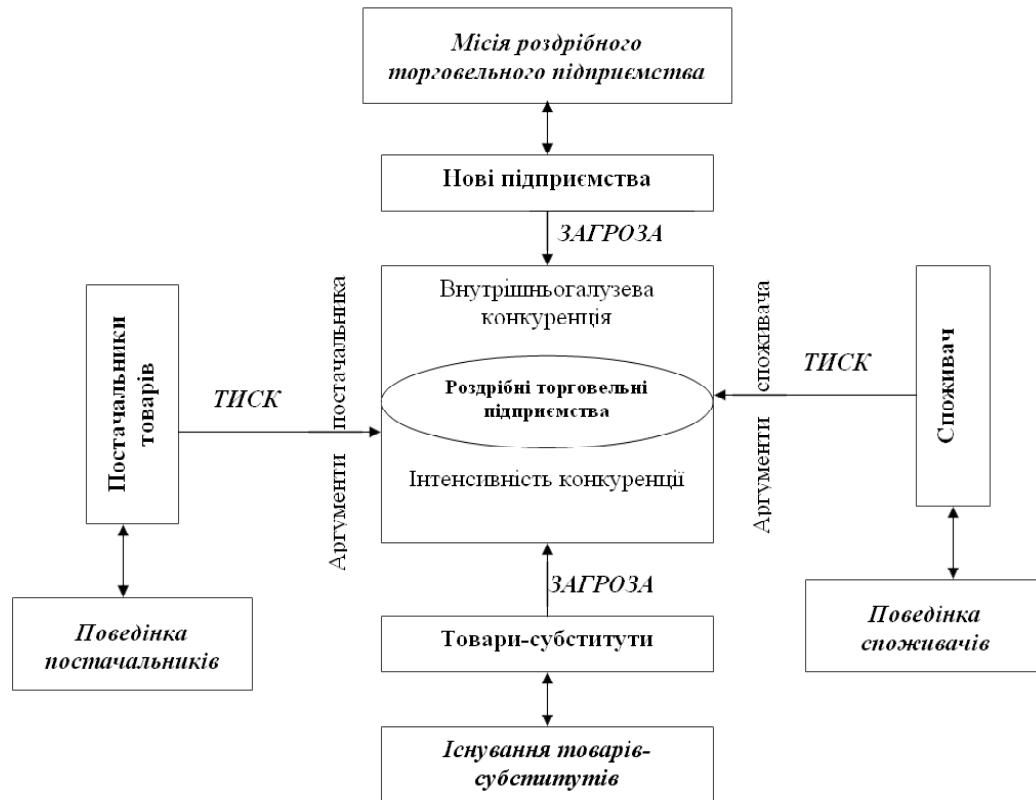

Рис. 1. Модель п'яти сил конкуренції (за М. Портгером)
і детермінанти формування конкурентного середовища

підприємства наявність навіть одного великого конкурента може стати істотною перешкодою для успішного існування.

Серйозність загрози появи на ринку нових учасників залежить від величини бар'єрів, іншими словами тих труднощів і витрат, які слід подолати «новачку» порівняно з вже існуючими торговельними підприємствами.

Факторами, які знижують тиск зі сторони нових конкурентів, є: потреба в початковому капіталі для проникнення в галузь; ефективні масштаби реалізації товарів, тимчасово недосяжних для «новачків»; утруднений доступ до каналів розподілу.

Загроза появи нових конкурентів знижує загальний потенціал прибутковості в галузі, тому що вони створюють нові виробничі потужності і збирають певну частку ринку збуту, тим самим знижуючи прибуток.

Покупці значною мірою можуть впливати на силу конкуренції в галузі. Ця сила зростає у таких випадках: продукція стандартизована і не диференційована; товари, які реалізуються роздрібним торговельним підприємством, не займають важливого місця в пріоритетах покупця; останній має добру інформацію про всі роздрібні торговельні підприємства.

Вплив покупців послаблюється при розширенні меж галузевого ринку, диференціації та спеціалізації товарів, координації зусиль працівників торгівлі.

Конкурентний вплив зі сторони постачальників значно знижується, якщо їхні товари є стандартним предметом споживання, і постачається на ринок великою кількістю підприємств, які повністю задовольняють попит. У цьому випадку підприємству роздрібної торгівлі достатньо обрати з переліку постачальників декількох з них і зробити замовлення, породжуючи тим самим конкуренцію між ними. Постачальники можуть впливати на ринок тільки тоді, коли пропозиція їх продукції обмежена, а споживачі відчувають в

цих товарах гостру потребу. За таких умов роздрібні торговельні підприємства вимушені погодитися з умовами, які диктуються постачальником і є більш вигідними для нього.

Конкурентна сила постачальників також знижується в тому випадку, коли на ринку з'являється велика кількість товарів-субститутів, а перехід на їх використання кінцевих споживачів не є складним.

Дія на конкуренцію товарів-субститутів проявляється по-різному. З одного боку, наявність доступних і конкурентоспроможних за ціною товарів-субститутів примушує виробників встановлювати ціни, які б не дозволяли споживачам переходити на замінники, а самим виробникам та постачальникам послаблювати свої позиції на ринку. З другого боку, поява замінників спонукає виробників підвищувати якісні характеристики товарів.

Необхідно зауважити, що особливістю роздрібних торговельних підприємств, є те що наявність товарів-субститутів в їх асортименті приваблює покупців, розширяє асортимент магазину, підвищує його привабливість з позицій споживачів.

Наявність п'яти сил конкуренції та їх вплив на ринку призводить до створення та функціонування конкурентного середовища, що є невід'ємною складовою ринкової економіки та економічного життя загалом.

Узагальнено можна констатувати, що конкурентне середовище — це умови та результат взаємодії великої кількості суб'єктів ринку, що визначає відповідний рівень економічного суперництва і можливість впливу окремих учасників на загальну ситуацію. Конкурентне середовище утворюється не лише суб'єктами ринку, взаємодія яких викликає суперництво, а в першу чергу відносинами між ними.

У науковій літературі поняття конкурентне середовище ототожнюється з поняттям маркетингового середовища. Через відношення та характер зв'язків з конкурентами виявляються зміни, які відбуваються на ринку. Тому, можна стверджувати, що конкурентне середовище є базою для створення маркетингового середовища.

Термін «конкурентне середовище» є досить складним і має різні тлумачення в економічній літературі. Одне із визначень подає А. Праневич, який спираючись на модель ринку Ф. Хайека, окреслює конкурентне середовище в широкому розумінні як «простір життєдіяльності суб'єктів ринкової економіки» [5].

Г. Лозова характеризує конкурентне середовище як «складну економічну категорію, яка характеризує взаємодію окремих суб'єктів господарювання, держави, інститутів колективного захисту, факторів зовнішнього і внутрішнього впливу на умови економічної діяльності, що визначають відповідний рівень економічного суперництва та вагомість впливу окремих економічних агентів на загальну ринкову ситуацію» [2]. Проте таке визначення концентрує увагу на конкурентному середовищі лише як на макроекономічній категорії.

С. Крук зазначає, що «сучасне конкурентне середовище являє собою синтез великої кількості взаємодіючих ринків», виділяючи при цьому достатньо конкурентне середовище, до якого відносить досконалу та монополістичну конкуренцію і слабо конкурентне середовище, яке має місце за умов існування на ринку олігополії [1].

Беручи до уваги подані варіанти визначення та схиляючись до мікроекономічного підходу у визначенні конкурентного середовища, останнє, на наш погляд, можна визначити для торговельних підприємств як «сукупність економіко-організаційних та соціальних умов, в яких торговельні підприємства ведуть суперництво за споживача, постачальника та вагому частку ринку».

Вважаємо, що конкурентне середовище — це середовище найбільш адекватне до існуючого стану суспільного виробництва і його ринкових проявів. Воно слугує основою для реалізації конкурентних відносин на споживчому ринку і його розвиток пов'язаний з наявністю великої кількості контрагентів на ринку.

Несформоване конкурентне середовище на споживчому ринку не дозволяє повністю реалізувати потенціал економічного росту, не забезпечує якісного обслуговування населення, стримує технічне переоснащення підприємств, обмежує заохочення коштів від інвесторів.

Сформоване конкурентне середовище — це результат взаємодії суб'єктів ринку, які різною мірою впливають на загальну ситуацію, мають можливість її змінювати. Таким чином, вони дають підстави для визначення рівня суперництва, його основних характеристик, складових ознак та відмінностей залежно від якісних та кількісних параметрів такого суперництва.

Конкурентне середовище торговельних підприємств формується під впливом: наявності конкурентів та потенційних конкурентів, які вступають на ринок і загострюють конкурентну боротьбу; споживачів продукції, які чинять тиск на торговельні підприємства; постачальників товарів; існування конкуренції за межами ринку, де існує торговельне підприємство; ефективності держаної конкурентної політики.

Особливий характер конкурентного середовища у сфері торгівлі зумовлюють потребу розробки специфічного пристосованого плану розвитку роздрібних підприємств як одну з основних передумов утримання та підвищення рівня їх конкурентоспроможності. Дієвими засобами реалізації таких завдань є різного роду стратегічні і тактичні управлінські дії, які забезпечать розвиток суб'єктів ринку відповідно до їх можливостей та змін у конкурентних відносинах.

Література:

1. Крук С. О. Фактори трансформації конкурентного середовища в економіці України [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. (08.01.01)/С. О. Крук ; Нац. гірн. акад. України. — Д., 2000. — 19 с.
2. Лозова Г. М. Інституційні аспекти створення ефективного конкурентного середовища в Україні / Г. М. Лозова // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 5. — С. 117–121.
3. Порттер М. Е. Стратегія конкуренції [Текст] / М. Е. Порттер ; пер. з англ. — К. : Основи, 1998. — 390 с.
4. Порттер Майкл Э. Конкуренция [Текст] : уч. пособие / М. Э. Порттер ; пер. с англ. — С-Пб. : Издательский дом «Вильямс», 2003. — 495 с.
5. Праневич А. А. Конкурентная среда: институциональные основы формирования и развития [Текст] / А. А Праневич. — Мин. : БГЭУ, 2004. — 215 с.

Барна М. Ю.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ КОНКУРЕНЦИИ И КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ В СФЕРЕ ТОРГОВЛИ

В статье рассмотрены теоретико-методические основы развития конкуренции в сфере розничной торговли, а также особенности формирования конкурентной среды предприятий розничной торговли.

Ключевые слова: розничная торговля, конкуренция, конкурентоспособность, конкурентная среда.

Barna M. Y.

THEORITIC-METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF COMPETITION AND COMPETITION ENVIRONMENT IN THE TRADE SECTOR

The article reviews the theoretical and methodological bases of competition in the retail trade, and also features a competitive retail environment.

Keywords: retail trade, competition, competitiveness, competitive environment.

Розділ 2.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТУРИЗМОЛОГІЇ

УДК 330.341.1

Мицак А. П.

ФУНКЦІЇ МИТНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ В СУЧASNІХ ЕКОНОMІЧНИХ УМОВАХ

Розглянуто фіiscalьну, регулятивну та захисну функції митних органів в Україні, а також перспективні орієнтири розвитку митних органів України.

Ключові слова: митні органи, функції, фіiscalьна, регулятивна, захисна, процедури, правила, контрабанда.

Митна політика та митна діяльність завжди були нерозривно пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю держави, оскільки причиною їх виникнення є наявність міждержавних економічних (торговельних) зв'язків якості об'єкта державного впливу та контролю. Цей факт зумовлює переважання економічного характеру функцій митних органів.

На сьогоднішній можна виділити три базові функції митних органів: фіiscalьну, регулятивну та захисну. Зміст фіiscalьної функції митних органів полягає в наповненні державного бюджету за рахунок стягнення мита, податку на додану вартість, акцизного збору з товарів та інших предметів при переміщенні через митний кордон. Від перелічених вище стягнень слід відрізняти такі митні платежі як збір за митне оформлення, плата за зберігання товарів на митних складах, митне супроводження тощо. Ці платежі не виконують фіiscalьної функції, а є платою за послуги митниці. Фіiscalьна функція митної політики є найдавнішою, оскільки історія подібного виду державної діяльності сягає ще стародавніх Єгипту (III ст. до н.е.) та Вавилону (II ст. до н.е.). Виконання фіiscalьної функції залишалося єдиним завданням митної діяльності для європейських держав приблизно до кінця XVII ст., логічним завершенням цього періоду в розвитку митної справи стало формування єдиної митної політики в рамках держави, скасування внутрішнього мита [1].

Регулятивна функція митних органів на сьогодні має пріоритетне значення. Вона передбачає вплив з боку держави та її компетентних органів на зовнішньоекономічні відносини за допомогою засобів економічного та неекономічного (адміністративного) характеру з метою регулювання останніх в цілях забезпечення національних інтересів та інтересів національних товаровиробників, створення сприятливих для них умов, забезпечення виконання державної політики у сфері економіки, виконання міжнародно-правових зобов'язань держави. Подібне регулювання здійснюється за допомогою встановлення ставок мита та митних зборів, ліцензування, квотування та встановлення інших нетарифних обмежень. Вперше подібні функції в митній сфері почала здійснювати Великобританія приблизно з середини XVII ст. Це було прямо пов'язано з Великими географічними відкриттями XVI ст. та розвитком колоніальної системи. Задля більш ефективної експлуатації колоніальних володінь та розвитку національної промисловості колоній зобов'язувалися торгувати лише з метрополією, при використанні для перевезень англійських кораблів митні ставки дещо зменшувалися і т. ін.

Саме з середини XVII ст. держава починає активно втручатися в зовнішньоекономічні відносини з метою їх регулювання.

Третією базовою функцією митних органів є захисна функція. Іноді цю функцію ще називають «правоохоронною», але вона як функція державної політики має дещо ширше значення ніж просто правоохоронна діяльність держави. Ця функція, перш за все спрямована на захист держави від зовнішніх загроз і в широкому розумінні включає наступне: захист національної безпеки держави, підтримання миру та міжнародної безпеки, суспільного порядку, моральності, захист внутрішнього ринку, забезпечення екологічної безпеки, захист інтересів споживачів, створення умов для підтримання законності щодо порядку переміщення через митний кордон України товарів та транспортних засобів, ефективну боротьбу з контрабандою та іншими порушеннями митних правил, сприяння боротьбі з міжнародним тероризмом, злочинністю тощо. Велика частина подібних завдань реалізується в процесі виконання митними органами своїх таких контрольних функцій, як-от митного, валутного, екологічного, медико-санітарного та інших видів контролю, а також при виконанні завдань із боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил (треба зазначити, що в українському національному законодавстві не врегульоване питання щодо надання митним органам статусу правоохоронних, хоча фактично вони виконують подібні функції).

В теперішній час митні органи України знаходяться на стадії активного інституційного розвитку, постійно втілюють в життя норми Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (укладена 18 травня 1973 р. у Кіото) та Рамкових Стандартів забезпечення безпеки і спрощення процедур міжнародної торгівлі Всесвітньої митної організації, змін обсягів пасажиро-та товаропотоків, збільшення інтенсивності зовнішньоекономічної діяльності, росту потреб транспортних організацій, експортерів та імпортерів.

Перспективні орієнтири розвитку митних органів України повинні бути засновані на передових інформаційних технологіях, чіткі та зрозумілі правила митного оформлення, що базуються на міжнародних конвенціях і рекомендаціях та співпадають в основі з принципами діяльності митних адміністрацій провідних країн світу повинні дозволити принципово змінити організаційну базу діяльності митних органів України. Для практичного втілення зазначених підходів необхідно в пріоритетному порядку передбачити використання можливостей митних режимів, попереднє інформування та електронне декларування, систему аналізу та управління ризиками, засновану на багатофакторному аналізі даних про зовнішньоторговельну угоду.

У сфері компетенції митної служби окреслюються два основних стратегічних напрямки вдосконалення її діяльності:

- підвищення ефективності контролю за переміщенням товарів та транспортних засобів через митний кордон, що є одним з елементів захисту соціально-економічних інтересів держави, в тому числі від реальних та потенційних загроз, притаманних сучасній міжнародній торгівлі;

- скорочення часу на здійснення митних процедур та їх спрощення, що є одним з проявів спрямованості держави на досягнення кращих світових стандартів у своїй діяльності.

Враховуючи суперечливий характер цих напрямків, планування та втілення відповідних заходів з їх реалізації потребує особливо виваженого, збалансованого підходу. Саме результати пошуку відповідей на питання «як скоротити час не занижуючи якості контролю?» і стали відправними пунктами для прийняття рішення про реформування митної служби [2].

Скорочення часу потребує перш за все визначеності часу. Визначеність часу потребує порівнянності багаторазово повторюваних операцій всередині типових процедур.

Типовість процедур, єдина для всіх митниць, має бути визначена центральним апаратом Держмитслужби за ознаками виду транспорту, митних режимів, категорії переміщуваних товарів. Визначення типовості, яке є одноразовим заходом, не потребує постійного аналізу.

Порівнянність повторюваних операцій за рахунок їх зіставлення може бути забезпечена тільки на рівні, вищому за рівень технологічної схеми. Тобто, якщо в митному підрозділі функціонує лише одна технологічна схема митного контролю та/або митного оформлення, то на рівні цього підрозділу відсутня можливість для аналізу технологічних схем на порівнянність. Така можливість розпочинається з рівня митного органу (якщо там діє декілька типових технологічних схем) і розширяється аж до рівня центрального апарату Держмитслужби (всі типові технологічні схеми всіх митних органів). Але порівнянність — це тільки властивість операцій, з яких складаються технологічні схеми, та головна вимога для отримання можливості здійснення порівнянь.

Порівняння — це вже конкретний напрямок роботи, що потребує організаційно-правового оформлення, людського, ресурсного та фінансового забезпечення. Пошук реальних шляхів виконання цієї роботи призвів до рішення делегувати регіональним митницям контрольно-координуючі функції.

За умови функціонування в повному обсязі реформованої структури, система управління діяльністю митної служби стане дворівневою, матиме змогу оперативно реагувати на регіональні особливості та залишатися при цьому простою, гнучкою і контролюваною по вертикалі на всіх рівнях.

На рівні оперативної діяльності буде забезпеченено автономне виконання митними органами функцій із застосування в межах визначених повноважень законодавства з питань митної справи та контролю за його дотриманням при переміщенні товарів і транспортних засобів через митний кордон України або розпорядження ними з одночасним дотриманням однаковості застосування положень нормативно-правових актів під час здійснення митних процедур. При цьому з боку органів вищого рівня, зокрема регіональних митниць, забезпечуватиметься якісний контроль за виконанням функцій, покладених на митні органи, оцінка ефективності прийнятих управлінських рішень, а також оперативне реагування на отримані результати.

В якості одного з першочергових завдань, що поставлені перед керівництвом митниць, є роз'яснення спрямованості та принципів реалізації контрольно-координуючих функцій, що покладені на митниці в результаті реформування [3].

Спрямованість:

- досягнення однаковості виконання учасниками зовнішньоекономічної діяльності та посадовими особами митних органів процедур митного контролю та митного оформлення в межах технологічних схем митниць регіону;
- формування та затвердження уніфікованих, в межах регіону, технологічних схем митного контролю та митного оформлення, і контроль за їх дотриманням учасниками зовнішньоекономічної діяльності та посадовими особами митних органів.

Принципи реалізації:

- невтручання в оперативну та фінансово-господарську діяльність митниць регіону, відсутність у начальників регіональних митниць одноосібного права на зміну рішень, прийнятих начальниками митниць регіону з цих питань;
- максимальна об'єктивність у прийнятті рішень щодо впровадження уніфікованих технологічних схем — рішення базуються на результатах дослідження всіх анало-

гічних схем митниць регіону та на результатах обговорення з максимальною кількістю учасників зовнішньоекономічної діяльності регіону;

— чіткий розподіл відповідальності за результати прийнятих рішень в залежності від рівня їх прийняття:

— начальник митниці несе відповідальність за всі рішення, прийняті ним в межах оперативної та фінансово-господарської діяльності митниці;

— начальник (перший заступник начальника) митниці несе відповідальність за результати впровадження уніфікованих технологій, які хоча б в одному митному органі погіршують результати рішень, що приймалися в цьому органі раніше.

Таким чином нами розглянуто три базові функції митних органів: фіскальну, регулятивну та захисну. Їх зміст полягає в наповненні державного бюджету, регулювання зовнішньоекономічних відносин і захист державних кордонів.

Література

1. Постанова Пленуму Верховного суду України від 26.02.1999 р. № 2 «Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил».
2. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 р. № 959-XII.
3. Митний кодекс України від 12.12.2001 р. № 1970-XII.

Мицак А. П.

ФУНКЦИИ ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Рассматривается фискальная, регулятивную и защитная функции таможенных органов в Украине, а также перспективные ориентиры развития таможенных органов Украины.

Ключевые слова: таможенные органы, функции, фискальна, регулирующая, защитная, процедуры, правила, контрабанда.

Mytsak A. P.

FUNCTIONS OF CUSTOMS OF UKRAINE IN THE MODERN ECONOMIC CONDITIONS

The development conditions and fiscal, regulative and protective functions of Ukrainian Customs are described in the article.

Keywords: customs, fiscal, regulative and protective function, function, procedure, rules, smuggling.

УДК 338.48-2-053.6

Зінь Л. М., Капаціла В. І.

ЗМІСТ АНІМАЦІЙНИХ ПРОГРАМ У МОЛОДІЖНОМУ ТУРИЗМІ

У статті розглянуто специфіку анімації в молодіжному туризмі та зроблено спробу охарактеризувати особливості організації анімаційних програм в різних видах молодіжного туризму. Виявлено, що основний зміст анімаційних програм направлений на задоволення специфічних туристичних потреб молоді у русі, творчості, спілкуванні та розвагах.

Ключові слова: анімація, молодіжний туризм.

Сфера молодіжного дозвілля має свої особливості. Дозвілля молоді істотно відрізняється від дозвілля інших вікових груп через свої специфічні духовні і фізичні потреби, а також властиві тільки їй соціально психологічні особливості. До таких особливостей можна віднести підвищену емоційність, фізичну рухливість, динамічну зміну настроїв та інтелектуальну сприятливість. Молодих людей вабить все нове, невідоме. Молодь активна і динамічна, звикла до активного відпочинку. Це потрібно враховувати і розробляти такі анімаційні програми, які заличали б її до різних видів соціально-культурної активності [1, 3, 4, 5].

Таким чином, при організації молодіжних турів слід приділяти значну увагу безпосередньо змісту анімаційні програми. Не відпрацьовані організаційно та методично відповідні анімаційних програм роблять тури менш привабливими, що часто спонукає молодь самостійно організовувати своє дозвілля та зменшує надходження від туристичної галузі [3, 6, 7].

Це зумовило мету дослідження — визначити характерні особливості анімаційних програм у молодіжному туризмі.

Відповідно до мети окреслено наступні завдання:

1. Розглянути специфіку анімації в молодіжному туризмі;
2. Охарактеризувати особливості організації анімаційних програм в різних видах молодіжного туризму.

Віковий проміжок від 14 до 29 років — це період життя коли людина стверджується у соціальному житті. В молодості доступні найскладніші види професійної діяльності, якнайповніше й інтенсивніше відбувається спілкування, легко встановлюються і розвиваються дружні зв'язки, це й час оптимальний для самореалізації. Труднощі, що виникають, не є каменем спотикання, супутні їм сумніви і невпевненість швидко проходять і активно проводиться пошук нових можливостей досягнення цілей. Отже, визначивши необхідність виділення молоді як окремої соціально-демографічної групи, розглянемо особливості і популярні форми молодіжного дозвілля [2].

Людей підліткового віку та молодь приваблює активний відпочинок — спорт, танці, розваги; людей старшого віку — екскурсії, культурно-видовищні заходи, розважальна гастрономія. Але завжди обов'язковою умовою рекреаційної діяльності в період відпочинку для людини є незвичність, несхожість на те, чим вона займається у своєму повсякденному житті. Саме тому зарубіжні спеціалісти — туризмознавці, ввели у практику термін «amusements» — розваги, під яким об'єднали кілька видів рекреаційної діяльності в період відпочинку, крім суто розважальної: пізнавальну, спортивно-оздоровчу, соціокультурну та ін [1–5].

Однією з функцій туризму була також визначена холістична — здатність туризму вносити різноманітність та радість. Холістичний характер рекреаційної діяльності люди обумовив появу терміну «animation» — оживлення. Це послуга, котра спрямована на забезпечення потреб туристів в активних, поживавлених формах відпочинку. Сьогодні

цей термін використовується і у вітчизняній туристській практиці [1, 5]. Анимація у туризмі розвивається в двох напрямках. Перший — це створення спеціальних музеїв, парків, організація костюмованих балів, шоу, свят та інших дійств за своїми сценаріями. Другий напрямок — це активізація програм дозвілля туристів в місцях тривало відпочинку — курортах, готелях і центрах, туристичних базах і на круїзних суднах тощо.

Хоча у процесі розвитку туризму з'явилися різні тлумачення поняття, особливого значення набувають наступні критерії:

Зміна місця. У даному випадку мова йде про подорож, яка здійснюється в місце, що знаходиться за межами звичайного середовища. Проте не можна вважати туристами осіб, які щодня здійснюють поїздки між будинком і місцем роботи або навчання, оскільки ці поїздки не виходять за межі їх звичайного середовища.

Перебування у іншому місці. Головною умовою тут є те, що місце перебування не повинне бути місцем постійного або тривалого проживання. Окрім того, воно не повинне бути пов'язане з трудовою діяльністю (оплатою праці). Цей нюанс слід враховувати, тому що поведінка людини, зайнятої трудовою діяльністю, відрізняється від поведінки туриста і не може класифікуватися як туризм. Особа, що перебуває або планує перебувати один рік або більше часу у визначеному місці, з погляду туризму вважається постійним мешканцем і тому не може називатися туристом.

Оплата праці з джерела у відвідуваному місці. Суть даного критерію в тому, що головною метою поїздки не повинне бути здійснення діяльності, оплачуваної з джерела у відвідуваному місці. Будь-яка особа, що в'їжджає в яку-небудь країну для роботи, оплачуваної з джерела в цій країні, вважається мігрантом, а не туристом цієї країни. Це відноситься не тільки до міжнародного туризму, але і до туризму в межах однієї країни. Кожна людина, що мандрує в інше місце в межах однієї країни (або в іншу країну) для здійснення діяльності, оплачуваної з джерела в цьому місці (країні), не вважається туристом цього місця [2, 5].

Таким чином, анімаційні програми, які розробляються у контексті певних видів молодіжного туризму мають свої особливості. Вони направлені на релаксацію і активізацію туристів [2]. Це такі їх види як:

Спортивні анімаційні програми — призначені для туристів, які захоплюються тим або іншим видом спорту, що приїхали в спортивно-туристичний комплекс для заняття спортом по певній системі тренувань в поєднані з відпочинком.

Спортивно-оздоровчі анімаційні програми — це ті, які розраховані на любителів спорту і активного відпочинку з метою відновлення сил і здоров'я через активні фізичні навантаження в умовах природного середовища.

Спортивно-розважальні анімаційні програми орієнтовані на туристів будь-якого віку. Вони залишають туристів в активний рух через прикладні, захоплюючі, веселі естафети, ігри і змагання.

Культурно-пізнавальні анімаційні програми будуються на залученні туристів до культурно-історичних і духовних цінностей нації, країни, місцевого населення і включають відвідини музеїв, театрів, кінотеатрів, художніх виставок, концертів, вечорів поезії.

Пригодницькі-ігрові анімаційні програми — це дотик туристів з цікавими, хвилюючими, незвичайними об'єктами (участь в рольових іграх і конкурсах, відвідини печер, піратська вилазка, вечери народних переказів і легенд, нічні походи [1, 3, 5].

Любительські (творчо-трудові) анімаційні програми будуються на залученні туристів до творчості, змагання у виготовленні місцевих виробів, що викликає у них інтерес до національних особливостей місцевого населення. Форми проведення цих програм можуть бути різними: аукціон виробів з природних матеріалів, конкурс любительської фотографії, виставка піщаної скульптури, фестиваль авторських пісень і віршів.

Видовищно-розважальні анімаційні програми включають: святові заходи, конкурси, фестивалі, карнавали, тематичні дні, ярмарки, дискотеки, танцювальні вечори.

Анімаційні програми типу «спілкування по інтересах» за своєю сутністю комбінаціями зі згаданих програм, проте тут необхідно надати більше уваги тій невимушенній обстановці, яка б заоочувала до спілкування відповідно до інтересів, бажань, темпераментів [3, 5].

Всі ці напрямки анімації в туризмі передбачають незвичність і різноманітність заходів, безпосереднє включення туристів в дію. Це вимагає від організаторів дозвілля певних творчих здібностей для створення спеціальних програм і сценаріїв, вміння стимулювати інтерес туриста і залучати його до участі в таких програмах.

Важливе значення має схильність до лідерства, а саме: уміння проявляти ініціативу, привертати і направляти увагу інших, пропонувати їм рішення, здатність розмовляти мовою своїх прихильників. Менеджери-аніматори повинні володіти високими діловими якостями, глибокими знаннями психології людей, практичними навиками роботи в умовах чіткого налагодженого механізму.

Менеджерові з анімації підпорядковуються методист-аніматор (хореограф), який займається підготовкою сценаріїв і постановкою шоу, розробкою костюмів і проведением репетицій та організатор-аніматор, який забезпечує організацію процесу анімаційної діяльності всім необхідним.

Зарубіжний досвід вже надає нам приклади підготовки і використання аніматорів у туристичній практиці, наприклад, на туристичних базах французького туроператора «Club Mediterranean» — «Середземноморський клуб». Тут пропонується нова філософія відпочинку, згідно якої він має бути веселим, цікавим, жававим. Тут їх називають «Go» — милі, любі організатори, які ознайомляться з гостями, інформують про всі заходи, допомагають вибрати найцікавіше, відповідають на будь — які запитання [1].

В Україні відчувається потреба в кадрах аніматорів, особливо коли група (найчастіше дитяча або молодіжна) перебуває в центрі відпочинку без аніматорів, а гід-супроводжуючий не має спеціальної підготовки. Надалі ці практичні питання будуть тільки загострюватися, адже зростатимуть об'єми внутрішнього та іноземного туризму і розвиватиметься нова філософія відпочинку. В зв'язку з цим, питання професійної підготовки спеціалістів — аніматорів досить актуальні для системи туристичної освіти в Україні [4, 5].

Відмінною особливістю молодіжного туризму є те, що молодь найбільш вимоглива соціально-демографічна група. Для неї не обов'язкові висококласні умови в туристичній поїздці, її більшою мірою цікавить певний рівень комфорту, помірні ціни і насичена культурно-дозвільна діяльність, що відповідає її віковим потребам.

Анімаційні програми направлені на задоволення специфічних туристичних потреб молоді в русі, культурі, творчості, спілкуванні та розвагах.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці програми навчання та реалізації анімаційних програм для студентів Львівського інституту економіки і туризму.

Література

1. Бакланова И. К. Организация культурно-массовой работы в туристических учреждениях [Текст] : учеб. пособие / И. К. Бакланова, В. Н. Пономаренко. — М. : ЦРИБ «Турист», 1983. — 76 с.
2. Байлик С. И. Вступление в анимацию гостеприимства [Текст] : уч. пособ. / С. И. Байлик. — Х. : Пропор, 2006. — 160 с.
3. Бочан I. O. Приватний сектор сучасної економіки [Текст] / I. O. Бочан . — Львів : Армія України, 2000. — 200 с.

4. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні [Текст] : навч. посібн. / В.Ф. Кифяк. — Чернівці : Зелена Буковина, 2003. — 312 с.
5. Килимистий С. М. Анимація в туризмі [Текст] : навч. посібн. / С. М. Килимистий. — К. : ФПУ, 2007. — 188 с.

Зинь Л. М., Капаціла В. І.

СОДЕРЖАНИЕ АНИМАЦИОННЫХ ПРОГРАММ В МОЛОДЕЖНОМ ТУРИЗМЕ

В статье рассматривается специфика анимации в молодежном туризме, делается попытка охарактеризовать особенности организации анимационных программ в разных видах молодежного туризма. Обнаружено, что основное содержание анимационных программ направлено на удовлетворение специфических туристических потребностей молодежи в движении, творчестве, общении и развлечениях.

Ключевые слова: анимация, молодежный туризм.

Zin L. M., Kapatsila V. I.

CONTENTS OF ANIMATION PROGRAMS IN THE YOUTH TOURISM

The article considers the specifics of animation in youth tourism and attempts to describe the features of organization of the animation programs in different types of youth tourism. It is discovered that basic contents of the animation programs is directed at meeting specific tourist needs of young people for movement, creation, communication and entertainment.

Keywords: animation, youth tourism.

УДК 334.788

Бойко М. Г.

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО БРЕНДУ В УМОВАХ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ЕВРО 2012 В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

Викладено організаційно-економічні передумови формування національного бренду, як найбільш очевидної характеристики, від якої залежить соціально-економічний, культурний і політичний вплив території (держави, регіони, міста), її інвестиційна привабливість, зовнішня торгівля та розвиток експортно-орієнтованої моделі туризму. Визначено та аналітично опрацьовано сутність організаційно-економічного механізму формування національного бренду для здійснення істотного пролонгованого впливу на суспільний розвиток України у контексті підготовки до проведення ЄВРО-2012.

Ключові слова: національний бренд, інвестиційна привабливість, модель туризму.

Взаємообумовленість соціально-економічних перспектив розвитку національного туризму та позицювання національного туристичного бренду в умовах глобального туристичного ринку уможливили розуміння того, що у складних економічних умовах стратегічно необхідно, щоб держава діяла як світова корпорація, яка у певний момент зосереджує зусилля на створенні і управлінні власним брендом. Це не повинне викликати особливого здивування. Адже у сучасному інформаційному світі національний бренд оцінюється за категоріями привабливості, ефективності та цінності його складових [1].

Наукові дослідження різноманітних аспектів формування бренду знайшли віддзеркалення у багатьох публікаціях та ґрунтовних дослідженнях, присвячених базовим теоретичним, методичним і практичним аспектам бренд-менеджменту. Зокрема, у науковому полі сформовано три теоретичні підходи (раціональний, емоційний і соціальний), у форматі яких опрацьовуються методики розроблення і виведення брендів на ринки, оцінки капіталу і вартості бренду, формування і управління капіталом бренду.

Значний внесок у дослідження процесу формування брендів, внесли такі учені, як Д. Аакер, Д. Александро, Т. Амблер, Б. Барнс, Р. Л. Багієв, Б. Берман, Ю. А. Бічун, Дж. Д. Веркман, П. Дойль, С. М. Девіс, Е. Діхтіль, Н. Домнін, Е. Йохімштайлер, В. Зотов, Ж.-Н. Капферер, Д. Келлер, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, Дж. Майерс, Т. Нільсон, Х. Прінгл, Л. Райс, І. Рожкова, П. Темпорал, Д. Траут, М. Томсон, Р. Чармессон, Д. А. Черняєв, Д. Шульц, Я. Еллвуд, М. Яненко та ін.

Оглядаючи теоретичну панораму сучасних теорій розвитку та управління територіальним брендінгом з'ясовано, що успішний національний бренд будується за чотирьма головними напрямами — раціональному, емоційному, духовному і соціальному, і, перш за все, виступає системною цінністю у свідомості людей [2].

Успішне спільне репозиціонування України та Польщі у контексті проведення Чемпіонату ЄВРО-2012 є важовою передумовою формування національного туристичного бренду, який здійснюватиме істотний пролонгований вплив на суспільний розвиток України і актуалізує вирішення наукового завдання за цим спрямуванням.

Тому особливо важливим при дослідженні особливостей формування національного туристичного бренду в умовах підготовки до проведення ЄВРО-2012 в Україні та Польщі є розробити систему методів, способів та прийомів його формування та регулювання, які повинні забезпечити суб'єкт-об'єктне сприйняття національного бренду як символічного капіталу і як капіталу у традиційному розумінні суб'єктами внутрішнього та зовнішнього середовища. Йдеться насамперед про те, що:

— економічний капітал (капітал у традиційному розумінні) відображає ринкову вартість бренду, а також доходи від його використання;

— символічний капітал відображає лише факт наявності бренду як формального символу території. Для символічного капіталу не важлива вартість, вона різнистиметься залежно від суб'єкта, який оцінює, головне — наявність символу, який додає важливість, індивідуальність і винятковість певному товару/послuzi [3].

Таким чином, символічний капітал є невід'ємним атрибутом сучасної економіки, для якої важливе не тільки володіння певною інформацією і уміння користуватися нею, але і демонстрація наявності формально виражених якостей або предметів у вигляді знаків та символів. Символічний капітал спільно з іншими видами капіталу (фінансовим, культурним, соціальним та ін.) дозволяє успішно конкурувати на глобальному ринку за лояльність споживачів, створюючи для них бажану гіперреальність території.

З наведених міркувань стає очевидним, що національний (регіональний) бренд як найбільш очевидна характеристика, від якої залежить соціально-економічний, культурний і політичний вплив території (держави, регіони, міста), її інвестиційна привабливість, зовнішня торгівля та розвиток експортно-орієнтованої моделі туризму є ключовим фактором успіху і конкурентної переваги у глобалізованому світі. Тому важливо формувати національний бренд, концепцію якого представляє домінуюча ідея, побудована на символізації цінностей та ресурсів території.

Загальноцивілізаційна спрямованість формування національного туристичного бренду дозволяє дійти висновку, що у складних реаліях сьогодення туристичний бренд є найбільш очевидною характеристикою, від якої залежить соціально-економічний та культурний вплив дестинації, її інвестиційна привабливість, зовнішня торгівля та розвиток експортно-орієнтованої моделі туризму. Тому важливо формувати національний туристичний бренд, концепцію якого представляє домінуюча ідея, побудована на символізації споживчих цінностей туристичних ресурсів території [4]. Як приклад, Центральний та Донецький регіони — туристичний регіон наукового та ділового туризму; Південь — туристичний регіон комплексного туризму; Поділля — туристичний регіон ностальгічного (історичного) туризму; Карпати — туристичний регіон фестивального, релігійного, сільського (туризму).

Відтак, сприймаючи загальносистемний характер формування національного туристичного бренду в умовах підготовки до проведення ЄВРО-2012 в Україні та Польщі, зазначимо, що даний процес повинен регулюватися державними органами і громадськими організаціями, на які покладена функція розроблення туристичної політики держави та вироблення механізмів її реалізації. Ця позиція пов'язана з тим, що національний туристичний бренд формується упродовж певного періоду часу і є квінтесенцією національної туристичної політики. Основою його формування виступають принципи, які обумовлюють змістовну ідею і слугують теоретичною основою визначення методів, що забезпечують дієвість засобів практичного застосування. З цієї позиції (рис. 1) змодельований формат концепції національного туристичного бренду як багаторівневого контексту асоціативних зв'язків з національними туристичними можливостями, в рамках якої інформація повинна інтерпретуватися у заданому і бажаному напрямі.

За успішної реалізації концепція національного туристичного бренду як мегaproект, орієнтована на конкретний матеріальний результат, що здійснює істотний пролонгований вплив на розвиток туристичних регіонів та підвищення туристичної привабливості України завдяки створенню комунікативного простору для формування експортно-орієнтованої моделі туризму.

Вирішення проблеми формування національного туристичного бренду несе в собі ряд істотних вигод, які повинні узагальнюватися в економічному ефекті (економічному

успіху), який дозволяє з'ясувати: наскільки прийнятна концепція бренду, чи вірна програма його просування, наскільки професійно вона виконується, який ефект від заходів щодо просування. Для цього потрібно розв'язання методичних завдань, пов'язаних не тільки з розробленням принципів, і з формуванням системи просування і концептуалі-

Рис. 1. Формат розроблення концепції національного туристичного бренду

зациєю ідеї національного туристичного бренду.

Розглядаючи бренд як вагомий важіль посилення туристичної привабливості України при проведенні ЄВРО-2012 в Україні, необхідно забезпечити ухвалення управлінських рішень, націлених на максимізацію соціально-економічної цінності туризму в умовах наявних ресурсних можливостей, високої невизначеності ринкової кон'юнктури та ймовірному характері прогнозних параметрів розвитку туристичного ринку. Відповідно необхідно визначити показники ефекту від реалізації мегапроекту «Національний туристичний бренд» з точки зору його спроможності досягнення поставлених цілей — підвищення туристичної привабливості з наслідками проведення ЄВРО-2012 в Україні.

Саме тому, у середньостроковій перспективі для експорту туристичних брендів на світовий туристичний ринок необхідна сильна державна підтримка, яка повинна виражатися у продуманій програмі підтримки національних брендів, що створить сприятливий фон для їх сприйняття як на внутрішньому, так і на зарубіжних ринках, особливо при проведенні таких важливих для соціально-економічного розвитку України івент-заходів, як ЄВРО-2012.

Література

1. Кунде Й. Уникальность теперь... или никогда. Бренд — движущая сила компании в новой экономике ценностей [Текст] / Й. Кунде. — Изд-во : Стокгольмская Школа Экономики в Санкт-Петербурге, 2005. — 352 с.

2. Гэд Т. 4D брэндинг: взламывая корпоративный код сетевой экономики [Текст] / Т. Гэд.— Изд-во : С-Пб, Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2003. — 213 с.

3. Калинкина Г. Е. Пространственно-дифференцированные муниципальные мезосистемы и их регулирование [Текст] : монография / Г. Е. Калинкина. — Ижевск: Изд-во Ин-та экономики УрО РАН, 2006. — 221 с.

4. Галумов Э. А. Международный имидж России: стратегия формирования [Текст] / Э. А. Галумов. — М. : Известия, 2003. — 450 с.

Бойко М. Г.

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО БРЕНДА В УСЛОВИЯХ ПОДГОТОВКИ К ПРОВЕДЕНИЮ ЕВРО-2012 | В УКРАИНЕ И ПОЛЬШЕ

Изложено организационно-экономические предпосылки формирования национального бренда как наиболее четкой характеристики, от которой зависит социально-экономическое, культурное и политическое влияние территории (государства, регионы, города), ее инвестиционная привлекательность, внешняя торговля и развитие экспортно ориентированной модели туризма. Определено и аналитически проработано сущность организационно-экономического механизма формирования национального бренда для осуществления существенного пролонгированного влияния на общественное развитие Украины в контексте подготовки к ЕВРО-2012.

Ключевые слова: национальный бренд, инвестиционная привлекательность, модель туризма.

Boyko M. G.

FORMING OF NATIONAL TOURIST BRAND ON THE CONDITIONS OF PREPARATION TO LEADTHROUGH OF EVRO 2012 IN UKRAINE AND POLAND

Organizationally economic pre-conditions of forming of national brand are expounded, as most obvious description which socio-economic, cultural and political influence of territory (states, regions, cities) depends on, its investment attractiveness, foreign trade and development of the export oriented model of tourism are discussed too. Certainly and essence of organizationally economic mechanism of forming of national brand is analytically worked out for realization of the substantial prolonged influence on community development of Ukraine in the context of preparation to the leadthrough of EVRO-2012.

Keywords: national brand, investment attractiveness, model of tourism.

УДК: 332.143:338.48

Кудла Н. Є., Клок Н. В.

ВПЛИВ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЇ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

Успішна діяльність у сільському туризмі значною мірою буде залежати від можливості кращого задоволення потреб і сподівань потенційних гостей та інформації, яку вони можуть здобути про об'єкт відпочинку. Практика свідчить, що сільський туризм потребує структурованої інформаційної системи, яка використовує різні елементи комплексу популяризації, особливо Інтернет. Попит на послуги сільського відпочинку, поряд з іншими чинниками, в істотний спосіб є обмеженими через відсутність доступу до інформації.

Ключові слова: популяризація, інформація, сільський туризм, інформаційна система.

Популяризація та інформація це комплекс різних інструментів, за допомогою яких представляються та пропагуються послуги сільського туризму. Асортимент популяризаційних заходів, які у прямий або посередній спосіб направлені до власників агросадиб, є обмеженим з фінансових, професійних та організаційних причин. Громадські та державні інститути, які займаються соціально-економічними проблемами українського села, в тому числі і сільським туризмом, зобов'язані займатися популяризацією серед селян, які надають послуги у сфері несільськогосподарської діяльності.

За умов ринкової економіки особливе значення у продажу товарів та послуг відіграє популяризація та інформація. Організація цієї діяльності у сфері сільського туризму є важливою з огляду на специфіку цієї форми відпочинку та не надто тривалий період його розвитку в Україні. Діяльність охоплює структуру управління процесом, а також процедури прийняття рішень і способи їх реалізації.

Успіх агротуристичної діяльності в умовах конкурентної боротьби буде забезпечувати все те, що є специфічним, тобто за основу береться унікальність туристичних продуктів, реклама та пропозиція. Можна припустити, успіху також досягнути ті, хто зуміє знайти оригінальне бачення своєї діяльності та вдало використати людську психологію. Щоб ефективно впливати на потенційного гостя, потрібно розпізнати його потреби, запропонувати у відповідному місці і часі певний продукт та представити стимули до його купівлі. Природні ресурси, розташування, чисте повітря, історико-культурна спадщина і гостинність місцевих жителів є чинниками, яких не вистачає у багатьох випадках, щоб захочити потенційного гостя для купівлі туристичного продукту. У формуванні свідомості про агротуристичний продукт для прийняття рішення споживачем щодо його купівлі служить популяризаційна діяльність, до якої належить:

- інформація і представлення туристичних послуг у регіоні;
- презентація каталогів, фото та інших матеріалів, які засвідчують привабливість певної території, розміщення господарства, добре обслуговування гостей, корисне і смачне харчування, доступні ціни та інші атракції;
- широкий вибір пропонованих послуг з відповідним підбором до сезону;
- опрацювання відповідного образу відпочинку у сільському середовищі.

Ринок засобів розміщення у сільській місцевості є конкурентним особливо у Карпатському регіоні, де можна купити той самий або майже ідентичний продукт у багатьох агросадибах за наближеною ціною. Підприємливі селяни не можуть виключно орієнтуватися на цінову конкуренцію, а повинні здійснювати всесторонні дії, пропонуючи цікавий продукт, прийнятні ціни, налагоджену дистрибуцію та ефективний механізм комунікації з потенційним гостем. І тому сполучним елементом цих ланок стає широко знана популяризація туристичного продукту [5: 144].

Проблематіці використання комплексу маркетингу у сільському туризмі приділяють увагу все більше вітчизняних науковців та практиків, серед них: Васильєв В. П., Горішевський П. А., Зінько Ю. В., Липчук В. В., Рутинський М. Й., Триліс В. В., Черевко Г. В., Шемечко Г. І. Розвиток інформаційного простору, зокрема Інтернету, вимагатиме добре структурованого представлення інформації та комплексного вибору тих елементів популяризації, які легко доступні для цільових груп споживачів туристичного продукту.

Розвиток сільського туризму повинен ґрунтуватися на структурі управління сукупністю процесів, в тому числі процедур прийняття рішень і способів їх реалізації. Досягти цього можна за допомогою створення ефективної системи інформації і популяризації цього виду туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Популяризація (лат. *рромовер* — рух вперед) відома як елемент комплексу маркетингу, що охоплює діяльність суб'єкта підприємницької діяльності на ринку, яка має формувати і активізувати попит. Іншими словами, популяризація це інформування, нагадування, переконування споживачів, щоб вони придбали, порекомендували, сприйняли або спожили певну послугу. Під популяризацією потрібно також розуміти сукупність засобів (рис. 1), за допомогою яких суб'єкт господарювання комунікується з ринком, шляхом надання інформації про свою виробничу діяльність або конкретні продукти чи послуги.

Рис. 1. Засоби популяризації

Загальною метою популяризації є спроба зацікавити споживачів продуктами і послугами, які пропонуються конкретною організацією, та створення попиту на них [3: 161].

За визначенням А. Шнайдера, популяризація це вплив на споживачів продуктів певного суб'єкта господарювання, що полягає на передачі інформації, яка має відповідною мірою розширити знання про товари фірми і її саму, з метою створення для них переваг на ринку. Отже, це такий спосіб комунікації фірми з середовищем, який в результаті має спричинити збільшення попиту на її товари [6: 175].

У вітчизняній літературі під терміном популяризація часто вживають термін маркетингова комунікація, під якою розуміють процес передачі інформації про турпродукт до цільової споживчої аудиторії [4: 149]. Найважливішими адресатами комунікаційної політики фірми є: співробітники фірми, фактичні та потенційні покупці (цільовий ринок), маркетингові посередники, контактні аудиторії, постачальники, органи державного управління [1: 303].

Предметом популяризації може бути туристичний продукт. У маркетинговій комунікації підприємці використовують комплекс популяризації, який представлено на рис. 1.

Для досягнення цілей комунікації необхідно проводити різноманітну діяльність, яка може бути реалізованою тільки при використанні об'ємної інформації, що ґрунтуються на статистичних даних, поточного і систематичного спостереження фактичного стану цільових сегментів туристичного ринку. Найважливішим засобом суб'єктів підприємницької діяльності є людський чинник. Люди передають суб'єктам господарювання результати своєї роботи, здібності, творчість і енергію. Вони в кінцевому рахунку вирішують, чи суб'єкт господарювання досягне успіху. Тому дуже важливо, щоб при важелях управління стояли компетентні фахівці, від яких значною мірою залежатиме як будуть функціонувати агротуристичні господарства на території місцевих Рад, району, області. Вони повинні передусім підтримувати ініціативи власників агросадиб, цікавитися агротуристичною діяльністю і популяризувати цю форму відпочинку.

Популяризація є маркетинговим елементом комплексних дій у сільському туризмі. Її застосування часто пов'язано із досить значними фінансовими і трудовими витратами. Тому важливо поєднати зусилля зацікавлених суб'єктів у розвитку сільського туризму чи на лінії надавачів послуг — сільських жителів, органів місцевого самоврядування, чи суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються агротуристичною діяльністю, чи в межах існуючих регіональних спілок підтримки розвитку сільського туризму. У багатьох областях були створені такі громадські організації, які дотепер мало ефективно працюють з місцевими органами самоврядування і агротуристичними господарствами. Такого роду інституції не повинні функціонувати «самі для себе», а мають тісно співпрацювати між собою і створювати так званий «туристичний ланцюг». Особливо це важливо у районах із сформованою туристичною інфраструктурою та на природоохоронних територіях.

У спеціалізованій літературі з менеджменту та маркетингу можна зустріти багато тез і стверджень такого виду: «найважливіший клієнт», «все починається і закінчується на клієнті», «живемо у добу клієнта», «клієнт наш пан». Одночасно багато фірм і агросадиб декларує у своїх стратегіях, що є суб'єктами підприємницької діяльності, орієнтованими на клієнта.

З точки зору клієнта ситуація є двозначною. З однієї сторони, його охоплює почуття радості, що він є найважливішим елементом господарської діяльності і всі рішення суб'єктів надання послуг мають на увазі задоволення його сподівань, потреб. З іншої сторони, він мало не щоденно зустрічається з тим, що його елементарні права, не говорячи про очікування не дотримуються і не виконуються, а якість обслуговування є низькою. Для клієнта найважливішою проблемою є дізнатися, чи господарство дійсно орієнтоване на клієнта, щоб не відчути надто величного розчарування і роздратованості, будучи покупцем його продуктів і туристичних послуг.

З моменту відкриття агротуристичної діяльності, коли ще залишається невідомим вид послуг, запропонованих для туристичного ринку, рекомендується скористатися допомогою посередників, агротуристичних спілок чи інших інституцій. Кожний виробник агротуристичних послуг повинен розробити і впровадити такі системи мотивації, організаційної структури, інформаційного механізму, схеми налагодження роботи виробничих процесів, надання послуг, а також процеси проектування нових туристичних продуктів і послуг, щоб «голос клієнта» був якнайсильніше, найчастіше почутим. Ключовими словами цього визначення є: «сподівання», «потреби», «задоволення», «клієнт».

Різноманітна послідовна інформаційна та популяризаційна діяльність є досить дорогою, хоч іноді вона швидко відшкодовує витрати. Ефектом популяризації агро-

туристичних господарств є грошові надходження не тільки до власників агросадиб, які надають кімнати для розміщення і рекреаційні послуги, але також до бюджету найближчих ресторанів, барів, прокатних пунктів, будинків культури, сільських ремісників тощо. Ефективна популяризація складається з діяльності всіх зацікавлених сторін, в тому числі й учасників агротуристичного руху. Тому деякі заходи можна спільно організовувати місцевою, районною чи обласною владою.

Популяризація сільського туризму охоплює різноманітні заходи: окрім інформування, консультування, навчання та всі інші форми, які беруть участь у продажі пропозиції. Із введенням правил ринкової економіки зростає значення популяризації та інформації, яку потрібно організувати на різних щаблях і місцях, а саме:

- в агросадибі з урахуванням усіх груп споживачів пропозиції;
- у селі, у приміщенні сільської, районної ради, враховуючи всі господарства;
- у найближчих туристично привабливих об'єктах (замках, палацах, музеях, парках);
- на автозаправних станціях, мотелях, ресторанах (брошури, листівки, каталоги);
- у центрах туристичної інформації;
- у громадських організаціях, районних управліннях сільського господарства;
- на туристичних ярмарках, конференціях, фестивах,
- у пресі, на радіо, телебаченні та Інтернеті.

Окрім популяризації, важливу роль у розвитку різних видів туризму здійснює туристична інформаційна система (рис. 2). Без володіння навиками роботи з такою системою, яка здатна збирати актуальну і деталізовану інформацію про клієнта, підтримувати контакти з клієнтом, реєструвати операційні, маркетингові та фінансові результати, неможливо швидко реагувати на постійні зміни у потребах і вподобаннях споживачів послуг. Потенційні клієнти, які хочуть перевірити, чи певне господарство є орієнтованим на клієнта, можуть шукати інформацію про те, чи члени сім'ї мають відповідні навички і кваліфікацію, чи створюють відповідні бази даних про своїх клієнтів (наприклад, дослідження причин відмови сталих клієнтів з купівлі туристичних продуктів або послуг у їх господарстві).

Рис. 2. Складові елементи інформаційної системи

Важливою проблемою є організація системи інформації у сільському туризмі. Надто велика кількість даних може відбити бажання користуватися з інформаційними ресурсами у наступних випадках:

- інформації є надто багато, користувач не зуміє провести вибірку, не знає де шукати інформацію і що буде йому придатне;
- користувач обмежений у часі, щоб шукати різні бази даних;
- користувач володіє недостатніми знаннями, щоб самостійно користуватися з інформаційними ресурсами; до того ж це стосується як нерозуміння змісту інформації, так і практичного досвіду обслуговування сучасного технічного обладнання;

— витрати індивідуального використання баз даних іноді перевищують можливості поодиноких користувачів, наприклад, купівля комп'ютера, підключення його до мережі Інтернет.

З розвитком туристичних чи спеціалізованих агротуристичних структур потрібне узгодження і вироблення певних стандартів подання інформації, яка б стимулювала цей вид підприємництва на селі, сприяла розвитку сільської місцевості та інфраструктури. Піклуватись про якість інформації повинні перш за все самі власники господарств, їх об'єднання, органи місцевого самоуправління, надаючи адміністратору системи повну інформацію, яка стосується багатьох аспектів сільського відпочинку [2: 307].

Інформаційна система повинна ґрунтуватися на конкретній програмі, яка займається використанням технічних методів і засобів справного збору, нагромадження, обробки, пошуку, представлення даних з метою забезпечення ефективного прийняття рішення, пов'язаного із придбанням агротуристичного продукту.

На розвиток сільського туризму впливають багато чинників. До найважливіших потрібно віднести популяризацію та інформування. Створення і ефективне функціонування інформаційної системи вплине на покращення популяризації сільського туризму, а також може збільшити попит на агротуристичні продукти. Представлена інформація не повинна обмежуватися пропонованими послугами, а має описувати також природничі особливості певних туристичних об'єктів та заходи певної території.

Література

1. Белявцев М. І. Маркетинговий менеджмент [Текст] : навч. посіб / М. І. Белявцев, В. М. Воробйов, В. Г. Кузнецов та ін. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 407 с.
2. Кудла Н. Є. Значення інформації в розвитку агротуристичної діяльності [Текст] / Н. Є. Кудла. Вісник Львів. держ. аграр. у-ту. Економіка АПК № 12 (2). — Львів, 2005. — С. 305–310.
3. Кудла Н. Є. Маркетинг туристичних послуг [Текст] : навч. посіб. / Н. Є. Кудла. — К. : Знання, 2010. — 237 с.
4. Мунін Г. Б. Маркетинг туризму [Текст] : навч.посіб. / Г. Б. Мунін, З. І. Тимошенко, Є. В. Самарцев, А. О. Змійов. — К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2005. — 427 с.
5. Altkorn J. Marketing w turystyce [Текст] / J. Altkorn. Warszawa : PWN, 1999. — 203 s.
6. Sznajder A. Sztuka promocji czyli jak najlepiej zaprezentowac siebie i swoja firme [Текст] / A. Sznajder. — Warszawa : Business Press Ltd., 1993. — 274 s.

Кудла Н. Е., Клок Н. В.

ВЛИЯНИЕ ПОПУЛЯРИЗАЦИИ И ИНФОРМАЦИИ НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА

Успешная деятельность в сельском туризме в значительной степени будет зависеть от возможности лучшего удовлетворения потребностей и ожиданий потенциальных гостей а также информации, которую они могут получить об объекте отдыха. Практика показывает, что сельский туризм требует структурированной информационной системы, которая использует различные элементы комплекса популяризации, особенно Интернет. Спрос на услуги сельского отдыха, наряду с другими факторами, существенным образом ограничен из-за отсутствия доступа к информации.

Ключевые слова: популяризация, информация, сельский туризм, информационная система.

Kudla N.Y., Klok N.V.

EFFECTS OF PROMOTION AND INFORMATION ON RURAL TOURISM DEVELOPMENT

Successful activity in rural tourism would largely depend on the ability to satisfy necessities and expectations of potential visitors and information they can obtain about the object of rest. Practice shows that rural tourism needs a structured information system, which uses various elements of promotion, especially the Internet. Demand for rural recreation, among other factors, is significantly limited by lack of access to information.

Key words: *promotion, information, rural tourism, information system.*

Розділ 3.
**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ОСНОВИ
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 338.48:331.5

Біль М. М., Гринькевич О. С.

**РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН**

Досліджено взаємний вплив процесів реформування соціально-трудових відносин в Україні та розвитку туризму і рекреації за основними концептуальними напрямками. Особлива увага звернута на сучасні зміни структури вільного часу людини та його спрямування на рекреаційні цілі. Запропоновано організаційні форми соціального діалогу суб'єктів підприємництва, органів державного управління і місцевого самоврядування, освітніх, наукових та громадських організацій з метою підвищення ефективності функціонування та розвитку туризму в Україні.

Ключові слова: соціально-трудові відносини, туризм, рекреація, реформування, вільний час, соціальний діалог, модель соціальної взаємодії.

Туристично-рекреаційну сферу визначено в Україні як одну з пріоритетних галузей національної економіки. Це обумовлює необхідність реалізації низки заходів щодо створення сприятливих умов для розвитку туризму в державі загалом та її регіонах зокрема. Важлива роль у цьому аспекті належить реформуванню соціально-трудових відносин, одним із завдань якого є оптимізація використання робочого і вільного часу працівників, їх гармонійний розвиток у різних сферах життєдіяльності. В умовах гуманізації, підвищення цінності людини в організації, суспільстві, переосмислення підходів щодо визнання її особистісних потреб, рекреаційна складова набуває особливого значення, що підтверджено статтею 45 Конституції України, згідно якої кожна людина, яка працює, має право на відпочинок [1]. В умовах підвищеної уваги до туризму та рекреації як особливої сфери життедіяльності людини процеси реформування соціально-трудових відносин в Україні можуть суттєво взаємодоповнювати та прискорювати одні одних. Ефективні моделі такої соціальної взаємодії потребують розробки відповідних механізмів регулювання, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Проблематика дослідження соціально-трудових відносин є достатньо широкою та розглядається у працях таких вітчизняних вчених, як Д. Богіння, В. Гриньова, О. Грішнова, С. Вовканич, С. Злупко, В. Кущенко, Е. Лібанова, С. Пирожков, У. Садова, Л. Семів [4], Л. Шевчук та інших. Суттєвий внесок у формування методології та прикладних аспектів дослідження функціонування і розвитку туризму та рекреації здійснено такими вченими, як Г. Алейнікова, В. Безносюк, О. Гулич, В. Калитюк, О. Кифяк, Н. Мандюк, В. Мацола, В. Новікова, М. Нудельман, В. Павлов, Є. Панкова, Є. Приступа [2], Л. Черчик, О. Шаптала, І. Школа та інших. У даній статті зосереджено увагу на тих аспектах реформування соціально-трудових відносин в Україні, які виступають у ролі ключових чинників розвитку туризму та рекреації на макрорівні. Саме цей аспект дослідження певною мірою відображає його новизну.

Метою статті є визначення впливу процесів реформування соціально-трудових відносин на розвиток туризму і рекреації за основними концептуальними напрямками.

Для досягнення поставленої мети важливо:

- проаналізувати сучасні зміни структури вільного часу людини та можливість його спрямування на рекреаційні цілі;
- сформулювати особливості організації соціально-трудових відносин у сфері туризму і рекреації;
- визначити ефективні форми соціального діалогу та інституту ефективного управління туристичної галузі.

Дослідження соціально-трудових відносин як чинника розвитку туризму і рекреації може комплексно здійснюватись за такими напрямками:

- у контексті зміни структури часу людини в частині реляції часу праці та вільного часу, який може бути використаний на рекреацію і туризм;
- щодо організації соціально-трудових відносин безпосередньо серед працівників сфери туризму і рекреації;
- як форму управління туристичної галузі через соціальний діалог.

В умовах реформування соціально-трудових відносин структура часу людини зазнала суттєвих змін. Значною мірою ці зміни обумовлені використанням інноваційних підходів в організації праці, підвищеннем її інтенсивності, а за рахунок цього — частковим вивільненням робочого часу. Важливо у реформуванні соціально-трудових відносин враховувати можливості збільшення різних часово-рекреаційних можливостей людини, зокрема вільного часу короткотривалого (протягом добової діяльності), середньотривалого типу (протягом тижня — вихідних), а також вільного часу довготривалого типу (відпустки). В умовах сучасної ринкової економіки такі процеси не завжди є економічно обґрунтованими, проте вони є надзвичайно важливими у соціокультурному аспекті, оскільки кінцевою метою рекреації виступає:

- вдосконалення психічних та фізичних якостей;
- задоволення біологічної потреби людини у фізичній (руховій) активності;
- відновлення (реституції) потенціалу організму;
- зміцнення, збереження та відтворення здоров'я;
- отримання задоволення від реалізованої психофізичної активності під час дозвілля [2].

У результаті задоволення рекреаційних потреб зростає продуктивність праці людини, розширюються її професійні здібності через пізнання інших сфер життєдіяльності. Через збільшення вільного часу в людини формується її склонність до туризму. Разом із тим, рецесивним фактором у цьому плані може бути деформація психологічного сприйняття дійсності людини, формування нових темпологічних поглядів, через що значна частина людей, незважаючи на законодавче регулювання соціально-трудових відносин, не витрачає основну частину свого вільного часу на рекреацію та туризм, а продовжує свою трудову діяльність за основним напрямком чи іншим (з метою додаткового заробітку). Наприклад, у США близько 30 % працюючого населення використовують менше половини відпустки, а японці з 17-ти днів використовують лише 9,5 [3, с. 124].

Реформування соціально-трудових відносин у сфері туризму і рекреації має здійснюватись згідно чинної нормативно-правової бази, яка регламентує трудову діяльність в Україні, та спрямовуватись на створення сприятливих умов розвитку туризму як однієї з пріоритетних галузей національної економіки. Людський фактор у туризмі та рекреації має надзвичайну важливість, тому основні зусилля у цьому напрямку мають бути спрямовані на мотивацію працівників. В основі підготовки фахівців повинна лежати тріада «Освіта–Наука–Інновації». Лише за такого підходу сфера туризму і рекреації отримає висококваліфікованого працівника з високою галузевою мобільністю внаслідок переходу

від технократичної до антропоцентричної організації виробництва і праці, що означає заміну вузької спеціалізації працівників універсалізацією діяльності [4, с. 229]), який за умов ефективної мотивації зможе сприяти розвитку туристичної галузі.

Особливу увагу при дослідженні реформування соціально-трудових відносин як чинника розвитку туризму і рекреації доцільно звернути на соціальний діалог, який відображає концептуальні основи співпраці роботодавців (суб'єктів туристичної діяльності та суміжних до туризму галузей) з місцевими органами державної влади, громадськими, науковими організаціями та освітніми установами. Таким чином, соціальний діалог може виступати важливим управлінським інститутом, що відображає секторальний поділ суб'єктів управління за групами: перший сектор — органи державної влади; другий сектор — суб'єкти підприємництва; третій сектор — громадські, наукові організації, освітні установи. Прагнучи створити максимально сприятливі умови розвитку туризму і рекреації, співпраця різних секторів управлінської діяльності може стати дієвим способом вирішення низки існуючих проблем та сприяти забезпеченню збалансованого розвитку відповідної території.

Ініціатором соціального діалогу, на нашу думку, повинні виступати місцеві органи державної влади, які зобов'язані визначити концептуальні основи взаємодії з іншими секторами, а сам процес має бути налагоджений таким чином, щоб бізнес-структурі, громадські, наукові організації, освітні установи стали надійними партнерами в прийнятті управлінських рішень. Важливо не допускати, щоб недержавні управлінські сектори перетворювались у суто лобістські групи чи інститути тиску на місцеві органи державної влади (особливо це стосується бізнес-структур, які часто володіють значними фінансовими ресурсами та мають свої важелі впливу на політичні рішення).

Загалом процес залучення бізнес-структур, громадських, наукових організацій та освітніх установ місцевими органами державної влади до соціального діалогу як інституту управління туристичної галузі повинен включати наступні етапи: 1) пошук партнерів (бізнес-структур, громадських, наукових організацій, освітніх установ) за критеріями відбору; 2) контроль за виконанням рішень місцевих органів державної влади; 3) опосередкована участь у прийнятті управлінських рішень; 4) безпосередня участь у прийнятті управлінських рішень.

Кожен з учасників має свої переваги та недоліки участі у соціальному діалозі. Основними перевагами (можливостями) здебільшого є обмін досвідом та доступ до необхідної інформації, а основними недоліками (загрозами) — додаткові фінансові витрати (табл. 1).

Основними організаційними формами соціального діалогу в туристичній галузі можуть виступати:

- маркетингові консорціуми, які об'єднують музеї, парки, театри тощо та ведуть спільну політику просування туристичного продукту, розробляти власні web-сайти, друковані матеріали тощо;
- конгломерати, які є об'єднанням суб'єктів туристичної діяльності, що діють в різних галузях (туристичні агентства, туристичні оператори, екскурсійні бюро, готельні підприємства, ресторани тощо);
- об'єднання, створені з метою просування конкретного туристичного продукту, у тому числі на невеликій території, регіоні, країні, континенті (наприклад, Європейська туристична комісія, Рада з туризму Карпатського регіону);
- туристично-інформаційні центри, які можуть здійснювати спільну політику просування туристичного продукту, розробляти власні web-сайти, друковані матеріали, надавати консультаційні послуги на основі власної інформаційної бази даних тощо (наприклад, Туристично-інформаційний центр Львівського інституту економіки і туризму);

Таблиця 1

**Можливості та загрози участі різних сторін соціального діалогу
як інституту управління туристичною галуззю**

Учасники	Можливості	Загрози
Суб'єкти підприємництва (у тому числі туристичної діяльності та суміжних галузей)	Співпраця з іншими управлінськими секторами Співпраця з конкурентами, отримання конкурентних переваг Доступ до інформації Промоція власного туристичного продукту Обмін досвідом, підвищення кваліфікації персоналу	Додаткові фінансові витрати
Місцеві органи державної влади (територіальні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування)	Співпраця з іншими управлінськими секторами Залучення додаткових джерел фінансування Промоція туристичного продукту регіону Обмін досвідом, підвищення кваліфікації державних службовців Наукове обґрунтування політичних рішень	Додаткові фінансові витрати; Лобіювання інтересів учасників (особливо суб'єктами підприємництва), тиск на політичні рішення
Громадські організації (спеціалізовані і такі, що здійснюють свою діяльність у суміжних до туризму галузях)	Співпраця з іншими управлінськими секторами Доступ до інформації Промоція туристичного продукту регіону Обмін досвідом, співпраця з міжнародними організаціями	Додаткові фінансові витрати
Наукові організації	Співпраця з іншими управлінськими секторами Доступ до інформації Обмін досвідом Реалізація наукових розробок через підтримку органів державної влади Обмін науковцями	Політизація науково-методичних розробок
Освітні установи	Співпраця з іншими управлінськими секторами Доступ до інформації Обмін досвідом Обмін студентами, викладачами	Можливі директивні вказівки підготовки фахівців туристичної сфери

— туристичні кластери, які виступають особливими організаційними формами об'єднання державних, наукових, освітніх, громадських та приватних структур, що здійснюють свою діяльність у туристичній сфері та розташовані на суміжних територіях.

Нажаль, сьогодні в Україні такі форми соціального діалогу є мало поширеними. Це спричинено недостатньою участю місцевих органів державної влади, яка не підкріплена цільовим фінансуванням, а також відсутністю мотивації решти учасників.

Отже, реформування соціально-трудових відносин як чинника розвитку туризму і рекреації є надзвичайно важливим процесом, що обґрунтовано широким спектром його проявів та наслідків впливу. Такий процес має враховувати необхідність переосмислення підходів до структури вільного часу людини, удосконаленню організації соціально-трудових відносин безпосередньо в сфері туризму і рекреації, а також використання переваг соціального діалогу як управлінського інституту з метою створення сприятливих

умов розвитку туристичної галузі. Лише за таких умов можна забезпечити позитивний вплив реформування соціально-трудових відносин на розвиток туризму і рекреації, що має виняткове економічне та соціокультурне значення для суспільного розвитку.

Література

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року : Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&nreg=254%EA>.
2. *Приступа Євген*. Рекреація як соціально-культурне явище, різновид і результат діяльності / Євген Приступа, Аркадіуш Жепка, Войцех Лара [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/SNU/2008-3/08repgoa.pdf>.
3. *Холловей Дж. К.* Туристический бізнес [Текст] : Підручник / Холловей Дж. К., Тейлор Н. : Пер. с 7-го англ. изд. — К. : Знання, 2007. — 798 с. Бібліогр. : с. 124.
4. *Семів Л. К.* Регіональна політика: людський вимір [Текст] : Монографія / Л. К. Семів. — Львів : ІРД НАН України, 2004. — 392 с. — Бібліогр. : с. 229.
5. Державна програма розвитку туризму на 2002–2010 роки : Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=583-2002-%EF>.

Биль М. М., Гринькевич О. С.

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ СОЦЫАЛЬНОТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Исследовано обобщенное влияние процессов реформирования социально-трудовых отношений в Украине и развития туризма и рекреации по основным концептуальным направлениям. Особое внимание обращено на современные изменения структуры свободного времени человека и его направления на рекреационные цели. Предложены организационные формы социального диалога субъектов предпринимательства, органов государственного управления и местного самоуправления, образовой, научных и общественных организаций с целью повышения эффективности функционирования и развития туризма в Украине.

Ключевые слова: социально-трудовые отношения, туризм, рекреация, реформирование, свободное время, социальный диалог, модель социального взаимодействия.

Bil M. M., Hrynykevych O. S.

TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE ON THE CONTEXT OF REFORMATION OF SOCIAL-LABOUR RELATIONS

Reciprocal influence of reformation of social-labour relations and tourism and recreation development on the basic conceptual directions in Ukraine are analysed. Special attention is focused on the modern changes of free time structure of person and its trend on the recreation aims. Organization forms of social dialogue between business, state administration, local self-government bodies, educational, scientific and public organizations with the purpose of increase of efficiency of functioning and tourism development in Ukraine are proposed.

Keywords: social-labour relations, tourism, recreation, reformation, free time, social dialogue, sampler of social interaction.

УДК 354.83:330.101.8

Васильчак С. В., Франчук В. І.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ГОТЕЛЬНОГО ТА РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

У статті розглядаються шляхи забезпечення безпеки розвитку підприємств на прикладі готелів, закладів ресторанного бізнесу як шляхи забезпечення безпеки соціально-економічних систем.

Ключові слова: готельне підприємство, заклади ресторанного бізнесу, соціально-економічна система, корпоративні інтереси, рейдерство, безпека.

Будь-яке підприємство — це соціально-економічна система, якій притаманні ряд певних характеристик. Одне із особливих місце серед соціально-економічних систем займають підприємства готельного та ресторанного бізнесу. Тому гарантування безпеки їх розвитку, зокрема в умовах фінансово-економічної кризи, є важливим завданням на даний час.

В основі корпоративних відносин, що мають комплексний характер, лежить особлива категорія інтересів, які іменуються корпоративними. Саме корпоративні інтереси, з одного боку, є рушійною силою розвитку корпоративної системи в цілому і кожного її учасника зокрема, а з іншого — у випадку їх нездоволення, вони можуть набувати форми загроз. На сучасному етапі розвитку корпоративних відносин корпоративні інтереси виступають об'єктом безпеки. Проте їх сутність, зміст та структура з точки зору безпекознавства ще недостатньо в науковому плані дослідженні. У свою чергу, це негативно відбувається при формуванні на практиці сучасних систем управління функціями розвитку та безпеки як єдиного процесу життєдіяльності корпоративної системи.

Питання безпеки підприємств, зокрема підприємств готельного та ресторанного бізнесу досліджувало багато українських та зарубіжних вчених: О. Барановський, О. Власюк, О. Вінник, В. Гесць, О. Макарова, Г. Минаев, Д. Мур, Н. Орлова, В. Кононов. Проте недостатньо вивчені корпоративні інтереси та безпечні шляхи їх реалізації.

Метою дослідження є пошук шляхів забезпечення розвитку корпоративних інтересів та забезпечення на їх основі безпеки розвитку соціально-економічних систем.

Основні результати дослідження. Підприємства готельного та ресторанного бізнесу є складною соціально-економічною системою, у зв'язку з чим зазнають впливу різних чинників. Для провадження своєї діяльності вище названі підприємства змушені налагоджувати контакти як всередині так і за їх межами, вступаючи у гостру конкурентну боротьбу в умовах визначального впливу тіньової економіки, корупції, недобросовісної конкуренції, рейдерства, що має місце сьогодні в Україні. У зв'язку з цим для таких підприємств з'являється багато дестабілізуючих чинників, що негативно можуть впливати на їх функціонування та розвиток.

Основою життєдіяльності підприємства є корпоративні інтереси, які постійно піддаються різним впливам та загрозам. Корпоративні інтереси — це сукупність узгоджених життєво важливих економічних інтересів відповідних учасників корпоративних відносин і самої організації. Розуміння корпоративних інтересів як узгоджених має принципове концептуальне значення як для розвитку так і безпеки соціально-економічної системи. У зв'язку з чим саме корпоративні інтереси, а не економічні інтереси учасників корпоративних відносин є об'єктом захисту (безпеки). Відсутність їх реалізації може викликати корпоративні конфлікти. Також реалізація цих цілей, в частині розширення частки на ринку загострить конкурентну боротьбу з можливим використанням недобросовісних методів конкурентом. Крім того, підприємство, що розвивається є привабливим для кримінального світу та корупціонерів. Таким чином корпоративним економічним інтересам можуть виникати реальні загрози.

У випадку здійснення тієї чи іншої загрози корпоративна система може понести втрати. Вони можуть бути моральними і матеріальними, а за наслідками для системи: як такі, що обмежують діяльність, — аж до припинення її існування. За таких умов рівень реалізації корпоративних інтересів є недостатнім, що спричиняє конфлікти і в цілому гальмує розвиток підприємства, в тому числі підприємства готельного чи ресторанного бізнесу. Іншими словами виникає економічна небезпека для його життєдіяльності.

Економічна небезпека — це деструктивні граничні зміни в соціально-економічній системі, викликані реальними втратами, пов'язаними з реалізацією загрози. Граничні зміни (значення) — це кількісне чи якісне вираження показника, тобто свого роду індикатор, який сигналізує, з одного боку про зону безпеки, а з іншого — про розвиток небезпеки внаслідок реалізації загрози. Підприємницьким структурам необхідно протидіяти саме загрозам, бо, в іншому випадку, буде мати місце економічна небезпека, подолати яку значно важче.

З наведеного вище аналізу видно, що потреба підприємств готельного та ресторанного бізнесу у безпеці є тоді, коли виникають загрози щодо реалізації корпоративних інтересів. Вони є завжди і мають як об'єктивний так і суб'єктивних характер. Саме через функцію безпеки підприємство протидіє загрозам і в такий спосіб створює умови для реалізації функції розвитку.

Функції, які виконують соціально-економічні системи, можна поділити на дві групи: корінні функції і видові функції.

Корінні функції підприємства виділяли ще в Древньому Римі. Корінні функції — це взаємопов'язані між собою функції процесу життєдіяльності організації, які безпосередньо визначають в цьому процесі якісні та кількісні перетворення і його довговічність. Такими функціями є:

- функція розвитку;
- функція безпеки (рис. 1).

Рис. 1. Корінні функції підприємства

Видові функції — це функції, через які реалізуються корінні функції підприємства.

З малюнку видно, що функція безпеки і функція розвитку це дві сторони одного процесу, процесу життєдіяльності соціально-економічної системи. Проте, це різні функції і мають власні методи і засоби забезпечення життєдіяльності організацій.

Функція розвитку — це конкретні дії, пов’язані з реалізацією інтересів і спрямовані на незворотні та закономірні зміни конкретних матеріальних об’єктів, що ведуть до виникнення їх якісно нових станів або принципово нових об’єктів — як цілісних систем.

Саме наявність всіх одночасно трьох властивостей (спрямованість, незворотність, закономірність) відрізняє процес розвитку від інших змін, що відбуваються в соціально-економічній системі.

Функція розвитку реалізується через такі видові функції підприємства: управлінську, операційну (виробництво чи надання послуг), фінансово-ресурсну, трудоресурсну, маркетингову, інноваційну тощо (рис. 2).

Рис. 2. Зміст і структура функції розвитку

Розвиток органічно потребує постійного розширення, обновлення, інновацій в тих чи інших сферах діяльності підприємств готельного чи ресторанного бізнесу. В основі розвитку соціально-економічної системи, як сказано вище, лежать відповідні інтереси, які реалізуються по кожній видовій функції. Рівень їх реалізації є одночасно показником рівня розвитку. Для цього використовують як якісні так і кількісні показники розвитку. Характерною ознакою їх є тенденція росту, збільшення.

Перед тим як розглядати безпеку як корінну функцію життєдіяльності підприємства готельного та ресторанного бізнесу необхідно ширше подивитися на саме поняття «безпека». Існуючі трактування поняття безпека в тому числі і економічна мають різні вихідні положення.

По-перше, безпека визначається відповідним станом, зокрема, безпека — це стан при якому відсутня небезпека, чи безпека — це такий стан захищеності життєво важливих економічних інтересів підприємства від внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, який формується адміністрацією та персоналом шляхом реалізації системи заходів правового, організаційного й інженерно-технічного характеру [2].

Такий підхід викликає ряд критичних зауважень з боку дослідників, на думку яких неможливо знайти ситуацію, коли стосовно будь-якого суб'єкта відсутня всяка небезпека і тим більше загроза. Навпаки, безпека являє собою реакцію на небезпеку і потреба в ній виникає виключно тоді коли є небезпека [4:51].

На нашу думку слід погодитися з тим, що безпечний стан організації (в нашому випадку підприємств готельного та ресторанного бізнесу) є тоді коли відсутня небезпека. Загрози функціонуванню організації є завжди і це об'єктивно. Якщо втрати внаслідок їх реалізації не дестабілізують діяльність організації то можна вважати, що її стан безпечний і надзвичайних заходів вживати не потрібно.

По-друге, безпека розглядається як властивість системи. Існування будь-якої системи передбачає її захищеність від руйнівних впливів. Тому протидіють своїй руйнації всі системи.

По-третє, безпека розуміється як специфічна діяльність, функція системи. Зокрема — виявлення, попередження, послаблення, усунення і відбиття небезпеки і загроз, здатних нанести суттєві збитки, закрити шлях для прогресивного розвитку.

По-четверте, безпека розуміється як комплексне поняття: економічна безпека — це конкретний стан і ступінь захищеності будь-якого суб'єкта та його спроможність протистояти змінам умов існування [3:10], або це стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її організаційної структури і статусу, а також перешкодам досягнення цілей розвитку [1:17], чи здатність системи протистояти загрозі виникнення втрат [5:129].

По-п'яте, безпека, в широкому розумінні, — це філософія сучасного менеджменту (управління). Сутність її зводиться до того, щоб навчитися управлюти соціально-економічними системами через призму безпеки, розуміти її як функцію буття та життєдіяльності людини та її первинної потреби.

Отже, безпека — це і стан системи, і її властивість та специфічна діяльність її структурних елементів та спосіб управлінського мислення. З точки зору системного підходу всі ці поняття між собою взаємопов'язані і складають єдине ціле. Безпечний стан системи і безпека як її властивість (якість) є результатом управління (через призму безпеки) та специфічної діяльності: охорони, встановлення і виконання режимних заходів, проведення конкурентної розвідки та контррозвідки тощо. У свою чергу їх ефективність залежить від якості самої системи безпеки (рівня підготовленості фахівців, технічного, нормативно-правового та іншого забезпечення) та стану соціально-економічної системи, і в першу чергу, економічного.

В комплексі це породжує нову якість економічної системи — її здатність, з одного боку попереджувати і припиняти дію (протидіяти) загроз, з іншого — за рахунок цього створювати певні умови для реалізації корпоративних економічних інтересів і в цілому реалізації функції розвитку. Це і становить основний зміст безпеки і предмет діяльності суб'єкта безпеки — підприємств готельного та ресторанного бізнесу.

Отже, економічна безпека підприємств готельного та ресторанного бізнесу це їх стан в межах граничних значень і здатність протидіяти загрозам чи небезпеці та сприяти реалізації корпоративних економічних інтересів як основних шляхів їх розвитку.

Література

1. Бандурка О. М. Основи економічної безпеки [Текст] : підруч. / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков. — Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. — 236 с. — ISBN 966-613-244-3.
2. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу [Текст] : навч. посіб. ; М-во освіти і науки України ; Донецький державний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — К. : Центр учебової літератури, 2007. — 224 с. — ISBN 966-364-389-7.

3. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення [Текст] : моногр. / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. — К. : Лібра, 2003. — 280 с.
4. Колосов А. В. Экономическая безопасность хозяйственных систем [Текст] : учебн. / А. В. Колосов. — М. : РАГС, 2001. — 446 с. — ISBN 437-542-184-0.
5. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія і практика [Текст] : навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо ; М-во освіти і науки України. ЛНУ ім. Івана Франка. — К. : Центр уч. літ., 2007. — 424 с. — ISBN 978-966-364-550-6.
6. Минаев Г. А. Безопасность организации [Текст] : учебн. / Г. А. Минаев. — К. : КНТ, 2009. — 440 с. — ISBN 329-606-217-08-7.

Васильчак С. В., Франчук В. І.

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ГОСТИНИЧНОГО И РЕСТОРАННОГО БИЗНЕСА

В статье рассматриваются пути обеспечения безопасности предприятий на примере отелей, заведений ресторанных бизнеса как пути обеспечения безопасности социально-экономических систем.

Ключевые слова: гостиничное предприятие, заведения ресторанных бизнеса, социально-экономическая система, корпоративные интересы, безопасность.

Vasylchak S. V., Franchuk V. I.

WAYS OF ENSURING OF SAFETY FOR DEVELOPMENT OF HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS ENTERPRISES

The article contains mathematical modelling of the dynamics of GDP per capita in some EU states and Ukraine jn the basis of also conduct comparative analysis of GDP per capita in Ukraine and some EU states and forecast its future development.

Key words: hotel enterprises, establishments of restaurant business, social-economical system, corporative interests, safety.

УДК 338.48:005.9 (048)

Дідович І. І., Сенько Ю. В.0

ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ (ТІЦ) ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ

Стаття присвячена проблемі підвищення конкурентоспроможності туристичних фірм шляхом формування їх співпраці з туристичним інформаційним центром (ТІЦ).

Ключові слова: туристична фірма, конкурентоспроможність, туристично-інформаційний центр.

Успіх підприємства в умовах конкурентної боротьби обумовлюється здійсненням постійного моніторингу його позицій на ринку, дослідженням сильних та слабких сторін власної господарської діяльності і конкурентів, здатністю пристосовуватись до змін ринкових ситуацій та використання нових суб'єктів ринку туристичних послуг.

Ці проблеми актуальні і для підприємств туристичної сфери, які, не зважаючи на наявність потенційних можливостей розвитку, приносять недостатні доходи до бюджету країни через невисоку конкурентоспроможність. Актуальність проблеми підсилюється в умовах інтеграції України у світовий економічний простір, виходу на міжнародний ринок і розширення, таким чином, кола потенційних конкурентів.

Метою дослідження є обґрунтування пропозицій щодо встановлення співпраці між туристичними фірмами та ТІЦ

Суб'єктом конкуренції на ринку туристичних послуг є туристичне підприємство — самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи і займається наданням посередницьких послуг з організації подорожей задля отримання прибутку.

У стратегічному управлінні туристичним підприємством найчастіше конкурентоспроможність розглядається в трьох аспектах, а саме:

— конкурентоспроможність туристичного підприємства (фірми) — це рівень його іміджу відносно інших туристичних підприємств-конкурентів у накопиченні та використанні ресурсів певної спрямованості, а також його окремих складових, зокрема, менеджменту і особливо стратегічного планування;

— конкурентоспроможність продукту (послуги), тобто ступінь його відповідності на певний момент вимогам цільових груп споживачів або обраного ринку за найважливішими якісними характеристиками: економічними, екологічними тощо;

— навичок і знань персоналу тощо, що знаходить вираження в таких економічних показниках, як якість продукції (послуг), прибутковість, продуктивність тощо [3].

Конкурентоспроможність туристичного підприємства у фаховій літературі ще розглядається як узагальнююча характеристика стійкості підприємства, що обумовлюється ефективністю використання наявного ресурсного потенціалу, здатністю надавати привабливі за ціновими і нециновими характеристиками туристичні послуги, можливістю адаптуватися до змін динамічного конкурентного середовища. Основними рисами категорії є порівнянність, пов'язаність із певним видовим (регіональним) ринком, динамічність, комплексна оцінка [8].

До найбільш суттєвих зовнішніх факторів впливу на конкурентоспроможність підприємств на внутрішньому ринку туристичних послуг слід віднести наступні:

— зміна кількості конкуруючих підприємств на ринку, зіставлених за обсягами діяльності (при їх збільшенні та зрівнянні можливостей конкурентна боротьба посилюється);

— державна політика регулювання конкуренції та розвитку підприємництва на ринку;

— простота входження у ринок, зміна темпів росту ринку;

— розмір і динаміка попиту на туристичні продукти (конкурентна боротьба посилюється тоді, коли попит на продукт зростає повільно. Це стимулює появу нових стратегічних ідей, маневрувань та заходів, спрямованих на переманювання клієнтів конкурентів. Okрім того попит на туристичні послуги схильний до значних сезонних коливань, тому фірми часто вдаються до використання знижок, поступок та інших тактичних дій, метою яких є збільшення продажу);

- ступінь диференціації туристичного продукту на ринку;
- швидкість впровадження та ефективність стратегічних ініціатив підприємств-конкурентів;
- наявність та рівень бар'єрів виходу з ринку (конкурентна боротьба має тенденцію до посилення, коли вихід із ринку стає дорожчим, ніж продовження конкуренції);
- рівень розвитку підприємництва в сфері туризму;
- наявність споріднених і підтримуючих галузей, ступінь їх розвитку;
- непередбачувані події і дії уряду.

Специфічними факторами впливу на конкурентоспроможність підприємств на міжнародному ринку є унікальність туристсько-рекреаційних ресурсів, геополітичне положення країни, політична стабільність та екологічна безпека в регіоні, співвідношення курсів валют приймаючої та відправляючої країн.

Індикаторами оцінки конкурентоспроможності туристичного підприємства є частка підприємства на внутрішньому, регіональному, світовому ринку туристичних послуг, рівень рентабельності, фінансова стійкість, якість туристичних продуктів, «відомість імені», досвід роботи, кваліфікація персоналу, ефективність системи управління, наявність постійних клієнтів та надійних партнерів, стосунки з владою тощо.

Серед основних методів оцінки конкурентоспроможності туристичних підприємств можна виділити наступні:

— метод рангів — дає змогу дати оцінку місця підприємств-конкурентів шляхом ранжування значень основних показників, виявити сильні і слабкі сторони їхньої діяльності. За допомогою підсумування рангів окремих підприємств за всіма досліджуваними показниками можна, виявити їх місце в конкурентній боротьбі;

— метод різниць — передбачає порівняння і визначення відхилень окремих оціночних показників підприємства відносно показників лише одного (провідного) конкурента;

— метод балів — дає змогу отримати узагальнену кількісну оцінку становища підприємства в конкурентній боротьбі порівняно з декількома конкурентами. Даний метод передбачає проведення наступних робіт: складання матриці оціночних показників; присвоєння показникам бального значення; порівняння балів підприємств за кожним оціночним показником з найкращим (мінімальним чи максимальним) у досліджуваній сукупності підприємств (за формул. 1):

$$B_{ij} = \frac{Z_{ij}}{Z_{in}} \square B_{\max i} \quad (1)$$

де B_{ij} — бальна оцінка конкурентоспроможності j -го підприємства за i -тим показником;

Z_{ij} — фактичне значення i -го оціночного показника по j -му підприємству;

Z_{in} — найкраще значення i -го оціночного показника серед сукупності досліджуваних підприємств;

$B_{\max i}$ — максимально встановлений бал оцінювання i -го показника.

Далі встановлюють рівень значущості конкретних оціночних показників і одержують узагальнену бальну оцінку конкурентоспроможності підприємств із використанням формули (за формул. 2):

$$YB_{ij} = \sum_{j=1}^n B_{ij} \square P_i \quad (2)$$

де YB_{ij} — узагальнена бальна оцінка конкурентоспроможності j -го підприємства;

P_i — значимість i -го оціночного показника;

— метод порівняльних переваг, згідно з яким конкурентоспроможність підприємства обумовлюється наявністю у нього порівняльних переваг (нижчих витрат, значних обсягів прибутку, високої рентабельності, великою ринковою часткою тощо). Рівень конкурентоспроможності оцінюється шляхом зіставлення рівня одного з вказаних показників досліджуваного підприємства з відповідними показниками конкурентів. Більш високий рівень відповідного показника є достатньою умовою вищої конкурентоспроможності підприємства.

— метод, заснований на теорії ефективної конкуренції, передбачає вивчення виробничого потенціалу та становища підприємства на ринку: порівняння показників, що характеризують різні напрямки діяльності (ефективність виробничої, комерційної, фінансової діяльності тощо) з аналогічними показниками конкуруючих фірм галузі чи середньогалузевими.

— метод оцінки досягнення точки рівноваги — передбачає проведення аналізу діяльності підприємства і визначення, наскільки обсяг наданих ним послуг відхиляється від рівноважного, при якому підприємство оптимізує свою діяльність.

— метод, що ґрунтується на визначенні ринкової частки. За допомогою частки ринку дають оцінку конкурентних позицій підприємства з точки зору освоєного ним ринкового потенціалу. Зі зростанням ринкової частки позиції підприємств стають більш стійкими, оскільки, як свідчать дані зарубіжних дослідників, при збільшенні частки ринку рівень одержуваного підприємством прибутку зростає. Усі конкуруючі підприємства за розміром ринкової частки розподіляються на 4 групи: з високою ринковою часткою (на рівні або вище ринкових часток двох-трьох найбільших конкурентів), із середньою ринковою часткою (рівною середній частці ринку провідних конкурентів), заниженою ринковою часткою (дещо нижчою частки провідних конкурентів) та низькою ринковою часткою (значно нижчою частки провідних конкурентів). Найбільшу конкурентоспроможність мають підприємства з високою ринковою часткою.

— матричний метод. Головним інструментом дослідження цього методу є матриця, розроблена Бостонською консультаційною групою (БКГ) і побудована з використанням двох показників: темпів зростання ємності ринку у лінійному масштабі по вертикалі та частки підприємства у логарифмічному масштабі по горизонталі. Усі конкуруючі суб'єкти розміщаються в матриці залежно від їхніх характеристик і умов ринку. У першому квадранті розташовані підприємства з великими частками на зростаючих ринках («зірки»), — вони найбільше конкурентоспроможні. Підприємства, що знаходяться у другому квадранті і мають відносно невеликі частки на швидко зростаючих ринках («важкі діти»), мають непогані перспективи підвищення конкурентоспроможності. Якщо підприємства займають великі частки продажу на зрілих ринках («дійні корови»), то вони у теперішній час відрізняються суттєвими конкурентними перевагами, але їх перспективи не дуже сприятливі. В четвертому квадранті зосереджені підприємства зі слабкими конкурентними позиціями, які мають невелику частку продаж на сталому ринку («собаки»). Отже, найбільш конкурентоспроможними вважаються підприємства першого квадранту [4:53].

Матричний метод у методичному аспекті отримав свій розвиток від двомірної матриці оптимізації «Темп зростання–Частка на ринку» до дво-тримірних матриць

«Привабливість стратегічної зони господарювання—Позиція в конкуренції», «Обсяг продажів—Рентабельність», «Обсяг продажів—Рейтинг споживача», що визначають диверсифіковані моделі стратегічної позиції турфірм у конкуренції.

Матричний метод має ряд переваг порівняно з іншими вищевказаними методами і може бути основою для оцінки рівня конкурентоспроможності підприємств при розробці стратегій проникнення на ринок, розширення ринку, впровадження нововведень тощо.

Оцінку конкурентоспроможності туристичного продукту рекомендується проводити на основі порівняння з продуктами-аналогами підприємств-конкурентів. Порівнянність продуктів забезпечується шляхом дотримання основних вимог — належності продуктів до одного асортиментного виду; єдиного регіонального ринку або його сегменту, ідентичності структури; наявності максимальної кількості переваг для споживачів, подібності фаз життєвого циклу продуктів.

Для визначення конкурентоспроможності туристичного продукту виробнику необхідно знати:

- конкретні вимоги потенційних покупців (споживачів) до пропонованого на ринку продукту;
- можливі розміри та динаміку попиту на продукт;
- розрахунковий рівень ринкової ціни;
- очікуваний рівень конкуренції на ринку;
- визначальні параметри продукту основних конкурентів;
- найперспективніші ринки для відповідного продукту та етапи закріплення на них;
- термін окупності сукупних витрат.

У процесі виробництва туристичного продукту матеріалізуються найважливіші (визначальні) елементи його конкурентоспроможності. Це, як уже було зазначено вище, якість і витрати.

У відповідності з визначенням Міжнародної організації зі стандартизації, якість — це сукупність властивостей і характеристик продукту, які надають йому здатність задовольняти обумовлені чи передбачені потреби.

Існує також визначення якості продукції, наведене Державним стандартом України, згідно з яким якість як економічна категорія відбуває сукупність властивостей продукції, що зумовлюють міру її придатності задовольняти потреби людини відповідно до свого призначення.

Туристичний продукт — поняття комплексне, яке формується з багатьох взаємопов'язаних складових — туристичних послуг.

Якість послуги визначається вимогами статті 6 Закону України «Про захист прав споживачів», згідно з яким «Продавець (виробник, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію; на вимогу споживача надати йому документи, які підтверджують належну якість продукції, вимоги до якої встановлюються нормативними документами або законами чи іншими нормативно-правовими актами» [1].

Важливими нормативними документами, які встановлюють норми, правила та вимоги до туристичного продукту, є стандарти. В межах СНД підписана утода про проведення узгодженої політики в галузі стандартизації і прийнято «Положення про Міждержавну Раду по стандартизації, метрології і сертифікації».

Індустрія туризму характеризується тим, що основна увага в ній при створенні системи якості продукту звертається на якість сервісу.

Готелі і ресторани, екскурсійні бюро і туристичні агентства часто при абсолютно однаковій матеріальній базі та ідентичному напрямку діяльності відрізняються один від одного тільки рівнем сервісу, що є інколи головним в конкурентній боротьбі.

За аналогією з товарами, які мають матеріально-речову форму, в туристичному продукті також виділяють три рівні:

- продукт за задумом (здатність турпродукту задовольняти деякі потреби);
- продукт у реальному виконанні (визначений набір властивостей, які дозволяють реалізувати задум);
- продукт із підкріпленням.

Підкріплення туристичного продукту застосовується на ринку в моменти жорсткої конкуренції та значною мірою сприяє пошуку і закріпленню клієнтів. На третьому рівні важливу роль відіграє не тільки якість самого турпродукту, а й якість обслуговування, яка визначається:

- оперативністю роботи з підбору і організації туру на запит клієнта;
- ввічливістю обслуговування, увагою до запитів кожного клієнта, терпінням при обговоренні маршруту тощо;
- відповідністю туру, що пропонується, реальному змісту;
- наявністю погодження всіх складових комплексного обслуговування;
- часом підбору маршруту;
- часом оформлення необхідних документів;
- часом отримання довідкової інформації та ін.

З погляду конкуренції такий підхід дозволяє туристичному підприємству вишукувати можливості підкріплювати свої пропозиції найбільш ефективним способом. Виникає нова конкуренція не тільки між туристичними продуктами і послугами, які пропонують різні фірми, підприємства та організації, а й між тим, чим вони додатково забезпечать свої продукти у вигляді специфічних послуг, консультацій, інформації, особливостей обслуговування та ін. Тому туристичні підприємства повинні постійно вишукувати ефективні шляхи підкріплення запропонованих на ринок продуктів [6,7].

З цієї позиції важливим елементом є співпраця туристичних фірм із туристичними інформаційними центрами (ТІЦ). Ці організації, окрім того, що створюються для просування регіону на національному і міжнародному рівні, надають інформаційні і сервісні послуги туристичної та супутньої діяльності в країні, регіоні, місті гостям (туристам, екскурсантам, транзитним відвідувачам) та місцевим мешканцям.

Основним завданням ТІЦ є створення сприятливого інформаційного середовища для іногородніх і іноземних громадян. Ефективне вирішення цього завдання може забезпечити значне зростання потоків туристів і екскурсантів у відповідному регіоні.

Основні види послуг ТІЦ такі:

- надання довідкової інформації стосовно країни, регіону, міста (історія, культура, об'єкти, заклади гостинності, події, транспорт тощо);
- комунікаційні послуги (Інтернет, електронна пошта, відеотелефонний та телефонний зв'язок);
- замовлення, бронювання та придбання квитків на транспорт;
- придбання квитків на культурні та розважальні заходи;
- замовлення екскурсій, гідів та перекладачів;
- замовлення місць у готелях та інших закладах розміщення;
- замовлення банкетів та місць у ресторанах;
- замовлення трансферів та прокату автомобілів;
- замовлення та придбання внутрішніх турів.

Туристичні інформаційні центри виконують також такі функції забезпечення та підтримки своєї діяльності:

- створення, розвиток та організація роботи єдиної мережі ТІЦ;

- створення, розвиток (модернізація) та організація роботи туристичного Інтернет-порталу (сайту) міста (регіону);
- створення, розвиток (модернізація) та організація використання інформаційних баз туристичного призначення;
- реклама туристичних можливостей та просування країни, регіону, міста на туристичному ринку;
- моніторинг (облік) та аналіз потоків в'їзного туризму;
- аналітична і статистична обробка даних туристичної діяльності в місті (регіоні); автоматизація управління діяльністю мережі ТІЦ;
- організація зв'язків з утримувачами супутньої інформації, необхідної туристам [5:144].

Як правило, ТІЦ діють у рамках певного регіону, міста, району, представляють їх туристичні можливості, обслуговують гостей цього регіону. Але вони можуть також виконувати функції дистрибуції послуг суб'єктів інших регіонів (продаж квитків, турів, путівок тощо).

Таким чином, використання ТІЦ при роботі із клієнтами дозволить задовольнити потреби клієнтів якнайкращим чином, скоротить час формування і надання туристичних послуг та сприятиме комфорту споживачів.

Як приклад такого туристичного осередку у Львівському регіоні можна розглядати туристично-інформаційний центр Львівського інституту економіки і туризму, який виконує функції інформаційної, координаційної, навчальної та науково-дослідної бази з метою збору, узагальнення та поширення інформації про рекреаційно-туристичні, культурно-історичні та соціально-економічні ресурси Львівщини, а також стратегічного розвитку внутрішнього та в'їзного туризму в Західному регіоні України. Даний структурний підрозділ співпрацює з кафедрою туризму Харківського національного економічного університету, Харківською академією міського господарства, з кафедрами, науковим і навчально-методичним відділами, бібліотекою, лабораторіями експертизи товарів та митної справи, технології харчування, готельної та ресторанної інфраструктури, готельного та туристичного підприємництва Львівського інституту економіки і туризму та нагромаджує інформацію про історико-культурні, рекреаційно-туристичні ресурси, заклади розміщення та харчування, місцевий транспорт, об'єкти торгівлі, розважальні заклади, виробників сувенірів, туристичні агенції, фірми та їхні структури, що займаються розвитком туризму в регіоні, і забезпечує повномасштабне використання накопиченої інформації у навчальному процесі і для потреб туристичного бізнесу.

Проведене дослідження дозволяє зазначити наступне: з погляду підвищення рівня конкуренції та негативних умов фінансової кризи туристичні підприємства повинні постійно вишукувати ефективні шляхи підкріplення запропонованих на ринок продуктів. З цієї позиції важливим елементом є співпраця туристичних фірм із туристичними інформаційними центрами. Оскільки ці організації створюють сприятливе інформаційне середовище для ведення туристичного бізнесу, доцільно розглянути можливості формування їх тісної співпраці з туристичними фірмами. Ефективне вирішення цього завдання може забезпечити значне зростання потоків туристів і екскурсантів у відповідному регіоні і дозволить підвищити рівень конкурентоспроможності таких фірм.

Література

1. Закон «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про туризм"» від 18 листопада 2003 року № 1282-IV.

3. Бейдик О. О. Персонал-технології при підготовці фахівців для туристсько-рекреаційної сфери, Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля. Міжнародна науково-практична конференція Київський національний університет культури і мистецтв 4–6 червня 2004 р.
4. Бицько О. С. Методи і методика оцінки конкурентоспроможності туристичних підприємств //Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2008. — № 2 (37). — С. 51–55.
5. Будя О. П., Вертелева О. В. Інноваційні напрямки розвитку маркетингу в сфері туризму і гостинності //Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2008. — № 6(41). — С.142–149.
6. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні Чернівці: Книги-XXI, 2003. — 300 с.
7. Лозинська М. Ю. Сегментація ринку туристських послуг //Вісник НУ «Львівська Політехніка» «Логістика». — 2004. — № 499. — С. 183–191.
8. Сидоренко Ірина Олексіївна Управління якістю туристичних послуг в умовах конкурентного середовища. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, КИЇВ - 2006.

Didovich I. I., Senko J. V

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ЦЕНТРА (ТИЦ) ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ФИРМ

Статья посвящена проблеме повышения конкурентоспособности туристических фирм путем формирования их сотрудничества с туристическим информационным центром (ТИЦ).

Ключевые слова: туристическая фирма, конкурентоспособность, туристический информационный центр.

Didovych I. I., Senko J. V

USING A TOURIST INFORMATION CENTER (TIC) TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF TOURIST FIRMS

The article considers the issue of increasing the competitiveness of tourist firms by way of forming a partnership with a tourist informative center (TIC).

Key words: tourist firm, competitiveness, tourist information center.

УДК: 379.85

Городня Т. А.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

У статті висвітлено питання розвитку індустрії туризму, проведено аналіз туристичних потоків у Львівській області, досліджено позитивні чинники розвитку індустрії туризму, проведено аналіз вітного, в'їзного туризму в Україні впродовж I кварталу 2009 року, а також приділено увагу космічному туризму.

Ключові слова: туризм, індустрія, економіка, аналіз, потоки, стратегія розвитку, турпотік.

Індустрія туризму — це галузь економіки, яка в найближчий час повинна стати високоприбутковою та залучити значні кошти в бюджет держави. Світова практика свідчить, що туристична індустрія по прибутковості та динамічності розвитку поступається лише видобутку та переробці нафти. Високі темпи розвитку туризму, великі обсяги валютних надходжень активно впливають на різні сектори економіки, що сприяє формуванню власної туристичної індустрії.

На сьогодні в Україні туристичний бізнес розвивається швидкими темпами. Туристичні послуги становлять значну частину послуг, що споживаються населенням і мають соціально-оздоровчий характер, тобто туризм поєднує в собі економічні, соціальні, гуманітарні, виховні та естетичні фактори. На сьогодні в індустрії туризму відбуваються кардинальні зміни, які обумовлені прискореним розвитком науково-технічного прогресу. Ці зміни визначаються кількісними показниками, накопичення яких йде прискореними темпами і як результат призводять до нових якісних характеристик туризму. Основою цих змін є формування нового мислення і поява зовсім інших споживацьких смаків. Прагнення найбільш повно задоволити попит споживачів привело до розвитку альтернативного туризму, зокрема культурного туризму та екотуризму. Слід зазначити, що розвивається космічний туризм. Так, каліфорнійська аерокосмічна компанія XCOR Aerospace заявила про створення двохмісного суборбітального корабля Lynx для космічних туристів, де перший політ заплановано на 2010 рік [5]. Також іспанська компанія «The Galactic Suite Space Resort» оголосила про унікальний проект — космічний «п'ятізірковий» готель [4]. Так, проект розпочнеться із запуску однієї капсули, що розрахована на чотирьох туристів і двох пілотів-астронавтів, які подорожуватимуть на висоті 450 кілометрів над Землею зі швидкістю 30 кілометрів за годину. До речі, на сьогодні, вже зареєстровано понад 40 туристів бажаючих.

Для України розвиток туризму особливо важливий, оскільки дана індустрія є сприятливим середовищем для функціонування підприємств малого бізнесу та перспективна для залучення іноземних інвестицій в широких масштабах та в короткі строки. Туристичний бізнес стимулює розвиток інших галузей господарства: будівництва, торгівлі, виробництва товарів народного споживання, зв'язку тощо. Даний бізнес приваблює через невеликі стартові інвестиції, стрімкий попит на туристичні послуги, високий рівень рентабельності та мінімальний термін окупності витрат.

Так, Львівська область посідає одне з провідних місць за рівнем забезпеченості цінними природними та історико-культурними ресурсами, здатними генерувати значний інтерес у вітчизняних та іноземних туристів. Львівська область має значні об'єктивні передумови для розвитку туристичної діяльності: вигідне геополітичне розташування, значний рекреаційний потенціал, сприятливий клімат, природне середовище, розвинену мережу санаторно-курортних закладів та транспортних сполучень, сусідство з європейськими країнами, багату культурну та історичну спадщину. За даними Стратегії розвитку Львівської області до 2015 року [6] її відвідало в 2006 році 93,6 тис. чол., що на

3 % більше ніж в 2005 році, але на 21,3 % менше, ніж в 2000 році. Розподіл туристів за категоріями в 2006 році наступний: іноземні туристи — 9 %, внутрішній туризм — 43,5 % та виїзний туризм — 47,5 %. Слід зазначити, що в 2000 році іноземні туристи становили 20 %, внутрішній туризм — 24 % та виїзний туризм 56 %. Як бачимо, відвідання іноземних туристів скоротилося в 2006 році порівняно з 2000 роком на 11 % та порівняно з 2005 роком — на 3,4 % (в 2005 році — 12,4 %). Але значними темпами розвивається внутрішній туризм, який зріс в 2006 році порівняно з 2000 роком на 19,5 % та порівняно з 2005 роком — на 4,9 % (в 2005 році — 38,6 %). Найбільш популярною метою туризму є дозвілля і відпочинок. З такою ціллю в 2006 році подорожувало 86,3 % від загальної кількості туристів. Порівняно з 2005 роком збільшилась частка туристів, метою яких було лікування, їх частка за цей період зросла від 0,7 % до 4,9 %. Діти і підлітки становили 12,7 % від усіх туристів, а молоді люди у віці від 18 до 28 років — 17,7 %.

Що стосується ситуації в цілому на Україні, то у І кварталі 2009 року спостерігалася негативні тенденції розвитку в'їзного туризму. Це пояснюється складною економічною та політичною ситуацією, яка сьогодні існує в країні.

Що стосується в'їзного туризму, то кількість в'їзних (іноземних) туристів в Україні зменшилась. Станом на 01.04.2009 року до України подорожували 3,8 млн. іноземних туристів, що на 20 % або 938 тис. осіб менше, ніж за аналогічний період 2008 року.

За кордон виїжджають 3,2 млн. українських туристів, що на 1 % або на 48 тис. осіб менше, ніж за аналогічний період 2008 року. Зменшення обсягів в'їзного потоку у І кварталі 2009 р. відбулося за рахунок зменшення числа поїздок за всіма мотиваціями. [3] Дані зміни наведено на рис 1.

Слід зазначити, що зменшення службових поїздок відбулося в основному за

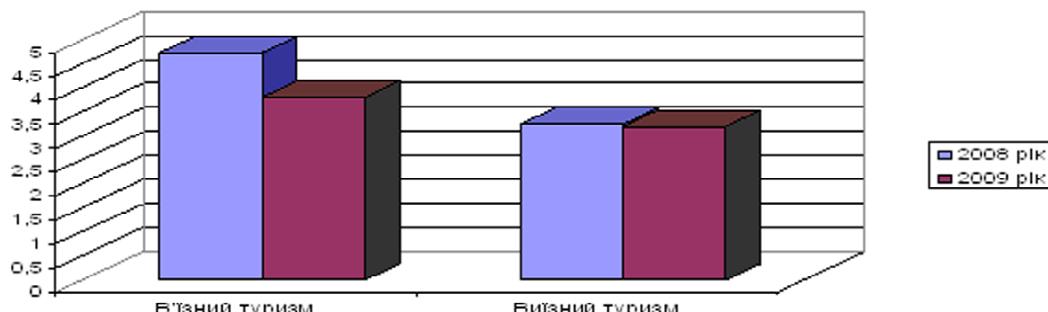

Рис 1. Динаміка зміни в'їзного та виїзного туризму за І квартал 2008 та 2009 років

рахунок скорочення кількості подорожуючих з країн: Білорусі (зменшення на 42 % або на 5,1 тис. осіб), Сполученого Королівства (зменшення на 31 % або на 1,3 тис. осіб), Молдови (зменшення на 8 % або на 1,4 тис. осіб), Німеччини (зменшення на 31 % або на 3,3 тис. осіб), Польщі (зменшення на 35 % або на 15 тис. осіб), Росії (зменшення на 7 % або на 3,7 тис. осіб), що показано на рис 2.

Як бачимо з рис 2 найбільша кількість службових поїздок припадала на Польщу і зменшення їх кількості на 35% зумовлює також найбільшу зміну аж на 15 тис. осіб, тоді як зміна поїздок з Білорусі на 42% зумовлює зміну лише на 5,1 тис. осіб.

Зменшення організованого туризму відбулося в основному за рахунок скорочення кількості подорожуючих з країн: Білорусі (зменшення на 52 % або на 12,3 тис. осіб), Німеччини (зменшення на 19 % або на 1,5 тис. осіб), Польщі (зменшення на 8 % або на 1,4 тис. осіб), Туреччини (зменшення на 27 % або на 1,4 тис. осіб). А зменшення

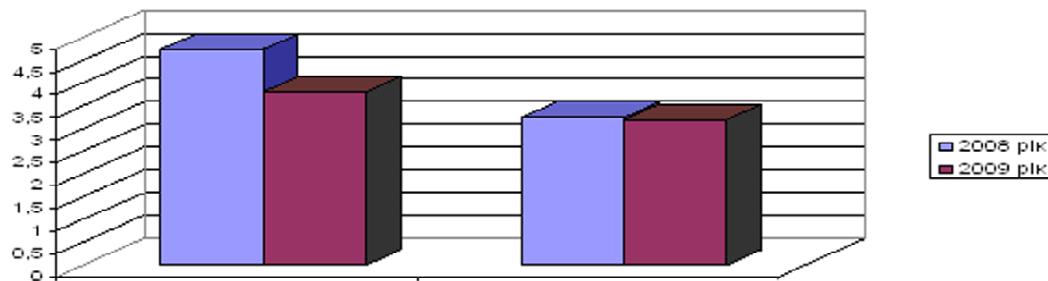

Рис 2. Зменшення службових поїздок в Україну за 2009 рік

приватного туризму відбулося в основному за рахунок скорочення кількості подорожуючих з країн: Азербайджану (зменшення на 16 % або на 2,2 тис. осіб), Грузії (зменшення на 31 % або на 2,6 тис. осіб), Німеччини (зменшення на 18 % або на 3 тис. осіб), Польщі (зменшення на 51 % або на 584,9 тис. осіб), Росії (зменшення на 16 % або на 167,3 тис. осіб), Словаччини (зменшення на 25 % або на 38,8 тис. осіб), Угорщини (зменшення на 39 % або на 107,2 тис. осіб).

Зменшення в'їзного турпотоку з країн СНД відбулося в основному за рахунок скорочення кількості подорожуючих з країн: Росії (зменшення на 15 % або на 170,3 тис. осіб), Азербайджану (зменшення на 18 % або на 3,2 тис. осіб).

Зменшення в'їзного турпотоку з країн ЄС відбулося в основному за рахунок скорочення кількості подорожуючих з країн: Польщі (зменшення на 50 % або на 600,7 тис. осіб), Словаччини (зменшення на 17 % або на 27 тис. осіб), Угорщини (зменшення на 39 % або на 110,5 тис. осіб), Німеччини (зменшення на 22 % або на 7,8 тис. осіб), Румунії (зменшення на 15 % або на 43,7 тис. осіб). [1] Так, частки в'їзного турпотоку за I квартал 2008 та 2009 років показано на рис 3.

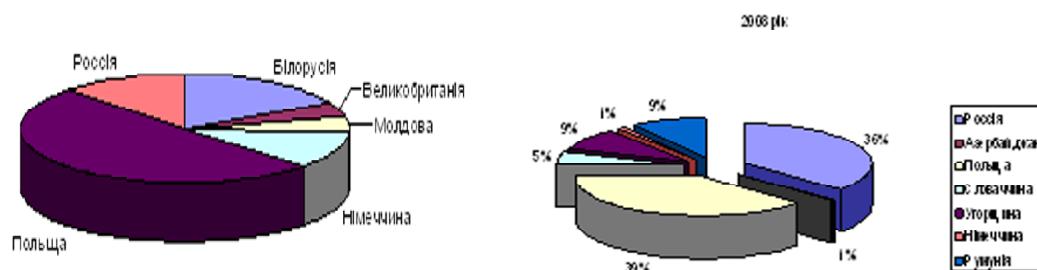

Рис 3. Частки в'їзного турпотоку за I квартал 2008 та 2009 років

Як бачимо з рис 3 найбільша частка виїжджаючих з України є в Росію, і вона зросла на 9% у 2009 році порівняно з 2008 роком. Також є значна частка виїжджаючих у Польщу (найбільша в 2008 році), хоча вона і зменшилася в 2009 році на 11% порівняно з 2008 роком.

Що стосується виїзного туризму, то турпотік у I кв. 2009 р. зменшився (за рахунок поїздок з організованого туризму) порівняно з I кв. 2008 р. на 1 % або на 48 тис. осіб і становив 3,2 млн. осіб.

Зменшення організованого туризму відбулося за рахунок скорочення кількості подорожуючих за такими напрямами: Єгипет (зменшення на 38 % або на 27,9 тис. осіб), Італія (зменшення на 54 % або 5,5 тис. осіб), Польща (зменшення на 36 % або на 18,7 тис. осіб), Туреччина (зменшення на 44 % або 11,5 тис. осіб), Угорщина (зменшення на 89 % або на 38,4 тис. осіб).

В структурі виїзного турпотоку відбулися такі зміни - частка приватного туризму виросла з 83 % у I кв. 2008 р. до 87 % у I кв. 2009 р., водночас скоротилася частка організованого туризму від 11% до 7 %.

Зменшення виїзного турпотоку в країні СНД відбулося в основному за рахунок скорочення кількості подорожуючих за такими напрямами: Білорусь (зменшення на 25 % або на 68,8 тис. осіб), Грузія (зменшення на 35 % або на 1,9 тис. осіб), Росія (зменшення на 11 % або на 131,6 тис. осіб).

Збільшення виїзного турпотоку в країни ЄС відбулося в основному за рахунок зростання кількості подорожуючих за такими напрямами: Польща (на 46 % або на 188,4 тис. осіб), Угорщина (на 35 % або на 95,2 тис. осіб), Великобританія (на 23 % або на 2,5 тис. осіб), Болгарія (на 142 % або на 7 тис. осіб). [2]. Так, частки виїзного турпотоку за I квартал 2008 та 2009 років показано на рис 4.

Так, з рис 4 бачимо, що найбільше число подорожуючих з України є в Росію, хоча частка в 2009 році зменшилася порівняно з 2008 роком на 8 %, а також в Польшу.

Рис 4. Частки виїзного турпотоку за I квартал 2008 та 2009 років

де частка подорожуючих зросла порівняно з 2008 роком на 7 %.

Отже, сучасний розвиток індустрії туризму на Україні характеризується наявністю глибоких протиріч в її організаційній структурі, в направленості розвитку, в стані якісних та кількісних характеристик. Разом з негативними сторонами відмічаються високі темпи будівництва туристичних об'єктів, які відповідають високим світовим стандартам.

Таким чином, на сьогодні тенденції розвитку індустрії туризму включають такі позитивні фактори, як:

- руйнування державної монополії та формування приватної власності на засоби виробництва;
 - формування зв'язку виробництва та споживання через платоспроможний попит;
 - баланс руху і удосконалення факторів виробництва під впливом попиту;
 - посилення конкуренції на ринку;
 - лібералізація зовнішньоекономічної діяльності.

Для досягнення позитивної тенденції розвитку індустрії туризму на Україні необхідно:

- провести комплексне дослідження ринку туристичних послуг на региональних рівнях та дати зовнішню оцінку фінансово-економічному стану туристичного бізнесу, що дозволить відокремити найбільш пріоритетні напрямки туризму і відповідно застосувати необхідний обсяг інвестиційних ресурсів для їх розвитку;

— широко запровадити найбільш прогресивні методи і форми маркетингу в туристичному бізнесі, що сприятиме посиленню його впливу на державний сектор економіки;

— розробити гнучкі та відкриті програми розвитку туризму в цілому в державі та регіонах з урахуванням їх специфіки, що дасть змогу відокремити галузь туризму і залучити додаткові фінансові ресурси в її розвиток.

Література

1. Державна служба туризму і курортів [Електронний ресурс]. — 2009. — Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=1877>
2. Державна служба туризму і курортів [Електронний ресурс]. — 2009. — Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=1878>
3. Державна служба туризму і курортів [Електронний ресурс]. — 2009. — Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=1879>
4. Конторських I. На вік-енд у космос [Текст] / I. Конторських // Експрес. — 2009. — № 163 (4889). — С. 15.
5. Новини тижня. [Текст] // Корреспондент Спеціальний випуск. — 2008. — № 12. — С. 10.
6. Стратегія розвитку Львівської області до 2015 року. Економіка. Суспільство. Середовище. Моніторинг за I півріччя 2007 року [Текст] // Головне управління статистики у Львівській області. Випуск 5. — 2007. — 247 с.

Городня Т. А.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА

В статье раскрыты вопросы развития индустрии туризма, проведен анализ туристических потоков по Львовской области, исследованы положительные факторы развития индустрии туризма, проанализированы выездной, въездной туризм в Украине на протяжении I квартала 2009 года, а также уделено внимание космическому туризму.

Ключевые слова: туризм, индустрия, экономика, анализ, потоки, стратегия развития, турпоток.

Horodnia T. A.

PROGRESS OF INDUSTRY OF TOURISM TRENDS

The article considers the issues of the development of the tourist industry, analyzes the tourist streams in Lviv region, explores the positive factors of the development of the tourist industry, analyzes the outgoing and incoming tourism relating to Ukraine throughout the 1st quarter of 2009, as well as touches upon the issue of space tourism.

Key words: tourism, industry, economy, analysis, streams, development strategy, tourist stream.

УДК 339.138:338.486.3

Батьковець Г. А., Заяць Н. О.

ЗАСТОСУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ В УПРАВЛІННІ ТУРИСТИЧНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

У статті розглянуто питання застосування елементів маркетингової політики в діяльності підприємств туристичної галузі. Основний акцент поставлено авторами на використанні такого маркетингового інструментарію як управління процесом реалізації туристичних послуг, ціноутворення та маркетингові комунікації.

Ключові слова: туристичні підприємства, туристичний продукт, управління, маркетингова політика, маркетинговий інструментарій.

Протягом останніх десятиріч у світі швидкими темпами розвивався туризм, який посів нині провідні позиції у світовій системі господарства. На нього припадає близько 10 % виробленого валового продукту та майже 30 % світової торгівлі послугами [3].

Однією з основних причин стрімкого розвитку цієї сфери людської діяльності є орієнтація економіки значної частини країн світу на індустрію туризму, що пояснюється його важливою роллю в економічному зростанні держав. Показовим прикладом цього може стати досвід країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (Японія, Гонконг, Тайвань, Таїланд, Сінгапур, Малайзія), які нині є світовими лідерами і в науково-технічному зростанні, і в розвитку туристичної галузі. Темп зростання обсягу турпоїздок у цих країнах становив 16% (тобто у 2,2 раза перевищував світовий показник).

Наша держава має усі об'єктивні передумови для інтенсивного розвитку туризму, у тому числі значний туристично-рекреаційний потенціал, який обслуговують понад 2500 туроператорів та турагентів, 1192 готельних підприємств та 3268 санаторно-курортних закладів (у тому числі 2558 діючих) [1].

Нині існує проблемна ситуація, що полягає у протиріччі між рівнем наукових розробок щодо обґрунтування можливостей застосування існуючих методів маркетингу і вимогами з підвищення ефективності функціонування підприємств туристичної галузі. Звідси випливає формулування наукової проблеми — відсутність теоретичних знань у цій науковій сфері, використання яких дасть можливість об'єктивно оцінювати рівень функціонування визначеного класу підприємств і розробити напрями підвищення ефективності їх діяльності на основі методів маркетингу.

Представники національної туристичної галузі, працюючи у нелегких умовах сьогодення, невіправдано рідко звертаються до засобів маркетингу з метою зниження рівня ризику у підприємництві. Внаслідок цього практично не реалізуються такі необхідні для успіху функції маркетингу, як моніторинг чинників зовнішнього середовища, у тому числі вивчення потреб споживачів, дослідження кон'юнктури ринку, тенденцій його розвитку. Маркетингові служби, якщо вони і створені, поки що не стали координаторами для інших підрозділів підприємств туристичного бізнесу, не відіграють помітної ролі у прийнятті стратегічних рішень щодо розробки нових турпродуктів чи інших елементів маркетингового комплексу. У переважної більшості керівників підприємств досліджуваної галузі маркетинг ще досі асоціюється лише зі збутом туристичного продукту, тому його елементи застосовують епізодично, без необхідної систематизації в рамках єдиної маркетингової стратегії.

Таким чином, проблема впровадження маркетингових підходів у діяльність підприємств туристичної галузі України з метою підвищення ефективності їх функціонування є надзвичайно актуальною.

Підґрунтям для аналізу та розроблення шляхів вирішення зазначеної проблеми може бути досвід маркетингу підприємств туристичного бізнесу, що знайшов своє відображення у працях відомих вчених, серед яких Е. Альткорн, Б. Берман та Р. Дж. Эванс; П. Вудлок, А. Дайан, Р. Ланкар та Р. Олльє, Ф. Котлер, Дж. О'Шонессі, П. Чевертон, Л. Блекуелл та ін. Однак теоретичні викладки цих дослідників узагальнюють практику розвитку зарубіжного ринку туризму, тоді як еволюція вітчизняного туристичного ринку, а отже, і методи ведення бізнесу на ньому, мають свої особливості.

Попередні дані щодо рівня опанування маркетингових підходів на туристичних підприємствах України наведено в табл. 1.

Таблиця 1
Розподіл туристичних підприємств України за наявністю в них відділу маркетингу [2]

Розмір підприємств	Частка підприємств, де функціонує відділ маркетингу, %	Кількість працівників відділу маркетингу, осіб	Функції відділу маркетингу
Малі	0	0	
Середні (до 35 працівників)	0	0	
Середні (35–99 працівників)	70 10	1 2–3	Директор або менеджери за його дорученням ведуть листування через Інтернет, спілкуються з іншими операторами, іноземними партнерами, вивчають інформацію у пресі та на інших носіях з метою визначення загальних тенденцій у світі
Середні (100–149 працівників)	60 35 5	1 2 3	Просувають готовий продукт, виконують функції рекламістів (пікають, де розмістити рекламу, яку, за якими тарифами). Пропонують ідеї, аргументи та тексти рекламних оголошень. Інколи дають макет зображення (5% від кількості підприємств, що мають відділ маркетингу)
Великі і найбільші	100	3–5	

У загальному підсумку 95,7 % туристичних підприємств України не мають у своїй організаційній структурі відділу маркетингу. Однак, як показали подальші дослідження, навіть наявність цього підрозділу, не є доказом пріоритетності маркетингової концепції.

Не зважаючи на постійне удосконалення та розширення якості надання туристичних послуг, споживачі виказують незадоволення окремими його складовими (рис. 1.).

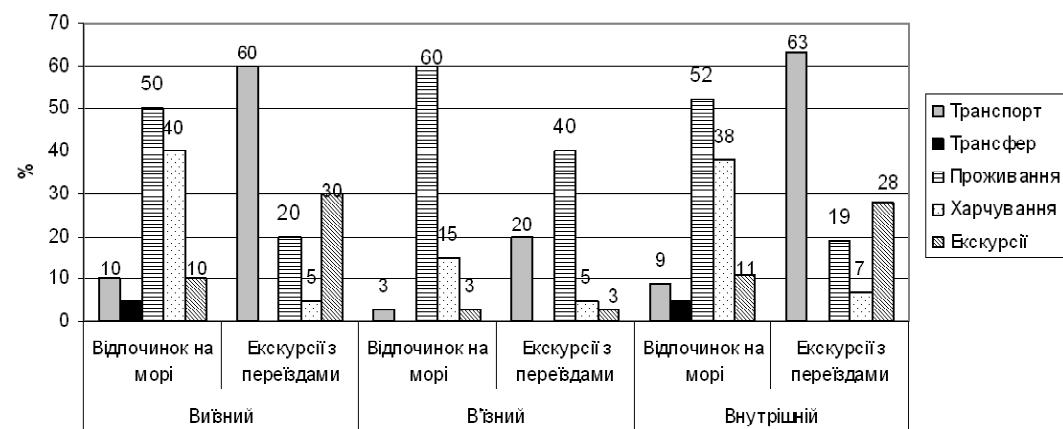

Рис. 1. Частка споживачів, що висловили незадоволення окремими складовими туристичного продукту [5]

З огляду на те, що якість туристичного продукту необхідно оцінювати у комплексі з іншими елементами маркетингової політики, для пояснення наведених вище спожи-

вих оцінок варто проаналізувати політику ціноутворення, що реалізують вітчизняні туристичні підприємства.

Порівняння кінцевої ціни на аналогічні продукти вітчизняних і зарубіжних туристичних операторів наводить на думку, що перші пропонують більш привабливе для туристів співвідношення «ціна-якість» (рис. 2.). Більш детальне вивчення структури ціни дозволило визначити неоднакові умови та чутливість до чинників ціноутворення у різних (як за локалізацією, так і спеціалізацією) суміжників вітчизняних туристичних підприємств, а отже, і неоднозначне їх ставлення до формування цін. Вартість і закордонних, і внутрішніх турів визначається, по-перше, особливостями сегмента споживачів, з якими працює туристичне підприємство; по-друге, географією розміщення суміжників, що формують тур; по-третє, видом цих суміжників. Водночас існує принципова відмінність між підходами операторів вітчизняного туристичного ринку щодо розрахунку ціни на закордонні та внутрішні тури.

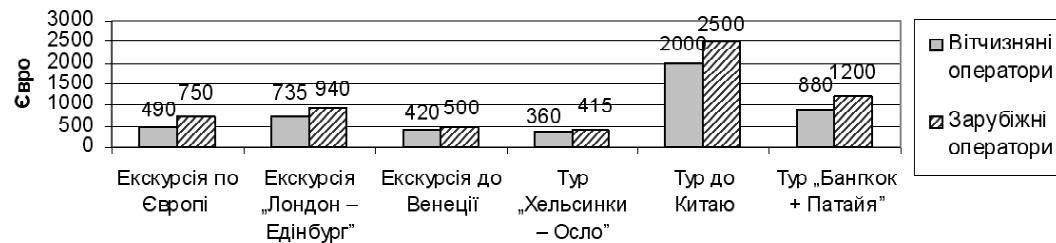

Рис. 2. Ціни на екскурсійні тури вітчизняних та зарубіжних операторів [2]

Кінцева ціна на закордонні тури залежить головним чином від зарубіжних суміжників, в основу політики ціноутворення яких покладено метод цільових витрат. Сутність названого методу полягає в тому, що розрахунок собівартості продукту базується на попередньо встановленій цільовій ціні реалізації (target price), завдяки чому стандартна формула «собівартість + прибуток = ціна» трансформується у рівняння виду «ціна – прибуток = собівартість» [4]. Після визначення цільових витрат розробники туристичного продукту працюють над дотриманням відповідності його цінових параметрів очікуванням споживачів. Таким чином зазначений метод дозволяє, по-перше, правильно вибирати споживчі властивості майбутнього продукту і, по-друге, ефективно контролювати та знижувати витрати ще на стадії проектування туру.

Таким чином, аналіз методики формування ціни вітчизняного турпродукту та її складових доводить актуальність застосування туристичними підприємствами сучасних підходів у ціноутворенні та необхідність приведення цін на окремі елементи продукту до рівня їх якості. Зазначимо, що співпраця із зарубіжними операторами та приклад успішного входження на український ринок їх представників вже дали деякий позитивний результат, який передусім проявився у застосуванні різних видів знижок, які є елементами маркетингової політики підприємств (табл. 2.).

Особливості двох наступних елементів комплексу маркетингу туристичних підприємств (розповсюдження та комунікації), з огляду на їх значну функціональну взаємозамінність, розглядали одночасно під час аналізу маркетингових комунікацій.

Якщо на початку ринкових перетворень практично всі підприємства обмежувалися лише публікацією рекламних оголошень у спеціалізованих та рекламних виданнях (кількість яких була незначною), то сьогодні застосовуються усі можливі види рекламиносіїв. Поступово зростає кількість підприємств (від 5 % у 2000 р. до 41 % у 2009 р.), що звертаються до рекламних агентств різного профілю, які у достатній кількості

Таблиця 2
Знижки, що надаються туристичними підприємствами

Рік вве-дення	Характеристика знижки
1999	<p>Більшість ТП (як найбільших, так і найменших) впровадили цінові знижки <i>постійним клієнтам</i> у розмірі 5% від ціни туру. Постійними вважаються споживачі, які звернулися до підприємства вдруге. Проте на практиці менеджери часто самостійно не пропонують цю знижку, і клієнт може отримати її лише у тому випадку, коли нагадає про неї сам. У результаті такої зумисної економії цей вид знижки отримує не більше 35% постійних клієнтів.</p> <p>Найбільші, великі та середні ТП (крім малих) пропонують цілий комплекс знижок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • За дотримання дати купівлі туру, а також знижки корпоративним клієнтам. Лідером у цьому було підприємство САМ, а до 2004 р. іх надавала вже п'ята частина українських компаній; • деякі підприємства повертали клієнту фіксовану суму коштів, якщо він <i>зачасно</i> (на 2 місяці раніше) <i>розраховувався</i> за тур. До 2004 р. цей вид знижки впровадили близько 5% туристичних підприємств; • з 2000 р. близько 20% великих та середніх туристичних підприємств почали надавати знижки <i>пред'явнику рекламного оголошення</i> (3%), однак вони надаються періодично без бажаної для споживачів системності.
2001	Знижки до популярних свят. Наприклад, на <i>Тетянин день</i> всі Тетянини отримували знижку 3–5%; на <i>день Валентина</i> – усі Валентини та сімейні пари. Ці види знижок надають близько 10% ТП.
2002	Зростає популярність іменних знижок, які отримують тезки назв туристичних підприємств: «Оксана-тур», «Наталі Вояж-сервіс», «Світлана» та ін. Проте ці знижки надаються не цілорічно, а в певні періоди.
2002	ТП почали практикувати «уторовування» ціни. Орієнтовно кожен третій клієнт згоджується поїхати, якщо ціну знизити на 5–7%.

представлені на вітчизняному ринку. Кількість галузевих друкованих видань, через які можна здійснювати інформаційно-пропагандистську роботу щодо просування туристичного продукту, зросла за 2000–2009 рр. більше ніж у 6 разів.

Водночас слід зауважити, що відносно високий розвиток маркетингових комунікацій при просуванні туристичних продуктів на ринку України зумовлений не лише потребами вітчизняних операторів, а й значною мірою високою активністю з боку іноземних підприємств. Саме під тиском все більш досконалих і активних комунікаційних дій зарубіжних конкурентів, вітчизняні підприємці усіх категорій цілорічно несуть рекламні витрати. Звертає на себе увагу відображення у динаміці рекламних витрат яскраво вираженого сезонного характеру туристичного підприємництва, а також спільні підходи до розподілу річного рекламного бюджету у різних за величиною підприємствах.

Звертає на себе увагу помітне збільшення частки витрат на зовнішню рекламу, яка має головним чином інформаційний, іміджевий характер. Зменшення частки радіореклами пояснюється не скороченням рекламного ефіру, а більш тісною співпрацею з рекламними агенціями, які почали викуповувати ефірний час оптом, отримуючи за це значні знижки. Така ж тенденція спостерігається і в стосунках з телеканалами. Кліпинг преси показав, що на початку дослідженого періоду рекламні оголошення були представлені по 1,5–2 місяці двічі на рік, і частка їх у загальній масі оголошень не перевищувала 17 %. Іміджеві рекламні блоки у туристичних журналах могли собі дозволити лише 4–6 найбільших туристичних підприємств. Сьогодні туристична рубрика у рекламних виданнях діє цілорічно, а її частка серед інших оголошень зросла до 26–29 % у несезон та до 41–44 % у сезон. Спеціалізована преса структурована таким чином, щоб читач перебував під одночасним впливом кількох комунікаційних елементів: поряд із інформаційною статтею (яку ми визначаємо як елемент

маркетингових комунікацій «пропаганда») зазвичай розміщений логотип («фірмовий стиль») та рекламний блок (« пряма реклама»).

Переконавшись у низькій ефективності невдалих рекламних оголошень, все більше туристичних підприємств усвідомлюють необхідність професіонального підходу до розробки медіа-плану, дизайну рекламного оголошення, організації інших комунікаційних елементів. Однак послуги рекламних агенцій сьогодні можуть собі дозволити лише п'ята частина підприємств. Решта намагається в усьому копіювати конкурентів, додатково знижуючи ефективність і без того недостатньо ефективних кампаній.

Популярними стали виставкові заходи, збільшується пропозиція з боку організаторів виставок і попит на участь у них з боку туристичних підприємств. За даними Виставкової федерації України, кількість виставок, що проходили в нашій державі під тематикою «Туризм», зросла втричі (від 8 до 24 заходів протягом року). Кількість виставкових заходів з більш широкою тематикою «Спорт, туризм, дозвілля, розваги, ігри і відповідне обладнання», збільшилася в 3,4 раза (від 13 до 44 заходів протягом року).

Невід'ємною компонентою маркетингових комунікацій туристичних підприємств сьогодні є електронна сторінка (веб-сайт або сайт), завдяки якій споживачі отримали можливість у будь-який момент часу познайомитися з асортиментом компанії. Цей комунікаційний інструмент завоював туристичний ринок менше, ніж за 7 років.

Перші сайти в операторів ринку з'явилися у 1997 р., а вже в 2004 р. частка підприємств, що мають електронну сторінку, складала 93,4%. Проте не всі сайти достатньо якісно виконують комунікаційні функції, оскільки суттєво відрізняються за критеріями інформаційності, дизайну та швидкості дії. За вказаними ознаками усі туристичні підприємства можна поділити на три групи: ті, що роблять ставку на оформлення та насиченість свого сайту красивими фотоматеріалами — їх близько 30%; ті, для яких пріоритетом є надання можливості онлайнового вибору та бронювання туру — 65%; ті, що демонструють неякісний малоінформативний сайт — 5% [5].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що недоліки маркетингової діяльності конкретного підприємства туристичної галузі складно виявити силами лише штатних співробітників, які вже стали частиною звичної для них системи маркетингу і носіями сформованої корпоративної культури. Тому, доцільно використовувати елементи зовнішнього маркетингу, які є більш об'єктивними стосовно тих чи інших процесів в діяльності туристичного підприємства, зокрема ретельніше підходити до формування іміджу своїх послуг, ступеня довіри потенційних споживачів до іміджу цих послуг, і способів просування продукту на ринок.

Література

1. Білоножко П. М. Сучасний стан розвитку туризму в Україні і в світі: політико-правові аспекти [Текст] / П. М. Білоножко // Туризмологія: економічні, правові, соціокультурні, духовні аспекти: Матеріали V аспірантських читань. — К. : КУТЕП, 2003. — С. 42–44.
2. Виноградська А. М. Туризм та сучасні технології [Текст] / А. М. Виноградська // Зб. «Ресторанне господарство і туристична індустрія в сучасних умовах». — 2002. — С. 91–96.
3. Іванова Л. О. Тенденції розвитку готельного господарства України: маркетингове забезпечення [Текст] / Л. О. Іванова // Зб. «Формування ринкової економіки». — К. : Київ. нац. екон. ун-т. — 2004. — С. 330–340.
4. Конищева Н. И. Анализ рынка туристических услуг на основе маркетингово-социологических исследований / Н. И. Конищева, Д. В. Рудь, М. Н. Шинкаренко // Вісн. — 2005. — № 9. — С. 149–164.
5. Шульгіна Л. М. Дослідження особливостей управління маркетингом в туристичних підприємствах України / Л. М. Шульгіна // Формування ринкових відносин. — К. : НДІ екон. ін-т Мін-ва екон. України. — 2005. — № 10. — С. 80–84.

Батьковець Г., Заяць Н. О.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТАРИЯ МАРКЕТИНГА В РУКОВОДСТВЕ ТУРИСТИЧЕСКИМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

В статье рассматриваются вопросы применения элементов маркетинговой политики в деятельности предприятий туристической отрасли. Авторы акцентируют внимание на использовании такого маркетингового инструментария как управление процессом реализации туристических услуг, ценообразования, а также маркетинговые коммуникации.

Ключевые слова: туристические предприятия, туристический продукт, управление, маркетинговая политика, маркетинговый инструментарий.

Batkovets H. A., Zajats N. O.

APPLICATION OF MARKETING TOOLS IN MANAGEMENT OF TOURIST ENTERPRISES

The article examines the issues of application of elements of marketing policy in activities of tourist industry enterprises. The authors focus on the use of such a marketing tool as control of sales of tourist services, pricing, and marketings communications.

Keywords: tourist enterprises, tourist product, management, marketing policy, marketing tools.

УДК 658.012

Микийчук М. М., Сусол Н. Я.

СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ: ТИПІЗАЦІЯ, КАТЕГОРИЗАЦІЯ ТА МАРКУВАННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РИНКОВО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВ

У даній статті досліджено положення нормативних документів щодо типізації та категоризації засобів розміщення у сільському зеленому туризмі в Україні та розглянуто міжнародний досвід з даних питань. З метою підвищення якості туристичного обслуговування та сприяння споживачам у виборі послуг різного рівня сервісу запропоновано вдосконалення нормативних положень щодо категоризації засобів розміщення у сільському зеленому туризмі.

Ключові слова: сільський зелений туризм, нормативні документи, типізація, категоризація, маркування.

Сьогодні в складних економічних умовах та глобальних екологічних проблемах альтернативними є галузі, розвиток яких сприяє подоланню проблем економічно-екологічного характеру і, як наслідок, поліпшує якість життя та здоров'я людей. Безумовно, пріоритетною галуззю є туризм, зокрема його форми сільський та екологічний (зелений), які на практиці визначають як сільський зелений туризм (СТЗ), або агротуризм.

СТЗ як форма відпочинку швидко розвивається у країнах Європи, а останнім часом найбільш динамічно в центральній та східній її частині. На думку експертів, агротуризм є перспективним видом сільського бізнесу в усіх регіонах України, а отже, є одним із шляхів розвитку підприємництва сільськогосподарського виробника у його власному господарстві. Адже в українських селах є багата історично-культурна спадщина, самобутній побут, лікувально-рекреаційні ресурси. Також достатня кількість сільських садибних осель, які відповідають нормам безпеки і життєдіяльності та мають власне архітектурне проектування, тому цілком можуть бути задіяні як засоби розміщення для туристів. Поряд з цим гострою проблемою для багатьох сіл є брак робочих місць, тому заличення місцевого населення до туристичної діяльності є оптимальним способом вирішення зайнятості населення та розвитку територіальних громад, їх добробуту. Згідно з даними Світової ради туризму та подорожей (World Travel & Tourism Council — WTTC), туристична діяльність створює у ЄС майже 11–12 % ВНП і забезпечує понад 24 млн. робочих місць, що становить приблизно 12 % від загальної кількості робочих місць[1].

Розвиток СТЗ на сьогодні є актуальним у плані підготовки до Євро–2012, оскільки дозволить створити повноцінний ринок пропозицій послуг відповідно до потреб і очікувань гостей з різних країн Світу.

Суттєву роль у формуванні розвитку СТЗ, забезпечення рівних можливостей суб’єктам туристичної діяльності та захист громадян має нормативне забезпечення, відповідно до якого діяльність галузі здійснюється у правовому полі. Сьогодні тільки окремі аспекти діяльності СТЗ регулюються Законами України «Про туризм» [2], «Про особисте селянське господарство» [3]. Разом з тим, запропонований Спілкою сприяння розвитку СТЗ проект Закону України «Про сільський зелений туризм», уже два роки залишається в статусі проекту. Відповідно до Статті 19 Закону України «Про туризм» види категорій об’єктів туристичної інфраструктури, порядок їх встановлення та зміни визначаються Кабінетом Міністрів України. На сьогодні відсутній нормативний документ затверджений Кабінетом Міністрів України, який би вирішував окреслені питання. Існує лише проект постанови Кабміну «Порядок встановлення та зміни категорій об’єктів туристичної інфраструктури». Присвоєння відповідних категорій об’єктам туристичної

інфраструктури проводиться через процедуру класифікації і встановлюється шляхом оцінювання відповідності об'єктів вимогам нормативних документів.

Нормативно-правове забезпечення СЗТ є предметом багатьох наукових досліджень, в яких основна увага зосереджена на правовому забезпеченні та впровадженні регіональних програм розвитку [4, 5, 6]. Стосовно класифікації об'єктів розміщення в туристичній галузі, є лише часткове їх вирішення, зокрема, діють національні стандарти з термінології та визначень і загальні вимоги до засобів розміщення. Тому наша увагу спрямована на дослідження цієї проблематики в СЗТ, оскільки дана форма туризму має свою специфіку.

З огляду на наведені аргументи вдосконалення нормативно-правового забезпечення, що визначить вимоги та критерії до засобів розміщення, спеціалізованих для СЗТ, та номенклатуру їх послуг, є необхідною умовою розвитку діяльності.

Відповідно до чинного стандарту [7] в Україні встановлено загальні вимоги та класифікацію засобів розміщення, точніше їх поділ на колективні та індивідуальні (табл. 1.)

Таблиця 1
Індивідуальні та колективні засоби розміщення (ДСТУ4268-2003)

4.1.2. Індивідуальні засоби розміщення туристів	4.1.1. Колективні засоби розміщення туристів
<p>2.1. Індивідуальні засоби розміщення</p> <p>2.1.1 Власне житло;</p> <p>2.1.2. орендовані кімнати в сімейних будинках;</p> <p>2.1.3. Орендоване житло приватних осіб чи агентств;</p> <p>2.1.4. Розміщення, яке передається безкоштовно родичами чи знайомими;</p> <p>2.1.5. Інше розміщення на індивідуальній основі</p>	<p>а) готелі та аналогічні засоби розміщення:</p> <p>1) готелі;</p> <p>2) аналогічні готелям засоби розміщення;</p> <p>б) інші колективні засоби розміщення:</p> <p>1) помешкання, призначені для відпочинку;</p> <p>2) майданчики для кемпінгу;</p> <p>3) стоянки морського та річкового транспорту;</p> <p>4) інші колективні засоби розміщення;</p> <p>в) спеціалізовані засоби розміщення:</p> <p>1) оздоровчі засоби розміщення;</p> <p>2) табори прапорі та відпочинку;</p> <p>3) громадські транспортні засоби;</p> <p>4) конгрес-центри.</p>

Як бачимо з наведеної класифікації, створювати диференціювання якості послуг СЗТ складно, адже для цього необхідно визначити можливі види засобів розміщення та відповідні вимоги і критерії якості, що дозволяють виконати їх класифікацію. У результаті впровадження класифікації засобів розміщення у СЗТ отримаємо диференціювання рівня сервісу.

На підставі змісту нормативного документу [8] розглянемо встановлені визначення засобів розміщення, які чітко призначенні для розміщення туристів СЗТ (табл. 2).

У проекті Закону України «Про сільський зелений туризм» сформовано ще одне визначення засобу розміщення — сільська садиба: «житловий будинок з присадибою земельною ділянкою, в якому постійно проживає сільський господар та члени його родини, або інший житловий будинок, що знаходитьться за місцем постійного проживання зазначених осіб, та належить на праві власності сільському господарю або будь-кому з членів родини, що постійно проживають разом з ним». Як бачимо, між чинними стандартами та проектом Закону існує неузгодженість термінів.

Отже, підсумовуючи вище розглянуті аспекти типізації засобів розміщення у СЗТ, можна відзначити, що дані (табл. 2) представляють основні типи засобів розміщення, які цілком задовільнятимуть потреби СЗТ. Відповідно до сукупності відмінних ознак засоби розміщення основних типів повинні забезпечувати різного рівня сервіс, який задовільнятиме попит ширшого спектру контингентів споживачів.

Таблиця 2

Характеристика засобів розміщення

Колективні засоби розміщення		Індивідуальні засоби розміщення		
Агротель	Гірський притулок	Сільський будинок	Гостева квартира	Фермерський будинок
Готель, розташований у сільській місцевості, який має умови для сільськогосподарської діяльності під час відпочинку (ДСТУ 4527)	ЗР розташований у віддаленій гірській місцевості на туристичному маршруті з активними способами пересування, призначений для короткосрочного перебування та (ДСТУ 4527)	Приватний будинок на території особистого селянського господарства, де можуть надаватися послуги харчування або <u>умови для самостійного приготування</u> іжі переважно із продуктів особистого селянського господарства (ДСТУ 4527)	ЗР в окремому вмебльованому приміщенні житлового будинку, яке складається з однієї або декількох кімнат, кухні та санітарно-технічного вузла (ДСТУ 1527)	Сільський будинок, розташований на території фермерського господарства (ДСТУ 4527)

Правлінням Спілки сприяння розвитку СЗТ в Україні від 6 травня 2008 р. впроваджена Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» [9]. Дано програма має на меті розвиток різних форм поселення у сільських садибах, підвищення якості комплексного обслуговування туристів, надаваних послуг розміщення та сприяння розвитку сільських територій в Україні. Розглянувши положення Програми добровільної категоризації «Українська гостинна садиба», нами запропоновано її доповнення. Оскільки знак «зелена садиба» надається агротуристичним садибам, незалежно від їх типу, доцільно запровадити диференціювання рівня якості відповідно до встановлених типів. Крім цього, якість послуг визначається ступенем відповідності вимог і характеристик та номенклатурою додаткових послуг. Тому в Програмі доцільно сформувати номенклатуру додаткових послуг та рекомендувати їх виконання відповідно до встановлених класів засобу розміщення (табл. 3).

Беручи до уваги міжнародний досвід з питань категоризації та маркування, зокрема в Австрії, Німеччині, Ірландії, Румунії, Болгарії, Угорщині та інших країнах де використовують національну та міжнародну класифікацію, в Україні є потреба у впровадженні національного стандарту. Положення такого нормативного документу повинні буди гармонізовані з міжнародними вимогами, комплексно та чітко визначати вимоги до типізації і класифікації засобів розміщення у СЗТ, а також регламентувати методи і способи оцінювання якості послуг даного виду діяльності. У Європі впроваджена оцінювальна система стандартів якості послуг у сільському туризмі — Eurogites.

У багатьох країнах Світу застосовують систему екологічного маркування (eco-labeling) туристичної діяльності, яка сприяє як розвитку туристичного бізнесу, так і збереженню довкілля. Згідно з даними експертів авторитетної громадської організації The Ecotourism Society, що спеціалізується на розвитку екологічного туризму, 85 % американських туристів надають перевагу туристичним операторам, що опікуються довкіллям. Екологічна свідомість господарів, підкріплена відповідним сертифікатом, є важливим чинником і при виборі місць відпочинку туристами з Англії та Німеччини.

Таблиця 3
Номенклатура додаткових послуг СЗТ

	Додаткові послуги	Б	1	2	3
1	Інформація для туристів (інформаційно-рекламна, природоохоронна, стнографічно-культурна)				
2	Лазня/сауна				
3	Басейн				
4	Постачання їжі, напоїв з обслуговуванням				
5	Продаж сувенірів, преси				
6	Доступ до Інтернету				
7	Кінна їзда				
8	Відвідування пам'яток, сільських територій				
9	Прогулянки (спортивні, пізнавальні)				
10	Рибальство				
11	Персправи, всслування, плавання, парусний спорт				
12	Збирання грибів, збирання дарів лісу				
13	Збирання трав, польових квітів				
14	Сільські забави, традиційні святкування свят в селі				
15	Знайомства з давніми технологіями виробництва продукції				
16	Спостерігання, участь у с/г роботах				
17	Спостерігання за с/г тваринами				
18	Прокат спортивного та відпочинкового інвентарю				
19	Полювання				
20	Трапсфер				

Господарі сертифікованих об'єктів туризму мають більше можливостей для реклами, а відтак і шансів знайти своїх клієнтів. Сертифікація запроваджується як на національному, так і на міжнародному рівнях організаціями з туризму, сертифікації або транснаціональними операторами туристичного бізнесу. За даними міжнародної організації Sustainable Travel International на сьогодні національні системи екологічної сертифікації розроблені понад 30 країнах. Найбільш використовуваними та відомими системами є Blue Flag, VISIT, LegambienteTurismo, Green Globe 21, Green Globe 21. [10]. Від 2008 року в Україні також запроваджено систему екологічного маркування агросадіб знаком «Зелена садиба». Цей знак може збільшити популярність садиби серед екологічно-свідомих туристів. Знак надається Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні та може використовуватись як маркетинговий інструмент.

Без сумніву СЗТ в Україні сприяє розвитку тих територій, де є рекреаційні ресурси і немає перспектив для промисловості, створюючи нові робочі місця, підвищуючи рівень доходів населення, і водночас забезпечує збереження пам'ятників історії, архітектури, культури. В публікації ми торкнулися лише часті присутніх проблем розвитку СЗТ. Тому слід чітко розуміти необхідність їх усунення. Для забезпечення подальшого розвитку СЗТ в Україні і наближення його до європейських стандартів доцільно впорядкувати нормативно-правову базу, зокрема прийняти Верховною Радою Закон України «Про сільський зелений туризм» та Постанову Кабінету Міністрів про «Порядок встановлення та зміни категорій об'єктів туристичної інфраструктури». Правлінню Спілки сприяння розвитку СЗТ доречно доповнити діючу Програму категоризації з огляду на введення типізації засобів розміщення. В перспективі цілком доцільм є впровадження національного стандарту з класифікації засобів розміщення у СЗТ, гармонізованого з міжнародними вимогами, що входить до компетенції відповідного технічного комітету Держспоживстандарту.

Література

1. World Travel & Tourism Council. European Union. Travel & Tourism Sowing the Seeds of Growth. The 2005 Travel & Tourism Economic Reserch, Brussels, 2006.
2. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 року № 324/95-ВР [Текст] // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 31. — С. 241.
3. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15 травня 2003 року № 742-IV [Текст]// Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 29. — С. 232.
4. Биркович В. І. Сільський зелений туризм — пріоритет розвитку туристичної галузі України [Текст] / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. — 2008. — № 1 (6). — С. 138–143.
5. Губені Ю. Е. Європейський досвід та теоретичні засади агротуризму [Текст] / Ю. Е. Губені // вісник львівського інституту економіки і туризму. — 2007. — № 2. — С. 50–56.
6. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги : ДСТУ 4268:2003. — [Чинний від 2003-12-03]. — К. : Держспоживстандарт України, 2004 (Національний стандарт України).
7. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення ДСТУ 4527:2006. — [Чинний від 2006-10-01]. — К. : Держспоживстандарт України, 2006 (Національний стандарт України).
8. Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» [Електронний ресурс] / Правління Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні протокол № 46 від 6 травня 2008 року. — Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/category/low>.
9. Екологічна сертифікація садиб - міжнародний досвід маркетингу [Електронний ресурс] / Правління Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. — Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/ukrainian/green/inter/>
10. Башинський Ю. // Все про бухгалтерський облік. — 2008. — № 95. — С. 12–14.

Микуйчук М. М., Сусол Н. Я.

СЕЛЬСКИЙ ТУРИЗМ: ТИПИЗАЦИЯ, КАТЕГОРИЗАЦИЯ И МАРКИРОВКА В СВЕТЕ СОВРЕМЕННЫХ РЫНОЧНО ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ

В данной статье исследовано положения нормативных документов относительно типизации и категоризации средств размещения в сельском зеленом туризме в Украине и рассмотрен международный опыт по данным вопросам. С целью повышения качества туристического обслуживания и содействия потребителям в выборе услуг разного уровня сервиса предложено совершенствование нормативных положений относительно категоризации средств размещения в сельском зеленом туризме.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, нормативные документы, типизация, категоризация, маркировка.

Mykujchuk M. M., Susol N. J.

RURAL TOURISM: TYPIFICATION, SCORING AND LABELLING ON THE LIGHT OF MODERN MARKET AND ECONOMIC CONDITIONS

The article explores the provisions of normative documents in relation to typification and categorization of accommodation facilities in rural green tourism in Ukraine and considers the international experience on these issues. With the purpose of upgrading the tourist service and assisting the consumers in the choice of different level of service the autors suggest the improvement of normative provisions in relation to categorization of accommodation facilities of in rural green tourism.

Keywords: rural green tourism, normative documents, typification , categorization of marking.

УДК 658.3

Крапівіна Г. О.

ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ ТА ЇХ МОТИВАЦІЯ У ВОЛОНТЕРСТВІ

Досліджено потреби і мотивації участі верств населення в добровольчестві як складової людських ресурсів і соціально-трудових відносин суспільства.

Ключові слова: добровольчество, людські ресурси, соціально-трудові відносини, потреба, мотивація.

В умовах входження України в світове соціально-економічне життя та підготовки держави до прийому значної кількості вболівальників спортивних заходів, особливо напередодні фіналу Чемпіонату Європи з футболу ЄВРО-2012, набуває актуальності проблема створення системи масового добровольчого руху в країні та дослідження потреб і мотиваційних чинників участі в ньому окремих верств населення..

На передній план висувається завдання формування у населення активного ставлення до дійсності та вміння користуватись можливістю творчої самореалізації, що відповідає світовому процесу зміни в 80–90 рр. минулого століття парадигми суспільного розвитку, коли духовні цінності одержали верх над матеріальними, що стало підставою для бурхливого розвитку добровольчества [1]. Так, до 15–20 % населення багатьох країн Європи, Азії та Америки зареєстровано добровольцями. Тільки в США напередодні фінансової кризи 2008 р. 60,8 млн. добровольців пожертвували суспільству 8,1 млрд. год. свого особистого вільного часу. Лише у штаті Іллінойс 2,7 млн. добровольців відпрацювали 302,9 млн. год., що оцінено в 5,9 млрд. дол.[2].

Проте в Україні добровольчество на фоні світових показників розвивається не повною мірою, враховуючи, як показує закордонний досвід, його значний потенціал підвищення якості життя суспільства.

В сьогодення достатньо багато глибоких за змістом і різноманітних за спрямованістю наукових праць, які присвячено розвитку добровольчого руху. Сучасні особливості соціально-трудових відносин в добровольчестві досліджували вчені різних країн: М. Бостанджогло, І. Городецька, Е. Климов, С. Кружкова, М. Маціула, І. Межлаук, Н. Моіна, А. Толмасова, М. Фурлан, К. Хаджи-Міцева, Г. Чейнен, О. Щекова, Д. Еберлі. Перші кроки в узагальнені українського досвіду добровольчества зробили О. Главник, О. Голіченко, О. Данильченко, Т. Дружченко, М. Земба, Н. Лагоцька, Н. Романова, К. Скутович та ін., а у створенні методики організації та технології добровольчих дій щодо конкретних акцій — вчені Національного педагогічного університету ім. М. І. Драгоманова О. Безпалько, Р. Вайнола, Т. Говорун, Н. Заверико, О. Капська, О. Карпенко, Н. Комарова, Ж. Петрочко, І. Пінчук, С. Хоружий та ін.

Метою статті є дослідження потреб та мотивацій участі верств населення в добровольчестві як складової людських ресурсів і соціально-трудових відносин суспільства.

Основна частина. Всесвітня організація охорони здоров'я визначає добровольчество як особисте відчуття його або її ролі в житті, в культурному контексті та з позиції індивідуальної системи цінностей, а також його або її відношення до цілей, чекань, критеріїв і соціальних взаємовідносин [3].

Загальна декларація добровольчества, прийнята на XI конгресі Міжнародної асоціації добровольців визначає, що добровольчество — це спосіб, за допомогою якого у суспільстві підтримуються і посилюються людські цінності, турбота про близьнього і служіння людям; люди реалізують свої права і відповідальність членів суспільства, одночасно пізнають нове, удосконалюються, розкривають свій повний людський потенціал; встановлюються міжособові зв'язки, які незалежно від відмінностей сприяють життю в здорових, стійких співтовариствах, праці разом над створенням інноваційних рішень для загальних проблем народів Землі [4].

Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» визначає добровольчий рух як добровільну, доброчинну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер [5].

Залучення населення до вирішення суспільних проблем, до роботи на добровольчих засадах є передумовою для поширення системи соціально-трудових відносин в суспільстві.

Людські ресурси в добровольчестві як і в кожному трудовому процесі — найважливіший з усіх видів ресурсів. Традиційно людські ресурси як чинник економічного розвитку — це працівники, що мають певні професійні навички і знання та можуть використовувати їх у трудовому процесі. Специфіка використання людських ресурсів в добровольчестві полягає в тому, що, по-перше, люди можуть займатися добровольчеством тільки поза традиційним трудовим процесом у свій вільний час при наявності останнього; по-друге, люди можуть отримати професійні навички і знання безпосередньо в процесі добровольчої праці; по-третє, ефективна добровольча діяльність можлива лише з врахуванням потреб людини як особистості; по-четверте, розвиток суспільного життя стрімко збільшує економічну роль людського капіталу, який формується роками, а розкривається людиною лише за сприятливих умов, створення яких є одним з завдань добровольчества.

Однією з передумов успішного економічного розвитку суспільства в Україні є підвищення ефективності функціонування господарського механізму через добровольчі соціально-трудові відносини, що збігається з літературними джерелами, які стверджують, що найсуттєвіші перетворення в суспільстві відбуваються саме в соціально-трудовій сфері, зачіпаючи інтереси мільйонів людей і відбиваючись на результатах економічного розвитку всієї країни, та що у ході ринкових перетворень все більш очевидною стає обмеженість традиційних поглядів на трудовий процес [6].

Залежно від мети дослідження людські ресурси характеризуються різними соціально-економічними категоріями. Автора цікавить категорія «населення» як сукупність осіб незалежно від їхніх характеристик, що проживають на конкретній території, бо до складу сукупності входить сегмент добровольців.

В економічних дослідженнях населення за складом і характеристиками є носієм певних відносин (рис. 1). Так, економічно зайнятими є особи віком від 15 до 70 років, що працюють за винагороду за найом повний або неповний робочий день, індивідуально, у окремих роботодавців, на власному чи сімейному підприємстві, безоплатно працюючі члени домашнього господарства, зайняті в особистому підсобному сільському господарстві, а також тимчасово відсутні на роботі. Нижня межа віку передбачає, що для початку діяльності людина має здобути певний рівень фізичного та розумового розвитку, а для цього потрібен час. Верхня межа працездатного віку в сьогодення в Україні для жінок 54 роки, для чоловіків — 59 років включно. Для деяких видів трудової діяльності, що відбувається у несприятливих умовах або вимагають від людини якостей, що з віком помітно зменшуються (спорт, балет), пенсійний вік настає раніше.

Але часто люди продовжують працювати. Однак додатковий заробіток є далеко не єдиною причиною трудової активності, особливо пенсіонерів. Значення має також трудовий ритм і спосіб життя, бажання бути в колективі, почуватися потрібним тощо.

Праця, в т.ч. добровольна, від підлітків до пенсіонерів може приносити користь як їм самим, так економіці в цілому. Проте з урахуванням особливостей віку добровольна праця має бути організована (передусім державою) так, щоб не завдавати шкоди добровольцям і не заважати молоді здобути відповідний рівень освіти.

Структуру потреб населення в добровольчій праці важко визначити однозначно (рис. 2). Вона має різні типи і рівні. Найчастіше виділяються дві якісно різні групи потреб.

До першої групи відносяться елементарні потреби, а саме: фізичні потреби збереження і продовження людського роду та здоров'я суспільства, складовою якої є догляд за його окремими особами.

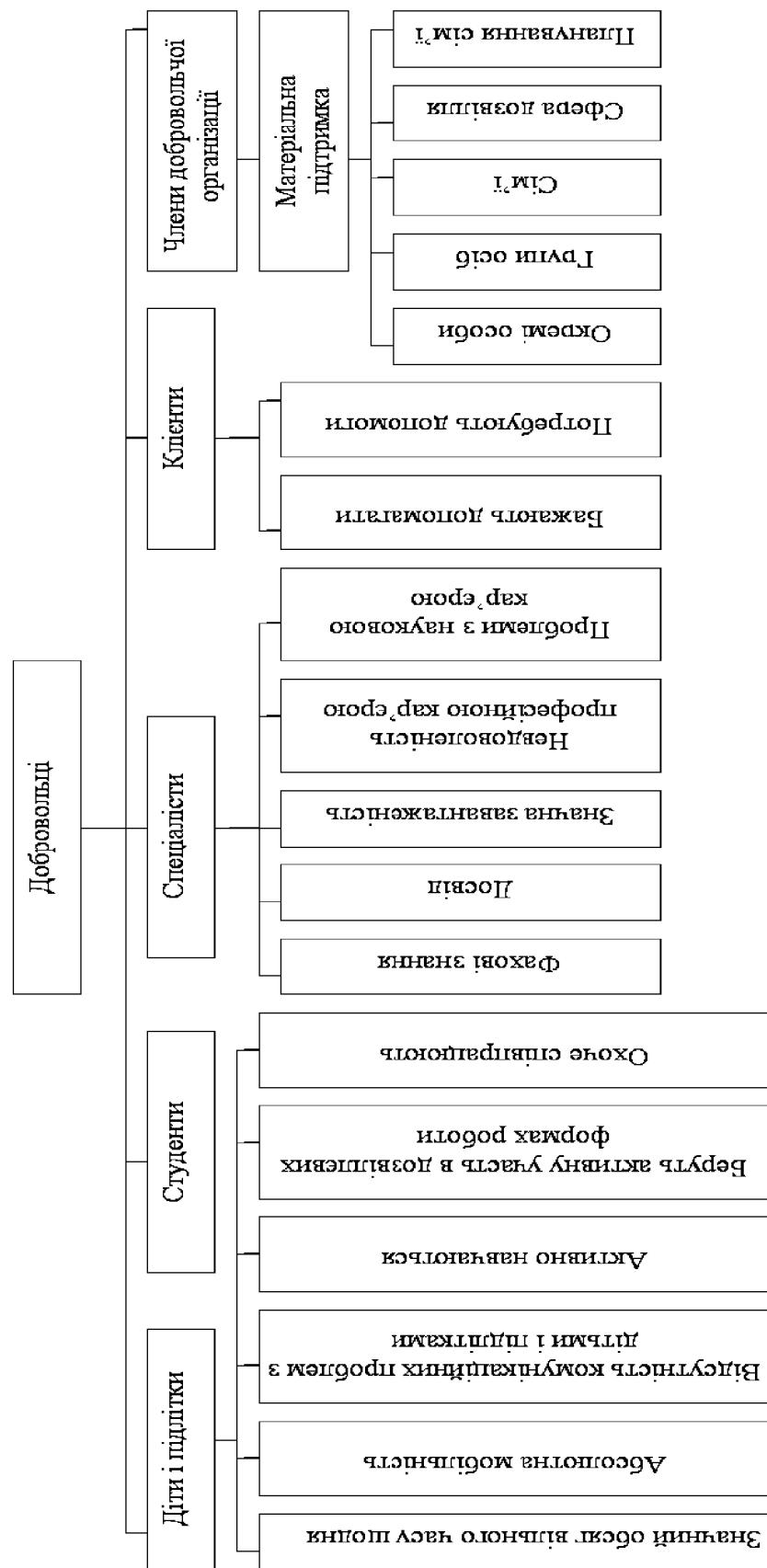
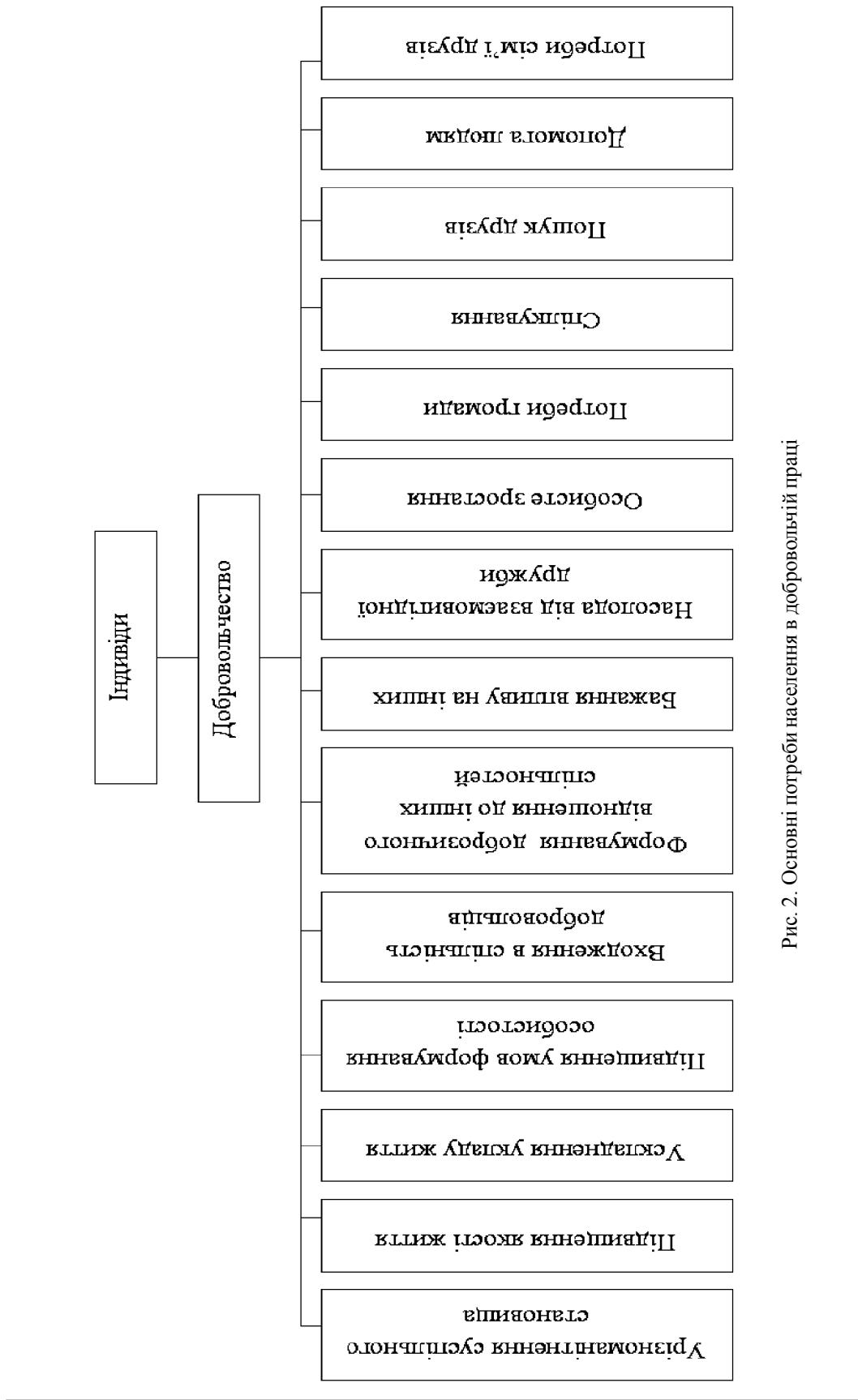

Рис. 1. Основні складові людських ресурсів у добровольчестві та їх характеристики

До другої групи відносяться фізичні, інтелектуальні, соціальні потреби більш високого рівня. Серед них потреби у всіляких видах діяльності до бажання впливу на інших тощо; в спілкуванні через входження в спільність добровольців, формування доброзичливого відношення до інших спільнот, пошук друзів і спілкування з ними, можливо, на взаємовигідній основі; пізнанні проблем громади, сім'ї та друзів; саморозвитку через урізноманітнення особистого суспільного становища, підвищення якості життя, ускладнення його укладу та умов формування особистості.

Всі ці потреби перетинаються з мотивацією складових до участі в добровольчестві, які задоволюються в процесі добровольчої діяльності.

Мотивація участі дітей і підлітків в добровольчестві є досить простою (рис. 3). Це самоутвердження в очах однолітків, батьків і вчителів, пошук нових друзів, спілкування, набуття нових навичок і знань та проведення дозвілля.

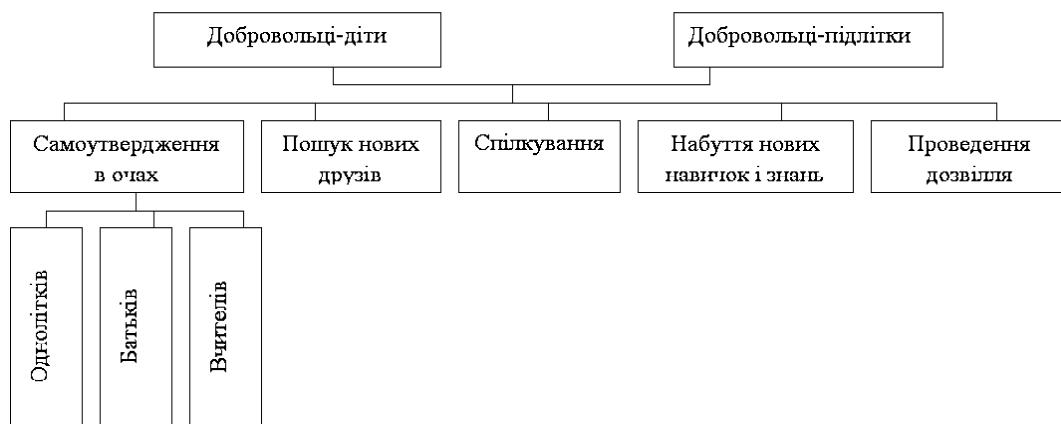

Рис. 3. Мотивація участі в добровольчестві дітей і підлітків

Мотивація участі студентів більш складна, бо вони шукають в добровольчестві вирішення як професійних, так і комунікаційних проблем (рис. 4).

Першими є формальні проблеми, тобто одержання заліку чи проходження практики, та реальні, а саме: набуття фахових знань з майбутньої спеціальності, напрацювання навичок спілкування з майбутніми клієнтами.

Комуникаційні проблеми, які вирішуються студентами в добровольчій роботі, багатопланові. Це є особисте спілкування з фахівцями в обраній спеціальності, її знайомство з новими методиками і технологіями. Тобто все, що може допомогти стати висококваліфікованими фахівцями та працевлаштуватися.

Реалізацією особистих фахових можливостей мотивується участь в добровольчій праці і спеціалістів, яких приваблює можливість розширення кола інтересів та особистого і професійного самоутвердження (рис. 5).

Таким чином, палітра загальних мотивацій вступу в добровольчество достатньо широка (рис.6). Це є отримання знань з проблем суспільства; її причетність до їх вирішення; її цікаве проведення часу та розваги; її нові знайомства і спілкування з старими друзями; її нові навички і досвід та ділові контакти; її входження в престижну групу; її корисність суспільству; її одержання визначеного статусу і новий спосіб життя.

Напередодні фіналу Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012 в Україні суспільство і держава зацікавлені в створенні масового добровольчого руху, бо добровольчі заняття направлено на духовний розвиток людини і підвищення якості життя та ефективне використання людських ресурсів через зміну пасивних форм освоєння населенням

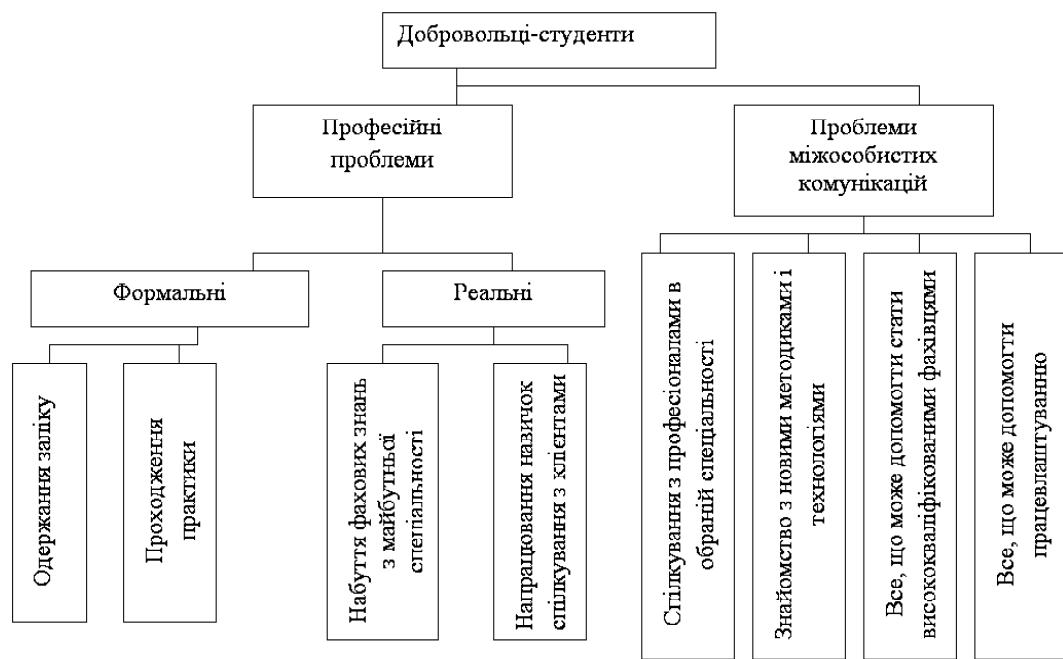

Рис. 4. Мотивація участі в добровольчестві студентів

Рис. 5. Мотивація участі в добровольчестві спеціалістів

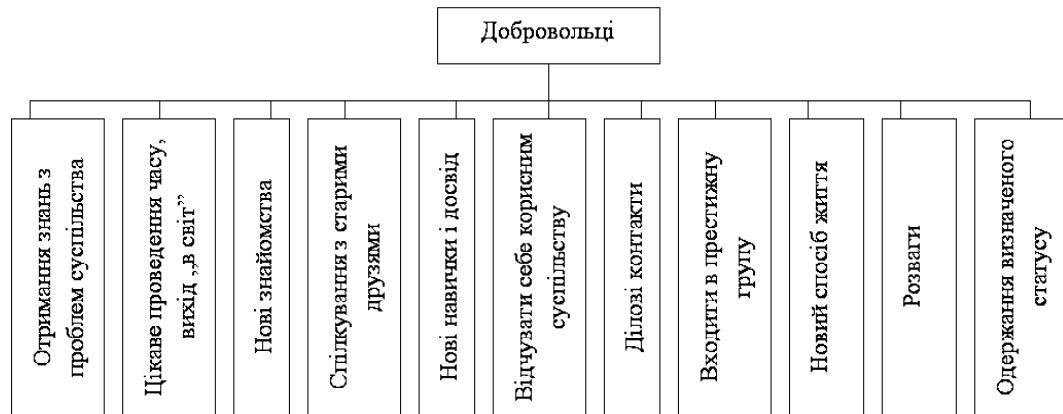

Рис. 6. Загальна мотивація вступу в добровольці

вільного часу на соціально активні. Можливість змін заснована, зокрема, на наявності у різних верств населення широкого кола потреб і мотивацій участі у добровольчестві.

Процес змін тісно пов'язано з істотним підвищенням значення добровольчества в соціально-економічній системі держави, який залишає людські ресурси, що визначаються величезними обсягами незадіяного суспільством вільного часу населення [7]. Адже на добровольчі послуги прямо або побічно орієнтується все більше галузей матеріального виробництва і сфери послуг [8–10].

Література

1. Александрова А. Ю. Международный туризм [Текст] / А. Ю. Александрова. — М. : Аспект Пресс, 2002. — 470 с.
2. Крапивина Г. А. Исследование направлений подготовки волонтеров для обслуживания массовых спортивных мероприятий [Текст] / Г. А. Крапивина // Подготовка кадров для XXII Олимпийских и XI Паралимпийских зимних игр: проблемы и перспективы : материалы Второй Международной научно-практической конференции (Сочи, 29.10–1.11 2009) / РНПИ Сочинский государственный университет туризма и курортного дела. — Сочи : РНПИ СГУТИКД, 2009. — С. 63–73.
3. The WHOOLgroup. Development of the World Health Organization WHOQOLBREF quality of life assessment [Текст] / Psychol. Med. — 1998. — V. 3. — P. 551–558.
4. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах [Текст] / За ред. проф. А. Й. Капської. — К. : 2001. — 140 с.
5. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» [Текст] / Відомості Верховної Ради України. — К. : 2001. — № 42.
6. Богиня Д. П. Основи економіки праці [Текст] / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. — К. : Знання-Прес, 2001. — 313 с.
7. Крапівіна Г. О. Удосконалення процесу прийняття рішень державними органами з розвитку туристсько-рекреаційних територій [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Г. О. Крапівіна. — Донецьк, 2008. — 20 с.
8. Ельмеев В. Я. Человек как ценность: философский и экономический аспекты [Текст] / В. Я. Ельмеев // Проблемы современной экономики. — 2005. — 3 (15).
9. Бочелюк В. Й. Дозвілезнавство [Текст] / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 208 с.
10. Піча В. М. Культура вільного часу (філософсько-соціальний аспект) [Текст]. — Львів : 1990. — 29 с.

Крапивина Г.О.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ И ИХ МОТИВАЦИЯ В ДОБРОВОЛЬЧЕСТВЕ

Исследованы потребности и мотивации участия слоев населения в добровольчестве как составляющей человеческих ресурсов и социально-трудовых отношений общества.

Ключевые слова: добровольчество, человеческие ресурсы, социально-трудовые отношения, потребность, мотивация.

Krapivina H. O.

HUMAN RESOURCES AND THEIR MOTIVATION IN VOLUNTEERING

Requirements and motivations of participation of layers of population in volunteering as the constituent of human resources and socio-labour relations of society are investigated.

Keywords: volunteering, human recourses, socio-labour relations, necessities, motivation.

УДК 338.486.3:65.011.56

Ільканич К. І., Ільканич В. Ю.

ШЛЯХИ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ТА ТЕХНОЛОГІЙ В ТУРИСТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ЦЕНТРАХ

Розвиток туризму на європейському рівні зумовлює впровадження сучасних інформаційних систем та технологій, які уможливлюють актуалізацію інформації про туристичні об'єкти а також забезпечують резервування та закупівлю послуг туристичного бізнесу в режимі online. В умовах розвитку інформаційних технологій туристичні об'єкти надають інтернет-послуги для клієнтів, використовуючи сучасні засоби для реалізації таких послуг, що також суттєво впливає на розвиток туризму в Україні.

Ключові слова: інноваційні інформаційні системи, модель мережі туристичних центрів, Public4u, As4u, IBM SurePOS 500, ukrain.travel.

Формування національного ринку туристичних послуг відбувається під дією як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. В умовах розвитку туризму на європейському рівні є необхідністю впровадження сучасних інформаційних систем та технологій, які уможливлюють актуалізацію інформації про туристичні об'єкти. В умовах розвитку інформаційних технологій туристичні об'єкти надають інформаційні послуги для клієнтів, використовуючи сучасні засоби для їх реалізації.

Існування єдиного інформаційного координатора туристичної інфраструктури викликом часу. Його створення забезпечило взаємозв'язок між послугами, які надають туристичні об'єкти, та безпосередньо споживачами цих послуг — туристами.

Попит на туристичні послуги формується як в країні, так і за її межами. Він задовільняється пропозицією, яку створюють і реалізують суб'єкти національного туристичного ринку, що формується під переважним впливом зовнішніх ринків. Задля задоволення попиту відповідно створюється сфера діяльності, рівень розвитку якої відповідає можливостям національної економіки. Тобто, формування національного ринку туристичних послуг відбувається під дією внутрішніх та зовнішніх факторів. Стабільність національного ринку гарантується перш за все потребами внутрішніми, тобто потребами населення країни у відпочинку і змістовному проведенні дозвілля в подорожі. Обсяг цих потреб, їх структура, ритміка визначаються сукупною дією об'єктивних умов та суб'єктивних чинників, які характеризують умови та стиль життя населення.

Наявність мотивації залежить не тільки від демографічних характеристик споживача, зокрема рівня освіти та рівня життя, що впливають на поінформованість і формують попит, а й від можливостей національного ринку країни задовільнити цей попит та сприяти виникненню мотивації, формувати і підтримувати її.

Задоволення туристичних потреб, які створюються на зовнішніх ринках, також залежить від стабільності національного ринку, від його здатності створювати різноманітний туристичний продукт, стимулюючи попит.

Аналіз останніх досліджень і публікацій процесів, що відбуваються в галузі туризму, свідчить про недостатній рівень застосування інформаційних технологій у діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання в даній сфері.

В умовах розвитку інформаційних технологій об'єкти проживання (готелі, мотелі, хостели, санаторії тощо) повинні надавати також й інформаційні послуги для клієнтів, використовуючи відповідне технічне забезпечення.

Сучасні підходи впровадження інформаційних систем у діяльність суб'єктів господарювання у сфері туризму вимагають вдосконалення інформаційної системи управління туристичними ресурсами[4,5] для цього насамперед необхідно:

- поглибити теоретико-методологічні засади застосування інформаційних технологій в управлінні суб'єктами туристичної діяльності з побудовою необхідних моделей;
- визначити особливості функціонування інформаційного ринку як елемента механізму управління туристичною діяльністю;
- сформулювати наукові засади застосування інформаційних технологій у стратегічному менеджменті суб'єктів туристичної діяльності з урахуванням управлінських дій у процесі формування та реалізації стратегії підприємства;
- визначити стан і передумови забезпечення якості туристичних послуг у контексті застосування інформаційних технологій;
- розробити модель процесу використання інформаційних технологій для забезпечення якості туристичних послуг;
- розкрити суть автоматизованих систем бронювання і резервування у сфері туризму;
- визначити напрями реструктуризації управління суб'єктами туристичної діяльності в умовах переходу суспільства на інформаційну стадію розвитку;
- сформувати основні засади створення та впровадження комплексної автоматизованої системи управління суб'єктами туристичної діяльності;

Формування методики оцінки ефективності застосування інформаційних технологій на етапах їх впровадження і експлуатації туристичними підприємствами зумовлює методичні підходи до формування державних цільових програм розвитку інформаційних технологій у туризмі, що вимагає організаційний механізм формування та реалізації ІТ-стратегії в діяльності підприємств туристичної сфери з оцінкою її ефективності. Це веде до створення та впровадження комплексної автоматизованої системи управління суб'єктами туристичної діяльності, створення алгоритму впровадження системи та визначення методичних підходів до оцінки ефективності інвестицій у систему.

Механізм реалізації стратегії сталого розвитку туризму пов'язаний із завданнями формування єдиного інформаційного простору, створенням сприятливих умов для забезпечення рівного доступу до інформації у сфері туризму.

Інформаційним координатором служитиме мережа туристично-інформаційних центрів, розподілених по районних, обласних та окремих туристичних регіонах (наприклад, Карпати), які безпосередньо пов'язані з окремими туристичними об'єктами, що своєчасно подають та оновлюють інформацію про послуги.

Модель мережі туристичних центрів як приклад застосування інформаційних технологій в управлінні суб'єктами туристичної діяльності (рис. 1).

Ідея створення такої моделі полягає в передачі актуальної інформації безпосередньо від об'єкту через інформаційні центри регіонів до загального, офіційного порталу, де вона представлена на кількох мовах і є доступною для пошукових систем країн Західної Європи. Прикладом реалізації таких систем в Україні є портал: <http://ukrain.travel>.

Застосування технологій бронювання місць у підприємствах готельного господарства через туристично-інформаційні центри в умовах глобалізації економіки сприятиме підвищенню ефективності роботи суб'єктів туристичної діяльності. Слід зазначити, що, на даний час, в Україні тільки частково реалізована можливість on-line бронювання місць в готелях, театрах, прокатних пунктах. Такі послуги в Україні мають тільки окремі готелі 4–5 зірок.

В умовах розвитку технологій для об'єктів проживання та харчування сьогодні є необхідністю повне забезпечення можливості електронного розрахунку з клієнтами за допомогою кредитних карток, засобами спеціальних касових апаратів. Прикладом можуть бути IBM SurePOS 500 модель 514 DARVIN.

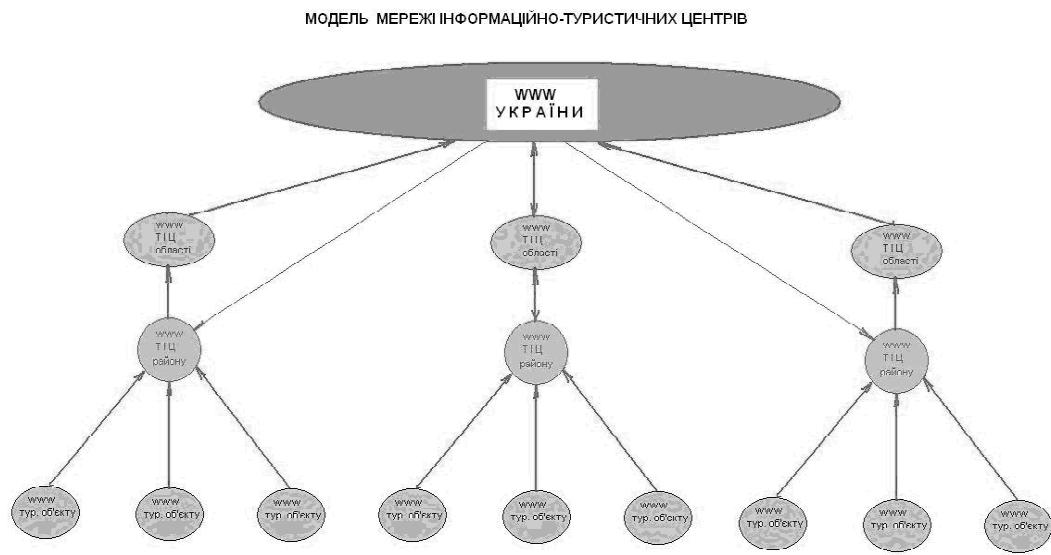

Рис.1. Модель процесу використання інформаційних технологій для забезпечення актуалізації інформаційного простору в сфері туризму

Використання засобів Інтернет-реклами в практичній діяльності туристичних підприємств реалізується шляхом створення моделі розподілу обсягу асигнувань на різні засоби реклами в мережі, алгоритму вибору рекламного засобу в Інтернеті та розрахунку рекламного бюджету з урахуванням отриманих результатів.

Як показує аналіз інформаційного поля в Україні, на даний час є недостатньо актуальної інформації, доступної для іноземних туристів на веб-презентаціях об'єктів туристичної діяльності. В цьому аспекті виникають проблеми через морально застарілі інформаційні технології. Натомість використання сучасних систем (платформ), які через спеціальні редакційні системи дозволяють оновлювати інформацію веб-сайту без послуг програміста суттєво спрощує оновлення веб-презентацій. Такі системи існують [6]. Для прикладу, системи Public4u, AS4u, дозволяють відкрити доступ до редагування веб-сайту кільком особам, що сприяє своєчасному оновленню інформації без послуг програміста.

Професійна видавнича та редакційна система призначена для створення Web-презентацій на Інtranетних або Інтернетних порталах всіх типів. Головними перевагами видавничої та редакційної системи Public4u є висока оптимізація пошуку (SEO), завдяки чому веб-сторінки дістануться на головні позиції пошукових серверів. Інша перевага системи — можливість його налагодження за побажанням замовника, під'єднання до зовнішніх систем та доступ до доповнення власних функцій.

Слід зазначити, що для іноземних туристів, які приїжджають в Україну досить суттєвою є інформація про наявні дороги та об'єкти на них. Цю проблему частково вирішують навігаційні системи, які в Україні ще не вдосконалені, тобто багатьох об'єктів туристичного призначення немає на електронній карті системи.

Отже, проаналізовані проблеми в інформаційному просторі можна вирішити шляхом створення мережі туристичних інформаційних центрів, завданням яких є збір та накопичення інформації стосовно відповідного регіону та її передача наступному за рівнем інформаційному центру. Запропонована модель сприятиме заповненню інформаційного поля з використанням сучасних систем та інформаційних технологій.

Література

1. Липчук В. В. Стратегія як інструмент розвитку туристичного регіону [Текст] / В. В. Липчук, В. Котлинский // Туризм та ресторанний бізнес: сучасні тенденції перспективи розвитку : мат. міжнародної науково-практичної конференції. — К., 2007. — С. 16–18.
2. Бомба М. Я. Туризм в сільській місцевості західного регіону та перспективи його розвитку [Текст] / М. Я. Бомба // Сільський господар. — 2007. — № 3–4. — С. 28–30.
3. Гайворонюк Н. В. Нові підходи по рекламиуванню туристичного та рекреаційного продуктів (філософсько-методологічні аспекти) [Текст] : Вісник Львівського інституту економіки і туризму / М-во освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму ; [редкол. : І. О. Бочан та ін.]. — Львів : Апріорі, 2007. — № 2. — С. 37–40.
4. Мельниченко С. Ю. Інноваційні проблеми автоматизації управління бізнесом / С. Ю. Мельниченко. — Житомир, 2007. — С. 37–49.
5. Мельниченко С. Ю. Стратегії ІТ-технологій в освіті, економіці та екології [Текст] / С. Ю. Мельниченко. — Харків, 2007. — 255 с.
6. Р-інкон Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.r-incon.com.ua>.

Ильканич К. И., Ильканич В. Ю.

ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ И ТЕХНОЛОГИЙ В ТУРИСТИЧЕСКО-ИНФОРМАЦИОННЫХ ЦЕНТРАХ

Развитие туризма на европейском уровне предопределяет внедрение современных информационных систем и технологий, которые позволяют актуализацию информации о туристических объектах, а также обеспечивают резервирование и закупку услуг туристического бизнеса в режиме on-line. В условиях развития информационных технологий туристические объекты предоставляют интернет-услуги для клиентов, используя современные средства для реализации таких программ, что существенно влияет на развитие туризма в Украине.

Ключевые слова: инновационные информационные системы, модель сети туристических центров, Public4u, As4u, IBM SurePOS 500, ukrain.travel

Ilkanych K. I., Ilkanych V. J.

USES INNOVATIVE INFORMATION SYSTEMS AND TECHNOLOGIES IN THE TOURIST INFORMATION CENTERS

Tourism development on the European level stipulates for implementation of up-to-date information systems and technologies, which make actualization of information about the tourist objects possible and ensure booking and purchase of services of tourist business in the on-line regime. In the conditions of Internet-technologies development, tourist objects render Internet-services for customers, using the contemporary means for sale of such services, which has an essential impact upon tourism development in Ukraine.

Key words: innovative information systems, model network of travel centers, Public4u, As4u, IBM SurePOS 500, ukrain.travel

УДК 330.131:796.093.1

Свєлеба Н. А., Бігус М. М.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДОЦІЛЬНОСТІ ВІД ПРОВЕДЕННЯ ВЕЛИКОМАСШТАБНИХ СПОРТИВНИХ ПОДІЙ

В статті розглянуто досвід країн організаторів проведення великомасштабних спортивних заходів щодо порівняння здійснення витрат та одержаних прибутків. Здійснено дослідження спрямованості інвестиційних ресурсів на підготовку заходів до Євро-2012 в Україні та прогнозована оцінка майбутніх вигод від їх проведення.

Ключові слова: ЄВРО-2012, інвестиції, інфраструктура, рентабельність.

Серед багатьох подій, очікуваних в Україні найближчими роками, дедалі більшої значимості та популярності набуває фінал чемпіонату Європи з футболу. Ця подія є предметом обговорення в політичних та урядових колах, у середовищі спортсменів та уболівальників, її широко обговорюють також і в пресі.

Ця увага є закономірною, оскільки підготовка до проведення такої мега-події, як «ЄВРО-2012» в Україні вимагає скоординованих дій практично всіх сфер нашого суспільства. Адже існує багато складних аспектів організації події масштабу чемпіонату Європи з футболу, які необхідно подолати [1].

Очевидно, що проведення в країні ігор такого масштабу означає перебування в Україні значного числа приїжджих. Це дасть змогу у майбутньому відкрити Україну Європі і світу, зробити її привабливою туристичною державою, що, відповідно, збільшить туристичні потоки з інших країн та принесе державі значні прибутки.

На даний момент в країні засоби масової інформації основну увагу сконцентровують на організаційних аспектах і пошуку джерел видатків. Щодо економічних вигод та їх очікуваних розмірів інформації досить мало, оскільки дослідження масштабу таких подій для України відбувається вперше. Тому розгляд досвіду країн організаторів минулих ігор дозволить врахувати недоліки та здійснити прогнози майбутніх вигод (зовнішньоекономічних, інвестиційних, інфраструктурних, туристичних, соціальних та ін.) після завершення подій.

Багато вчених економістів вважають, що заходи такого рівня слід віднести до галузі туризму. Адже тільки ця сфера має близько 40 секторів економіки, які є опосередковано задіяні в обслуговуванні масштабних подій. Визначення ролі і місця туристичної сфери в моделі державної політики, пошуку оптимального розміщення туристичної інфраструктури, удосконаленню управління сферою туризму, залученню інвестицій [2 с. 179] присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених як М. Мальська, Н. Антонюк, Н. Ганич, В.Азара, К. Борисова, Дж. Боузна, В. Главацького, Л. Гринів, Б. Данилишина, В.Євдокименка, І. Зоріна, В. Квартальнova, В. Кифяка, Ф.Котлера, В. Кравціва, О. Любіщевої, Дж. Майкенза, В. Мацоли, А. Мельник, В. Мікловди, Н. Недашківської, М. Нудельмана, В. Павлова, Г. Папіряна, М. Пітюлича, В. Сеніна, С. Харічкова, О. Шаблія, І. Школи та інших.

Проте вплив проведення великомасштабних спортивних заходів на стан та розвиток економічного потенціалу країни і зокрема туристичного бізнесу є ще мало дослідженим.

Метою статті є дослідження доцільності проведення великомасштабних заходів на території України, щодо співвідношення затрат і вигод. Виходячи з цього основними завданнями дослідження:

- вивчити досвід країн-організаторів масштабних подій;
- дослідити напрями використання інвестицій в організацію і проведення заходів Євро-2012 в Україні;

- оцінити фактори впливу на проведення футбольних змагань;
- спрогнозувати потенційні вигоди від проведення заходів.

Як показує світова практика проведення масштабних світових подій почали розглядати не тільки як престижний, а й прибутковий захід відтоді, як керівництво Лос-Анджелесу дало звіт про 200 млн. дол. США прибутку від Літніх Олімпійських ігор у 1984 р. Також варто відмітити, що останні Олімпійські ігри і чемпіонат світу з футболу показали зростання інтересу громадян багатьох країн до спортивних змагань, бажання стати туристами і відвідати ті чи інші змагання [3 с. 115].

Внаслідок цього всі наступні ігри привертали все більше число претендентів на прийняття масштабних заходів з метою отримання від цього певних вигод.

За умов значного зростання кількості заявників Міжнародна федерація футбольних асоціацій почала проводити світові чемпіонати з футболу і за межами традиційних регіонів — Європи та Південної Америки. Після США (1994 р.) Японія та Південна Корея були першими азіатськими країнами, що приймали чемпіонат світу з футболу. Дана ситуація і спричинила поділ країн за рівнем розвитку інфраструктурних об'єктів загального і спортивного призначення.

Це яскраво ілюструють дані таблиці 1.

*Таблиця 1
Заплановані видатки та очікувані вигоди від проведення масштабних спортивних заходів*

Подія	Рік	Приймаюча сторона	Заплановані видатки, дол. США	Очікувані вигоди
<i>Традиційні приймаючі країни з добре розвиненою загальною та спортивною інфраструктурою</i>				
Літні Олімпійські ігри	1996	Атланта	600 млн.	5,1 млрд.
	2000	Сідней	2,5 млрд.	6,5 млрд.
Чемпіонат світу з футболу	1994	США	30 млн.	4 млрд.
	1998	Франція	500 млн.	3,4 млрд.
	2006	Німеччина	500 млн.	3,4–10,5 млрд. (фактична 2,2 млрд.)
Чемпіонат Європи з футболу	2008	Австрія/ Швейцарія	190 млн.	2,1 млрд.
<i>Нові приймаючі країни з менш розвиненою загальною та спортивною інфраструктурою</i>				
Літні Олімпійські ігри	1992	Барселона	9,4 млрд.	13,6 млрд.
	2004	Афіни	7 млрд.	10,2 млрд.
	2008	Пекін	20 млрд.	
Чемпіонат світу з футболу	2002	Японія/ Південна Корея	6,5 млрд.	24,8 млрд. (Японія) 8,9 млрд. (Південна Корея)
	2010	ПАР		6 млрд.
Чемпіонат Європи з футболу	2004	Португалія	4,4 млрд.	6,5 млрд.
	2012	Польща/ Україна	10,3 млрд.	25 млрд.

Джерело: www.ierpc.org/ierpc/papers/w12_us.pdf.

Як показують дані таблиці, традиційні приймаючі країни з добре розвиненою загальною та спортивною інфраструктурою зазвичай інвестують менш, ніж 1 млрд. дол. США, для проведення спортивного заходу. Натомість нові приймаючі країни з менш розвиненою загальною та спортивною інфраструктурою потребують набагато більше інвестицій, зазвичай більше за 5 млрд. дол. США. Власне Україною заплановано видатків в розмірі 25 млрд. дол. США [4].

Країнам з низькою інфраструктурою частково притаманний економічний ризик. Для зменшення такого занепокоєння спортивні події часто супроводжують попередньою оцінкою економічного впливу, яка визначає значні переваги.

Для того, щоб забезпечити належний рівень економічних вигод від проведення таких заходів слід економічно доцільно сфокусувати видатки на організацію та їх проведення.

Виходячи з цього всі видатки варто поділити за:

- джерелами фінансування;

Таблиця 2

Джерела фінансування ЄВРО-2012, млн., грн.

Джерела фінансування	Роки					
	2008	2009	2010	2011	2012	Всього
Центральний бюджет	3798,12	4447,62	4207,12	3041,06	2529,24	18020,16
Місцеві бюджети	823,26	1324,38	1466,43	1056,12	30803,00	4676,03
Приватні інвестори	13443,26	17138,09	22745,20	25023,21	24698,03	103047,79
Всього	18061,64	22910,09	28418,75	29120,39	27233,11	125743,98

Джерело: [www. http://ierpc.org/ierpc/papers/w12_uspdf](http://ierpc.org/ierpc/papers/w12_uspdf).

З таблиці бачимо три основні джерела, серед яких основна частина видатків припадає на приватні інвестиції — біля 80 %. Динаміка обсягів інвестицій має зростаючу тенденцію за період з 2008–2010 рр.

- за об'єктами витрат:

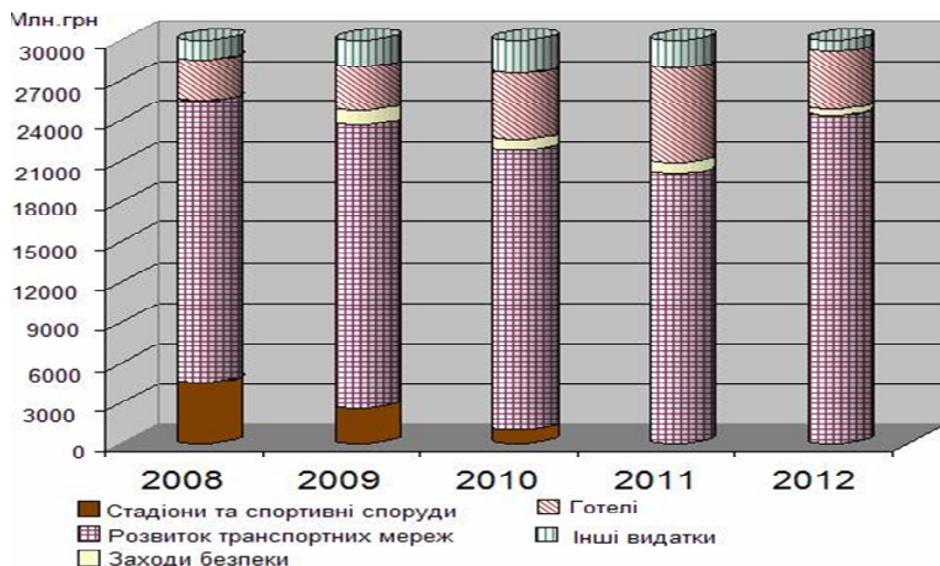

Рис. 1. Об'єкти витрат на ЄВРО-2012

Розглядаючи категорії об'єктів інвестування (рис. 1.) бачимо, що перевагу надано транспортним мережам, готелям та спортивним спорудам.

— за видами інфраструктури (державна та приватна):

На рис. 2. зображене розподіл державних та приватних інвестицій у інфраструктуру

Рис. 2. Види інфраструктури

В свою чергу інвестиції в інфраструктуру доцільно розділити на :

— інвестиції на загальну інфраструктуру, які будуть обслуговувати всю країну, а не тільки захід, приблизний обсяг становить 99 млрд. грн. або 80 % сукупних інвестицій
— інвестиції на спеціальну інфраструктуру, які прямо пов'язані з Євро-2012.

Структура видатків на загальну інфраструктуру, направлена на:

— будівництво та реконструкцію доріг та шосе 43 млрд. грн. (47 %);
— будівництво та реконструкцію залізничної інфраструктури 40 млрд. грн. (44 %);
— будівництво та реконструкцію аеропортів 8,5 млрд. грн., (9 %).

Приблизно 30 % сукупних коштів на будівництво і реконструкцію доріг та аеропортів передбачається витратити з держбюджету, у той час, як інша частина повинна надійти від приватних інвесторів.

Нині в Україні склалася негативна ситуація щодо фінансування будівництва стадіонів у Києві, Львові та Харкові. Оскільки будівництво не вкладається у заплановані терміни, держава взяла на себе фінансування даних об'єктів. Такі дії з позиції міжнародного досвіду і вітчизняної практики вважаються економічно невиліковним

Спортивні заходи є надзвичайно капіталомісткими проектами, під які мають бути заздалегідь сформовані відповідні фонди та резерви. Якщо ж управління проектом відбувається у ручному режимі, він перебуває під серйозною загрозою.

Практика показує, що спортивні об'єкти надзвичайно дорогі в експлуатації, тому їх будівництво здійснюється з бюджетів органів місцевого самоврядування. Так, були підготовані стадіони у Португалії до «ЄВРО-2004» чи в Австрії до «ЄВРО-2008».

Якщо у Львові та Києві споруди до чемпіонату будується за рахунок держави, а експлуатуватися будуть місцевими громадами, то цей ручний розподіл ресурсів лягає непомірним тягарем на державний бюджет [4].

Усі запропоновані приймаючі міста — важливі регіональні центри. Відповідно, інвестиції у високоякісні транспортні зв'язки між ними та достатня інфраструктура

всередині міст принесуть користь усій економіці. Більш того, потреба в забезпеченні високоякісних зв'язків із відповідними польськими приймаючими містами покращить інфраструктурні зв'язки між ЄС та Україною, що, у свою чергу, буде вигідним для країни та економіки. Таким чином, запропонований план може бути важливою віхою в розвитку української економіки, який може вийти далеко за рамки чемпіонату Європи з футболу.

Видатки, пов'язані прямо з ЄВРО-2012;

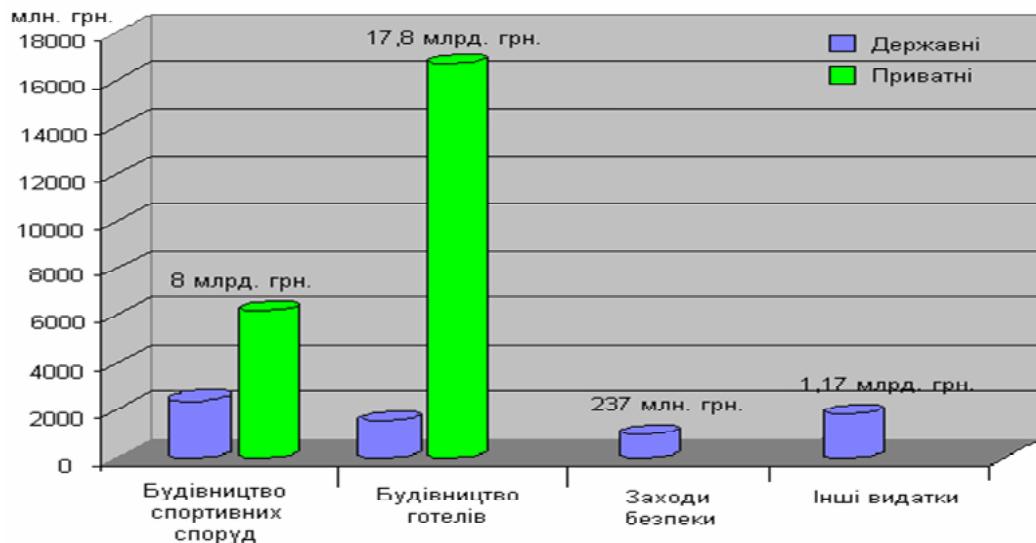

Рис. 3. Структура інвестицій в спеціальну інфраструктуру

Як показує рис. 3, найбільш суттєві компоненти - це будівництво готелів, спортивних споруд, заходи безпеки та інші видатки.

З точки зору бізнесу, європейський футбол, як і світовий, є збитковим видом господарської діяльності. Лише кілька національних чемпіонатів, зокрема англійський та іспанський, можна назвати умовно рентабельними.

На розвиток футболу як бізнесу впливає чимало факторів: площа країни, кількість населення, розмір та обсяг ВВП на душу населення, природно-кліматичні умови. Від поєднання цих факторів залежить кількість команд у національному чемпіонаті тієї чи іншої країни, а відтак і рентабельність клубів та чемпіонату загалом (табл. 5).

Таким чином, існує чітка залежність між природно-кліматичними умовами, національним доходом та кількістю команд. Зрозуміло, що чим більше команд бере участь у змаганнях, а площа країни менша, тим рентабельніший національний чемпіонат.

Рентабельність використання спортивної споруди багато в чому залежить від якості культивування спорту на тій чи іншій території. Особливість розвитку футболу в європейських країнах є такою, що навіть на іграх команд другого ешелону відвідуваність сягає 100 %. У такому випадку можна говорити про рентабельність телетрансляцій та ефективність розміщеної на стадіоні реклами.

Відвідуваність же футбольних матчів в Україні, за деякими винятками, не перевищує 45 %. Оскільки вартість квитків встановлюється відповідно до платоспроможності населення, окупність сучасного вітчизняного стадіону може становити 50 років.

Футбол є надзвичайно витратним видом бізнесу. Аналіз показує, що з нульовою рентабельністю працюють навіть провідні клуби. Переважно це акціонерні товариства, які утримуються кількома власниками — багатими фізичними або юридичними особами.

Таблиця 5

Фактори впливу на розвиток футбольного бізнесу

Країна	Площа, тис. км ²	Населення, млн.	ВВП, млрд. дол., 2009 рік	ВВП на душу населення, тис. дол.	Температура, °C	Команду вищому дивізіоні
Англія	133,4	60	2 800	46,1	максимальна +30, мінімальна -10, середня влітку +16, взимку +3	20
Іспанія	504,8	40,8	1 600	39,2	максимальна +35, мінімальна 5, середня влітку +19, взимку +5	20
Італія	301,2	60	2 200	36,7	максимальна +37, мінімальна +2, середня влітку +22, взимку +7	20
Німеччина	357,1	82,1	3 100	37,8	максимальна +30, мінімальна -12, середня влітку +18, взимку -3	18
Франція	543,9	64,5	2 500	38,8	максимальна +29, мінімальна -6, середня влітку +20, взимку -1	18
Україна	603,6	46	285	6,2	максимальна +32, мінімальна -15, середня влітку +18, взимку -5	16

Джерело: [www.http://ierpc.org/ierpc/papers/w12_us.pdf](http://ierpc.org/ierpc/papers/w12_us.pdf).

Оскільки в Україні небагато футбольних клубів мають капіталізацію понад 15 мільйонів доларів, національний чемпіонат перетворюється на перегони двох-трьох команд. І проведення «Євро-2012» жодним чином не впливає ні на нарощення капіталізації місцевими клубами, ні на сукупну капіталізацію національного чемпіонату [4].

Відповідно до програм уряду України, сукупні витрати на проведення «ЄВРО-2012» становлять близько 25 мільярдів доларів. Внутрішній валовий продукт України за 2009 р. становить майже 1 трильйон гривень. Отже, витрати на чемпіонат сягають близько 15 % від ВВП. І це зважаючи на те, що міст, які приймають матчі, всього чотири.

Для порівняння: ВВП Португалії за чотири роки до проведення «ЄВРО-2004» становив 100 мільярдів євро. Витрати на підготовку склали 4,5 мільярда євро, що не більше 5 % ВВП. Зведені сім стадіонів, три реконструйовано. Підготовлено до форуму вісім міст.

ВВП Австрії, одного з господарів «ЄВРО-2008», у 2004 р. становив 200 мільярдів євро. Витрати країни на підготовку до фінальної частини чемпіонату у чотирьох містах склали 400 мільйонів євро, що становило 0,2 % від ВВП.

Щодо України узагальнену інформацію про видатки та оцінку очікуваних вигод подано у таблиці 6

Таблиця 6
Очікувані витрати та вигоди для України від проведення

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Сукупні витрати	-4509	-3755	-4473	-3848	-1613	0	0	0
Спортивні споруди	-3062	-1826	-1329	-52	-1	0	0	0
Готелі	-1322	-1619	-2768	-3505	-1541	0	0	0
Безпека	-28	-106	-108	-79	-20	0	0	0
Інші витрати	-97	-204	-267	-213	-51	0	0	0
Сукупні вигоди	4328	3731	4518	3924	2403	107	93	81
Будівництво спортивних споруд та готелів	4144	3256	3873	3362	1458	0	0	0
Безпека	53	199	204	149	37	0	0	0
Інші інвестиції	131	275	360	286	69	0	0	0
Витрати туристів	0	0	41	35	614	107	93	81
Операційний бюджет ЄВРО-2012 УЄФА	0	0	29	63	143	0	0	0
Додатковий медіа/рекламний оборот	0	0	12	25	57	0	0	0
Додатковий телекомуникаційний оборот	0	0	0	3	25	0	0	0
Чисті витрати/ Вигоди (Кумулятивні)	-181	-205	-159	-84	706	813	906	986
Віддача на інвестиції					5 %			

Джерело: [www. http://ierpc.org/ierpc/papers/w12_us.pdf](http://ierpc.org/ierpc/papers/w12_us.pdf).

Вищепередана інформація дає огляд розрахованих витрат та вигод за 2008–2015 рр. Для порівняння: упродовж різних років усі цифри надано у приведених значеннях, дисонтуваних на середню відсоткову ставку в 15 %.

Як можна побачити, витрати на будівництво готелів і спортивних споруд будуть найбільш суттєвими для витрат, упродовж наступних чотирьох років (до 2011 р.). Наведені значення очікуваних річних витрат та вигод варіюють від 3 до 4 млрд. грн. з дещо вищими витратами. Відповідно, до 2011 р. значення чистого впливу всіх приготувань до події залишається від'ємним, що показує приведена вартість накопичених чистих витрат/вигод (останній рядок у табл. 6).

У 2012 р., очікувані витрати впадуть нижче 2 млрд. грн., оскільки будівництво спортивних споруд буде майже завершено. У той же час як додаткові туристичні витрати, витрати операційного бюджету ЄВРО-2012 УЄФА, а також додатковий медіа та телекомуникаційний оборот, під час чемпіонату збільшать очікувані вигоди. Відповідно, накопичена вартість всього заходу стає додатною та зростає упродовж наступних трьох років до майже 990 млн. грн. завдяки витратам туристів, які повторно відвідають Україну.

Отже, на основі поданої інформації бачимо, що за економічними оцінками приведена вартість чистих вигод для України складає близько 1 млрд. грн., які несуться на рівні країни та дуже малі у порівнянні із сукупними витратами.

Звичайно, це лише прогнози, основна ставка України — здійснити презентацію свого потенціалу в тому числі туристичного, які зможуть забезпечити ще більші вигоди в майбутньому. Адже логіка проведення міжнародних спортивних змагань полягає у капіталізації бренда країни або національних брендів. Так, після проведення «ЄВРО-2004» у Португалії кількість туристів зросла на 3,5 мільйона осіб на рік. А після проведення Чемпіонату світу-2006 у Німеччині збільшилися продажі місцевих автомобільних брендів.

Варто зазначити, що чемпіонат Європи з футболу для України — це фактор, який покращить інфраструктуру, а також якість надання послуг. Підготовка до турніру сприятиме розвитку транспортної та готельної інфраструктур, зокрема міста Львова, перетворити його на активного суб'єкта зовнішньоекономічних відносин, а також встановить нові параметри якості життя.

Література

1. EURO ORGANISATION // ALIVE Creating History Together. — 2010. — February № 01. — P. 67.
2. Школа І. М. Стратегія розвитку підприємств невиробничої сфери регіону [Текст] : навч. посібн. / за ред. І. М. Школа, А. А. Вдовічена, Т. М. Ореховська. — Чернівці : Книги-XXI, 2008. — 288 с. — ISBN 978-966-2147-33-9.
3. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг [Текст]: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. — К. : Знання, 2008. — 661 с. — ISBN 978-966-346-327-8.
4. Фітъо А. ЄВРО-2012 загрожує економіці? // Економічна правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/04/12/232446/>
5. Україна та ЄВРО-2012: Як гарантувати його економічний потенціал. Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультацій в Україні. Німецька консультивативна Група при Уряді України. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: http://ierpc.org/ierpc/papers/w12_us.pdf.

Свєлеба Н. А., Бигус М. М.

ИССЛЕДОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЦЕЛЕСОБРАЗНОСТИ ОТ ПРОВЕДЕНИЯ МАСШТАБНЫХ СПОРТИВНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

В статье рассмотрен опыт стран-организаторов проведения масштабных спортивных мероприятий для сравнения издержек и полученной прибыли. Проведены исследования направленности инвестиционных ресурсов на подготовку мероприятий к ЕВРО-2012 в Украине и прогнозируемая оценка будущих выгод от их проведения.

Ключевые слова: ЕВРО-2012, инвестиции, инфраструктура, рентабельность.

Sveleba N. A., Bihus M. M.

RESEARCH OF ECONOMICAL EXPEDIENCY FROM ORGANISING LARGE SPORTS EVENTS

The article reviews the experience of large sporting events organizers on comparison of spent costs and benefits obtained. Completed research of focus of investment resources for Euro 2012 in Ukraine and prognosis evaluation of future benefits from their implementation.

Keywords: EURO 2012, investments, infrastructure, profitability.

УДК 658.8

Клим Н. М., Мелех Г. М.

РЕІНЖИНІРІНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Визначено умови та перспективи впровадження програм реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах туристичного бізнесу з метою отримання додаткових конкурентних переваг, підвищення конкурентоспроможності і прибутковості туристичних компаній України. Враховується зарубіжний досвід впровадження реінжинірингу туристичних бізнес-процесів.

Ключові слова: реінжиніринг, бізнес-процеси, туристична галузь.

Світова економічна криза поставила сьогодні багато підприємств в такі умови, коли необхідно пройти через такі програми змін, які охоплюють організаційну структуру, технології та персонал. Оптимізація діяльності підприємства передбачає вибір різних методів і методик опису технології вдосконалення їх основних бізнес-процесів.

Діяльність кожного підприємства на ринку розглядається через призму показників, що забезпечують максимальне отримання прибутків та виконання основної функціональної ролі відповідно до визначених напрямів діяльності та забезпечення соціальних функцій. Постійне удосконалення та розвиток бізнес-процесів дозволяє усунути недоліки та покращити такі важливі показники продуктивності на підприємствах як витрати, якість обслуговування та швидкість.

На сьогодні Україною підписано міжнародні угоди про співробітництво в туристичній сфері з 64 державами світу. Поширення світової кризи, невизначена політична ситуація та карантин у 2009 році спричинили значне зниження в'їздних та виїздних туристичних потоків в Україні. Ці тенденції підвищують вимоги до туристичних компаній, готельних комплексів, що обслуговують туристичні потоки.

Необхідність удосконалення бізнес-процесів туристичних підприємств також зростає через майбутнє проведення Євро-2012.

В таких умовах особливої актуальності набуває здатність і вміння приймати обґрунтовані оперативні рішення, проводити зміни для підвищення гнучкості і здатності адаптуватися до вимог сьогодення у туристичній галузі. Проведення реінжинірингу дозволить скоригувати бізнес-процеси, скорочуючи їх тривалість та виключенням так-званих зайвих витрат з використанням ефективної інформаційної системи та впровадженням автоматизованої системи управління.

Питання суті та впровадження реінжинірингу бізнес-процесів розглядались багатьма зарубіжними і вітчизняними науковцями. Серед них Д. А., Аакер, Л. І. Вороніна, С. О. Головань, Р. Дафт, Т. Демура, Н. Д. Еквілайн, А. О. Змійов, Ф. Котлер, Г. Б. Мунін, Є. В. Самарцев, З. І. Тимошенко, Д. Хассі, Б. Р. Чейз та інші. Разом з тим, відсутні стандартизовані розробки застосування процедури реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах туристичного бізнесу. Розробка дієвих механізмів та визначення потреби впровадження реінжинірингу на перспективу є особливо актуальними і також потребує подальших досліджень.

Метою проведених досліджень є визначення суті, необхідності та перспектив впровадження програм реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах туристичного бізнесу з метою отримання додаткових конкурентних переваг, підвищення конкурентоспроможності і прибутковості туристичних компаній України з врахуванням зарубіжного досвіду.

У зарубіжній літературі реінжиніринг розглядається як радикальна реорганізація прийнятих в організації бізнес-процесів, результатом якої стає різке зниження витрат,

підвищення якості послуг (товарів), рівня сервісу і швидкості. Такий підхід орієнтує реїнжиніринг на процеси, а не на функції. Це дозволяє відмовитись від вертикально-організаційної структури на користь структури, яка сприяє більш тісній горизонтальній координації, більшій гнучкості і більш високій швидкості реагування компанії на зміни у зовнішньому середовищі [4: 402].

Підхід до визначення реїнжинірингу дозволяє переосмислити і радикально реконструювати процеси у бізнесі через пошук і впровадження радикальних змін в діяльності компанії для досягнення істотного їх покращення або «прориву» [1: 496; 6: 284]. Реїнжиніринг бізнес-процесів розглядається як перетворення бізнесу в залежності від використовуваних умов зовнішнього середовища [3: 122].

Вітчизняні науковці визначають реїнжиніринг як:

- процедуру опису й оптимізацію бізнес-процесів компанії;
- метод скорочення внутрішніх «зайвих» витрат;
- автоматизацію процесу управління компанією.

На наш погляд, всі ці твердження є правильні залежно від цілей, що ставляться перед процедурою реїнжинірингу

Наприклад, здійснення автоматизації процесу управління компанією передбачає опис технології вдосконалення та попередню розробку технічного завдання для її впровадження, скорочення внутрішніх витрат передбачає опис доходів і витрат за даними бухгалтерського та управлінського обліку. Для здійснення процедури опису оптимізації бізнес-процесів компанії необхідно їх визначити для кожного підприємства з врахуванням специфіки його діяльності і умов зовнішнього середовища.

Характеристику реїнжинірингу бізнес-процесів представимо у вигляді рис. 1.

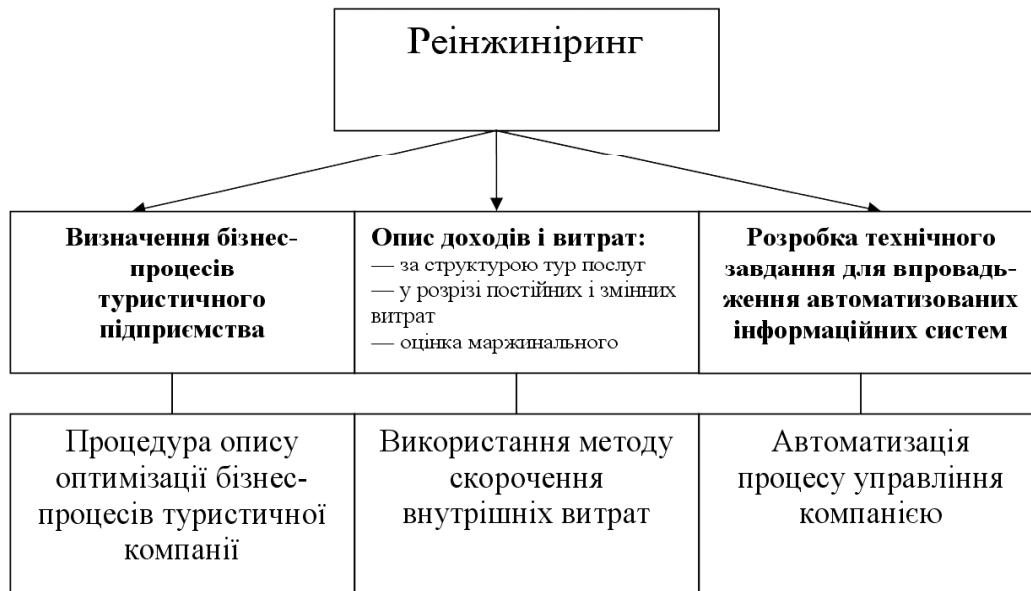

Рис. 1. Характеристика реїнжинірингу бізнес-процесів

Реїнжиніринг бізнес-процесів туристичних підприємств — це докорінна перебудова всіх аспектів діяльності з метою досягнення головних цілей щодо зниження витрат, підвищення якості туристичних послуг, рівня сервісу, швидкості, часу.

Фінансове становище підприємств та кваліфікаційні можливості кадрів ставлять питання масштабу реїнжинірингу.

Таблиця 1
Види реінжинірингу

Вид реінжинірингу	Характеристика
«Разові поліпшення»	Опис деяких локальних процесів (частіше всього в рамках 1-2 структурних підрозділів) у вигляді ланцюжків послідовно виконуваних операцій з метою провести аналіз і запропонувати заходи щодо їх поліпшення
«Клаптикове документування»	Опис деяких ключових процесів і процедур компанії з метою стандартизувати порядок їх виконання
«Тотальне моделювання»	Опис більшої частини «наскрізних» бізнес-процесів компанії з метою аналізу, оптимізації, регламентації та наступної їх автоматизації.
«Комплексне впорядкування діяльності»	Опис і регламентація діяльності (процесів) структурних підрозділів, налагодження взаємодії між підрозділами за принципом «клієнт-постачальник» з метою впровадження процесного управління

У залежності від масштабів, виділяють такі базові види реінжинірингу [11]: разові поліпшення, клаптикове документування, тотальне моделювання, комплексне впорядкування діяльності.

Всі проекти реінжинірингу, що проводяться на основі пошуку конкурентних переваг розділяють на комплексні, які охоплюють якщо не всю компанію, то її основну операційну діяльність, і клаптикові або пілотні, що пов'язані з оптимізацією одного або двох окремих процесів.

Реінжиніринг на підприємствах туристичного бізнесу може застосовуватись у таких випадках, коли:

1. Підприємство знаходиться в стані глибокої кризи, яка виявлена у неконкурентному рівні витрат, масовій відмові від туристичних послуг через зниження платоспроможності населення, фінансовій кризі.

2. Підприємство туристичної сфери оцінює власну поточну ситуацію стосовно ефективності господарської діяльності як задовільну, але прогноз діяльності на майбутнє є несприятливими. До чинників, що впливають на несприятливі прогнози діяльності туристичних підприємств відносять:

- високий рівень конкуренції;
- відсутність достатніх чинників конкурентних переваг ряду туристичних послуг;
- відсутність достатніх факторів диференціації та позиціонування туристичних послуг;
- недостатня кількість клієнтів;
- високі відсоткові ставки на необхідні для підприємницької діяльності кредитні ресурси;
- вплив бюрократичної системи при здійсненні підприємницької діяльності;
- непрогнозована політика НБУ, коливання національної валюти щодо іноземних валют;
- недостатня проінформованість туристів про культурні цінності України;
- низька якість сервісу у підприємствах туристичної сфери та підприємствах бізнес-партнерів;
- низька прибутковість, незадовільні результати фінансового-господарської діяльності та інші.

3. Здійснення реінжинірингу бізнес-процесів можуть здійснювати більш успішні туристичні підприємства. Їх завдання полягає у здійсненні швидкого прориву для створення унікальних конкурентних переваг.

Необхідність проведення реінжинірингу як стратегічного комплексного заходу підвищення ефективності туристичної галузі обґруntовується використанням матеріалів проектів для розробки стратегії розвитку туризму на перспективу з врахуванням особливості, притаманної реінжинірингу — швидкого реагування на зміни зовнішнього середовища. З точки зору оптимізації підприємств туристичної галузі реінжиніринг має «точковий» ефект. Це пояснюється специфікою діяльності туристичної галузі. Розвиток туристичної галузі залежить не тільки від покращення бізнес-процесів самої компанії і конкурентоспроможностітурпродуктів, а й від налагодженості системи належної інфраструктури, яка здатна забезпечити надання високого стандарту послуг. Тому впровадження реінжинірингу бізнес-процесів як опису методики їх вдосконалення повинно стосуватись не тільки самих туристичних компаній, а й їх забезпечуючої інфраструктури за напрями розвитку як в'їзного, так і виїзного туризму в Україні.

Орієнтовна модель реінжинірингу представлена на рис. 2.

Рис. 2. Орієнтовна модель реінжинірингу бізнес-процесів

Найчастіше для проведення реінжинірингу застосовують описовий метод характеристики бізнес-процесів. Для підприємств туристичної галузі для цього необхідно здійснити:

- визначення та описання основних бізнес-процесів туристичної компанії, що послужить основою розподілу витрат;
- розрахунок вартості виконання замовлення і прибутку, який отримає туристична компанія;
- формування даних про прямі і непрямі витрати;
- розподіл витрат на постійні і змінні;
- аналіз структури витрат, що складають собівартість;
- проведення розрахунків за вдосконаленою схемою розрахунку вартості замовлень і прибутку, який отримає туристична компанія з врахуванням розподілу витрат на постійні і змінні та відмови від замовлень з від'ємним маржинальним доходом.

Вибір різних методик і методів опису основних бізнес-процесів для проведення реінжинірингу з однієї сторони дозволяє зробити прозорішою і оптимальнішою діяльність компанії в цілому, а з іншої дозволяє вирішити проблеми вдосконалення або впровадження ефективної системи управлінського обліку на підприємства туристиичної галузі.

Дослідження питань ініціативи в практиці проведення реінжинірингу на вітчизняних підприємствах свідчать, що замовниками, як правило, є керівники фірм. В зарубіжній літературі підтримується також ініціатива «знизу», а перевага надається у перетинанні двох ініціатив. Це дає впевненість вищому керівництву підприємства туристиичної сфери і його персоналу у взаємній зацікавленості та підтримці рішень, дій та можливостях досягнення поставленої мети.

Для впровадження реінжиніринг бізнес-процесів у туристичній сфері варто звернути увагу на можливість застосування диференціації та позиціювання туристичних продуктів.

Диференціація — це конкурентна стратегія, відповідно до якої туристична компанія домагається сприйняття споживачами своїх послуг як унікальних [4: 826].

Позиціювання — це дії з розробки пропозиції компанії і її іміджу, спрямовані на те, щоб зайняти особливе місце у створенні цільової групи споживачів. Позиціювання турпродукту — це комплексна маркетингова розробка і створення іміджу турпродукту так, щоб він у свідомості покупця гідно відрізнявся від тур продуктів конкурентів, за допомогою яких людям необхідно висловити думку, що цей продукт створено спеціально для них, що від може бути ідентифікований з ідеальним [8: 127].

Вдалим практичним прикладом діяльності зарубіжних підприємств туристиичної сфери та їх ефективної політики диференціації та позиціювання тур продуктів могла б бути пропозиція на ринок турів для розлучених чи унікальних релаксаційних послуг.

Для певного сегмента туристів такі тури є цікавими та дають їм можливість зняти стресовий стан, знайти нових друзів, одружитись. Ці тури пропонуються тур фірми Великої Британії та Франції.

Розмаїття релаксаційних послуг для бізнес-аудиторій сьогодні мають значний попит. Прикладом є «снігова кімната» на разок саун зі снігом у готелях Великої Британії.

Пропозиції нових послуг потребує швидкого реагування на зміни у зовнішньому середовищі та впровадження радикальних змін в діяльності компаній для досягнення прориву. Прикладом таких нових готельних продуктів є новий готельно-ресторанний комплекс у м. Дубаї (ОАЕ) «Atlantis». Декілька поверхів цього комплексу розміщені у морі і дозволяють туристам милуватись його флорою і фауною. Такі проекти потребують значних капітальних вкладень.

На наш погляд, процес проведення реінжинірингу не можна зводити лише до банального зниження витрат без переосмислення процесів із загальним баченням і стратегією.

Впровадження реінжинірингу бізнес-процесів на підприємствах туристичної галузі сьогодні має стати стартом для змін, які допоможуть гнучко та ефективно реагувати на потреби ринку і зміни у розрізі кожного бізнес-процесу та надавати конкурентні переваги турпродуктам.

Реінжиніринг бізнес-процесів повинен підкріплюватись відповідною, необхідною для цього організаційною структурою підприємства, належною інформаційною технологією і сучасними стратегічними ідеями.

Подальшого вивчення та розвитку потребують засоби та методологія впровадження реінжинірингу бізнес-процесів на туристичних підприємствах України.

Література:

1. Аакер Д. А. Стратегическое рыночное управление [Текст] / [Пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского]. — С-Пб : Питер, 2002. — 544 с.
2. Воротина. Л. И. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання [Текст] : навчальний посібник. — К. : Вид-во Європейського університету, 2001. — 307 с.
3. Головань С. И. Бізнес-планирование [Текст] : учебное пособие. — Ротов-на-Дону : Фенікс, 2002. — 320 с.
4. Дафт Р. Менеджмент [Текст] / [Пер. с англ.]. — 6-е изд. — С-Пб : Питер, 2008. — 864 с.
5. Демура Т. Маркетинг тур продукту [Текст] : підручник / Т. Демура, Ю. О. Калягін,
3. І. Тимошенко, Г. Б. Мунін. — К. : Кондор. — 2009. — 394 с.
6. Кіндрацька Г. У. Стратегічний менеджмент [Текст] : навч. посібн. — К. : Знання, 2006. — 366 с.
7. Котлер Т. Ф. Маркетинг менеджмент [Текст] / Т. Ф. Котлер, К. Л. Келлер. — С-Пб : Питер, 2008. — 816 с.
8. Мунін Г. Б. Маркетинг туризму [Текст]: навч. посібн. / Г. Б. Мунін, З. І. Тимошенко, Е. В. Самарцев, А. О. Змійов. — К. : Вид-во Європ. ун-у, 2005. — 427 с.
9. Хасси Д. Стратегия и планирование [Текст]/под ред. Л. А. Трофимовой. — С-Пб : Питер, 2001. — 384 с.
10. Чейз Б. Р., Эвилайн Н.Д., Якобс Р.Ф. Производственный и операционный менеджмент [Текст] / Б. Р. Чейз, Н. Д. Эвилайн, Р. Ф. Якобс : [Пер с англ.]. — М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. — 704 с.
11. Чубар О. Міфи і правда про реінжиніринг // Круглий стіл. — № 12 (36). — Грудень 2005. — С. 20–23.
12. Кисіль Н. М. Реінжиніринг бізнес-процесів — запорука успіху в умовах трансформації економіки [Текст] / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Тези доповідей. — Відп. ред. Р. А. Слав'юк. — Луцьк : РВВ «Вежа», 2005. — С. 217–219.

Клим Н. М., Мелех Г. М.

РЕИНЖИНИРЫНГ БИЗНЕС-ПРОЦЕСОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ ПЕСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ

Характеризуются условия и возможности внедрения программы реинжиниринга бизнес-процессов на предприятиях туристической сферы обслуживания с целью получения дополнительных конкурентных преимуществ для повышения прибыльности туристических компаний Украины. Учитывается иностранный опыт внедрения реинжиниринга туристических бизнес-процессов.

Ключевые слова: реинжиниринг, бизнес-процес, туристический бизнес.

Klym N. M., Melekh H. M.

**REEQUIPMENT OF BUSINESS PROCESSES ON THE ACTIVITY
OF TOURIST BUSINESS ENTERPRISES: FOREIGN EXPERIENCE
AND DOMESTIC PROSPECTS OF INTRODUCTION**

Certainly description, terms and prospects of introduction of the programs of reequipment processes of business, is on the enterprises of tourist business with the purpose of receipt of additional competitive edges, increase of competitiveness and profitability of tourist companies of Ukraine. Foreign experience of introduction of reequipment of tourist processes of business is taken into account.

Key words: *reequipment, processes of business, tourist business.*

УДК 338.488.2:640.4:«2012»:061.1EU

Пересічний М. І., Магалецький А. В.

ЄВРО–2012 ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

Розкрито соціально-економічний ефект та популяризацію України як туристичної дестинації у зв'язку із проведенням Євро–2012.

Ключові слова: *інвестиції, туристична інфраструктура, Євро–2012.*

Україна, отримавши унікальний шанс проведення фінальної частини футбольного Чемпіонату Європи Євро–2012, має усвідомити важливість даної події для економіки держави. Іноземні інвестиції, розвиток інфраструктури, будівництво нових доріг та автобанів, модернізація аеропортів, побудова нових підприємств готельного господарства, закладів ресторанного господарства, розважальних закладів, створення нових спортивних арен та стадіонів і, насамкінець, залучення великої кількості іноземних громадян до України сприятиме популяризації нашої держави, як країни-туристичної атракції, країни туристичної-дестинації.

Потрібно дослідити основні переваги та економічні стимули, що отримує держава від проведення Євро–2012, встановити потенційні обсяги інвестицій у готельне господарство та туристичну інфраструктуру, порівняти стан та перспективи розвитку готельного господарства України, сформувати основні економічні та правові передумови успішного проведення Євро–2012.

Найбільші переваги від проведення Євро–2012 Україна отримає в економічній сфері, а саме у сфері залучення іноземних інвестицій в туристичну інфраструктуру держави, враховуючи готельне господарство, транспортну інфраструктуру, ресторанне господарство, індустрію розваг, виробництво товарів народного промислу тощо.

Насамперед, слід зауважити, що загальний обсяг інвестицій в Україну занадто малий як для країни, яка буде ринкове господарство. Не зважаючи на початок кризи у вересні 2008 року, обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку держави зрос із позначки 6,66 млрд. грн. у 2007 році до 7,59 млрд. грн. у 2008 році, а темп зростання склав 13,99 %.

Серед країн Центральної та Східної Європи Україна займає одне з останніх місць за обсягом іноземних інвестицій на душу населення.

Аналізуючи інвестиційний клімат безпосередньо в готельному господарстві слід зауважити, що довгий час сфера готельного господарства була непривабливою для бізнес-середовища — до моменту оголошення проведення фінальної частини Чемпіонату з футболу Євро–2012.

Обсяг прямих іноземних інвестицій у готельне господарство на відміну від загальноекономічної тенденції у 2008 році зменшився на 9,7 % із 280,3 млн. грн у 2007 р. до 253,1 млн. грн у звітному році. Так, питома вага інвестицій, спрямованих у розвиток готельного господарства, у загальному обсязі освоєних капіталовкладень становила 1,1 (2007 році даний показник становив 0,7 % для готелів та 0,5 % для інших місць для тимчасового проживання).

Серед регіонів найбільше зросли обсяги інвестицій у готельне господарство Рівненської (у 5,8 рази більше проти 2007 року) та Миколаївської (у 2,4 рази більше) областей. Необхідно відзначити, що у 2007 році найвищі темпи освоєння інвестицій у готельному господарстві, порівняно з 2006р., мали Сумська (у 27,8 рази більше). Хмельницька (в 17,1 рази більше), Івано-Франківська (у 12,5 рази більше.), Черкаська

(у 8,4 рази більше), Чернігівська (у 7,3 рази більше), Кіровоградська (у 6,8 рази більше) області [1].

Інвестиційні вливання були насамперед у фінансову систему країни, де інвестиції в готельне господарство займають приблизно 3% від загального обсягу.

Такий стан речей можна пояснити об'єктивним та суб'єктивними причинами, що безпосередньо перешкоджають розвитку готельного господарства в Україні, навіть враховуючи чинник проведення фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012, а саме:

- термін окупності (в порівнянні із логістичними та торговельними центрами);
- проблеми із землевиділенням (до прикладу, для отримання дозвільної докumentації на відведення земельної ділянки в Києві слід зібрати 300 підписів дерслужбовців різного рангу);
- обмеженість земельних ділянок (усі привабливі місця в історичних центрах міста давно викуплені та приватизовані);
- корумпованість системи державної влади;
- відсутність стимулюючої законодавчої бази (відсутність будь-яких пільг з боку держави на ведення туристичного бізнесу);
- негативний досвід готельних мереж (Hilton, Kempinski, Rixos);
- відсутність реклами національного туристичного бренду;
- переважне відкриття люкс-готелів;
- інформаційний голод про українські готелі;
- нерозвиненість туристичної інфраструктури;
- завищенні цін (диспропорція між ціною та якістю, невідповідність до європейських цін на готельні послуги);
- недостатня практична підготовка кадрів.

Згідно даних ООН, яка оприлюднила 5 жовтня 2008 року аналізи дослідження, Україна входить до 20 країн, які у 2010–2012 роках стануть найбільшими одержувачами прямих іноземних інвестицій, незважаючи на одне з найбільших падінь макропоказників. Ключову роль в даному аспекті зіграли перспективні інвестиції в індустрію гостинності у зв'язку з проведенням фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012. Крім того, фахівці Oxford Business Group (OBG), британського дослідницького і видавничого центру, який спеціалізується на вивчені ринків, що розвиваються, також назвали Україну однією з найпривабливіших країн для іноземних інвестицій в Європі [3].

Дане твердження підтверджує той факт, що більшість найбагатших громадян України почали диверсифіковати свій бізнес та активно інвестувати у готельне господарство. Так, зауважимо Р. Ахметов володіє готелями Опера (м. Київ) та Донбас-Палас (м. Донецьк), Л. Юрушев — Intercontinental, Fairmont, Рів'єра, С. Тарута і О. Мкртчан — Hyatt Regency Kyiv [2].

За прогнозами експертів, після проведення жеребкування відбірної частини Євро-2012, кількість відвідувачів чемпіонату Європи з футболу у 2012 році може потенційно скласти близько одного мільйона осіб, лише на фінал до України прибуде понад 100 тисяч іноземців, що принесе значні економічні та соціальні вигоди для України. Крім того, велика кількість туристів призведе до мультиплікативного ефекту зростання туристичного інтересу серед іноземців до України. Зважаючи на даний факт та економічні прогнози щодо майбутнього динамічно зростаючого туристичного потоку в Україні і відсутність конкурентного середовища в ніші готельного господарства, світові готельні мережі та вітчизняні фінансово-промислові групи заявили про плани будівництва нових готелів. Деякі із них вже активно реалізовують свої плани (InterContinental, Ibis, Fairmont).

За попередніми підрахунками експертів Україна потребує 12 млрд. євро для проведення Чемпіонату на належному рівні, з них 9,5 млрд. грн. на ремонт аеропортів і 37,5 млрд. грн на будівництво нових автострад, що відповідають світовим стандартам.

Варто відзначити основні заплановані заходи щодо розвитку туристичної інфраструктури України і готельного господарства, в тому числі у відповідності до підготовки проведення фінальної частини Євро-2012.

Загальна сума, яка необхідна для проведення Євро-2012, як вже зазначалося, складає близько 127 млрд. грн, (12 млрд. євро), з них 32 млрд. грн буде фінансуватися із державного бюджету, 6,86 — з місцевих бюджетів, а решта — це кошти вітчизняних та закордонних інвесторів.

Великий капітал планується вкласти в реконструкцію та будівництво діючих стадіонів. Так, тільки київський НСК «Олімпійський» буде реконструйований за рахунок держбюджету і сума реконструкції складає 2 млрд. 114 млн. грн. Модернізація інших стадіонів буде проведена за рахунок приватних інвесторів. Важливою статтею витрат буде реконструкція аеропортів. За словами фахівців всього в аеропорти планується інвестувати біля 6,5 млрд. грн.

Заявлені інвестиції у готельне господарство позитивно вплинути на розвиток галузі і всього туризму в Україні в цілому. Оскільки, значно зросте рівень конкуренції, відповідно знизиться середні ціни за проживання, покращиться рівень обслуговування, а це, в свою чергу, призведе до збільшення туристичного потоку. 90 % всіх інвестицій на будівництво і реконструкцію підприємств готельного господарства (39 з 40 млрд. грн.) буде виділено інвесторами. В цілому у чотирьох містах необхідно побудувати 37,56 тис. номерів, з яких 20,7 тис. — у Києві, по 4,27 тис. — у Донецьку й Харкові та 8,70 тис. — у Львові.

За словами Виконавчого віце-президента компанії «Джонс Ленг Ласаль Хотелз» (м. Мюнхен), м. Київ наразі володіє найбільшим інвестиційним інтересом серед операторів ринку готельних послуг.

Основними перспективами розвитку готельного господарства в Україні є:

- зниження цін на готельні послуги;
- зростання рівня конкурентоспроможності окремих підприємств готельного господарства і готельного господарства в цілому;
- формування міст-бізнес-центрів (місця зустрічі бізнес-кіл ЄС та країн Азії);
- підвищення рівня кваліфікації вітчизняних кадрів відповідно до світових стандартів;
- потенційна можливість проведення інших івент-заходів світового масштабу;
- розвиток мережі додаткових послуг;
- залучення великої кількості інвестицій;
- удосконалення структури ВВП України;
- екологізація туризму;
- брендизація вітчизняних готелів;
- активна експансія світових готельних мереж;
- інформаційна компанія в світі про вітчизняні готелі.

Так, серед провідних готельних мереж про плани відкриття до 2012 року готелів у столиці вже повідомили: готельні мережі Wyndham Hotel Group, InterContinents Hotels Group (IHG) під брендом Crowne Plaza, та ще одного InterContinental, Sofitel, Rixos, Hilton, Accor, Marriott.

Загалом варто відмітити, що проведення Євро-2012 в Україні значно пришвидшить процес розвитку туристичної сфери України, призведе до значних інвестиційних вливань в Україну, переважно в готельне господарство та інші галузі суміжні з туристичною сферою, збільшить рівень конкуренції на готельному ринку, встановленню світо-

вих стандартів обслуговування в готелях, формування світового підходів до управління в готельному господарстві, збільшить туристичний потік іноземних туристів, і відповідно всі перераховані чинники призведуть до зростання доходів від туристичної сфери та зростання частки туризму — і готельного господарства в тому числі — у ВВП країни.

Іншими словами, проведення Євро–2012, його активна підготовка, формування іміджу України як країни з багатими туристичними атракціями є прямою передумовою розвитку галузі та економіки держави в цілому.

Література

1. Державна цільова програма підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=357-2010-%EF>.
2. Новини Євро–2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://korrespondent.net/euro/1113439>.
3. Рейтинг 200 найбільш багатих людей України//Фокус 15(178) в д 09.04.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://focus.ua/charts/11093>.
4. Архів новин. Рубрика «Футбол–2012» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://football.unian.net/ukr/rubrics/18>
5. The magazine of the worldwide hotel industry [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://hotelsmag.com>

Пересичной М. И., Магалецкий А. В.

ЄВРО–2012 КАК СОЦЫАЛЬНО-ЕКОНОМИЧЕСКИЙ ФАКТОР ДИНАМИЧНОГО РАЗВИТИЯ ОТЕЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА В УКРАИНЕ

*Раскрыто социально-экономический эффект и популяризацию Украины как туристической
дестинации в связи с проведением Евро–2012.*

Ключевые слова: инвестиции, туристическая инфраструктура, Евро–2012.

Peresichnyi M. I., Mahaletskyi A. V.

EURO-2012 AS A SOCIAL AND ECONOMIC FACTOR OF DYNAMIC DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE

Annotation: an economic, social effect and popularization of Ukraine as tourist destination is investigated in the article in connection with Euro-2012 holding

Keywords: investments, tourist infrastructure, Euro-2012.

УДК 338.48.001

Михайліченко Г. І.

ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ ІВЕНТИВНОГО ТУРИЗМУ: ОБГРУНТУВАННЯ МЕРЕЖІ МАРШРУТІВ ПОДОРОЖЕЙ

В статті розглянуті актуальні питання розроблення національних туристичних маршрутів подорожей івентивного туризму. Як приклад реалізації методики та методології проектування національного туристичного продукту, запропоновано мережу маршрутів подорожей Київською обlastю, обґрунтування їх змістового наповнення.

Ключові слова: туристичний продукт, івентивний туризм, мережа туристичних маршрутів.

Забезпечення стратегії сталого розвитку туризму полягає у формуванні конкурентоздатного на міжнародному ринку національного туристичного продукту, в тому числі за рахунок розроблення мережі маршрутів подорожей Україною.

За традиційним визначенням туристичний маршрут — це попередньо намічений шлях туристичної подорожі (експурсії, походу), що характеризується певним порядком переміщення туристів через географічні пункти [1].

Основовою для проектування туру є короткий опис туристичної послуги — набір вимог, виявлений в результаті дослідження ринку, узгоджених із замовником та з урахуванням потреб виконавця послуг.

Відповідно до основної нормативної документації, процес проектування туристичної послуги здійснюється в наступній послідовності:

- встановлення нормативних характеристик послуги;
- встановлення технології процесу обслуговування туристів;
- розробка технологічної документації;
- визначення методів контролю якості;
- аналіз проекту;
- надання проекту на затвердження.

Проектування вимог до процесу обслуговування туристів передбачає їх документування та деталізацію і повинно включати:

- опис процесів, форм та методів обслуговування туристів;
- значення характеристик процесу обслуговування туристів;
- вимоги до типу, кількості та пропускної спроможності закладів відвідування;
- кількість необхідного персоналу та рівень його професійної підготовки;
- договірні відносини між постачальниками, реалізаторами та споживачами туристичних послуг;
- необхідні узгодження (з власниками експкурсійних об'єктів, рекреаційних та антропогенних ресурсів; органами санітарно-епідеміологічного контролю; Державтоінспекцією та ін. організаціями).

Результатом проектування туристичної послуги є технологічні документи (карти, інструкції, правила, регламенти та ін.).

На нашу думку, до переліку вимог щодо формування туристичних маршрутів слід додати ще й мотивацію подорожей, вік подорожуючих, їх активність та зацікавленість.

Згідно процесу туристичного обслуговування національний продукт має такі складові:

- географічну — власне маршрут та його програму;
- сервісну — послуги розміщення, харчування, транспортування;
- економічну — розрахунок собівартості та ціни туристичного продукту;
- рекламну — просування продукту на ринку (в т. ч. міжнародному).

Розробка та інвентаризація туристичних маршрутів потребує суттєвого опрацювання наявних ресурсів та методологічної бази їх показу, демонстрації, використання природних ресурсів з метою рекреації та дозвілля.

Основними критеріями вибору об'єктів стали:

- історичність та цінність об'єктів показу;
- туристична цінність (привабливість);
- доцільність використання об'єктів показу пропонованих у складі ТЕМ;
- культурність і духовність;
- формування цілісної ідеології маршруту (національна спадщина, історія нації, пласти культур (и), етнографія та ін.);
- державність (українознавство, українотворення);
- наявність та стан туристичної інфраструктури (стан шляхового покриття, дорожні комунікації, облаштовані стоянки, обладнані місця санітарно-технічного призначення, мережа готелів та ресторанів).
- рівень вмотивованості відвідувачів та подорожуючих.

Завдання створення національних маршрутів має не лише соціально-економічне значення, як туристична пропозиція на ринку, а й високу культурну й духовну вагу для популяризації української етно- та фольк-культури. Розроблені маршрути допоможуть створити умови для вивчення історичної спадщини України, організованої системи ознайомлення туристів з історичними, культурними, природними пам'ятками, а також забезпечення гарантованого відпочинку для різних категорій споживачів.

Кожний тематичний напрям, запропонований до розгляду, має свою структуру, але у розробці туристичних маршрутів повинні бути враховані наступні принципи та положення:

- в основі побудови траси маршруту має бути покладено принцип модульності та комплексності, що дає можливість створення розгалуженої мережі туристичних маршрутів та екскурсій, або комбінації фрагментів окремих маршрутів у 2–3-денні тури;
- автори-розробники повинні дотримуватися принципів міжнародних норм та правил щодо сталого розвитку туризму: «...туристична інфраструктура повинна створюватись, а туристична активність програмуватися таким чином, щоб захистити природні екосистеми та біологічне різноманіття» [2: 3];
- дотримання положень діючого міждержавного стандарту ГОСТ 28681.1-95 «Туристско-экскурсионное обслуживание. Проектирование туристских услуг» щодо структури і змісту технологічних карт маршруту, паспорту об'єктів показу;
- при розробці маршруту повинні зкладатися ціннісна орієнтація, визначна роль, місце і значення тієї чи іншої теми (об'єкту) у вітчизняній та світовій історії;
- створення туристично-експкурсійних пізнавальних маршрутів має проводитися за: побудовою траси маршруту (кільцеві, радіальні, лінійні); способом пересування (автотранспортні, водні, пішохідні, комбіновані); змістом (історико-пізнавальні, культурно-мистецькі, етнографічні, археологічні, дозвіллеві, спортивно-оздоровчі та інші); часом функціонування (частина пізнавальних турів-каскадів; самостійна тематична подорож (тур); принципом формування групи (сформовані групи, збірні групи, міні-групи, туристи-індивідуали); тривалістю (одно, дво, триденні маршрути); формою організації (самоорганізовані, організовані туристичною агенцією, екскурсійним бюро);
- з метою забезпечення гостинного обслуговування туристів авторами повинно бути запропоновано як засоби розміщення подорожуючих приватні садиби сільського туризму області.

Розроблені туристично-експкурсійні маршрути мають передбачати вивчення першопочаткової державності на прикладі унікальних історико-культурних пам'яток. Вони

спрямовані на повернення культурно-історичних і туристично-оздоровчих цінностей України для користування всіх громадян держави, створення Всеукраїнської системи туризму та відпочинку для народу, а відтак і сприяння засобами туризму формуванню, поглибленню та втіленню у життя загальноцивілізаційних цінностей: свободи, толерантності, відповідальності, справедливості, поваги, творчості та самореалізації [4].

Як приклад, створення національної мережі туристичних маршрутів авторами виконання наукової теми на замовлення Держкомтуризму курортів МКТУ [3] були запропоновані маршрути подорожей Київською областю, які розроблені за наступною тематикою:

- національні традиції та спадщина (розселення слов'ян і розвиток етнічних процесів, виникнення і розвиток Давньоруської держави, складання української середньовічної народності): «Трипільська культура на Київщині», «Золотий вінок Київщини», «Вишгородський історико-культурний заповідник» та ін.;

- традиції національного державотворення (козацтво в суспільно-політичних процесах другої половини XV — першої половини XVII ст., боротьба за збереження української автономії): «Козацькими шляхами Київщини», «Автор Гімну України», «На батьківщину гетьмана Івана Мазепи»;

- феномен національної державності та доблесті народу: «Місцями бойової слави», «Державний музей-заповідник "Битва за Київ у 1943 році"»;

- мистецька та літературна спадщина («Етнографічна мандрівка», «До Григорія Кочура (Літературна Київщина)», «Барвисте дерево Київщини: народна художниця Катерина Білокур», «Шевченко на Київщині» та ін.);

- археологічні цінності: «Добраничівська стоянка», «Трипільське коло»;

- національні традиції та гастрономічний туризм: «На гостини до пана Савки»;

- комбіновані пізнавальні маршрути: «Тисячолітня Германівка», «Прогулянка по Дніпру»;

- спортивно-оздоровчі маршрути: «Активний туризм (Кийлівська Асканія)»;

- інвентивні (подієві) заходи: «Міжнародний еко-культурний фестиваль "Трипільське коло"».

Рекомендовані туристично-еккурсійні напрями дають можливість Україні вийти на широкий інформаційний простір, гідно заявити про себе на міжнародній арені конкурентоспроможним туристичним продуктом.

Таким чином, розробка та введення в практику діяльності туристичних підприємств і організацій запропонованої системи туристично-еккурсійних маршрутів сприятиме не тільки підвищенню рівня цивілізованості та духовності нашого народу, але й зайде вагоме місце у числі пріоритетів України як рівноправного члена світового співтовариства.

Метою розроблення мережі туристичних маршрутів стали:

- популяризація культурно-історичних земель Трипільської цивілізації у взаємодії з утвердженням високих європейських стандартів розвитку культури та туризму;

- залучення до міжнародних туристичних маршрутів об'єктів культурної спадщини України;

- сприяння розвитку зеленого туризму у Київському регіоні;

- забезпечення якісного сімейного культурного відпочинку громадян України, що відповідає міжнародним стандартам;

- популяризація здорового способу життя, реалізація спортивно-оздоровчих заходів;

- реалізація освітніх програм, сприяння міжнаціональній та міжконфесійній толерантності та взаємодії;

- збереження і актуалізація національної мистецької спадщини;

- розвиток і підтримка етнотворчості;

- налагодження міжнародного культурного співробітництва;
- формування позитивного екологічного мислення, раціоналізації використання національних природних та антропологічних ресурсів; відповіальності за втручання в екосистему планети.

Таблиця 1

Перелік спеціальних туристичних маршрутів Київщини, що рекомендовані до проведення фінальної частини Чемпіонату Європи по футболу Євро-2012

№ 001-КО	«Музейна скарбниця Київщини»: історико-етнографічний маршрут
№ 002-КО	«Трипільська культура на Київщині»: історико-археологічний маршрут
№ 003-КО	«Золотий вінок Київщини»: історико-археологічний маршрут; Етнографічний маршрут
№ 004-КО	«Козацькими шляхами Київщини»: історико-культурний маршрут
№ 005-КО	«Визначні місця Поросся на Київщині»: мистецько-культурний маршрут
№ 006-КО	«Місцями бойової слави Київщини»: історико-патріотичний маршрут
№ 007-КО	«Голодомор 1932-1933 рр. на Київщині»: історичний маршрут
№ 008-КО	«Міжнародний еко-культурний фестиваль «Трипільське коло»: івентивний маршрут
№ 009-КО	«На батьківщину гетьмана Івана Мазепи»: історико-патріотичний маршрут
№ 010-КО	«Державний музей-заповідник «Битва за Київ у 1943 році»: історико-патріотичний маршрут
№ 011-КО	«На гостинині до пана Савки»: етнографічний маршрут
№ 012-КО	«Вишгородський історико-культурний заповідник»: історико-культурний маршрут
№ 013-КО	«До Григорія Кочура (Літератур-на Київщина)»: мистецький маршрут
№ 014-КО	«Тисячолітня Германівка»: історико-патріотичний маршрут
№ 015-КО	«Барвисте дерево Київщини: народна художнича Катерина Білокур»: мистецький маршрут
№ 016-КО	«Добранигівська стоянка»: історико-археологічний маршрут
№ 017-КО	«Шевченко на Київщині» історико-літераторний маршрут
№ 018-КО	«Стежками чемпіона: футболіст Андрій Шевченко»: івентивний маршрут
№ 019-КО	«Автор Гімну України»: історико-етнографічний маршрут
№ 020-КО	«Активний туризм»: спортивно-оздоровчий маршрут
№ 021-КО	«Прогулянка по Дніпру»: історико-познавальний маршрут
№ 022-КО	«Святині Київщини»: релігійний маршрут
№ 023-КО	«Ознайомлюючий візит до Чорнобильської АЕС»: наковий маршрут
№ 024-КО	«Чарівний Богуслав»: історико-краєзнавчий маршрут

Безумовно, Київщина — колиска української історії, культури, мови, творчості. «Серце» України — Київська область — дала початок розвитку трипільської, черняхівської та інших культур світового значення, а її історична спадщина, археологічні пам'ятки, мистецькі здобутки, природні і ландшафтні парки, народні традиції та обряди, що є джерелом зацікавлення туристів, і стали основою для формування туристичних маршрутів.

Ознайомлення з неповторним багатовіковим національно-культурним размахом Київщини сприятиме розширенню знань про окремі етапи та сторінки становлення й розвитку нашої держави як незалежної самобутньої країни, підтримуватиме інтерес до України, спонукатиме вшановувати закони, традиції та життєву практику наших громадян.

Література

1. Туристично-експкурсійне обслуговування. Туристичні послуги. Проектування туристичних послуг : Міждержавний стандарт ДЕСТ 28681.1-95. — [Чинний від 01.06. 1995]. — К. : Держспоживстандарт України, 1996. — 47 с. (Національні стандарти України).
2. Глобальний кодекс етики туризму / Документ, прийнятий в 1999 році на ХХIII Генасамблей Всесвітньої туристичної організації
3. Наказ МКТУ від 27.10.2008р. № 120 «Про організацію розроблення спеціальних туристичних маршрутів з урахуванням підготовки та проведення ЧЄ 2012» (Група розробників по Київській області : Михайліченко Г. І., Васильонок С. В., Кравченко А. М.). — Рекомендовано Міністерством культури і туризму України. — 2008.
4. Туристичні маршрути [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://www.tourism.gov.ua>
5. Бобровська О. Від Трипільської культури до сучасності. Відпочивайте в селах Київщини [Текст]. Путівник-довідник (до 110 річниці відкриття трипільської культури на Київщині) // О. Бобровська, О. Трачук, та ін. Київ, 2004. — С. 172.

Mихайліченко Г. І.

ТУРИСТИЧЕСКИЙ МАРШРУТ ИВЕНТИВНОГО ТУРИЗМА: ОБОСНОВАНИЕ СЕТИ МАРШРУТОВ ПУТЕШЕСТВИЙ

В статьи рассмотрено актуальные вопросы разрабатывания национальных туристических маршрутов путешествий ивентивного туризма. Как пример реализации методики и методологии проектирования национального туристического продукта, предложена сеть маршрутов путешествий по Киевской области, обоснование их содержательного наполнения.

Ключевые слова: туристический продукт, ивентивный туризм, сеть туристических маршрутов.

Mikhaylichenko G. I.

THE TOURIST PRODUCT OF EVENT-TOURISM: GROUND OF NETWORK FOR ROUTES OF TRIPS

The pressing questions of treatment of national tourist routes for event tourism trips are considered in the article. The network of trip routes on the Kievan area and argumentation of its contents essence as an example of realization of planning of national tourist product methods and methodology are proposed too.

Keywords: tourist product, event-tourism, network of tourist routes.

Розділ 4.
КРАЄЗНАВСТВО, КУЛЬТУРА І ТУРИЗМ

УДК 37.011(477)(092 О.Ольжич)

Юнко М. М.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧОСТІ
ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА ЯК ПІДВАЛИНИ ФОРМУВАННЯ
СУЧASНОЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ**

У статті проаналізовано основні аспекти виховної концепції О.Ольжича, розглянуто ідеал, мету, завдання та засоби національного виховання молоді у відповідності до вікових періодів становлення людини.

Ключові слова: національне виховання, націоналізм, «націоналістичне виховання», націоналіст, українське дошкілля, підлітковий вік, юнацтво.

Майже вісімнадцять років існує Україна як незалежна держава. Проте ѹ досі вона не набула чітких ознак сучасної цивілізованої країни. Чи не єдиною характерною рисою національного розвитку стала глибока криза, що охопила всі сфери життя. Основні джерела ѹ походження, на нашу думку, — відсутність, як не парадоксально, чіткої державної стратегії, невиразність політичної тактики державотворення. Країна розбудовує свою незалежність, не маючи адекватної сучасним реаліям ідеї національної держави, навколо якої б об'єдналося та виховувалося нинішнє та прийдешнє покоління.

Ймовірно, з огляду на це 27 жовтня 2009 року чотири міністерства України своїм спільним наказом затвердили нову Концепцію національно-патріотичного виховання молоді, де прописано, що в основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідаційний чинник розвитку суспільства і нації в цілому. І цим визнали, що проблема національного виховання в незалежній Україні сьогодні залишається такою ж актуальною як багато років тому. А науковий доробок українських педагогів і вчених підтверджує ѹ важливість у непростому процесі державотворення.

Спектр питань національного виховання, зокрема таких як сутність, мета та завдання національного виховання, національна свідомість, самосвідомість, кодекс цінностей виховання нації відображені у творчості О. Сухомлинської, П. Щербаня, М. Борищевського, К. Чорної, І. Тараненко та ін. Окрім означеної тематики, сучасна вітчизняна педагогічна думка прагне переосмислити відомі виховні концепції, які покладені в основу практичної реалізації концепції національно-патріотичного виховання молоді, зокрема такі як виховний ідеал Г. Ващенка, К. Ушинського, С. Русової тощо.

Проте дослідники визнають, що великою проблемою для нової генерації є таке виховання, яке має стати фундаментом для майбутнього світогляду українця. Тому предметом аналізу стає педагогічна спадщина української діаспори, представники якої постійно зверталися до українських національних традицій виховання, пропагуючи їх невичерпні можливості, відстоюючи їх пріоритетність перед вітчизняними та зарубіжними теоріями. Окремі аспекти означеної проблеми висвітлено в розвідках і

дослідженнях таких вчених як Л. Булаг, Ю. Заячук, З. Нагачевської, В. Білавич, О. Сухомлинської, В. Кременя.

Однак, поза увагою залишилася постать О. Ольжича, сина українського письменника Олександра Олеся (Кандиби), а праці з виховної тематики згадуються лише в контексті аналізу його публіцистичної творчості.

Про життя та творчість Олега Ольжича написано багато. Від початку 1990 р. на полицях книгарень у нашій країні з'явилися його поетичні збірки, вийшли з друку спогади про нього, як поета, археолога, борця за незалежність країни. Про нього висловлювалися таким чином: «Це була людина, яку освіта забезпечила енциклопедичними знаннями; розглядаючи питання українського матеріального та духовного життя, ця людина розробляла свій національний підхід» [5]. Така непохитна позиція О. Ольжича була покладена в його виховну програму для українства, створену в непростий історичний час, проте орієнтовану на майбутнє.

Отже, актуальність і стан дослідження проблеми дає підстави для висновку про те, що питання національного виховання у творчості О. Ольжича не було предметом спеціального дослідження.

Мета роботи — на основі наявних матеріалів проаналізувати мету, зміст, форми і засоби національного виховання у творчому доробку Олега Ольжича для використання в системі української освіти й виховання.

Як голова Культурної Реферантури ОУН, Олег Кандиба не міг обійти увагою таке важливе питання у житті будь-якого суспільства, як виховання підростаючого покоління. В 1941 році поет пише три програмні статті, присвячені виховній тематиці: «Українське дошкілля», «Виховання молоді», «Веселі ігрища молоді», які, на наш погляд, є не тільки публіцистикою митця, а й викладеною ним концепцією виховання. Проблеми виховання відображені і в його літературознавчих статтях, політологічних працях, статтях про культуру: «Два світорозуміння», «Войовнича неоклясика», «Українська культура».

Викладені виховні візії О. Ольжича зароджені тим світовідчуттям, що панувало серед покоління українських патріотів 20–30 рр. ХХ ст.

Проте не лише це спонукало О. Ольжича звернутися до питання виховання. Як відомо, ще в дитячому віці О. Кандиба разом зі своєю родиною переїхав до Праги, де навчався в Українському вільному та Карловому університетах. Європейську цінність свободи і величі людини добре засвоїв студент Ольжич. Сюди додався й досвід викладацької діяльності доктора Ольжича, який він набув, читаючи лекції на різних відділеннях Гарвардського університету в США, куди прибув у 30-х роках на запрошення цього закладу.

Олег Ольжич поділяє думку К. Ушинського про те, що виховання завжди має яскраво виражений національний характер. І, якщо немає людини взагалі, а є людина українець, росіянин, німець..., так немає виховання взагалі, а є виховання українське, російське, німецьке. Разом з тим, відповідаючи на запитання, яким повинно бути виховання, Олег Ольжич вважав, що свідомого українця можна виховати лише тоді, якщо підійти до виховання з націоналістичних позицій. Основою виховання, за переконаннями митця, є «націоналістичне виховання як молоді, так і цілого народу» [3].

Головною рисою «націоналістичного виховання» на думку Олега Ольжича, є «національність змісту і форми, позначена світоглядною чіткістю та натугою чуттєво-морального моменту, що характерно націоналізму» [3]. Мова йде про світоглядний фундамент для українця, про націоналізм, який, на думку Ольжича, здатен виховати свідомого українця, який має стати націоналістом. «Бо тільки націоналіст, — переконує О. Кандиба, достатньо сильний, щоб відстоїти своє, рідне, забезпечити йому тривалість у часі» [4].

Мета «націоналістичного виховання — це гармонійний, суцільний та сильний тип людини — Українця. Це не просто людина — українець, це нова людина, головними прикметами якої є відвага, непохитність, чистота» [4]. Битву за уми співгромадян, з яких ще треба було виховати дійсну українську націю, Олег Ольжич вважав головним завданням своєї культурної та наукової роботи.

По-європейськи освічений, раціональний у своїй науковій та творчій діяльності, Олег Ольжич постає перед нами як творець українського ідеалу виховання, «зрілого громадянина-націоналіста, повної (завершеної) людини і будівничого в одній із ділянок життя» [7]. Його ідеал виховання дуже співзвучний з тим, що вкладала європейська теоретична думка в сутність людини. Ольжич не просто це знат, розумів, а й демонстрував власною поведінкою. І навіть тоді, коли війна проявляла найгірші прикмети у людей, Ольжич намагався зберігати моральну чистоту — він стояв на позиціяхвищих моральних принципів і вимагав цього у своїх однодумців. Тому його моральний авторитет був високим. Гасло Ольжича — «Свобода народам — гідність людині» — ще раз підкреслило його європейську освіченість та готовність до боротьби за свободу свого народу.

Виховання, за Олегом Ольжичем, має становити «одну розвиткову лінію та продуману систему, в якій взаємопов'язані виховання родинне, виховання шкільне та виховна система молодничих формаций та всі інші суспільні чинники (дитяча преса і книжки, дитячий театр, кіно тощо)» [4].

Визначені мета, принципи, напрямки виховання, окреслений ідеал складають підвалини «націоналістичної теорії виховання», автором якої був Олег Ольжич.

Об'єкт виховання — діти та юнацтво. З них, за Олегом Ольжичем, має вирости майбутнє української держави. Тому подальші кроки автора концепції «націоналістичної педагогіки» спрямовані на дослідження вікових етапів виховання, визначення мети та засобів кожного із них. У програмній статті «Виховання молоді» Олег Ольжич, розглядаючи проблему виховання, виділяє три вікові періоди становлення людини: дошкілля — 4–7 років, доріст — підлітковий вік, юнацтво — 15–18 років.

Колискою націоналістичного виховання є українське довкілля — «українське не лише назвою і мовою, але змістом і формою. В його основі повинна лежати народність як підвалина національної культури взагалі» [4]. У цьому віці (4–7 р.) дитина має засвоїти ті особливості національного світовідчуття й моралі, які будуть її визначати протягом життя. Поет писав: «Духовний світ дитини повинен бути героїчно-романтичним. Плекаймо ж в неї волю, активність, мужність, справедливість, почуття обов'язку і відповідальності, дбаймо, щоб вона стала товариська, витривала» [4]. Духовний світ доповнює почуття краси, творча уява дитини.

У пошуках засобів виховання О. Ольжич звертається до української культури, бо «народня культура достарчає тут багато скарбу». Байки та казки, класична література й фольклор — це «бліскучі речі і той матеріал, який формує стійкий світогляд дитини» [3].

Важлива роль у дошкільному українському вихованні належить ігровим та образотворчим засобам. Українська культура багата на них. Народні дитячі ігри та забави супроводжуються піснями, які полішають глибокий слід у душі дитини та навіки зв'язують її з національною стихією. О.Ольжич перераховує відомі йому дитячі забави — «Перепілочка», «Зайчик», «Мак», «Гуси», «Вертеп» (ляльковий театр), які так потрібні українській дитині.

Слову, «слуханому і читаному» відводиться особливе місце в дошкільному вихованні, бо «народня словесність достарчає тут пребагатого скарбу з царини приказки, байки, казки, переказу». Воно, слово, формуватиме в дитини «культуру мови, тобто, її поправну та чисту мову» [4].

Олег Ольжич вважав, що становлення та розвиток українського дошкілля — це питання державної ваги.

Наступний етап виховання — виховання у віці доростання (8–14 р.). Тут, Олег Ольжич зосереджує увагу на національно-патріотичному вихованні, оскільки, у цьому віці дитина включається в «гуртове життя своїх однодумців». На цьому етапі важливими засобами виховання є:

- пізнання історичної традиції українського народу з її героїкою та романтикою;
- заняття у «доросткових організаціях», яких у тогочасній Україні не було. З цього приводу О. Ольжич писав: «У нас немає одностайногого типу такої організації. На Західних окраїнах це ще не оформлені відділи виховання молоді».Хоча за кордоном вже працювали такі потужні структури, як «Пласт європейської еміграції» та «Гурути доросту» при школах та відділах Українських Молодих Націоналістів;
- історична пісня (колядка, козацька пісня та дума, патріотичні ігри).

На цьому етапі виховання слід дбати, щоб засвоюваний матеріал був доступний, вартісний та виховний.

Особливе місце в педагогічній концепції О. Ольжича посіли питання виховання юнацтва (15–18 р.). В цьому віці відбувається остаточне формування особистості і характеру, а тому це найвідповідальніший відтинок виховної роботи. Молода людина, вважає О. Ольжич, «має жити вже повно у світі сучасності і дійсності» [4].

В статті «Весняні ігрища молоді» автор постає як знавець народної традиції, вбачаючи в ній могутній виховний потенціал. Популярні обрядові змагання та ігрища виховують фізичну та моральну стійкість, рису, яка є необхідною саме молодій людині. О. Ольжич детально аналізує відомі йому традиції та звичаї українського народу та їх виховний потенціал, а саме, Зимовий сонцеворот, Свято весни, Сонце зворот літній, Купальське свято, Обжинкову традицію та інші.

На цьому етапі молоду людину виховує:

- школа (тут набуваються загальні знання та повний образ української національної традиції, знання своєї землі, історії, літератури);
- молодіжна організація (гартує світоглядно-моральну та фізичну стійкість);
- лектура і самостійна праця (формують інтелектуальне та естетичне виховання). При цьому, самостійне відвідування лекцій є обов'язковим, оскільки «культурно-історичні та суспільствознавчі лекції дають знання про перспективу історичного розвитку людства, природничі — розвивають істоту світобудови та шлях власної творчої експансії в житті»;
- музика, театр і спорт (невід'ємні частини загальної виховної програми юнацтва).

Загалом, на думку Олега Ольжича, виховання — це не створена на папері модель для абстрактної людини, а «безперервна система розвитку людини — Українця» [4]. Її важливими елементами є народне, духовне, художнє, патріотичне та духовно-фізичне виховання.

Розмірковуючи над запропонованою Олегом Ольжичем концепцією «націоналістичного виховання» можна зробити висновок про те, що вона, з одного боку, виступає як природна форма удосконалення особистості на основі засвоєння нею глибинних пластів української духовності, а з іншого — як потужній чинник відродження національної свідомості та ідентичності української нації, без чого вона залишиться в історії лише «простою людністю».

Література

1. *Баган О.* Апофез духу (Ідея і чин Олега Ольжича) [Текст] / О. Баган, З. Гузар, Б. Червак Лицарі духу. — Дрогобич : Відродження, 1996. — С. 49—66. — ISBN 5-7707-7766-4.
2. *Жулинський М.* Той, що серце обернув у сурму [Текст] / М. Жулинський // Культура і життя. — 1997. — № 42. — С. 3.
3. *Іванишин П.* Олег Ольжич про освіту і виховання / 1931–1942 pp. / [Текст] // П. Іванишин. Олег Ольжич — герольд нескореного покоління. — Дрогобич : Відродження, 1996. — С. 153–158. — ISBN 5-7707-8452-0.
4. *Ольжич О.* Виховання молоді [Текст] / Ольжич О. Незнаному Воякові. К., 1994. — С. 134.
5. *Сверстюк Є.* Високий дух офіри: Про Олега Ольжича (Кандибу) 1907–1944 pp. [Текст] // Ольжич О. Вибрані твори. — К : Смолоскип, 2007. — С. 5–23. — ISBN 978-966-8499-63-0.
6. *Слабошицький М.* Доля і музика Олега Ольжича [Текст] // ОУН: Минуле й майбуття. — К : Фундація ім. О. Ольжича, 1993. — С. 69–75. — ISBN 5-7707-53-22-6.
7. *Червак Б.* Виховний ідеал Олега Ольжича [Текст] / Б. Червак // Основа . — 1995. — № 13–14. — С. 5–6.

Юнко М. М.

**КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ ВОСПИТАНИЯ
В ТВОРЧЕСТВЕ ОЛЕГА ОЛЬЖИЧА
КАК ФУНДАМЕНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ
СОВРЕМЕННОЙ СТРАТЕГИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ**

В статье проанализировано основные аспекты воспитательной концепции О. Ольжича, рассмотрено идеал, цель, задание и средства национального воспитания молодежи в соответствии возрастных периодов становления человека.

Ключевые слова: национальное воспитание, национализм, «националистическое воспитание», националист, украинское дошкілля, подростковый возраст, юношество.

Junko M. M.

**CONCEPTUAL PRINCIPLES OF EDUCATION IN OLEH OLZHICH'ES
CREATION AS FOUNDATIONS OF FORMING
OF MODERN STRATEGY OF NATIONAL EDUCATION**

The article analyzes the principal aspects of the educational concept developed by Oleh Olzhych, considers the ideal, aim, tasks and methods of national upbringing of the youth with regard to human young age periods.

Key words: national upbringing, nationalism, nationalistic upbringing, nationalist, Ukrainian pre-school education, adolescence, youth.

УДК 94 (477.8) 19

Вісун В. В.

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ
В 20–30-Х РОКАХ ХХ СТ.**

У статті досліджуються форми і методи культурно-просвітницької діяльності українських кооперативів у Волинському воєводстві в 20–30-х роках ХХ ст. Висвітлюється співпраця кооперативних організацій з національними громадськими товариствами: «Просвітою», «Рідною школою», «Союзом українок», «Сільським господарем». Українська кооперація розглядається як впливова економічна і політична сила, яка забезпечувала підтримку процесові становлення національної свідомості українців, їхній боротьбі за громадянські та політичні права, за економічну самостійність і політичну незалежність.

Ключові слова: українська кооперація, кооперативний рух, Західна Україна, культурно-освітня діяльність кооперативів, громадсько-політичне життя, культура господарювання.

Розбудова української демократичної держави вимагає докладного вивчення досвіду наших попередників у всіх сферах громадсько-політичного та господарського життя України в минулому. З цього приводу заслуговує на увагу, зокрема, досвід західноукраїнської кооперації в 20–30-х роках ХХ століття. Українські кооперативи провадили не тільки господарську й організаційну, але й культурно-просвітню роботу, були вагомим чинником повсякденного життя конкретної людини, а відтак відіграли чималу роль у формуванні новочасної української національної свідомості. У цьому сенсі вивчення українського кооперативного руху належить до важливих проблем національної історії, дозволяє збільшити повноту та об'єктивність її відтворення. Мета роботи полягає у відтворенні цілісної картини культурно-просвітньої діяльності українських кооперативів на Волині у міжвоєнний період ХХ ст., її специфічних рис та регіональних особливостей за умов дискримінаційної політики польського уряду.

В останні десятиліття значно зросі інтерес до проблем західноукраїнського кооперативного руху. Насамперед, відзначимо дослідження науковців Львівської комерційної академії на чолі з професором С. Гелеєм [9], а також дисертаційні роботи З. Струк [20], Г. Шевчук [23], Т. Вісіної [2], Л. Дрогомирецької [4]. Вивчали західноукраїнську кооперацію польські історики: М. Сусь [25], З. Чуга-Роліч [24] та ін. Незважаючи на незаперечні успіхи дослідників у вивченні кооперативної тематики, проблеми громадської та культурно-просвітньої діяльності українських кооперативів на Волині потребують комплексного і ґрунтовного дослідження.

Після закінчення Першої світової війни та національно-визвольних змагань у першій половині 20-х років, у Волинському воєводстві почала відроджуватися система українських кооперативів. Проте цей процес йшов надто повільними темпами. В цей же час відродження кооперації південно-східних воєводств Другої Речі Посполитої, очолюване Ревізійним союзом українських кооперативів (РСУК) у Львові — центрі західноукраїнської кооперації, відбувалося інтенсивніше. Тому для об'єднання зусиль та інтересів галицької і північно-західної кооперації у 1927 р. створили спеціальний інспекторат РСУК у м. Луцьку [25, 40]. Після об'єднання ревізійний союз проаналізував господарський стан діючих українських кооперативів. 8 липня 1928 р. у м. Кременці відбулися XI загальні збори уповноважених повітових союзів кооперативів Волині, на які прибув представник РСУК у Львові інспектор Л. Кобилянський [7, 3]. На цих зборах прийняли програму систематичної організаційно-інструкторської та культурно-просвітницької праці кооперативних організацій, яка зводилася до трьох основних напрямків:

- піднесення загальноосвітнього і культурного рівня учасників кооперативного руху та ширших верств суспільства;
- розповсюдження кооперативної ідеї;
- підготовка фахових робітників в кооперації.

Діяльність кооперативних організацій у сфері просвітництва розпочинавалася організаторами кооперативного руху не тільки як засіб піднесення культурно-освітнього рівня українського населення, але й як необхідна умова успішного розвитку самої кооперації. Усвідомлення завдань кооперації, обумовлених рівнем і потребами національного розвитку української спільноти в умовах чужоземного поневолення, допомогло західно-українським кооператорам знайти адекватні форми діяльності в культурно-освітній сфері. Найголовнішими серед них були: видавництво українських книг і кооперативної періодики; бібліотечна справа; організація культурно-освітніх заходів; проведення освітньо-кооперативних курсів; заснування фахових шкіл; матеріальна підтримка національних товариств і об'єднань та ін. Впровадження цих завдань відбувалось через такі культурно-освітні установи, як кооперативні читальні, книгозбирні, народні будинки, театри, школи та інші національні громадські товариства, передусім: «Просвіту», «Сільського господаря», «Рідну школу», «Союз українок» [14, 193].

Просвітницька діяльність кооперативних організацій спрямовувалася на піднесення загальноосвітнього рівня українського населення. На кінець 20-х років ХХ ст. 29,2 % населення у Львівському воєводстві, 46 % — у Станіславському, 39,3 % — у Тернопільському, 68,8 % — у Волинському, 71 % — у Поліському залишалися неписьменними і ця обставина стала суттєвим гальмом національно-культурного і економічного розвитку краю. Щоб підняти загальний рівень грамотності українців, при кооперативах та первинних осередках «Просвіти», «Рідної школи», «Союзу українок» створювалися спеціальні гуртки з ліквідації неписьменності. Проте головним у просвітницькій діяльності української кооперації була підготовка висококваліфікованих кооперативних кадрів. Насамперед, організовувалися різноманітні курси для підготовки низової ланки кооперативних товариств. В листопаді — грудні 1928 р. відбулися двотижневі агітаційні курси у Володимири, Сарнах, Киселіні, Вишневцю, Степаню, Кобрині, які закінчили 179 слухачів [11, 80]. Одночасно у Ковелі діяли місячні курси для 35 кооперативних працівників товариств першого ступеня. На курсах викладали інструктори РСУК: Л. Лобачевський, О. Кіцера, О. Зибенко, начальник філії «Народної торгівлі» в Луцьку І. Мацик [13, 5]. Кооперативні курси організовували товариства: «Сільський господар», «Маслосоюз», «Просвіта», «Рідна школа», а також окружні союзи кооперативів. З 1928 р. у м. Луцьку відкрились двомісячні кооперативно-господарчі курси для підготовки сільських кооперативних працівників [9, 318]. Результативність роботи курсів високо оцінювали самі курсанти. Так, у грудні 1928 р. дирекція РСУК отримала лист-подяку такого змісту: «Ми, нижче підписані слухачі кооперативних курсів в Ковелі на Волині, шлемо щиру подяку за улаштування курсів і бажаємо РСУК мати великі засоби для улаштування таких курсів, як наші, щоб ширші кола українського населення, а особливо селяни, могли добути собі освіту в кооперативнім напрямку! Ми всі будемо старатись освідомлювати своїх близьких людей і завше з вдячністю будемо пам'ятати про РСУК, який нам дав можливість добути певне знання і захопив нас всіх ідеєю кооперації. Бажаємо РСУК надалі інтенсивної праці! Ковель, 14 грудня 1928 р.» [10, 79].

Слід зазначити, що розповсюдження української кооперативної ідеї та проведенню кооперативних курсів активно протидіяла польська влада. Навчання відбувалося під постійним контролем з боку місцевих органів адміністрації та держбезпеки. Якщо траплялися відхилення від навчальних планів і програм курсів, то відразу слідували заува-

ження і курси могли заборонити. Нерідко місцева влада взагалі не допускала улаштування кооперативних курсів, а волинський воєвода у 1929–1930 рр. не дозволяв проводити курси взагалі без будь-яких пояснень [16, 104]. Представники владних структур часто вдавалися до відвертих провокацій у цій сфері. Так, на початку 1925 р. в Луцьку поліція заарештувала всіх слухачів кооперативних курсів, влаштованих «Просвітою», звинувативши їх в «антидержавній» пропаганді. Щоб виправдати цей акт, польська преса оголосила їхніх учасників «небезпечними агітаторами», які пройшли спеціальну підготовку у Харкові та приїхали до Польщі для «проведення підривної роботи», хоч усі вони були мешканцями навколошніх сіл. Подібні випадки трапилися 1928 року у Ковелі, де слухачі кооперативних курсів були заарештовані за звинуваченням в антидержавній діяльності [10, 80].

Для керівництва кооперативною роботою на місцях необхідні були кваліфіковані фахівці. Спеціалістів середньої ланки готували чотирирічна кооперативна гімназія у Кременці; однорічні школи в Яворові та Стрию, рільнича школа товариства «Просвіта» в Миловані; сільськогосподарський ліцей у Черніці [15, 259]. Товариство «Просвіта» відкрило у Львові приватну Торговельну школу, де викладалися кооперативні дисципліни. За її зразком у Луцьку у 1927 р. утворили Кооперативну академію, яка готувала біля 300 слухачів за рік [12, 3]. Фаховими кадрами вищої категорії українські кооперативні установи поповнювалися за рахунок випускників економічно-кооперативного факультету Українського технічно-господарського інституту при Українській господарській академії в Подебрадах (Чехословаччина) [5, 4].

Важливим напрямком культурно-освітньої діяльності українських кооперативних організацій стала пропаганда і поширення кооперативної ідеї, з метою залучення широкої громадськості до кооперативного руху. В ролі важливих речників організаційного та ідеологічного розвитку української кооперації виступали періодичні кооперативні видання. Від 1924 р. постійним друкованим органом РСУК був тижневик «Господарсько-кооперативний часопис». Його наклад становив 4 тис. примірників. Члени кооперативів могли знайти на його сторінках різноманітні поради та інструкції, правові та фахові консультації, звіти загальних зборів центральних кооперативних установ, відомості про передовий досвід кращих кооперативів, а також статті з кооперативної теорії, історії кооперативного руху в Україні та за її межами. Журнал «Кооперативна республіка» виходив з 1928 по 1939 рр. тиражем 850 примірників. Публікувалися статті з питань економічної діяльності кооперативів, з історії, теорії та практики кооперативного життя. В міжвоєнний період у Західній Україні виходили ще й такі кооперативні видання, як «Кооперативна родина», «Календарець українського кооператора», «Кредитова кооперація» та ін. Свої друковані органи мали фахові кооперативні осередки: «Маслосоюз» (журнал «Кооперативне молочарство»), «Центрбанк» (часопис «Кредитова кооперація»). Товариство «Сільський господар» видавало одноіменний часопис з двотижневиком «Сільськогосподарська кооперація», а також місячники «Український пасічник» і «Сад і город». Зацікавлюючи широке коло громадськості, періодична преса стала важливим фактором розвитку кооперативно-культурного просвітництва. У 1931 р. кооперативи - члени РСУК передплачували 3368 примірників різних часописів [6, 34]. Слід зауважити, що через адміністративні перешкоди обсяги розповсюджуваних кооперативних часописів у північно-західніх українських воєводствах були надзвичайно малими. Належне пояснення цьому факту знаходимо у розпорядженні волинського воєводи від 30 серпня 1935 р., згідно якого продаж часописів на Волині міг здійснюватися лише за дозволом повітових адміністративних властей [22, 13]. У відповідності з ним, в 1935–1939 рр. деякі староства стали обмежувати або й взагалі забороняти

продаж у книгарнях і кіосках українських часописів. Незважаючи на це, кооперативна періодика стала каталізатором масового просвітництва українського населення, підвищення його культурно-освітнього рівня.

Окрім періодики видавалася книжкова продукція: посібники практично-методичного спрямування, підручники для потреб «вищої освіти», методична література для кооперативних організаторів і торговельних референтів, інструктивні матеріали для ведення кооперативних курсів, а також книги теоретично-ідеологічного змісту. Книги друкували кооперативні організації різних рівнів. У 1938 р. РСУК мав 12 спеціалізованих видавничих кооперативів [18, 26]. До масового читача книжки потрапляли через мережу «кооперативних бібліотечок», які до кінця 1929 р. мали майже 43 % українських кооперативів [17, 1]. Солідною базою для підвищення кваліфікації кооператорів у Львові стала центральна бібліотека, яка мала близько 4000 книжок на кооперативну, соціально-економічну тематику, а також різноманітну періодику, в тому числі й закордонну [9, 318]. У залученні населення краю до української книги велику роль відіграли так звані «мандрівні бібліотеки», в яких було по 60–63 книг. Вони надсилалися до кооперативних організацій терміном на 3–6 місяців, щоб бажаючі могли ознайомитися з представленою літературою [8, 18]. Фонди кооперативних бібліотек поповнювали українські видавничі кооперативи, а також кооперативні книгарні. На Волині найкращою була книгарня у Кременці, яка тільки у 1926 р. продала 26 комплектів дешевих бібліотек та понад 1050 примірників книжок. Проте, в листопаді 1927 р. поліція закрила її, закидаючи «зв’язки із Товариством ім. Т. Шевченка у Львові». Тісні стосунки зі Львовом також підтримувала книгарня «Наша культура» у Рівному. Вміло налагодила роботу заснована у 1923 р. кооперативна книгарня у Дубно, яка у 1925–1926 рр. продавала по тисячі книжок та 150–170 часописів щомісячно [19, 65].

Ефективним засобом пропаганди кооперативних ідей були кооперативні свята. Вони надзвичайно урочисто проводились 30 вересня на свято св. Софії. Як правило, свята розпочиналися Богослужінням, церковними відправами, потім відбувались маніфестаційні походи, проводились урочисті акаадемії, виголошувалися патріотичні промови, читалися реферати, декламувалися національно-патріотичні вірші, а на завершення проходили концерти, вистави тощо. Кооперативні свята формували в українців почуття гордості за власний народ, сприяли піднесення національної свідомості. За характером проведення кооперативних свят пильно стежили поліція та місцеві чиновники, а на Волині у 1929–1930 рр. воєводський уряд зовсім заборонив українцям проведення кооперативних свят [16, 103].

Для пропаганди кооперативної ідеї використовувалися й новітні методи. Зокрема, в кінці 20-х років з цією метою почали широко використовувати радіо [3, 8], а в кінці 30-х років започаткували «фільмову пропаганду». У 1936–1938 рр. за сценарієм Р. Купчинського і В. Софоніва-Левицького створили фільм «До добра і краси» про кооперативне життя українського села. 18 березня 1939 р. у Львові було засновано перший «фільмовий кооператив» «Добро і краса» [21]. Українські кооперативні установи проводили різноманітні культурно-освітні заходи. Лише у 1931 р. 218 кооперативів організували для населення 480 лекцій та 223 вистави і концерти [6, 34]. Окрім цього кооперативні організації виступали меценатами у сфері української культури, науки і освіти.

Таким чином, культурно-просвітницька робота у 1920–1939 рр. стала одним з пріоритетних напрямів діяльності українських кооперативних організацій. Спектр її форм впродовж досліджуваного періоду постійно розширювався, вдосконалювались засоби її проведення. Завдяки неухильному зростанню видавничих обсягів кооперативна преса та різнопланова література відіграли вагому роль у кристалізації національної свідомості

та підвищенні рівня господарської культури і знань західних українців. Постійні перепони з боку польської влади перешкоджали реалізації величезного культурно-просвітницького потенціалу української кооперації на Волині. Втім, реальні здобутки та нагромаджений досвід праці у цій царині підносять значення культурно-громадської діяльності кооперативів як унікального самобутнього явища в історії національної культури та суспільного розвитку українського народу.

Література

1. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху. — Нью-Йорк, 1964. — 624 с.
2. *Вісина Т.* Український кооперативний рух у Волинському воєводстві в 20–30-х роках ХХ ст. Автореф. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 2002. — 18 с.
3. Господарські вісти з краю // Господарсько-кооперативний часопис. — 1928. — Ч. 8. — С. 8.
4. *Дрогомирецька Людмила Романівна.* Українська кооперація у громадсько-політичному житті Західної України (1920–1939 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2004. — 238 арк.
5. Економічна освіта й українська кооперація // ГКЧ. — 1935. — Ч. 42. — С. 3–5.
6. *Жук А.* Українська кооперація в Польщі. — Львів, 1934. — 38 с.
7. Засідання Головного Комітету Організації Кооператив у Луцьку // ГКЧ. — 1928. — 13 червня. — С. 1–3.
8. Звідомлення з діяльності Ревізійного союзу українських кооператив за час від 1 січня до 31 грудня 1936 р. — Львів, 1937. — 37 с.
9. Історія кооперативного руху. — Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. — 410 с.
10. *Кіцера О.* Кооперативна освіта (підсумки двомісячної кооперативно-освітньої праці на північно-західних землях) // Кооперативна республіка. — 1929. — Ч. 2. — С. 79–82. — ISBN 5-7702-1164-4.
11. Кооперативна освіта // Кооперативна Республіка. — 1928. — лютий. — Ч. 2. — С. 79–82.
12. Кооперативний рух в Луцькому повіті // ГКЧ. — 1928. — 2 травня. — Ч. 18. — С. 3–4.
13. Кооперативні курси // ГКЧ. — 1928. — 1 лютого. — Ч. 5. — С. 4–5.
14. Культурно-освітня діяльність кооперації // Кооперативна Республіка. — 1928. — травень. — Ч. 5. — С. 186–193.
15. Наша перша кооперативна школа // Кооперативна Республіка. — 1938. — Ч. 9. — С. 259.
16. *Острівський В.* Кооперація на північно-західних землях (Волинь, Полісся й Холмщина) / В кн.: Ювілейний альманах Центросоюзу в 30-ліття. — Львів, 1931. — С. 89–105.
17. Поширюймо книжку на селі // Господарсько-кооперативний часопис. — 1929. — Ч. 40. — С. 1.
18. *Пришляк Я.* Шляхами кооперації — до економічного відродження України. — Монреаль–Стрій, 1994.
19. *Савчук Б.* Волинська «Просвіта». — Рівне : Ліста, 1996. — 147 с.
20. *Струк З.* Українські виробничо-торгівельні кооперативи в Західній Україні (1921–1939 рр.): Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. / Львівський національний університет ім. І. Франка. — Львів, 2001. — 18 с.
21. Українська фільмова кооперація основана // Господарсько-кооперативний часопис. — 1939. — Ч. 14. — С. 9.
22. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. — Ф. 344. — Оп. 1. — Спр. 78. — Статті та повідомлення Барана С., Великановича Д. та ін. про політичне і соціально-економічне становище українського населення. — 1938–1939 рр. — 100 арк.
23. *Шевчук Г.* Фахово-господарська та культурно-освітня діяльність товариства «Сільський господар» (1899–1944) : Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01. / Львівський національний університет ім. І. Франка. — Львів, 2006. — 18 с.
24. *Chyra-Rolicz Z.* Pod spoldzielczym sztandarem. Z dziejow spoldzielczości polskiej do 1982 r. — Warszawa : Wydawnictwo Spoldzielcze, 1985. — 310 s.
25. *Sycz M.* Spoldzielczosc ukraainska w Galicji w okresie II wojny swiatowej. — Warszawa : B.w., 1997. — 324 s. — ISBN 83-908538-0-9.

Висын В. В.

КУЛЬТУРНО ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКИХ КООПЕРАТИВОВ В ВОЛЫНСКОМ ВОЕВОДСТВЕ В 20–30-Х РОКАХ ХХ СТ.

В статье исследуются формы и методы культурно просветительской деятельности украинских кооперативов в Волынском воеводстве в 20–30-х годах XX ст. Освещается сотрудничество кооперативных организаций с общественными национальными обществами: «Просветительством», «Родной школой», «Союзом украинок», «Сельским хозяином». Украинская кооперація рассматривается как влиятельная экономическая и политическая сила, которая обеспечивала поддержку процессу становления национального сознания украинцев, их борьбе за гражданские и политические права, за экономическую самостоятельность и политическую независимость.

Ключевые слова: украинская кооперація, кооперативное движение, Западная Украина, культурно-образовательная деятельность кооперативов, общественно-политическая жизнь, культура ведения хозяйства.

Visin V. V.

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF THE UKRAINIAN COOPERATIVE STORES IN THE VOLYN PROVINCE THE 1920-30 IES.

The thesis studies the forms and methods cultural and educational activity of the Ukrainian cooperative in the Volyn province in the 1920-30 ies. It studies the cooperation of cooperative organizations with national social organizations: «Prosvita», «Ridna Schkola», «Soyuz Ukrainok», «Silsksy Hospodar». The Ukrainian cooperation is regarded as the influential economic and political power that had ensured the support of the formation of the Ukrainians' national self-consciousness, their struggle for the social and political rights, for the economic and political independence.

Key words: Ukrainian cooperation, cooperative movement, West Ukraine, cultural and educational activity, social and political life, economic culture.

УДК 947.084.3/6 (477.82)

Мартинюк Я. М.

УЧАСТЬ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ В РОЗБУДОВІ МІСТ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939 РР.)

Стаття присвячена дослідженням інституту місцевого самоврядування, котрий функціонував на Волині у міжвоєнний період. У роботі, на основі аналізу опублікованих і архівних джерел, наукової літератури висвітлено основні напрями і форми діяльності самоврядних інституцій у галузі розбудови міст Волинського воєводства. З'ясовано наслідки діяльності самоуправ у краї, показано здобутки та прорахунки у їх роботі.

Ключові слова: Волинське воєводство, територіальне самоврядування, міське самоврядування, гміна, повіт, сеймик, магістрат.

У другій половині 1930-х рр. Волинське воєводство перетворилось на великий будівельний майданчик. Правові підстави для міського будівництва надавало розпорядження, видане міністерством громадських робіт Речі посполитої 7 липня 1919 р. [2, 34]. Головною метою цього розпорядження було забезпечення гарантованого впливу самоуправ на хід і розвиток міського будівництва, з одного боку, та кваліфікованого його здійснення — з іншого. Єдиною умовою, при дотриманні якої державна адміністрація могла доручити керівництво будівельними справами органам самоврядування, було створення так званих технічних служб, очолюваних спеціалістами-архітекторами, затвердженими міністерством громадських робіт. Така специфічна галузь як будівництво потребувала, звичайно, кваліфікованих фахівців та відповідним чином організованих інституцій.

Основний обсяг питань у будівельній галузі покликані були вирішувати повітові архітектори як кваліфіковані та компетентні спеціалісти. До їх обов’язків належало: затвердження проектів та надання дозволу на проведення всіх будівельних робіт; здійснення технічного контролю за реалізацією проектів забудови не виділених з повіту міст; нагляд за існуючими приватними будівлями, а також за всіма архітектурно-будівельними роботами, котрі виконуються міськими та сільськими гмінами повіту; надання професійної допомоги міським та сільським гмінам у будівництві [2, 34]. У Луцьку, Рівному та Ковелі, тобто так званих містах, виділених з повіту, за дозволом міністерства громадських робіт обов’язки повітового архітектора міг виконувати міський архітектор.

Виділені міста, згідно із законодавством, обов’язково повинні були мати також «належним чином організовані» будівельні управління як органи наглядової влади першої інстанції [2, 35]. Всі функції їм передавалися воєводською дирекцією громадських робіт — останньою інстанцією у вирішенні місцевих будівельних та архітектурних питань. Саме дирекція здійснювала нагляд за діяльністю повітових та міських архітекторів, будівельних управлінь виділених міст та надавала фахову допомогу в будівництві гмінним самоуправам. Наприклад, 4 березня 1930 р. луцький повітовий староста в листі до воєводського управління повідомляв, що «напередодні весняного сезону санітарний стан міста Луцька є загрозливим», звернули особливу увагу на нездовільний стан бруківки та недотримання плану забудови міста. З огляду на це, воєводська дирекція громадських робіт запропонувала магістрату «з метою впорядкування вулиць і дворів, а також усунення недоліків у забудові Луцька» провести засідання з участю представника дирекції, на якому було б опрацьовано загальний план розвитку міського будівництва [6, 4].

Отже, міське будівництво у воєводстві здійснювалося згідно із спеціально розробленими планами. Першим кроком міських властей був обмір, а потім врегулювання забудови вулиць і площ. Ця робота завершилася в усіх повітових містах ще до початку великої економічної кризи. До 1929 р. технічну документацію було виготовлено у Луцьку,

Рівному, Острозі, Кременці, Ковелі, Олиці і Здолбунові [9, 60]. Однак це стосувалось і містечок, і навіть сіл воєводства: «Необхідно виконувати спрощені плани вимірювання сіл, щоб забезпечити їх належну забудову, що має особливе значення з точки зору гігієни та протипожежної безпеки. Витрати, пов’язані з цим, можуть становити 200-300 злотих на село» [3, 5].

До розробки та втілення будівельних планів міські гміни приступили лише в 1929 р., керуючись при цьому розпорядженням міністра громадських робіт [3, 4]. Одним із перших кроків міських владей був обмір та врегулювання забудови вулиць та площ. На засіданні воєводської технічної ради, яке відбулося 17 листопада 1931 р. під керівництвом директора громадських робіт інженера Ф. Ксежопольського було прийнято рішення, що «рада визнає справу обміру міст справою першочерговою, необхідною з огляду на потреби міського господарства, важливість якої є не меншою порівняно з іншими завданнями» [7, 38]. Одночасно наголошувалося, що на території Волинського воєводства обміру найбільше потребували такі міста, як Ковель (вартість обміру 130 тис. злотих), Володимир (63 тис. злотих), Кременець (41 тис. злотих), Дубно (68 тис. злотих) і Здолбунів (22 тис. злотих) [7, 37].

Отож, уже в перше повоєнне десятиліття у всіх містах Волині проводилися роботи щодо брукування вулиць і викладення бетонних тротуарів. Наприклад, у Луцьку було оновлено 40 тис. м² бруківки і покладено 21 тис. м² нової, прокладено 13 тис. м² тротуарних плит. В Здолбунові — 40 тис. м² бруківки і 11 тис. м² тротуарів, в Олиці відповідно 7,5 тис. м² і 1,5 м², в Острозі близько 2,5 км бруку [6, 91]. Роботи щодо брукування вулиць велися безпосередньо аж до початку Другої світової війни.

Поряд з цим проводилися роботи для покращення загального вигляду міст. Насамперед закладалися парки, сквери, вулиці зasadжувалися деревами, а на завершальному етапі будувалися рекреаційні зони і спортивні майданчики. Зокрема, в 30-ті роки був закладений парк площею 5 га у Ковелі, на території якого споруджено стадіон, парашутну вежу, байдарочну трасу, а також збудовано стадіон і пляж у Костополі [9, 58].

Одним із завдань, які поставила державна адміністрація перед самоврядуванням, була активна робота для покращення санітарного стану міст та сіл воєводства (закон від 19 липня 1919 р.). У зв’язку з цим гміни зобов’язані були піклуватися про чистоту повітря, ґрунту, води, гігієну помешкань і т. п.

Передусім необхідно було звернути увагу на ті засоби, котрі б запобігали виникненню та поширенню інфекційних захворювань. Це передбачало насамперед забезпечення населення придатною для вживання питною водою, тобто водогоном, а також будівництво каналізаційної мережі; створення низки гігієнічних закладів для громадського користування (лазень, туалетів і т. п.); утримання в належному санітарному стані міських торгів, ринків, боєнь.

Усі ці заходи були необхідними з огляду на те, що санітарний стан населених пунктів воєводства залишався на досить низькому рівні. Наприклад, у січні 1928 р. міністерство внутрішніх справ Речі Посполитої надіслало повідомлення волинському воєводі про те, що «під час своєї останньої подорожі пан міністр пересвідчився в тому, що в Ковелі санітарний стан міста дуже поганий, а тому міська господарка створює враження погано спланованої» [4, 19]. А в місті Рівному з 28 по 29 вересня 1928 р. працювала воєводська санітарна комісія, котрій під час роботи вдалося оглянути 50 приміщень, зокрема магістрату, міської бойні, поштово-телеграфної служби, вокзалу, декількох ресторанів і пекарень, готелю, а також міського ринку. Комісія склали 27 протоколів за утримання в антисанітарному стані приміщень та прилеглих до них територій, в тому числі магістрату та телеграфу: «Особливо слід підкреслити, що магістрат міста Рівного, який зобов’язаний з огляду на законодавство піклуватися про санітарний стан міста, не

проводить в цьому напрямку інтенсивної роботи, доказом чого є занедбаний стан самого будинку та подвір'я магістрату, а також ринкової та інших площ міста» [4, 44].

У цьому ж році під час санітарної ревізії Луцька було виявлено, що магістрат явно ігнорує розпорядження адміністрації, видані з метою покращення санітарного стану міста, в той час як «бокові вулиці в переважній своїй більшості незабруковані, заболочені та засмічені... Місце стоянки підвід не приирається належним чином. Очищення вулиць від сміття здійснюється не у вказані у відповідному циркулярі години, що спричиняє курячу під час вуличного руху. Міські будинки не ремонтуються і знаходяться в занедбаному стані. Подібний стан речей є недопустимим, тому що він негативно впливає на здоров'я населення і спричиняє поширення інфекційних захворювань» [4, 51].

Досить поширеними були випадки спалаху епідемій інфекційних захворювань, спричинених відсутністю придатної для вживання питної води. Запобігти цьому повинно було будівництво коштом самоуправ мережі громадських криниць. Вартість спорудження навіть однієї криниці була досить високою і становила, наприклад, у 1938 р. 10 тис. злотих. Саме тому кількість приватних криниць була значно більшою, ніж громадських, побудованих органами повітового самоврядування. Наприклад, на території Горохівського повіту було 9400 приватних колодязів і лише 96 громадських [10, 94].

Однією із державних інстанцій, зобов'язаних стежити за належним санітарним станом міст, була поліція. Саме згідно із донесеннями її комісаріатів воєводське управління видавало розпорядження самоуправам про доцільність вживання тих чи інших санітарних заходів. Наприклад, 6 жовтня 1927 р. ковельське старство доводило до відома Волинського воєводського управління: «Передаємо донесення комісаріату державної поліції в Ковелі і одночасно доповідаємо, що неодноразово нагадували магістрату про необхідність доведення до належного санітарного стану площ і вулиць міста, очищення яких належить до компетенції магістрату» [8, 10]. У відповідь на це міське самоврядування, виконуючи розпорядження державної адміністрації, розпочинає у 1927 р. власним коштом будівництво в Ковелі каналізаційної мережі, водогону та артезіанських свердловин, брукування його вулиць та площ.

В кінці 20-х рр. органи міського самоврядування розпочали будівництво каналізаційної мережі й водогонів у Луцьку, Рівному, Кременці, Ковелі. На це будівництво виділялися великі кошти. Лише у Луцьку в 1928 р. планувалося виділити 100 тис. злотих. Проте велика економічна криза загальмувала втілення в життя планів розбудови міст воєводства. Роботи відновилися лише через декілька років. Тому на III з'їзді Волинської воєводської ради, котрий відбувся 27 січня 1937 р., відзначалося, що «важливою галуззю господарчого життя покликані займатися спеціально створені в 1935 р. служби обміру і планування забудови міст, а також служби, відповідальні за розробку планів спорудження мережі водопроводу та каналізації. Вони сконцентрували у своїх руках всю роботу, що проводилася в цьому напрямку, завдяки чому протягом кількох років усі волинські міста вже мали плани власної розбудови». Однак слід зазначити, що їх так і не було повністю втілено в життя, і до 1939 р. заплановані роботи ніде не завершилися [8, 5].

Однією з умов змін життя міст Волині була організація торгівлі за західними зразками. З цією метою міські власті розпочали боротьбу із єврейськими лотками і торговими будками, наказували зносити будівлі, які перебували в поганому технічному стані. В 30-х рр. були розроблені плани будівництва великих критих ринків, до яких мали перейти вуличні торговці. Одночасно міські власті заохочували підприємців і купців, які вкладали кошти у будівництво крамниць та закладів служби побуту європейського рівня. Здебільшого в 30-х роках на центральних вулицях Луцька, Рівного, Ковеля, Дубна, Володимира-Волинського з'явилось багато красивих промислових і продовольчих магазинів, розрахованих на вимогливих і заможних покупців.

Важливе місце в діяльності самоуправління займала справа електрифікації Волині. Існуюча мережа невеликих електростанцій не задовольняла зростаючих потреб регіону. За порадою експертів було розпочато будівництво трьох великих електростанцій з вартістю 10 млн. злотих. Споживання електроенергії зросло з 3 млн. квт/год. у 1932 р. до 6 млн. квт/год. у 1938 р. [1, 91–92]. Так, наприклад, лише в одному Горохові міська електростанція обслуговувала 475 споживачів, причому їх кількість швидко зростала: в 1936–1937 рр. — на 43, а в 1938–1939 рр. — вже на 176 споживачів електроенергії. Однак, враховуючи загальну чисельність мешканців міста (1070 будинків у 1939 р.), кількість тих, що мали можливість користуватись електроенергією, була порівняно невеликою [10, 114]. Основна причина полягала в тому, що електроенергія, яка вироблялася місцевими малопотужними електростанціями, була дорогою, тому такі дрібні підприємства, як олійні чи пекарні не мали можливості користуватися нею.

Вартими уваги є зусилля самоуправління щодо забезпечення умов роботи інституцій, необхідних з точки зору потреб міського організму, будинків для протипожежної і санітарної служб, а також приміщень громадського призначення. 26 квітня 1930 р. виконавчий відділ повітового сеймiku в Костополі, доповідав, що «в листопаді минулого року цілком завершено приміщення магістрату, у зв'язку з чим 15 листопада магістрат перемістився до нового власного помешкання». Окрім цього, міська рада Костополя, «з огляду на брак власних засобів, постановила виділити іншу половину приміщення магістрату під поштово-телеграфну службу» [5, 10]. Одночасно зусиллями самоуправ за цей же період часу було побудовано приміщення староства у Ковелі та магістрату в Горохові. В 1938–1939 рр. здано в експлуатацію телефонний комунікаційний центр і автобусну станцію в Луцьку [1, 91].

Одним із важливих завдань самоуправ було забезпечення протипожежної безпеки населених пунктів воєводства. З цією метою повітові союзи самоврядування активно співпрацювали з Союзом протипожежної охорони. Завданням гмін на цій ділянці роботи самоврядування була організація спеціальних служб, а також передбачення в бюджетах відповідних сум на придбання необхідних інструментів та інвентарю. Обов'язком повітових союзів самоврядування було фінансування та організація курсів, а також утримання інструктора союзу та виділення коштів для підтримки видавничої діяльності цієї організації. Боротьба із пожежами була актуальною проблемою, тому значна кількість гмінних самоуправ добровільно здійснювали фінансову підтримку служб протипожежної охорони.

У 1922 р. більшістю повітових сеймиків Волинського воєводства було запроваджено вогневий податок, названий так з огляду на те, що кошти, отримані від сплати його населенням, використовувалися самоуправами на боротьбу із загрозою пожеж. Він був частиною будинкового податку і його розмір встановлювався залежно від оціночної вартості будівлі [11, 78].

Отже, доробок міських самоуправ у господарській сфері життя регіону є помітним. В першу чергу це стосувалося розбудови волинських міст, яка успішно здійснювалась органами самоврядування в міжвоєнний період. Саме завдяки їх інвестиціям та капіталовкладенням з кінця 1920-х рр. у містах і містечках воєводства пожвавилися будівельні роботи. За відносно короткий період часу з ініціативи місцевого самоуправління у містах було розпочато брукування вулиць, спорудження каналізаційної мережі, водогонів, громадських криниць, збудовано ряд нових шкільних приміщень, медичних та санітарно-гігієнічних закладів. Зусиллями самоуправ було зроблено перші кроки в напрямку належної організації торгівлі в містах, забезпечення їх протипожежної безпеки, покращення загального санітарного стану населених пунктів. Органи як міського, так

і територіального самоврядування, незважаючи на відчутний брак коштів та кваліфікованих спеціалістів, докладали всіх зусиль для того, щоб забезпечити найнеобхідніші потреби місцевого населення.

Література

1. Менджецький В. Цивілізаційні і соціотопографічні переміни в містах Волинського воєводства (1921–1939 рр.) [Текст] // Минуле і сучасне Волині: Літописні міста і середньовічна культура. Матеріали VIII Волинської обласної історико-краєзнавчої конференції 27–29 листопада 1995 року. — Луцьк: Надтир'я, 1998. — С. 89–91.
2. Державний архів Волинської області (ДАВО), ф.46, оп.1, спр.702. Протокол 2-го з'їзду начальників самоуправління Волинського воєводства, що відбувся в грудні 1921 р.
3. ДАВО, ф. 46, оп. 1, спр. 1176. Циркуляр воеводського управління про бюджети комунальних союзів.
4. ДАВО, ф. 46, оп. 1, спр. 1178. Переписка із староствами і повітовими відділами про санітарний стан населених пунктів.
5. ДАВО, ф. 46, оп.1, спр. 1817. Звіти магістратів і комісій по розбудові міст в ході будівельних робіт.
6. ДАВО, ф. 46, оп.1, спр. 1848. Повідомлення Луцького повітового староства про впорядкування міст.
7. ДАВО, ф. 46, оп. 2 спр. 539. Статути комунальних ощадних кас і донесення повітових старост про організацію контролю обліку.
8. ДАВО, ф. 46, оп. 9-а, спр. 591. Протокол третього з'їзду Волинської воєводської ради, котрий відбувся 27 січня 1937 року.
9. Medrzecki W. Wojewodztwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. — Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, 1988. — 202 s.
10. Powiat Horochowski. Jego możliwości i potrzeby. — Horochow : Nakładem wydziału powiatowego w Horochowie, 1939.
11. Jaroszynski M. Samorząd terytorialny w Polsce. Stan obecny. Wnioski do reformy. — Warszawa : Towarzystwo wydawnicze «Ignis», 1923. — 142 s.

Мартынюк Я. М.

УЧАСТИЕ ОРГАНОВ САМОУПРАВЛЕНИЯ В ПРЕСТРОЙКЕ ГОРОДОВ ВОЛЫНСКОГО ВОЕВОДСТВА (1921–1939 РР.)

В статье проанализировано институт местного самоуправления, который функционировал на Волыни в межвоенный период. На основании анализа архивных материалов, научной литературы очерчены основные направления и формы деятельности самоуправленческих институций в направлении постройки городов Волынского воеводства. Выяснены последствия деятельности самоуправ в крае, показаны достижения и просчеты в их работе.

Ключевые слова: Волынское воеводство, территориальное самоуправление, городское самоуправление, гмина, уезд, сеймик, магистрат.

Martyniuk I. M.

PARTICIPATION OF SELF-GOVERNING BODIES IN URBAN DEVELOPMENT IN VOLYN PROVINCE (1921–1939)

The article is dedicated to the investigation of the institute of the local self-governing, which functioned in Volyn during the interwar period. On the basis of analysis of the published and archival sources, scientific literature the main directions and forms of activity of self-governing bodies are described in the area of urban development. The results of their activities in the region are highlighted, and the achievements and shortcoming of their work are also defined.

Key words: Volyn province, local self-governing, municipal self-governing, gmina, district, seym, town council.

УДК 338.4 + 908(477)

Муравська С. В., Бендюк М. М.

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ТУРИЗМУ ТА ОСВІТИ (на прикладі м. Острог Рівненської області)

Стаття є спробою проаналізувати особливості синтезу туризму та освіти через призму динаміки розвитку м. Острог Рівненської області взагалі та успішної менеджерської політики керівництва Національного університету «Острозька академія» зокрема.

Ключові слова: туризм, малі міста, університет, музейний менеджмент.

Освітянські гранди світового рівня, такі як Оксфорд, Кембридж, Гарвард, привертають увагу не тільки потенційних абітурієнтів. Вони є об'єктом прискіпливої уваги туристів, які прагнуть відвідати ці вогнища освіти. В свою чергу «науковий» та «освітній» туризм (які, до речі, не описують всього спектру туристичної діяльності даного напрямку) як явище вже давно став об'єктом уваги дослідників. Оскільки українські виші в міжнародних рейтингах знаходяться на далеких від першої сотні місцях, уваги такого роду навіть від місцевих туристів вони практично позбавлені. На теренах України є буквально кілька навчальних закладів, де ситуація виглядає на порядок кращою, однак на теперішній час відсутні спеціальні публікації про навчальні заклади як туристичні об'єкти. Саме цією обставиною і обумовлюється актуальність даної статті.

Завданнями публікації є окреслити специфіку Національного університету «Острозька академія» як окремого туристичного об'єкту в контексті розвитку м. Острога та проаналізувати особливості менеджменту Музею історичної пам'яті як складової загальної стратегії розвитку НаУОА.

Виклад основного матеріалу дослідження. В аналітичній записці до Секретаріату Президента наукового співробітника львівського регіонального відділення Національного інституту стратегічних досліджень Ю. Мігущенко окреслено перспективи розвитку туризму в малих містах України з вказівкою, що «особливо актуально для таких регіонів України, як Автономна Республіка Крим, Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Тернопільська області» з вказівкою характерних для них особливостей розвитку [18]. Однак жодним чином дана сентенція не применшує туристичні можливості інших малих міст України, які не потрапили до вказаного переліку.

Зокрема, це стосується і містечка обласного підпорядкування Острог на Рівненщині, історія якого налічує більше тисячі років. Саме тут знаходилася резиденція могутнього у цілій Речі Посполитій роду Острозьких, представник якого був зачислений до лику святих (кн. Федір Острозький — преподобний Феодосій Почаївський), вважався «руським Сципіоном» через величезну кількість перемог, отриманих в боротьбі з татарами і московитянами (князь Константин Острозький) в 1576 р. заснували перший вищий навчальний заклад східних слов'ян — Острозьку слов'яно-греко-латинську академія (князь Василь — Константин Острозький) [16, 41, 58, 64]. Очевидно, саме героїчність історії, за радянських часів було зроблено все можливе, аби вирвати з суспільної пам'яті згадки про ці сторінки, пов'язавши водночас їх з такими закладами, як обласна лікарня для психічно хворих людей, обласний інтернат для дітей із вадами розвитку, наркодиспансер.

Після розпаду Радянського Союзу Острог, як і багато інших малих міст, стикнувся з гострою проблемою безробіття — припинили своє існування меблева фабрика, цукровий завод, завод з виробництва консервованої продукції, слава про які у свій час лунала на весь Радянський Союз. Водночас після відродження незалежності з ініціативи місцевого краєзнавчого товариства «Спадщина» (П. Андрухов, М. Грищук, М. Ковальсь-

кий) у місті розгорнувся активний рух по відродженню Острозької академії як першої твердині вищої освіти східних слов'ян. Завдяки їхнім титанічним зусиллям було видано перший указ від 12.04.1994 р. по створенню Острозького колегіуму [4; 5; 7, 38].

Проблема дослідження того, яким чином вдалося запрошеному з Рівненського державного гуманітарного інституту на посаду ректора Ігорю Демидовичу Пасічнику перетворити за 6 років невідомий навчальний заклад на національний університет не є об'єктом даного дослідження. Свідченням потужних етапів його розвитку є той факт, що НаУОА згідно постанови Кабінету Міністрів від 29.07.20009 р. отримав статус автономного самоврядного науково-дослідного закладу поряд з такими провідними вузами України, як Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київський національний університет ім. Т. Шевченка при відсутності на старті аналогічної матеріальної та науково-педагогічної бази [17].

Однак саме відродження Острозької академії XVI–XVII ст. (в реаліях 1994 р. — створення Острозького вищого колегіуму) стало індикатором подальшого розвитку міста і чинником повернення його колишньої слави. Завдяки ініціативній групі згадуваної «Спадщини» відповідно до постанови Верховної ради України від 7 липня 1995 року Острог набув статус міста обласного значення [14].

Незважаючи на невіру пересічних острожан упродовж середини 90-х рр. у можливість відродження університету, спостерігалась координація дій міської влади в особі тогочасного мера М. В. Грищука та ректора Острозької академії І. Д. Пасічника в напрямку розвитку навчального закладу, який на перспективу мав стати візитною карткою міста. Як показав час, вибір було зроблено абсолютно правильно, тому що притік до міста потоку молодих інтелігентних людей, контингент яких з року в рік збільшувався, зумов більш активне циркулювання життя в Острозі.

Концептуальною ідеєю філософії відродження Острозької академії та міста в цілому, яку з легкої руки та унікальної манери презентації І. Д. Пасічника почав сповідувати колектив відродженого навчального закладу, було перетворення Острога на університетське містечко — на зразок Оксфорда чи Кембріджа у Великобританії. Ця ідея, незважаючи на фантастичність її формулювання в середині 90-х рр. в українських реаліях поступово почала давати свої плоди. Зараз вона має всі перспективи для подальшого втілення в життя, створюючи тим самим перший прецедент такого роду в системі вищої освіти України, коли національний університет із сумарною кількістю студентів близько трьох тисяч знаходиться в районному центрі з населенням менше п'ятнадцяти тисяч. Ця обставина визначає повне домінування студентсько-педагогічного колективу університету в культурно-освітньому та економічному житті міста. Випускники університету були обрані до лав депутатів районної та міської ради Острога, один з них — Олександр Корнійчук — з 2006 р. виконує обов'язки заступника мера [15].

Практично всі міські організації та установи комерційного характеру цільовою групою реалізації свої товарів та послуг бачать саме студенство. Левову частку доходів острожан становлять плата студентами за оренду житла, прибутки від функціонування магазинів (особливо тих, які знаходяться в безпосередній близькості від університету та двох студентських містечок), розважальних центрів тощо. Завдяки протекції Президента в 2001 р. було збудоване містечко для викладачів (17 котеджів). Дана акція була одним з етапів перетворення Острога в університетське містечко, яку з початків сповідувало керівництво вишу. Після ліквідації військової частини в 2002 р. частину казарм було передано у відання університету, і на їхній основі було створено студентське містечко № 2. Паралельно розпочалась забудова другого містечка для викладачів.

Поряд із зростанням уваги української громадськості до феномену відродження Острозької академії, популяризацію якого здійснював ректорат навчального закладу,

відбувалося зростання туристичної привабливості Острога. Визначальним чинником була та обставина, що керівництво університету взяло на себе благородну місію дослідження представлення славетних сторінок українського минулого XVI–XVII ст. і виховання молоді на «історії без брому». Серед найбільш гучних інформаційних акцій — промоція ректорату НАУОА та всеукраїнської щоденної газети «День» підготовки Указу Президента України від 28.04. 2007 р. «Про увічнення пам'яті Мелетія Смотрицького», віднесення Острозької академії та Державного історико-культурного заповідника м. Острога до переліку «Семи чудес України» згідно умов конкурсу в 2007 р. (спеціальна відзнака «Визначна пам'ятка духовної України»). включення князя К.-І. Острозького до переліку «Ста великих українців» в 2008 р. [10; 19; 20].

Як показали наступні події, промоційні акції, ініційовані ректоратом НаУОА, дуже швидко дали результат. Ресурси Острога, запропоновані українській громадськості в концепції відроджених «Волинських Афін», стали об'єктом зацікавлення туристичних фірм. В 2007 р. щотижневик «Фокус» проводив конкурс «Краще місто України» — виконана градація попередньо обраних 50 міст нашої держави. Острог зайняв 47/48 місце. За індексом «Фокуса» (який було виведено на основі експертної оцінки Державного комітету з туризму, журналу «Міжнародний туризм», «Українська туристична газета», туроператори «Кандагар», «Клуб мандрівників», «Лік-тур», «Нью-лоджик», «Проланд», SAM, Tez Tour, Sky Travel BTI Ukraine, Turne.com.ua), туристина привабливість міста склала 13. Цей факт само собою вказав на реальні можливості міста та регіону в сфері туристичної діяльності [6 ; 21, 226].

Місто поступово підвищує рівень надання послуг туристів, налагоджує інфраструктуру, однак на цьому напрямку продовжує залишатись багато проблем. Найголовніша з них — відсутність місця для ночівлі. В місті існує кілька садиб готельного типу, однак в сукупності вони не здатні прийняти на ночівлю групу в кількості 40 чоловік. Місцевий готель «Вілля», незважаючи на численні уваги громадськості про необхідність його капітального ремонту, все ще чекає інвесторів. Рятує ситуацію близьке розміщення (12 км) м. Нетішин Хмельницької області, де є більш-менш пристойна інфраструктура. В місті є недостатньо закладів громадського харчування, відсутній туристично-інформаційний центр тощо.

Поряд з тим окремим фактором зростання туристичної привабливості Острога стало формування в НаУОА власного музею, що відбувалось паралельно із розвитком університету. Оскільки у пересічній людини термін «університетський музей» викликає асоціації з однією-двоюма кімнатами «совдепівського» зразка, де оновлення експозиції відбувалось раз на десятиліття в кращому випадку, керівництво вишу прагнуло подолати вказаний стереотип. Зразком в даному у випадку виступали музеї при таких світових освітніх грандах, як Оксфорд, Кембрідж, Гарвард [1–3].

У світовій спільноті різностороння діяльність музею при вищому навчальному закладі, який орієнтується на задоволення культурних потреб студентів, працівників та гостей шляхом постійного оновлення експозицій, проведення різного роду виставок, створення презентаційних матеріалів давно є показником елітарності вишу. Той факт, що навчальний заклад прагне вкладати кошти не тільки у запровадження інноваційних навчальних технологій, а і в формування обізнаного в царині культурних і мистецьких тенденцій носія свого диплому, вказує на його бажання створювати брендову інтелектуальну продукцію, а не дипломантів «з конвеєру».

Таким чином, у концепції музею вдалося синтезувати відомості про епохальне значення Острозької слов'яно-греко-латинської академії для розвитку східноєвропейської освіти та інформацію стосовно минувши приміщен, де зараз знаходиться універси-

тет. Оскільки з академією пов'язане коріння українського друкарства, це знайшло вираження у створенні власної колекції стародруків. Колекція іконопису, підземна художня галерея — ось далеко не повний перелік того, що може запропонувати музей потенційному відвідувачу.

Відвідання музею університету є обов'язковою частиною візитів гостей НаУОА. Аудиторія — найрізноманітніша: студентські, школярські, викладацькі колективи практично з усіх регіонів України, делегації від дипломатичних представництв в Україні, органів державної влади, громадських і культурних організацій, засобів масової інформації, учасники різного роду обмінних програм, приватні особи, гости з Росії, Грузії, Литви, США, Канади, Польщі, Китаю, Німеччини, Італії та інших країн. Згідно звітів Центру вивчення спадщини Острозької академії, з 2001 р. спостерігається тенденція безупинного зростання кількості відвідувачів музею [8; 9]. В рейтингах низки туристичних фірм Західного регіону, зокрема «Світ подорожей» (Луцьк), «Мандрівник» (Хмельницький), саме музей Острозької академії займає перше місце серед замовлень по відвіданню визначних пам'яток Острожчини.

Якщо до недавнього часу музей потребував невеликих, але постійних капіталовкладень для збереження атрактивності для відвідувачів, то зараз він вже приносить прибутки. Про грандіозні суми мова не йде, однак в середовищі універистетських музеїв України це нонсенс. При цьому заробляння грошей жодною мірою не є метою функціонування музею. Його головне завдання — популяризація славетних культурно-освітніх сторінок минулого і сьогодення Острожчини. Водночас, оскільки саме школярі становлять найбільшу групу відвідувачів музею, екскурсія по Острозькій академії є ціленаправленою профорієнтаційною роботою. Як свідчить статистика, 25 % першокурсників, які розпочали навчання в 2008 р., прийняли рішення про вступ до НаУОА саме після відвідин музею академії або чуток про нього з вуст своїх друзів та родичів.

Безумовно, рейтинг туристичних об'єктів Острожчини очолює Державний історико-культурний заповідник міста, зокрема його складова частина — краснавчий музей (2007 р. — 557 екскурсій і 24,5 тис. відвідувачів, 2008 р. — 742 екскурсій і 24,8 тисяч відвідувачів, 2009 р. — 853 екскурсій і 28,5 тис. відвідувачів) [11, 9; 12, 7; 13, 10]. Однак в період спаду туристичної активності (листопад-березень) ситуація змінюється певним чином на користь музею НаУОА, який провадить більш-менш активне життям за рахунок гостей університету, в той час як далеко не всі гості в якості туристів відвідують об'єкти Державного історико-культурного заповідника міста. Натомість в квітні-жовтні, окрім традиційного притоку туристів, контингент відвідувачів музею поповнюється учасниками різноманітних заходів, конференцій, виїзних засідань окремих установ, які в академії організовуються постійно. Незважаючи на те, що основною складовою частиною їх культурно-розважальної програми є відвідання музею НаУОА, за наявності часу до цього переліку включаються й інші об'єкти міста.

Варто зауважити, що заповідник міста має у своїх фондах в десятки разів більшу кількість експонатів культурної і матеріальної цінності порівняно з Музеєм історично пам'яті НаУОА. Однак різниця в кількості відвідувачів є практично невідчутною. Такий перебіг подій є яскравим прикладом успішної політики музейного менеджменту керівництва університету. Водночас це вкотре показує важливість промоції і реклами в цьому процесі і тісний взаємозв'язок туризму та менеджменту музеїв — збільшення кількості туристів як окремої категорії всіх відвідувачів є показником результативності функціонування останнього.

Таким чином, аналіз особливостей розвитку туризму в м. Острозі, дає можливість стверджувати, що визначальним чинником тут стало створення Острозького вищого

колегіуму, який з 2000 р. отримав статус національного університету. Активна менеджерська політика керівництва вишу забезпечила швидке проникнення університету у всі сфери життя міста, значне підвищення туристичної привабливості Острога. Створений бренд «відроджених Волинських Афін», «українського університетського містечка» є хорошою передумовою його успішного розвитку насамперед за рахунок збільшення відвідувачів. Заради задоволення інтересів туристів місту слід вирішити низку проблем, пов’язаних із їхнім розміщення, харчуванням тощо.

Література

1. Harvard Museum of Natural History [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.hmn.naturalhistory.harvard.edu>.
2. History of The Fitzwilliam Museum [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fitzmuseum.cam.ac.uk>.
3. Museum of Oxford [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.museumofoxford.org.uk/display.php?sectionid=3>.
4. Архів Центру вивчення спадщини Острозької академії [Звукозапис]. — Аудіозапис розповіді куратора Центру Я. В. Бондарчук, записаної С. В. Дарчик 24 червня 2009 р.
5. Архів Центру вивчення спадщини Острозької академії [Текст]. — Історична довідка і обґрунтування про відновлення в Острозі Рівнен. обл. Вищого навчального закладу — Університету «Острозька академія», підписана членами оргкомітету П. З. Андрушовим, М. П. Ковальським, М.В. Гришуком та ін. — 8 с.
6. Глазкова Е. Лучший город страны [Текст] / Е. И. Глазкова // Фокус : Еженедельник. — 2007. — № 23 (36). — 8 июня. — С. 44–49.
7. Грицук М. Роль членів територіальної громади у процесі відродження міст України (на прикладі м. Острога) [Текст] : навчальний посібник. — Острог : НаУОА, 2003. — 123 с.
8. Дарчик С. В. Звіт Центру вивчення спадщини Острозької академії за 2007–2008 навч. рр. [Текст] / С. В. Дарчик / Звіти діяльності підрозділів Національного університету «Острозька академія» за 2007–2008 рр. — Острог, 2008. — С. 161–163.
9. Дарчик С. В. Звіт Центру вивчення спадщини Острозької академії за 2008–2009 навч. рр. [Текст] / С. В. Дарчик / Звіти діяльності підрозділів Національного університету «Острозька академія» за 2008–2009 рр. — Острог, 2009. — С. 90–94.
10. Замковий комплекс м. Острога [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://7chudes.info.ua/info/142.htm>.
11. Звіт про діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Острога за 2007 р. [Текст]. — Острог, 2007. — 14 с.
12. Звіт про діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Острога за 2008 р. [Текст]. — Острог, 2008. — 16 с.
13. Звіт про діяльність Державного історико-культурного заповідника м. Острога за 2009 р. [Текст]. — Острог, 2009. — 22 с.
14. Історія міста [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ostroh.rv.ua/our_city/history.
15. Корнійчук О. В. Хто є Хто на Рівненщині. Ділове Рівне [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.diloverivne.com/who_is_who/person/kovs.
16. Мицько І. Острозька слов’яно-греко-латинська академія (1576–1636) [Текст] / І. З. Мицько [відп. ред. Я. Д. Ісаєвич]. — АН УРСР, Ін-т суспільних наук. — К. : Наук. думка, 1990. — 192 с.
17. Острозька академія: сучасна освіта крізь досвід століть [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ukrosvita.at.ua/publ/ostrozka_akademija_suchasna_osvita_kriz_dosvid_stolit/1-1-0-102.
18. Перспективи розвитку туризму та рекреації в малих містах [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://niss.lviv.ua/analytics/107.htm>.
19. Постаті: Великі Українці [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://greatukrainians.com.ua/country/ukraine/58.html>.
20. Указ Президента України про увічнення пам’яті Мелетія Смотрицького [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=366%2F2007>.

21. Шершніова О. Перспективи участі громадських організацій Острожчини в розвитку туризму в регіоні [Текст] / О. В. Шершніова // Острозький краєзнавчий збірник. — Острог, 2008.—С. 226.

Муравская С. В., Бендюк М. М.

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЕННОСТИ СОЧЕТАННЯ ТУРИЗМА І ОБРАЗОВАННЯ (на примере г. Острог Ровенской области)

Статья является попыткой проанализировать особенности синтеза туризма и образования сквозь призму динамики развития г. Острог Ровенской области в целом и успешной менеджерской деятельности руководства Национального университета «Острожская академия» в частности.

Ключевые слова: туризм, малые города, университет, музейный менеджмент.

Muravska S. V., Bendiuk M. M.

NATIONAL FEATURES OF COMBINATION OF TOURISM AND EDUCATION (by example of Ostroh (Rivne Region))

The article is the attempt to analyse the features of synthesis of tourism and education. It was done through the prism of dynamics of town development (on the example of t. Ostroh (Rivne region)) in general and successful manager activity of guidance of National university of «Ostroh Academy» in particular.

Keywords: tourism, small towns, university, museum management.

УДК 061.22 (477.83)

Вентка Р. А., Стоколос-Ворончук О. О.

СТУДЕНТСЬКИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ XIX — ПОЧАТКУ ХХ СТ., ТА УЧАСТЬ У НЬОМУ М. ГАЛУЩИНСЬКОГО

Гімназійні гуртки, поширені в усій Галичині наприкінці XIX — початку ХХ ст., виконували важливу роль у національному та громадському вихованні української молоді. Це були передусім самоосвітні організації, що мали на меті здобувати знання, яких не давала українській молоді реакційна польська школа. Михайло Галущинський, подвижницька діяльність якого у радянські часи замовчувалась, очолював «Академічну громаду», був одним із засновників «Молодої України» і боровся за створення українського університету у Львові.

Ключові слова: студентський рух, «Академічна громада», «Молода Україна», гімназійні гуртки, український університет, М. Галущинський.

Межа двох століть у Галичині характеризувалася прискореним національним розвитком українців і зростанням їхньої національної свідомості. Щоправда, політичне та економічне відродження українського народу наштовхувалося на запеклий опір поляків — домінуючої нації в Галичині. Намагання поляків перешкодити розвиткові українства знаходили свій вираз у шовіністичній концепції «польського національного стану посідання» Галичини. Польсько-українське протиборство велося на всіх напрямках суспільно-політичного життя краю. Особливо гостра боротьба точилася навколо створення у Львові українського університету. Найактивнішу позицію у ній займала українська молодь, котра організовувала бурхливі демонстрації, з'їзди, гуртки та інші масові акції. Молодь висувала змагання за український університет як одну із перших передумов здобуття Україною власної державності.

Гімназійні гуртки, поширені в усій Галичині, виконували важливу роль у національному та громадському вихованні української молоді. Це були передусім самоосвітні організації, що мали на меті здобувати знання, яких не давала українській молоді реакційна польська школа. Вивчення української історії, літератури і культури посідали тут перше місце. Гуртки учнів середньої школи вирізнялися серйозним ставленням до справи. Новоприйнятий член гуртка складав урочисту присягу, обіцяв дотримуватись таємності, виконувати членські обов'язки та чесно працювати у гуртку, здобуваючи знання, щоб після закінчення гімназії бути цілком підготовленим до суспільно-національного життя.

Товариство «Академічна громада» виникло на основі злиття двох організацій — «Академічного братства» та «Ватри». Перші загальні збори «Академічної громади» відбулися 26 січня 1896 р. [4]. Наприкінці 1897 р. в «Академічній громаді» було 90 членів або 43 % усієї світської української молоді університету [5]. 9 жовтня 1897 р. М. Галущинський вступив до товариства, а 14 листопада 1897 р. став членом проводу «Академічної громади». 20 травня 1899 р. був обраний головою товариства [1].

Тісно пов'язана із «Академічною громадою» була ще одна студентська організація — «Молода Україна». Ініціаторами її створення належала студентові права Львівського університету В. Старосольському. До гурту засновників, перших організаторів і провідників «Молодої України» належали, окрім М. Галущинського, такі в майбутньому, відомі діячі як Л. Цегельський, С. Горук, А. Крушельницький, Л. Ганкевич, С. Баран, В. Темницький та ін. [6].

Членів «Молодої України» об'єднували спільна для них ідея самостійної української державності: «Молода Україна» кличе всю українську молодіж без різниці віку і полів по обох боках кордону, кличе у бій за найкращі ідеали людськості, за ідеали правди і волі, що за них йшли на муки найліпші діти, найкращі сини нашого закріпощеного

народу за свободну і независиму Україну» — наголошувалось у зверненні «молодо-українців» [7]. Для поширення поміж українським громадянством своїх ідей, організація видавала щомісячник «Молода Україна». М. Галущинський активно співпрацював із цим молодіжним виданням. До прикладу, в згаданому журналі він опублікував статтю «Науковий рух у тов. «Академічна громада» у Львові», присвячену роботі наукового гуртка, метою якого була студентська самоосвіта. «Вже з завязанем «Академічної громади» йде в парі науковий рух... Завязано «науковий кружок», що мав виключно займатися уряджуванням відчитів, рефератів та дискусій, видно отже охоту — та про те праця йшла пиняво... Завдяки кільком товаришам зреорганізовано «науковий кружок», поділено його на секції і в тих секціях згруповано охочих до роботи членів. Ціллю «наукового кружка» є лише самообразовані... Ми не творимо наукової роботи, але творимо пролог до неї», — зазначав у статті М. Галущинський [8]. Вже у студентські роки він переконався у необхідності організації освіти та самоосвіти як важливого засобу виходу українського народу на цивілізований європейський рівень.

Важлива роль у цій справі належала загальному з'їзду українського студентства з усієї Австро-Угорщини. Ще 20 листопада 1898 р. на засіданні проводу «Академічної громади» М. Галущинського, В. Старосольського і Є. Бурачинського обрано до комісії, яка мала зайнятися підготовкою та надісланням меморіалу до міністра освіти в університетській справі [4]. Для організації з'їзду було створено спеціальний комітет, до якого увійшли: М. Галущинський, Л. Цегельський, А. Крушельницький, М. Крушельницький, Є. Бурачинський, Г. Гарматій, С. Гуменюк, Ю. Дроздовський та Є. Ковсевич. Комітет склав відозву до українських студентів. Третього липня 1899 р. відозва, підписана М. Галущинським і М. Крушельницьким з'явилася у пресі.

З'їзд планували провести в «Народному домі», але через поліцейські перешкоди з'їзд відбувся у залі одного з львівських готелів 13 липня 1899 р. На з'їзд прибуло 450 студентів. Серед учасників з'їзду були також професори-українці Львівського університету.

Голова «Академічної громади» М. Галущинський виступив на з'їзді із доповіддю, розпочавши виступ з аналізу становища народів Австро-Угорщини. Як він зазначив, на заході Європи боротьба за національні права вже давно відійшла у минуле, народи отримали те, що їм справедливо належало. Західна Європа, передусім, зайнілася розв'язанням соціальних та економічних питань, а класова рівноправність і повага до кожної особистості стали метою, до якої прагнуть цивілізовани народи. Зовсім інші відносини склалися в Австро-Угорщині, де одні народи пригнічуються іншими. Тому наприкінці XIX ст., українці змушені були, з одного боку, боротися за національні права, а з іншого — відстоювати соціальні й економічні інтереси, що, на думку М. Галущинського, призводило до розпорощення їхніх національних сил [9].

Особливу увагу М. Галущинський приділив освітньому становищу українців у Галичині. Українці, зазначав він, не мають відповідної кількості середніх шкіл, а народні школи перебувають у занепаді. Звідси — неможливість розвитку рідної мови, відставання від інших народів. Аналіз стану початкового та середнього українського шкільництва становив значну частину його доповіді [9].

Однак, головне місце у виступі зайніяло питання, якому власне й було присвячене зібрання, проблема організації у Львові українського вищого навчального закладу. Якщо українці мали все-таки незначну кількість початкових шкіл і гімназій, то тієї найвищої інституції, яка є мірилом культури кожного народу, у них не було.

Безумовно, на виступі М. Галущинського позначився вплив думок провідних українських діячів, зокрема — викладача університету професора М. Грушевського, про заснування українського вузу, опублікованих у галицькій пресі. Наприклад, газета

«Діло» вмістила велику статтю М. Грушевського «Добиваймося свого університету!» (12–14 липня 1897 р.). У ній М. Грушевський закликав уряд не доводити справу до непотрібної боротьби, надати українцям змогу осягнути їхнє конституційне право на вищу національну школу. Українці повинні мати свій університет. Це їхнє право і пекуча потреба, — наголошував автор статті [10].

За словами М. Галущинського, українці мали всі підстави вимагати утворення свого університету. Це — значне число українців-студентів, котрі навчалися у Львівському університеті (станом на 1898–1899 рр. їх кількість сягала 553, водночас загальна кількість студентів, наприклад, в Чернівецькому університеті, становила тільки 377) [9]; відповідність української мови науковим викладам, свідченням чого була інституція «Наукове товариство ім. Шевченка», наукова робота в якому прирівнювалась до Краківської академії наук. «Ми рвемося до культури, до науки, до поступу, а нам запирають дорогу. В ім'я самого поступу українсько-руського народу, ми жадаємо від правительства заснування університету з нашою рідною викладовою мовою», — наголосив голова «Академічної громади» [9].

М. Галущинський зупинився на ще одному важливому аспекті — необхідності залучення до заснування університету всієї української громадськості, щоб вона підтримала прагнення і вимоги студентства. Він слушно вважав, що українські представники у сеймі чи в парламенті повинні підтримати питання про створення українського університету. Якщо ж український народ з усією енергією і одноцільною лавою підтримає вимоги студентства, то навряд чи панівні кола наважаться їх відхилити.

На його пропозицію з'їзд прийняв низку резолюцій — звернення до уряду, меморіал у справі відкриття українського університету до міністерства освіти і віросповідань, звернення-заклик до української громадськості та політичної презентації [9]. Резолюції були ухвалені й підписані всіма учасниками з'їзду.

Після закінчення з'їзду організаційний комітет, до складу якого входив М. Галущинський, продовжив роботу, спрямувавши її на втілення у життя рішень студентських зборів. Резолюції з'їзду були перекладені німецькою мовою і направлені до уряду та до міністерства освіти і віросповідань. Однак позитивної відповіді на вимоги студенти не отримали.

Питання українського університету у Львові було порушене й на загальному з'їзді українського студентства і середньошкільної молоді, що відбувся у Львові в готелі Беллевю 14 липня 1900 р. М. Галущинський був учасником цього з'їзду. Він прочитав телеграму української молоді з Чернівців: «Єдина неподільна Україна від Сяну й Тиси по Кавказ, без хлопа і без пана, є і ніколи не перестане бути нашим найвищим ідеалом». Потім учасники з'їзду заслухали реферат М. Галущинського знову ж таки у справі створення українського університету та прийняли резолюцію про новий меморіал і заснування університету найближчим часом [5].

Студентська ініціатива не знайшла підтримки серед українського політичного проводу. Активний виступ студентства довів, що традиційно радикальніша, ніж решта громадськості, молодь зневірилася у можливості добровільних поступок польського керівництва університету на користь українців і прийшла до переконання про необхідність силою відстоювати права.

Українська національно-демократична партія (УНДП), Українська соціал-демократична партія (УСДП) та Русько-українська радикальна партія (РУРП), хоч і внесли домагання українського університету в свої програмні документи, однак не були готові до негайної підтримки студентської акції політичними засобами. Ця непідготовленість чітко простежувалась на прикладі українських національних демократів, які віддали перевагу лояльно-легальним методам політичної боротьби, використовуючи передусім

парламентську арену. Власне ці суперечності між тактичним курсом та реальними можливостями й не приносили бажаних результатів [11].

Аналіз студентських змагань за український університет М. Галущинський подав у статті «Українська молодіж в р. 1899». Він, зокрема, зазначив, що студентське віче в справі університету стало важливим виступом молоді. Студенти зробили перші реальні кроки та заходи, спрямовані на заснування національного університету ім. Т. Шевченка у Львові. З ініціативи молоді була проведена спільна нарада з політиками старшого покоління. Однак старша генерація, за незначним винятком, ворожо поставилася до молоді. Тому М. Галущинський дійшов висновку, що молодь не має взаєморозуміння із старшими, навіть у тих справах, в яких на перший погляд воно повинно було б бути, в справах, які є суттю національного питання. Молодь змушені сама відстоювати народні інтереси і самостійно братися за роботу [12].

Така позиція доводила, напруженість відносин між українським студентством та офіційним проводом. Рішуче налаштовані студентські лідери наголошували, що проведені ними 1899 р. та 1900 р. з'їзди в справі заснування університету є лише приготуванням до ще більших масових акцій з метою радикалізації широких суспільних верств [11].

Продовженням радикальної боротьби молоді за український університет стала студентська сецесія — рішення демонстративно, на знак протесту, залишити Львівський університет та перевестись на подальше навчання в інші вузи Австроїї. Так, 3 грудня 1901 р. 440 українських студентів заявило про вихід зі Львівського університету [13].

Залишивши Львів наприкінці 1900 р., М. Галущинський продовжив навчання у Віденському університеті на філософському факультеті. Столичний Віден був другим на той час після Львова осередком української студентської молоді. У Відні молодь групувалася навколо таких українських товариств, як «Родина», «Громада», «Поступ», «Товариство ім. св. Варвари». Але найвпливовішим серед них було товариство «Січ».

Ідея створення українського студентського товариства у Відні виникла ще 1866 р. її натхненниками стали А. Вахнянин, І. Пулуй, О. Терлецький, М. Подолинський та ін. У січні 1868 р., після затвердження статуту, товариство «Січ» розпочало діяльність. Першим головою «Січі» став А. Вахнянин, який очолював товариство з 9 січня до 25 березня 1868 р. [14]. 22 Згідно зі статутом 1896 р. метою товариства було формування осередку наукового, літературного і суспільного життя у Відні [15]. При товаристві створювалися та діяли різноманітні гуртки і секції: просвітній, науковий, гурток філософсько-природничої секції, гурток ім. Драгоманова, гурток «Земля», гурток «Рідної Школи», працювала статистична комісія. Товариство винаймало окреме приміщення, створило власну велику бібліотеку та читальню, здійснювало активну видавничу діяльність [16].

Впродовж свого існування «Січ» підтримувала контакти з іншими спорідненими товариствами — не тільки з українськими, а й з чеськими, сербо-хорватськими, болгарськими. Розвивало товариство діяльність і в Галичині. За його почином, наприклад, було скликано перше студентське (академічне) віче в Коломиї [14]. «Січовики» також активно займалися справами українського університету у Львові. Організуючи петиції до Державної Ради, віча та збори, вони намагались популяризувати ідею українського університету серед студентів-слов'ян столиці [14]. «Січ» об'єднувала студентську молодь з різними політичними симпатіями.

У Відні М. Галущинський долучився до роботи у товаристві «Січ». Передвиборні збори «січовиків», що відбулися 2 листопада 1900 р. запропонували кандидатуру М. Галущинського на голову товариства [4]. На загальних зборах, 14 листопада 1900 р. М. Галущинського одноголосне обрано головою «Січі». Наприкінці зборів М. Галущинський у заключному слові виголосив програму, згідно з якою, на його думку, повинно розви-

ватися товариство. «Січ», наголосив він, повинна проводити діяльність у дусі якнайбільшого «поступу», прямуючи до національної незалежності, соціальної та економічної рівноправності. Вірив, що «Січ» знайде свій давній шлях, яким вона вже давно йшла і цим шляхом товариство досягне своєї мети. Звертаючись до членів, М. Галущинський наголосив, щоб вступали до «Січі» не заради газет і книжок, а щоб займатися самоосвітою та готуватися до виступу проти спільногоР ворога [4]. Обрання М. Галущинського головою «Січі» підтвердило його високий авторитет та провідну роль, яку він виконував у студентському русі.

Зауважимо, що «Січ» з 1895 р. переживала свої далеко не найкращі часи. За словами одного з керівників організації, майбутнього видатного історика, етнографа та мовознавця З. Кузелі, всередині товариства йшла боротьба між старшими і молодшими. «Молоді завидували старшим січовикам і вели проти них боротьбу... Однаке, коли по кількох літах боротьби взяли кермо в свої руки, то виявилось, що не потрафили піднести товариства. Діловодство було кепське, бібліотека і каса знаходились в найбільшому неладі», — писав він у дослідженні «Історія віденської "Січі"» [14]. З обранням М. Галущинського — представника молодшої генерації головою товариства, «січовики» сподівалися на піднесення товариства, активізацію його роботи. Під головуванням М. Галущинського відбулися засідання проводу «Січі» (20 листопада, 5 грудня 1900 р., 28 січня, 21 лютого, 7 травня, 4 листопада 1901 р. [4] та загальні збори товариства 11 лютого 1901 р. Як делегат віденської «Січі» М. Галущинський брав участь у поїздці українських студентів до Чернівців, що відбулася у листопаді–грудні 1900 р. Від віденського гурту М. Галущинський наголосив на необхідності об'єднання всієї студентської молоді, незалежно від місця навчання [5].

Він очолював «Січ» до 9 листопада 1901 р. [4]. За час головування М. Галущинському не вдалося суттєво пожвавити роботу товариства. Лише після приїзду до Відня великої групи львівських студентів у 1901–1902 рр., товариство «Січ» змогло активізувати свою діяльність.

Закінчивши навчання, М. Галущинський повернувся з Відня до Львова, працював (1901–1902 шкільного року) заступником учителя в академічній гімназії, викладаючи латинську мову в початкових класах. Ще деякий час (до від'їзду в Золочів 1904 р.) М. Галущинський підтримував зв'язки зі студентським рухом, що й далі концентрував головну увагу на справі українського університету. Наприклад, він взяв участь в організації великого віча, що відбулося 25 липня 1902 р. У вічі взяло участь біля 600 українських студентів і випускників середніх шкіл. Вони повинні були вирішити, яких засобів боротьби потрібно вжити, щоб здобути українській мові належні права у Львівському університеті [5].

Отже, підбиваючи підсумок, необхідно наголосити на активній та результативній участі М. Галущинського в студентському русі. Як голова «Академічної громади», «Січі», один із співзасновників «Молодої України» він доклав чимало зусиль для розвитку студентського руху, що став важливою складовою частиною українського національно-визвольного руху. Особливо важливою була його роль в організації студентського з'їзду 1899 р., який по суті поклав початок організованій боротьбі за український університет у Львові. М. Галущинський якнайкраще зрозумів нагальні потреби українського народу, зокрема в освітніх питаннях. Неабиякі організаційні здібності та задатки лідера, любов до громадської праці, проявлені у студентські роки, слугували основою для формування М. Галущинського як майбутнього досвідченого громадського діяча і політика.

Література

1. Календар товариства «Просвіта» на звичайний рік 1931. — Львів, 1929. — С. 163.
2. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДІА України у Львові), ф. 310 (український університет у Львові), оп 1, спр. 198, арк. 3.
3. ЦДІА України у Львові, ф. 834 (українське студентське товариство «Січ»), оп 1, спр. 126, арк. 3; 54; 62; 70.
4. Товариші і товаришки! // Молода Україна, 1900. — Ч. 1. — С. 1.
5. Галущинський М. Науковий рух у тов. «Академічна Громада» у Львові // Молода Україна, 1900. — 4.1. — С. 24–25.
6. Крушельницький М. Українсько-руський університет. — Львів, 1899. — С. 11; 13–14; 20–22.
7. Добиваймося свого університету! // Діло. — 1897. — 2 (14), лип. — Ч. 147. — С. 2.
8. Галущинський М. Науковий рух у тов. «Академічна Громада» у Львові // Молода Україна, 1900. — 4.1. — С. 24–25.
9. Руско-український народе! // Діло. — 1901. — 20 листоп. (3 груд.). — Ч. 260. — С. 1.
10. ЦДІА України у Львові, ф. 362 (Студинський Кирило — академік), оп 1, спр. 514, арк. 54; 55; 58.
11. Статут товариства українських студентів «Січ» у Відні // Відділ україніки ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України. РЛ. 17.558. Машинопис. — С. 1.
12. Січ. Альманах в пам'ять 30-тих роковин основання тов. «Січ» у Відні. — Львів, 1898. — С. 11.

Вентка Р. А., Стоколос-Ворончук О. А.

СТУДЕНЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В ГАЛИЧИННЕ В КОНЦЕ XIX — НАЧАЛА XX ВЕКА, И УЧАСТИЕ В НЕМ М. ГАЛУЩИНСКОГО

Гимназийные кружки, которые действовали по всей Галичине в конце XIX — начала XX в., играли важную роль в национальном воспитании украинской молодежи. Это были организации самообразования, которые ставили себе за цель усвоение знаний, которых не давала украинской молодежи реакционная польская школа. Михаил Галущинский, о чьей деятельности в советское время умалячивали, возглавляя «Академическое сообщество», был одним из основателей «Молодой Украины» и боролся за создание украинского университета во Львове.

Ключевые слова: студенческое движение, «Академическая громада», «Молодая Украина» гимназийные кружки, украинский университет, М. Галущинский

Ventka R. A., Stokolos-Voronchuk O. O.

STUDENT MOVEMENT IN HALYCHYNA AT THE END OF 19TH — BEGINING OF 20TH CENTURY AND M. HALUSHCHYNSKY ROLE IN IT

Gymnasium circles popular in Halychyna at the end of 19th — beginning of 20 th century played an important role in the national and patriotic upbringning of the Ukrainian youth. These circles were primarily self-educational organizations aimed at gaining the knowledge omitted by the Polish reactijinary school. Mykhailo Halushchynsky, whose activity was deliberately ignore in Soviet-time books, headed the «Academic Community» and was one of the founders of «Young Ukraine» organization, as well as championed the establishment of the Ukrainian University in Lviv.

Key words: student movement, «Academic Community», «Young Ukraine», gymnasium circles, Ukrainian University, M. Halushchynsky

УДК 81.373.21:801.81 (477.41/42)

Шкляєва Н. В., Николюк Т. В.

КРАЄЗНАВЧІ МОТИВИ НАРОДНОЇ ТОПОНІМІЧНОЇ ПРОЗИ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ

В статті розповідається про основні мотиви народної топонімічної прози Західного Полісся. Система західнополіської антропотопонімії не лише має тісний зв'язок із соціальними явищами. Вона включає в себе й імена, прізвища чи прізвиська, вікові, часові, соціальні характеристики. Серед зразків народної топонімічної прози виявлено багато мотивів, у яких вказується на належність людини до того чи іншого класу чи соціального прошарку, а також певної історичної епохи.

Ключові слова: краєзнавство, антропонімія, антропономізація, Західне Полісся, народна топонімічна проза, мотив, переказ.

Система західнополіської антропотопонімії має тісний зв'язок із соціальними явищами. Вона включає в себе не лише імена, прізвища чи прізвиська, а й вікові, часові, соціальні характеристики. Н. Шутова, досліджуючи склад англійських антропонімів, вказує на вплив на систему антропонімії соціальної структури суспільства, його ідеології. Дослідниця стверджує, що процес формування імені завжди пов'язаний із певною інформацією про стан людини в суспільстві, ставлення до неї інших членів суспільства — представників інших соціальних груп та ін[47;132].

Серед зразків народної топонімічної прози виявлено багато мотивів, у яких вказується на належність людини до того чи іншого класу чи соціального прошарку. Так село Костюхнівка Маневицького району, за переказом «називалося, бо був такі польський пан Костюх» [3; 2], «село Бруховичі — від панів Бруховецьких» [5; 1] (с. Бруховичі Ковельського району). «Куток Романів, бо жив поміщик, що селяни на них робили» [8; 3] (с. Колки Маневицького району). «Село Гуменці, бо то ше за панщини був поміщик Гуменний» [18; 5] (с. Гуменці Любомльського району).

В основу номінації вказаних ойконімів покладено прізвища магнатів, відомі з XVI–XVII століття. Тому є підстави вбачати правдивість і супроводжуючих їх фольклорних мотивацій. У переказі про село Хотешів Камінь-Каширського району розповідь про те, як «пан Кошерський подарував своєму зятеві удел і на честь його імені назвали Хотишів» [5; 2]. За іншим варіантом «колись давно тут жив князь Хотишов, і назвали на честь його села» [5; 3]. Про передачу землі у спадок дізнаємось із переказу про село Синово, що у Старовижівському районі: «жив пан Василь, і називалося село Васильки. А потім передав він ці Васильки своєму синові і стало називатися село Синово» [20; 1].

Історики стверджують, що ще з XVI–XVII століття особливістю земельного користування на волинсько-поліських землях було те, що «найбільші земельні латифундії належали українським родовим князям: Острозьким, Збаразьким, Сангушам, Чортківським, Корецьким, Вишневецьким та ін» [42; 54]. У зразках топонімічної прози, зафіксованих у Любешівському та Маневицькому районах, знаходимо підтвердження вказаних історичних фактів. «Село Старий Чортківськ зветься, бо жив пан Чортков» [14; 4], «село Вишнів, бо ше мені моя баба розказувала, що приїхав в село граф Вишневецький, від нього і пішла назва» [21; 6], село Радовичі Турійського району має таку назву, бо «є думка, що таку назву воно отримало од прізвища польської пані Радовичкої. Наше село, як і другі села і хутори, було її маєтком. Певно, того і назвали Радовичами» [23; 2].

У XVI–XVII століттях, як бачимо, поширеною була тенденція називання поселень іменами їхніх власників. Історики стверджують, що «від польського короля знатні князі, воєводи, магнати, шляхтичі отримували дарчі грамоти на володіння землями й

угіддями з правом експлуатації селян, які проживали на цих землях» [42; 38]. Підтвердження цим фактам знаходимо й у топонімічних переказах. «Колись давно, ще за Польщі, на цьому місці, де наше сило, жив пан Брунет. Мав вин тут свою панщину. Та сила ще не було тоді такого, як типер. А стояло пару хат, де жили панські силяни, та ще панська велика хата тай усе. Люди окружних панщин звали панових силян брунетівськими, або брунетівцями. А коли панщина збильшилась, переросла у село, то сило почали звати Брунетівкою» [12; 5] (с. Брунетівка Старовижівського району). У другій половині XVI століття серед найбільших земельних власників на Волині, крім уже згаданих, були Заславські та Любомирські [43; 81]. Так, із топонімічного переказу, записаного у селі Хотешові Камінь-Каширського району, дізнаємося: «є в нас вулиця Велика Любомирна, бо там, кажуть, жила пані Любомирська» [25; 3]. З іншого переказу дізнаємося про те, що «колись був пан Любомирський такій, то все його землі буле. Через те і називається Любче. То ще була панщина, і вони володіли тим усім. Він був рудувитий. Так і жив, поки вмер» [25; 2] (с. Любче Рожищенського району).

У народних топонімічних переказах не називається точної дати виникнення антропоніма. Про приблизний час заснування того чи іншого поселення можна здогадатися лише з неконкретизованих висловів, як от: «колись, давно, ще за панів, ще за Польщі та ін». Наявність у топонімічних переказах деяких відомих прізвищ магнатів чи шляхтичів дає змогу відносити появу вказаних антропономізацій до певної історичної епохи. «Наше село люди й тепер називають Впаліном. Ше кулесь мати моя розказувала, що раньше тут жив такий пан Опалінський, ну й вуд нього пушла назва села» [17; 4] (с. Вишнів Любомльського району).

Деколи прізвища землевласників маловідомі. Так вулиця Мациївська, що у селі Ружині Турійського району, нібито називається так тому, «бо ще за Польши тут жив пан Мациївський» [2; 3]. «Урочище Кайтанувка назвали по назві пана Кайтана» [4; 7] (с. Уховецьк Ковельського району). «Люде розказують, що колись нашим силом володів пан Комаров. То, мабуть, й назвали силою Комаровом» [19; 3] (с. Комарово Маневицького району). «Колись у нашему селі жив такій пан, що звався Константаном. Він був добрий до людей, і на память про нього село назвали Константиновка» [23; 1] (с. Костюхнівка Маневицького району).

Дослідуючи російські антропоніми, В. Никонов стверджує, що власна назва — це пароль, що вказує на причетність носія до певного суспільного кола [44; 138]. На думку дослідниці англійських антропонімів Н. Шутової, «існує тенденція на функціонування тих чи інших імен у різних соціальних прошарках». Дослідниця вказує на існування у ряді антропонімів належності носія до певної території чи соціального прошарку [47; 27]. Такі властивості антропонімів можуть використовуватись і при вивчені топонімічної прози. Як бачимо, деякі зазначені у топонімічних переказах імена та прізвища дійсно належать відомим в Україні людям, представникам шляхти (антропоніми Брюховичі, Любомирна, Вишнів та ін.). Але багато таких власних назв є загальними для будь-яких соціальних прошарків. Так, антропонім Набrusko зі змісту одного топонімічного переказу може бути прізвищем представника будь-якого соціального прошарку, оскільки це ім'я не зафіксоване в жодних історичних документах чи довідках. «Одні люди кажуть, що тут був пан Набрузко, уд того і Набруска» [15; 46] (с. Набруска Маневицького району). «Раньше село називалося Вікентіївна. То назва походить від того, що жив тут пан Вікентій. То була його земля. А ще називали силою Вицентовка» [19; 4] (с. Завітне Ківерцівського району). «Панська гірка — був пан Подлєвський в Новосілках» [38] (с. Окунин Турійського району). «Урочище Солтиси — там пан Солтис жив» [29] (с. Куснича Любомльського району). «Мільцеви — пани жили там такі» [30] (с. Хворостів Любомльського району).

Деколи у топонімічних переказах на цю тему вказується на маєтки, якими володіли пани (замки, сади, млини та ін.). «Колись тута жив пан. Звали його Набrusко. Він був багатий. Постройв млина, того, шо на воді. Ото пан помер, село стали звати Набrusка» [15; 9] (с. Набrusка Маневицький район).

У багатьох зразках народної топонімічної прози зазначаються імена маловідомих в історії Волині і Полісся землевласників. Вони, очевидно, не були шляхтичами чи магнатами. На те, що носіями цих антропонімів були вихідці із селян, вказують їхні прізвища, імена чи прізвиська: «урочище Сай, бо він там землю займав, був багатий і займав тую всеніжку землю» [22;15] (с. Мельники Шацького району). «Урочище Памансово — того, що там жив вельми багатий хазяїн Паманс» [12; 3] (с. Краска Ратнівського району). «Заіваново, бо жив багатир Іван, тримав поле» [17; 5] (с. Видраниця Ратнівського району). «Завасильово — займав цього хутора Василь» [6; 3] (с. Видраниця Ратнівського району). «Вулиця Прокопи — пулувина села, де жив Прокоп» [11; 2] (с. Погулянка Любешівського району). «Жив якийсь пан Кусінчик на своєму кусочку землі, того й Куснища» [10; 4] (с. Куснища Любомльського району).

Такі антропономізації мають набагато пізнішу історію, ніж антропотопоніми Брюховичі, Хотешів та ін. Топонімічні перекази цієї категорії відносяться до часів розвитку на західнополіських землях капіталістичних відносин, коли власниками землі могли бути не лише магнати й шляхта, а й представники багатих прошарків селянства. Як стверджують історики, «на початку ХХ століття на селі йшов процес класового розшарування; сільська буржуазія або заможне селянство і наймані сільські робітники з наділом. Виникла нова група селян — так звані середняки» [43; 215]. Як бачимо, у переказах з такими мотивами простежуються образи саме селян-середняків. На це вказують такі елементи, як: «жив багатир», «жив колись хазяїн», «жив вельми багатий хазяїн», «займав хутора хазяїн», «мав багато землі» та ін. «Було то давно. Ше коли пани були. І був пан. Заввся Довжицький. Раньше на тому місци було двадцять хатей. Жели люди, котрих звали батракі, які робили тут у наймитах. Селу дали назву на честь пана» [22; 1] (с. Довжиця Маневицького району). «Колись в селі жив поміщик. Звале його Крич. Поміщик мав багато зимні. А вже як помер, то назавале те поместє Кричевиче» [11; 1] (с. Кричевичі Ковельського району). Урочище Кривенька (с. Галузя Маневицького району) — «був пан Кривенький» [32], урочище Хомичі (те ж саме село) — «там був пан Хомич» [32].

У переказах нерідко іменем власника названі поля. «Заворпін — то був пан Заворпін. Були тиї поля большинство под паном. І як хотів мій дід чи батько, то до пана ішов купляти тую землю і вже обробляли» (с. Галузя Маневицького району) [32]. «Поля Терюхін, Самсон, то все були їхні поля» [32] (с. Галузя Маневицького району). «Поле Кодудов — був пан Кодудов, там його поле» [32] (с. Галузя Маневицького району). «Приказове поле — Приказюки жили» [29] (с. Куснища Любомльського району).

У народній топонімічній прозі неабияку роль відіграють вікові характеристики персонажів. Досить часто антропотопонімами стають імена чи прізвища людей старшого покоління. «Миронівська — там жив дід Мирон, самий перший поселенець» [34] (с. Руда Любомльського району). «Село Якушів казале, бо тутика жив тарей дід. Його ім'я чи прізвище було Якушив» [12; 3] (с. Якуші Ратнівський район). «Куток Бирки, бо дід Бирок жив», «вулиця Пелехівська — жив старий Пелех» [12; 5] (с. Заброди Ратнівський район). «Урочище Виремкова — то там жив дід Оверко, на його казали Виремко» [17; 2] (с. Личини Камінь-Каширського району). «Куток Бирки, бо дід Бирок жив» [25; 3] (с. Межисить Ратнівського району). У даному випадку антропоніми Оверко, Бирок, Пелех та ін. вказують на тенденцію до функціонування цих імен серед представників старшого покоління. На

популярність певних імен на якомусь певному етапі життя суспільства вказує Й. Н. Шутова. На її думку, деякі антропоніми, широковживані у свій час, зі зміною суспільних устроїв робляться просто «даниною минулому» [47; 132].

Серед багатьох зразків топонімічної прози, де в основі повідомлення є антропономінації, чітко виділені мотиви першопоселенництва. У цих переказах часто наявні такі висловлювання, як: «тутка колись перший пострів хату», або ж «бо перший поселився» та ін. «Куток Тарасувка, бо тутка колись перший пострів хату якийсь там Тарас Березина» [11; 6] (с. Осівці Камінь-Каширського району). «Вулиця Олексіївка, бо перший поселився Олексій» [27; 1] (с. Раків Ліс Камінь-Каширського району). «Галузя — пан Галуз поселився, то так і назвали село» [25; 5] (с. Галузя Маневицького району). «Хомичі, кажуть, що тут перший Хома якийсь побудувався» [21; 4] (с. Хомичі Любомльського району).

Важливою рисою переказів цього типу є повідомлення про будівництво першопоселенцем житла. У деяких з них подається детальна інформація про побутові умови життя поселенця на новому місці. «Наше село звалося Кропевники, бо перший чоловік, що тут поселився, писався Кропевник. А ничего тут не було, оден ліс і рика. Кругом болото було, мучився бідний чоловік. Але привек, почав хазяйнувати, нажев хазяйство, дитей, то й став малейкий хуторок» [13; 3] (с. Гуменці Любешівського району).

У деяких переказах з антропонімічними мотивами мова йде про вибір місця для житла. Село Люблинець, що у Ковельському районі, називається так тому, «бо колись проїждав тут пан такий Люблиняк. Йому тут сподобалося і він оселився» [11; 3] (с. Люблинець Ковельського району). «Давно-давно то ще було. Ше то ни за моєї пам'яти було гозиро, яке мало форму вуха і називалося воно Ухо. От на березі цього гозира посилився купець Вецький. За ним пучали строїти хати други люди. Каждий рик хатей усе більшало й більшало, так ото й стало сило. Й люди назвали Уховецьком» [14; 3] (с. Уховецьк Ковельського району). «Любаш прийшов на гету земню десь здалека, він був охотником і рибаком. А тут було де охотитись і рибу ловити. Любаш поселився в гетому крайови і довго жив. Од імені Любаша пошла назва Любашов» [5; 2] (с. Любешів Любешівського району). Деколи у таких переказах можна знайти повну інформацію про життя і побут першопоселення. Так, із переказу про походження назви села Прилісне дізнаємося, що «Колись наше село звалося Мановичі, було аж до Оконська. Колись тут був ліс непроходімий. Де то був один чоловік в засланні, в Сибіри, він пішком прийшов у наше сило, тут ничего ни було, ліс був. Він тут собі зробив колибу, його хвамілія була Маневич. І він зробив потім тут собі якусь хатинку. І річку назвали Маневка. І вин жив сам. А недалеко був город. І вин знайшов собі дівчину там і хотів женитись. Його знайшов начальник города і хотіли арештувати. А як почули, що він пройшов п'ятсот кілометрів пішки, городовий дав йому тоді волю і свободу. І вин женився і поселився з тею дівчиною. Там болота були. Оженився, став жити. Річка в честь його стала Маневка, а село — Маневичі» [6; 3].

В основі номінації багатьох переказів є антропоніми іншомовного походження. У змісті деяких переказів чітко вказується і на антропонім, і на час виникнення топоніма. «Село так називаєць давно. Ше колесь на нашу землю нападали татари. Вони отам за тим посьолком, що на Карному, мали велику хвортацию і назвали неї Штун, бо там в них був такий турок одважний і сміливий. То на честь його назвали. А потом, коли вже них повиганяли, люди привикли до теї назви. То так і стали казати — Штун» [4; 1] (с. Штунь Любомльського району).

У топонімічній прозі із антропонімічними мотивами наявні також і перекази, в основі яких прізвища однофамільців або родичів, які компактно проживали. Так, населений пункт називається у відповідності із прізвищами багатьох однофамільців або ж родичів.

«Зая казали, бо там Зай жив. Ціла родина їх там жила, землю тримали» [2; 2] (с. Підріжжя Ковельського району). «Куток Коці — жили Коці» [16; 4] (с. Мала Яблунька Маневицького району). «Урочище Шуляків — було пару хат Шуляків» [27; 4] (с. Заріччя Маневицького району). «Куток Грицюки, бо на тому куткови всі мають фамілію Грицюк» [26; 7] (с. Самійличі Любомльського району). «Колись давно люди жили по хуторах. В той час вже почали утворуватися села. Людям, яки жилі на хуторах, стали казате, щоб пірисилися сюди, де зара наше сило. А отут жила тоді симня, і була в їх хвамілія Сукач. От і назвали сило Сукачі» [18; 9] (с. Сукачі Старовижівського району). «Кобрині — всіх там хвамілія така» [32] (с. Галузя Маневицького району). «Село Самійличі, бо багато хвамілій Самойлич» [36] (с. Самійличі Шацького району). «Куток Павлюки — бо там багато Павлів було» [36] (с. Самійличі Шацького району). «Байстрови — Байстри жили, багато їх є, їхнє поріддє там, і Байстрова гірка там» [29] (с. Куснища Любомльського району). «Місце Кухтиське — там Кухти були» [26; 3] (с. Згорани Любомльського району). «Куток Макарі — Макаруки там хвамілія» [5; 2] (с. Полапи Любомльського району). Місце Романюки (с. Машів Любомльського району), бо «найбільша хвамілія Романюк», місце Біні (це саме село), бо «найбільша фамілія Бінюк» [40].

Нерідко поселення отримує назву від імені, прізвища чи прізвиська якогось одного мешканця. «Горохова гора — там якийсь Горох був» [26; 3] (с. Згорани Любомльського району). «Дем'яниха — там якийсь Дем'ян був» [38] (с. Окунин Турійського району). «Дроздове болото — там Дрозд жив» [29] (с. Куснища Любомльського району). «Пендзюхи — там колись був один Пендзюх по фамілії» [39] (с. Запілля Любомльського району). «Кащина — то Кащин Прокіп жив» [29] (с. Куснища Любомльського району).

Багато західнополіських антропонімів виникло завдяки тому, що на вказаній території відбулося здійснення одним із мешканців поселення якогось важливого для громади вчинку. Так, ліс Чмельов, що у селі Будники Любомльського району «називається такого, що його посадив Чмель» [13; 3]. «Хутір Глови — то було ще коли вже панщина розійшлась. То тоді ходили загарбники усяки по лісах, а тоді охорони не було, як сьогодня, з наших нихто ни захотів, то з Новосьолок, з Столярів і знайшовся чоловік — хвамілія Глова. Там у них зараз є хутор великий» [8; 3] (с. Любохини Старовижівського району). «Урочище Янчишин — тут партізан був такий. Водив отряд, та й назвали по його хвамілії» [31] (с. Галузя Маневицького району). Хоробрість, що проявляється у вчинкові простої людини — це причина для утворення деяких переказів, в основі яких є антропонімічні мотиви. Так, у переказі про Іванову гору, що у селі Оріхові Ратнівського району розповідається про те, що «назвали гору на честь Івана, що оповістив про ворогів, а самого його там і забили» [12; 5]. Першопричиною для виникнення антропоніма досить часто стають трагічні події: «урочище Борисове, бо там бандерувці спалили хату Бориса» [1; 3] (с. Хотишів Камінь-Каширського району). Такого ж типу і переказ про утворення села Любешова. «Колись одна панянка втикала од турок. Да наши люди її захавали, да вона там і всталася. Звали тую дівчину Люборо. Да й так вже й назвали — Любашов» [2; 2].

Як бачимо, антропономізації переказів із вказаними мотивами пов'язані, в основному, із іменами, прізвищами історичних осіб, або ж відомих землевласників, чи простих селян, які володіли великими наділами землі. Деякі із антропотопонімів мають груповий характер, а деякі пов'язані із якимись вчинками людей.

Література

1. Архів ПВНЦ. — Ф. 5. — Од. зб. 3.
2. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — А. Од. зб. 5.
3. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — А. Од. зб. 11.

4. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — А. Од. зб. 12.
5. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — А. Од. зб. 14.
6. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Б. Од. зб. 17.
7. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — А. Од. зб. 21.
8. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 23.
9. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 25.
10. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 30.
11. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 36а.
12. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — А. Од. зб. 39.
13. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 42.
14. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Б. Од. зб. 47.
15. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 50а.
16. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Б. Од. зб. 54.
7. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Б. Од. зб. 56.
18. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Б. Од. зб. 65.
19. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 70.
20. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 75.
21. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 98.
22. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 108.
23. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 109.
24. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 110.
25. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 113.
26. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 119а.
27. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 153.
28. Архів ПВНЦ. — Ф. 1. — Од. зб. 164.
29. Записано в селі Куснищах Любомльського району від Пилипи Загури, 1944 р. н.
30. Записано в селі Хворостові Любомльського району від Віталія Євчука, 1953 р. н.
31. Записано в селі Галузії Маневицького району від Єфросинії Фурсік, 1927р. н., без освіти.
32. Записано в селі Галузії Маневицького району від Юхими Крашевської, 1928 р. н., 2 класи.
33. Записано в селі Галузії Маневицького району від Олексія Бакая, 1905 р. н., без освіти.
34. Записано в селі Руді Любомльського району від Валентини Гермаль, 1963 р. н.
35. Записано в селі Прилісному Маневицького району від Олексія Савчука, 1938 р. н.
36. Записано в селі Самійличах Шацького району від Надії Грицюк, 1934 р. н., 4 класи.
37. Записано в селі Полапах Любомльського району від Антоніни Яценюк, 1927 р. н., 3 класи.
38. Записано в селі Окунині Турійського району від Надії Яблонської, 1931р. н.
39. Записано в селі Запіллі Любомльського району від Степана Бендзюха, 1936 р. н., 7 класів.
40. Записано в селі Машеві Любомльського району від Марії Шамці, 1957 р. н.
41. Левкович І. Нарис історії Волинської землі (до 1914 р.) [Текст]. — Вінніпег, 1953. — 10 с.
42. Пойда Д. Крестьянское движение наПравобережной Украине в послереформенный период [Текст]. — Днепропетровск, 1960.
43. Шутова Н. М. Антропонимы и социальный контекст [Текст] // Вопросы английской контекстологии. — Вып 3. 1996.

Шкляєва Н. В., Николюк Т. В.

КРАЕЗНАВЧЕСКИЕ МОТИВЫ НАРОДНОЙ ТОПОНИМИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ ЗАПАДНОГО ПОЛЕСЬЯ

В статье проанализировано мотивы народной топонимической прозы Западного Полесья. Она включает в себя имена, фамилии, возрастные, социальные характеристики, а также принадлежность людей к отдельному классу или одной из исторических эпох.

Ключевые слова: краеведение, антропонимия, антропонимизация, Западное Полесье, народная топонимическая проза, мотив, пересказ.

Shkliayeva N. N., Nykoliuk T. V.

**LOCAL MOTIVES FOR FOLK TOPOONYMY PROSE
OF WESTERN POLISSYA**

The article tells about bas is reasons for folk toponymy prose of Western Polissya. The System of Western Polissyan anthroponomy not only has close connection with the social phenomena, but also includes first names, last names or nicknames, age-time, social descriptions. Among the examples of folk toponymy prose we find many motives, which specify the belonging of a person to a certain class or social stratum, and also a certain historical epoch.

Key words: study of local lore, antroponomy, anthroponomination, Western Polissya, folk toponymy prose, motive, narration.

ІСТОРІЯ СМТ. НЕМИРІВ (ЯВОРІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) У КОНТЕКСТІ САНАТОРНО-КУРОРТНОЇ СФЕРИ ЛЬВІВЩИНИ

У статті на прикладі смт. Немирів Яворівського району Львівської області окреслено перспективи розвитку санаторно-курортної сфери Львівщини.

Ключові слова: селище, курорт, санаторій.

Львівщина традиційно вважається областю, де перспективи туристично-рекреаційної індустрії були і залишаються одними з найкращих в Україні. Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал у поєднанні з вигідним географічним положенням в центрі Європи та існуючий багаторічний досвід і напрацювання у сфері рекреації є достатньо вагомою передумовою пріоритетного розвитку системи санаторно-курортного лікування, туризму та відпочинку, орієнтованої як на внутрішнього споживача, так і на обслуговування іноземного контингенту.

За наявністю рекреаційних ресурсів Львівська область займає провідне місце в державі. Одним з головних елементів у структурі рекреаційного потенціалу вважають лікувальні мінеральні води. З восьми типів мінеральних вод, що застосовуються в бальнеології, на Львівщині відомо сім, які виділяються у кілька зон їх поширення [1]. В зоні поширення мінеральних сульфатних вод функціонує сьогодні курорт Немирів.

Селище міського типу Немирів¹ знаходиться у Яворівському районі що на Львівщині. Через нього пролягає своєрідний хребет — Розточчя, який є вододілом між басейном Вісли і Дністра. Ця обставина стала однією з причин заселення території району в стародавні часи. А ще через Яворівщину проходив шлях обміну і торгівлі від Північного Причорномор'я до Прибалтики. Стародавнє населення залишило сліди своєї діяльності: стоянки, поселення, городища, поховання, які збереглися до наших днів. Нині в Яворівському районі відомо понад 70 пам'яток стародавньої історії [2]. Знаходяться такі пам'ятки і на території Немирова.

Немирів розташований за 78 км на північний захід від Львова і 18 км на північ від Яворова понад річкою Смердюком. Територія сучасного Немирова і його околиць була заселена ще в XIII столітті. За 4 км від центра лежить незаселене нині урочище Воротня. Очевидно саме про це урочище — Ворота — йде мова в описаній у Галицько-Волинському літописі битві 1266 року Василька Романовича і Шварна Даниловича з польським князем Болеславом Стидливим [3].

За твердженням польських історичних хронік засновником міста в стародавньому урочищі був наприкінці XVI століття граф Андрій Фредро з Плешовиць, який одержав цю маєтність як нагороду за заслуги в Лівонській війні². Король Стефан Баторій дозволив йому засновувати місто у своїх дідичних маєтностях Вороблячина, що лежали над річками Смердюком і Чорна. Також привілесм Андрію Фредро надавалося право тримати склад руської солі і два рази в рік проводити ярмарки. Селяни села Вороблячин були основними фундаторами нового міста, тому що воно будувалося на їх прадідівських полях, їх руками і коштом.

¹ Народна легенда пов'язує походження назви поселення з боротьбою проти татар. На місці Немирова в давнину було оточено татарський загін. І коли останні попросили мир, їм відповіли: «Не мир», а сам загін розгромили. На місці битви було засноване поселення, що дістало назву Немирів.

² Лівонська війна 1558–1583 років — війна Московського царства проти Лівонського ордену німецьких лицарів, а після його розпаду 1561 року з Королівством Польським та Великим князівством Литовським, Руським та Жемайтійським (які 1569 року об'єдналися в єдину державу — Річ Посполиту) за Прибалтійські землі та вихід до Балтійського моря.

1580-го року польський король Стефан Баторій дарував місту привілей, яким надав Немирову магдебурське право³ і герб з єдинорогом Бонча⁴.

Жителів міста було звільнено на кілька років від податкових мит, встановлено торгові дні і право складу солі, яку привозили з прикарпатських руських жун. Населення міста складалось із залежних тільки від короля і старости торгівців, які користувалися привілеєм ярмаркової торгівлі, і ремісників-євреїв, які займали торгову площа й володіли на правах спадкової власності будинками і садибами, розміщеними навколо базару; ремісників, зобов'язаних платити чинш від свого ремесла та під час жнив і косовиці відбувати толоку для двору, та жителів передмістя — землеробів, які нічим не відрізнялися від селян.

Містечко швидко зростало. В другій половині XVII ст. в Немирові були суд, пошта, аптека. Основну масу населення складали українці, також проживали тут поляки та євреї. В 1640 році було збудовано єврейську синагогу, а в 1669 році — православну церкву. В XVII ст. Немирів був відомий як центр ремесла; тут виробляли папір і скло, були винокурня і млин [4]. Особливе місце займало ткацтво; ткачі об'єднувалися в цехи, мали свій статут, прийнятий 1624 року, а 1758 року ще раз підтверджений королем [5]. Жителі передмістя перебували в гіршому становищі аніж міщани. Вони не користувалися всіма громадянськими правами, лише обмежена кількість їх могла займатись ремеслом.

В 1640-х роках в селах Яворівщини була встановлена панцина від 3-х до 6-ти днів на тиждень. Окрім того селяни змушені були сплачувати великі подаки.

В період національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. гострого характеру набирає соціальний і національний гніт населення. За участь у селянському повстанні князь Єремія Вишневецький вирізав майже всіх українців Немирова [6].

Великих втрат зазнав Немирів й від татарських наїздів, під час яких останні спустошували місто і околиці, перетворюючи поселення у загарища, забирали людей у полон і продавали у рабство. Про розміри татарських грабунків в цих місцевостях свідчить,

³ Магдебурзьке право (німецьке міське право) — одна з найвідоміших правових систем міського самоврядування в середні віки. Феодальне міське право, за яким міста звільнювалися від управління і суду феодала. Воно закріплювало права міських станів — купців, міщан, ремісників. Було юридичним виявом успіхів міського населення у боротьбі проти феодалів. Встановлювало порядок виборів і функції органів міського самоуправління, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, спадкування, визначало покарання за різні види злочинів; узаконювало нерівність у правах, зважаючи на стать, походження, віросповідання.

Магдебурзьке право прийшло на Руську землю разом з німецькими колоністами і вже князь Данило Романович та його наступники забезпечували їм привілей користуватися власним правом і мати власні судово-адміністративні інституції. Першими містами, що одержали магдебурзьке право, були Володимир-Волинський (1324), Сянік (1339), Львів (1356), Кам'янець-Подільський (1374), Стрий (1431), Мукачево (1445), Київ (1494), Луцьк (1497). Спочатку магдебурзьке право стосувалося лише німецької людності міст. Вперше було поширене на все населення Галицького князівства Юрієм Болеславом Тройденович у м. Сянку.

У XV–XVII ст. магдебурзьке право отримала більшість міст України. У деяких містах (зокрема, західноукраїнських) надання магдебурзького права супроводжувалося посиленням німецької і польської колонізації, обмеженням прав некатолицького населення (руське населення православного віросповідання, вірмени, євреї та ін. не обиралися до магістрату, не мали права вступати в деякі цехи тощо). Після 1654 року магдебурзьке право залишилося лише у деяких, т. зв. привілейованих містах. Фактично застосування права припинилося після запровадження 1781 року «Установлення про губернії» і створення нової судової системи. Указом 1831 року Микола I скасував магдебурзьке право по всій Україні, крім Києва, де воно збереглося до 1835 р. В містах Галичини, яка після 1-го поділу Польщі (1772) відійшла до володіння Габсбургів, органи міського самоуправління та суди, створені за магдебурзьким правом, продовжували ще деякий час діяти. Згодом австрійський уряд значно обмежив права цих органів. У Львові застосування магдебурзького права припинилося 1786 року.

⁴ Бонча або Боньча — шляхетський герб. Вперше згадується в 1396 році в судових книгах. Також відомий як «Головоріг» або «Єдиноріг». Виглядав наступним чином: на блакитному тлі срібний одноріг, що скаче.

наприклад, підрахунок ясиру, відібраного в орди, розгромленої 7 жовтня 1672 року Яном Собеським під Немировом. Тоді було визволено 12 тис. чоловіків, жінок і дітей.

Немирів був одним з найкрасивіших міст свого часу. Німецький мандрівник Ульріх Вердум, який подорожував по Польщі і в 1772 році побував у Немирові, описує його як «...хороше місто, оточене земляними валами з дерев'яними брамами. З півдня його захищає озеро, на березі якого стоїть прекрасний замок». Запам'яталася мандрівникові також руська дерев'яна церква, костьол і дерев'яна ратуша [7]. У південно-східній частині селища височать залишки земляного валу. Серед жителів і тепер побутують старовинні назви окремих частин міста: «східний вал», «західний вал», «за валом», «брама», «брамщина».

Тяжким було соціально-економічне становище більшості населення Немирова і після першого поділу Польщі в 1772 році. Тоді Галичина була захоплена Австрією. Галицька шляхта зберегла при цьому устої свого панування в повній недоторканості.

Немирів був також невід'ємною частиною шляхетського маєтку, незважаючи на магдебурзьке право. В ньому проживало чиншове населення, частина якого тримала на відкупі (за чинш) усю торгівлю. Частина населення відвідувала феодальну повинність. Таке половинчасте становище селища навіть офіційно зафіксоване в описі привілеїв міст і сіл Жовківського повіту від 21 травня 1788 року. Тут підтверджуються старі привілеї, за ними місто користується магдебурзьким правом, однак поряд з ним зберігається земське право власника [6]. Власником Немирова був тоді нащадок відомого магнатського роду Юзеф Стадницький.

Про розміри феодальної експлуатації говорить хоча б майнова статистика і перелік повинностей, зроблені при скасуванні панщини у 1848 році. Зі 102 міщанських господарств 100 мали 0,54 морга, 50 — від 5 до 14 моргів і 3 — від 17 до 21 моргу землі. Навіть для кріпосницьких відносин ці наділи були дуже малими. Міщани Немирова володіли фактично 710 моргами землі. Жителі Волі і Передмістя користувалися 365 моргами. Крім сплати чиншів, немирівці відробляли протягом року 3 тис. днів тяглої і 2 тис. днів пішої панщини. Викуп цих повинностей на користь поміщика Мошинського у 1848 році становив 18400 флоринів [6]. Австрійське «упорядкування» відносин між поміщиками і працюючими виглядало для Немирова так, що за списками 1869 року з 2324 га земельних угідь за паном залишалося 1176 га, а 436 міщанських і передміщанських дворів з населенням 2551 чол. мусили обмежитись 1148 га. Отже, трудове населення залишалося пограбованим.

Політичне безправ'я працюючої маси немирівського населення доповнювалося національним гнітом. Немирівська початкова школа, заснована ще 1794 року, перш за все мала на меті денаціоналізувати українське населення. Навчання в школі провадилося польською мовою. У 20–30-х рр. ХХ століття в місті з понад 3 тис. жителів навчалося всього 130-160 дітей, працювало 6 вчителів, серед яких не було жодного українця. Шовіністична політика уряду підтримувала фактичний поділ населення за групами професійної зайнятості за національною ознакою; виявлялася вона також і в розселенні жителів міста. Переважна частина населення Немирова — українці (1,5 тис.) змушені були селитися в спеціально відведеній для них північній частині міста, Рава-Руській вулиці та її відгалуженнях. Вони здебільшого працювали візниками на лісорозробках, сільськогосподарськими робітниками на дрібних промислових підприємствах — лісопильному і цегельному заводах. Євреї заселяли центр міста, де був базар і прилеглі до нього вулиці. В їхніх руках зосереджувалася уся дрібна торгівля, ремесла, серед них було кілька лікарів; євреї працювали аптекарями і перукарями. В 1939 році їх число збільшилося за рахунок біженців з окупованої німцями польської території.

У західній частині міста жили поляки, яких налічувалося тут близько 700 чол. Польською була адміністрація міста, крупні землевласники, промисловці. Поляки переважно не працювали робітниками та ремісниками. Більшістю серед них були юристи, вчителі та службовці.

Наприкінці XVIII століття місто було приписано австрійським урядом до Жовківського району (округи) й наділено повітовим статусом, а 1867 року — понижено до заштатного містечка Равського повіту. Кількість жителів у 1892 році зросла до 4520. Герб Немирова 1580 року незважаючи на це залишився незмінним і, очевидно, був підтверджений. Про це, зокрема, свідчить реєстр міських гербів Галичини, складений 1897 року Ф. Ковалишиним. Містечкова відзнака Немирова є ще одним прикладом надзвичайно поширеного на Розточчі та Бойківщині явища перетворення шляхетських гербів на відзнаки маєтностей їхніх носіїв.

Під час Першої світової війни через Немирів двічі проходила лінія фронту — у середині вересня 1914 року і в липні 1915 року. Обидва рази тут проходили криваві бої. Генерал-квартирмейстер третьої армії М. Д. Бонч-Брусович⁵ так описував побачене: «Немирів являв собою суцільне згарище; замість будинків стирчали почорнілі димоходи, дерева обгоріли, по вулицях вздовж руїн сногиагали подібні на привидів люди» [10]. В результаті війни населення зменшилось до 2463 жителів (за переписом 1921 року), серед яких було 1372 поляки, 623 русини та 467 євреїв [9].

У 1919 році в Немиріві і Вороблячині відбулися погроми поміщицьких маєтків.

До кінця 1930-х років у місті функціонували банк, поліційний відділок, суд, майстерні і крамнички, лісопильний і цегляний заводи, млин, і вже традиційне виробництво «немирівських» ковбас. В містечку діяла синагога, римо-католицька і греко-католицька церкви.

26 вересня 1939 року на територію Немирова вступили частини Червоної Армії — 24 легкотанкова бригада і з'єднання 2-го кавалерійського корпусу [10]. Було створено революційний комітет під керівництвом Рава-Руського тимчасового повітового управління. Після возз'єднання з Радянською Україною в січні 1940 року було проведено адміністративний поділ західноукраїнських земель. Створено Немирівський район Львівської області, а саме село стало селищем міського типу. На той період тут проживало 3016 жителів. Цього ж року у Немиріві побудували електростанцію потужністю 600 кВт.

Під час нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз, один із перших ударів було завдано по Немиріві. Зокрема, 22 червня 1941 року о 4 годині ранку вороги бомбили санаторій-курорт «Немирів», а згодом і селище. У центрі селища відбувся танковий бій, 70 % житлового фонду містечка було зруйновано. 24 червня фашисти окупували Немирів. Багато молоді було вивезено в Німеччину, євреї вивозилися в Рава-Руське гетто [11]. Визволення Немирова відбулось під час Львівсько-Сандомирської операції⁶ військами I-го Українського фронту (I-й гвардійський кінний корпус і 41-а стрілецька дивізія) 22 липня 1944 року. Остаточно він був визволений 24 липня військами 3-ї гвардійської танкової армії генерала П. С. Рибалко [12].

1948 року організовується сільськогосподарська артіль ім. 30-річчя ВЛКСМ і першим головою колгоспу обирають А. Смокорівського.

В 1958 році територія Немирівського району була приєднана до Рава-Руського, а в 1963 році — Яворівського району...

⁵ Михайло Дмитрович Бонч-Брусович (1870–1956) — російський воєначальник, учасник Першої світової і громадянської війн. Генерал-лейтенант (1944), доктор військових і технічних; брат Володимира Бонч-Брусевича.

⁶ Львівсько-Сандомирська наступальна операція — операція радянських військ проти об'єднаних німецько-угорських військ, метою якої було захоплення Західної України та Південної Польщі.

У трьох кілометрах від смт. Немирів у мальовничому лісопарку серед віковічних лісів і дуихмняних трав біля річки Любачівки розташувався один з найстаріших курортів України — «Немирів». Цілющи властивості немирівської сірководневої мінеральної води були відомі ще в XVI столітті, але офіційні дані про курорт датуються 1814 роком, коли місцевий поміщик Мошиський побудував ванне відділення і жилі корпуси для хворих. Перші дослідження хімічного складу мінеральної води немирівських джерел були зроблені Карлом Штеллером (1821 р.) і Теодором Торосевичем (1830 р.) [13]. Курорт розвивався швидко і був популярний в країнах Східної Європи.

В 1863 році в результаті польського повстання курорт, який набрав уже сили, прийшов в упадок. В 1870 році новий власник Кароль Крунштерн наново відбудував його. З 1905 року почався новий етап розвитку санаторію, коли професор Корчинський розробив план відбудови та реконструкції курорту. В 1906 році професор Радзишевський зі своїм асистентом п. Клинш закінчив аналіз води джерела «Броніслава». Були досліджені джерела «Марія» і «Анна». В 1912 році було побудовано нове ванне відділення, в якому поряд з сірководневими ваннами використовували місцеве торф'яне болото.

Перша світова війна зупинила роботу і розвиток курорту. І лише в 1924 році санаторій знову запрацював, були побудовані приватні вілли, пансіонати. 1929 рік знаменний для курорту, оскільки професор фармакології Львівського університету Косновський і лікар Дадлес відкрили джерела питної води «Олександра». В цей час було побудовано і відкрито басейн. В 30-х роках ХХ ст. Немирів мав велику популярність (його порівнювали з Баден-Баденом). Це був сезонний курорт, який називали «Немирів-здруй», пропускна можливість якого була до 2-х тисяч чоловік; лікувалися тут в основному заможні люди.

Після приєднання Західної України Немирів одержав статус курорту республіканського значення. В роки війни курорт Немирів був повністю зруйнований. Були знищені водолікарня (будівля площею 600 м²), велика кількість вілл і пансіонатів, обладнання. Лише в другій половині 1946 року почалось відновлення санаторію. В 1947 році курорт прийняв 100 перших відпочиваючих [14]. Персонал власними силами відбудував і поремонтував зруйновані корпуси. А через пів року їх кількість подвоїлась. Було збудовано нову поліклініку, приміщення клубу-їdalyni, господарським способом силами медперсоналу збудовано спальний корпус на 120 місць. В 1990 році здано спальний корпус на 60 ліжок (третій поверх його реконструйовано під палати «Люкс»). Для розвитку курорту і успішного проведення науково-дослідної роботи по вивченню механізму дії мінеральної сірководневої води, інших лікувальних факторів і раціонального їх використання у лікувальному процесі багато зробили головні лікарі курорту: Гусєв, Шмуйлов, Пожарський, Джамфаров, Женсвіт, Муллабаєв, Романов, Юзвенко А. Д., Пушкарчук І. В., Бойчук П. І., Комар В. С. (з 1986 року по даний час).

Що ж стосується хімічного складу води мінеральних джерел санаторію, то це сульфатно-кальцієва мінералізація. На Україні немає іншого курорту із таким високим вмістом вільного сірководню у водах. Води мінеральних джерел за вмістом сірководню відповідають воді Мацести⁷.

Львівщина — багатий край. Природа не обділила її ані прекрасними горами, ані лісами, ані природними покладами, ані унікальними мінеральними джерелами. Сам Бог велів, щоби ця земля дарувала людям здоров'я, наснагу, зцілювала душу й тіло. Тому туризм, розвиток санаторно-курортної справи завжди був пріоритетною сферою. Та на жаль сьогодні більшість курортів, і Немирів на жаль не є виключенням, потребують іншого підходу щодо організації управління, залучення інвестицій.

⁷ Мацестинський курорт — найбільший лікувальний бальнеологічний комплекс Росії, заснований 1902 року на цілющих сірководневих джерелах.

Література

1. Рекреаційний потенціал Львівської області та стратегія його освоєння [Текст] / В. Кравців, Б. Матолич, О. Гулич, В. Поляга // Регіональна економіка. — 2002. — № 2. — С. 134–143.
2. Михальчишин М. Старожитності Яворівщини [Текст] / М. Михальчишин // Яворівщина. — 1993. — № 38. — 8 квіт.
3. Василишин О. М. Призабуті місця: з історії села Вороблячин (Яворівського району Львівської області) [Текст] / О. М. Василишин, Д. В. Василишин // Вісн. Львів. ін-ту економіки і туризму. — 2008. — № 3. — С. 118–122.
4. Balinski M. Starożytna Polska [Text] / M. Balinski, T. Lipinski. — S. 1218–1219.
5. Dodatek do gazety Lwowskiej [Text]. — Lwow, 1853. — S. 235–248.
6. Макарчук С. А. Немирів [Текст] / С. А. Макарчук, І. Я. Кожушко // Історія міст і сіл УРСР. Львівська обл. — К. : Гол. ред. Укр. рад. енциклоп. АН УРСР, 1968. — С. 916.
7. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa, 1886. — S. 95.
8. Немиров. Первый бой корпуса генерала Власова // Фронтовая иллюстрация. — М. : Стратегия КМ, 2008. — № 4. — С. 5.
9. Skowronek E. Zarys rozwoju osadnictwa na Roztoczu Rawskim [Text] / E. Skowronek // Annales Universitatis Marie Curie-Sklodowska. — Lublin, 2002. — Vol. LVII, 10. — S. 184.
10. Немиров. Первый бой корпуса генерала Власова // Фронтовая иллюстрация. — М. : Стратегия КМ, 2008. — № 4. — С. 5.
11. Радянська правда (орган Немирівського РКП(б)У та районної Ради депутатів трудящих). — 1948. — 8 січ.
12. Немиров. Первый бой корпуса генерала Власова // Фронтовая иллюстрация. — М. : Стратегия КМ, 2008. — № 4. — С. 5.
13. Санаторій Немирів [Текст] // Україна медична: довід.-біогр. вип. / В. В. Бомов, І. В. Бомов. — К., 2004. — Вип. 11. — С. 212.
14. Радянська правда. — 1947. — 1 лют.

Vasiliyshyn O. M.

ИСТОРИЯ Г. НЕМИРОВ (ЯВОРОВСЬКОГО РАЙОНА ЛЬВОВСЬКОЙ ОБЛАСТИ) В РАЗРЕЗЕ САНАТОРНО-КУРОРТНОЙ ОТРАСЛИ ЛЬВОВЩИНЫ

В статье на примере г. Немиров Яворовского района Львовской области очерчено перспективы развития санаторно-курортной отрасли Львовщины.

Ключевые слова: городок, курорт, санаторий.

Vasylyshyn O. M.

HISTORY OF SETTLEMENT NEMYRIV (YAVORIVSKYI DISTRICT OF LVIV AREA) IN THE CONTEXT OF SANATORIUM-RESORT SPHERE OF LVIV REGION

In the article on the example of settlement Nemiriv of Yavorivskij district of Lviv area prospects of development of sanatorium-resort sphere of Lviv region are outlined.

Key words: settlement, resort, sanatorium.

УДК 331.105.44(477.83)(091)«1918/1919»

Берест Р. Я.

ПРОФЕСІЙНІ СПЛІКИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ІСНУВАННЯ ЗУНРУ

У статті висвітлюється історія українських професійних спілок Галичини в період існування Західно-Української Народної Республіки. Наголошується на основних труднощах та проблемах розвитку в умовах воєнної розрізни, тактичних помилках та інших важливих питаннях історичного минулого професійних спілок України.

Ключові слова: професійна спілка, історія, ЗУНР, Галичина.

Важливе місце в історії профспілкового руху на західноукраїнських землях займає період, який окреслюється невеликими хронологічними рамками виникнення та діяльності Західно-Української Народної Республіки.

Перша світова війна (1914–1918) до краю напружила соціальні, економічні, політичні, релігійні та інші стосунки серед населення Галичини та Буковини, яке опинилося у епіцентрі воєнного протиборства воюючих сторін [23]. Найновіші історичні дослідження засвідчують особливо важке катастрофічне становище галицьких та буковинських земель, що склалося унаслідок бойових дій, переміщення фронтів і знайшло також свій характерний вираз в стихійній демобілізації галичан та буковинців у військові підрозділи воюючих сторін, арештах, грабежах, розрусі, пожежах, міграціях та депортациях мирного населення у військові табори [4].

Війна привела до особливої поляризації в профспілковому русі. Під впливом політичних ідей воюючих сторін, результатів бойових дій, діяльності національних політичних партій та військових формувань відбулося загострення та помітна каталізація національних інтересів західноукраїнського населення, яке на той час представляло складний поліетнічний субстрат. Його творили українці, поляки, австрійці, чехи, словаки, румуни, італійці, німці, росіяни, євреї та народи інших національностей [12].

Більшість профспілок Західної України в період війни припинила своє існування. Перш за все це було пов'язано із мобілізацією до війська багатьох робітників, селян та службовців, які були членами профспілкових організацій. Із великим обмеженням у Львові в часи війни продовжували роботу лише професійні спілки залізничників, які поділялися за фаховим, національним, релігійним та іншими принципами (польських машиністів, кочегарів, ковалів, телеграфістів, стрілочників, кондукторів, ливарників і т. д.). Зазначена організація була представлена широким інтернаціональним загалом, проте елітарне становище у ній займали польські робітники та службовці, а переважаюче — українське робітництво [7: 2380]. Багато осіб австрійського та польського походження у часі війни перебувало в професійних спілках поштового зв'язку. Євреї утримували домінуюче значення у профспілках торгівців, фармацевтів, перукарів, офіціантів. Серед українських національних професійних спілок в період у воєнні роки частково простежується діяльність профспілки «Взаємна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок», яку було засновано в 1905 році [5: 122].

Особливо важливого значення серед галичан в часи Першої світової війни набула Спілка Українських Приватних Урядовців Галичини (СУПРУГа), яка утворилася із числа передової української галицької інтелігенції напередодні вибуху Першої світової війни, тобто у 1914 році [7: 2380].

Нерідко в часи воєнного лихоліття погромів зазнавали управи тих профспілок, двері яких виявлялися зчиненими перед військовими та представниками нової влади [3: 201–207]. Крім цього, в умовах воєнного часу населенню заборонялося проводити

будь-які організаційні зібрання чи заходи [9: 439–446], що також отримало негативний вплив на реальний стан діяльності професійних спілок. У першій половині 1918 року із-за низки військових австрійських та російських указів профспілкове життя в Галичині опинилося в критичному становищі [25: 18–19].

Процес відтворення українського профспілкового руху займає особливе місце у складному процесі політичної боротьби різних партій та політичних сил і в тому числі у боротьбі за владу в Галичині. Опинившись в скрутному воєнно-політичному положенні з метою збереження будь яким чином колишніх володінь австрійський цісар 16 жовтня 1918 року видав маніфест у якому проголосив, що «Австрія, по волі своїх народів, має стати союзною державою, в якій кожне плем'я на області, яку воно заселяє, творить свій власний державний механізм» [23: 25].

18 жовтня того ж року у Львові було проголошено про утворення Української Національної Ради, а її президентом обрано Євгена Петрушевича [10: 99–101]. Під впливом появи цісарського маніфесту особливої активізації набула діяльність українських професійних спілок, які прагнули створити свої незалежні керівні структури та виробничі підрозділи.

На нашу думку, це було зумовлено тим що більшість членів першого уряду входило у професійні спілки галицької інтелігенції. Слід зауважити, що Галичина в тому часі виявилася доволі сприятливим краєм, який у пошуках нових кращих реалій сприймав та культивував різні політичні ідеї від крайніх лівих до крайніх правих.

Поява перспектив та передумов для створення української держави, а також спроба їх практичної реалізації в Галичині восени 1918 року вплинула на орієнтацію українських профспілок. Переважна більшість галицьких профспілчан під впливом проголошення державності підтримала ідею національного автономізму профспілкових організацій. Вона передбачала негайний вихід українського робітництва, селянства, інтелігенції зі складу польських, німецьких, єврейських та інших професійних об'єднань. У той час з позиції національної автономії професійних спілок у територіальних межах багатонаціонального галицького суспільства виступив уже відомий галицький політичний діяч, журналіст Антон Чернецький (1887–1963). Він також рішуче відкидав більшовицьку ідею об'єднання профспілкового руху Галичини на засадах інтернаціоналізму.

Основна стратегія та політична ставка А. Чернецького була орієнтована на Східну Галичину, яка етнічно належала українцям, котрі давно прагнули до створення своєї соборної та незалежної держави [8: 12–19]. Варто зазначити, що А. Чернецькому були добре відомими національні проблеми галичан, адже походив він із невеликого галицького містечка Бережани, був активним діячем місцевої «Просвіти», а згодом і активним діячем Української Соціал-Демократичної партії (УСДП) [22: 3712].

Видіється, що основною причиною позиції А. Чернецького стало масове звільнення українських робітників з польських та австрійських профспілок, яке простежується упродовж війни. Це, безперечно, також свідчило про стрімке зростання національних суперечностей між українцями та поляками, що значною мірою відбувалося під дією положень цісарського маніфесту. Спробу реалізації плану А. Чернецького розпочав з професійних спілок українських залізничників, які із-за особливого становища (забезпечували потреби фронту і нерідко різних воюючих сторін! — авт. зауваж. Р. Б.) Проте у часі війни вони зуміли зберегти свій потенціал. Українські залізничники мали виділитися в окремі національні фахові професійні спілки або при умові невеликої чисельності функціонувати у вигляді відмежованих секцій із незалежним українським керівництвом (секретаріатом).

1 листопада 1918 року Українська Національна Рада, яка була представлена парламентарями галицького, буковинського та віденського сеймів, представниками духовенства

та передової місцевої інтелігенції Львова, українських політичних партій при підтримці національних військових підрозділів захопила державну владу та проголосила про створення Західно-Української Народної Республіки [17, ч. 134]. Але протиріччя, що вибухнули з новою силою між українцями та поляками унаслідок проголошення у Львові незалежної української народної держави, привели до початку польсько-української війни [1: 270–273]. Тому творення керівних державних інституцій, а також керівних профспілкових органів відбувалося в надзвичайно складних умовах.

Одним із перших актів став Маніфест ЗУНРу, який був проголошений 5 листопада того ж року. У маніфесті зазначено про встановлення в державі 8 годинного робочого дня, соціальний захист людей похилого віку, охорону праці на виробництвах та інші заходи [1: 12], які фактично складали основу вимог професійних спілок у довосенний період.

В складі першого державного уряду ЗУНРу, який було обрано 9 листопада 1918 р., Антін Чернецький зайняв державну посаду секретаря праці та соціальної опіки [14: 83–84; 15: 4–16], що відповідала міністерській посаді та відannю справами організації і практичної діяльності профспілок проголошеної республіки. Однак, незабаром (приблизно наприкінці листопада) із невідомих нам причин його замінив А. Мернецький [2: 204].

Великий інтерес до творення незалежних українських профспілкових організацій в період діяльності ЗУНРу виявив Олександр Пісецький (1869–?), котрий перебував на політичній платформі Української Націонал-Демократичної партії (пізніше — Українське Національно-Демократичне Об'єднання), а в уряді був призначений державним секретарем пошт і телеграфів ЗУНРу [18: 2097]. Фактично він став організатором, а також першим керівником профспілкової організації українських поштових службовців. Велику увагу О. Пісецький відвідав організації робітничих профспілок у містах та містечках Галичини, особливо Дрогобицько-Бориславського нафтодобувного регіону.

Унаслідок воєнного стану та небезпеки у якому опинився уряд ЗУНРу за вказівкою секретаріату праці і суспільної опіки на залізниці було створено профспілковий залізничний курінь під керівництвом львівського правника, члена головної управи УСДРП Івана Сіяка (1887–?) [7: 2381, 19: 2851]. Аналіз діяльності куреня дає підстави стверджувати, що він радше виконував функції воєнізованої охорони на залізниці і, можливо, призначався для забезпечення захисту високопоставлених державних осіб під час їхнього користування залізничним транспортом.

Невдачі українців у польсько-українській війні стали основною причиною загрози для існування ЗУНРу. Запеклі бої між воюючими сторонами, що проходили у Львові від 1 до 23 листопада 1918 р., завершилися для українців невдачею. Після цього місто було втрачено і уряд республіки змушені був терміново залишити Львів [13: 51–106].

Вимушений переїзд уряду до Тернополя не створив сприятливих умов для мирного будівництва, економічного розвитку та розбудови профспілкового життя, а ще більше їх ускладнив. Польсько-українська війна, яка охопила Галичину, до краю загострила міжнаціональні протиріччя. В умовах війни діяльність національних профспілок та спроби їх демократичної розбудови виявилася майже нереальними. Більшість робітничих профспілкових організацій припинила своє існування, багато галичан перебувало в рядах діючих армій. Рятуючись від лихоліття чимало галицьких профспілчан опинилося у загальній хвилі еміграції [11: 4–12].

В часи бойових дій розбудова організаційних структур та українського профспілкового життя в Галичині виявилася надзвичайно складною. Запропонована А. Чернецьким тактика національного автономізму була невдалою і в умовах воєнних невдач армій ЗУНРу неефективною. Вірогідно, що саме невдала державна політика А. Чернецького в галузі професійних спілок стала причиною його виходу з складу уряду та еміграції на Захід (спочатку до Німеччини, потім — у Швейцарію) [16: 204].

У відповідь на принципову позицію українців поляки запропонували створення уніфікованих багатонаціональних професійних спілок в Галичині [25: 19]. Такий захід, перш за все, було проведено з метою ослаблення та розпорощення українського профспілкового руху. З іншого боку, слід зазначити, що польський профспілковий рух в Галичині у часи війни теж зазнав репресій з боку воюючих сторін і також вимагав пошуку ефективних шляхів для виходу з кризового становища.

Як свідчать результати досліджень, нова політична стратегія на галицьких землях, яка виходила від польських профспілкових діячів виявилася вдалою та вчасною. Фахові професійні спілки залізничників, незважаючи на воєнні дії зберегли свою чисельність та дієвість. За тогочасними оперативними відомостями щоденно лише через Станіславів (сьогодні — м. Івано-Франківськ) залізницю у різних напрямках залізничники транспортували близько 60 тисяч осіб [20: 108]. Крім цього, залізниця перевозила велику кількість вантажів, худоби, зброї, провіанту тощо.

Об'єднане керівництво профспілки польських залізничників ще 3 березня 1918 р. звернулося до усього робітництва залізниць із закликом «*czgromadzeni kolejrza wszystskich kategorij oświadczają je leży w interesie personalu kolejowego, aby wszyskie kategorie bez wyjątku należały do jednego, wspólnego, ogólnego Związku Zawodowego Kolejarzy RP*» [24, s. 6].

Згодом низка урядових указів з боку Речі Посполитої, особиста увага до професійних спілок Ю. Пілсудського (керівника держави) і особливо державний декрет від 8 лютого 1919 р. декларували права та свободи членів профспілок Галичини. Положення декрету активно закликали усіх галицьких робітників увійти в русло загальнопольських профспілкових об'єднань. Фактично цей курс засвідчував реалії та вірогідність польського підпорядкування, інтернаціоналізацію, централізацію та уніфікацію усього профспілкового руху в краї.

Тернопільський період ЗУНРу в історії професійних спілок не приніс нових змін. Тактика українського автономізму виявилася помилковою. У буденному житті вона не сприяла згуртуванню робітництва, а навпаки його розпорощенню та фаховому розмежуванню. Війни, що пройшли галицькими землями (Перша світова та польсько-українська) принесли величезні людські втрати та матеріальні збитки, були великим гальмом на шляху економічного розвитку Галичини. Важке становище на фронтах та небезпека змусили уряд ЗУНРу наприкінці року терміново переїхати з Тернополя у Станіславів [1: 270–273].

Цікаво, що в складі новоутвореного державного тимчасового уряду ЗУНРу, який було сформовано під керівництвом Сидора Голубовича і оголошено у Станіславові 4 січня 1919 р. в переліку державних посад уже немає посади секретаря праці і соціальної опіки [20: 128]. Вірогідно, що вимущене скорочення числа державних секретарів виходило із реального становища, у якому унаслідок багатьох чинників опинилися українські професійні спілки і, зрештою населення галицьких земель. Таким чином, ще в умовах існування західноукраїнської держави національні професійні спілки залишилися без керівних державних органів, структурних підпорядкувань тощо. Як зазначив у своїх споминах учасник тих подій Андрій Чайковський «по кривавій боротьбі за наші ідеали ми впали. Коротка весна нашої самостійності минулася, наче сон маєвої ночі, хоч не без кошмару, страхіть і потрясінь...» [20: 153].

Загалом відомо, що визвольні змагання ЗУНРу зазнали невдачі, однак після завершення воєн та з переходом до мирного будівництва в умовах польської державної влади різними шляхами відновлювали свою діяльність українські професійні спілки, що свідчило про велику життєву силу національної ідеї та українського народу.

Література

1. Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини [Текст] / Ред. упор. М. Климишин. — Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1985. — 586 с.
2. *Андрусяк Т.* Державний секретаріат ЗУНР–ЗОУНР [Текст] // Довідник з історії України. А–Я / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. - Львів, 2001. - С. 204. (1136 с.).
3. Берест І. Матеріальні втрати Східної Галичини та Волині в роки Першої світової війни [Текст] // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». «Держава та армія». — № 571. — Львів, 2006. — 487 с.
4. *Берест І. Р.* Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки першої Світової війни [Текст] : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Роман Ярославович Берест ; [ЛНУ ім. І. Франка]. — Львів, 2009. — 20 с. (Текст дисертації зберігається у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. І. Франка).
5. *Берест Р.* Нариси історії профспілкового руху в Західній Україні (1817–1939) [Текст] / Р. Берест. — Дрогобич : Відродження, 1995. — С. 126 с.
6. *Берест Р.* Нариси профспілкового руху в Україні [Текст] / Р. Берест. — Київ, 2002. — 725 с.
7. *Гасенко Ф.* Професійні спілки. Енциклопедія Українознавства [Текст] : слов. частина : т. 6. — Перевид. в Україні / авт. передм.: І. Гель, О. Романів. — Львів, 1996. — С. 2380 (2005–2400 с.). — Репр. відтворення вид. 1955–1984 рр.
8. *Донцов Д.* Історія розвитку української державної ідеї [Текст]. — К., 1991.
9. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки) [Текст]. — К., 2007. — 630 с.
10. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР [Текст] / Укл. О. Карпенко, К. Мицан. — Івано-Франківськ, 2001. — Т. 1.
11. *Крезуб А.* Нарис історії польсько-української війни 1918–1919 [Текст]. — Львів, 1923. — 68 с.
12. *Левицький К.* Історія визвольних змагань галицьких українців з часів світової війни 1914–1918 [Текст]. — Львів, 1928. — 165 с.
13. *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. [Текст]. — Львів, 1998. — 469 с.
14. *Павлишин О.* Львівщина в добу Західно-Української Народної Республіки (1918–1919) [Текст] : навч. посіб. — Львів, 2008. — 268 с.
15. *Чубатий М.* Основи державного устрою Західно-Української Народної Республіки [Текст]. — Львів, 1920. — 38 с.
16. *Павлишин О.* Чернецький Антін // Довідник з історії України. А–Я / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. — Львів, 2001. — С. 204. (1136 с.).
17. *Палий Д.* Листопадова революція // Новий час. — Львів, 1928. — Ч. 134.
18. *Пісецький Олександр* // Енциклопедія Українознавства [Текст] : слов. частина : т. 6. — Перевид. в Україні / авт. передм.: І. Гель, О. Романів. — Львів, 1996. — С. 2097. (2005–2400 с.).
19. *Сіяк Іван* // Енциклопедія Українознавства [Текст] : слов. частина : т. 8. — Перевид. в Україні / авт. передм.: І. Гель, О. Романів. — Львів, 1998. — С. 2851. (2805–3200 с.)
20. Станіславів у часи Західно-Української Народної Республіки. Документальні свідчення, спогади, оголошення, накази революційної доби [Текст] / Упор. Іван Монолатій. — Івано-Франківськ, 2008. — 175 с.
21. *Цегельський Л.* Пам'яті Евгена Петрушевича // Америка. — Філадельфія, 1940. — Ч. 128–134.
22. *Чернецький Антон* // Енциклопедія Українознавства [Текст] : слов. частина : т. 10. — Перевид. в Україні / авт. передм.: І. Гель, О. Романів. — Львів, 2000. — С. 3712.
23. *Ярославин С.* Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918–1923 рр. — Філадельфія, 1956. — 180 с.
24. *Drobner B.* Rzec o klasowym ruchu zawodowym w Polsce (Lata 1918–1923). — Warszawa, 1965. — T. II. — 247 s.
25. *Korniluk M.* Geneza i zasadnicze problemy działalności Komisji Centralnej Związków Zawodowych w latach 1919–1939 // Kwartalnik Historii Ruchu Zawodowego. — Warszawa, 1970. — № 3 (35). — S. 16–36. (143 s.).

Берест Р. Я.

ПРОФСОЮЗЫ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ В ПЕРИОД СУЩЕСТВОВАНИЯ ЗУНРА

В статье отражается история украинских профсоюзов Галичинны в период существования Западно-Украинской Народной Республики. Отмечаются основные трудности и проблемы развития в условиях военной разрухи, тактических ошибок и других важных вопросах исторического прошлого профсоюзов Украины.

Ключевые слова: профсоюз, история, ЗУНР, Галичина.

Berest R. J.

TRADE UNION OF WESTERN UKRAINE DURING THE TIME OF THE WESTERN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC

The article reveals the history of the Ukrainian trade unions in Galychyna during the time of the Western Ukrainian People's Republic. The emphasis is given to the principal obstacles and problems of development during the time of the devastatiijns caused by war, tactical errors and other significant issues related to the historic past of the Ukrainian trade unions.

Key words: trade union, history, Western ukrainian People's Republic, Galychyna.

УДК: 1:572+130.2:141.7

Лазарович Н. В.

**«ТЕХНОЛОГІЧНЕ РОЗШИРЕННЯ» ЛЮДИНИ
У ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІМІРАХ «ГЛОБАЛЬНОГО СЕЛА»
(ЗА Г. М. МАКЛЮЕНОМ)**

Зона досяжності у людини повинна простягатися далі від того,
що можна дістти рукою, а що ж це, як не метафора?

Роберт Браунінг

Розглянуто концепцію «технологічного розширення» людини відомого канадського вченого Г. М. Маклюена, що передбачає вдосконалення техніко-технологічних засобів комунікацій інформаційного суспільства. Проаналізовано стадіальний розвиток цивілізаційного посту, особливе місце в межах якого займає сучасний етап «глобального села» («global village»), на якому втілюються аксіологічні імперативи подолання крайнього індивідуалізму та культивування цінностей спільноти.

Ключові слова: Герберт Маршал Маклюен, інформаційне суспільство, «технологічне розширення» людини, засоби комунікації, «глобальне село».

Сучасний етап цивілізаційного розвитку характеризується глибинними соціокультурними змінами та трансформаціями. Насамперед ці процеси зумовлюються бурхливим розвитком техніки, технологій шляхом запровадження наукових досягнень у виробничі процеси, підсумком чого є становлення інформаційної техніки нового покоління. Сьогодні ми з упевненістю можемо вести мову про пріоритетність технічного соціокультурного середовища, котре, безсумнівно, має невідворотний вплив на природу людини, а дефініції особи на кшталт *«homo technicus»* стали сьогодні звичним явищем.

Низка теоретиків відзначають зміну світоглядних домінант сьогодення, наголошуючи на винятковій цінності інформації та новітніх технологій. Суспільства обміну, які постають за суспільствами виробництва, у свою чергу, починають змінюватися суспільствами комунікацій. Як стверджує дослідник техногенної цивілізації Г. Кан, новий вимір інформаційного суспільства пов'язаний із серією певних технологій — «K4 I2» (Команда, Контроль, Комуникації, Комп'ютер = K4; Інформація, Інтелект = I2) [6:195]. Адже нове інформаційно-технічне середовище, безсумнівно, кардинально змінює спосіб людської життєдіяльності, а також відкриває нові можливості для самореалізації особи, позаяк сьогоднішнє інформаційне суспільство зумовлює доступність спеціалізованих знань для багатьох індивідів: «Як це відбувається в багатьох інших сферах нашого життя, персональна цифрова ера зробила одне набагато краще, ніж масова електронна епоха, котра у цьому відношенні дає нам не тільки забезпечення доступу до інформації двадцять чотири години на день, але й необхідні засоби для застосування цієї інформації, вкладання свого власного внеску у всезагальний суспільний розвиток» [10: 12].

Так, сучасна людина живе у вимірах інформаційного суспільства — суспільства знань і комунікацій, а також у стані перманентних соціокультурних змін. Адже світ, котрий постійно змінюється, вимагає нових моделей адаптації до соціального середовища: сучасна людина зіткнулася із проблемою «футурошоку» — феномену стрімкого темпу змін у суспільстві: «Він виникає через накладання нової культури на стару. Це — культурний шок у нашому власному суспільстві. Сьогодні людина зіткнулась саме з такою перспективою. Зміни лавиною обрушилися на наші голови, і більшість людей до них виявилися не готовими» [8:14].

Відповідно, в епіцентрі наукового дискурсу постають концепції «інформаційного суспільства». Зокрема, «нове індустріальне суспільство» Дж. Гелбрейта, «технотронне

суспільство» З. Бжезинського, «інформаційно-мережеве суспільство» М. Кастельса, «постіндустріальне суспільство» Д. Белла, «суперіндустріальне суспільство» («Третя хвиля») О. Тоффлера, «Комп’ютопія» Й. Масуда та ін. З-поміж численних концепцій варто відзначити теоретичні напрацювання канадського вченого Герберта Маршала Маклюена (Herbert Marshall McLuhan), котрий, надзвичайно тонко осмисливши світоглядні домінанти інформаційного суспільства, висунув ідеї, що стали культовими у науковому дискурсі кін. ХХ — поч. ХХІ ст. Не даремно відомий дослідник Д. Х. Альтшул вважав Г. М. Маклюена «пророком нового технократичного Едему» [9: 339].

За Маклюеном, весь розвиток людської цивілізації пов’язаний з постійним вдосконаленням та поширенням засобів комунікації, що формують відповідний комунікативний простір. Тут доцільно згадати про культовий афоризм канадського вченого — «The Medium is the Message» («Засіб є повідомленням»). Відповідно, на певному етапі цивілізаційного розвитку домінує той чи інший тип комунікативного зв’язку. Відтак, характер і зміна культурних епох зумовлюються розвитком конкретних засобів комунікації, до яких відносяться: гроші, дороги, друк, науку, телебачення, комп’ютерну техніку тощо. У свою чергу, той чи інший засіб комунікації зумовлює пріоритет відповідного типу сприйняття дійсності: «Всяка технологія прагне створити нове людське середовище. Письмо та папірус створили соціальне середовище у його зв’язку з імперіями античного світу. Стремено та колесо створили унікальне середовище можливості величезного розширення обсягів, меж. Технологічне середовище не просто пасивно охоплює людей, але здійснює активні процеси, що змінюють людину та все решта на кшталт функціонування технологій» [11: 1]. І коли «нова технологія розширює одне чи декілька наших відчуттів, виносячи їх назовні, в соціальний світ, то в цій культурі формується нове співвідношення всіх наших відчуттів. Це можна порівняти з тим, як набуває нових рис мелодія, якщо до неї додати одну ноту. І коли в якісь культурі відбувається така зміна у співвіднесенні відчуттів, радикально змінюється характер сприйняття: те, що видавалось ясним, стає незрозумілим, а те, що видавалось смутним і непрозорим, починає прояснюватися» [3: 62].

Як стверджує дослідник, процес людського розвитку зумовлюється трьома основними етапами, що охоплюють первісну, письмово-друкарську та технологічну стадії цивілізаційного поступу. Так, первісна дописьмова культура з усними формами зв’язку та передачі інформації ґрунтуються на принципах колективного способу життя, сприйняття та розуміння оточуючого світу. Письмово-друкарська культура (або ж іншими словами «галактика Гутенберга») — це епоха дидактизму й націоналізму, що замінила природність та колективізм індивідуалізмом, деколективізацією та детрайбалізацією. І насамкінець — сучасний етап «глобального села» («global village»), що намагається відродити природне аудіовізуальне, багаторівневе сприйняття світу і колективність, але на новій електронній основі — через заміну письмово-друкарських мов спілкування радіотелевізійними та мережевими засобами масової комунікації [4: 14].

Усну акустичну культуру автор визначає як таку, що сприяє найбільш багатогранному освоєнню світу, адже домінування усної мови у первісному світі дозволяло людині сягнути дійсності за допомогою слуху і тактильності, інтуїтивно. Це, у свою чергу, забезпечувало неподільну єдність людини і природи, людини і спільноти, адже саме акустичний, доалфавітний світ сприяв синкретизму та цілісності міфологічної свідомості. Дослідник переконаний, що усна, дописьмова культура є сакральною за своїм характером та змістом, а письмова та друкарська — мирською, профанною.

Із винайденням писемності, а згодом і друкарського верстату, виняткової пріоритетності набуває візуальне сприйняття людиною дійсності: «Винайдення алфавіту, так як і

винайдення колеса, було редукцією складної, органічної взаємодії різних просторів до єдиного простору. Фонетичний алфавіт редував одночасну дію всіх відчуттів, які ми спостерігаємо в усному мовленні, до візуального коду» [3: 67]. З цього приводу Г. М. Маклюен обґруntовує цікаву тезу про вплив письмового слова (зокрема, фонетичного алфавіту) на витіснення аудіального виміру людського сприйняття візуальним. Вченій стверджує, що винайдення алфавіту переключило центр людського сприйняття зі слуху на зір, — саме з цього часу людство вступило у механічну епоху цивілізаційного розвитку: «Тільки фонетичний алфавіт приводить до розриву між оком та вухом, між семантичним значенням та візуальним кодом, і тому тільки фонетичне письмо створює умови для переходу людини з племінного світу в цивілізований і дарує їй око замість вуха» [3: 40].

Проте квінтесенцією письмово-друкарського періоду вважається винайдення друкарського верстата Й. Гутенбергом. Відтоді у комунікативному просторі розпочинається тотальна перевага надрукованого слова над усним мовленням. За словами Маклюена, око, котре сприймало надрукований текст, кардинально змінило засади людської життєдіяльності, адже таке світовідчуття активізує процеси абстрактного мислення та лінеарної логіки, раціонального, послідовного сприйняття та судження. З цього часу світоглядною домінантою стає раціоналістична свідомість, позаяк візуальний простір зумовлював зміни сприйняття оточуючого світу з позицій крайніх форм індивідуалізму, які формують відокремлену «індустріальну», «друкарську» людину. Саме відтоді розпочалися процеси фрагментації суспільства та відчуження людини, адже надруковане слово дозволило людині пізнавати світ індивідуально, відмежовуючись від колективної свідомості спільноти, общини. Це — епоха «топографічної» людини, що зумовила появу національних мов та держав. Адже відомо, що масове продукування літератури національними мовами (до речі, саме книга стала першим продуктом масового виробництва та тиражування) зумовлювало піднесення національної свідомості народів, а згодом — і зміни на географічній карті Європи шляхом утворення нових державних утворень.

Технологічний рівень розвитку цивілізації репрезентує інформаційна особа, котра знаходиться у межах аудіовізуального комунікативного простору. Варто наголосити, що саме на етапі сучасного електронно-інформаційного поступу, за словами Г. М. Маклюена, відбувається синтез міфологічної (аудіальної) та раціоналістичної (візуальної) свідомості, що сприяє активізації інтелектуальних здібностей та можливостей творчих виявів особи: «Тепер візуальний, спеціалізований і фрагментарний людині Заходу не просто доводиться жити у тісному повсякденному сусідстві зі всіма древніми усними культурами світу, але й її власна електрична технологія розпочинає зворотне переведення візуальної людини у племінну її усну конфігурацію з її суцільно сплетеною павутиною родинності й взаємозалежності» [5: 61]. Варто наголосити, що до племінної («tribal») культури Г. М. Маклюен відносить як усну культуру до винайдення писемності та друкарського верстата, так і сучасну електронно-інформаційну культуру (радіо, телебачення, Інтернет). У свою чергу, письмову та друкарську культуру науковець вважав вкрай індивідуалістичними (адже така форма комунікації не потребує взаємодії групи людей), а усну дописьмову та сучасну інформаційну культуру — колективістськими (позаяк ці форми комунікативної взаємодії передбачають спілкування та інтеракції між людьми). І якщо друкарська культура сприяє розвиткові націоналізму та індивідуалізму (оскільки книги, газети, журнали видаються різними національними мовами), то електронні ЗМІ перетворюють світ у єдине «глобальне село», наголошуючи на чинниках, що об'єднують людство в одне ціле.

Так, нові електронно-інформаційні засоби комунікації привели до руйнування «галактики Гутенberга», зумовивши тим самим виникнення багатовимірного комуніка-

тивного простору, настільки динамічного, що у ньому «все відбувається практично миттєво» [12: 63]. Канадський мислитель переконаний, що у наш час кожен із новітніх засобів комунікації дає поштовх до нового «розширення» людських можливостей, змінюючи як соціокультурний простір загалом, так і усвідомлення особи в його межах зокрема: «В нашу електричну епоху ми бачимо себе такими, котрих все більше й більше можна перевести у форму інформації й такими, що рухаємося у сторону технологічного розширення свідомості» [5: 70].

Відповідно, теорія технологічного «розширення» можливостей людини набула значного резонансу в соціально-гуманітарному дискурсі, а ідея використання технічних засобів, які розглядаються як своєрідне «продовження» особи, набуває у наш час особливої актуальності: «Технологічні перевантаження та акцентуації стають невід'ємною складовою людської свідомості; в той же час інші значення або витісняються, або тимчасово пригнічуються. Процес повернення людської здатності поклонятися розширенню власних меж виступає певною формою обожнення. Розширюючи досить далеко свої межі, людина таким чином перетворюється на «творіння своєї власної машини» [14: 3].

Справді, сучасний соціокультурний простір характеризується значним оновленням і постійним розширенням комунікаційних та репродуктивних систем (масова преса і книговидання, аудіо- і відеозапис, радіо, кіно і телебачення, ксерографія, телекс і телеконференції, супутниковий зв’язок, мережа Інтернет тощо), а також глобальним характером інформаційного обміну. Як вдало висловився відомий мислитель ХХ ст. П. Тейяр де Шарден: «Завдяки винайденню залізної дороги, автомобіля, літака фізичний вплив кожної людини, що колись обмежувався декількома кілометрами, тепер розширився на сотні миль. Тим більше, завдяки... відкриттю електромагнітних хвиль — кожний індивід відсьогодні (активно і пасивно) одночасно знаходиться на всіх морях і континентах — він знаходиться у всіх точках Землі» [7: 191]. За словами дослідника І. Засурського, інформаційно-технічні засоби «стали нашою другою природою — рукотворною, але такою, що розвивається з неймовірною швидкістю» [2].

Варто зазначити, що «розвиток засобів масової комунікації — усної мови і писемності, друкованих та електронних ЗМІ, фотографії та кінематографа, телеграфу й телефону, доріг і транспорту — допомагали людині освоїти світ, налагодити відносини з довкіллям і суспільством, розширити комунікативний простір», — наголошує дослідниця творчої спадщини Маклюена І. Архангельська [1: 36]. Поява новітніх технологічних засобів суттєво змінює спосіб життя людства, моделі взаємовідносин між людьми, проте найбільший вплив простежується у відчутті та осмисленні людиною просторово-часових вимірів оточуючого світу (відбувається своєрідна «десакралізація» реальності).

Сьогодні, як стверджує Г. М. Маклюен, людина створила «технічне розширення для всього того, що вона раніше робила своїм тілом. Еволюція зброй розпочинається зі зубів та кулаків і закінчується атомною бомбою. Одяг і споруди є розширенням біологічних механізмів температурного контролю. Для того, щоб не сидіти навприсядки чи на землі, з’являються меблі. Електричні пристрої, телевізори, телефони і книги, за допомогою яких людський голос долає простір і час, все це приклади матеріальних розширень. Гроші — не що інше, як спосіб розширення та збереження праці. А сучасні транспортні засоби працюють там, де колись трудилися ноги і спини. Насправді, всі винайдені людиною матеріальні речі можуть розглядатися як розширення того, що раніше людина робила за допомогою свого тіла або ж якоїс його частини... Однак за ці спеціалізовані технологічні засоби — чи то колесо, алфавіт чи радіо — нам доводиться розплачуватися з тим, що ці грандіозні розширення відчуттів утворюють замкнені системи..., котрі нездатні до взаємодії й недоступні для колективного усвідомлення.

Тепер же, у вік електроніки, сама природа співіснування наших технологічних інструментів, їх недовговічність привела до кризи, котрій ми не знаходимо аналогів у історії людства. Наши розширені можливості й відчуття конститують єдине поле досвіду, що вимагає їх колективного усвідомлення. Наши технології так само, як і наші особисті відчуття, потребують взаємодії й раціоналізації, щоб стало можливим їх розумне співіснування» [3: 8–9].

Так, сучасні засоби комунікації та зв’язку перебувають у процесі перманентної взаємодії, зумовлюючи перетворення, вдосконалення та розвиток один одного: «Засоби комунікації, чи розширення людини, постають силами, що діють «несподівано», а не «продумано». Гібридизація, чи поєднання, цих сил відкриває особливу сприятливу можливість для виявлення їх структурних компонентів і властивостей... Ці засоби комунікації, будучи розширенням нас самих, залежать від нас і у своїй взаємодії й еволюції. Те, що вони взаємодіють і продукують нове потомство, завжди було джерелом здивування» [5: 59–60]. Так, новітні технічні засоби формують нові суспільні запити й потреби, вони видозмінюють не тільки спосіб життедіяльності людини та її повсякденні звички, а й моделі мислення та ціннісні орієнтації особи: «Нові засоби і технології, за допомогою яких ми розширюємо і виносилимо себе назовні, складають у сукупності колосальну колективну хірургічну операцію, котра здійснюється на соціальному тілі при повному ігноруванні антисептиків» [5: 77].

Власне, «технологічне розширення» людини за допомогою електронних комунікаційних засобів та технологій Маклюен порівнює зі своєрідним «продовженням» центральної нервової системи особи. Відповідно, відбувається формування «всесвітньої нервової системи», котра «розширює» людину настільки, що зумовлює появу єдиного планетарного організму. Це феномен у канадського вченого отримує назву «глобального села» («global village»): «Сьогодні електроніка та автоматика стали обов’язковим атрибутом людської діяльності, адже кожен впорядковує неосяжне глобальне середовище так, нібито це його маленьке рідне містечко» [13: 2]. За словами дослідниці І. Архангельської, «глобальне село», в розумінні вченого, це безсумнівний історичний крок вперед, причому нові технології є основою цього комунікативного простору» [1: 31].

Світоглядно-ціннісні домінанти «глобального села», котрі передбачають утвердження принципів «електронного трайбалізму» та «планетарного уніформізму», тісно інтегровані всезагальним феноменом масової культури. Так, концепція «глобального села» Г. М. Маклюена демонструє тенденцію до загальносвітової культурної конвергенції, позаяк за допомогою електронних технологій та одночасної миттєвої передачі інформації з різних куточків світу, колись масштабна Земна куля редукується до невеличкого часово-просторового виміру. Відтак, нові комунікаційні засоби повністю «втягують» людину в усе, що відбувається навколо, долучають її до всіх світових подій, тобто в сучасному світі, як у давньому невеликому поселенні або в селі: практично всі про все і про всіх усе знають. Відповідно, сучасна людина, за Маклюеном, — це «нова племінна людина», котра відрізняється від прадавньої племінної людини тим, що її цілісне сприйняття та її міфи формуються електронною інформацією: «Новітні засоби комунікації ніби повертають нам те, що було раніше втраченим, проте на новому рівні («retrieves»). Наприклад, радіо знову привносить у наше життя усну комунікацію, а телебачення — общинність, можливість колективного перегляду передач, що нагадує ситуацію, коли представники одного племені в первісному суспільстві збиралися біля вогню з метою обміну інформацією і спілкування», — наголошує І. Архангельська [1: 39]. І саме телебачення, як стверджує вчений, дозволяє людині повернутися у дописьмову общину, позаяк інформацію за його допомогою можна отримати миттєво,

крім того, вона є всім доступною. Не даремно телевізор Маклюен порівнює з «общинним вогнищем». «Немає нічого дивного в тому, що знайомство з життям туземців викликає у звичайного читача глибоке відчуття спорідненості до того, що описано, адже нова електрична культура знову підводить під наше життя племінну основу... Ми живемо в єдиному тісному просторі, котрий пронизує звук племінних барабанів» [3: 47]. Відповідно, до сучасної людини знову повертається повнота аудіального типу сприйняття інформації: «Здійснюється радикальний поворот з нашими відчуттями у новому технологічному середовищі.... Зараз ми живемо у електричному середовищі закодованої інформації не просто візуальної, а в інших сенсорних режимах, це природно, що ми сьогодні маємо нові відчуття, які руйнують монополію і пріоритет візуального простору, роблячи цей старий простір схожим на дивину, як середньовічний герб над дверима хімічної лабораторії» [13: 7]. Так, «глобально сільський» тип свідомості, на переконання Маклюена, надзвичайно близький до типу усної первісної культури, адже з поверненням до «племінного» («tribal») сприйняття світу люди знову можуть відчувати себе єдиним цілим, спільнотою, в межах якої нівелюються цінності крайнього індивідуалізму та соціальної ізоляції.

Таким чином, ідеї, запропоновані Г. М. Маклюеном, влучно екстраполюються на сучасний інформаційний соціокультурний простір, допомагаючи людині осмислити телеологічність розвитку новітніх комунікативних систем.

Література

1. Архангельская И. Б. Герберт Маршалл Маклюэн: от исследования литературы к теории медиа [Текст] : автореф. дисс. ... д-ра филолог. наук : 10.01.10 / И. Б. Архангельская. — М. : МГУ, 2009. — 49 с.
2. Засурский И. Продолжение человека [Текст] / Независимая газета // И. Засурский. — Вып. 200 (3313). — 2004. — 17 сентября.
3. Маклюэн М. Галактика Гутенберга: Створение человека печатной культуры [Текст] : пер. с англ. А. Юдина / М. Маклюен. — К. : Ника-Центр, 2004. — 432 с. — ISBN 966-521-295-8.
4. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего [Текст] : / пер. с англ. И. О. Тюриной / М. Маклюен. — М. : Академический проект, 2005. — 496 с. — ISBN 5-8291-0548-9.
5. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека [Текст] : / пер. с англ. В. Николаева / Г. М. Маклюен. — М. : КАНОН-пресс-Ц, 2003. — 464 с. — ISBN 5-86090-102-X.
6. Новая технократическая волна на Западе [Текст] : науч. изд. / сост. Гуревич П.С. — М. : Прогресс, 1986. — 451 с. — ISBN 0-8264-0031-0.
7. Тейяр де Шарден П. Феномен человека [Текст] : пер. с франц. / П. Тейяр де Шарден. — М. : Наука, 1987. — 239 с. — ISBN 0-7513-8610-3.
8. Тоффлер А. Футурошок [Текст] : пер. с англ. / А. Тоффлер. — С-Пб. : Лань, 1997. — 464 с. — ISBN 5-8661-7004-3.
9. Altshull J. H. From Milton to McLuhan: The Ideas behind American Journalism. — N.-Y. ; London : Longman, 1990. — 384 p. — ISBN 0-5822-8562-3.
10. Levinson P. Digital McLuhan: A Guide to the Information Millennium. — N.-Y. : Routledge, 1999. — 229 p. — ISBN 0-415-24991-0.
11. McLuhan M. The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. — Toronto : Univ. of Toronto Press, 1962. — 294 p. — ISBN 0-8020-6041-2.
12. McLuhan M. The Medium is the Massage: An Inventory of Effects. — N.-Y. : Gingko Press, 2001. — ISBN 1-58423-070-3.
13. McLuhan M., Fiore Q. War and Peace In the Global Village. — N.-Y. : Bantam Books, 1968. — 176 p. — ISBN 1-58423-074-6.
14. McLuhan M., Powers B. The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21st Century. — N.-Y. : Oxford University Press, 1992. — 226 p. — ISBN 0-19-505444-X.

Лазарович Н. В.

**«ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ РАСШИРЕНИЕ» ЧЕЛОВЕКА
В ИНФОРМАЦИОННЫХ ИЗМЕРЕНИЯХ «ГЛОБАЛЬНОГО СЕЛА»
(ЗА Г. М. МАКЛЮЕНОМ)**

Рассматривается концепция «технологического расширения» человека, автор которой — известный канадский ученый Г. М. Маклюэн. Данная концепция предусматривает развитие и совершенствование технико-технологических средств коммуникаций информационного общества. Проанализировано стадиальное становление цивилизационного развития, где особое место занимает современный этап «глобальной деревни» («global village»), на котором воплощаются аксиологические императивы преодоления крайнего индивидуализма и культивирования коллективных ценностей сообщества.

Ключевые слова: Герберт Маршалл Маклюэн, информационное общество, «технологическое расширение» человека, средства коммуникации, «глобальная деревня».

Lazarovych N. V.

**«TECHNOLOGICAL EXTENSION» OF HUMAN BEING IN THE
INFORMATION CONTEXT OF THE «GLOBAL VILLAGE»
(OF HERBERT MARSHALL MCLUHAN)**

The concept of «technological extension» of human being whose author - famous Canadian scientist H. M. McLuhan is considered. This concept involves the development and improvement of technical and technological means of communication of the information society. A stadal formation of civilizational development, where special place belongs to the modern stage of the «global village», is analyzed. At this stage axiological imperatives to overcome of extreme individualism and the cultivation of collective community values is implemented.

Key words: Herbert Marshall McLuhan, information society, «technological expansion» of human being, means of communication, «global village».

УДК 23/28:008

Бегей О. І.

ХРИСТИЯНСТВО ТА ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ У СУЧASNІЙ КУЛЬТУРІ

У статті досліджуються такі ірраціональні аспекти сучасної культури, як моральний релятивізм, поширення паралельних вірувань, віртуальної реальності. Аналізується позиція християнства щодо цих явищ сучасної культури.

Ключові слова: християнство, Постмодерн, культура, ірраціональність, віртуальна реальність, ЗМІ.

В ситуації прискорення соціальних, технологічних змін важливим завданням для людини постає збереження життєвої стійкості. В час, коли багато світських ідеологічних побудов не витримують занадто швидкого темпу змін, одним із найбільш актуальних питань сьогодення є те, наскільки переконливим для сучасної людини може бути християнство. В умовах формування інформаційного суспільства постають нові проблеми, що потребують наукового дослідження. До них належить вивчення сучасних тенденцій культурного життя та їхнього впливу на християнство. Серед українських дослідників, що працюють над цими проблемами, слід відзначити В. Сленського, С. Здіорука, А. Колодного, Л. Филипович (релігійна ситуація на пострадянському просторі, суспільно-релігійні відносини в Україні, секуляризація, приватизація релігійності, поширення неорелігій). Метою даної статті є вивчення питання присутності ірраціонального аспекту сучасної культури, яке залишається практично недослідженим у науковій літературі, та його значення для християнства.

Сьогодні стало очевидним, що не сповнилися прогнози початку ХХ ст., що науково-технічний прогрес призведе до утвердження «наукового світогляду» і повного витіснення релігій з людського буття. На початку третього тисячоліття продовжують існувати історичні, традиційні релігії, повертаються давні релігійні уявлення та практики, які, як ще недавно здавалося, повністю належать історії, а також створюються нові релігії. Це зумовлено багатьма об'єктивними причинами: розчарування ХХ ст., екологічні проблеми, банкрутство двох традиційних ідеологій ХХ ст. — лібералізму та комунізму — похитнули оптимізм щодо розуму, досягнень науки і техніки.

Однією з характерних ознак Постмодерну, що сформувався в країнах Західу в останні три десятиліття, є заперечення висхідної лінії суспільного, культурного розвитку, успадкованої від Просвітництва віри в пізнавальні можливості людського розуму та вищу цінність наукового пізнання. Така установка є відмінною від властивого для попередньої епохи Модерну наголосу на універсальності розуму, схильності до раціональної аргументації як єдиного шляху захисту своїх переконань. У поясненні світу людина Постмодерну швидше буде власні схеми, ніж користується запропонованими науковою, релігією, філософією, у житті керується суб'єктивістськими орієнтаціями, часто ірраціональними мотивами.

Передумови до ірраціоналізації культури, на думку Й.Хейзінги, були закладені ще в середині XVIII ст., коли «погляд повсюди звертається до безпосереднього, особистого, первородного, своєрідного, стихійного, спрямовується на позасвідоме, інстинктивне, дике. В житті знов завойовують собі місце почуття і фантазія, захоплення і мрія... у цьому повороті до життя вже ховалися зачатки тієї течії думки, яка виллеться як наслідок у відмову від пізнання в ім'я буття» [8, с. 347]. Головною небезпекою ірраціоналізації культури, вважав він, є те, що вона йде поруч в величими технічними можливостями оволодіння природою та небувалим загостренням потреби в земному благополуччі, що сприяє швидкому поширенню неправдивих концепцій, негайній реалізації ідей дня, тоді як «великі ідеї стверджували себе в цьому житті завжди дуже повільно» [8, с. 349].

На вітчизняному соціокультурному ґрунті ситуація постмодерну відтворюється разом з падінням офіційної комуністичної ідеології, котра однозначно орієнтувалася на науку, класичні ідеали раціональності і була «несучою конструкцією» радянського суспільства, усього радянського соціокультурного проекту [9, с. 235]. Після розпаду СРСР на пострадянському просторі спостерігався справжній вибух релігійності: активно відроджувалися історичні Церкви, зросла релігійна свідомість. В Україні сьогодні продовжується процес відродження християнських цінностей, зростає кількість громад християнських конфесій, поширюється погляд про те, що християнство посіло чільне місце у духовному житті суспільства. Попри те, релігійна ситуація не є однозначною, оскільки очевидними є і проблеми релігійного життя, зокрема, поширення позаконфесійної, нетрадиційної релігійності, так званих паралельних вірувань — захоплення астрологією, магією, неоорієнталізмом, аномальними явищами.

Паралельні вірування сьогодні посилюються не лише в Україні чи пострадянському просторі, але й у європейських масштабах. Як показує проведене у Франції соціологічне дослідження, такі вірування особливо поширюються серед молоді, що здобуває вищу освіту. Такий результат заперечує існуюче переконання, що зростання культурного рівня супроводжується послабленням іrrаціональних вірувань, котрі можуть бути активними лише серед людей, що є віддалені від наукового знання. Це ж дослідження доводить, що найменше до впливу паралельних вірувань надаються атеїсти та найбільш інтегровані католики — ті, що практикують щотижневе відвідування храму. Це пояснюється тим, що ці дві категорії інтегровані у послідовний символічний світ (відповідно, світ наукового раціоналізму та світ католицької релігії), що пропонує їм рамки світосприйняття і захищає їх від віри у паранормальне, тому, як зауважує Ж.-П. Вілем, не тільки атеїзм, але й релігія може бути найкращою опорою проти іrrаціонального [2, с. 57].

Християнська церква неминуче реагує на зміни, які відбуваються у суспільстві, пропонує своє розуміння проблем культури, суспільства, важливих глобальних проблем сучасності. З християнського погляду характерне для сучасної епохи обмеження раціональності є неприйнятним. Аналізуючи сумніви у пізнавальних можливостях людського розуму, Іван Павло II в енцикліці «Віра і розум» закликав зберегти довіру до можливостей людського розуму. Сумнів щодо особливої ролі мислячого суб'єкта призводить до заперечення поняття істини, до релятивізму, до відкинення тих цінностей, які мають велике значення в культурній спадщині людства. Якщо Модерн, з його науковим раціоналізмом заперечував християнству в істині, то епоха Постмодерну християнське вчення не заперечує, однак заперечує його претензію на істинність. Християнські цінності для більшості християн перестають бути компендендумом непорушних норм і правил, що надавали системотворчого виміру людським спільнотам. Як підкреслює В. Єленський, відхилення від цих норм траплялися в усі часи і в усіх народів, але вони сприймалися саме як девіантні моделі, які отримували відповідну соціальну оцінку. Сьогодні жодна з норм вже не видається непорушною і назавжди усталеною [3, с. 29].

Цей аксіологічний релятивізм сьогодні поєднується з глобалізаційними процесами в умовах інформаційного суспільства, де швидка передача інформації утворює новий тип зв'язків, невідомий попереднім поколінням. Існує реальна небезпека того, що роль універсальних об'єднуючих чинників будуть виконувати не абсолютні, а відносні, другорядні істини, які можуть набувати непропорційно великої ваги, підпорядковувати собі всі інші. Результатом релятивізму є інтелектуальна та аксіологічна порожнечча. Як зазначає Ю. Жицінський, уся європейська цивілізація поступово зазнає спустошення, оскільки з неї витісняють ідеали, що формують моделі мислення та етичних цінностей [5, с. 26]. Висновки католицького богослова співзвучні із застереженнями багатьох

сучасних як світських, так і релігійних дослідників про те, що вирішити ситуацію може лише створення етичного контролю над глобалізацією.

Обмеження раціональності, усвідомлення крихкості багатьох істин, зокрема і релігійних, позбавляють цілісного бачення світу, призводить до все більшої атомізації суспільства, фрагментарності людського знання. Іншим наслідком є те, що людина відходить від цінностей та сенсу в світ ілюзій, де вже не має ваги класичне розмежування правди і неправди. За переконанням Ю. Жицінського, коли аксіологічна порожнеча заповнюється грою уяви, світ ілюзій починає щораз інтенсивніше творити віртуальну реальність, і в її межах неможливо втримати класичне розуміння дійсності [5, с. 42].

«Втеча» людини у світ ілюзій не є новим явищем, що властиве лише сучасній людині. Уява, фантазія завжди були в тій чи іншій мірі присутні в житті людини. Одним із періодів значного розповсюдження уявного, ілюзорного став сучасний. Занурення у яскравий, привабливий віртуальний світ сьогодні стимулюється засобами масової комунікації, які спроможні змінювати сприйняття людиною світу. Створені ЗМІ потужні інформаційні потоки здатні долати бар'єри індивідуальної свідомості, зменшувати здатність критично сприймати реальність. У віртуальному світі людина вже не шукає істину, а просто творить власний світ, ведучи своєрідну гру з довкіллям. До певної міри людина перестає відрізняти несправжнє від справжнього, гру — від справжнього життя. Цікаво відзначити, що поєднання, зміщення серйозного і гри ще в першій половині ХХ ст. Й. Хейзінга вважав ознакою і водночас серйозною проблемою сучасної західної культури, наголошуючи, що все, чого досягла людина в підкоренні природи, принесено в жертву пустій грі, яка не тільки не має нічого спільногого з культурою чи мудрістю, але й позбавлена високих цінностей самої гри, оскільки вона не хоче бути грою [8, с. 329].

Відхід від реальності у світ вигаданий, ілюзорний викликає серйозні застереження як у світських, так і у християнських мислителів, які говорять про заміну справжнього спілкування віртуальним, яке робить реальну людину заручником нереального світу, підмінюючи спілкування з особистістю спілкуванням з вигадливою у підробленні реальності машиною. Віртуальний світ є перешкодою у спілкуванні людини й з Богом. Як зауважує С. Аверинцев, «з Богом можна зустрітися всюди — навіть у пеклі, як сказано псалмопівцем: «зійду в преісподню — і там Ти» (Пс.138,8); християнська традиція говорить про схід Христа в пекло... Є тільки один рід місця, де зустріч з Богом неможлива за визначенням: це місце уявлюване» [6, с. 89]. Небезпека віртуальної реальності полягає в тому, що це не лише відхід від проблем дійсності. У такий спосіб людина створює альтернативний світ, і це остаточно призводить до стирання відмінності між Творцем і його твором [5, с. 103]. Звертають богослови увагу й на те, що технології віртуальної реальності експлуатують, закріпають фантазію, зважуючи тим самим свободу людини [7, с. 181].

Церква не заперечує нових засобів комунікації, зокрема використовує Інтернет у своїй місіонерській діяльності, застерігаючи лише від того щоб людина не стала залежною від своїх знарядь праці. Серед нових матеріальних засобів спілкування особливе місце належить телебаченню: саме воно формує принципово нову, віртуальну реальність, створює принципово нові можливості «карбування» образів віртуальної реальності у масову свідомість суспільства [9, с. 236]. Як підкresлює П. Зуев, телебачення може відображати реальне буття, однак, затвердивши за собою монополію на людське «бачення», ставши колективним оком людства, воно не завжди несе людині тільки правду і часто надає перевагу обману. Найочевидніше обман цей присутній у рекламі, де, як зауважує богослов, річ і людина ніби помінялися місцями, людина погодилася виглядати річчю, а річ намагається виглядати як персональне буття [6, с. 104]. Про це ж говорить сучасний

словенський дослідник С. Жижек стосовно комп'ютерів, які створювалися як засіб, що допомагає людському мисленню, і в певний момент вони стали «самою річчю», а люди, які читають їх, стали зводитися до естетичного додатку [4, с. 169].

Аналіз сучасної культурної ситуації доводить присутність у сучасній культурі значних ірраціональних явищ, що руйнують християнську картину світу, показує також, що міцне прилучення до релігії може бути противагою ірраціоналізму. З часів Просвітництва християнство зазнавало звинувачень зі сторони раціоналізму та гуманізму. Однак сьогодні, зазначає Д. Вейз, коли розум і гуманізм зайняли оборонні позиції, християнам парадоксальним чином доводиться ставати на захист як цінності розуму, так і цінності людини [1, с. 71]. Ситуацію, що склалася в європейському духовному просторі багато дослідників порівнюють з тією, що була в період занепаду античної культури перед прийняттям християнства, коли відбувалося поширення скептицизму, нігілізму, посилення ірраціонального. Тоді функції регулювання духовного життя взяло на себе християнство. Подібне завдання стоїть перед ним і сьогодні. В епоху Постмодерну втрачає силу модерністська критика віри у надприродне і, як підkreślують дослідники, це дає можливість християнству повернутися в суспільне життя, поширювати Євангеліє з новою силою та наполегливістю [1, с. 24]. В ситуації коли інші соціальні інститути, зокрема політичні, втратили довіру населення церква може і повинна давати авторитетні відповіді на виклики сучасності. Про це вказують і соціологічні дослідження останніх років, проведенні в Україні та інших країнах Європи, які засвідчують, що церква є лідером у рейтингах народної довіри. Це спонукає церкву задуматися над ефективністю традиційних методів проповідування християнства, не чекати, що люди прийдуть в церкву вже «готовими».

Сучасна епоха ставить нові завдання і в наукових дослідженнях, зокрема, до них, на нашу думку, повинно долучуватися ґрунтовне вивчення впливу новітніх засобів масової комунікації на релігійні погляди, цінності сучасної людини. Сприяло б цьому проведення систематичних соціологічних досліджень, що дозволило б уникнути схематичного перенесення «чужих» тенденцій на український ґрунт.

Література

1. Вейз Д. Э. Времена постмодерна: Христианский взгляд на современную мысль и культуру [Текст] : монография / Д. Э. Вейз. — [Б. м.] : Фонд «Лютерансское наследие», 2002. — 240 с. — ISBN 1-58712-084-4.
2. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття [Текст] : монографія / Ж.-П. Віллем. — К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. — 331 с. — ISBN 221-36-19-28-X.
3. Єленський В. Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально-і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні [Текст] : монографія / В. Єленський. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. — 419 с. — ISBN 966-660-0-87-0.
4. Жижек С. Устройство взрыва. Параллаксное видение [Текст] : монографія / С. Жижек. — М. : Европа, 2008. — 518 с. — ISBN 978-5-9739-0157-8.
5. Жицінський Ю. Бог постмодерністів [Текст] : монографія / Ю. Жицінський. — Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2004. — 200 с.
6. Зуев П. Заметки о лицедее и лицедействе / П. Зуев // Синопсис. Богослов'я, філософія, культурологія. Квартальник. Число третє. К. : Видавничий відділ Грецької Свято-Катерининської парафії, 2000. — С. 63–136.
7. Kappas K. Святая Троица, Церковь и политика в светском обществе / K. Kappas // Православие в современном мире. — С-Пб. : Алетейя, 2005. — С.164–185. — (Серия «Богословская и церковно-историческая библиотека»).
8. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня [Текст] : монографія / Й. Хейзинга. — М. : Издательская группа «Прогресс», «Прогресс-Академия», 1992. — 464 с.

9. Щедрін А. Т. «Вторинна» міфотворчість як соціокультурний феномен: (проблеми релігієзнавчо-культурологічного аналізу) [Текст] : монографія / А. Т. Щедрін. — Х. : ХДАК, 2007. — 430 с. — ISBN 978-966-83-08-03-1.

Бегей О. И.

ХРИСТИАНСТВО И ИРРАЦИОНАЛЬНОСТЬ В СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЕ

В статье исследуются такие иррациональные аспекты современной культуры, как моральный релятивизм, паралельные верования, виртуальная реальность. Анализируется позиция христианства к этим явлениям современной культуры.

Ключевые слова: христианство, Постмодерн, культура, иррациональность, виртуальная реальность, СМИ.

Begej O. I.

CHRISTIANITY AND IRRATIONALITY IN THE CONTEMPORARY CULTURE

The article studies such irrational aspects of the contemporary culture as moral relativism, parallel beliefs, virtual reality. The author analyzes the position of Christianity in relation to these phenomena of the contemporary culture.

Key words: Christianity, Postmodern, culture, irrationality, virtual reality, mass media.

ЧУМАЦЬКІ ПІСНІ НАДСЯННЯ У ФОЛЬКЛОРНО-КРАЄЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ

Автор розглядає можливі час, шляхи і способи проникнення чумацьких пісень з Центральної України — основного осередку їх виникнення й побутування, на Надсяння — одного із найвіддаленіших на Захід історико-етнографічних і фольклорних регіонів України. Також проаналізовано динаміку тематично-змістового варіювання й художньо-поетичні трансформації чумацьких пісень у фольклорному середовищі Надсяння.

Ключові слова: чумацькі пісні, Надсяння, фольклорне краєзнавство, фольклорний регіон.

Підхід до опрацювання народної словесності в ареально-краєзнавчому аспекті притаманний багатьом як зарубіжним, так і українським вченим. В українській науці ряд міркувань про ареальний підхід у студіях над фольклором висловлювали члени «Руської трійці», І. Франко, Олена Пчілка, Ф. Колесса, К. Квітка.

Серед сучасних дослідників доцільність географічного вивчення усної народної творчості обґрутував авторитетний фольклорист Р. Кирчів. У дуже важливій концептуальній статті «Регіональність фольклорної традиції» [5] він серед іншого окреслив основні засади й напрямки регіональних студій народнопоетичної творчості, а також подав карту-схему фольклорних регіонів України.

В українському народознавстві, зокрема у фольклористиці, Надсяння останнім часом розглядається як окремий об'єкт досліджень. Його на основі осмислення низки фактичних матеріалів починають вважати осібним фольклорним районом. Так Р. Кирчів зазначає: «На заході Опілля переходить в перемишльсько-яворівське Надсяння, яке за даними традиційної народної культури, зокрема збірки фольклорних текстів і етнографічних даних О. Кольберга «Przemyskie» (1891) а також терену розміщення надсянських говорів виокремлюється як фольклорний район із специфічними рисами українсько-польського етнокультурного пограниччя в басейні середнього Сяну» [5, с. 27].

У вітчизняній науці поки що не було спеціального дослідження, яке цілісно розглядало б усну поетичну творчість Надсяння як окремого району, хоча нераз вивчалися певні локальні явища, чи обстежувалися визначені місцевості. Серед іншого автор цих рядків вивчав генезу й динаміку розвитку на Надсянні козацьких пісень [8]. У представлений статті ставиться за мету розглянути можливі час, шляхи і способи проникнення на Надсяння чумацьких пісень, проаналізувати динаміку їхнього тематично-змістового варіювання й художньо-поетичні трансформації у фольклорному середовищі цього краю.

Дослідження народної пісенної творчості Надсяння є актуальним найперше тому, що уснословесна традиція цього району внаслідок низки складних історичних обставин є великою мірою розрушена й на наших очах по-суті відходить у небуття. Звідси вже давно назріла потреба широкого комплексного вивчення усього фольклорного надбання зазначеного регіону. У цьому контексті, як окрему його складову бачимо і свою студію про чумацькі пісні.

Як відомо із досліджень, на Прикарпатті, що безпосередньо межує із Надсянням, віддавна були розвинені соляні промисли і чумакування сіллю, яке охоплювало широку географію. Але спеціальні довгі чумацькі пісні тут не виникали, а походять головним чином із центральноукраїнських регіонів. Професор Р. Кирчів цілком слушно твердить, що їх творення там очевидно було пов'язане з потужною традицією козацької пісенності, якої в ареалі прикарпатського чумацтва не було. Саме в силовому полі козацької пісні, як її продовження могло скоріше відбутися й поетичне освоєння чумацької теми [9., с. 463].

Як суспільне явище чумацтво виникло одночасно з козацтвом, і апогей його розвитку припадає на XV–XVIII ст.

Очевидно, що у Західну Україну, в тому числі й у Надсяння чумацькі пісні могли проникати, як і козацькі, у часи їхнього найінтенсивнішого побутування. Можна припускати, що сюди їх принесли під час походів козаки Хмельницького, яким ці пісні були добре знайомі, бо немало з них й самі займалися цим промислом.

До речі, як дізнаємося із дослідження Р. Кирчіва «Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці», у Галичині одним з перших звернув увагу на чумацькі пісні сподвіжник «Руської трійці» Григорій Ількевич, який на Покутті у 1820-х роках записав пісню «Чумаче, де ти йдеш» [6, с. 212]. Звідси з немалою вірогідністю можна припускати, що у цей сам час чумацькі пісні побутували й на Надсянні.

Ті чумацькі пісні, у яких наявні мотиви, що перейшли з козацьких, у Надсянні не набули розширення. Ці мотиви тут поширилися у своїй первинній, оригінальній формі: у піснях козацьких, чи піснях про кохання. Як приклад можна навести мотив невиграної сорочки. Так чумацької пісні «Жовте листя падас, падас додолу», у якій дівчина питается чумака, чому на ньому не біла сорочка, а той відповідає, що мати не випрала, а сестра не схотіла, на Надсянні ми не зустрічали ні серед публікацій, ні серед архівних джерел. Тим часом в даному регіоні особливо пошиrena пісня про кохання, очевидно, центрально-українського походження на цей мотив: «Вчора була субота, сьогодні неділя».

Деякі мотиви, що бачимо в чумацьких піснях, зустрічаються на Надсянні у піснях календарно-обрядових. Це, наприклад, мотив про журбу сокола через те, що рано вилетів із гнізда. Він серед іншого присутній у чумацькій пісні «Ой зажурився соколоњко»:

Ой зажурився соколоњко:
— Бідна моя головоњко,
Що я рано з мержів злетів!
Щей по горах сніги лежать,
По долинах води стоять,
Ta по дорогах річки течуть [15, с. 38].

Тим часом подібний мотив є досить поширений у риндузівках Надсяння. Причому тут він має більш повнішу форму. Наприклад, у риндузівці, що її мотив В. Гнатюк визначив як «журба про домашнє гніздечко» [2, с. 240], журиться перепліка, а сокіл її заспокоює.

Виходячи із загальноприйнятої засади, що обрядові пісні за походженням давніші від суспільно-побутових, зрозуміло, що вищезгаданий мотив виник саме як обрядовий, тим більше, що встиг він там доволі розширитися. У Центральній Україні він у свій час опинився у чумацькій пісні, тим часом як у Західній Україні, зокрема у надсянських риндузівках, продовжував побутувати як обрядовий.

Отже, можна припускати, що саме тому чумацька пісня із цим мотивом не потрапила на Надсяння, чи принаймні тут не набула поширення, бо цей мотив тут активно побутував у обрядовій пісенності, причому в художньо досконалішій, розвиненішій формі.

Однією із найраніше поширеніших і найбільш популярних на Надсянні чумацьких пісень, була пісня на мотив «занедужання і смерть чумака в дорозі» — «Ой ішов джу-
мак сім літ по долах», що її записав О. Кольберг [18, с. 131–132].

Як видно із фактичних матеріалів, цей мотив є чи не найпоширенішим у чумацьких піснях. Ф. Колесса зазначав, що він також відомий і в Галичині, і на Закарпатті [7., с. 86]. Про побутування даного твору у Галичині вже принаймні на початку XIX ст. свідчить його публікація у збірнику Ж. Паулі [19., с. 38], а також у виданні Я. Головацького [14., с. 69–70]. Два варіанти цього твору записав також Михайло Павлик [12., с. 139–142]. На Надсянні О. Кольберг записав цю пісню у другій половині XIX ст., а якщо точніше, то у 1883 або 1885 році.

Якщо порівняти ці перші галицькі записи даної пісні і фіксації із Центральної і Східної України, зокрема варіант із збірника Рудченка «Ой ходив чумак сім літ по Дону» [15., с. 38], та «Ой ходив чумак, та ходив бурлак» із Донеччини [17., с. 554–556], то між ними побачимо досить помітні відмінності. Коли у зразках, що виникли й побутували у чумацькому середовищі, присутні пов’язані із цим промислом географічні назви — Дон, Крим, Самар, то у галицьких варіантах вже відсутні. Це тому, що у цьому співацькому середовищі ці географічні місця були малознайомі. Не бачимо тут також таких специфічних конкретних реалій чумакування, як сіль, отаман, степ, яр, вісъмерик, рипіння возів, бряжчання ярем. Немає теж більш точного окреслення соціального стану чумака через порівняння його із бурлаком і козаком.

У зразках із публікацій Я. Головацького та О. Кольберга образ чумака більш узагальнений, текст не обтяжений деталями чумацького промислу. Водночас у канву тексту міцно вживалися галицькі місцеві суспільно-господарські реалії. Найперше замість слова «чумак» маємо характерну для Західної України діалектну форму «джумак». Та на відміну від наддніпрянського утотожнення чумака з бурлаком і козаком, тут він є також газда, господар, жінка його — газдиня, господиня. У мовно-стилістичному відношенні ці тексти характеризуються діалектними формами різних рівнів.

Помітне також деяке зміщення ідейно-тематичного змісту. Коли у наддніпрянських зразках йдеться про доволі реалістичне змалювання смерті чумака в дорозі, то у галицьких варіантах бачимо філософське осмислення смерті взагалі людини на чужині. Саме тому і чумацький мотив вкоренився в Галичині, що з одного боку викликав світоглядне зацікавлення, а з іншого боку — як вже оформленний готовий текст. І не так важливо, чи це чумак, чи хто інший, просто чумакові, виходячи із специфіки його занять, це придається найчастіше.

Смерть на чужині трактується як особлива трагічна подія і головним чином через відсутність там роду, який обов’язково повинен провести свого покійного родича у потойбічний світ. Так само померлу залежить на тому, щоб перед смертю зустрітися й попросити прощення у роду. Тому-то у галицьких текстах ця проблема вирішується способом художньої умовності. До помираючого на чужині все-таки сходиться і з’їжджається весь рід, розмовляє з ним найстарша сестра. Як бачимо, культ роду, що помітно присутній в обрядовому фольклорі Галичини, в тому числі й Надсяння, проникає тут також в пісні позаобрядові порівняно пізнішого походження, причому навіть і такі, що запозичені із центральних і східних регіонів.

Галицькі зразки аналізованого мотиву прикметні ще однією ознакою. У них оригінально розвинено давній слов’янський міфологічний мотив «кінь — вісник смерті». Коли у первісних варіантах воли лише жалібно ревуть із туго за господарем, то тут вони приходять перед ворота чумакової хати, викликають його дружину-господиню і сповіщають, що господаря вже немає. Порівняно із попереднім мотивом про коня, цей має самобутнє продовження: жінка нарікає і проклинає волів, що через них згинув її чоловік. Вони ж, наголошуючи на своїй вірності господареві, заявляють, що коли нема його, не буде і їх. Виходячи із філософського наповнення ідейно-тематичного змісту пісні, наявність у ній цього мотиву є досить органічною, доречною.

Поява новітньої оригінальної версії давнього міфологічного мотиву можлива лише у середовищі з глибокими уснopoетичними традиціями, значним художнім потенціалом, а також в активному творчому процесі художнього життя, що власне й мало місце в Галичині взагалі й на Надсянні зокрема.

Таким чином наведені досить істотні різниці між надсянським і бойківським (звідки походить публікація Я. Головацького) варіантами з одного боку, й наддніпрянськими з

іншого, дають нам вагомі підстави зробити висновки. Найперше, аби зазнати таких ґрунтовних змін, цей мотив мусів проникнути із Центральної і Східної України в Галичину досить давно, цілком можливо, що небавом після його виникнення у чумацькому середовищі. Водночас породження таких варіантних змін вимагали не лише тривалого часу, але й інтенсивності побутування, популярності у народному середовищі.

Цікаво також порівняти між собою два галицькі варіанти згаданої пісні. Між ними також є досить значні відмінності. Текст Я. Головацького є довшим, повнішим, тому що він більшою мірою зберіг подібність із наддніпрянськими оригіналами. Зокрема, тут також, причому досить розного, подана сцена розмови хворого чумака із своїми товаришами, у якій він просить їх для свого порятунку взяти й продати воли й воза. У надсянському варіанті ця картина відсутня.

Більш розлогим і деталізованим у бойківському варіанті бачимо мотив «воли приносять звістку про смерть господаря».

Такі самі ознаки хоча й з незначними відмінностями, властиві й обидвом варіантам цієї пісні у записах М. Павлика: «Ой блудив чумак сім літ по долах» [12., с. 139–140], та «Ой ходив Джуман сім рік по долу» [12., с. 140–141]. На жаль, у публікації не вказано, де саме їх зафіксовано. Але, судячи із тексту, походили вони з Бойківщини, не надто віддалені від того району, звідки зразок Я. Головацького. Водночас, перший з варіантів дещо наблизений і до надсянського зразка і, очевидно, був поширений ближче до цього регіону, можливо навіть на його межі.

Попри те, зразок із записів О. Кольберга чіткіший і стрункіший, його форма більшою мірою приведена у віповідність із закладеним у неї основним ідейно-тематичним змістом — трагедією смерті людини на чужині. Виражає цю ідею проникливіше і точніше.

Із порівняння також випливає, що надсянський варіант є більш оригінальним, і він трансформувався, повніше проникнувся місцевим уснopoетичним колоритом.

Ці, наведені вище виразні відмінності між варіантами із сусідніх регіонів свідчать, що кожен з них там побутував самостійно, причому, тривало й інтенсивно. Водночас це є доказом існування як на Бойківщині, так і на Надсянні власних самобутніх фольклорних традицій і активного творчого процесу.

Треба констатувати, що побутування пісні про смерть чумака, на Надсянні останнім часом ми не зустрічали. Але це ще зовсім не означає, що вона вже випала із місцевого репертуару. Адже ще три десятки років тому її на сусідній Бойківщині записув Г. Дем'ян [3., с. 335–336], і на Закарпатті — П. Лінтур [3., с. 336–337].

Одна з небагатьох чумацьких пісень, які досить поширені на Надсянні, є пісня «Ой горе тій чайці, чаечці-небозі». Причому, нам вдалося записати дві видозміни цього твору. В одній з них чайка побивається, бо чумаки зігнали її із гнізда, забрали чаєнят і зварили їх у каші [1., арк. 6]. В іншій видозміні, що авторство приписують гетьману Івану Мазепі, чайка, вивівши чаєнят при битій дорозі у житі, побивається, що прийдуть женці жати і заберуть її дітей [1., арк. 11].

Коли ця пісня потрапила на Надсяння, чи зустрічалася тут вже у XVIII, XIX століттях, сказати важко, бо не маємо таких відомостей. З польових досліджень знаємо, що співали її у 10–30-х роках минулого століття у просвітянських хорах [1., арк. 24]. Цілком імовірно, що потрапила вона у народне середовище через репертуар просвітянських хорів, тим більше, що цю пісню для хорового співу обробив композитор Микола Лисенко. Правда, в хорових обробках народних пісень таких відомих композиторів, як М. Лисенко, Ф. Колесса та ін., з чийого доробку найбільше черпали репертуар просвітянські хори, цього твору ми не зустрічаємо.

Водночас знаємо, що серед керівників сільських церковних і просвітянських хорів було чимало обдарованих, які самі успішно займалися обробкою і розкладанням на голоси народних пісень.

Ще одна виконавиця цієї пісні повідомила, що навчилася її від людей, разом з якими перебувала на засланні у Сибіру.

Поширеність і популярність на Надсянні чумацької пісні на мотив «побивання чайки» можна спробувати пояснити двома факторами.

З одного боку слід зазначити, що мотив «побивання пташки над долею своїх дітей» на Надсянні відомий, зустрічаємо його у обрядовій пісенності, зокрема у риндузівках. В одній з них, правда, не чайка а, перепілка скажеться, що їй нема де звити гніздо і вивести дітей [2, с. 228]. Далі перепілка нарікає, що на полі дітей заберуть женці, на долині — косарі, на лузі — пастухи. Як бачимо, тут цей мотив більш розгорнений, повніший. Зрозуміло, що чумацька пісня передіняла його із обрядової. І при цьому вона помітно вдосконалила свою поетику, замінивши перепілку на чайку. Це дуже влучна, художньо оправдана підміна образу, бо відомо, що в природі чайка більш наочніше, вразливіше, з тривалим проникливим кигканням побивається над своїм потомством.

Отже, саме через свою художньо-поетичну досконалість чумацька пісня на цей мотив прижилася й на Надсянні. У цьому позаобрядовому творі даний мотив мав вільніші й ширші рамки побутування у порівнянні із обмеженою обрядовою прив'язаністю риндузівкою.

З іншого боку цю пісню дехто з учених справедливо вважає алгоричною. Чумаки тут виступають другорядними дійовими особами, а головним героєм є чайка зі своїми дітьми. Її алгоричність є досить зрозумілою і виразною. Причому її в однаковій мірі можна трактувати двопланово.

В першому плані, більш конкретному — це українська матір, навіть вдова, яка побивається над долею своїх дітів. В історичному плані таке побивання матері було явищем дуже реалістичним. В іншому, більш узагальненому плані — зажурена долею своїх часнят чайка — це впродовж багатьох віків неволена й визискувана різними чужонаціональними загарбниками Україна зі своїм безсталанним народом.

Отже, явний суспільно-політичний підтекст цієї пісні, в якому вбачаються певні нотки протесту проти національного гноблення, був тією основою, на якій пісня набрала поширення і в Надсянні. Думасмо, з цієї самої причини вона проникла і в інші регіони Західної України, правда, у відомих нам регіональних збірниках ми її не зустрічаємо.

Серед небагатьох чумацьких пісень, поширених на Надсянні, є й такі, в яких розповідається про гуляння чумаків у шинку. Висвітлення проблеми пияцтва у народній пісенності Надсяння доволі широке у ліричних піснях про родинне життя. Очевидно, це питання в суспільстві було настільки важливе, що для його художньо-поетичного осмислення були задіяні навіть такі віддалені від уснopoетичної традиції досліджувального регіону пісні, як чумацькі.

Одна з них, що зустрічається найчастіше — пісня «У Києві на риночку» [1, арк. 28]. Її ми зафіксували на Яворівщині в кінці минулого століття. Даний зразок — це фактично досить близький варіант пісні, відомої для науки із запису М. Лисенка, згодом передрукованої у багатьох інших фольклорних виданнях. Найбільш істотна різниця між двома текстами є та, що надсянський є значно коротший. У ньому маємо лише мотив «гуляння чумака у шинку», коли у попередньому зразку далі розвивається ще й мотив інцесту «одруження брата й сестри».

Усі підстави спонукають вважати, що потрапила ця пісня сюди десь у 20–30-ті роки минулого віку. По-перше — її не зустрічамо серед відомих нам записів з XIX ст. ні з Надсяння, ні з сусідніх регіонів. По-друге, саме у XX ст. зросла тенденція скоро-

чувати тексти, розвиненіша виконавча майстерність співаків таким чином робила пісню легкою, стрункішою. З іншого боку такі вимоги були пов'язані із хоровою обробкою.

Отже, виходить, що аналізована пісня найімовірніше потрапила до нас через репертуар просвітянських хорів. На користь такого міркування певним чином говорить інформація співачки, що навчилася вона цієї пісні ще у 1930-х роках від свого старшого брата, активного працівника на ниві місцевої «Просвіти». Чи виконували у ці часи цей твір у сільському хорі, жінка не змогла відповісти, тоді вона була ще дитиною.

Водночас не виключено, що у досліджуваний регіон ця пісня вже у скороченному варіанті потрапила вкінці XIX чи на початку ХХ ст. із Наддніпрянщини. Адже у II половині XIX ст. досить подібний, теж скорочений зразок записала С. Тобілевич [16, с. 237].

Ще одна немаловажна причина побутування тут скороченої пісні лежить у тому, що це скорочення відбувалося у ракурсі акцентування саме мотиву гульні в шинку. Не стільки важливо, що п'ють чумаки, (на їхньому місці може бути будь-хто), як розходитья загостріти проблему пияцтва, яке залишає людину у «драному жупані».

Зрештою, зазначений мотив, на нашу думку, не є оригінальним витвором чумацької пісенності, а виник, очевидно, ще раніше, у піснях про родинне життя чи козацьких, і саме звідти перейшов до чумацьких. І цілком можливо, що він зародився у Західній Україні. Адже О. Кольберг на Мостищині записав на цей сам мотив жартівливу пісню, в якій головним персонажем виступає «пахолес» [18, с. 133–134]. Подібні її варіанти побутували й у інших регіонах Галичини, бо опубліковані вони у збірниках Ж. Паулі [19, с. 24] і Я. Головацького [13, с. 73].

Значно повніше, реалістичніше розкривається питання згубного впливу алкоголю на людину у чумацькій пісні. «Гуляв чумак на риночку», що її у 1994 році записали співпрацівники Львівської Музичної Академії [10, арк. 24].

Цікаво, що як і попередній твір, цей теж є скороченим варіантом Лисенкового запису. Видатний композитор опублікував її в одному із своїх хорових репертуарних збірників [4, с. 18].

Отже, щодо появи цієї пісні у досліджуваному регіоні, то вважаємо, що вона така сама, як і твору «У Києві на риночку».

В ідейно-тематичному плані образ особи, схильної до зловживання горілкою, виведено об'ємніше, повніше, у більшій відповідності із життєвою правдою. Якщо у першій пісні гуляння чумаків на ринку змальовується з відтінком якоїсь романтичної веселості, і в цьому плані чумаки споріднюються з козаками, із їхнім зневажливим ставленням до багатства, яке їм легко прийшло і без жалю його розтрачують, то в аналізованому творі по-іншому. Тут чумак асоціюється вже не з козаком-романтиком, а з господарем-рільником, як зрештою із будь-якою особою, що тяжко і тривалою працею набула своє добро. Тут вже немає відтінку веселості, безтурботності, а підкреслюється, що сталася трагедія.

Через детальне перелічування, що йде по нісхідній лінії, вказуючи найменшу дрібньюю — занозу:

Пропив воли, пропив вози,

Пропив ярма, ще й занози,

а після цього через узагальнення як підсумок:

Все своє добро!

пісня акцентує основну увагу на тому, до яких страшних наслідків — економічної руйнації призводить це соціальне зло. У минулі часи це нерідко було рівнозначним із голодною смертю як самого господаря, так і членів його родини, а у кращому разі — поневіряння по наймах і батракуванні.

Через те, що ця пісня в ідейно-художньому плані глибше проникає у проблему пияцтва, повніше співвідноситься з життєвою реальністю, вважаємо, вона була у досліджуваному регіоні більш пошиrenoю, побутувала активніше.

Щодо регіональної специфіки появи цих двох пісень на Надсянні, як і в Галичині вцілому, не виключено, що керівники місцевих просвітянських хорів залучили їх до свого репертуару в контексті зініційованого Організацією Українських Націоналістів у 1930-х роках у Західній Україні руху не вживати алкоголю й не курити тютюну. Це була свого роду економічна відплатна акція польської державі за смерть двох герой-революціонерів Василя Біласа і Дмитра Данилишина і взагалі за національний і економічний гніт. Зазначені два товари у ті часи становили виключну монополію держави і приносили державній скарбниці вагомий дохід. Серед народу рух набрав значного поширення, і акція добилася певного успіху [11, с. 336].

Таким чином, говорячи про чумацькі пісні на Надсянні, підсумовуємо, що тут окремі їх зразки, передовсім ті, що відзначаються певним рівнем типізації й узагальнення, внаслідок безпосередніх тісних культурних взаємин поширилися вже небавом після їх виникнення у регіонах Центральної і Східної України. Інші тексти проникли дещо пізніше через більш організовані форми передачі, як репертуар просвітянських хорів, через музичні товариства, пресу. Впродовж тривалого часу вони були в активному побутуванні, зазнали своєрідних варіантних змін і в репертуарі осіб старшого покоління перебувають ще й сьогодні. Це говорить про тісний органічний зв'язок фольклору Надсяння із загальноукраїнською усопоетичною традицією.

Література

1. Архів Інституту народознавства НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. 36. 363.
2. Гайки. Зібрав Володимир Гнатюк // Матеріали до української етнольгії. — Т. 12. — Львів, 1909. — 268, 100 с.
3. З пір Карпатських: Українські народні пісні-балади [Текст] / Упоряд., підгот. текстів, вступ. стаття, приміт. та слов. С. В. Мишанича; Худож. М. І. Пуглик-Белень. — Ужгород : Карпати, 1981. — 464 с., іл.
4. Збірник народних українських пісень [Текст] / Зібрав і для хору уложив М. Лисенко. Десяток I. — № 6. — К., 1885. — 48 с.
5. Кирчів Р. Ф. Регіональність фольклорної традиції [Текст] // Р. Ф. Кирчів. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2002. — С. 7–33.
6. Кирчів Р. Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» [Текст]. — К. : Наук. думка, 1990. — 344 с.
7. Колесса Ф. Українська усна словесність. — Львів, 1938. — 644 с. .
8. Луньо Є. Козацькі пісні з Надсяння: питання генези і динаміки розвитку [Текст] // Міфологія і фольклор. — 2009. — № 1 (2). — С. 22–28.
9. Луньо Є. Роман Кирчів і його роль у заснуванні відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України [Текст] // Народознавчі зошити, 2000. — № 3. — С. 454–464.
10. Львівська державна музична академія ім. М. Лисенка. Архів проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології. Графоархів експедиції. — 12/6.
11. Мірчук М. Нарис історії Організації Українських Націоналістів [Текст]. — Т. I. — 1920–1939 / За ред. С. Ленкавського. — Мюнхен–Лондон–Нью–Йорк : Українське видавництво, 1968. — 640 с.
12. Народні пісні в записах Михайла Павлика. / Упорядкування і примітки О. Дея та В. Качкана. Вступна стаття О. Дея. — К. : Музична Україна, 1974. — 320 с.
13. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. — М., 1878. — Ч. I. — 390 с.
14. Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. — М., 1878. — Ч. III. — Отд. 1. — 528 с.
15. Рудченко И. Я. Чумацкие народные песни. — К., 1874. — 263 с.

16. Українські народні пісні в записах Софії Тобілевич [Текст] / Упорядкували С. В. Мишанич (тексти), М. В. Мишанич (мелодії). Вступна стаття та примітки С. В. Мишанича. — К. : Наук. думка, 1982. — 423 с., іл., ноти.
17. Українські народні пісні. Пісні суспільно-нобутові / Упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки О. М. Хмілевської. — К. : Музична Україна, 1967. — 736 с.
18. Kolberg O. Przemyskie: Zarys etnograficzny // Kolberg O. Dzieła wszystkie. — T. 35 / Wrocław–Poznań : Polskie wydawnictwo muzyczne. Ludowa spółdzielnia wydawnicza, 1964. — 244 s.
19. Pieśni ludu ruskiego w Galicyi, zebra / Pauli Zegota. — T. II. — Lwów, 1840. — 218 s.

Луньо Е. А.

ЧУМАЦКИЕ ПЕСНИ НАДСЯННЯ В ФОЛЬКЛОРНО-КРАЕВЕДЧЕСКОМ АСПЕКТЕ

Автор рассматривает время, пути и способы проникновения чумацких песен из Центральной Украины — основной ячейки их возникновения и бытования, на Надсяння — одного из самых отдаленных на Запад историко-этнографических и фольклорных регионов Украины. Также проанализирована динамика тематически-содержательного варьирования и художественно-поэтические трансформации чумацких песен в фольклорной среде Надсяння.

Ключевые слова: чумацкие песни, Надсяння, фольклорное краеведение, фольклорный регион.

Lunyo E. A.

CHUMAK NADSYANNYA'S SONGS IN FOLKLORE AND LOCALLORE ASPECT

The author examines possible time, ways and means of penetration chumak songs from Central Ukraine — the main focus of their origin and existence, in Nadsyannya — one of the remotest West historical folklore and ethnographic regions of Ukraine. Also it is analyzed the dynamics of context-contextual variation and transformation of artistic and poetic of chumak songs in Nadsyannya folklore environment.

Keywords: Chumak songs Nadsyannya, folk ethnography, folklore region

**КООПЕРАТИВНІ ТРАДИЦІЇ У ПРОПАГАНДИСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
«РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ»
У 20–30-Х РОКАХ ХХ СТ.**

У статті досліджуються кооперативні традиції як форма проведення пропаганди та агітації кооперативної ідеї в Західній Україні в міжвоєнний період ХХ ст. Висвітлюється співпраця кооперативних організацій з національними громадськими товариствами: «Просвітою», «Рідною школою», «Союзом українок», «Сільським господарем». Використання національної кооперативної символіки розглядається як ефективний метод формування національної свідомості українців.

Ключові слова: українська кооперація, кооперативні традиції, пропагандистська діяльність, Міжнародний день кооперації, кооперативні свята, прапор кооперації, Міжнародний кооперативний альянс.

Успішний розвиток кооперативного руху вирішальною мірою залежить від рівня свідомості його учасників. Прихильники кооперативної ідеї стають свідомими кооператорами лише тоді, коли приймуть відповідні цінності та отримають знання про кооперацію, які закладаються у свідомості людини переважно під час міжособистісних контактів та завдяки освіті. Спілкуючись з досвідченими колегами, засвоюючи специфічну лексику та відповідну кооперативним цінностям поведінку, вивчаючи теорію та історію кооперації, знайомлячись із життєписами та спогадами її лідерів, читаючи художню літературу згаданої тематики, люди виробляють для себе певну лінію поведінки і починають чинити так, як годиться кооператорам. Основи кооперативної свідомості закладаються, перш за все, за допомогою традицій. Кооперативні традиції — це найбільш тривкі правила діяльності такого роду, «звички» товариств кооператорів, в оболонці яких регулятори поведінки тривалий час зберігаються незмінними. Кожний національний чи регіональний кооперативний рух, кожний кооператив має власні звичаї [8, 56–57]. Тому вивчення досвіду використання кооперативних традицій нашими попередниками є актуальним з точки зору формування сучасної національної свідомості. Мета дослідження — з'ясувати форми кооперативних традицій та їх застосування у пропагандистській діяльності західноукраїнських товариств. Дано проблема в дослідженнях останнього часу деякою мірою висвітлена науковцями Львівської комерційної академії [4; 8]. Проте вивчення кооперативних традицій як форми проведення пропаганди і агітації кооперативної ідеї в Західній Україні у міжвоєнний період ХХ ст. потребує більш детального дослідження.

В Україні у минулому склалися свої кооперативні традиції. Особливо виразно вони проявилися у 20–30-х роках ХХ ст. в Західній Україні. Репрезентантом української кооперації цього періоду стало товариство «Ревізійний Союз Українських Кооперативів» (РСУК) — центральне об’єднання української кооперації у Львові. Логотипом товариства затвердили блакитний, золотом обрамлений щит з трьома золотими бджолами, увінчаний золотим дубовим листям по боках щиту, а в горі ініціалами Р.С.У.К. [6, 9]. Прапор РСУК з одного боку був малинового, з іншого — блакитного кольору. Посередині стягу розташувався логотип товариства, навколо якого було вищите гасло: «В об’єднанні власних сил — до добра і краси» [2, 6]. У Західній Україні національний День кооперації відзначали 30 вересня, у день святих Віри, Надії, Любові та Софії. Ініціював це свято «картільний батько» Микола Левітський ще у 1896 р. [8, 58]. Таким чином, сформувалися західноукраїнські кооперативні символи.

Кооперативний рух за умов безодержавності та посилення утисків з боку пануючої влади став для українців захисником соціально-економічних і суспільних інтересів.

Тому пропаганда ідеї, виховання мас і поширення відомостей про кооперацію стало життєвою необхідністю для мешканців краю. Особливої ваги у пропагандистській роботі західноукраїнської кооперації у період між двома світовими війнами набули кооперативні свята. Відбувалися ці урочистості протягом року у різних місцевостях у різний час, переважно влітку та восени [3, 18]. Починалися святкування, зазвичай, Богослужінням, далі офіційна частина з промовою запрошеного гостя, видатного кооператора, звіти місцевих товариств про свої досягнення, інформування присутніх про рух та успіхи української кооперації. З нагоди свята влаштовувалися виставки продуктів виробництва. Програму мистецької частини заповнювали здебільшого молодь, приєднувшись у такий спосіб до участі в кооперації. У програмі свят бували також спортивні змагання молоді, а на закінчення — громадська гостина для старших і забави для молодих. Видавництва РСУК випускали з нагоди свят різноманітні кооперативні гасла, афіші, доповіді, пропагандистську літературу.

3 червня 1934 р. у тридцяту річницю праці РСУК у Львові на майдані «Сокол-Батька» при участі українців з усієї Західної України, представників освітніх і суспільних установ відбулося Свято прапору РСУК. Прапор посвятив митрополит А. Шептицький, після чого відбулися привітання з боку делегатів центральних кооперативних та громадських установ, промови голови Ради РСУК Ю. Павликівського та директора О. Луцького та підписання Пропам'ятної грамоти свячення прапору РСУК. Завершилося свято урочистим походом, концертом та народними забавами з танцями [2].

Окрім відзначення Дня кооперації та кооперативних свят Рада РСУК постановила, щоб усі Українбанки та райфайзенки організовували у районах своєї діяльності «Свято Ощадності», під час якого мешканцям пояснювали завдання, значення і наслідки обігу дрібних заощаджень, а також збиравали ощадні вклади. Зібрані кошти локалізувалися в «Центробанку» на три роки, створюючи довгостроковий кредит для розбудови власного виробництва [5]. Відзначалися також ювілеї кооперативних централей: «Центрросоюзу», «Маслосоюзу», «Народної торгівлі», «Центробанку» [9], а також громадських організацій, які тісно співпрацювали зі РСУК: «Сільського господаря» [10], «Просвіти» (щорічно 8 грудня) [7], «Рідної школи» [1] та ін.

В Україні традиційно відзначають і міжнародні кооперативні символи. Загальновизнаними на міжнародному рівні стали традиції святкування Міжнародного дня кооперації та вшанування його символу — Стягу веселки. Ще 28 жовтня 1896 р. у Парижі в рішеннях другого конгресу Міжнародного кооперативного альянсу (МКА) рекомендувалося усім країнам оголосити один день у році Днем кооперації [4, 387]. У деяких країнах почали проводити дні та тижні кооперації.

Особливо активізувалися такі заходи після Першої світової війни в Англії, Франції та деяких інших країнах задля залучення до кооперативів нових членів. Засобом досягнення поставленої мети були мітинги, вечори, процесії тощо. Успіх таких заходів помітила світова кооперативна громадськість. Під час першого післявоєнного конгресу МКА в Базелі (1921 р.) прозвучали пропозиції здійснювати подібні пропагандистські заходи на міжнародному рівні. У жовтні 1922 р. на зустрічі кооператорів у м. Ессен (Німеччина) було запропоновано обрати для цього першу суботу липня [8, 57]. Кооперативні лідери більшості країн планували провести в цей день не лише пропагандистські акції, а й широкомасштабне святкування, тому обрали найкращий місяць літа.

Починаючи з 1923 р., Міжнародний день кооперації відзначають щорічно [4, 387]. У 1992 р. Генеральна Асамблея ООН (резолюція 47/90 від 16 грудня) проголосила в честь століття з дня утворення Міжнародного кооперативного альянсу першу суботу липня 1995 р. Міжнародним днем коопераців [12]. 7 лютого 1995 р. Генеральна Асамблея ООН (резолюція 49/155) запропонувала урядам, відповідним міжнародним

організаціям, спеціалізованим установам і національним і міжнародним кооперативним організаціям щорічно, починаючи з 1995 р., відзначати у першу суботу липня Міжнародний день кооперативів [13]. За традицією, в цей день оприлюднюється Звернення Секретаріату МКА до кооператорів усього світу, в якому аналізуються досягнення руху, визначаються стратегічні цілі та перспективи розвитку. Кооперативні діячі у своїх країнах здійснюють різні масові заходи, демонструють волю до боротьби за краще життя, демократію та соціальний прогрес, підводять підсумки діяльності організацій, визначають завдання подальшого розвитку, усіма засобами пропагують рух серед населення. В газетах і журналах, на радіо та телебаченні публікуються і передаються матеріали про кооперативний рух в Україні та світі, влаштовуються ярмарки, виставки, урочисто відкриваються нові товариства, відбуваються посвяти молоді в кооператори, доповіді, лекції, концерти, спортивні змагання, народні гуляння тощо.

Символом міжнародного кооперативного руху є Стяг веселки. Уперше піднятий 1924 р. у залі Міжнародної кооперативної виставки в Генті, Стяг викликав загальне захоплення [8, 58]. Наступного року він був офіційно визнаний прапором кооперативного руху і досі залишається символом кооперації. Стяг веселки поєднує сім кольорів спектру світла — від червоного до фіолетового, — символізуючи цим єдність і багатоманітність кооперативного руху. Прапор вказує також на те, що кооперативні ідеали, як і веселка, добре відомі кожному, але їх сутність, як і сутність світла, можна збагнути лише через освіту. Веселку було обрано символом кооперативного руху з огляду на ту обставину, що в багатьох легендах вона виступає дорогою або брамою до кращого, вищого світу, означає надію та мир, символізує тріумф, перемогу добра над злом, світла над темрявою. Кожен з семи кольорів кооперативного прапора теж має своє значення: червоний символізує хоробрість, мужність, помаранчевий — бачення можливостей, жовтий вказує на важливість зеленого, а зелений — на потребу в нарощуванні кількості кооперативів. Блакитний колір символізує перспективи, вказує на необхідність забезпечувати освіту та допомогу менш успішним, обіцяє єднання усіх народів світу; синій демонструє, що люди можуть навчитися самодопомоги через співпрацю (кооперацію), а фіолетовий означає теплоту людських стосунків, дружбу та красу.

У 1995 р. до столітнього ювілею розробили логотип МКА. На ньому зображена абревіатура міжнародного кооперативного альянсу (ICA), поверх неї дуга веселки (symbol руху), з якої вилітають, забарвлені у кольори веселки, голуби миру, що символізують єдність різноманітних членів МКА. Оскільки стяг веселки у своїй символіці використовували інші некооперативні групи й організації, це призводило до непорозумінь з деякими країнами та плутанини у всьому світі. Тому для чіткості, ясності, упізнаваності кооперативного зображення у квітні 2001 р. правління МКА змінило традиційний прапор на стяг, що майорить із зображенням логотипу МКА на білому тлі [11].

Таким чином, бачимо, що в Україні в минулому сформувалися кооперативні традиції, які проявилися у влаштуванні відповідної національної символіки, у святкуванні національного та міжнародного днів кооперації, у проведенні свят та інших пропагандистських заходів. У результаті цього формувалася свідомість населення, зростала його участь у кооперативному русі, який в умовах бездержавності став захисником економічних і політичних інтересів українців.

Література

1. 50-ліття «Рідної школи» [Текст] // Господарсько-кооперативний часопис. — 1931. — 27 січня. — С. 1.
2. Величаве Свято Прапору Української Кооперації у Львові [Текст] // Господарсько-кооперативний часопис. — 1934. — 10 червня. — С. 2–10.
3. Звідомлення з діяльності РСУК за час від 1.07. 1929 р. до 30.04. 1930 р. [Текст] // Господарсько-кооперативний часопис. — 1931. — 17 травня. — С. 11–23.

4. Історія кооперативного руху : підручник для кооперативних вузів [Текст] / С. Г. Бабенко [та ін.]. — Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. — 410 с. — ISBN 5-7702-1164-4.
5. Наказ Ревізійного Союзу українських кооператив з приводу «Свят Ощадності» [Текст] // Господарсько-кооперативний часопис. — 1933. — 22 жовтня. — С. 1.
6. Проект зміни статуту Ревізійного Союзу Українських Кооператив [Текст] // Господарсько-кооперативний часопис. — 1928. — 15 лютого. — С. 9–14.
7. Свято «Просвіти» [Текст] // Господарсько-кооперативний часопис. — 1926. — 8 грудня. — С. 1.
8. Теорія та історія кооперації [Текст] : підручник / С. Д. Гелей, Р. Я. Пастушенко. — К. : Знання, 2006. — 513 с. — ISBN 966-346-093-8.
9. Ювілейне свято молочарської кооперації [Текст] // Господарсько-кооперативний часопис. — 1932. — 27 листопада. — С. 1.
10. Ювілейні заг. збори «Сільського господаря» [Текст] // Господарсько-кооперативний часопис. — 1929. — 10 березня. — С. 1.
11. International Co-operative Alliance [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ica.coop/ica/index.html>. — 23.03.2010.
12. Роль кооперативов с учетом новых социально-экономических тенденций [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.un.org/russian/question/r.47-90.pdf>. — 23.03.2010.
13. Роль кооперативов с учетом новых социально-экономических тенденций [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.un.org/russian/question/r.49-155.pdf>. — 23.03.2010.

Visin V. B., Visina T. M.

КООПЕРАТИВНЫЕ ТРАДИЦИИ В ПРОПАГАНДИСТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ «РЕВИЗИОННОГО СОЮЗА УКРАИНСКИХ КООПЕРАТИВОВ» В 20–30-Х ГОДАХ XX СТ.

В статье исследуются кооперативные традиции как форма проведения пропаганды и агитации кооперативной идеи в Западной Украине в межвоенный период XX ст. Освещается сотрудничество кооперативных организаций с общественными национальными союзами: «Просветительство», «Родная школа», «Союз украинок», «Сельское хозяйство». Использование национальной кооперативной символики рассматривается как эффективный метод формирования национального сознания украинцев.

Ключевые слова: украинская кооперація, кооперативные традиции, пропагандистская деятельность, Международный день кооперації, кооперативные праздники, флаг кооперації, Международный кооперативный альянс.

Visyn V. V., Visyn T. M.

CO-OPERATIVE TRADITIONS IN PROPAGANDISTIC ACTIVITY OF THE AUDITING «UNION OF THE UKRAINIAN COOPERATIVE STORES» IN 20-30 YEARS OF XX CENTURY

Co-operative traditions as form of propaganda and agitation of co-operative idea in Western Ukraine in the intermilitary period of XX century are probed in the article. It studies the cooperation of cooperative organizations with national such social organizations as «Prosvita», «Ridna Schkola», «Soyuz ukrainok», «Silsksy hospodar». The using of national co-operative symbolism as the effective method of forming of Ukrainian national consciousness is examined.

Keywords: Ukrainian co-operation, co-operative traditions, propagandist activity, International day of co-operation, co-operative holidays, flag of co-operation, International co-operative alliance.

УДК 069.02:929

Забілій Р. В., Цимбала О. С.

МУЗЕЙ «НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ»
(Про Національний музей-меморіал
жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонького»)

У статті охарактеризовано новостворений у Львові Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонького». Розкрито зміст трьох сюжетних ліній, презентованих в експозиції музею-меморіалу (історія споруди, в'язничний побут, масові розстріли наприкінці червня 1941 р.). Окреслено основні напрямки його діяльності. Проаналізовано роль і значення музею у формуванні національної пам'яті через висвітлення трагічних подій, що мали місце у «Тюрмі на Лонького» впродовж всього періоду її функціонування.

Ключові слова: музей, меморіал, експозиція, експозиційний зал, виставка, «в'язні сумління», національна пам'ять, окупаційний режим, тоталітарно-репресивна система.

«Цей меморіал — загадка про минуле,
 але він дивиться у майбутнє,
 щоб ніколи шизофренія —
 расова, національна чи то партійна —
 не охопила людство»

Ірина Калинець [2]

Будівля на стику вулиць Бандери, Коперника та Брюллова у Львові привертає увагу перехожих довершеністю неorenесансних форм, що приховують загратовані вікна та забуту трагедію народу. Вже більше року у стінах колишньої в'язниці функціонує Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонького». Його внутрішнє облаштування достовірно передає атмосферу катівні політичних в'язнів, створену тут ще польським окупаційним режимом (1918–1939), а пізніше двома наймогутнішими тоталітарними системами ХХ ст. — радянською та нацистською. Особливість функціонування в'язниці — цілеспрямоване її використання окупантами, як інструменту для придушення прагнень українського народу до творення власної незалежної держави. Щоби увіковічнити пам'ять учасників визвольного руху та жертв комуністичних репресій, сприяти консолідації нації й було прийнято рішення створити у мурах колишньої в'язниці музей «національної пам'яті». Так, 28 червня 2009 р. спільними зусиллями Центру досліджень визвольного руху і Служби безпеки України, за підтримки громадськості Львова, відкрито перший етап експозиції Меморіалу [5]. Дату обрано не випадково — це час вшанування пам'яті тисяч «в'язнів сумління», знищених тут радянською владою наприкінці червня 1941 р.

Початкову експозицію Меморіалу «Тюрма на Лонького» розташовано на першому поверсі будинку. Вхід до Меморіалу відкрито з вулиці Брюллова (колишня Лонького), через який сюди потрапляли арештовані. В експозиції розкрито три сюжетні лінії: історія споруди, в'язничний побут та масові розстріли наприкінці червня 1941 р.

Звертаючись до історії будівлі, варто зазначити, що вона має понад 120-річну історію. При плануванні Львова у XIX ст. цей район займав важливе військове значення. У 1889–1890 рр. на розі вулиць Леона Сапіги (суч. вул. С. Бандери), Лонького (суч. вул. К. Брюллова) та вул. М. Коперніка (назва не змінювалася) було зведенено комплекс споруд військового призначення — казарми для жандармерії. Архітектором цього комплексу виступив Ю. К. Яновський, який спроектував його у характерному для

того часу неоренесансному стилі. Під час австрійського панування у приміщеннях будівлі не було та не планувалося жодних закладів карно-слідчого чи в'язничного характеру. Вперше тут постала в'язниця за часів польської окупації (1918–1939). З боку вул. Лоньцького офіційно перебував штат IV відділу Головної комендатури польської державної поліції, до повноваження якого входили обов'язки боротьби проти організацій антидержавного спрямування, таких як ОУН та КПЗУ. Так, негласно тут було створено тюрму для політичних в'язнів [4].

За часів першої радянської окупації (1939–1941) у будівлі організовано найбільшу в'язницю у місті — № 1, розміщено в'язничне відділення управління НКВД Львівської області та саме управління. Під час нацистської окупації (1941–1944) тут діяла слідча тюрма гестапо. У роки повторної радянської окупації (1944–1991) будівля використовувалася як слідча в'язниця карально-репресивних структур СРСР (НКВД, МГБ, МВД, КГБ). Впродовж 40-50-х рр. вона була центром боротьби радянської влади з партизанськими формуваннями ОУН-УПА [6]; у наступні десятиліття — осередком боротьби проти «інакомислячих» — шістдесятників, дисидентів. Зокрема, у той час через «Тюрму на Лоньцького» пройшли такі відомі постаті як Юрій Шухевич (син Романа Шухевича), подружжя Ірина та Ігор Калинці, Іван Гель, В'ячеслав Чорновіл та інші [2]. Після проголошення незалежності України було ліквідовано КГБ, а в'язницю використовували для потреб слідчого ізолятора у кримінальних справах до 1996 року. До сьогодні у частині приміщень розташовується міське управління міліції та архів СБУ [4].

Загалом приміщення в'язниці, її екстер'єр збереглися у бездоганному стані. Велика кількість автентичних артефактів дають змогу якнайкраще представити другу сюжетну лінію експозиції музею, а саме в'язничний побут. Слід зазначити, що за часів незалежності тут не здійснювалося ніяких реконструкцій чи перебудов, окрім невеликих поточних ремонтів комунікацій. Тому зараз приміщення є практично таким самим, якою була тюрма у часи радянської влади. Вона складається з трьох поверхів та підвала. На кожному поверсі розміщені в'язничні камери, причому у правому крилі будівлі розташовані одиночні камери — карцери, а у лівому — багатомісні. Всі камери зберегли оригінальні двері зі старими замками-засувами і спеціальними віконцями для передачі в'язням їжі та нагляду за ними [4].

Збереглись тут і технологічні «нововведення» КГБ у 60-х рр. ХХ ст. Так, у коридорах на стінах на відстані від 1,2 до 2,5 метра можна побачити кнопки дзвінків для здіймання тривоги при експресах. Біля сходових майданчиків між поверхами було встановлено залізні двері-грати, що автоматично зачинялися та відчинялися.

Окремої уваги заслуговує внутрішнє велике подвір'я в'язниці. У ньому з боку вул. Брюллова розміщена головна брама колишньої в'язниці, через яку відбувалося ввезення та вивезення в'язнів. Збоку від брами розташовувався дворик для прогулянок в'язнів, що прилягав до будівлі тюрми.

Сьогодні частину в'язничних приміщень облаштовано в експозиційні зали, які відтворюють реалії перебування в'язнів на Лоньцького. До огляду підготовані: пропускний пункт, тюремні камери, кабінет слідчого, фотолабораторію. Власне через колишній пропускний пункт відвідувачі потрапляють до музею. А колись сюди приходили люди з надією передати посилку чи отримати хоч якусь звістку про рідних. У в'язниці завжди панував суровий режим: обмеження в отриманні харчів та предметів першої необхідності, обмеження у листуванні та у відвідуваннях.

У коридорах вмонтовано стенді, на яких представлено історію будівлі, прізвища частини розстріляних в'язнів та тексти документів, які регламентували перебування в цій катівні у різні періоди.

Серед тюремних камер, в яких відтворено умови в'язничного побуту, на окрему увагу заслуговує т.зв. «камера смертників» — у ній в'язні очікували на виконання вироку, яким нерідко був розстріл. З метою відтворення історичного тла найtragічнішого періоду в історії «тюрми на Лонцького» — радянської окупації — в окремому залі представлені репродукції пропагандистських плакатів того часу, на фоні яких лунають записи пісень на кшталт «Широка страна моя родная». Цей зал демонструє різкий контраст офіційної пропаганди із реальним життям в СРСР, зокрема на прикладі умов перебування ув'язнених.

Окремий експозиційний зал присвячено о. Миколі Хмільовському — Голові підпільної УГКЦ та членові УГВР, який свого часу перебував «на Лонцького». У цьому залі можна простежити життя та діяльність окремо взятого політв'язня тюрми крізь призму його кримінальної справи.

Увагу відвідувачів привертає й імпровізований кабінет слідчого, в якому цілодобово проводили допити ув'язнених із застосуванням тортур, складали протоколи тощо. Зберігає автентичне оформлення і фотолабораторія. Тут експонується фіксатор для виготовлення спецсвітлин (две фотокартки арештованого у профіль та анфас), що підшивалися до кримінальної справи, а також відтворено темну кімнатку для проявлення плівок.

Доступними для огляду є і приміщення санзони. З жахом можна уявити собі нелюдські санітарно-гігієнічні умови утримання в'язнів. У коридорах розміщено вмивальники ще з польських часів. До камер вода не подавалася. Вмиватись в'язнів приводили раз на тиждень, а купатися дозволяли один раз на вісім місяців. І хоч одяг періодично дезінфікували парою, тут бували часті епідемії. Так, взимку 1942–1943 рр. неприпустимі побутові умови викликали появу тифу, який швидко розповсюдився серед ув'язнених. Гестапо боролося з тифом сuto гітлерівським методом — інфікованих людей розстрілювали, а ще здорових — висилали до концентраційних таборів. А оскільки дезінфекцію у приміщеннях не проводили, тифозні воші залишались, а епідемія лютувала й надалі. Добре збережене автентичне приміщення в'язниці дозволяє максимально точно відтворити непрості умови утримання політичних в'язнів, з якими завзято і жорстоко боролися загарбники.

Третя, основна сюжетна лінія експозиції відображає найкривавішу сторінку в історії тюрми — масові розстріли кінця червня 1941 р. З окупацією Львова радянськими військами у 1939 р., тюрма на Лонцького, 1, була переповнена «в'язнями сумління» — громадянами Західної України, колишньої Польщі — «ворогами радянської влади». Згідно архівних даних ГАРФ, на 10. 06. 1941 р. у в'язниці НКВС №1 м. Львова, при ліміті 1500 осіб, перебувало 3638 затриманих. Арештовані зазнавали нелюдських катувань.

На початку німецько-радянської війни, 22 червня 1941 р., не маючи можливості евакуувати людей із тюрем, НКВД почало розстрілювати політв'язнів, які мали смерті вироки чи великі терміни покарання. Слідом за ними знищували ще незасуджених арештантів. На виконання письмового розпорядження наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії, засуджені кримінальні злочинці були відпущені, а інших в'язнів «евакуйовано по першій категорії» — розстріляно. Таким чином, впродовж 23–28 червня 1941 р. у Львові було знищено близько 4000 осіб, з них у в'язниці № 1 (на Лонцького) — 1681 осіба. Okрім українців, серед загиблих були поляки, євреї та представники інших національностей.

Тіла зі слідами жахливих катувань залишали гнити поруч з живими людьми у камерах та підвалах, інших загиблих — захоронили у трьох могилах у внутрішньому дворі в'язниці. Частина замурованих та забетонованих останків з санітарних міркувань до сих пір залишаються на території в'язниці.

Німецькі окупаційні війська, після встановлення влади у місті, з пропагандистською метою продемонстрували світовій громадськості жахіття радянської влади, органі-

зували екстремізм тіл загиблих у в'язниці «на Лонцького». У період з 30 червня до 1 липня відкрили доступ до тюрми в межах зовнішнього подвір'я і дозволили громадянам серед вимордуваних до невідомості тіл розшукати своїх близьких, щоб поховати. Тіла зі слідами мордувань виносили з камер, підвальів, вивали зі свіжозасипаних ям на подвір'ї в'язниці. До цих робіт було примусово залишено єврейське населення міста, яке, згодом, теж було жорстоко знищено фашистською системою. 2–4 липня 1941 р. більшість жертв було перезахоронено у спільній могилі на 83 полі Личаківського кладовища, інші – на 55 полі Янівського цвинтаря.

В одному із залів музею демонструються збережені кадри із німецької кінохроніки, де і зафіксовано стан тюрми після відходу радянських військ зі Львова, в кінці червня 1941 р. та процес розпізнавання тіл родичами. В іншому залі розміщені фотографії, зроблені на території тюрми в цей період, а також тогочасні українські газети, які широко висвітлювали злочини комуністичного режиму. Завершується експозиція стеллою пам'яті закатованих в'язнів у 1941 р. — тут лунає «усна історія».

Слід зауважити, що атмосфера у музеї-в'язниці справляє надзвичайно сильний вплив на підсвідомість, а враження від екскурсії надовго закарбовуються у пам'ять; складається враження, що в коридорах до сих пір смердить кров'ю, жорстокістю, криками та смертю.

Вже неодноразово, з часу заснування, зали музею-меморіалу були сценою для проведення розмаїтих культурно-мистецьких заходів. Так, на знак 70-тих роковин радянської окупації Галичини, 17 вересня 2009 р., тут відбулося відкриття виставки «Зламані долі: комуністичний терор в Україні 1920–1950-х років» [2]. Виставка, підготовлена Міжнародним благодійним Фондом «Україна 3000», висвітлила систему репресій, які чинилися комуністичним режимом у зазначеній період проти українського народу [3].

У жовтні 2009 р. коридор Меморіалу став автентичною сценографією без додаткових декорацій для прем'єри вистави «Ми повернулися», яку виконали актори львівського театру «META». Сценічний твір, який потребував виразного символічного прочитання, розповів про утиски Церкви з боку радянського режиму. У жанрі фантасмагорії актори оживили легенду про замурованого живцем у стіні тюрми «на Лонцького» о. Романа Лиска, реальні обставини та місце загибелі й поховання якого досі не встановлено. Цим театралізованим дійством організатори апелювали до громадськості — пам'ятати про стійкість духу національних геройів, якої не зломили каральні органи тоталітаризму. Також у Меморіалі відбуваються презентації нових книг та кінофільмів, що своїм змістом допомагають пролити світло на «чорні плями» нашої історії.

Варто зазначити, що Меморіал може бути ефективним інструментом державної політики у сфері збереження національної пам'яті. Через дослідницьку, експозиційну та просвітницьку діяльність він повинен висвітлювати і розкривати суть функціонування окупаційних режимів, наслідки їх репресивної політики, геройзм боротьби учасників українського визвольного руху. Більше того, крім українців під час окупації та репресій страждали й інші нації, тому, Меморіал є нагадуванням про злочини проти людства для всього світу. А на сьогоднішній день свої завдання Меморіал повноцінно має змогу реалізувати через функціонування в системі музейних установ Українського інституту національної пам'яті.

Наявна експозиція, відображення в стінах в'язниці, повинна консолідувати молоду українську політичну еліту і допомогти зберегти пам'ять про тих людей, які творили нашу державність, про їхню безцінну жертву покладену на вівтар нашої державності.

Література

1. Указ президента України № 828/2009 Питання Музею-меморіалу жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонецького» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://www.president.gov.ua/documents/9951.html>.
2. Бессарабова К. Про що говорять мури Тюрми на Лонецького [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/192366>.
3. В Меморіалі «Тюрма на Лонецького» відбудеться виставка до 70-тих роковин радянської окупації Галичини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://upa.in.ua/book/?p=585>.
4. Дерев'яний І., В'ячеславич В., Забілій Р. Історія в'язниці «на Лонецького» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: http://upa.in.ua/book/?page_id=37.
5. У Львові відкрився перший в Україні музей-в'язниця [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://kyiv.proua.com/country/2009/07/01/015842.html>.
6. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених [Текст] / В. В'ячеславич, Р. Грицьків, І. Дерев'яний, Р. Забілій, А. Сова, П. Содоль. — Львів, 2007. — 352 с. — ISBN 978-966-8041-43-3.

Забілій Р. В., Цымбала О. С.

МУЗЕЙ «НАЦИОНАЛЬНОЙ ПАМЯТИ»

**(О Национальном музее-мемориале
жертв оккупационных режимов «Тюрьма на Лонцкого»)**

В статье охарактеризован созданный во Львове Национальный музей-мемориал жертв оккупационных режимов «Тюрьма на Лонцкого». Раскрыто содержание трех сюжетных линий, представленных в экспозиции музея-мемориала (история сооружения, тюремный быт, массовые расстрелы в конце июня 1941 г.). Очерчено основные направления его деятельности. Проанализирована роль и значение музея в формировании национальной памяти сквозь освещение трагических событий, которые имели место в «Тюрьме на Лонцкого» на протяжении всего периода ее функционирования.

Ключевые слова: музей, мемориал, экспозиция, экспозиционный зал, выставка, «заключенные совести», национальная память, оккупационный режим, тоталитарно-репрессивная система.

Zabilij R. V., Tsymbala O. S.

THE MUSEUM OF «NATIONAL MEMORY»

**(About the National museum-memorial
of occupation modes victims «The Lonsky Street Prison»)**

This article describes newly-created Lviv National museum and memorial The Lonsky Street Prison dedicated to the victims of the occupation regimes. It reveals the contents of the three plot lines presented in the exposition of the memorial museum (history of the building, conditions of life in prison, mass shootings at the end of June 1941). The principle directions of its functioning are briefly highlighted. The role and importance of the museum on the national memory formation by revealing the tragic events placed in The Lonsky Street Prison during the whole period of its functioning are analysed.

Key words: museum, memorial, exposition, exposition hall, prisoners of conscience, national memory, occupation regime, totalitarian repressive policy.

Розділ 5.
РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ І РЕАБІЛІТАЦІЯ

УДК 711.455+338.121(477.83)

Бочан І.О., Цимбалюк М.Ф.

САНАТОРНО-КУРОРТНА ІНДУСТРІЯ ЛЬВІВЩИНИ І ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЬ

Досліджено розподіл санаторно-курортної сфери за відомствами, динаміку чисельності осіб, які лікувались та оздоровлювались, а також незаповненість ліжко-місць окремих закладів розміщення на курортах. Встановлено, що найбільше закладів розміщення є в міністерствах, відомствах, об'єднаннях та організаціях і менше в профспілкових оздоровницях. Найбільшою популярністю у туристів користуються санаторії, а незаповненість ліжко-місць спостерігалася в пансіонатах з лікування, базах відпочинку та санаторіях-профілакторіях. Робиться висновок, що інтенсифікація лікувальної роботи в цих закладах за рахунок запропонованих напрямків їх діяльності сприятиме розвитку лікувального туризму на Львівщині.

Ключові слова: санаторії, санаторії-профілакторії, будинки та пансіонати відпочинку, заклади 1–2 денного розміщення, відомства закладів, структура за ліжко-місцями та відпочиваючими, динаміка осіб.

Закон України «Про курорти» [1] є основним законодавчим документом, який регламентує діяльність санаторно-курортної сфери, забезпечуючи доступність закладів лікування та оздоровлення для населення України. Львівщина характеризується наявністю курортних територій та курортних факторів з широкою та різноманітною санаторно-курортною сферою, яка здатна забезпечити лікувальний туризм.

В доступній нам літературі в більшій мірі описується санаторно-курортна індустрія України [5], а кількість осіб, які лікувалися та оздоровлювалися курортними факторами, зокрема у Львівській області, відсутня. Останні статистичні дані з розвитку лікувального туризму зумовлюють потребу узагальнення даних діяльності санаторно-курортної сфери та розроблення певних напрямків розвитку її на даному етапі.

Метою було проаналізувати динаміку розвитку лікування та оздоровлення населення, а також з'ясувати ефективність роботи закладів санаторно-курортної сфери.

Об'єктом дослідження була діяльність різних видів санаторно-курортних закладів з оздоровлення та лікування населення, яка представлена статистичними даними управління статистики Львівської області [2, 4].

Предметом досліджень були аналіз розподілу закладів курорту за відомствами, динаміка кількості населення, яке лікувалося й оздоровлювалося в окремих закладах санаторно-курортної сфери, та заповнення ліжко-місць в окремих закладах з лікування та оздоровлення.

Методами досліджень були аналіз та синтез як методи наукових досліджень, математична обробка звітності, вивчення темпів росту за методиками, прийнятими в органах державної статистики [2, 3].

Результати досліджень. Відомо, що лікувальний туризм — це тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання на курортну територію. Мета його полягає у використанні природних лікувальних факторів: різноманітних за своїм складом та

профілактичними цілями мінеральних вод, грязей різного складу та походження та цілющого клімату як невід'ємних складових ефективного лікування та оздоровлення. Ці фактори можуть давати певний ефект за умови їх грамотного використання, а це можливо лише за умови створення певної інфраструктури, наявності спеціалістів, обладнання та досконалих методик лікування. Останні можуть бути лише у спеціалізованих закладах, робота яких підпорядкована рекреаційній діяльності за умови її приналежності до соціального туризму.

Дані про приналежність санаторно-курортних закладів до окремих відомств представлені у таблиці 1.

Таблиця 1
Розподіл санаторно-курортних закладів за приналежністю до відомств на кінець 2007 р.

Види відомств	Структура закладів		Структура місць у них	
	кількість	%	кількість	%
Всього санаторіїв та пансіонатів	64	100	16424	100
У тому числі:				
ЗАТ «Укрпрофздравниця»	15	23,4	6610	40,2
міністерство охорони здоров'я	5	7,8	810	4,9
міністерства, об'єднання та організації	44	68,8	9004	54,9

Дані таблиці 1 свідчать про те, що санаторно-курортні послуги населенню надавали різні відомства, але найбільшу кількість санаторіїв та пансіонатів з лікування мають міністерства, відомства, об'єднання та організації, тобто відомчі заклади. Кількість таких засобів розміщення туристів становить 68,8 % або майже в три рази більше, ніж у санаторіях та пансіонатах профздравниць, які надають послуги з соціального туризму.

Аналогічну закономірність спостерігаємо за кількістю місць. За цим показником відомчі заклади санаторно-курортного лікування мають 54,9 % місць або на 14,7 % більше, ніж профздравниці.

Враховуючи таку велику кількість місць у санаторіях та профілакторіях окремих відомств, можна допустити, що саме вони не можуть заповнити їх. Це, на нашу думку, є наслідком того, що ці заклади не беруть масової участі у соціальному туризмі, а неналежне функціонування цих відомчих закладів збільшує число тих, які за статистичними даними не працюють.

Міністерство охорони здоров'я як за кількістю, так за відсотком місць несуттєво впливало на оздоровлення та лікування. Діяльність закладів, підпорядкованих йому, в основному зводилася до реабілітації після хвороби або хірургічного втручання.

З'ясувати, які заклади санаторно-курортної сфери долучились до незаповнення ліжко-місць можна за допомогою порівняння структури ліжко-місць та структури оздоровлення і лікування в них за 2007 рік, яке показано в таблиці 2.

Аналіз таблиці 2 показує, що санаторії в загальній кількості ліжко-місць санаторно-курортної галузі мали 83,2 % місць, а відпочиваючі й ті, що лікувалися, становили 91,4 % всієї кількості, тобто відсоток відпочиваючих був на 8,2 % більшим ніж було ліжко-місць. Виходячи з цього, в санаторіях не можна констатувати про незаповнення місць. Майже повна заповненість місць характерна для будинків та пансіонатів відпочинку, у яких співвідношення між ліжко-місцями та кількістю відпочиваючих становило відповідно 2,0 % та 1,7 %.

У пансіонатах з лікування ліжко-місця становили 4,5 %, а ті, хто скористувався ними, — лише 1,6 %. Аналогічна тенденція спостерігається в інших закладах: санаторії-

Таблиця 2
Порівняння структури за ліжко-місцями в закладах та кількістю відпочиваючих в них, %

Види закладів розміщення	Структура, %	
	за ліжко-місцями	за відпочиваючими
Санаторії	83,2	91,4
Пансіонати з лікування	4,5	1,6
Санторії-профілакторії	3,2	2,3
Будинки та пансіонати з відпочинку	2,0	1,7
Бази відпочинку	7,7	1,8
Самостійні заклади 1–2-денноого перебування	1,9	0

профілакторії — 3,2 % і 2,3 %; бази відпочинку — 7,7 % і 1,8 %; заклади 1–2-денноого перебування — 1,9 % і 0 %. Тобто за рангом незаповнення ліжко-місць їх можна розподілити наступним чином: перше місце за цим показником мають бази відпочинку, які знаходяться, в основному, у Сколівському районі, далі йдуть санаторії-профілакторії, які зосереджені в основному при підприємствах та організаціях, а 75 % знаходяться в Львові, і замикають цей ряд заклади 1–2-денноого перебування, які зовсім не працювали.

Кількість осіб, які лікувалися та оздоровлювалися в санаторно-курортних закладах, подана у таблиці 3, з даних якої видно, що загальна кількість осіб, які приїжджають на відпочинок та оздоровлення по всіх закладах області в 2005 році, була меншою на 8,9 % у порівнянні з попереднім роком. Але в наступні роки відзначимо її зростання, яке у порівнянні з базовим роком становило 103,4 %.

Варто зазначити, що основним закладом розміщення в санаторно-курортній сфері є санаторії, у яких відпочивала та оздоровлювалася основна кількість туристів. У них з кожним роком у незначній мірі зростало відвідування туристами, а у відсотках порівняно з іншими закладами воно сягало біля 92 %. Це вказує на те, що привабливість санаторіїв серед туристів з кожним роком збільшується завдяки поліпшенню лікувальної роботи та лікувальної фізкультури, спортивних напрямків роботи, а також діяльності з організації дозвілля.

Лікування та оздоровлення в пансіонатах з кожним роком як за кількістю, так особливо за відсотками зменшується. Це, на нашу думку, зумовлено відірваністю їх від санаторіїв та відсутністю в них належного комфорту і дозвіллєвої діяльності, які є в санаторіях.

У санаторіях-профілакторіях, значна кількість яких (75 %) зосереджена у м. Львові, лікування та оздоровлення населення в незначній мірі зростало як за кількісним показником, так і за структурою у відсотках. Аналогічна закономірність спостерігається в бальнеоло- та грязелікарнях, а також у будинках та пансіонатах відпочинку. І навпаки, лише в базах відпочинку та закладах 1–2-денноого перебування спостерігається зменшення кількості оздоровленого населення або його повна відсутність.

Аналіз розвитку лікувального туризму показав неоднаковий рівень участі в ньому окремих закладів санаторно-курортної сфери та дає можливість запропонувати такі заходи:

- активізувати лікувальну діяльність у пансіонатах з лікуванням шляхом запровадження новітніх технологій, нових всесвітньо визнаних методик лікування разом з рекламию їх застосування, лікувальної фізкультури та спортивного напрямку діяльності і дозвіллевого обслуговування;

Таблиця 3
Динаміка чисельності осіб, які лікувалися та відпочивали

Заклади з розміщення	Од. виміру	Роки				+ до 2004 р.	
		2004	2005	2006	2007	од.	%
Кількість оздоровлених	тисяч осіб	247,4	238,7	253,0	255,7	8,3	103,4
Всього	%	100	100	100	100	—	—
У т. ч. санаторії	тисяч осіб	225,0	215,8	231,8	233,8	+ 8,8	+ 103,9
	%	90,9	90,4	91,6	91,4	—	+ 0,5
пансіонати з лікування	тисяч осіб	6,4	7,1	3,9	4,1	- 2,3	- 36,0
	%	2,6	2,9	1,5	1,6	—	1,0
санаторії-профілакторії	тисяч осіб	5,0	5,1	5,7	6,0	+ 1,0	120,0
	%	2,0	2,1	2,3	2,3	—	+ 0,3
курортні поліклініки, бальнеоло-грязелікарні	тисяч осіб	2,3	2,2	2,6	2,8	+ 0,5	+ 121,7
	%	0,9	0,9	1,0	1,1	—	+ 0,2
будинки та пансіонати відпочинку	тисяч осіб	2,9	3,1	3,5	4,3	+ 1,4	148,2
	%	1,2	1,3	1,4	1,7	—	+ 0,5
бази відпочинку	тисяч осіб	5,5	5,1	5,5	4,7	- 0,8	- 14,6
	%	2,2	2,1	2,2	1,8	—	- 0,4
самостійні заклади 1–2-денного перебування	тисяч осіб	0,3	0,3	—	—	—	—
	%	0,1	0,1	—	—	—	—

— розширити лікувальну роботу у відомчих закладах санаторно-курортної сфери, залучивши її до лікування та оздоровлення в першу чергу своїх працівників, а потім пересічних споживачів;

— повернутися до практики використання санаторіїв-профілакторіїв, особливо у м. Львові, в лікувальних цілях у час після роботи, а також у вихідні дні (суботу і неділю);

— забезпечити цілорічну роботу баз відпочинку, особливо у Сколівському районі, за рахунок створення умов відпочинку та дозвілля у період міжсезоння через роботу фітнес-центрів, спа-салонів та інших форм спортивного напрямку;

— у ціновій політиці домогтися оптимального співвідношення ціни та якості обслуговування, забезпечивши конкурентну перевагу у боротьбі за частку вітчизняних пересічних споживачів та середнього класу.

Таким чином, інтенсифікація роботи всіх закладів санаторно-курортної сфери та розширення їх діяльності в запропонованих напрямках дасть новий поштовх для розвитку лікувального туризму.

Література

1. Закон України «Про курорти» від 5.10.2000 року.

2. Готельна індустрія Статистичний збірник головного управління статистики у Львівській області./ Державний комітет статистики України ; [за ред. С.О Матковського]. Львів, 2007.— 96 с.
3. Капітальні інвестиції. Статистичний збірник головного управління статистики у Львівській області /Державний комітет статистики України ; [за ред. С.О Матковського]. Львів, 2007.— 100 с.
4. Санаторно-курортні заклади. Статистичний збірник управління статистики Львівської області. Львів, 2008.
5. Чорненька М. І. Організація туристичної індустрії [Текст] : навчальний посібник / М. І. Чорненька. — К. : Атіка, 2006. — 264 с. — ISBN 966-326-215-X.

Бочан І. О., Цимбалюк М. Ф.

САНАТОРНО-КУРОРТНАЯ ИНДУСТРИЯ ЛЬВОВЩИНЫ И ЕЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Исследовалось распределение санаторно-курортных предприятий по ведомствам, динамика отдохвающих и заполненность койко-мест в отдельных заведениях на курортах. Установлено, что наибольшее количество санаторно-курортных заведений принадлежит министерствам, ведомствам, объединениям и организациям и в меньшей степени профсоюзным здравницам. Самой большой популярностью у туристов пользуются санатории, а заполненность мест наименьше в лечебных пансионатах, базах отдыха и санаториях-профилакториях. Делается вывод, что интенсификация лечебной деятельности в этих заведениях за счет предложенных направлений способствует развитию лечебного туризма во Львовской области.

Ключевые слова: санатории, санатории-профилактории, дома и пансионаты отдыха, заведения 1–2 суточного размещения, ведомства заведений, структура по койко-местах и отдыхающих, динамика лиц.

Bochan I. O., Tsymbaliuk M. F.

SANATORIA AND HEALTH RESORTS INDUSTRY OF LVIV REGION AND ITS FUNCTIONING

The article studies the distribution of the sanatorium and health resort sphere by administrations, the dynamics of the persons receiving medical treatment and generally improving health, and the under-occupancy of certain accommodation establishments at resorts in terms of cots. The authors ascertain that most accommodation establishments belong to various ministries, administrations, associations and organizations rather than trade union health centres. Most tourists prefer sanatoriums, while treatment pensions, rest homes and sanatorium-prophylactoriums suffer from cot under-occupancy. The authors conclude that the intensification of medical treatment at these establishments along the proposed lines of activity will enhance the development of medical tourism in Lviv region.

Key words: sanatorium, sanatorium-prophylactorium, holiday pension, holiday home, establishments for 1–2-day accommodation, administration for establishments, structure by cots and by holiday-makers, dynamics of persons.

УДК 664:633.7

Івашків Л. Я.

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ІНГРЕДІЕНТИ ОЗДОРОВЧИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Стаття присвячена проблемі здорового харчування. Розглянуто нові класи нещодавно вивчених функціональних інгредієнтів продуктів харчування, їхні біологічні властивості. Наведено дані про джерела надходження з їжою мінорних біологічно активних компонентів. Особлива увага звертається на антиканцерогенні та детоксикаційні властивості мікронутрієнтів їжі.

Ключові слова: функціональні продукти, функціональні інгредієнти, мікронутрієнти, флавоноїди.

Останніми роками в країнах Європейського Союзу, Північної і Південної Америки, Японії й інших набули широкого застосування функціональні харчові продукти (functional foods) як новий і перспективний напрям у харчовій індустрії для поліпшення структури харчування, покращення здоров'я та профілактики захворювань «цивілізації»: атеросклерозу, ожиріння, остеопорозу, цукрового діабету, деяких онкологічних захворювань.

Термін «функціональні харчові продукти» вперше запроваджено у наукову літературу японськими дослідниками у 80-х роках минулого століття. Під ним мають на увазі регулярне використання досить широкого кола харчових продуктів: носіїв природних і органічних речовин, продуктів збагачених вітамінами та мікроелементами, низькоекалорійних, продуктів для контролю ваги тіла, енергетичних і спортивних напоїв, пробіотичних продуктів, молочних продуктів та інших.

Важливий показник продукту — його склад. Саме наявність у складі цих продуктів функціональних інгредієнтів, насамперед, мікронутрієнтів, дає можливість нормалізувати й регулювати конкретні функції і біохімічні реакції організму. Крім того, потреба людини в мікронутрієнтах є найважливішим захисним чинником здоров'я людини в несприятливих екологічних умовах та під час дії шкідливих чинників виробництва.

На думку бельгійського дослідника М. Роберфойда в категорію функціональних продуктів слід включати:

- продукти харчування, що природно містять в необхідних кількостях функціональний інгредієнт або їх групу;
- натуральні продукти, які додатково збагачені будь-яким функціональним інгредієнтом або їх групою;
- натуральні продукти, з яких видалено компонент, що перешкоджає прояву фізіологічної активності присутніх в них функціональних інгредієнтів;
- натуральні продукти, в яких наявні функціональні інгредієнти модифіковано таким чином, що вони починають виявляти свою фізіологічну активність або ця активність підсилюється;
- натуральні харчові продукти, в яких унаслідок певних модифікацій біозасвоюваність функціональних інгредієнтів, що входять до їх складу, збільшується;
- натуральні або штучні продукти, які внаслідок застосування комбінації вищезгаданих технологічних прийомів, набувають здатності зберігати і покращувати фізичне і психічне здоров'я людини і/або знижувати ризик виникнення захворювань [11].

Спочатку основними категоріями фізіологічно функціональних інгредієнтів, запропонованими японськими дослідниками для виробництва функціональних продуктів, були молочнокислі бактерії і біфідобактерії; олігосахариди; харчові волокна і омега-3 жирні кислоти [13]. На сьогодні перелік функціональних інгредієнтів значно розширився. До їх числа відносять більше сотні функціональних інгредієнтів таких, як вітаміни, вітаміноподібні та мінеральні речовини, поліоли, амінокислоти, пептиди, ферменти, поліненасичені жирні кислоти, антиоксиданти та інші фітохімічні сполуки (глікозиди, ізопреноїди).

Вони широко використовуються для збагачення традиційних продуктів харчування (молочних, хлібобулочних, напоїв, сухих сніданків, рослинних олій тощо) з метою надання їм функціональних властивостей (наприклад, кальцій, вітаміни D та K, ізофлавони додають для підтримки доброго стану кісткової тканини; вітаміни B6, B12, A, C, E, фолієву кислоту, каротиноїди, лінолеву, ліноленову (омега-3 жирні кислоти) кислоти, фітостероли, фітостаноли, хітозан, пектини — для зниження ризику розвитку серцево-судинних захворювань; вітаміни A, C, E, цинк, залізо, магній, амінокислоти, L-карнітин, креатин, цистеїнові місні пептиди — для підтримання фізичної і спортивної форми; різні пробіотики та пробіотики — для покращання загальної резистентності організму та збереження нормальних функцій травного тракту тощо [2, 5, 12].

Додаткове збагачення продуктів харчування лише вітамінами може значно підвищити захисні сили організму людини та його стійкість до шкідливих чинників виробництва. В. Спірічев [3] пропонує збагачувати напої певними вітамінами, беручи до уваги їхні захисні та детоксикаційні властивості (табл. 1).

Згідно з останніми даними для повного задоволення життєвих потреб їжа людини повинна містити понад 20 тисяч різних харчових сполук рослинного, тваринного та

Таблиця 1
Захисні та детоксикаційні властивості вітамінів [3]

Вітаміни	Властивість вітамінів
Вітамін С	Переводить малорозчинні сполуки свинцю в легкорозчинні й такі, що швидко видаляються з організму. Захищає від токсичної дії бензолу, фосфору, миш'яку
Вітаміни антиоксиданти (A, E, C)	Підвищують стійкість організму до дії стресових чинників (переривчасте світло, сильний шум тощо)
Група В (B1, B2, B6, B12)	Полегшують перебіг отруєнь хлорзамінними вуглеводнями, бензолом, свинцем, фтором, солями плавикової кислоти
Вітамін D	Запобігає кістковим ураженням при кадмієвій інтоксикації

мікробного походження, з яких, наприклад, більш, ніж 500 рослинних компонентів вже ідентифіковані, як ті, що здатні впливати на розвиток пухлинних процесів в організмі [1, 5].

Встановлено, що збільшення в харчуванні частки таких інгредієнтів, як харчові волокна, вітаміни, антиоксиданти, може значно зменшувати ризик розвитку пухлин, а їх нестача в харчуванні цей ризик підвищує. Тому, перспективним є використання продуктів (або добавок з них), що містять речовини антиканцерогенної дії (табл. 2), систематичне споживання яких в межах фізіологічних норм сприятиме виведенню важких металів і запобіганню утворення злоякісних пухлин.

Останніми роками все ширше до складу функціональних продуктів та БАД починають включати такі раніше мало вивчені функціональні інгредієнти рослинного походження, які не мають енергетичного та пластичного значення, проте здійснюють значний вплив на різні процеси в організмі людини. До них відносять біофлавоноїди (представники 6-ти класів) з фруктів та овочів (табл. 3); катехіни з чаю, вина, фруктів; лігнани з насіння льону, кунжуту, висівок, сої; кумарини з селери, петрушки, пастернака; рослинні хіонони з грецьких горіхів, листових овочів, шпинату, сої; ізотіоціанати, індоли (табл. 2); органічні полісульфіди з часника, цибулі; глікозиди тощо.

Зазначені речовини, що містяться в їжі у мікрокількостях, здатні виконувати детоксикаційну захисну дію на організм людини [1].

Таблиця 2
Антиканцерогенні речовини продуктів харчування

Назва речовини	Джерело надходження з їжею
Каротиноїди (α -, β -, γ -каротини, лютейн, зеаксантин та інші)	Фрукти, овочі помаранчового та темного кольорів (морква, помідори, капуста-брокколі, сливи, абрикоси)
Фітостерини	Овочі, фрукти, зернобобові
Флавоноїди	Ягоди малини, суниці, селера, цитрусові, оливки, соя, вино, овочі, чай
Інгібтори протеаз	Капуста-брокколі, помідори, соя, інші бобові, картопля, зернові
Ізотіоціанати	Всі види капусти, цибулинні, салати, редька, гірчиця
Фенольні кислоти	Фрукти (яблука, черници, черешня, сливи), картопля, горіхи, соя, зерна кави
Індоли	Всі види капусти, ріпа, редька, крес-салат
Терпеноїди	Цитрусові, кріп, фенхель, коріандр, бруслиця, журавлина, м'ята, меліса
Ацедоль	Буряки

Серед біологічно активних компонентів рослин найбільш інтенсивно вивчаються біофлавоноїди, що входять до групи фенолових сполук або поліфенолів. У літературі описано більше 5000 представників флавоноїдів. Джерелами надходження флавоноїдів із їжею є овочі, фрукти, напої та інші продукти рослинного походження (табл. 3) [1, 4, 8, 9].

У численних дослідах *in vivo* й *in vitro* показано, що флавоноїди володіють потужними антиоксидантними властивостями. Вони перешкоджають окисненню ліпопротеїнів.

Таблиця 3
Джерела надходження флавоноїдів із їжею [4, 9]

Клас флавоноїдів	Джерело надходження з їжею
Флаваноли	Абрикоса, арахіс, боби, виноград чорний, вино біле (червоне), голубика, груша, полуниця, журавлинний сік, кукурудза, мигдаль, нектарин, персик, пиво, чай чорний (зелений), шоколад (какао), яблуко, ячмінь
Антоціани	Боби червоні, бузина, виноград чорний, вино червоне, вишня, голубика, груша червона, ожина, какао, журавлина, полуниця, червонокачанна капуста, цибуля червона, малина, морква, нектарин, персик, смородина чорна, черемха, черешня, яблуко
Флаванони	Апельсин, грейпфрут, лимон, мед, помідори
Флавони	Апельсин, грейпфрут, лимон, морква, перець солодкий червоний (зелений), петрушка, селера
Флавоноли	Абрикоса, апельсин, боби, бруслиця, бузина, брокколі, виноград чорний, вино червоне, вишня, грейпфрут, груша, ожина, капуста (білокачанна, брюссельська, червонокачанна, листова, кольорова), полуниця, лимон, цибуля, цибуля-порей, малина, перець, персик, помідор, ріпа зелена, салат, салат ендивій, слива, смородина біла, порічки, смородина чорна, хміль, хрін, чай чорний (зелений), чорница, яблуко

тейдів низької щільноті плазми крові і розвитку атеросклеротичних ушкоджень стінок кровоносних судин (arterій) [6], пригнічують процеси внутрішньоклітинного перекисного

окиснення ліпідів. Флавоноїди пригнічують агрегацію тромбоцитів, що також є позитивним чинником в профілактиці серцево-судинних захворювань [10]. Вони запобігають окиснювальному пошкодженню нуклеїнових кислот і перешкоджають розвитку процесів канцерогенезу [4,7]. Припускають, що флавоноїди володіють також протиалергічними, протизапальними, протівірусними та антипроліферативними ефектами [4, 7, 14].

Отже, за різноманітністю виявлених фізіологічних ефектів на організм людини біофлавоноїди на теперішній час займають одне з перших місць.

При створенні функціональних продуктів харчування вибір мікронутрієнтів або природних джерел біологічно активних речовин повинен базуватися на таких основних критеріях, які розроблено ВООЗ:

- висока біозасвоюваність мікронутрієнтів протягом усього періоду зберігання збагаченого продукту;
- допустимі фізико-хімічні властивості добавки (колір, розчинність тощо);
- пристрасть технологія внесення мікроінгредієнтів у харчові маси;
- використання високотехнологічних і стабільних форм добавок (премікси, мікро капсули);
- відсутність взаємозв'язку мікронутрієнта з компонентами харчової маси, що зумовило б зниження вмісту або засвоєння інших харчових речовин;
- оптимальна вартість добавки;
- відсутність погіршення показників безпеки продуктів.

Відомо, що функціональні інгредієнти повинні відповісти таким вимогам: мати природне походження; вживатися перорально, як звичайна їжа; не знижувати поживних цінностей харчових продуктів; бути безпечними з погляду збалансованого харчування; бути корисними для здоров'я (корисні якості повинні бути науково підтвердженні, а добові дози ухвалені фахівцями); мати точно визначені фізико-хімічні показники, методи дослідження яких відомі та доступні.

Відповідно до практики, що прийнята нині в більшості країнах, регламентований, гарантований виробником вміст мікронутрієнтів у збагачених ними продуктах харчування повинен бути достатнім для задоволення за рахунок цього продукту не менше 20–30 % (оптимально 20–50 %) середньодобової потреби в цих мікронутрієнтах з урахуванням звичайного рівня споживання функціонального продукту.

Головним аспектом у сучасних дослідженнях функціональних інгредієнтів є встановлення граничних рекомендованих рівнів споживання, ефективних для здійснення тієї чи іншої призначеної дії [4].

Отже, завдяки сучасним науковим дослідженням класифікація функціональних інгредієнтів значно розширилася, загалом, за рахунок мікронутрієнтів рослинного походження, таких як флавоноїди, каротиноїди, фітостерини, ізотіоціанати, індоли, терпеноїди, лігнани тощо. Надходячи з їжею в межах фізіологічних норм, вони сприяють запобіганню утворення злоякісних пухлин, виконують детоксикаційну функцію в організмі людини, захищаючи від впливу важких металів, радіонуклідів та токсинів. Особливу увагу вчені приділяють вивченю біофлавоноїдів, які за різноманітністю виявлених фізіологічних ефектів на організм людини займають одне з перших місць. Перспективним є створення технологій функціональних продуктів, що містять зазначені мікронутрієнти, джерелами яких є овочі, фрукти та лікарські рослини.

Література

1. Дадали В. А. Биологически активные вещества лекарственных растений как фактор детоксикации организма / В. А. Дадали, В. Г. Макаров [Текст] // Вопросы питания. — № 5, 2003. — С. 49–55.
2. Доронин А. Ф. Функциональное питание [Текст] : Учеб. пособие для вузов / А. Ф. Доронин, Б. А. Шендеров. — М. : Гранть, 2002. — 294, [1] с. — ISBN 5-89135-219-2.

3. Спирічев В. Б. Вітамінні напитки як засіб захисту при шкідливих умовах праці / В. Б. Спирічев [Електронний ресурс] // Охорона праці та соц. страхування. — № 2, 2006. — Режим доступу : www. URL: http://www.valetek.ru/second/file_archive/.
4. Тутельян В. А. Флавоноїди: містежання в їжевих продуктах, рівень споживання, біодоступність / В. А. Тутельян, А. К. Батурин, Э. А. Мартынчик [Текст] // Вопросы питания. — № 6, 2004. — С. 43–48.
5. Шендеров Б. А. Современное состояние и перспективы развития концепции «Функциональное питание» / Б. А. Шендеров [Текст] // Пищевая промышленность. — 2003, № 5. — С. 4–7.
6. Arai Y. Dietary intakes of flavonols, flavones and isoflavones by Japanese women and the inverse correlation between quercetin intake and plasma LDL cholesterol concentration / Y. Arai, S. Watanabe, M. Kimura et al. [Текст] // J. Nutr. — 2000. — Vol. 130. — P. 2243–2250.
7. Birt D. Dietary agents in cancer prevention: flavonoids and isoflavonoids / D. Birt, S. Hendrich, W. Wang [Текст] // Pharmacol. Ther. — 2001. — Vol. 90. — P. 157–177.
8. Hollman P. C. H. Analysis and health effects of flavonoids / P.C.H. Hollman, M. Hertog, M. Katan [Текст] // Food Chem. — 1996. — Vol. 57. — P. 43–46.
9. Pennington J. A. T. Food composition databases for bioactive food components / J. A. T. Pennington [Текст] // J. Food Compos. Anal. 2002. — Vol. 15. — P. 419–434.
10. Pignatelli P. The flavonoids quercetin and catechin synergistically inhibit platelet function by antagonizing the intracellular production of hydrogen peroxide / P. Pignatelli, F. Pulcinelli, A. Celestini et al. [Текст] // Am. J. Clin. Nutr. — 2000. — Vol. 72. — P. 1150–1155.
11. Roberfroid M. B. Global view on functional foods: European perspectives / M. B. Roberfroid [Текст] // British J. Nutrition. — 2002. — Vol. 88. — Suppl. 2. — P. 133–138.
12. Schaafsma G. The Functional Drinks Prophecy / G. Schaafsma, R. Korstanje [Текст] // World Food Ingredients. — 2004. — P. 44–48.
13. Woollen A. Functional foods — a new market? / A. Woollen [Текст] // Food Rev. — 1990. — Vol. 17. — № 4. — P. 63–64.
14. Yang C. S. Tea and tea polyphenols in cancer prevention / C. S. Yang, J. Y. Chung, G. Yang et al. [Текст] // J. Nutr. — 2000. — Vol. 130. — Suppl. — P. 472–478.

Івашиків Л. Я.

СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ИНГРЕДИЕНТЫ ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ ПРОДУКТОВ ПИТАНИЯ

Статья посвящена проблеме здорового питания. Рассматриваются новые классы недавно изученных функциональных ингредиентов продуктов питания, их биологические свойства. Приведены данные про источники поступления с пищей минорных биологически активных компонентов. Особенное внимание обращено на антиканцерогенные и детоксикационные свойства микронутриентов пищи.

Ключевые слова: функциональные продукты, функциональные ингредиенты, микронутриенты, флавоноиды

Ivashkiv L. Y.

MODERN VIEW ON FUNCTIONAL INGREDIENTS OF HEALTHY FOOD STUFFS

The article deals with the issue of healthy nutrition. The author considers the new classes of the recently studied functional ingredients of foods and their biological properties. The article dwells on the sources of minor biologically active components coming into a human organism. A special focus is made on anti- carcinogenic and detoxication properties of the micronutrients contained in foods.

Key words: functional foods, functional ingredients, micronutrients, flavonoids

УДК 664.68

Павлишин М. Л., Сенік Л. Я.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИРОБНИЦТВА ФАСОВАНИХ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано основні проблеми виробників мінеральних вод: цінова політика, особливості споживання та формування нормативної бази виробництва та експертизи мінеральних вод в Україні в умовах європейської інтеграції

Ключові слова: мінеральна вода, виробник, джерела, артезіанска свердловина, фасування, ринок.

Актуальність статті полягає у висвітленні проблем, які існують у вітчизняних виробників мінеральних вод в умовах європейської інтеграції України.

Багатство надр України на мінеральні води, ненасиченість ринку, зростаюча популярність споживання мінеральних вод сприяє подальшому збільшенню кількості підприємств, які займаються їх видобутком і промисловим розливом. Мінеральні води володіють високою біологічною цінністю, профілактичними та лікувальними властивостями. Тому, вони особливо великим попитом користуються в населення (рис. 1) і мають значний потенціал на ринку туристичних та рекреаційних послуг. Недостатнє споживання мінеральної води — це одна з причин частих застуд та інфекцій, шкіра стає сухою, мозок діє повільно, виникають серцево-судинні захворювання тощо.

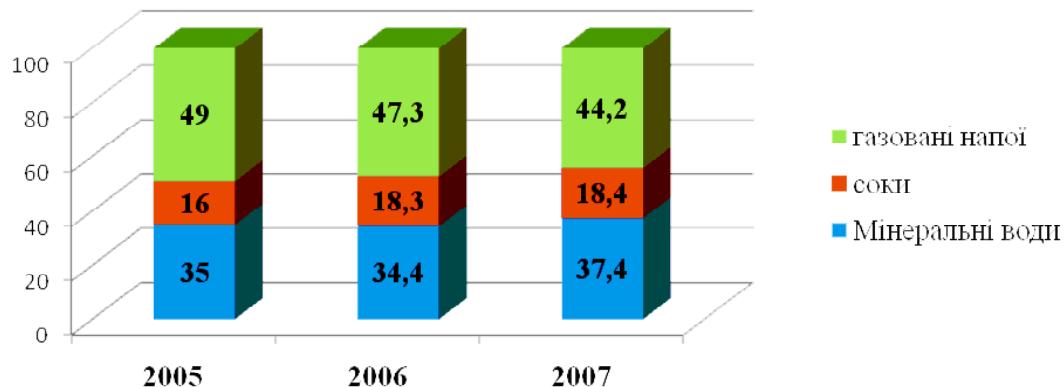

Рис. 1. Частка безалкогольних напоїв на ринку України (%) [6]

Нині в Україні виготовляють близько 300 асортиментних найменувань мінеральних вод. Їх використовують, здебільшого, у двох галузях народного господарства: санаторно-курортній і в промисловому розливі. Найкращий варіант для пиття — артезіанска негазована слабомінералізована вода. Така вода характеризується постійним хімічним складом, упорядкованою структурою мінеральних речовин, невисокою мінералізацією, що прискорює біологічні процеси травлення. Не злід зловживати в харчуванні мінеральними водами з високою мінералізацією, адже солі накопичуються в організмі, порушуючи обмін речовин [1].

Парадоксальна ситуація складається на ринку мінеральних вод, зокрема у ціновому секторі: на сьогодні 1 л коров'ячого молока дешевший за пляшку мінеральної води. Основними складниками формування ціни є собівартість видобутку і розливу води в пляшки, вартість тари, яка суттєво подорожчала, зберігання продукції, а також її доставка у торговельні точки. Крім того, видобувні компанії витрачають додаткові гроші на підтримку наявних і розробку нових джерел мінеральних вод.

Однак прискіпливі підрахунки вчених і виробників мінеральних вод свідчать про те, що собівартість півторалітрової пляшки мінеральної води становить максимально 1 грн. 30 коп [1].

В умовах вступу України до СОТ доцільно приділити належну увагу нормативній базі, яка регламентує всі стадії виробництва фасованої мінеральної води. Завдяки зрозумілішим і досконалішим нормативним документам легше організувати виробництво високоякісних мінеральних вод [4].

На сьогоднішній день пошук родовищ і раціональне використання мінеральних вод регулюються багатьма нормативними документами [2–18].

Промисловий розлив мінеральних вод на сьогодні регламентує ДСТУ 878-93, а використання у лікувальних цілях Галузевий стандарт МОЗ України ГСТУ 42.10-02-96 [9,10].

Згідно з цими нормативними актами застосування мінеральних вод повинно бути обґрунтовано спеціальними бальнеологічними (медичними) висновками.

Основна проблема при використанні та експертизі мінеральних вод — це діюча нормативно-технічна основа, яка, на нашу думку, є застарілою і недосконалою. Державний стандарт має на сьогоднішній день уже 24 поправки. Це значно ускладнює його розуміння, тому назріла потреба його перевидання. Аналізуючи відповідність 94 технологічних інструкцій (ТІ) різних виробництв з обробки та розливу мінеральних вод нормативним документам доходимо до висновку, що дані ТІ не мають повної відповідності до вимог чинних нормативних документів. Це призводить до ризику небезпеки для здоров'я споживачів. Згідно з вимогами Директиви ЄС 80/777 (від 15 липня 1980 року) «Про приведення у відповідність законів країн-членів ЄС, що належать до експлуатації та маркетингу природних мінеральних вод», яка регламентує сферу виробництва в Європі, виникає потреба у внесенні наступних змін в існуючі нормативні документи [17]:

- усі мінеральні води повинні фасуватися безпосередньо з джерела;
- не допускається обробка мінеральних вод жодними хімічними сполуками, за винятком діоксиду вуглецю як консерванту, оскільки при дотриманні усіх необхідних санітарно-епідеміологічних вимог у процесі розливання можливе запобігання мікробіологічному забрудненню води та отримання продукції високої якості;
- переглянути список дезінфікуючих і миючих засобів, дозволений Міністерством охорони здоров'я України для обробки технологічного устаткування. Рекомендуємо виключити дезінфікуючі засоби, що містять активний хлор;
- скоротити термін зберігання мінеральних вод у резервуарах до розливу: для мінеральних природних столових — до 2 діб, для лікувальних і лікувально-столових вод — до 1 доби;
- розширити перелік споживчої тари, що використовується для розливу мінеральних вод;
- переробити розділ щодо контролю якості готової продукції, у якому описано проведення карантинізації продукції, яка не відповідає вимогам санітарно-бактеріологічних показників.

На основі тієї ж директиви вимальовується потреба у створенні Реєстру мінеральних вод. У цьому документі для кожної мінеральної води доцільно було би навести мінімальний перелік споживчих властивостей, які повинні однозначно ідентифікувати продукт як питну мінеральну воду конкретного асортиментного найменування з притаманною їй характеристикою та сполученням компонентів хімічного складу. Однією з важливих переваг існування Реєстру є те, що він дозволив би захистити якісну воду від фальсифікації шляхом ідентифікації хімічного складу продукту.

Значну увагу треба приділити тарі, в яку фасують мінеральну воду. Лікарі віддають перевагу скляній тарі, оскільки скло є найбільш гігієнічним матеріалом. Проте

найбільшого поширення набула вода фасована у ПЕТФ-пляшки. Дослідження рослинних і тваринних біотестах засвідчили, що органічні сполуки, які мігрують з ПЕТФ-пляшок у мінеральну воду, мають генотоксичну і мутагенну активність. Швидкість вимивання шкідливих речовин у фасовану мінеральну воду залежить від часу і температури її зберігання, прямої дії світлових променів (світлового режиму). Деякі види бактерій, виявлені в бутильованій воді, викликають цитотоксичні ефекти. Тому біотестування, особливо на клітинному рівні, повинно бути включено в перелік критеріїв, за якими оцінюють якість бутильованих мінеральних вод.

Крім того, в Україні також відсутній документ, який би регламентував вимоги до бутильованих вод, на відміну від Росії, де такий документ вже діє з 2002 року (СанПіН 2.1.4.1116-02 «Пітна вода. Гігієнічні вимоги до якості води, розфасованої у ємності. Контроль якості») [18].

Якість мінеральної води в Україні контролюється за 28 показниками. У розвинених країнах вона перевіряється на наявність не менше сотні різноманітних забруднювачів, небезпечних для здоров'я. Наприклад, у США мінеральну воду досліджують на наявність двох десятків неорганічних компонентів і понад п'ятдесяти органічних сполук (вміст радіонуклідів, мікроорганізмів та ін.). Okрім максимально допустимих рівнів забруднення (MCL), американці ввели показники, що характеризують рівень повної безпеки для здоров'я (MCLG), оскільки існують хімічні сполуки (акриламід, алахлор, бензол, діоксин, гептахлор та ін.), при потраплянні яких навіть у наймінімальніших дозах в організм людини виникають тяжкі хронічні захворювання [4].

У 1993 р. в Україні було прийнято ДСТУ 878-93 «Води мінеральні питні. Технічні умови» [11]. Вимоги стандарту до якості мінеральних води застарілі та недосконалі. Входження України в СОТ вимагає корінних змін у внутрішній політиці. Назріла потреба перевидати стандарт чи, точніше, розробити новий, вимоги якого мають гармоніювати із вимогами європейських стандартів. Тому, на заміну ДСТУ 878-93 було розроблено стандарт ДСТУ 878:2006 «Води мінеральні природні фасовані», в якому враховано багато вимог подібних європейських документів [10].

Стандарт містить два основних нових моменти, які відповідають обов'язковим європейським вимогам — це відміна транспортування мінеральних вод від джерела до лінії розливу (мінеральна вода має подаватися до лінії розливу тільки по трубопроводу), а також відміна будь-якої обробки води, що може спричинити зміну хімічних і мікробіологічних властивостей. Проте до виконання вимог стандарту, а особливо реалізації на виробництвах тих основних змін, які мали наблизити нас до європейського рівня якості продукції, мало хто був готовий. Не було враховано, що на впровадження нового радикального стандарту необхідний час і план. Тому, дію ДСТУ 878:2006 було призупинено з метою надання вітчизняним підприємствам можливості для підготовки виробництва мінеральних вод. Через те Держспоживстандарт України разом з ТІ 124 підготував наказ «Про відновлення дії ДСТУ 878:2006 та запровадження переходного періоду». Згідно з цим проектом чинність стандарту ДСТУ 878:2006 відновлюється 1 червня 2007 р. Скасування дії ДСТУ 878-93 переноситься на 1.01.2010 р. Виробники мінеральних вод до 01.01.2008 р. погодили проекти будівництва трубопроводів від каптажу до цеху фасування з наданням термінів уведення в експлуатацію; до 01.10.2008 р. — акти введення в експлуатацію цехів фасування мінеральних вод; до 01.11.2008 р. — технологічні інструкції щодо промислового фасування мінеральних вод для їх узгодження у визначений термін.

Отже, згідно вимог до нових стандартів якості виробники мінеральної води повинні доставляти воду до ліній розливу тільки по трубопроводах, без використання

автотранспорту. Нові стандарти забороняють хімічну обробку мінеральних вод, оскільки це призводить до змін фізичного складу та мікробіологічних властивостей води. Підземні мінеральні води обробляти, дезінфіковати не треба. Якість мінеральної води залежить, насамперед, від того, наскільки добре у виробника налагоджено технологічний процес. Слід звернути увагу на те, що вимоги до виробництва та якості мінеральної води, згідно з новим стандартом — жорсткі. Введено обов'язковий показник кислотності: pH — не менше 4,5 (для нормальної кислотності) [12].

Експерти вважають, що нові вимоги до розливу мінеральної води призведуть до банкрутства дрібних виробників, які фінансово не спроможні на прокладання труб. Новим нормам нині не відповідає діяльність 80 % компаній з розливу води — це близько 200 дрібних виробників, які бутилюють воду переважно влітку, коли попит на неї особливо великий [1].

Введення нового стандарту та відміна дії старого в декілька разів зменшить асортимент мінеральної води на українському ринку. Зрозуміло, щоб відповідати вимогам СОТ, які викладені в новому стандарті, більшість виробничих підприємств повинні частково чи повністю реконструювати свої цехи. Це, в першу чергу, відіб'ється на малому бізнесі, оскільки на побудову 1 км трубопроводу витрачається 300...400 тис. грн. Підприємства поставлені в нерівні умови, оскільки виробництво може бути розташоване за 1,5...2 км від джерела, або за 5...15 км, як у гірській місцевості Закарпаття. Важливим позитивним моментом цих змін стане зменшення кількості підробок мінеральних вод.

Отже, існуюча нормативна база потребує перегляду і коригування. Важливо, щоб кожен документ чітко визначав межі впливу, детально розглядав термінологію, вказував на документи, які розглядають питання, що виходять за рамки цього документа. Гармонізація стандарту висуває проблему часу, фінансової і технологічної можливості відповідати новим вимогам.

Таким чином, можна значно полегшити розуміння шляхів вирішення актуальних проблем сучасного ринку, запобігти виникненню суперечностей в інтерпретації основних дефініцій, а це, в свою чергу, спростить експертну оцінку якості мінеральної води.

Література

1. Конторських І. Найкращі ліки — вода / І. Конторських, Л. Павлик // Експрес. — №108 (4733) від 6.08.2009. — С. 4.
2. Про надра: Закон України / ВВР. — № 132 (липень, 1994).
3. Про питну воду та питне водопостачання: Закон України / ВВР. — № 2026 (січень, 2003).
4. Про охорону навколошнього природного середовища: Закон України / ВВР. — № 1264 (червень, 1991).
5. Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів: Постанова КМУ / ВВР. — № 872 (червень, 2001).
6. Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів: Постанова КМУ / ВВР. — № 562 (травень, 2001)
7. Про затвердження диференціації нормативів плати за користування надрами для видобутку мінеральних підземних вод: Постанова КМУ / ВВР. — № 456 (березень, 2000).
8. Порядок проведення державної експертизи та оцінки запасів корисних копалин: Положення КМУ. — № 865 (грудень, 1994).
9. Води мінеральні лікувальні. Технічні умови: ДСТУ 42.10-02-96. [Введ. в дію 1.01.1997]. — К. : Держспоживстандарт України, 1996. — 24 с.
10. Води мінеральні природні фасовані: ДСТУ 878:2006. [Введ. в дію 1.01.2007]. — К. : Держспоживстандарт України, 2007. — 31 с.
11. Води мінеральні питні. Технічні умови : ДСТУ 878-93. [Введ. в дію 1.06.1994]. — К. : Держспоживстандарт України, 1994. — 34 с.

12. СанПіН 4.4.4.065-2000. Державні санітарні правила і норми щодо виробництва і розливу мінеральних та штучно-мінералізованих вод.
13. ТИ-18-6-57-84. Технологическая инструкция по обработке и розливу питьевых минеральных вод.
14. Інструкція із застосування класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр та родовищ мінеральних вод / ВВР. — №320/6608 (квітень, 2002).
15. Порядок здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів. Визначення методів їх використання: Наказ МОНУ. — № 243 (вересень, 2003).
16. Методичні рекомендації зі здійснення державного нагляду за охороною надр при розробці родовищ мінеральних підземних вод. — № 51 (березень, 2006).
17. Про приведення у відповідність законів країн-членів ЄС, що належать до експлуатації та маркетингу природних мінеральних вод: Директива ЄС 80/777 від 15.08.1980 р.
18. СанПіН 2.1.4.1116-02. Питна вода. Гігієнічні вимоги до якості води, розфасованої у ємності. Контроль якості.

Павлышин М. Л., Сенік Л. Я.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОИЗВОДСТВА ФАСУЕМЫХ МИНЕРАЛЬНЫХ ВОД В УКРАИНЕ

В статье проанализированы основные проблемы производителей минеральных вод: ценовая политика, особенности потребления и формирование нормативной базы производства и экспертизы минеральных вод в Украине в условиях европейской интеграции.

Ключевые слова: минеральная вода, производитель, источники, артезианская скважина, фасование, рынок.

Pavlyshyn M. L., Senyk L. Y.

ACTUAL PROBLEMS OF PACKAGED MINERAL WATERS PRODUCTION IN UKRAINE

Such basic problems of packaged mineral waters production as price policy, features of consumption and forming of normative base of mineral waters production and examination in Ukraine on the conditions of European integration are analysed.

Keywords: mineral water; producer; sources; artesian well; packing; market.

УДК 621.798.1:338.488.2.

Замрій О. М., Микитів Н. С.

ВПЛИВ ПАКУВАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ І ТАРИ НА ФОРМУВАННЯ ПОХІДНОГО РАЦІОНУ ТУРИСТІВ

У статті обґрунтовується роль та вплив пакувальних матеріалів і тари на формування похідного раціону з урахуванням потреб та можливостей забезпечення туристів якісним, повноцінним, збалансованим харчуванням і досягнення якнайбільшої зручності при користуванні запакованих у споживчу тару продуктів.

Ключові слова : пакувальні матеріали, тара, похідний раціон, харчова цінність, калорійність, повноцінне харчування, збалансоване харчування, показники надійності.

Туризм, що виховує в людини прагнення до пізнання, завдяки своїй багатогранності цікавить сьогодні мільйони людей всього світу. Адже туризм — це відпочинок, це спорт, це засіб спілкування, тобто ефективна форма використання свого вільного часу. Для молоді, зокрема студентства, що прагне глибше пізнавати свій край, його історію, культуру, найбільш доступною формою активного відпочинку є спортивно-оздоровчий туризм.

Заняття спортивно-оздоровчим туризмом вимагає певних теоретичних і технічних знань, умінь, адже в період подорожі змінюється оточуюче середовище, ритм життя, змінюються побутові умови та харчування. Для того, щоб похід чи подорож принесли якнайбільше користі, необхідно знати правила організації походів, зокрема в питанні харчування [5].

Метою написання даної статті є акцентування уваги фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією туристичних подорожей, походів, а також туристів, які надають перевагу активному відпочинку, на сучасних можливостях забезпечення мандрівників повноцінним, збалансованим раціоном харчування та підвищеннем його комфорності за умов використання запропонованого переліку продуктів, упакованих у відповідну споживчу тару.

Питаннями значення харчування в туристичному поході займаються такі фахівці в галузі туризму як Дмитрук О. Ю., Щур О. Ю., Мальська М. П., Худьо В. В., Цибух В. І.[3,5].

У першу чергу слід потурбуватися про різноманітність, харчову повноцінність і збалансованість похідного раціону. Так, І. В. Сирохман, підкреслює, що збалансоване харчування передбачає вміст у раціоні харчових речовин, у тому числі біологічно цінних, в оптимальних співвідношеннях. Тобто співвідношення білків, жирів і вуглеводів повинно становити 1:1, 2:4, 6 [4].

Наведемо перелік продуктів, найбільш поширених у туристичному раціоні, які, з урахуванням їх харчової цінності і калорійності, здатні забезпечити вище зазначене співвідношення (табл.1)

Харчування повинно покривати витрати енергії туристів під час подорожі. Як правило, ці витрати в умовах навіть нескладного маршруту складають щодня на кожну людину 3000–4000 калорій

Наведемо структуру добового харчового раціону, що, на нашу думку, може бути рекомендований у наведених кількостях продуктів на одну людину (у грамах) у недовготривалій подорожі і в подорожі підвищеної складності (табл. 2, табл. 3)

Зауважимо, що продукти харчування повинні бути не тільки правильно підібрані, але й мати мінімальну вагу (для певних туристичних маршрутів). Вага добового раціону туриста в середньому складає 0,8–1 кг.

Таблиця 1

**Харчова та енергетична цінність деяких продуктів харчування,
що використовуються у туристичних походах**

Продукти харчування	Кількість засвоюваних біологічно цінних речовин (у грамах на 100 г продукту)			Енергетична цінність ккал \ 100 г
	Білки	Жири	Вуглеводи	
Яловичина тушкована	25,0	12,8	0,5	223
Свинина тушкована	13,4	27,8	0,1	315
Молоко згущене з цукром	7,1	8,6	54,9	334
Молоко сухе	27,1	24,6	25,8	480
Хліб пшеничний	7,6	0,8	48,7	238
Хліб житній	4,7	0,7	39,2	187
Сухарі пшеничні в/г	9,0	7,9	68,7	385
Цукор	—	—	98,9	406
Гречана крупа	12,6	3,3	63,2	335
Манна крупа	10,3	1,0	67,9	328
Вівсяна крупа	11,0	6,1	52,5	303
Ячмінна перлова	9,3	1,1	67,5	320
Пшено	11,5	3,3	67,2	348
Крупа рисова	7,0	1,0	71,8	330
Макаронні вироби в\г	10,4	1,1	69,8	337
Шпиг	1,8	78,6	—	739
Ковбаса сирокопчена	21,0	42,0	—	378
Ковбаса напівкопчена	20,0	25,0	—	275
Олія	—	99,85	—	898
Масло вершкове	0,5	79,3	0,5	742
Волоський горіх очищений	13,6	56,0	11,7	621
Сири	19,2	34,1	51,3	548
Шоколад	5,1	0,1	10,3	101
Ізюм	2,3	—	71,2	279

Варіанти раціонів харчування різняться в залежності від того, в якій місцевості проходить туристичний маршрут: якщо подорож проходить по населеній місцевості, то з собою доцільно брати менше продуктів, ніж заплановано на весь маршрут тому, що в дорозі можна, зокрема, купити хліб, цукор, крупи, сухарі, тощо. У водній подорожі залежності від засобів пересування вага продуктів може бути дещо збільшена. Це дозволяє включити в раціон харчування борошно, рослинну олію, рибні та овочеві консерви, томатний та інші соуси, різні приправи. У гірській подорожі вага рюкзака іноді відіграє вирішальну роль, тому набір продуктів строго лімітується. У гірському поході добре себе зарекомендували сухофрукти (чорнослив, курага, родзинки) та солодощі (халва тощо). У лижній подорожі так само, як і в гірській, зменшення ваги продуктів і збільшення їх калорійності досягається введенням у раціон більшої, ніж влітку, кількості жирів (масло, шпиг, сухі вершки).

Питанням харчування керівник або інші провідні в групі особи займаються ще на початку реалізації заходів загальної підготовки. На основі тривалості маршруту та

Таблиця 2

Рекомендована структура добового харчового раціону в недовготривалій подорожі

Структура харчового раціону продукту (ккал.)	Добовий раціон (г)	Калорійність продукту (ккал.)
1. Хліб (пшеничний, житній), сухарі (галети, хрусткі хлібці)	350–500 200–300	654–935 770
2. Крупи (манна, гречана, рисова, пшоняна) макаронні вироби (ріжки, вермішель)	180–220	545–603 608
3. Супові концентрати	30–40	127
4. Консерви м'ясні (яловичина, свинина)	100–130	223–315
5. Ковбасні вироби (сирокопчені, напівкопчені)	50–80	138–189
6. Масло вершкове або олія	40–50	297–359
7. Сири	30–50	104
8. Молоко (згущене, сухе)	50–60	167–240
9. Цукор	130–150	528
10. Напої (кава, чай, компот)	60–80	606
Загальна калорійність набору (ккал.)		3000–3500
Вага набору з урахуванням упаковки (г)	1200–1500	

Таблиця 3

Рекомендована структура добового харчового раціону в подорожі підвищеної складності

Склад харчового раціону	Добовий раціон (г)	Калорійність продукту (ккал.)
1. Сухарі (галети)	150–200	577
2. Крупи, макаронні вироби	180–200	545–603
3. Супові й овочеві концентрати (бульйонні кубики)	30–40	127
4. Консерви м'ясні (яловичина, свинина, паштети, м'ясо сублімоване)	50–70	223–315
5. Ковбаса сирокопчена	50–70	189
6. Масло вершкове (топлене) і шпиг	80–100	591–593
7. Молоко, вершки сухі	80–100	384
8. Сири	30–40	104
9. Цукор, глукоза, цукерки	150–170	609
10. Родзинки, чорнослив, горіхи	40–60	112
11. Напої (чай, кава), вітаміни	30–40	303
Загальна калорійність набору (ккал.)		4000
Вага набору з врахуванням упаковки (г)	1100–1200	

умов походу визначають пріоритетність використання тих чи інших продуктів, розподіляють їх за часом, тобто проводять рівноцінний розподіл запланованої кількості продуктів відповідно до приблизно визначененої тривалості переходу, а також, зазвичай, закріплюють певну частину продуктів за кожним учасником походу.

Отже, обов'язково повинні міститися у наплічнику туриста 3 банки консервів різного типу (сніданок туриста, риба, паштет тощо), які будуть використані на обід або як додаток (при надлишку) до сніданку чи вечері; 1 банка тушкованого м'яса, що

йде на заправлення відповідної основної страви; 2 кг основного продукту (визначається шляхом узгодження), який складає основу сніданків і вечері кожного дня; 2 хлібини чи батони — складає основу обідів та додатків до вечері (сніданку); 2 пакети ласощів на вибір (цукерки, крекери, шоколад) — є доволі вагомою запорукою поповнення організму вуглеводами, що беруть участь у роботі м'язів; 2 банки згущеного молока — застосовується для ситності як висококалорійний продукт; кетчуп — служить смаковою пріправою (особливо для макаронів), проте досвід засвідчив універсальне застосування даного продукту, в т. ч. з хлібом (в особливо складних випадках); вермішель швидкого приготування «Мівіна», яка завдяки своїй невибагливості, дешевизні та простоті використання набула широкого застосування у туристів. Okрім вищепереліченых продуктів обов'язково береться чай (кава), цукор (хто вживає), сіль.

Як бачимо, ці продукти мають надто різну упаковку, та вона має виконати в першу чергу свою основну функцію — захисну. Захисні властивості упаковки повинні забезпечувати збереження якості продукту з моменту упакування до моменту споживання. Вони передбачають захист продукту від механічних, фізичних, хімічних, кліматичних, біологічних взаємодій і перешкоджати змінам щодо зниження якості продукту.

Звернемо увагу на рекомендації щодо підготовки продуктів перед подорожжю (передпоїдна обробка продуктів проводиться для крашої ізоляції їх від навколишнього середовища, а в окремих випадках і для того, щоб зменшити вагу продуктів та прискорити приготування їжі на вогнищі). Рекомендується:

- сухарі (придбані) перед подорожжю додатково підсушити і ретельно загорнути в пергамент;
- напівкопчену ковбасу, щоб уникнути пліснявіння, змастити рослинним жиром і загорнути в пергамент;
- чай, каву, какао перекласти в жерстяні (поліетиленові) легкі коробки з кришками, що щільно закриваються, і заклеїти кришки лейкопластирем;
- сіль підсушити і упакувати в міцні водостійкі (наприклад, клейонкові) мішки;
- сипкі продукти (цукор, крупи, сухе молоко і т. п.) упакувати в поліетиленові мішки, які, у свою чергу, кладуться в тканинні, із заздалегідь пришитими зав'язками;
- рослинну олію, томатний соус перелити в поліетиленові фляги з герметичними нагвинченими кришками;
- вершкове масло перетопити і залити в жерстяні банки, бідон або поліетиленовий балон з широким горлом, потім помістити в поліетиленовий пакет і міцно зав'язати [8].

Важливо пам'ятати, що не всі продукти в силу свого складу і особливостей приготування можуть використовуватись у тривалих походах (багато продуктів мають обмежені можливості щодо термічної обробки; інші можуть швидко забруднюватися в процесі приготування, втрачати свої якісні характеристики). І тут на допомогу туристу приходить упаковка. Сучасна концепція упакування продовольчих товарів, яка базується на новітніх технологіях, з огляду на свої функціональні особливості дала можливість туристам значно розширити похідний раціон, зберегти якість, безпечність та зручність у користуванні, а це вкрай важливо при організації походу.

За останні роки в Україні спостерігається інтенсивний розвиток ринку пакувальних матеріалів, пакувальних технологій, а також тарі та упаковки. Завдяки науковим розробкам сьогодні у харчовій промисловості використовуються нові пакувальні матеріали: високобар'єрні, багатоцільові плівки, головна перевага яких полягає в тому, що строки придатності продуктів, упакованих у такі плівки, в декілька разів більші, ніж у тих, що запаковані у звичайні пакувальні матеріали; багатошарові і комбіновані матеріали (термін «багатошарові матеріали» застосовують для групи матеріалів, які скла-

даються тільки з шарів синтетичних матеріалів, тоді як комбіновані містять шари матеріалів різного типу — наприклад, папір, фольга, тканина, тощо), пакувальні матеріали, що містять антибактеріальні речовини, ферменти [1].

Нові види пакувальних матеріалів і тари, завдяки своїм функціональним характеристикам, дають можливість значно скоротити час на підготовку продуктів до походу, зберегти якість, подовжити термін зберігання продуктів (табл. 4).

Продукти які беруться у похід мають володіти певними показниками надійності, серед яких провідне місце займає добра транспортабельність. Важливими також є ергономічні показники, які характеризують зручність у користуванні.

У формуванні похідного раціону консерви різних видів займають одне з вагоміших місць. Вони мають приємний смак, довготривалий термін зберігання, зручні при транспортуванні. Однак донедавна відкриваючи консерви турист не міг обійтись без спеціального засобу для відкривання.

Сучасні технології дали відповідь і на це питання. Так, нові жерстяні банки для м'ясних та рибних консервів мають спеціальну кришку (EPOL), яка зручна і безпечна для відкривання; упаковка «Doy-Pack» для рибних пресервів зі спеціальним замком дала можливість забезпечити безмежну кількість відкривань і закривань продукту під час подорожі; спеціальні кришки «твіст-офф» (легко відкривають склобанку без будь-яких додаткових засобів) стали у нагоді своє використанні при виробництві плодо-овочевої, рибної, м'ясної консервованої продукції.

Суттєвих змін зазнала упаковка для молока і групи молочних товарів. Okрім молочних консервів (згущеного молока чи вершків), сьогодні у поході можна сміливо використати і низку інших молочних продуктів, зокрема йогурт у видувній полістирольній тарі, що забезпечує зручність у переміщенні і зберіганні, плавлені сирки, масло в оболонці «Пентафлекс», у якій сири не піддаються пліснявінню завдяки за інертності оболонки та багато інших.

Найважливішим у поході залишається питання водного режиму. Витрата води в організмі туриста, зазвичай, велика і при великих фізичних навантаженнях, високій температурі і сухості навколошнього повітря досягає 3–5 л в добу. Правильно покривати цю витрату допомагає суворе дотримання водно-сольового режиму. Найзручніше у поході брати воду у ПЕТ-пляшках, які легкі, прозорі, ударостійкі, різноманітних форм і місткості.

Можуть у поході використовуватися й інші напої. Раціонально підібрані і правильно приготовані напої будуть мати велику перевагу над звичайною питною водою: вони краще втамовують спрагу і зменшують потребу в рідині. Такими властивостями володіють, наприклад, фруктові, ягідні й овочеві соки, закуплені у жерстяних алюмінієвих банках. Колись для розливу соків широко використовувалися скляні банки, але вони не були зручними у походах. Сучасна упаковка соків /Tetra Brik Aseptic/ місткістю від 0,2 до 1,5 л, яка володіє високими бар'єрними властивостями, не пропускає світло, відрізняється низькою проникністю до кисню й водяної пари, дає можливість взяти ці напої у недовготривалий похід.

Отже, з розвитком техніки і технології розширяються функції упаковки і це дає можливість все більшу кількість продуктів харчування використати у туристичних походах. Сучасна упаковка гарантує туристу збереження якісних показників продукту, надійно захищає від впливу зовнішнього середовища, забезпечує зручність у користуванні.

Враховуючи нові функціональні особливості сучасних видів пакувальних матеріалів і тари організатори турпоходів зможуть забезпечити туристів продуктами, що мають тривалий термін зберігання і відповідно, урізноманітнити не лише раціон, а й програму походу.

Таблиця 4

**Нові види пакувальних матеріалів і тари деяких продуктів
та їх функціональні характеристики**

Вид продукту	Вид пакувального матеріалу (упаковки)	Термін зберігання (діб, міс.)	Нові пакувальні матеріали і упаковка	Термін зберігання (діб, міс.)	Функціональні характеристики
Хліб, батон сухарі	Паперові пакети Пергамент	До 3 д.	Полімерні плівки: — поліпропіленові — полівінілхлоридні — БОПП плівки — стреч-плівки	3–5 д. 4–6 д. 7–10 д. до 30 д.	Захист від пилу, вологи, комах, розвитку бактерій. Продукт зберігає свій початковий вигляд, смакові якості
Борошняні кондитерські вироби (печиво, крекери, тощо)	Паперові коробки	Не більше 45 д.	Біоксанальноорієнтовані поліпропіленові матеріали (плівка ВІРАН), багатошарові ламінати SOLAN	6 міс.	Високі бар'єрні властивості (від тепла, забрудненя, дії сонячних променів, утворення крихт, збереження смаку і аромату)
Круп'яні вироби	Мішки тканинні, пакети паперові пачки картонні	1–2 міс. 12 міс. 12 міс.	Біоксанальноорієнтовані пропіленові плівки, ПП і ПЕ плівки	18–24 міс.	Підвищена міцність, висока прозорість, добре сприйняття друку. Захист від вологи, дії кисню, жиру
Продукти сублімаційної сушки	Мішки паперові, тканинні	12 міс.	Тришарові непрозорі ламінати (ПЕТ/ФАЛ/ПЕ)	До 2 років	Виключають контакт з киснем, вологістю, світлом
Ковбасні вироби (сирокопчені, напівкопчені)	Пергамент	До 3 д. До 15 д.	Багатошарові, комбіновані полімерні матеріали: ПЕТ / ФАЛ / ПЕ , ПА/ПЕ, ПП/ПА / ПП, (герметичні пакети, мішки, термоупаковка, вакуумна	Більше 30 д, більше 60 д. Від 15 до 30 д. До 10 д.	Високі бар'єрні властивості від ароматичних речовин, вологонепроникність, антимікробна дія, добрий гігієнічний стан продукту
Жировмісні продукти (олія, масло, шпиг)	Пергамент, паперові пакети, фольга каширов.	7–30 д. 35–45 д.	Біоорієнтована поліамідна плівка ПЕТ/ПЕ Упаковка «Дой-Пак»подушка» Пластикові банки	60–120 д	Міцність, жорсткість, формостійкість, термостійкість, світлонепроникність
Чай, кава, прянощі	Паперові коробки, картонні, банки, склянні, металеві	12–18 міс.	Комбіновані і багатошарові плівки, ламінати — пакети із «зіп»-застібкою, «стік»-упаковка	18–24 міс.	Паронепроникність матеріалу, високі бар'єрні властивості
Кетчупи, соуси	Банки склянні, туби з алюмінію	8 міс.	Багатошарові ламінати (папір, фольга, полімер), ПЕТ/ПЕ ПЕТ/АЛ/ПЕ Пакет «Дой-Пак»	120 д.	Газо-, паро-, ароматонепроникність, світлонепроникність, захист від УФ-променів

Умовні позначення: ПЕ — поліетилен, ПЕТ — поліетилентерефталат (лавсан), ПП — поліпропілен, ФАЛ — фольга алюмінієва, ВІРАН — торговна марка 3-шарової біоксанальноорієнтованої поліпропіленової плівки.

Література

1. Завгородня В. М. та ін. Тара і упакування продовольчих товарів [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. М. Завгородня, І. В. Сирохман, Л. І. Димкевич. — Львів : ЛКА, 2001. — 256 с.
2. Козак К. В. Упаковочные материалы для кондитеров / К. В. Козак // Упаковка. — 2000. — № 3. — С. 39–40.
3. Мальська М. Основи туристичного бізнесу [Текст] : навчальний посібник / М. Мальська, В. Худо, В. Цибух. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. — 360 с.
4. Сирохман І. В. Товарознавство пакувальних матеріалів і тарі [Текст] : підруч. / Сирохман І. В., Завгородня В. М. — К. : УНД, 2005. — 614 с.
5. Щур Ю. В. Спортивно-оздоровчий туризм [Текст] : навч. посіб. / Ю. В. Щур, О. Ю. Дмитрук. — К. : Альтерпрес, 2003. — 280 с.
6. Кривошай В. Н. ПЭТ и минеральная вода (перспективы в Украине) / В. Н. Кривошай, В. В. Ляшенко // Упаковка. — 2001. — № 1. — С. 26–29.
7. Шафорост М. Упаковка для рыбы и морепродуктов / М. Шафорост // Мир упаковки. — 2004. — № 4.
8. Добовий раціон туриста [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nezabagom.ua>.
9. Харчування відпочиваючих [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.http://tour.cult.gov.ua>.

Замрій О. М., Мыкитив Н. С.

ВЛИЯНИЕ УПАКОВОЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ И ТАРЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ ПОХОДНОГО РАЦИОНА ТУРИСТОВ

В статье обоснована роль и влияние упаковочных материалов и тары на формирование походного рациона с учетом потребностей и возможностей обеспечения туристов качественным, полноценным, сбалансированным питанием, а также достижение наибольшего удобства при использовании упакованных в потребительскую тару продуктов.

Ключевые слова: упаковочные материалы, тара, походный рацион, пищевая ценность, калорийность, полноценное питание, сбалансированное питание, показатели надежности.

Zamrii O. M., Mykytiv N. S.

THE EFFECT OF THE PACKING MATERIAL AND TARE ON THE FORMATION OF THE FIELD KITCHEN OF TOURISTS

The article substantiates the role and influence of packaging materials and containers on forming the field diet for tourists taking into account the needs and possibilities of providing them with high-quality, full-value, balanced meals and achieving maximum convenience through the use of packaged foods.

Key words: packaging materials, containers, field diet, food value, caloric value, full-value nutrition, balanced diet, reliability indicators.

УДК 338.48-61:796

Пітин М. П., Шай О. К.

ПРАВИЛА БЕЗПЕКИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ТУРИСТИЧНИХ ПОХОДІВ

У статті розглянуто питання вимог до правил безпеки при проведенні навчально-виховного процесу з дисципліни «Фізичне виховання та спортивний туризм». Визначено особливості правил безпеки при проведенні туристичних походів у межах навчально-виховного процесу студентів.

Ключові слова: безпека, навчальний процес, туристичний похід.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заняття фізичними вправами є найбільш сильним фізіологічним подразником, що стимулює нормальну життєдіяльність. Це забезпечується завдяки механізму фізичного тренування, підвищенню фізичної працевдатності та захисних сил організму [2; 4; 5; 6]. Виконання фізичних вправ сприяє як загальному зміщенню організму і активізації його функцій, так і підвищенню працевдатності. Одне з провідних місць у системі фізичної культури студентів у Львівському інституті економіки і туризму займають практичні заняття з дисципліни «Фізичне виховання та спортивний туризм». Це вимагає врахування усього діапазону вимог до навчально-виховного процесу, оскільки правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу поширяються на всіх учасників цього процесу, які працюють або навчаються в відповідних навчальних закладах Міністерства освіти України, незалежно від форм власності [1, 2, 4, 5].

Мета статті — визначити особливості правил безпеки при проведенні туристичних походів у межах навчально-виховного процесу з дисципліни «Фізичне виховання та спортивний туризм».

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним законодавчим підґрунтам встановлення та виконання правил безпеки є Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту»; Закони України «Про охорону праці»; «Про пожежну безпеку»; «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» та ін. [1, 2, 3, 4].

Серед основних загальних вимог до навчально-виховного процесу в межах проведення дисципліни «Фізичне виховання та спортивний туризм» можна виділити такі: площини приміщення повинні відповідати вимогам ДБН В 2.2.3 97 «Будинки та споруди навчальних закладів»; згідно зі СНиП 11-4-79 «Естественное и искусственное освещение» світловий потік повинен мати найменшу загальну штучну освітленість горизонтальних поверхонь на рівні 0,8 м від підлоги на рівні 150 лк у разі використання ламп розжарювання і 300 лк у разі використання люмінесцентних ламп зі світло-жовтим спектром випромінювання; відповідно до СНиП 2.04.05-91 «Отопление, вентиляция и кондиционирование» у приміщеннях повинна підтримуватися температура в межах 17-20 °C і відносна вологість повітря 40–60 %; струмопровідні частини зборок і щитів, що установлені і доступні для студентів, повинні бути надійно закриті захисними засобами; протипожежний захист повинен відповідати вимогам ДНДОП 001-1.0.1-95 «Правила пожежної безпеки в Україні» та інше [1, 2, 3, 5].

У відповідності з положеннями, що стосуються навчально-виховного процесу, провідна роль у проведенні занять відводиться викладачу, зокрема і з дисципліни «Фізичне виховання і спортивний туризм». Таким чином, щодо нього існує певний рівень вимог. Так, передбачено, що викладач відповідає за безпечне проведення навчально-виховного процесу, проводить вступний та цільові інструктажі учнів з охорони праці під час навчальних занять; несе особисту відповідальність за збереження життя і здоров'я учнів під час навчально-виховного процесу; повідомляє керівника навчального

закладу про кожний нещасний випадок, організовує надання першої допомоги потерпілому, а в разі необхідності спеціалізованої медичної допомоги; організовує евакуацію учнів з приміщення на випадок пожежі та інших аварійних ситуацій [4, 5].

Згідно з інструкцією з охорони праці під час занять з фізичного виховання заняття з фізичної культури та спорту у навчальних закладах проводяться відповідно до програми з фізичної культури, затвердженої Міністерством освіти і науки України. Уроки, заняття в гуртках, секціях повинні проводитися тільки вчителями фізичної культури або особами, які мають належну освіту та кваліфікацію.

Також зазначено, що під час проведення занять з фізкультури та спорту як на уроках, так і в позаурочний час учні навчальних закладів користуються спеціальним спортивним одягом (спортивний костюм) та спортивним взуттям, що визначаються правилами проведення змагань з окремих видів спорту. Проводити заняття без спортивного одягу і спортивного взуття не дозволяється [1].

Проте, відмінною особливістю навчально-вихованого процесу з фізичної культури у Львівському інституті економіки і туризму є наявність навчальної дисципліни комплексного спрямування «Фізичне виховання і спортивний туризм». Вона включає як заняття в межах спортивних споруд, так і практичні заняття з використанням туристичних походів.

Отже, формується необхідність доповнення знань щодо правил безпеки, з урахуванням структури та змісту цієї навчальної дисципліни. Логічним буде врахування техніки безпеки під час проведення туристичних походів.

Слід звернути увагу на ключові положення техніки безпеки у туристичних походах, а саме: дотримання правил протипожежної безпеки, правила при пересуванні туристів, основні причини, що збільшують небезпеку при проведенні туристських подорожей, правила при проходженні туристською групою маршруту пішохідного туризму.

У протипожежній безпеці викладачу, що проводить заняття необхідно сконцентрувати увагу студентів (учасників походу) на тому, що вогнище можна розпалювати не ближче, ніж 4–6 м від дерев, пеньків, коренів (при вітрі віддаль збільшується), не ближче 6–8 м від наметів; не розкладати вогонь у молодих хвойних лісах, на ділянках з сухим камишем, мохом і травою; на вирубках і торф'янках, на кам'яних розсипах; при заготівлі дров не чіпати завислі і нахилені дерева; одягати чергових біля вогнища в довгі штани, закрите взуття і мати рукавиці.

Особливого значення набувають у туристичному поході правила техніки безпеки при пересуванні туристів. Серед значної кількості вимог сконцентруємо увагу на базових, на наш погляд:

- перед початком походу слід визначити порядок руху, призначити замикаючого і головного, який визначає темп руху;
- спорядження й добір продуктів повинні відповідати даній категорії складності маршруту;
- необхідна наявність аптечки зі списком медикаментів та їхнього призначення;
- після 50 хв руху роботи 10 хв перерви для відпочинку,
- не сідати на каміння чи землю;
- дотримуватись питного режиму (несвоєчасне пиття збільшує спрагу);
- відлучатися тільки з дозволу керівника;
- при подоланні перешкод чітко виконувати правила страхування і самострахування;
- під час руху у лісі не можна користуватися відкритим вогнем, кидати на землю запалені сірники, недопалки;
- купатися дозволяється тільки з дозволу керівника і у спеціально відведеніх для цього місцях;

- при зупинці на нічліг викопати яму для сміття і для вогнища;
 - перед виходом з привалу перевірити погашений вогонь і прибрати місце зупинки.
- Особливо ретельно необхідно дотримуватися правил, що полягають у забороні:
- пересуватися під час грози, сильного вітру, в тумані, вночі;
 - приймати сонячні ванни на ситий чи голодний шлунок;
 - спати на сонці;
 - ходити і розвідувати місцевість наодинці;
 - відходити від групи в сторону, відставати чи йти після замикаючого, залишати табір без дозволу керівника;
 - палити і вживати алкогольні напої.

Найбільш простим у використання та найпоширенішим у межах дисципліни «Фізичне виховання та спортивний туризм» є пішохідні мандрівки. Тому, враховуючи масовість цього розділу навчально-виховної діяльності, звернемо увагу на окремі правила техніки безпеки при проходженні туристською групою маршруту пішохідного туризму. Так, місце керівника в поході повинне забезпечувати йому зручність управління групою; під час руху учасники рухаються колоною по одній людині при інтервалі 2 м; не допускається при русі, щоби туристи знаходилися між собою на відстані, що виходить за межі зорового чи голосового зв’язку; на складних і небезпечних ділянках керівник сам перевіряє їх прохідність і страхує туристів поки вся група не минула цю ділянку; легкопроявлені ділянки проходять за азимутом; густі ліси з під лісом, пересічений рельєф, зарослі чагарників — по стежках; при подоланні крутих схилів слід мати не слизьке взуття з рифленою підошвою; при підйомах черевик слід ставити на всю підошву, а не носок, зберігати горизонтальне положення ступні.

Зважаючи на необхідність дотримання вищезазначених правил у навчально-виховному процесі з фізичного виховання і спортивного туризму, потребують додаткового виділення основні причини, що збільшують небезпеку при проведенні туристських подорожей. Це дозволить попередити окремі з порушень, що, в свою чергу, зменшить негативні ситуації при проведенні заходів із студентами в межах туристичного походу. До таких причин відносяться:

- природно-кліматичні фактори лавини всіх типів; обвали каміння; течія гірських річок, пороги; низька температура повітря; сонячна радіація; гроза, вітер; темрява, туман, відсутність видимості; болота, трясовина; отруйні рослини, гриби, комахи, плазуни; загазованість та затопленість підземних порожнин);
- невдало укомплектований склад групи як за віком, фізичними даними і тренованістю, так і за морально-вольовими якостями;
- недисциплінованість учасників групи, нехтування основними правилами руху, неуважне ставлення до товаришів, недбайливе користування спорядженням;
- недостатнє ознайомлення з маршрутом, недооцінка труднощів і небезпек, недбалість у доборі спорядження;
- переоцінка власних сил, нехтування або неуважне виконання технічних прийомів руху і страховки або недостатнє володіння прийомами і методами страхування;
- послаблення уваги на спусках і легких місцях;
- слабка тренованість туристів, важкий маршрут, напруженій графік походу;
- невміння учасників групи користуватись туристським спорядженням;
- підбір продуктів харчування без урахування якості, терміну зберігання та необхідної кількості;
- невиконання учасниками санітарно-гігієнічних вимог, порушення технології приготування їжі та правил її зберігання;

— порушення техніки безпеки при роботі біля вогнища, при бівуачних роботах та при роботі з сокирою;

— порушення правил організації купання.

Заняття фізичними вправами є найбільш сильним фізіологічним подразником, що стимулює нормальну життєдіяльність і забезпечує завдяки механізму фізичного тренування підвищення фізичної працездатності та захисних сил організму.

Ключові положення техніки безпеки у туристичних походах полягають у дотримання правил протипожежної безпеки, правила при пересуванні туристів, основні причини, що збільшують небезпеку при проведенні туристських подорожей, правила при проходженні туристською групою маршруту пішохідного туризму.

Перспективи подальших розвідок передбачають створення програми ефективного формування знань та умінь щодо правил безпеки на заняттях з фізичного виховання та спортивного туризму.

Література

1. Державний нормативний акт України про охорону праці від 16.11.98 № 220* ДНАОП 9.2. 30-1.04-98.
2. Дотримання вимог техніки безпеки під час проведення туристичних походів: методичні рекомендації. — Тернопіль : АСТОН, 2002. — 64 с.
3. Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці. Зміни Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці від 04.04.94, № 30, зареєстровано в Міністри України 12.05.94 за № 95/304 23.04.97, № 109. ДНАОП 0.00-4.12-94
4. Фізичне виховання. Навчальна програма для вищих навчальних закладів України 3–4 рівня акредитації. Наказ Міністерства освіти і науки України 14.11.2003 К., 2003.
5. Товченко Л. О. Методичні рекомендації з організації та проведення занять з фізичного виховання зі студентами НАОМА, хворими на короткозорість. — К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. — С. 24.
6. Правила проведення туристських подорожей з учнівською і студентською молоддю України наказ Міністерства освіти України від 6 квітня 1999 р. № 96.

Питын М. П., Шай О. К.

ПРАВИЛА БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПОХОДОВ

В статье рассмотрены вопросы требований к правилам безопасности при проведении учебно-воспитательного процесса по дисциплине «Физическое воспитание и спортивный туризм». Определены особенности правил безопасности при проведение туристических походов в пределах учебно-воспитательного процесса студентов.

Ключевые слова: безопасность, учебный процесс, туристический поход.

Pityn M. P., Shai O. K.

THE RULES OF SAFETY DURING CARRYING OUT TOURISTIC MARCHES

The article considers the questions of requirements to the rules of safety during the educational process on discipline «Physical education and sports tourism». The specific rules of safety for hiking tours within the educational process are identified.

Keywords: safety, educational process, hiking tour.

ПРИМІСЬКИЙ ТУРИЗМ ЛЬВОВА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Здійснено аналіз поняття приміського туризму та чинників і форм його розвитку. Досліджено територіальну структуру, рекреаційні ресурси і інфраструктуру приміського туризму м. Львова. Розглянуто основні форми туристичних занять та пропозиції суб'єктів туристичної діяльності, що обслуговують відпочиваючих у приміській зоні. Проведено оцінку туристичного потенціалу приміської зони в контексті довгосторокових програм розвитку туризму Львова і Львівщини та проведення ЄВРО-2012.

Ключові слова: туризм, приміська зона, туристичні ресурси, інфраструктура, туристичні заняття.

Проблематика розвитку приміського туризму актуальна для мешканців великих і середніх міст. Короткотривалий відпочинок у приміській зоні є досить поширеною формою туристичних занять, особливо у країнах Європи та Північної Америки. У дослідницькому плані проблематика приміського туризму розглядається з точки зору його ресурсної бази, інфраструктурного забезпечення, характеру і величини навантаженості туристичних потоків [4].

Поняття приміського туризму відноситься до туристичного руху, що відбувається у приміській зоні. Території, що розміщаються у цій зоні, є атракційними для цілей проживання і рекреації. Вони виконують важливі функції для потреб регенерації фізичних і психічних сил, а також контакту з природою для мешканців міста. На теперішній час рекреаційні поїздки «за місто» мають масовий характер і виступають популярною формою проведення вільного часу серед жителів міст. Причому туристичний рух у приміські зони має характер одноденний або уїкендовий (вихідний).

В цілому, вплив міста на локалізацію відпочинку в залежності від його величини може складати від 1 до 80 км, а просторова доступність приміського туризму не перевищує віддалі, яку можна подолати автомобілем за 1,5 год. від центру міста [4]. Основними цілями виїзду за місто виступають: відновлення фізичних і психічних сил, контакт з природою, зміна середовища перебування, спортивні і рекреаційні заняття (активний туризм і спеціалізований туризм), здійснення піших або велосипедних краснавчих мандрівок.

У приміській зоні практикуються певні форми туристичного руху (туристичні заняття). Для рекреаційних цілей у першу чергу використовують території природничо привабливі. Насамперед, це відноситься до територій, що розміщені біля води — ріки, озера, водосховища. Також великою популярністю вирізняються лісові масиви, що пов'язано з можливістю збору грибів та ягід. Все більшим зацікавленням користується використання активних форм рекреації, чому сприяють спеціальне облаштування та об'єкти.

В Україні ще не достатньо висвітлено у соціально-економічному та територіальному плані питання розвитку приміського туризму. У наукових публікаціях він часто розглядається в контексті туристичної індустрії великого міста, або певного туристичного регіону. щодо міста Львова, то розвиток приміського туризму важливий для задоволення потреб його жителів у різних формах рекреації (короткотривалому відпочинку, пізнавальному, природничому і культурному туризмі, а також активних туристичних заняттях). Актуальним на даний період є дослідження ресурсного потенціалу, існуючої інфраструктури та територіальної структури приміського туризму Львова. Цій території відводиться значна роль у забезпеченні проведення ЄВРО-2012 та у перспективних планах розвитку туристичної галузі Львівщини до 2031 року [1].

Проблематика вивчення приміського туризму як складової частини туристичної індустрії Львівської області розглядалась з точки зору оцінки туристичних ресурсів та

інфраструктури на приміських (прильвівських) адміністративних районів [2]. Проведена за комплексною методикою порівняльна оцінка приміських районів щодо їх за інвестиційно-туристичного рейтингу, засвідчила, що найбільший туристичний потенціал характерний для двох приміських районів — Пустомитівського та Жовківського [5]. У розробках з перспективного розвитку туристичної індустрії по регіону для цієї території планується формування Львівської та Розтоцької туристичної природоохоронно-рекреаційних зон, які спеціалізуватимуться на короткотривалому відпочинку, екотуризмі, сільському туризмі та активних туристичних заняттях.

Метою представленої роботи є комплексна оцінка туристичного потенціалу приміської зони міста Львова для потреб її перспективного планування та розвитку. У роботі вирішуються такі завдання: з'ясування територіальної структури приміського туризму м. Львова; оцінка природничих та історико-культурних ресурсів, туристичної інфраструктури та туристичних занять; визначення напрямів перспективного розвитку приміського туризму, в тому числі в контексті ЄВРО–2012.

Для окреслення територіальної структури зони приміського туризму користуються формальними і неформальними підходами [3, 4]. Формальні підходи до виділення приміських зон визначаються «стандартним» радіусом доступності, що залежить від величини міста. Для міста Львова у зв'язку із планувально-містобудівельними цілями, приміська зона окреслюється у 30 км [1]. Неформальний підхід до визначення просторової локалізації зони приміського туризму базується на комплексній оцінці територіальних одиниць та населених пунктів [3]: туристичних ресурсів, загальної і туристичної інфраструктури, транспортної доступності. Зокрема, за такою комплексною оцінкою було визначено територіальну структуру приміської туристичної зони міста Krakowa у Польщі [3]. Тут основними просторовими одиницями, що входять у приміську туристичну зону, виступають гміни — найнижчі адміністративні утворення Польщі.

При визначені меж та територіальної структури зони приміського туризму було взято до уваги результати комплексної оцінки природних та історико-культурних ресурсів, об'єктів туристичної інфраструктури та наявних туристичних пунктів і центрів на рівні міських, селищних та сільських рад прилеглих до м. Львова. Віднесення сільської ради до такої, що спеціалізується на приміському туризмі базувалась на оцінці використання туристичних ресурсів, наявності закладів розміщення, сформованості туристичних пунктів та центрів. Було встановлено, що до зони приміського туризму можна віднести дві селищні ради м. Львова (Брюховичка, Винниківська), більшість сільських рад Пустомитівщини (26 із 39), 14 сільських рад Жовківщини, включаючи м. Жовкову, 7 сільських рад Городоччини, включаючи м. Городок, 8 сільських рад Яворівщини та окремі сільради Миколаївщини (4), Перемишлянщини (4) та Золочівщини (1). На основі проведених оцінок вдалось окреслити конфігурацію приміської туристичної зони Львова. Що визначається у значній мірі розподілом туристичних ресурсів та туристичної інфраструктури, а також структурою транспортної мережі (автомобільні дороги міжнародного, національного, обласного значення). Загальний вигляд конфігурації території зони приміського туризму має компактну (облямовуючу) структуру довкола Львова з окремими кластерами у Миколаївському та Перемишлянському районах.

Приміська зона Львова у першу чергу приваблива для відпочинку біля води та у прилеглих лісопарках і лісах. Водні ресурси, що використовуються для купання, представлені облаштованими ставами в околицях Львова (Винники, Брюховичі), Пустомитівському (Басівка, Давидів, Лісневичі), у Городоцькому (с. Родатичі), у Яворівському (с. Верещиця) районах. Активно використовуються облаштовані стави в околицях Старого Села (Пустомитівський р-н) та в с. Стрілки (Перемишлянський р-н), технічні

стави у Жовківському (Зашків), Пустомитівському (Наварія) районах, а також затоплені кар'єри у Ясниськах (Пустомитівський р-н) та Задорожному (Миколаївський р-н). За доступністю наявні водні об'єкти можна розділити на загальнодоступні, з регульованим доступом та суворо регламентованим доступом. Багато водних об'єктів, переважно технічні стави та кар'єри, у літній сезон не мають дозволу санстанції та служби МНС щодо експлуатації. Найбільш придатні для купання стави входять у склад відпочинкових комплексів або перебувають в оренді чи у власності приватних підприємств. Популярні для любительського рибальства озера та стави у Яворівському (Верещиця, Майдан), Жовківському (Зашків), Городоцькому (Давидовичі) та Пустомитівському (Гамаліївка).

У приміській зоні найбільшою лісистістю відзначаються Яворівський район (33,7 %), Жовківський (25,2 %), та Пустомитівський (17,4 %) райони. Значна площа цих лісів має рекреаційно-оздоровче значення. Зокрема, у державному підприємстві «Львівське», що охоплює переважно Пустомитівщину, загальна площа рекреаційно-оздоровчих лісів складає 12,3 тис. га, їх структура представлена зеленою зоною міст та лісопаркових територій.

Підвищують туристичну атракційність приміської зони, особливо для пізнавальних видів туризму, наявність об'єктів і територій природно-заповідного фонду. Найбільша їх концентрація у Яворівському (заповідник «Розточчя», Яворівський національний парк), Жовківському (заказники «Гряда» та Завадівський), а також ряд об'єктів наявні у Пустомитівському (заказники «Львівський», «Чортові скелі»), Городоцькому (заказник «Любінський») районах.

Історико-культурні туристичні ресурси приміської зони Львова можна поділити на такі групи: архітектурні комплекси, сакральні об'єкти, історичні пам'ятки, етнографічні поселення. В околицях Львова найбільш високий рейтинг туристичної атрактивності мають архітектурні комплекси Жовкви (державний історико-архітектурний заповідник) та Городка. До важливих музеїніх комплексів необхідно віднести: музейний комплекс у Звенигороді (Пустомитівський р-н), історико-меморіальний музей Є. Коновалця (с. Зашків, Жовківський р-н). До найбільш важливих сакральних об'єктів, привабливих для паломницьких та культурно-пізнаткових подорожей, слід віднести Крехівський та Унівський монастирі, Страдчанський печерний монастирський комплекс. Одночасово ця територія насичена унікальними дерев'яними сакральними об'єктами (Жовква, Крехів). Низка культурних пам'яток приміської зони представляють цінність для історії польської та німецької культури: місця поховання видатних історичних осіб (Жовква, Івано-Франкове, Рудки), німецькі колонії (Візенберг-Мервичі, Коросно, Тернопілля).

Важливим стимулюючим фактором розвитку туризму приміської зони м. Львова виступає розвинена нічліжна та гастрономічна база. Вона представлена різними типами закладів: готелі, мотелі, бази відпочинку, а також цілі готельно-відпочинкові комплекси (табл. 1.2). Сукупна кількість об'єктів у приміській зоні становить 64 одиниць із загальною місткістю 2981 місць. Найбільше місць репрезентують бази відпочинку (28 %), а готельні і мотельні заклади становлять відповідно (22,3 і 23 %) (табл. 1.2). Досить швидко зростає за останні роки питома вага місць у готельно-відпочинкових комплексах (17,3 %). Щодо територіального розподілу та спеціалізації за закладами розміщення, серед адміністративних районів та селищних рад Львова (табл. 1.2) спостерігається наступні особливості. Найбільша кількість нічліжних місць (43,3 %) характеризує Пустомитівський район, де переважають заклади мотельного типу для транзитних туристів (69,3 %), тут також спостерігається концентрація готельно-відпочинкових комплексів (32,3 %). Далі за загальною кількістю нічліжних місць йдуть Жовківський і Яворівський райони (відповідно 15,0 і 17,6 %), де переважають готельно-мотельні заклади. Okрім цього, в Яворівському районі суттєва роль баз відпочинку (24 %). У Городоцькому районі

серед нічліжних місць у приміській зоні суттєвим є також значення баз відпочинку (23,7 %) та готельно-відпочинкових комплексів (19,02 %). Натомість приміських селищних радах м. Львова (Винниківської та Брюховицької) зосереджено близько 14 % місць з перевагою готельно-мотельних закладів, а також готельно-відпочинкових комплексів (Винники) та баз відпочинку (Брюховичі).

Заклади харчування у приміській зоні представлені різними типами: від придорожніх барів і кафе до ресторанних комплексів. Серед найбільш відомих фешенебельних ресторанів приміської зони: «Колиба» (Брюховичі), «Святослав» (Винники), Наварія Нова і ресторанний комплекс «Озерний край» (Пустомитівський район).

Таблиця 1
**Розподіл місць у різновидових закладах розміщення приміської зони
(для адміністративних районів та селищних рад м. Львова)**

№	Адміністративні райони та селищні ради Львова	Загальна к-ть місць	Готелі	Мотелі	Готельно-відпочинкові комплекси	Бази відпочинку	Літні табори
1.	Пустомитівський район	1294	215	473	288	273	45
2.	Яворівський	447	121	122	—	204	—
3.	Жовківський	524	144	38	—	106	236
4.	Городоцький	298	—	—	98	200	—
5.	Винниківська селищна рада	144	—	46	98	—	—
6.	Брюховицька селищна рада	274	188	4	21	61	—
В цілому		2981	668	683	515	844	281

Таблиця 2
**Частка місць (%) у різновидових закладах розміщення приміської зони
(для адміністративних районах та селищних радах м. Львова)**

№	Адміністративні райони та селищні ради Львова	Загальна к-ть місць	Готелі	Мотелі	Готельно-відпочинкові комплекси	Бази відпочинку	Літні табори
1.	Пустомитівський	43,3	32,2	69,3	56,0	32,3	16,0
2.	Яворівський	15,0	18,1	17,9	—	24,2	—
3.	Жовківський	17,6	21,5	5,6	—	12,6	84,0
4.	Городоцький	10,0	—	—	19,02	23,7	—
5.	Винниківська селищна рада	4,8	—	6,7	19,02	—	—
6.	Брюховицька селищна рада	9,19	28,2	0,6	4,07	7,2	—
Приміська зона		100%	22,4	23	17,3	28,3	9,4

Аналіз туристичних занять приміської зони Львова показує, що вони опираються на наявні туристичні ресурси та інфраструктуру з врахуванням існуючого попиту жителів міста на короткотривалий відпочинок. Найбільш популярною формою приміського туризму виступає відпочинок в лісових масивах та біля води (озера, ставки). Він базується на облаштованих або стихійних зонах відпочинку у лісопарках Львова та приміській зеленій зоні. При цьому мешканцями міста широко використовується власний

автотранспорт, паркування якого в необлаштованих місцях створює певні екологічні проблеми. В останні роки популярними стають готельно-відпочинкові або відпочинкові комплекси, які надають широкий спектр послуг. До найбільш популярних тут слід віднести: «Бухту Вікінгів» (околиці Старого Села), «Озерний край» (Лісневичі), «Узлісся» (Стрілки). У відпочинковому комплексі «Бухта Вікінгів», окрім проживання в котеджах, у літній період пропонуються такі послуги, як верхова їзда, різноманітні спортивні заняття, водні процедури, стрільба, а також забезпечуються місця для відпочинку на природі та приготування їжі. У свою чергу, готельно-відпочинковий комплекс «Озерний край», окрім основних послуг розміщення (готель) та харчування (ресторан), пропонує відпочинок на воді, атракціони, спортивне рибальство, поїздки на квадроциклах. У літньо-осінній період приміські ліси привабливі для різних форм утилітарного туризму: збір грибів і ягід. Найбільш привабливі для цього виду занять є ліси Львівського та Бібрського ДЛГ. Для відвідування місць «тихого полювання» широко використовується власний автотранспорт, а також місцевий громадський транспорт.

Кваліфіковані види туристичних занять мають широке поширення на приміській території. Зокрема, розроблені пішохідні маршрути «До озера Наварія», «На Чортові скелі», «Шляхами Івана Франка», що охоплюють найбільш цікаві природні та історико-культурні об'єкти. В останні роки активно розвивається система веломаршрутів в околицях міста. Зокрема ознаковано веломаршрути «Львів–Жовква–Крехів–Львів», та «Шляхами бравого солдата Швейка». Розроблено нові маршрути: «Заповідними об'єктами Розточчя», «Пам'ятками Т. Шевченка».

Любительське рибальство зосереджене на озерах Майдансько-Верецького ключа, ставах у Зашкові, а також пропонується у відпочинкових комплексах.

Пізnavально-культурний та релігійний туризм визначає одну із спеціалізацій приміської зони Львова. Серед найбільш популярних екскурсійних маршрутів, які пропонують львівські туристичні фірми виступають: «До Страдчанської печери», «Жовква і Крехівський монастир», «Свіржський Замок», «Невідома Львівщина — околиці Львова», «Мала золота підкова». Для польських туристів пропонується відвідування важливих місць їх історії — Жовкову, Городок, Івано-Франкове, а німецькі туристи часто обирають колишні німецькі колонії — Хоросно, Тернопілля (Дорнфельд), Мервичі (Візенберг).

Пізnavально-природничий туризм для учнівських та студентських груп зі Львова зосереджений у заповіднику Розточчя (природничий музей) та Яворівському національному парку (екоосвітній центр, екоосвітні стежки).

З перспективної точки зору приміська туристична зона відіграватиме суттєву роль у розвитку туристичної індустрії туризму. Проектом регіонального планування передбачено на найближчі десятиріччя дотримування двох рекреаційно-природоохоронних зон: Львівської та Розтоцької [1] з мережею туристичних пунктів, центрів, що спеціалізуватимуться на відпочинковому, пізnavальному, активному та транзитному туризмі.

Приміській зоні відводиться суттєве місце з підготовки і проведення у Львові фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу. У заходах з проведення ЄВРО-2012 приміська зона розглядається у першу чергу як важлива територія для розміщення учасників і гостей чемпіонату. Передбачається використати готельно-відпочинкові і готельні заклади зон після їх ремонту та реконструкції (готель «Наварія Нова», «Гранд Резорт», «Марс», «Панська Гора»). Одночасово планується розширити мережу готельних закладів середнього класу (2–3 зіркові) у Жовкові, Любені Великому та Шкло. Важливу увагу буде приділено туристам, що прибуватимуть на ЄВРО-2012 власним автотранспортом та в складі екскурсійних груп. Для них передбачена організація спеціальних зон паркування та розміщення по кільцевій дорозі та автомобільних трасах, що ведуть від кордонних переходів

на Заході України. З паркуванально-відпочинкових зон гості будуть транспортувані громадським транспортом на заходи ЄВРО–2012.

Приміська зона буде задіяна під час ЄВРО–2012 для проведення екскурсійних програм з використанням культурно-мистецької спадщини. З цією ціллю у заходах з підготовки до ЄВРО–2012 передбачаються реставрація та реконструкція замків у Жовкві, Свіржі, Старому Селі.

В цілому варто підкреслити, що розвитку приміського туризму м. Львова сприяють багаті і різноманітні природничі та історико-культурні зони, добре розвинута нічліжно-гастрономічна та розважальна інфраструктура.

На перспективу передбачено більш активне використання приміської зони для короткотривалого відпочинку львів'ян та розширення пропозицій на різні форми туризму. Ця зона буде задіяна для обслуговування гостей ЄВРО–2012.

В подальшому необхідно детальніше дослідити структуру і величину туристичного руху, важливі соціально-економічні складові приміського туризму (показники господарської діяльності, інвестиційна політика, маркетинг суб’єктів обслуговування приміських територій). Тут є всі умови для перспективного розвитку в приміській зоні Львова таких видів туризму: відпочинок біля води та в лісових масивах, культурологічні подорожі з відвідуванням історико-культурних пам'яток, заняття з екологічного туризму, а також обслуговування транзитних туристичних потоків.

Література

1. Зінько Ю. Модель територіальної організації санаторно-курортної та рекреаційно-туристичної галузі Львівщини до 2031 року [Текст] / Ю. Зінько, М. Мальська, Н. Мандюк // Географія і туризм: європейський досвід : матеріали III міжнар. конф. — Львів, 2009. — С. 442–449.
2. Рутинський М. Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України [Текст] : навч. посібн. / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. — Чернівці : Книга-XXI, 2008. — 440 с.
3. Faracik R. Turystyka w strefie podmieskiej Krakowa [Tekst] / R. Faracik. — Krakow, 2006. — S. 101.
4. Faracik R. Turystyka podmieska. Turystyka [Tekst] / R. Faracik ; red. W. Kurek. — Krakow, 2008. — S. 328–330.
5. Potencjal turystyczny Ukrainy Zachodniej [Tekst] // Red. R. Szczecisnki, A. Jagusiewicz, W. Kowesznikow, J. Zinko, P. Zoltowski ; Instytut Turystyki. — Warszawa, 2005. — 263 s.
6. Офіційний портал Львівської міської ради Євро–2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://www.city-adm.lviv.ua/euro-2012>.
7. Лісове господарство «Бухта вікінгів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://www.viking.com.ua>.

Била Т. П.

ПРИГОРОДНЫЙ ТУРИЗМ ЛЬВОВА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Проведён анализ понятия пригородного туризма, а также факторов и форм его развития. Исследовано территориальную структуру, рекреационные ресурсы и инфраструктуру пригородного туризма Львова. Рассмотрены основные формы туристических занятий и предложения субъектов туристической деятельности, которые обслуживаются отдыхающими в пригородной зоне. Проведено оценку туристического потенциала пригородной зоны в контексте долгосрочных программ развития туризма Львова и Львовщины, а также проведения ЕВРО–2012.

Ключевые слова: туризм, пригородная зона, туристические ресурсы, инфраструктура, туристические занятия.

*Bila T. P.***SUB-URBAN TOURISM IN LVIV:
MODERN STATE AND PROSPECTIVE DEVELOPMENT**

The notion of «sub-urban tourism» as well as its aspects and forms of development, are analysed. The territorial structure, recreational resources and infrastructure of sub-urban tourism in Lviv are studied. The main forms of tourism activities and the proposals of the subjects of tourism activities that providing the services for those one's seeking recreations within the city outskirts are described. The evaluation ob the tourism potential of the sub-urban zone within the context of long-term programmers of the development of tourism in the city of Lviv and in Lviv region, and the programme of European Football Championship EURO-2012 is carried out.

Key words: tourism, sub-urban zone, tourism resources, infrastructure, tourism activities.

УДК 379.85:502.4 (477.83)

Кучинська І. В., Любинець І. П.

РЕКРЕАЦІЯ І ТУРИЗМ У ЯВОРІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ

Робота присвячена актуальним проблемам організації рекреаційної і туристичної діяльності у природоохоронних об'єктах на прикладі Яворівського НПП. Коротко охарактеризовано туристичний потенціал парку, наведено перелік основних туристичних маршрутів та послуг, що надаються туристам. Розглядається просторова і часова динаміка відвідування Яворівського НПП та проблеми рекреаційного навантаження. Окреслено перспективні напрямки розвитку туризму в парку.

Ключові слова: Яворівський національний природний парк, рекреація, туризм, природоохоронний об'єкт, рекреаційне навантаження, туристичні потоки, екотуризм.

У світі національні парки є найпопулярнішим типом природоохоронних територій. Їх створення забезпечує як ефективну охорону природних ландшафтів, так і розвиток туризму та рекреації, що має важливе значення для вирішення економічних та соціальних проблем у регіонах. Завдяки функціональному зонуванню території в цих об'єктах встановлюється диференційований режим охорони, який дозволяє поєднати збереження найцінніших природних комплексів та розвиток сприятливих для довкілля видів туризму.

У процесі розбудови туристичної інфраструктури національні парки неминуче стикаються із проблемою зростання рекреаційного навантаження на природні комплекси і опиняються перед необхідністю пошуку хиткого балансу між задоволенням потреб туристів та збереженням ландшафтного та біологічного різноманіття. Природоохоронне законодавство передбачає обмежене використання територій та об'єктів ПЗФ у рекреаційних цілях. Тому регулювання рекреаційного навантаження — це один із методів збереження та раціонального використання природних ресурсів. Таке регулювання неможливе без здійснення комплексного моніторингу туристичного руху, вивчення його просторової і часової динаміки, контингенту.

Яворівський національний природний парк вибраний у якості об'єкта досліджень не випадково. Адже він входить у п'ятірку кращих природоохоронних установ за прибутковістю від обслуговування туристів на 1 га площині. Лише за офіційними даними, щороку парк відвідує близько 10 тисяч чоловік, а з врахуванням стихійних відвідувачів та паломників Крехівського монастиря ця цифра може бути подвоєна. Там існує розвинута мережа туристичних маршрутів та зон відпочинку, надаються рекреаційно-туристичні послуги. За 10 років існування парку у з'язку з інтенсивним розвитком туризму та нерівномірним розподілом рекреаційного навантаження уже з'явилися перші негативні наслідки впливу такої діяльності на природні комплекси. Саме тому надзвичайно важливим є детальне вивчення туристичного руху, його просторової та часової динаміки з метою уникнення рекреаційної дигресії природних екосистем та ефективного планування туристичної діяльності парку в майбутньому.

Загальні відомості

Яворівський національний природний парк створено 4 липня 1998 р. Указом Президента України. Загальна площа національного парку становить 7108,0 га, з яких 2915,0 га надані парку у власне користування, а 4193,0 га включені до його складу без вилучення у теперішніх землекористувачів — Старичівського і Магерівського військових лісгоспів.

Метою створення парку є збереження, відтворення та раціональне використання типових і унікальних лісостепових ландшафтів та інших природних комплексів Українського Розточчя.

Згідно чинного законодавства Яворівський НПП виконує чотири найголовніші функції: природоохоронну, науково-дослідну, рекреаційну та екологіко-освітню. На території парку виділяють такі функціональні зони: заповідна (661,6 га), регульованої рекреації (1254,1 га), стаціонарної рекреації (30,2 га) та господарська (5581,1 га).

Заповідна зона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів ЯНПП. Тут забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить призначенням парку, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на природні комплекси.

У зоні регульованої рекреації проводиться короткостроковий (уїкендовий) відпочинок та оздоровлення населення, прокладаються туристичні маршрути та екологічні стежки, облаштовуються місця зупинок для відпочинку та огляду місцевості. На спеціально виділених ділянках дозволяється любительське і спортивне рибальство, утилітарна рекреація (збирання грибів, ягід, фотомисливство тощо) під наглядом відповідних служб парку. У цій зоні існують значні обмеження щодо рекреаційного навантаження.

Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парків. У зоні стаціонарної рекреації проводяться довготривалий відпочинок, організований туризм, санаторно-курортне лікування.

У межах господарської зони проводиться господарська діяльність, спрямована на виконання поставлених перед ЯНПП завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників і землекористувачів [1].

Згідно чинного законодавства, рекреаційно-туристична діяльність у парку дозволяється у всіх функціональних зонах, за винятком заповідної.

Організація рекреаційно-туристичної діяльності

Рекреаційна діяльність в Яворівському НПП здійснюється за такими основними видами [5]:

- *Відпочинок* (загальнооздоровчий, культурно-пізнавальний, короткостроковий від 5–10 годин до 1–2 днів з розбиттям наметів і розкладанням вогнищ у спеціально обладнаних та відведеніх для цього місцях);
- *Екскурсійна діяльність* (експурсії маркованими екологічними стежками та маршрутами, до визначних культурних споруд та пам'ятних місць регіону, на виставки, в музеї);
- *Туристична діяльність* (науково-пізнавальний пішохідний, орнітологічний, етнографічний, лижний, велосипедний, кінний, водний, а також утилітарний туризм (збирання грибів, ягід тощо));
- *Любительське і спортивне рибальство.*

Питаннями рекреаційно-туристичної діяльності в Яворівському НПП займається спеціальний структурний підрозділ — відділ науки, рекреації та екопросвітницької роботи, що підпорядкований адміністрації парку. У роботі він керується, в першу чергу, «Проектом організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів та об'єктів національного природного парку Яворівський». Такий план менеджменту парку складається на визначений період (10 років) і затверджується Міністерством охорони навколошнього природного середовища України [7]. Рекреаційна діяльність може здійснюватися також іншими підприємствами, установами та організаціями, що знаходяться на його території на підставі угод про рекреаційну діяльність з адміністрацією парку.

Згідно з Проектом організації території Яворівський НПП у відповідних функціональних зонах забезпечує організацію рекреаційно-туристичної інфраструктури, створює мережу екологічно-науково-пізнавальних маршрутів, рекреаційних зон для створення сприятливих умов відпочинку, оздоровлення населення та відвідувачів [1].

За характером та ступенем розвитку рекреаційно-туристичної сфери Яворівський національний парк можна віднести до парків з екстенсивним туристичним розвитком [9: 459]. Характерними рисами таких парків є порівняно невелика площа зони стаціонарної рекреації (у Яворівському НПП — менше 5 %), недорозвинута туристична інфраструктура, відсутність на території населених пунктів. Туристичну спеціалізацію таких парків визначають в першу чергу активні та екологічно зорієнтовані види туризму. Яворівський НПП володіє значним потенціалом для розвитку еколого-пізнавального, культурологічного, сакрального туризму, а також спортивного (кінного, велосипедного та лижного) туризму, а на прилеглих територіях — кваліфікованого туризму (мисливство, рибальство) [3: 202; 7: 116].

Для ознайомлення з унікальними і типовими природними комплексами Розточчя, характерними представниками флори і фауни та організації екологічно зорієнтованого відпочинку на території Яворівського НПП прокладено 4 еколого-пізнавальних стежки (табл. 1) та 4 пішохідних туристичних маршрути, а також облаштовано 4 відпочинкові зони.

Таблиця 1
Еколого-пізнавальні стежки Яворівського НПП [4, 907]

Назва	Довжина	Час переходу	Пропускна здатність люд/день	Основні пункти та об'єкти показу
«Лелехівка»	4,5	3	115	Типові ландшафти Янівського Розточчя, долина р. Верещиця, сосново-букові ліси, місцезростання лісових та лучних орхідей, болото Смуга, комплекс ставків «Чорні озера», Біла скеля — осередок степової рослинності, колонія берегівки, гніздо рибалочки
«Стежка Івана Франка»	2	1,5	140	Дерев'яні скульптурні композиції героїв творчості І. Франка, долина р. Верещиця, спільнє військове поховання часів I та II Світових воєн, Біла скеля, місцезростання лучних орхідей, комплекс ставків «Чорні озера»
«Верещиця»	4,5	3	115	Долина р. Рудачка, спектр лісових угруповань від заплавних дібров до вододільних бучин, цвінтар німецьких військово-полонених, г. Прислін — місце давнього городища, криниця в ур. Вовча Яма, місцезростання лісових орхідей, розточанські яри — «дебри»
«Голуби»	2,5	2	135	Типові ландшафти Північного Розточчя, долина р. Фійна, скельні виходи вапняків, фруктовий сад в ур. Голуби, святе джерело з капличкою.

Сплановано також 4 комбіновані автобусно-пішохідні та 2 велосипедні маршрути, що виходять за межі парку і призначені для огляду природних та історико-культурних пам'яток, вони охоплюють околиці Яворівського НПП та прилеглі до нього населених пунктах.

Крім екологічно-пізнавальних стежок, в Яворівському НПП означено і нанесено на карту 4 пішохідні туристичні маршрути: «На гору Березняки» (15 км), «Лелехівка–Старий Майдан» (13 км), «На гору Булава» (10 км), «По Головному європейському вододілу» (4 км). Ці маршрути проходять у різних частинах парку і дають змогу ознайомитися із великим розмаїттям природних ландшафтів.

З огляду на необхідність розбудови та підтримання в належному стані туристичної інфраструктури, а також для фінансової підтримки природоохоронної діяльності рекреаційно-туристичні, послуги на території Яворівського НПП є платними. Перелік платних послуг затверджується директором та погоджується органами місцевого самоврядування [6]. Серед них найважливішими є:

- вхід на територію парку;
- в'їзд на територію парку власників автотранспорту;
- екскурсії екологічно-пізнавальними стежками та комбінованими автобусно-пішохідними маршрутами в супроводі екскурсовода;
- одноденний відпочинок у спеціально облаштованих місцях;
- розбиття наметів у спеціально облаштованих місцях;
- нічліг у стаціонарних будиночках;
- оренда човнів, катамаранів, велосипедів та іншого спорядження;
- катання на бричці;
- аматорське та спортивне рибальство у визначених місцях тощо.

Рекреаційне навантаження і туристичні потоки

Здійснення туристичної діяльності на території об'єктів ПЗФ можливе лише за умови суворого дотримання природоохоронного законодавства. Одним із найважливіших методів раціонального використання туристичних ресурсів на зменшення негативного впливу туристів на природні комплекси є регулювання рекреаційного навантаження. За розрахунків фахівців, у Яворівському НПП сумарна рекреаційна ємність зон стаціонарної та регульованої рекреації складає влітку понад 97 тис. ос., взимку — близько 35 тис. ос., що є достатнім для забезпечення потреб туристів і місцевого населення [7:51]. Денна пропускна здатність екологічних стежок коливається в межах від 110 до 140 чоловік, а пішохідних туристичних маршрутів — від 100 до 280 чоловік (табл. 1). Реальне рекреаційне навантаження за рік складає менше 10 % від допустимого і характеризується нерівномірним розподілом в часі і в просторі. Найбільшого рекреаційного пресу визнають зони масового відпочинку (в першу чергу «Верещиця» і «Лелехівка»), а серед лінійних маршрутів — «Стежка Івана Франка», а також невелика ділянка маршруту «Голуби», що прилягає до Крехівського монастиря.

Повномасштабний облік туристичних потоків у Яворівському НПП на сьогодні не проводиться. Дані по кількості відвідувачів отримуються з двох джерел: реалізації квитків у стаціонарних зонах відпочинку та журналу обліку організованих екскурсійних груп. Проведення екскурсій було єдиним джерелом доходів від рекреаційної діяльності парку в перші роки його існування. Аналіз цих даних демонструє в цілому тенденцію збільшення як кількості проведених екскурсій, так і кількості осіб, що відвідали парк (рис. 1). Незначний спад відмічений лише в 2008 р., що може бути пов'язано як із несприятливими погодними умовами, так і з зростанням цін на екскурсійні послуги.

Контингент відвідувачів парку представлений кількома основними групами, найбільший відсоток серед яких припадає на учнів шкіл району і області та відпочи-

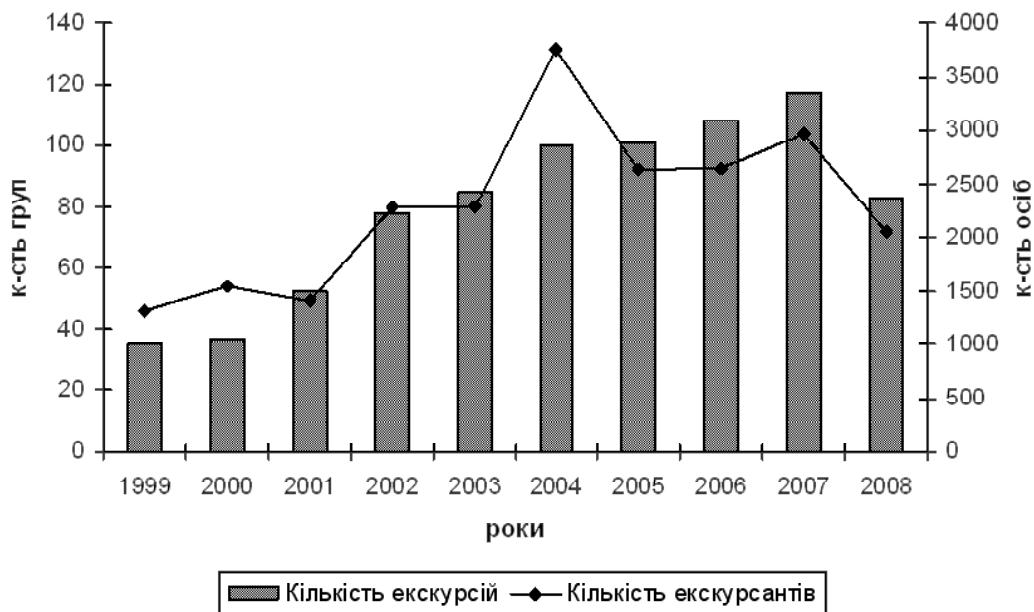

Рис. 1. Динаміка відвідування Яворівського НПП організованими екскурсійними групами за період з 1999 р. по 2008 р.

ваючих санаторіїв і пансіонатів (рис. 2). Лідерство шкіл спостерігається у всі роки і зумовлено активною екологічно-освітньою діяльністю парку, орієнтованою саме на учнівську аудиторію. Традиційно високий відсоток відпочиваючих пояснюється близькістю відомих санаторіїв «Шкло» і «Немирів», з якими парк має укладені угоди про співпрацю, а також цілої низки баз відпочинку. Найменшу частку від загального числа відвідувачів становлять іноземці (лише 4 %).

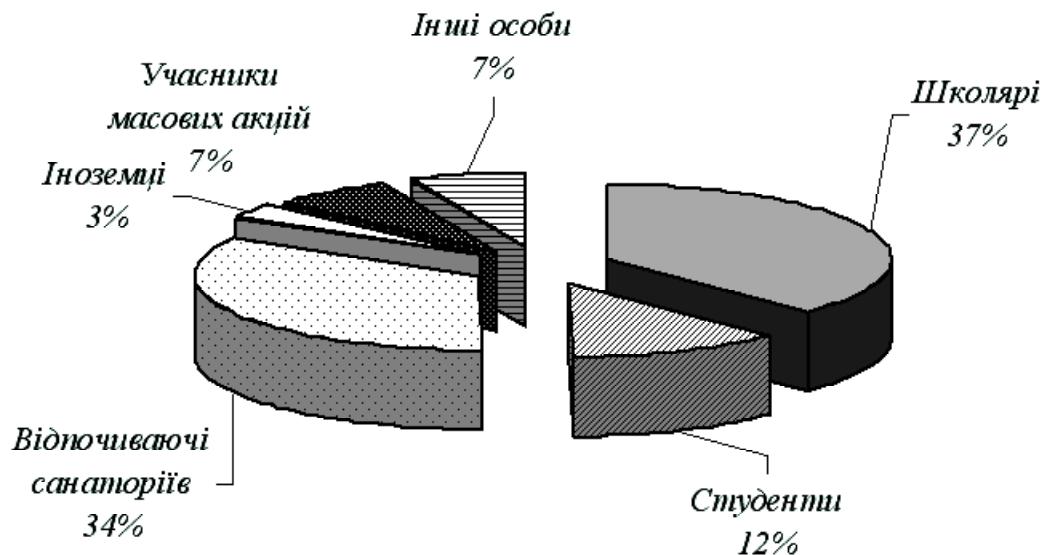

Рис. 2. Контингент відвідувачів Яворівського НПП у 2005–2008 pp.

Упродовж 2008 року проаналізовано сезонну динаміку відвідування Яворівського НПП екскурсантами. За цей період на території парку та його околиць було проведено

83 екскурсії. Загальна кількість екскурсантів становить 2059 осіб. Чітко виражений пік екскурсійного сезону відмічений у червні (рис.3), що пов'язано, в першу чергу, із початком канікул і проведенням обов'язкових шкільних екскурсій у кінці навчального року. Другий, трохи менший пік спостерігається у вересні-жовтні та пов'язаний з проведенням різних масових акцій (зокрема, до Дня Туризму).

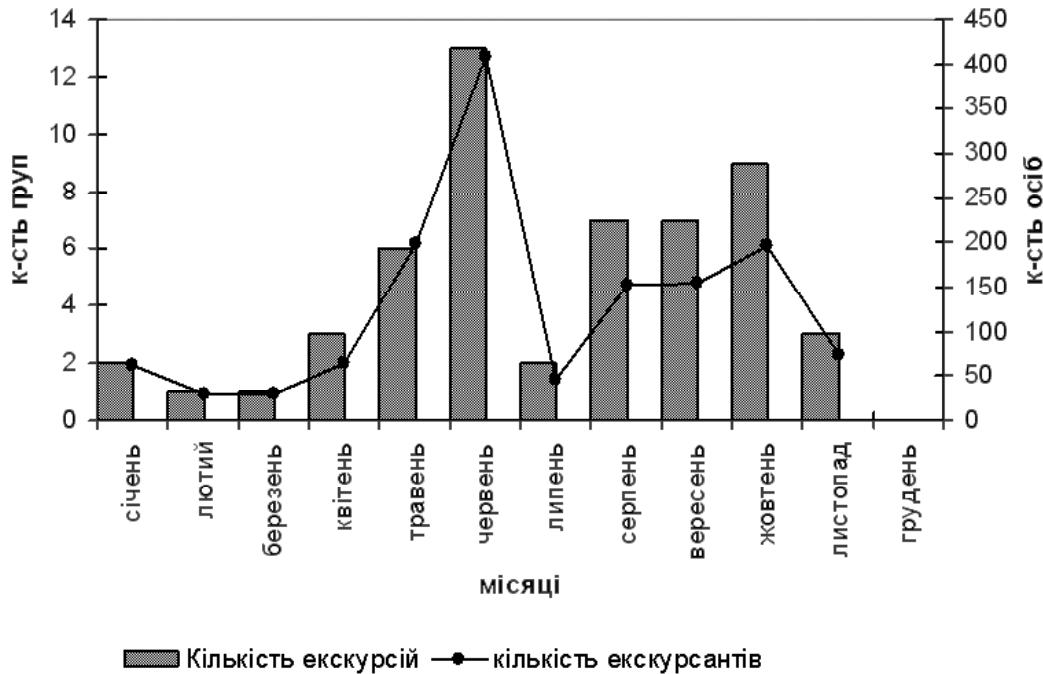

Рис. 3. Сезонна динаміка відвідування Яворівського НПП екскурсійними групами у 2008 р.

Рис. 4. Відвідування Яворівського НПП за основними маршрутами у 2008 р.

Найпопулярнішим екскурсійним об'єктом практично у всі роки є Страдецька гора, яка приваблює відвідувачів великою кількістю сакральних пам'яток, а також спелеологічним об'єктом — печерою. На другій і третій позиціях за відвідуванням знаходяться відповідно стежка Івана Франка (в першу чергу для учнів шкіл) і Крехівський василіанський монастир (рис. 4). Найменше туристів відвідало Яворівський військовий полігон, що пов'язано із проведенням військових навчань, значною протяжністю маршруту і недостатньою кількістю інформації.

Другою важливою категорією відвідувачів Яворівського НПП є особи, що використовують парку як місце для короткострокового (в межах одного дня) відпочинку на природі в колі друзів чи родини (пікніка). Із розбудовою відпочинкових зон у парку та їх відповідним облаштуванням кількість таких відвідувачів зростає з року в рік і в останні роки значно перевищує кількість екскурсантів (табл. 2). Найпопулярнішим місцем відпочинку на сьогодні залишається рекреаційна зона «Верещиця». В останні роки тут здійснено електрифікацію, забезпечені водопостачання та каналізацію, споруджено стаціонарний нічліжний будиночок. На одній із рекреаційних водойм облаштовано пляж, а на іншій — містки для риболовлі. У пік сезону у вихідні дні за умови хорошої погоди тут спостерігається перевищення допустимих норм рекреаційного навантаження, що вже призвело до певних негативних наслідків у вигляді рекреаційної дигресії лісових насаджень [2]. Тому головним завданням парку на сьогодні є додаткове облаштування та активне пропагування інших рекреаційних зон з метою зняття напруження і рівномірного розподілу туристичних потоків.

Таблиця 2

**Співвідношення різних категорій туристів
(за метою відвідування) у Яворівському НПП в 2006–2008 pp.**

К-сть відвідувачів	2006	2007	2008
Короткостроковий відпочинок в спеціально облаштованих зонах	3659	6952	7141
Екскурсії автобусно-пішохідними маршрутами та екологічними стежками	2642	3342	2059
Любительське (спортивне) рибальство	70	120	164
Всього	6301	10294	9200

Серед заходів, що сприятимуть підвищенню екологічно-туристичного потенціалу Яворівського НПП та ефективному плануванню рекреаційно-туристичної діяльності на засадах сталого (зрівноваженого) туризму, варто запропонувати наступні:

- створення і повноцінне облаштування нових тематичних природничих стежок та маршрутів, зокрема ботанічної стежки «Орхідеї Розточчя» та орнітологічного маршруту «Долиною річки Верещиці» (включаючи спорудження оглядових веж та місць для спостережень за птахами);
- обладнання місць під влаштування наметових містечок для проведення екологічних таборів (Лелехівка, Верещиця, Голуби, Середній Горб);
- дооблаштування існуючих екологічних стежок інформаційними аншлагами та стендами на зупинках, стрілками-вказівниками, лісовими меблями;
- спорудження оглядових майданчиків;

- протиерозійне укріплення стежок та створення додаткового покриття на ділянках із високим ступенем рекреаційної дигресії;
- використання можливостей еколого-інформаційного центру у смт. Івано-Франкове для приваблювання туристів (організація пересувних виставок, показ фільмів, створення пункту продажу інформаційно-довідкової літератури та сувенірів з атрибутикою парку);
- розбудова туристичного осередку в урочищі Мочари (вольєр для утримання польських коників (тарпанів), міні-скансен «Українська оселя» тощо).

Таким чином, проведені дослідження показують, що у Яворівському національному парку упродовж останніх років існування туризм і рекреація розвиваються бурхливими темпами. Передусім цьому сприяє розбудова та облаштування зон відпочинку, розширення спектру послуг і ефективна рекламно-інформаційна діяльність. Лише за офіційними даними парк відвідує близько 10 тисяч чоловік щороку, однак туристичні потоки нерівномірно розподілені в часі і в просторі, що веде до локального перевищення норм рекреаційного навантаження і негативно впливає на природні комплекси.

Незважаючи на значний прогрес у розвитку рекреаційно-туристичної сфери та її прибутковість, не варто забувати, що провідною функцією національних парків все-таки є природоохоронна. З огляду на це рекреаційно-туристична діяльність Яворівського НПП повинна базуватись виключно на засадах екотуризму, тобто бути націленою на розвиток елементів стійкого (зрівноваженого) туризму: узгодженого з вимогами охорони природи, з домінуванням пізнавальних форм туризму, з акцентом на екоосвіті та ековіховання. Для успішної реалізації наявного еколого-туристичного потенціалу в Яворівському НПП необхідно впровадження системи заходів: покращення туристичної інфраструктури, здійснення реклами-інформаційного забезпечення, розробка комплексних екотуристичних продуктів та встановлення тісних контактів із туроператорами, що працюють у цій галузі.

Література

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» № 2456 - XII від 16.06. 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу www.URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-12&check>.
2. Зінько Ю. Збережемо природну спадщину Львівщини: Антропопресія у національних і ландшафтних парках Львівщини [Текст] / Ю.Зінько, О.Шевчук, О.Вархоляк та ін. — Львів, 2008. — 32 с.
3. Зінько Ю. Концепція туристичного за господарювання Яворівського національного природного парку [Текст] / Ю. В. Зінько, М. П. Мальська // Проблеми і перспективи розвитку природоохоронних об'єктів на Розточчі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (с. Шкло, 6–7 липня 2000 р.). — Львів : Логос, 2009. — С. 201–203. — ISBN 966-7379-36-1.
4. Кучинська І. В. Екотуристичний та екоосвітній потенціал Яворівського національного природного парку [Текст] / І. В. Кучинська // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 10-річчю Рівненського природного заповідника (м. Сарни, 11–13 червня 2009 р.). — Рівне, ВАТ «Рівненська друкарня», 2009. — С. 904–911. — ISBN 978-966-403-056-1.
5. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 330 від 22.06. 2009 р. «Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу www.URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0679-09>.
6. Постанова Кабінету Міністрів №1913 від 28.12. 2000 р. «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватись бюджетними установами природно-заповідного фонду» [Електронний ресурс. — Режим доступу: www.URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1913-2000-%EF>.
7. Проект організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів та об'єктів національного природного парку «Яворівський» [Текст]. — Яворів, 2001. — Т. 3. — 297 с.

8. Яворівський національний природний парк : до 10-річчя створення [Текст] / [ред. Ю. Чорнобай, О. Кагало]. — Львів : ЗУКЦ, 2008. — С. 159–164.

9. Hetman W. Turystyka w parkach narodowych Ukrainy [Текст] / W. Hetman, J. Zinko // Uzytkowanie turystyczne parkow narodowych. — Ojcow, 2002. — S. 455–469. — ISBN 83-913217-2X.

Кучинская И. В., Любинец И. П.

РЕКРЕАЦИЯ И ТУРИЗМ В ЯВОРОВСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ПРИРОДНОМ ПАРКЕ

Работа посвящена актуальным проблемам организации рекреационной и туристической деятельности на природоохранных территориях на примере Яворовского НПП. Кратко охарактеризован туристический потенциал парка, приведен перечень главных туристических маршрутов и услуг, которые предлагаются туристам. Рассмотрена пространственная и временная динамика посещения парка и проблемы рекреационных нагрузок. Предложены перспективные направления развития туризма в парке.

Ключевые слова: Яворовский национальный природный парк, рекреация, туризм, природоохранная территория, рекреационная нагрузка, экотуризм.

Kuchynska I. V., Liubinets I. P.

RECREATION AND TOURISM IN THE YAVORIVSKIY NATIONAL NATURE PARK

Research is devoted to the actual problems of organization of recreation and tourist activity on the nature-conservative objects (as the example Yavorivskyj NPP). Tourist-using potential of park is shortly described, the list of basic tourist routes and services for tourists is resulted. The spatial and sentinel dynamics of attendance of Yavorivskyj NPP and problems of the recreation capacity are examined. Perspective directions of development of tourism in a park are proposed.

Key words: Yavorivskiy national nature park, recreation, tourism, nature conservation object.

Розділ 6.
**ІНФРАСТРУКТУРА ТУРІНДУСТРІЇ
ТА ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЇ**

УДК 661.7:547+338.481.2

Караван Ю. В., Ташак М. С.

ВИКОРИСТАННЯ ТА РЕЦИКЛІНГ СИНТЕТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

У статті розглядаються проблеми негативного впливу синтетичних матеріалів на довкілля та шляхи його мінімалізації.

Ключові слова: *туристична діяльність, рециклінг, синтетичні речовини, розклад полімерів, екологічна стратегія.*

Найбільш доступною формою фізичного виховання, здорового способу життя та культурного відпочинку населення є туризм. Сучасний туризм є також однією з провідних та динамічних галузей економіки і міцно увійшов у побут людей.

Окрім фізичного виховання туризм відзначається своїм пізнавальним, краєзнавчим та естетичним значенням. Туристична діяльність приводить свідомість людей до розуміння необхідності охорони природи, розуміння екологічних проблем.

Разом з тим, туристична діяльність має свої негативні екологічні наслідки, наражає людей на небезпеку. Основні категорії негативного впливу туристичної діяльності на природні території це вплив на ґрунти, рослинність, тварин, водні ресурси та зміна естетичних особливостей ландшафту.

Найбільш поширеним впливом людини на природу є її засмічення. Сміття та інші відходи, що залишають туристи, впливають на санітарний стан природних водойм, джерел та ґрунтових вод, рослинності та повітря. Туристично-рекреаційна діяльність може створювати загрозу для екологічної безпеки курортних територій внаслідок наявності множини невеликих за вмістом туристичних підприємств, розміщених переважно в некапітально облаштованих приміщеннях, що не відповідає санітарним вимогам, неврегульованість питань очистки курортних зон, відсутністі нормативних сміттєзвалищ, нормативних місць зливу нечистот.

Україна першою з країн СНД у 1991 році прийняла Закон «Про захист прав споживачів», а через рік був створений Державний комітет у справах захисту прав споживачів. Однак у 1999–2000 роках Держспоживзахист було ліквідовано, закрили 20 лабораторій, які забезпечували контроль якості, куди міг звернутися кожен громадянин.

На даний час немає такої галузі життя, у якій не з'явилися і не стали б повсякденними синтетичні речовини. Полімери в усьому, зокрема і в туризмі, супроводжують людину. Поряд із позитивним впливом полімерів на життя людини треба зважати і на їхній шкідливий вплив на її здоров'я. Матеріали внаслідок безпосереднього контакту з людським організмом негативно впливають на перебіг фізіологічних процесів: можуть впливати канцерогенно, викликати алергію та запалення. Шкідливі речовини з полімерів можуть проникати з пакування у продукти, спричинюючи їхне повільне отруєння [9].

Надлегкі тарілки тішать око веселим забарвленням і користуються підвищеним попитом у господинь, але яскраві рисунки при контакті з гарячою та кислою стравою

виділяють важкі метали: свинець, кадмій. Щоб фарба почала розчинятись, достатньо шматочка цитрини або краплі оцту на тарілці.

Якщо якісну тефлонову пательню нагріти до 300 °C, покриття починає руйнуватись і виділяти в їжу, яку готують, отруйну плавикову кислоту.

Одноразовий посуд бойтесь старіння (повторне використання отрує організм сполуками кадмію, свинцю, формальдегідами), не терпить підвищених температур. Наприклад, якщо налити в стакан гарячий (вище 70 °C) напій, то розпочинається виділення стиролу — токсичної речовини, яка накопичується в печінці, нирках і призводить до цирозу.

Поліпропіленовий стакан витримує кип'яток, але, якщо налити в нього спиртне, виділяє формальдегід або фенол, від якого потерпають не лише нирки, але й очі (до того ж формальдегід — канцероген).

Поливінілхлорид, з якого виготовляють пляшки для газованої води, з часом виділяє вініхлорид — речовину, яка також викликає рак.

Небезпека при застосуванні полівінілхлориду в безпосередньому контакті з продуктами і людським тілом виникає внаслідок:

- наявності канцерогенного мономеру;
- використання стабілізаторів, похідних важких металів (свинцю, кадмію і барію);
- використання пластифікаторів, які становлять навіть 50 % маси готової суміші розм'якшеного полівінілхлориду.

Для виробництва прозорих пластикових пляшок, консервних банок та пластикових контейнерів для харчових продуктів, часто використовують бісфенол А, який негативно впливає на розвиток чоловічих статевих органів, — його хімічна активність схожа з дією жіночого гормону естрогену. Британські вчені встановили [2], що якщо вагітна жінка пила воду з таких пляшок, то досить велика ймовірність, що у її сина розвинеться рак простати (жінкам ця речовина загрожує онкологічними захворюваннями грудей).

Поряд із класичними полімерами все більшу частину синтетичних матеріалів становлять синтетичні гуми та смоли. Причини шкідливого впливу процесу виготовлення гум можуть бути трьох видів:

- шкідливими можуть бути мономери тієї речовини, яку використовують до виготовлення гуми;
- шкідливими можуть бути речовини, які додають до гуми для викликання полімеризації чи покращення її експлуатаційних властивостей;
- шкідливими можуть бути речовини, які використовувалися у процесі виготовлення і залишилися в гумі, наприклад, розчинники.

Синтетичні матеріали є одними з основних забруднювачів середовища. Підтвердженням цього тезису є такі аргументи:

- основною сировиною базою для отримання синтетичних матеріалів є нафта (для випродуктування однієї тонни синтетичних матеріалів необхідно від семи до п'ятнадцяти тонн нафти);
- синтетичні матеріали становлять біля 30 % усіх відходів;
- синтетичні матеріали як такі, що не розкладаються, не беруть участі в кругообігу речовин у природі.

Оцінювати потрібно також використання енергії та використання натуральної сировини, емісію сполук, що викликає негативні зміни клімату, наприклад, CO₂ — парниковий ефект; SO₂ — кислотні дощі, хлорфосфорвуглеводні — зменшення шару озону, кількість кінцевих відходів, що нагромаджуються на смітниках і супроводжують емісією до води, землі та повітря.

Синтетичні речовини — це група матеріалів, основним компонентом яких є натуральні або штучні макромолекулярні сполуки (полімери), отримані модифікацією природних матеріалів, чи синтетичні, які одержують шляхом синтезу з мономерів [8]. Okрім макромолекулярних сполук, синтетичні матеріали містять звичайні доповнювачі, які надають їм корисні практичні властивості.

Вихідною сировиною для отримання мономерів перш за все є нафта, природний газ та кам'яне вугілля. Хімічні реакції отримання полімерів з мономерів, тобто створення синтетичних високомолекулярних зв'язків, як правило, називають поліреакціями. Розрізняють три основні типи поліреакцій: полімеризація, поліконденсація та поліадитація [1].

Полімеризаційні матеріали: поліетилен, полівінілхлорид, полістирен, поліакрилонітрил, поліметилметакрилат.

Поліконденсаційні матеріали: поліестер, полікарбонат, поліаміди.

Поліадитивні матеріали: епоксидна смола, поліуретан.

З огляду на поведінку полімерів при зміні температури, а також на характер їхнього тверднення, їх поділяють на дві групи: термопластичні полімери та реактивні полімери.

Термопластичні полімери розм'якаються при нагріванні і стають пластичними, а після охолодження тверднуть. Фізичні властивості таких полімерів відтворюються і можуть бути повтореними багато разів без зменшення пластичності матеріалу. У зв'язку з цим формування термопластичних полімерів можна багатократно повторювати.

Таблиця 1
Приклади застосування термопластичних сполук

Назва матеріалу	Приклади застосування
Поліетилентерефталат	Пляшки, наповнювачі для подушок
М'який поліетилен — низька густина	Фольга до м'яких продуктових обгорток (упаковок), сумки на покупки, мішки для сміття
Твердий поліетилен — висока густина	Касети для плівок до фотоапаратів, упакування для йогуртів, ковпачки для пляшок
Полівінілхлорид	Водопровідні труби, прокладки, вікна, парапети, церати
Поліпропілен	Кульки для чіпсів, контейнери для йогуртів, контейнери для сміття
Полістирен	Ємності для пакування м'яса, кухлі для гарячих напоїв, упакування

Як видно з наведеної таблиці, перечислені матеріали широко використовуються в побуті, зокрема в туристичній індустрії.

Реактивні матеріали поділяються на термопротивні та хімічнореактивні.

Термопротивні матеріали характеризуються тим, що розм'якають при нагріванні і стають пластичними. Потім поступово тверднуть внаслідок тих хімічних змін, що в них відбуваються. Ці матеріали неможливо знову розм'якшити, оскільки процес тверднення є для них необоротним процесом. Тому формування термопротивних матеріалів відбувається лише один раз.

Хімічнореактивні матеріали тверднуть при нормальній або дещо підвищенні температурі під впливом хімічних сполук (затверджувачів), які додають до вихідної речовини. Процес тверднення є необоротним внаслідок хімічних змін.

Поліетрафлуоретилен використовують для отримання фольги та пляшок для різних видів напоїв. Загальносвітове використання поліетрафлуоретилену становить біля 13 млн т, з чого 9,5 т використовують в текстильній промисловості, біля 2 млн т на аудіо та відео стрічки, а 1,5 млн т на різного типу упаковки.

Поліметилметакрилат має прекрасні механічні властивості, які дозволяють використовувати його в різних галузях, наприклад, в автомобілебудуванні, оптичній промисловості, виробах для домашнього господарства тощо.

Полімерні вироби стають все більш досконалими з погляду їхніх експлуатаційних властивостей, одночасно ускладнюються методи поводження з полімерними відходами.

Захоронення або вивіз на смітник мало придатні для утилізації відходів полімерних матеріалів. Це обумовлено тим, що їхній об'єм не змінюється з часом. Відповідно площи, зайняті під смітники, повинні безперервно збільшуватися, що призводить до виведення з господарського обороту значних територій, довгострокового забруднення навколошнього середовища і нераціональне з енергетичної точки зору. В Україні кількість полімерних відходів зростає значними темпами. До відходів, які виникають в країні, додається значна кількість імпортованих відходів. Близько 75 % цих відходів потрапляє на комунальні сміттезвалища. Щоб їх ліквідувати, Україні необхідно переробляти біля 130 тон відходів за рік [3].

Відходи синтетичних матеріалів, які виникають в процесі їхнього використання, вимагають очищення та сортuvання. Збирання їх безпосередньо у користувача не гарантує їхньої чистоти. Зокрема складним та коштовним є збирання матеріалів з комунальних відходів, оскільки вимагає значних затрат на сортuvання та очищення (збирання відходів синтетичних матеріалів до спеціальних ємностей в Україні знаходитьться у зародковому стані).

Незалежно від способу розділення обов'язковим є ідентифікація окремих компонентів суміші. Застосовують такі методи:

- оптичні — за допомогою сенсорів та спеціальних відеокамер зчитуються написи, штемпелі чи штрихові коди;
- термооптичний — ідентифікація на основі різниці діелектричних сталих матеріалу, який піддають нагріву мікрохвильовими променями;
- флуоресцентна спектроскопія — джерело рентгенівських променів певної довжини хвиль збуджує атоми досліджуваного матеріалу, що викликає емісію випромінювання, яке реєструється детектором;
- спектроскопія в близькій інфрачервоній області (довжина хвиль від 700 до 2500 нм) — матеріали різної хімічної структури ідентифікують за абсорбційними смугами, характерними для певних груп;
- мас-спектроскопія — полягає в нагріванні матеріалів і скеруванні газових продуктів до мас-спектрометра, з'єднаного з комп'ютером, який керує механічним сортuvанням.

Проблема відходів перетворилася сьогодні з екологічної на політичну та соціально-економічну.

Протягом ХХ століття відходи були кінцевою ланкою процесу промислового виробництва. За останні двадцять років ця ситуація зазнала значних змін. Проблема відходів знайшла дійсно кардинальне розв'язання, яке має назустріч «нульові відходи» [6]. Впровадження принципу «нульові відходи» дасть можливість розпочати розв'язання головних проблем людства — вичерпаність мінеральних природних ресурсів та негативного впливу зростання населення на навколошнє середовище.

Основне питання, що виникає при створенні будь-якої системи раціонального поводження з відходами, — як навчитися повернати їх у цикл виробництва, щоб зменшити використання природних ресурсів. Збір та повторне використання відходів як вторинної сировини вже у процесі виготовлення продукції або її використання — рециклінг (від лат. *re* — повторно + від грец. *kyklos* — круг, коло, круговерт) — це процес переробки матеріалів та використаних виробів до стану сировини, з якої ці матеріали створені.

Саме поняття відноситься скоріше до самої ідеї, реалізованої у формі програми господарського використання матеріалів та сировини, які можна отримати з промислових, комунальних та інших відходів. Суть процесу рециклінгу зводиться до таких видів: хімічний, механічний та енергетичний рециклінг.

Рециклінг — це найбільш далекоглядний спосіб утилізації, що викликає зменшення загрози навколошньому середовищу, зменшує певною мірою залежність країни від імпорту нафти, надає можливість розвитку нового сектору економіки, що пов'язане з додатковими надходженнями до бюджету і створює додаткові робочі місця, також приносить додатковий економічний ефект від впровадження податків на збирання відходів.

Наскільки утилізацією термопластичних полімерів займаються численні центри в країні та світі, настільки утилізацією термореактивних полімерів займаються нечисленні дослідницькі центри. А це є серйозною проблемою — у Європі щороку використовується 10^6 т таких матеріалів, з них 20 % іде у відходи [9].

Полівінілметакрилат та полістирен мають склонність до деполімеризації, яка може завершитись частковим отриманням мономеру. Вироби з полістирену, як спіненого так і літого, містять значну кількість матеріалу, що придатний для відтворення. Різноманітні покриття, деякі кухлі містять еластомери, які покращують фізико-хімічні властивості рециклату. Модифікований вогнетривкими добавками полістирен, який використовують як пакувальний матеріал, утруднює процес відновлення і його не можна змішувати з іншими сортами. Полістиренові упакування продуктів не повинні містити чужорідні матеріали. Зібрани відходи сортують вручну, подрібнюють, а потім миють водою з добавкою детергентів. Отриманий таким чином полістирен у вигляді кашиці чи грудок відділяють від інших твердих частинок та паперової пульпи, центрифугують з метою позбавлення від зайвої води і сушать теплим повітрям. Суттєвим та небажаним явищем в цьому процесі є альдегіди, які утворюються при перетворенні полістирену, залишки харчових продуктів та інших забруднень.

Отриманий рециклат можна використати для створення інших продуктів. Як правило використовують суміш зі свіжим матеріалом в пропорції 50/50. Не можна використовувати рециклати до продукції виробів, що мають безпосередній контакт з харчовими продуктами.

Хімічний рециклінг включає високотемпературний розклад органічної сировини з відходів на прості хімічні сполуки. Прикладом такого рециклінгу може бути процес розпаду полімерів до стану газу, який складається з карбон монооксиду та водню, які в свою чергу є сировиною для отримання первинних полімерів. У світі товари зі знаком рециклінгу рекламують як сприятливі для середовища.

З метою проведення хімічного рециклінгу матеріал необхідно відділити від усіх сторонніх субстанцій, усунути різноманітні забруднення, які можуть негативно вплинути на перебіг хімічних реакцій. Такий вид рециклінгу використовують, з огляду на високу ціну мономеру, перш за все для конденсаційних полімерів, наприклад, поліетилентерефталату.

Незначна кількість забруднень, що походить з пластикових етикеток, усувається в мокрому або сухому процесі. Кращим є мокрий процес, який полягає у використанні гарячої води для зм'якшення та диспергування клею з етикеток.

Найчастіше використовуваними хімічними реакціями є: гідроліз, метаноліз, алкоголяз та гліколіз.

Механічний рециклінг — процес, при якому використані матеріали механічно переробляють на вторинну сировину, з якої виготовляють аналогічні вироби. Цей процес вимагає значних фінансових та енергетичних затрат.

Єдиним рециклінгом, яким можна охопити практично всі види відходів є термічний рециклінг. В цьому процесі можна використати обладнання до викопних копалин.

Газоподібні та рідкі продукти можна використати як сировину для хімічної промисловості, в той же час тверді продукти використати як додатки до вугільної шихти при коксуванню кам'яного вугілля або безпечно складувати на звалищі.

Термічний рециклінг полягає у деструктивній конверсії полімерів, які містяться в матеріалах, до низькомолекулярних сполук та їхнього використання як хімічної сировини чи палива. Вирізняють чотири основні види термічного рециклінгу: піроліз, гідрокрекінг, газифікація, спалювання.

Піроліз є процесом термічної деградації хімічних зв'язків і проходить без додавання іншої хімічної сировини. Процес проходить ендотермічно і вимагає притоку теплової енергії ззовні. До прогресивних способів утилізації відходів полімерів відносяться термічний і каталітичний піроліз за температури 500–1000 °C в без кисневому середовищі або в середовищі з нестачею кисню. Він дозволяє одержувати без сіркові види палива та вуглеводи. Витрати на переробку окупляються за рахунок реалізації продуктів, що утворюються. Під впливом нагрівання в молекулах полімеру відбувається термічний розрив хімічних зв'язків і утворюються радикали. Внаслідок їхніх різних комбінацій утворюються газоподібні та рідкі продукти, а також кокс. Пропорції цих утворень залежать від сировини, яку піддали піролізу.

У більшості випадків рідкі продукти піролізу можна використовувати як паливо, оскільки вони не містять сірки, характеризуються малою в'язкістю і високою температурою спалення. Оптимальним є застосування рідких продуктів піролізу у вигляді добавок до твердого і рідкого палива. Вони можуть також служити додатковим джерелом хімічної сировини для виробництва етилену і ароматичних вуглеводів, соляної кислоти. В окремих випадках тверді продукти піролізу можуть самостійно застосовуватись.

Спалювання полягає в повному окисненні органічних субстанцій у відходах до карбон двоокису та води з одночасним отриманням енергії, яка міститься в сировині, у вигляді тепла. Спалювання найбільш ефективне у великих містах, які мають системи центрального опалення.

Останніми роками все більше відходів з полімерів спалюють в домашніх печах. Це веде до забруднення дуже токсичними субстанціями (важкі метали, діоксани, фуран), які безпосередньо загрожують здоров'ю людей. В людському організмі вони накопичуються в тканинах (переважно в жировій), викликають послаблення імунологічної опірності організму. Викликають алергію, новоутворення, патологічні зміни нервової системи, порушення функцій мозку, спричиняють до розвитку хвороб Альзгеймера та Паркінсона.

Більшість синтетичних матеріалів мають високу теплоту спалювання [2], отож сучасним методом редукції відходів синтетичних матеріалів було спалювання з одночасним відбором з них теплової енергії. Однак виявилось, що їх не можна спалювати, оскільки в процесі спалювання виділяються різні шкідливі сполуки CO_2 , HCl , HF , SO_2 , NO_x , CO та різні органічні сполуки), які емітуються в атмосферу. Нечисленні сучасні пристрої для спалювання сміття значно обмежують шкідливу емісію, але вимагають дорогих інвестицій.

Усі полімери, які піддаються неконтрольованому спалюванню, наприклад, під час пожежі або вкидувані до вогнища, є небезпечні [9]. При спалюванні виділяється значна кількість сажі та карбон монооксиду, а також ряд токсичних сполук, наприклад, оцтовий альдегід, ацетон, пропанонітрил, бенzen, ціанобенzen, бензонітрил, 1,3-бутадіен, метилпіridин, стирен.

Порівняно зі спалюванням більш економічно вигідним є гідрокрекінг полімерних відходів. Під час спалювання 1 тони відходів можна отримати 1,7 МВт електричної енергії, в той час як в процесі гідрокрекінгу — 6,8 МВт.

Альтернативними до спалювання є перетворення відходів на паливо. Переваги цього методу в тому, що він сприяє істотному зменшенню токсичних сполук, підвищує віддачу (ккд) цього процесу в порівнянні зі спалюванням усієї маси відходів, зменшує кошти інвестицій, дає можливість складування цього палива.

Термічна переробка відходів синтетичних матеріалів — це єдина переробка, з якою пов’язують надії на глобальне вирішення проблеми використання тих відходів синтетичних матеріалів, які не можуть бути перероблені та використані в інший спосіб. Стосується це в основному комунальних відходів, які становлять суміш різного типу та виду синтетичних матеріалів, додатково забруднені іншими органічними субстанціями, такими як технічні масла, жири, залишки харчових продуктів тощо.

Термічні переробці можуть бути піддані усі види синтетичних матеріалів і, у зв’язку з цим, відпадає дуже дорогий та часозатратний етап сортування відходів, їх миття, усування елементів інших субстанцій. Отримані продукти можна використовувати як різного роду паливо або як хімічну сировину.

Хоча енергетичний вихід комунальних відходів невеликий, проте деякі синтетичні матеріали (поліолефіни) можуть складати конкуренцію традиційним паливним матеріалам, таким як вугілля, газ або деревина.

Багато років ведуться дослідження по створенню синтетичних матеріалів високої стабільності та опірності впливу атмосферних, хімічних, термічних, біологічних та інших факторів [5]. З другого боку виявляється, що вироби з цієї сировини сильно обтяжують природне середовище і нерозкладені залигають на звалищах сміття.

У зв’язку зі значним навантаженням на охорону довкілля, все більше робіт дослідників присвячені отриманню синтетичних матеріалів, які після використання підлягали б біодеградації.

Біодеградація є процесом розкладу синтетичних полімерів під впливом мікроорганізмів (наприклад, бактерій, дріжджів, грибів, плісняви) при відповідних температурі та вологості повітря. Зокрема, внаслідок біодеградації порошків для прання чи розчинів для миття посуду шкідливі сполуки, що містяться в цих продуктах, розкладаються на нешкідливі.

Існує також поняття фото деградації, коли функції мікроорганізмів чи грибів виконує ультрафіолет, який міститься в сонячному світлі і розкладає деякі синтетичні матеріали. Із таких матеріалів виготовляють, наприклад, одноразові столові прибори.

Полімери можуть повністю піддаватися біодеградації з виділенням карбон двооксиду, амоніаку, метану та води або часткової біодеградації, наприклад, одного зі складників синтетичного матеріалу. У такому разі маємо справу з біорозкладом.

Процес біорозкладу характерний для багатокомпонентних полімерів, де біодеградації підлягають допоміжні складники, наприклад, крохмаль чи целюлоза.

Сприяльними для процесів біодеградації в природному середовищі є:

- відповідна хімічна будова;
- відповідна фізична структура;
- менша молекулярна маса;
- більша водопоглинаюча здатність полімеру;
- відсутність сіткових зв’язків в полімері.

Перерахованим умовам у значній мірі відповідають полімери натурального походження, наприклад, крохмаль, целюлоза, натуральний шовк, які внаслідок дії ферментів, мікроорганізмів ззовні або всередині клітин піддаються біодеградації. Синтетичні полімери проявляють дуже диференційовану схильність до біодеградації і в переважній більшості несприйнятливі до неї.

Природа в різний спосіб справляється з різними відходами. Органічні субстанції, наприклад, овочі та фрукти, розкладаються дуже швидко. Однак шкірки від помаранчів

чи бананів вимагають більше часу, ніж недогризок яблука, оскільки містять субстанції, яких не знають бактерії, що присутні в нашему кліматі.

З огляду на те, як вони піддаються атаці мікроорганізмів, доступні на ринку полімери поділяють на декілька груп [8]:

- недеградуючі полімери, які цілковито відпорні до дії біологічних елементів;
- біодеградуючі полімери — тобто такі, які під впливом мікроорганізмів повністю мінералізуються;
- біодисперсні, які є сумішшю недеградуючих та біодеградуючих полімерів.

До біодеградуючих сполук відносять матеріали, які піддаються повній мінералізації протягом 180 днів. Першою групою біодеградуючих полімерів є природні полімери. Джерелом цих полімерів є рослинні чи тваринні організми або мікроорганізми. Найпоширенішим полімером рослинного походження є целюлоза.

Більшість традиційних синтетичних матеріалів, які виробляють сьогодні, відпорні до впливу таких факторів як атмосфера, вода, ґрунт, випромінювання, температура [7]. Саме ці властивості синтетичних матеріалів, внаслідок багаторічної модифікації їхніх властивостей, стали найбільшою проблемою. Тому спостерігається підвищений інтерес промисловців та споживачів до матеріалів, які після короткої експлуатації можуть розкладатися.

Розрізняють три основні механізми розкладу полімерів: фотохімічний, біологічний та хімічний.

Фотодеградації підлягають синтетичні полімери, що містять фрагменти, які абсорбуують ультрафіолетові промені або добавки, чутливі до цих променів, які додаються до полімерів в кількості 0,1–1 % маси. З економічних міркувань виробляють та використовують лише такі полімери, які мають здатність абсорбувати сонячні промені, наприклад, полістирен, поліетилен та поліпропілен. Під впливом випромінювання матеріали стають крихкими внаслідок розпаду під впливом хімічних або біологічних факторів, або можуть бути піддані наступному процесу фотохімічної деградації. З фотохімічно біодеградуючих матеріалів виготовляють упаковки та вироби одноразового вживання, а також плівки, які застосовують у землеробстві.

Хімічний розклад полімерів відбувається під впливом спеціальних добавок, завдяки яким полімер стає більш вразливим до дії елементів, які знаходяться в ґрунті або воді. Процес розпочинається через деякий час залежно від виду та кількості доданих модифікаторів. Вони утворюють пероксиди під впливом кисню, які розпадаються на вільні радикали і реагують з полімерною матрицею, наприклад, поліетиленом.

До групи біологічно деградуючих полімерів відносять два види полімерів:

1. Отримані з відновлюальної рослинної сировини, які в принципі не виявляють тенденцій до швидкого розкладу. Їхній розвиток, на думку спеціалістів, приведе до зменшення навантаження на звалища, а також створює нові перспективи для землеробства, охорони середовища внаслідок адсорбції карбон двооксиду.

2. Отримані різними методами синтезування, котрі підлягають швидкому розкладу та мінералізації під впливом мікроорганізмів. Отримані хімічним або біологічним синтезом підлягають повній біодеградації, інколи аж до карбон двооксиду та води.

Окрім перерахованих вище полімерів існують також полімери, які частково деградують, наприклад, суміші синтетичних полімерів із добавками крохмалю. Частково біодеградуючі полімери відносять інколи до біорозкладальних, тобто таких, у яких лише деякі складники підлягають біодеградації, решта ж розпиленню в середовищі. Біодеградація полімерів відбувається в чітко визначених умовах. Обов'язковим є присутність мікроорганізмів та поживного мінерального середовища, доступу кисню та вологи, відповідна для даних бактерій температура, а також pH в межах 5–8.

Це складний процес, метою якого є подрібнення полімерного матеріалу з наступним послабленням його стійкості. Більшість синтетичних полімерів, в тому числі поліолефіни, полівінілхлорид, полістирен, поліметилметакрилат і термореактивні матеріали не піддаються впливу мікроорганізмів. Водночас природні полімери, такі як целюлоза, крохмаль, хітин, дуже вразливі до дії мікроорганізмів і підлягають повній біодеградації.

Біодеградація має місце внаслідок дії ферментів чи грибів, бактерій, плісняви тощо або субстанцій, які вони виробляють, на органічні матеріали. Мікроорганізми атакують також полімери і спричиняють їхнє механічне, хімічне чи ферментальне старіння.

Найважливішим деградаційним параметром є хімічна структура полімеру. Полімери, у яких головний ланцюг складається виключно з атомів Карбону, біодеградаціють, та синтетичних полімерів, які не підлягають біодеградації [5]. Біодеградуючи складовою в них є крохмаль. Ці матеріали поділяють на дві групи: не піддаються. Піддаються впливу мікроорганізмів полімери, які мають в своєму основному ланцюзі карбоксильні, естерні групи або поліаміди, поліуретани, поліацетати тощо.

Біорозпошувальні полімери — це матеріали, які складаються з полімерів, що біодеградується — матеріали, що містять 6–15 % крохмалю; друга — 40–60 %. В першій біодеградації підлягає лише поверхневий шар, в другій крохмаль повністю доступний для мікроорганізмів, які спричиняють його біодеградацію. В результаті біодеградації крохмалю отримана пориста матриця матеріалу зі збільшеною поверхнею контакту з середовищем стає дуже крихкою і підлягає подрібненню. Матеріали, модифіковані крохмалем, використовують до виготовлення пакетів для покупок та відходів, упаковок, городнього інвентарю.

Щоб зменшити використання природних ресурсів за рахунок рециклінгу відходів, необхідно забезпечити можливість утилізації їх ще на стадії розроблення та проектування виробництв і продукції, покласти її в основу класифікації відходів, продукції, технології і виробництв, а також загальної оцінки результатів матеріального виробництва та критеріїв відбору технології і продукції для потреб виробництва і споживання.

Для цього необхідно:

- привести законодавче, нормативно-правове, науково-методичне, організаційне та технічне забезпечення сфери поводження з відходами у відповідність із вимогами неодноразового використання природних ресурсів незалежно від продукції, на яку вони перероблені, та відходів, на які вона перетворюється після завершення свого життєвого циклу;

- створити адекватну систему інноваційного (екологіко-економічно раціонального) управління матеріальними та енергетичними циклічно замкненими потоками (сировина, матеріали, речі, вторинна сировина, відходи) [4].

З метою дієвого функціонування системи рециклінгу необхідно вирішити ряд правничих, організаційних та психологічних проблем.

Зокрема обов'язковим є:

- відпрацювання нових технічних норм та правил допуску до використання рециклінгу, які відповідали б реальним можливостям переробки в країні;
- створення системи збирання зужитих упаковок, які використовують в домашньому господарстві;
- зламання психологічних бар'єрів — усе суспільство повинно бути переконане у необхідності повторної переробки відходів, обмеженні кількості відходів та надання переваги упаковкам багаторазового використання всюди, де це можливо;
- гарантія економічної рентабельності процесу рециклінгу;
- пошук нових застосувань для отриманих внаслідок переробки матеріалів.

Щоб полегшити процес сортування полімерів, апелюють до виробників про невикористання різних добавок, таких як елементи прикрас, кольорові отвори, ущільнення, полімерні етикетки. Також матеріали, які використовують до продукування одного роду виробів, завжди повинні бути однакові, незалежно від виробника. Наслідками цього звернення є полегшення сортування і кращі властивості рециклату.

Рециклінг необхідно розвивати в різних його формах. Однак це повинен бути рециклінг обґрунтowany техніко-технологічно, який не загрожує середовищу, здоров'ю людини та економічно рентабельний.

Згідно з найновішими прогнозами до 2030 року в обігу надалі будуть домінувати ті ж синтетичні матеріали, що й сьогодні. Будуть це, однак, змодифіковані та у значній мірі покращені матеріали. Звичайно в ХХІ ст. з'являться нові синтетичні матеріали, але вони не будуть продукуватися в таких кількостях, як сьогодні.

Прогнозують, що переважними напрямками розвитку синтетичних матеріалів будуть:

- більш специфічна та ефективна продукція, створення синтетичних матеріалів з кращими властивостями не лише експлуатаційними, але також для переробки;
- заощадження енергії: розробка енергозберігаючих методів переробки синтетичних матеріалів, а також отримання енергії з технологічних та післяжиткових відходів;
- розвиток та розповсюдження синтетичних матеріалів як конструкційних матеріалів;
- використання у збірних виробах одного виду матеріалів, що полегшить рециклінг.

Оскільки неможливо повністю відмовитись від виробів з синтетичних матеріалів, необхідно прагнути до обмеження їхнього використання, зокрема використання для упаковки виробів багаторазового вживання.

Розроблення і реалізація національної екологічної стратегії у контексті переходу нашої країни до моделі сталого розвитку відповідно до рішень Конференції ООН з навколошнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Всесвітнього саміту в Йоганнесбурзі (2002) та політичних орієнтирів усеверопейського процесу «Довкілля для Європи» потребують екологізації суспільної свідомості, впровадження системи професійної підготовки фахівців-екологів, підвищення рівня екологічної освіти та культури населення.

Вибравши європейський шлях розвитку, треба не забувати про те, що ще в 1973 році Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла «Хартію захисту споживачів», а в 1985-му Генеральна Асамблея ООН — резолюцію «Керівні принципи для захисту інтересів споживачів».

Література

1. Бертенев Г. М., Зеленев Ю. В. Курс физики полимеров [Текст] : Підручник. — Л. : Химия, 1997. — 288 с. — 160 000 екз. — ISBN 966-7010-14-5.
2. Вудворд А., Соер Дж. Проблемы физики и химии твердого состояния органических соединений [Текст] : Монографія. — М. : Мир, 1964. — 421 с. — 60 000 екз.
3. Караван Ю. В., Мельничук Б. Л., Осадчук Т. Ю., Токар Ю. С. Основи прикладної екології [Текст] : Навч. посібник. — Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2007. — 264 с. — 500 екз. — ISBN 978-966-613-567-7.
4. Крайнов І. П., Новохацька С. С. Інноваційні механізми зменшення ризику в сфері поводження з відходами виробництва і споживання [Текст] : Екологічний вісник / Всеукраїнська екологічна ліга ред. кол. А. В. Толстоухов та ін. — № 2 (42). — 2007. — С. 20–22. — 350 екз.
5. Кулезнев В. Н. Смеси полимеров [Текст] : Монографія. — М. : Химия, 2000. — 304 с. — 1 000 екз. — ISBN 966-613-136-2.
6. Умови отримання знаку екологічного маркування [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.URL: <http://www.ecolabel.ua>.
7. Сандитов Д. С., Бартенев Г. М. Физические свойства неупорядоченных структур [Текст] : монографія. — Новосибирск : Наука, 1994. — 254 с. — 4 500 екз. — ISBN 966-05-2184-6.

8. Saechting. Tworzywa sztuczne [Tekst]. — Warszawa : WNT, 2000 — 287 c.
9. Senczuk W. Toksykologia współczesna [Tekst]. — Warszawa.: PZWL, 2005 — 237 c.

Караван Ю. В., Ташак М. С.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И РЕЦЫКЛИНГ СИНТЕТИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ

В статье рассматриваются проблемы отрицательного влияния синтетических материалов на окружающую среду и пути его минимализации.

Ключевые слова: туристическая деятельность, рециклинг, синтетические вещества, деструкция полимеров, экологическая стратегия.

Karavan Y. V., Tashak M. S.

USING AND RECYCLING SYNTHETICS MATERIALS

The problems of the negative impact of synthetics materials on the environment and ways to minimize it are being considered.

Key words: tourism activities, recycling, synthetic materials, polymer decomposition, ecological strategy.

УДК 477.55(504.75)

Бомба М. І., Бомба М. Я

ЕКОЛОГІЧНО БЕЗПЕЧНА ПРОДУКЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗДОРОВОГО ХАРЧУВАННЯ ТА ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються сучасні підходи щодо виробництва екологічно безпечної продукції через призму розвитку органічного землеробства як важливої складової продовольчої безпеки та здорового харчування нації.

Ключові слова: продовольча безпека, якість продуктів харчування, загрози продовольчій безпеці, екологія харчових продуктів, охорона довкілля.

Початок третього тисячоліття характеризується глобальним погіршенням стану довкілля, зростанням темпів життя, психічно-соціальних стресів та ослабленням біологічного потенціалу людської популяції [1,5]. В останні роки гострою, як ніколи, є проблема якості продуктів харчування. Однак застосування інтенсивних технологій вирощування та переробки джерел харчування в АПК країни, поряд із підвищеннем урожайності широкого спектру сільськогосподарських культур, досить часто веде до виснаження гумусних резервів ґрунтів і зниження біологічної цінності агропромислової продукції та їжі загалом [6,14].

Внаслідок неякісного харчування сотні тисяч людей страждають на захворювання печінки, нирок, шлунку, стоматологічні недуги, надлишкову масу тіла, діабет, гіпертонію, алергію — це далеко не повний перелік хвороб сучасної людини, що викликані перш за все неправильним харчуванням. Після Чорнобильської катастрофи у багато разів збільшилася кількість серцево-судинних захворювань, хворих на туберкульоз і онкологічні недуги. Здоров'я населення України погіршується не лише через фоновий вплив малих доз радіації, але й внаслідок розбалансованості раціону харчування, дефіциту окремих нутрієнтів і забруднення продуктів харчування важкими металами [9].

Посилене занепокоєння продовольчої безпеки на національному та міжнародному рівнях зумовлене також розширенням спектру шкідливих впливів, що з'являються внаслідок погіршення екологічної ситуації в АПК країни, створення модифікованих видів харчової сировини, використання різноманітних пестицидів та отрутохімікатів для боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами на посівах сільськогосподарських культур, застосування гормональних препаратів для вирощування птахів і тварин, а також низки стабілізаторів, ароматизаторів, барвників та інших хімічних речовин для виготовлення продуктів харчування.

За таких умов не варто покладати особливі надії на сучасні фармацевтичні засоби лікування цих патологій, що підтверджується статистикою захворюваності населення в різних країнах Європи [5,6].

За визначеннями ФАО, виробництву екологічно чистих продуктів зараз належить друге місце після ядерного роззброєння. В Україні близько 25 % населення, у тому числі 15 % дітей, потребують дієтичного (лікувального) харчування [3].

На жаль, немає належної уваги оздоровчому харчуванню у вирішенні цієї проблеми як з боку самого населення, так і зацікавлення виробника щодо виробництва таких продуктів.

Це породило в різних сферах життєдіяльності країни низку проблем, які без підтримки держави буде дуже складно вирішувати. Перш за все, ми повинні зрозуміти просту істину: «Здоровий продукт харчування народжується в полі», а тому його створення і постачання споживачеві необхідно розглядати за єдиною схемою: екологічно безпечне землеробство — заготівля — переробка (створення екологічно безпечної продукту) — торгівельна мережа — споживач.

Загострення екологічної кризи, що є наслідком інтенсивного ведення галузі землеробства, стимулювало в наукових колах розробку альтернативних моделей його ведення, які краще відповідали б життєвим інтересам багатьох верств населення країн світової спільноти. Першим із числа засновників ідеології нових форм ведення сільського господарства був японський філософ Мокіши Окада (1882–1955), який вважав, що сільське господарство має вирішувати такі завдання [13]:

- пропонувати продукти харчування, що не тільки підтримують життєдіяльність, а й поліпшують здоров'я людей;
- бути економічно вигідним для виробника і споживача;
- виробляти продукти в кількості, достатньої для задоволення потреб зростаючого народонаселення;
- не порушувати біологічної рівноваги в природі, бути екологічно безпечним;
- використовувати прості, стабільні і доступні методи та засоби ведення господарства.

До альтернативних методів ведення сільського господарства можна віднести біоінтенсивне міні-землеробство (biointensive mini — farming), біодинамічне землеробство (biodynamic agriculture), точне землеробство (precision farming), малозатратне стало землеробство (LISA — low input sustainable agriculture), біологічне й екологічне землеробство та інші. Ці моделі ґрунтуються на глибокому розумінні процесів, що відбуваються у природі, спрямовані на поліпшення будови орного шару та структури ґрунтів, відтворення їх природної родючості та сприяють утворенню екологічно стійких агроландшафтів. Найголовніше — вони забезпечують високу якість і поживну цінність продуктів сільського господарства. Саме до таких систем аграрного виробництва належить і органічне або біологічне землеробство.

У різних країнах існують деякі термінологічні відмінності при визначені поняття органічного землеробства, які часто призводять до непорозумінь. Наприклад, термін «органічне землеробство» (Organic Farming) офіційно прийнятий в англомовних країнах Європейського Союзу (ЄС). Еквівалентним терміном у Франції, Італії, Португалії та країнах Бенілюксу є «біологічне землеробство» (biological farming), а в Данії, Німеччині та іспаномовних країнах — «екологічне землеробство» (ecological farming).

За визначенням Міжнародної федерації з розвитку органічного землеробства (IFOAM) останнє об'єднує всі ланки системи землеробства, які підтримують екологічно, соціально та економічно доцільне виробництво сільськогосподарської продукції. В основі таких систем лежить використання потенційної родючості ґрунтів як ключового сегменту ефективного виробництва. Такі системи використовують біологічно-генетичний потенціал рослин, тварин і ландшафтів та спрямовані на гармонізацію сільсько-господарської практики та навколошнього середовища. Органічне землеробство суттєво зменшує використання зовнішніх чинників виробництва (ресурсів) внаслідок обмеження застосування синтезованих хімічних сполук (мінеральних добрив, пестицидів і фармпрепаратів). Замість них для підвищення врожаю та захисту культурних агроценозів використовуються інтегровані заходи й різноманітні природні чинники. Органічне землеробство дотримується принципів, які обумовлені місцевими соціально-економічними, кліматичними та історико-культурними особливостями [15].

За офіційною точкою зору IFOAM виробництво та переробка продукції органічного походження базується на широкому спектрі принципів, серед яких неможливо встановити найбільш важомі, оскільки вони є всі взаємопов'язані. Перелік цих принципів включає [12]:

- виробництво високоякісного продовольства, сировини та інших продуктів у достатній кількості;
- узгодження виконання робіт у системі виробництва з природними циклами та живими системами ґрунтів, рослинного і тваринного світу;

- визнання більш широкого соціального та екологічного впливу в межах системи органічного виробництва й переробки та поза нею;
- збереження і покращення довгострокової родючості й біологічної активності ґрунтів за допомогою місцевих культурних, біологічних та механічних методів замість використання зовнішніх чинників виробництва (ресурсів);
- збереження й підтримка агро- і біорізноманіття в господарствах та їх оточенні шляхом використання сталої системи виробництва та захист живої природи;
- сприяння відповіальному використанню та збереженню водних ресурсів з усіма їх мешканцями;
- використання в системах виробництва та переробки, наскільки це можливо, відновлюваних ресурсів, запобігання їх втратам та забрудненню;
- стимулювання місцевого й регіонального виробництва та руху продукції до споживачів;
- створення гармонійного балансу між виробництвом рослинної продукції та тваринництвом;
- забезпечення таких умов утримання, що забезпечують свійським тваринам реалізацію їх природної поведінки;
- використання пакувальних матеріалів, які підлягають реутилізації або розкладаються біологічним шляхом;
- забезпечення кожного зайнятого в органічному землеробстві та переробці його продукції таким рівнем якості життя, який відповідає вимогам щодо здорового та безпечноного робочого середовища;
- спрямованість на встановлення соціально-орієнтованого ланцюга «виробництво—переробка—розвісюдження» з дотриманням екологічних вимог;
- визнання важливості, необхідності захисту та вивчення місцевого досвіду й традиційних форм господарювання.

Оскільки в останні роки перевага надається вузькоспеціалізованим агроекосистемам, то зменшується їхня здатність щодо підтримання екологічної рівноваги за рахунок механізмів саморегулювання. Внаслідок цього зростає екологічна й генетична ураженість посівів, потреба застосування у все більших масштабах засобів хімічного захисту рослин. Це неминуче підсилює руйнування механізмів самовідновлення природних ландшафтів.

У цьому контексті необхідно першочергово структурувати весь земельний фонд України необхідно: частину найменш продуктивних і ерозійно небезпечних земель відвести під природні кормові угіддя, лісочагарникові насадження та мисливські угіддя, а землі торфових кар'єрів — для створення ставково-риболовецьких господарств. Особливу увагу слід приділити розширенню площ для ведення органічного (біологічного) землеробства, рекреаційних і водоохоронних зон, відновленню лісових, болотних, водних екосистем, інших природоохоронних об'єктів тощо. Такий підхід слугуватиме розвитку таких галузей як садівництво, овочівництво, виноградарство, бджільництво, тваринництво, рибництво, що позитивно позначиться на досягненні збалансованого раціону харчування, яке вкрай необхідне для профілактики багатьох захворювань, збереження здоров'я та генофонду нації.

Ставлячи за мету вирощування екологічно безпечної продукції через призму розвитку органічного землеробства, останнє ми повинні розглядати як систему менеджменту екосистеми, яка базується на максимальному використанні біологічних чинників підвищення родючості ґрунтового середовища, інтегрованого захисту культурних рослин, а також на виконанні комплексу інших заходів, що забезпечують екологічно, соціально, економічно доцільне виробництво сільськогосподарської сировини і продуктів харчування.

Виходячи з цього, органічне землеробство має передбачати:

- включення у структуру агроекосистем бобових культур, що сприятиме розв'язанню проблеми білка, переведення азоту повітря в рослинний білок завдяки біологічній фіксації бульбочковими та іншими азотфіксуючими бактеріями, збагачення ним ґрунту без внесення мінеральних азотних добрив;
- біологічне розпушування і оструктурення ґрунту кореневою системою рослин, дрібними ґрунтовими тваринами й мікроорганізмами, а не за допомогою важких ґрунтообробних знарядь і машин;
- застосування в якості органічного добрива (крім гною) соломи, сидератів, торфокомпостів, сапропелю та різних відходів і залишків органічного походження;
- використання місцевих сировинних ресурсів (крейда, мергелі, цеоліти, фосфорити, дефекати та ін.);
- інтегрований метод боротьби з бур'янами замість використання синтетичних гербіцидів;
- боротьбу біологічними методами з хворобами й шкідниками за правильного чергування культур у сівозміні;
- підбір стійких видів, сортів і гібридів, адаптованих до конкретних ґрунтово-кліматичних умов;
- створення умов для активізації природних ворогів шкідників без внесення хімічних засобів захисту рослин (біоцидів — інсектицидів, нематоцидів, акарицидів).

З цих позицій стає очевидним, що органічне землеробство з одного боку є можутнім екологічно-стабілізуючим чинником, а з іншого — необхідною умовою стійкого функціонування агроекосистем і забезпечення населення екологічно безпечними продуктами харчування.

Технології органічного землеробства стрімко поширюються в усьому світі. Так, лише в країнах ЄС кількість так званих «органічних» господарств за 15 років зросла більш ніж у 20 разів. Зокрема, площа земель у розвинутих країнах Європи, що займаються вирощуванням екологічно чистої продукції (у відсотках від площі ріллі) становить в Австрії 11,3 %, Італії — 7,945 %, Данії — 6,51 %, Швеції — 6,3 %, Чехії — 5,09 %, Німеччині — 3,75 %, Нідерландах — 1,94 % і в Україні — 0,4 % [13].

У Франції за цим методом працює більше 5-ти тисяч фермерських господарств, у Австрії та Нідерландах — відповідно 1500 і 500, у Данії — 400 господарств. При цьому уряди багатьох країн Західної Європи розробили системи стимулювання фермерів, які займаються вирощуванням екологічно чистої продукції. Так, у Німеччині обсяг державної підтримки «екофермерів» становить 1,1–1,8 тис. доларів на 1 га, Швейцарії — 1,2–1,5; Данії — 2,5–3,0 тис. дол./га [3].

Але для того, щоб цим процесам надати системного характеру, необхідно розвивати мережу збуту продукції господарств, що займаються її вирощуванням. Ринки органічної сільськогосподарської продукції та харчових продуктів уже діють у багатьох країнах світової спільноти, передусім у США та країнах Євросоюзу, де створена й успішно функціонує відповідна інфраструктура сертифікації, маркетингу та реалізації екологічно безпечної продукції. У США вже майже 40 % американців споживають продукцію органічного землеробства, при цьому 37 % з них вживають ці продукти більше одного разу на день, 39 % — вживають органічні продукти принаймні раз на тиждень і лише 24 % — нерегулярно [8].

За споживанням екологічно безпечних продуктів харчування на душу населення світовим лідером є Швейцарія, кожен мешканець якої в середньому витрачає на них 117 дол. США на рік. До неї на ближчається Данія з сумою в 73 дол. Цей показник у

більшості країн ЄС нині становить 30–50 дол. на рік, а в США — 45 дол. і має тенденцію до швидкого зростання. Нині у світі майже сформувалися повноцінні ринки продукції органічного землеробства за такими напрямками, як овочі та фрукти, дитяче харчування, сільськогосподарська сировина для переробки (передусім зерно) та молочні продукти. Подальше зростання ринків такої продукції відкриває можливості для виходу на них нових виробників. Так, ЄС і Швейцарія є імпортером, в тому числі зі Східної Європи, зерна, насіння олійних культур, овочів і фруктів та яловичини, вирощених за органічною системою [7].

В Україні, починаючи з 1990 року, низка науково-дослідних інститутів і вищих навчальних закладів розпочали вивчати біологічну систему землеробства й запроваджувати окремі її елементи на регіональному рівні, але широкого поширення вона не набула [3,4]. Хоча в нас уже також існує категорія людей (за деякими оцінками до 5 % населення), передусім у великих містах, які мають мотивацію до споживання продуктів органічного землеробства і готові платити за них вищу (на 40–50 %) ціну [10].

Так, у 2002 році в Україні було зареєстровано 31 господарство, що займалися вирощуванням екологічно безпечної продукції на площі 164 449 га, а вже у 2008 році їх було 118 — на площі 269 984 га. Ця група споживачів створює початкову нішу для продукції органічного землеробства в Україні, а отже, для формування внутрішнього ринку такої продукції у майбутньому.

Разом з тим, просування цієї продукції на вітчизняний ринок стримується головним чином через відсутність виваженої, науково-технічної, економічної та екологічної політики, яка б забезпечувала наукові підходи та пропаганду органічного (біологічного) сільського господарства як моделі сталого землеробства і здорового довкілля, виробництва екологічно чистої продукції, гарантій землекористувачам щодо забезпечення урожаю за використання засобів природного походження, а також виділення дотацій господарствам, щоб заохотити їх до вирощування високоякісної екологічно безпечної продукції.

Існуюча практика показує, що мотивації споживання екологічно безпечної продукції слід приділяти особливу увагу. При цьому необхідно наголосити на високій якості та свіжості продуктів, високих смакових якостях продукції, відсутності генетично модифікованих організмів і токсичних речовин, збереженні довкілля тощо. Це означає, що, приймаючи рішення щодо вирощування екологічної продукції, завжди необхідно аналізувати достатність мотивації її споживання. Ефективність формування відповідних спонукальних мотивів необхідно оцінювати шляхом порівняння прогнозованих витрат на виконання відповідних заходів і очікуваних результатів від просування на ринку екологічно орієнтованих товарів. У цьому випадку перевагу слід віддавати тій альтернативі, де споживання екологічної продукції мотивується найбільшою мірою [11].

Якщо ретельно проаналізувати можливості перспективи розвитку органічного землеробства, то загалом можна констатувати, що Україна в цьому напрямку має неабияку перспективу. Нині ситуація складається таким чином, що маючи третину світових черноземів та сприятливі кліматичні умови, ми можемо навіть без значних фінансових видатків вирощувати екологічно чисту продукцію. Найбільш придатними для реалізації цієї мети є малі колективні, фермерські та подвірні селянські господарства. Але для цього необхідна політична та економічна стабільність, спільні дії фахівців і вчених у розробці реального механізму забезпечення продовольчої безпеки.

Нагальними проблемами сьогодення в плані подальшого, більш ефективного, розвитку органічного землеробства як стережня екологічно безпечної продукції, які вимагають невідкладного вирішення, є наступні:

- прийняття закону «Про органічне (біологічне) землеробство та сертифікацію його продукції»;

- створення банку даних господарств, що спеціалізуються на вирощуванні екологічно безпечної продукції;
- розробка гармонізованих із світовими вимогами технологічних регламентів і законодавчих актів регулювання питань виробництва та переробки продовольчої сировини і харчових продуктів;
- розробка комплексної системи оцінки відповідності технологій органічного землеробства екологічним, санітарно-гігієнічним та іншим вимогам;
- формування пакету нормативно-технічної документації для науково-консультативного та інформаційного трансферу інформації в агропромислове виробництво з вирощування екологічно безпечної продукції;
- організація внутрішніх ринків збути продукції органічного землеробства та створення умов для її реалізації в країнах світової спільноти;
- проведення екологічної паспортізації господарств;
- екологічна освіта населення та товаровиробників, проведення семінарів, тренінгів і надання кваліфікованих консультацій через служби дорадництва;
- досягнення відповідності між нормативно-правовою базою АПК і стандартами СОТ та ЄС стосовно екологічної безпеки та якості сільськогосподарської сировини та продуктів харчування.

Усе викладене свідчить про те, що виготовлення екологічно безпечної продукції можна забезпечити шляхом комплексного підходу до вирішення політико-правових, соціально-психологічних, фінансово-економічних і організаційно-технологічних чинників ведення органічного землеробства, що потребує широкого спектру знань фахівців різних галузей АПК, які необхідні для розробки моделей з виробництва екологічно чистої сировини та створення продуктів харчування високої якості.

Література

1. Пішак В. П. Безпека харчування: сучасні проблеми [Текст] : посібн.-довід. / В. П. Пішак, М. М. Радько, А. В. Бабюк та ін. — Чернівці: Книги XXI, 2005. — 456 с.
2. Бомба М. І., Бомба М. Я. Екологічні проблеми використання земель у зв'язку з антропогенним діяністю [Текст] : Вісник Львівського інституту економіки і туризму /М-во освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму; [редкол. : І. О. Бочан та ін.]. — Львів : Апріорі, 2008. — № 3. — С. 190–194. — ISBN 978-966-8256-87-5.
3. Бомба М. Я. Наукові та прикладні аспекти Біологічного землеробства [Текст] : монографія. — 2004. — 232 с. — ISBN 966-345-000-2.
4. Бомба М. Я. Совершенствование методики исследований в системах земледелия [Текст] : рукопись деп. 1991.10.08. — Львов : Львовский СХИ, 1991. — № 219 ВС-91. — 9 с.
5. Волошин О. І., Сплавський О. І. Основи оздоровчого харчування [Текст]. — Чернівці : Букрек, 2007. — 536 с.
6. Гігієна харчування з основами нутриціології [Текст] : підручник /За ред. проф. В. І. Ципріяна. — К. : Медицина, 2007. — 528 с. — ISBN 966-8144-52-X.
7. Зайчук Т. О. Виробництво екологічно чистих продуктів харчування як стратегічного розвитку України [Текст] : Економіка і регіон /Міністерство освіти і науки, Полтавський нац. тех.університет; [редкол. : Онищенко В. О. та ін.]. — Полтава : ПНТУ, 2009. — № 1 (20). — С.100–105.
8. Милованов Є. Тенденції розвитку ринку української органічної продукції [Текст] : матеріали науково-практичного семінару «Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції». — Львів, 31 березня 2004 р. — С. 37–42.
9. Хижняк М.І., Нагорна А.М. Здоров'я людини та екологія [Текст] : навч. посібн. / М-во освіти і науки України ; [ред. В. М. Карплюх]. — К. : Здоров'я, 1995. — 228 с. — ISBN 5-311-01-31-2.
10. Шлапак В. О. Про вирощування екологічно чистої овочевої продукції в Україні [Текст] : матеріали науково-практичного семінару «Сучасні тенденції виробництва та маркетингу органічної продукції». — Львів, 31 березня 2004 р.— С. 30–33.

11. Щербань В. П. Економічні і соціально-екологічні основи формування та розвитку продовольчої безпеки в Україні [Текст] : автореферат дис... д-ра екон. наук: 08.07.02. —Суми : СНАУ, 2004. — 36 с.
12. IFOAM Basic Standards (approved by the IFOAM General Assembly, Victoria, Canada, August 2002) [Електронний ресурс]. Режим доступу :www.URL: <http://www.ifoam.org>
13. M. Yussefi and H. Willer The World of Organic Agriculture 2003: Statistics and Future Prospects. [Електронний ресурс]. Режим доступу :www.URL: <http://www.ifoam.org>
14. Watkins S. M. Metabolomics and biochemical profiling in drug discovery and development // Curr. Opin. Mol. Ther. — 2002. — № 4. — P. 224–228.
15. Report and Recommendations on Organic Farming (Washington DC: USDA, 1980), p. xii.NAL Call # aS605.5 U52.

Бомба М. І., Бомба М. Я

ЭКОЛОГИЧЕСКИ БЕЗОПАСНАЯ ПРОДУКЦИЯ КАК ВАЖНА СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЗДОРОВОГО ПИТАНИЯ И ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье рассматриваются современные подходы относительно производства экологически безопасной продукции через призму развития органического земледелия как важной составляющей продовольственной безопасности и здорового питания нации.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, качество продуктов питания, угрозы продовольственной безопасности, экология пищевых продуктов, охрана окружающей среды.

Bomba M. I., Bomba M. Y.

ENVIRONMENTALLY BENIGN PRODUCTS AS IMPORTANT COMPONENT OF HEALTHY NOURISHMENT AND FOOD SAFETY OF UKRAINE

Modern approaches concerning to the production of environmentally benign products through the prism of organic agriculture development as the important constituent of food safety and healthy nourishment of nation are analysed in the article.

Keywords: food safety, quality of food, threat food safety stuffs, ecology of food products, guard of environment.

УДК 911.3 : 796.5

Рутинський М. Й., Паньків Н. М.

ОСНОВНІ РИСИ РОЗБУДОВИ МІЖНАРОДНОГО ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ У XIX–XXI СТОЛІТтяХ

Охарактеризовано основні тенденції і характерні риси розвитку готельного бізнесу у світі. Виділено основні етапи та окреслено сучасні концепції розбудови міжнародного готельного бізнесу.

Ключові слова: готельний бізнес, етап, концепція розвитку.

Актуальність досліджень становлення і розбудови готельної сфери важлива для з'ясування сучасних закономірностей її геопросторової організації та розуміння впливу соціально-економічних передумов і рушійних сил на розвиток світових готельних мереж і концепцій у нових глобалізаційних умовах ХХІ ст.

Проблеми розробки питань історії розбудови світового готельного господарства повсякчас перебували у дослідницькому полі західних вчених [1–3, 5]. Серед українських дослідників це коло питань найгрунтовніше розроблене представниками київської і львівської наукових шкіл готельної справи [див. 4].

XIX ст. стало переломним у розвитку готельного господарства. Серед клієнтів готелів стає дедалі більше багатих людей, які вимагали підвищувати комфорт і рівень обладнання готелів. Виникають респектабельні готелі з фешенебельними ресторанами. Разом із перенесенням назви «готель», що раніше означала приватну міську резиденцію французького аристократа, на будинок, що служить тимчасовим місцем перебування кожного, хто має достатньо грошей і подорожує. З XIX ст. почався період будівництва гостинько-вих закладів підвищеної комфорта — готелів палацового типу.

Готельні послуги стають уніфікованими і стандартизованими. Саме тоді в ужиток входять англійські слова «експрес», «комфорт», «дизайн». З кінця XIX ст. в Європі, насамперед у Швейцарії, починають будувати готелі з високим рівнем комфорту, що функціонують досі. На зміну традиційним готелям попередніх століть зі скромними назвами «Англійський двір», «Стара пошта» тощо приходять розкішні палаці з гучними назвами «Брістоль», «Метрополь», «Палас», «Ексельсіор» або просто «Гранд-Отель».

Кінець XIX ст. — це час, коли співіснують старі традиції подорожей як виду дозвілля, пов’язаного з певною культурою і світовідчуттям, з одного боку, і нові форми готельного сервісу, пов’язані з цивілізацією індустріального суспільства — з іншого. Якщо в таких країнах, як Англія або США, уже сформувався спосіб життя, характерний для індустріального суспільства, то в країнах Східної і Південної Європи або, наприклад, в Іспанії багато в чому ще зберігалися старі, «доіндустріальні» форми побуту і культури.

Відповідно, у туристів, представників країн, що перебували на «різних полюсах» технічного прогресу, були різні уявлення про комфорт. Мандрівнику «романтичного періоду», який вирушав у подорож, щоб задоволити внутрішні пізнавальні та естетичні потреби, готельний комфорт був не настільки важливим, як для учасника гучної розважальної поїздки, що заплатив гроші передусім за зручності і якість сервісу певного готелю. Для нього готельні послуги — це товар, якість якого повинна відповідати ціні.

Незважаючи на критику з боку захисників культурних традицій, технічний прогрес і цивілізацію з такими атрибутиами, як розширення і модернізація сфери готельних послуг, вже не можна було стримати. З кінця XIX ст. готельний бізнес починає діяти як самостійний чинник розвитку туризму, що формує для себе ринки збитку. Туризм досить швидко починає набувати ознак масовості. Створюються туристичні бюро (за зразком Товариства Томаса Кука) і рекламні агентства, що спеціалізуються на рекламі готельних послуг.

Загальним завданням готельного руху, створенню єдиної класифікації готелів і вирішенню інших важливих питань цієї галузі повинен був слугувати створений 1906 р. Міжнародний союз власників готелів, що об'єднав 1700 готелів у різних країнах світу [4: 116].

Поліпшення якості та надійності транспортних перевезень, їх здешевлення зумовило істотне збільшення потоків подорожників. Відповідно всюди створювалися підприємства, що спеціалізувалися на обслуговуванні тимчасових відвідувачів. На зміну скромним пансіонам і «кімнатам для гостей» прийшли комфортабельні (якщо не сказати, розкішні) готелі у Швейцарії, Німеччині, Франції, Австро-Угорській і Російській імперіях. Багато із них постали на відомих курортах з ресурсами лікувальних вод. Поступово зросла кількість готелів у Америці, на Близькому Сході, у Північній Африці.

В Австро-Угорській імперії ще 1913 р. існувало понад 15 тис. готелів. Переважно це були невеликі готелі, але поряд з ними будувалися і великі. Загальна місткість їх номерного фонду становила 500 000 місць, а місткість кожного з них пересічно складала 30–35 місць. Одне готельне місце припадало на 80 мешканців країни.

У Німеччині того ж 1913 р. було 90 тис. готелів, як правило, теж дрібних. Важливою подією стало відкриття в Дюссельдорфі Інституту готельної справи.

У Російській імперії 1910 р. налічувалося 4685 готелів, що перебували в приватній власності, не враховуючи зайжджих дворів і трактирів з номерами. Серед найпопулярніших варто назвати готелі «Метрополь», «Люкс», «Європа», «Париж» у Москві.

Починаючи з 1800 р. англійці переїмають у своїх сусідів французів концепцію ресторану. Англійський ресторан був величним закладом — світом високої кухні, декору та сервісу. 1898 р. у Лондоні відкрився готель «Савой», управителем якого став славновісний Цезар Рітц, а шеф-кухарем — Жорж Агост Ескоф'є. Вони здійснили справжню революцію в організації ресторанів при готелях. Ескоф'є — великий кулінар свого часу, прославився тим, що видав довідник з ресторанної кулінарії і запровадив на кухні ресторану бригадний підряд.

На розвиток ресторанної справи у США помітно вплинули французькі традиції. Першим комерційним готелем, відкритим у США, був 70-кімнатний «Сіті-готель» на Бродвеї, у Нью-Йорку. Ця знаменна подія відбулася 1794 р. У 1829 р. у Бостоні відкрився готель «Тремонт» — перший у США першокласний готель з коридорними, реєстратурою (рецепцією), замками на дверях номерів і навіть із безкоштовним мілом для гостей. Відкриття цього готелю поклало початок готельному буму, що пронісся у США насамперед містами Східного узбережжя, а потім — на Заході і Півдні.

До кінця XIX ст. у США будували два типи готелів: одні були великі і розкішні — з просторими вестибюлями, залами для балів, ліфтом, сантехні-кою, електричним освітленням та різними зручностями, інші — маленькі і застарілі, що пропонували послуги за низькими цінами. Усі ці готелі розташовувалися поблизу міських транспортних вузлів, переважно залізничних.

До 1852 р. кожний першокласний американський готель мав шеф-кухаря, француза за походженням. Меню також традиційно друкували французькою мовою, що створювало труднощі англомовним відвідувачам. Першим власне американським рестораном у США став відкритий 1831 р. у Нью-Йорку ресторан «Дельмоніко». Незабаром ця назва стала синонімом вищуканої їжі та бездоганного обслуговування. Джон Дельмонік, один із власників мережі ресторанів «Дельмоніко», вперше запровадив двомовне меню, у якому назви страв друкували французькою й англійською мовами. Ця традиція прижилася і з роками набула поширення у світі.

Перші роки ХХ ст. вважають початком будівництва у США готелів для бізнесменів і комерсантів. Першим це зробив Елsworth Статлер. У 1908 р. він відкрив готель у

Буффало під назвою «Буффало Статлер», втіливши нову концепцію готельної справи, що ґрунтуються на створенні для клієнтів максимальних зручностей. Варто наголосити, що це перший у світі готель бізнес-класу, ринково зорістований на обслуговування винятково бізнесменів.

У роки Першої світової війни готельне будівництво в США призупинилося. Багато готелів у той період ледь зводили кінці з кінцями. Подальший розвиток готельної індустрії відновився в 1920-ті роки, а технології готельного бізнесу суттєво вдосконалилися. Саме тоді почав розвиватися готельний бізнес Конрада Хілтона — засновника елітної готельної мережі «Hilton Hotels Ins».

У 1930-ті роки, у середині періоду Великої депресії, готельний бізнес США знову занепав і відродився лише на початку 1940-х років.

Друга світова війна, на відміну від Першої, диктувала необхідність значних переїздів територією США великої кількості людей, що не могло не позначитися на готельній справі. Потреба в номерах тоді була настільки великою, що готелі були змушені працювати зі 100 % навантаженням.

Після Другої світової війни, у 1950-ті роки, сталися значні зміни. У відповідь на зміни в американському способі життя з'явилися мотелі. У 1952 р. Кемонс Уїлсон побудував один із перших готелів для автомобілістів «Холідей-Інн». У цей час американці почали більше подорожувати, що вимагало будівництва нових типів готелів. Виникла потреба у приміщеннях, в яких зручно могли розміститися сім'ї з дітьми, але без необхідності оплати всього комплексу послуг, пропонованих готелем. Поява мотелів з обмеженим набором послуг за нижчими цінами стала найкращим рішенням.

Зростання кількості і популярності мотелів як нової готельної концепції створило певне конкурентне напруження у відносинах між власниками цих двох видів підприємств розміщення. Справа в тому, що популярність мотелів серед клієнтів робила багато невеликих готелів ранішої побудови неконкурентоспроможними. Чимало з них збанкрутівали. Боротьба в деяких місцях ставала драматичною, не обходилося і без підпалів та вбивств. Перемир'я настало лише в 1960-х рр., коли власники традиційних готелів сприйняли нарешті цю ідею, усвідомивши, що вона є необхідним доповненням до готельної індустрії США. Визнання нової готельної концепції проявилося у прийнятті власників мотелів і готелів для автотуристів до Американської готельної асоціації, дещо пізніше перейменованої в Американську асоціацію мотелів і готелів (ААМГ).

Американські готельні підприємства почали виходити на міжнародний ринок послуг. Кілька перших готелів «Інтер-Континенталь» були побудовані авіакомпанією Пан-Амерікан. У 1948 р. Конрад Хілтон також активно долучився до цієї нової міжнародної справи. На початку 1970-х рр. американська готельна експансія почала набувати глобальних розмірів. До кінця 1980-х років весь діловий світ з увагою стежив за розвитком таких готельних ланцюгів, як «Маріотт», «Рамада», «Шератон», «Редісон». На сьогодні ці транснаціональні за сферою діяльності та американські за принадлежністю готельні мережі за кордоном продовжують розширюватися доволі високими темпами. Наприклад, в Україні у м. Києві перший готель престижної міжнародної марки «Редісон САС» відкрився у 2004 р.

У самих Сполучених Штатах з кінця 1960-х рр. для розвитку готельної індустрії склалася дуже сприятлива ситуація. Було створено багато ланцюгів готелів і мотелів, змінився і зовнішній вигляд готельних приміщень.

У повоєнний період у США різко, як ніде у світі, зросли обсяги капіталовкладень у будівництво нових готельних комплексів. Із середини 1950-х рр. капіталовкладення в створення нових готельних підприємств зросли більш ніж у 20 разів, склавши 1967 р.

1,7 млрд долларів. З 1958 по 1977 р. кількість підприємств індустрії готельного сервісу збільшилося зі 180 тис. до 247,5 тис. [2: 68], на кожні 10 тис. осіб припадали чотири готельні підприємства, з яких два були мотелями, а інших два — це готелі, кемпінги, туристські табори тощо. Тоді ж сталися істотні зміни в готельних послугах у плані їх технічного оснащення. Наприклад, невід'ємними елементами готельного сервісу в готелях високого класу стали кондиціонери повітря з апаратурою для індивідуального контролю, телевізійна система в номерах з автономною демонстрацією фільмів, індивідуальна сигналізація, досконаліші засоби зв'язку тощо.

Багато готелів США в обслуговуванні клієнтури переходят на електронну систему управління і резервування місць, розроблену спеціально для готельного сервісу, що забезпечує ключові операції, тобто розподіл номерів, контроль за використанням телефонів, перевірку рахунків тощо. Великі корпорації «Рамада інкорп», «Холідей інкорп» та інші, які мають розгалужену мережу готельних підприємств, використовують єдину систему бронювання місць. У 1975 р. в США запроваджено загальнонаціональну систему електронного резервування місць у готелях — «Індепендент резервейшнз сістем», що зберігає дані про наявність номерів більш, ніж у 1500 готелях і мотелях у кожному великому місті країни.

Отже, в історії розвитку готельної справи можна виділити чотири етапи:

- до початку XIX ст. — передісторія готельного бізнесу;
- початок XIX — початок ХХ ст. — зародження спеціалізованих підприємств із виробництва готельних послуг;
- початок ХХ ст. — до Другої світової війни — масове створення підприємств готельно-ресторанного сервісу;
- після закінчення Другої світової війни і до нашого часу — масовий розвиток готельної індустрії, формування індустрії готельних послуг як основи сучасного туризму.

Література

1. Браймер Р. А. Основы управления в индустрии гостепреимства [Текст] / Пер. с англ. / Р. А. Браймер. — М. : Аспект пресс, 1995. — 241 с.
2. Ваген Линн Ван Дер. Гостиничный бизнес [Текст] : для студ. вузов / Пер. А. Сухорукова / Л. Ваген. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. — 412 с.
3. Волков Ю. Ф. Введение в гостиничный и туристический бизнес [Текст] : учебн. / Ю. Ф. Волков. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. — 352 с.
4. Мальська М. П. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність [Текст] : монографія / М. П. Мальська, М. Й. Рутинський, Н. М. Паньків. — Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. — 268 с.
5. Соколова М. И. История туризма [Текст] : учеб. пособ. / М. И. Соколова. — М. : Искусство, 2002. — 352 с.

Рутинський М. Й., Паньків Н. М.

ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА В XIX–XXI ВЕКАХ

Охарактеризованы основные тенденции и характерные черты развития гостиничного бизнеса в мире. Выделены основные этапы и очерчены современные концепции развития международного гостиничного бизнеса. Ключевые слова: гостиничный бизнес, этапы, концепция развития.

Ключевые слова: отельный бизнес, этап, концепция развития.

Rutynskyi M. Y., Pankiv N. M.

**MAIN FEATURES OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL HOTEL
BUSINESS IN XIX-XX CENTURIES**

Basic tendencies and personal touches of development of hotel business are described in the world. The basic stages and outlined modern conceptions of alteration of international hotel business are selected.

Keywords: hotel business, stage, conception of development.

УДК 339.9+379.85

Українець Л. А., Лесів М. М.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ АГРОТУРИЗМУ НА РОЗВИТОК ІНФРАСТРУКТУРИ СЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ

У статті висвітлено аналіз агротуризму як джерело альтернативного прибутку в сільській місцевості і його позитивний вплив на сільську інфраструктуру. Охарактеризовано також використання позитивного досвіду Польщі для розвитку сільських територій України.

Ключові слова: агротуризм, сільські території, прибуток, інфраструктура, система водопостачання.

За останні роки ринок туристичних послуг стрімко розвивається. Агротуризм як вид туристичної діяльності з кожним днем все більше утверджується як на національних, так і на міжнародних ринках послуг. Розвиток агротуристичної діяльності може стати однією з альтернативних форм розвитку відсталих сільських регіонів України. Проблема занепаду села, зниження умов життя його мешканців, негативна демографічна ситуація, а також не менш важливий аспект, що впливає на культурне самовизначення українського народу — традиції, звичаї, обряди, що беруть своє коріння саме з сільських районів, і знаходяться у загрозливій ситуації — всі ці питання потребують негайного вирішення.

При визначенні поняття «агротуризм» увага зосереджується на особливості проведення вільного часу туристів у сільській місцевості, а саме — на проживанні туристів на території сільськогосподарського виробничого господарства селян, а також на їхньому дозвіллі, яке включає участі у певних видах виробничої діяльності господарства, спілкування з природою, тваринами, що вирощуються чи утримуються в даному господарстві, участь у сільських святкуваннях, обрядах тощо.

Агротуризм як один з різновидів рекреації у сільській місцевості на сьогодні не достатньо розвинутий в Україні. Проаналізувавши його географічну структуру, можна визначити, що основними регіонами його розвитку є Карпатський та Кримський регіони. В інших областях темпи розвитку даного виду туризму є значно меншими [1].

Напередодні Євро-2012 агротуристичні оселі можуть стати одним з альтернативних місць розташування приїжджих туристів, що розширює спектр вибору умов проживання. В цьому випадку цільове призначення агросадиб, можливо, в певній мірі змінюється, туристи будуть орієнтуватися на них як на місця нічлігу, проте від уміння господарів буде залежати організація перебування таким чином, щоб у туриста з'явилося бажання ще колись повернутися туди та порекомендувати цю агрооселю для відпочинку своїм друзям та знайомим. Формування позитивного образу агросадиби сприятиме зацікавленню туристів в ній саме як у прекрасному місці проведення відпочинку.

Значних успіхів у розвитку агротуризму досягли наші сусіди поляки. На території Польщі у 2007 році успішно функціонувало 6064 агротуристичні садиби, що надають широкий спектр послуг [3]. Звичайно, успішність агротуризму тут забезпечується за рахунок значної підтримки держави, належного законодавчого визначення даного виду діяльності, а також численних програм, дотацій, допомог Європейського Союзу, політика якого спрямована на значну підтримку сільських жителів та, зокрема, сільськогосподарських виробників. Ще однією важливою особливістю агротуризму є те, що він не є основним видом діяльності сільськогосподарських товариществ, а носить більше характер додаткового, який доповнює напрямок діяльності пов'язаний з сільськогосподарським виробництвом і стимулює отримання додаткових прибутків мешканцями села.

Агротуризм у Польщі розвивається дуже нерівномірно. Серед визначальних причин цього виділяють [2: 11]:

- природну диференціацію країни;

- економічну нерівномірність регіонів;
- історичне минуле;
- етнічне розмежування (диференціацію);
- географічне положення (віддаленість від джерела руху);
- традиції відпочинку.

В результаті цього як цілі села так і окремі агротуристичні оселі значною мірою відрізняються між собою у питаннях[2: 11]:

- способу просторового упорядкування села і виду будівель;
- економічного характеру агротуристичних господарств;
- архітектури будинків, в яких здають кімнати;
- технічного стандарту осель;
- цін.

У 2007 році найбільшу кількість агротуристичних господарств було зафіксовано у Малопольському воєводстві — 100,75 об'єктів на 1000 км², тоді як найменшу кількість у відношенні до території воєводства у Опольському воєводстві — 3,47.

Аналізуючи тенденцію за 2000–2007 роки, можна помітити, що кількість агротуристичних садиб в цей період зростала, за винятком 2002 року, в якому спостерігалося зменшення кількості об'єктів на 16,3 % до попереднього періоду (табл. 1). Середнє зростання кількості об'єктів на сільській території становить 2,61 об'єктів на 1000 км² поверхні.

Таблиця 1
Кількість агротуристичних садиб в Польщі в період 2000–2007 pp.

Роки	Кількість агротуристичних садиб		
	A	Б	В
2000	808	731	2,51
2001	1073	979	3,36
2002	898	807	2,77
2003	3323	3323	11,4
2004	4052	4052	13,9
2005	6550	4519	15,5
2006	7445	5002	17,1
2007	8790	6064	20,8

А — фізична кількість об'єктів на території загалом.

Б — фізична кількість об'єктів на сільських територіях.

В — кількість об'єктів на сільських територіях в перерахунку на 1000 км² території.

Джерело: [3]

Беручи до уваги соціально-економічну ситуацію у сільських регіонах України, можна зазначити, що умови проживання селян знаходяться на дуже низькому рівні. Низька активність або ж і відсутність заходів держави, спрямованих на модернізацію та розвиток інфраструктури села, спричиняє низьку якість функціонування каналізаційної, водопровідної інфраструктури, незадовільний розвиток телекомунікацій та інших видів комунікацій у сільській місцевості. Так, до прикладу, негативну тенденцію розвитку водопровідної інфраструктури у селах України можна простежити на рис. 1.

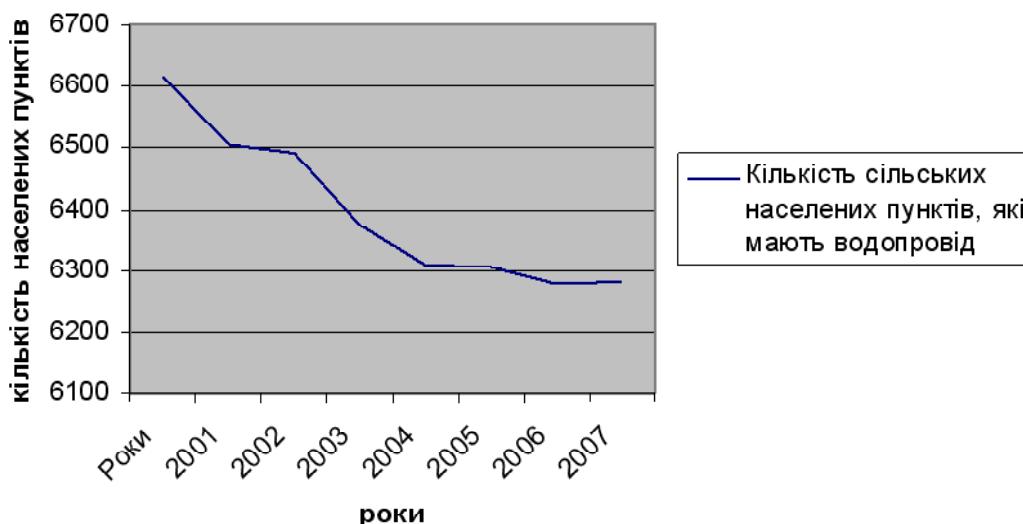

Рис. 1. Кількість сільських населених пунктів України, які мають водопровід у 2001—2008 роках (складено авторами за джерелом [5].)

Низький рівень підтримки держави у даній сфері змушує селян шукати альтернативних виходів з цієї ситуації. Один з варіантів розв'язання проблеми можна виявити, якщо знову ж таки вивчити досвід сусідньої Польщі.

Проаналізувавши кількісні показники розвитку агротуризму та комунальної інфраструктури (як одного із показників розвитку сільських територій у Польщі), автори виявили, що між ними існує тісний взаємозв'язок. При збільшенні кількості агротуристичних садиб в воєводствах Польщі зростає довжина систем водопостачання та водовідведення.

Для аналізу були використані дані, отримані з Управління статистики Республіки Польща [4], які характеризують стан каналізаційної і водопровідної мереж у сільській місцевості в період 2000–2007 років та кількість агротуристичних садиб за цей самий період. Дані показники були опрацьовані за допомогою статистичної програми Eviews. Змінну кількості агросадиб ми позначили AGROSAD, водопровідну мережу — VODA, каналізаційну мережу — KANAL. Зобразивши отримані дані графічно, ми бачимо, що в період 2000–2007 року вони всі зростають, що попередньо свідчить про можливість прямої позитивної залежності між цими показниками (рис. 2, 3).

При обчисленні показника кореляції для трьох змінних, був виявлений значний рівень позитивної залежності між ними. Показник кореляції між кількістю агросадиб та довжиною каналізаційної мережі становить 0,977 між кількістю агросадиб та мережею водопроводу — 0,969.

Для того, щоб краще проаналізувати взаємозалежність та можливий вплив агротуризму на розвиток сільських територій, було використано просту лінійну регресію, причому було проаналізовано два сценарії. У першому сценарії незалежна змінна — AGROSAD, залежна — KANAL. У другому випадку незалежна змінна — AGROSAD, залежна — VODA. В результаті було отримано такі рівняння простої лінійної регресії — KANAL = 15097,53 + 4,680021 * AGROSAD (залежність довжини каналізації від кількості агросадиб), та VODA = 161448,5 + 6,351402 * AGROSAD (залежність довжини мережі водопостачання від кількості агросадиб).

Отримані дані свідчать про присутнію пряму залежність між зростанням кількості агросадиб та збільшенням мережі водопроводу та каналізації, а саме, при збільшенні кількості агросадиб на 1, мережа каналізації продовжиться на 4,68 км, тоді як мережа водопроводу збільшиться на 6,35 км.

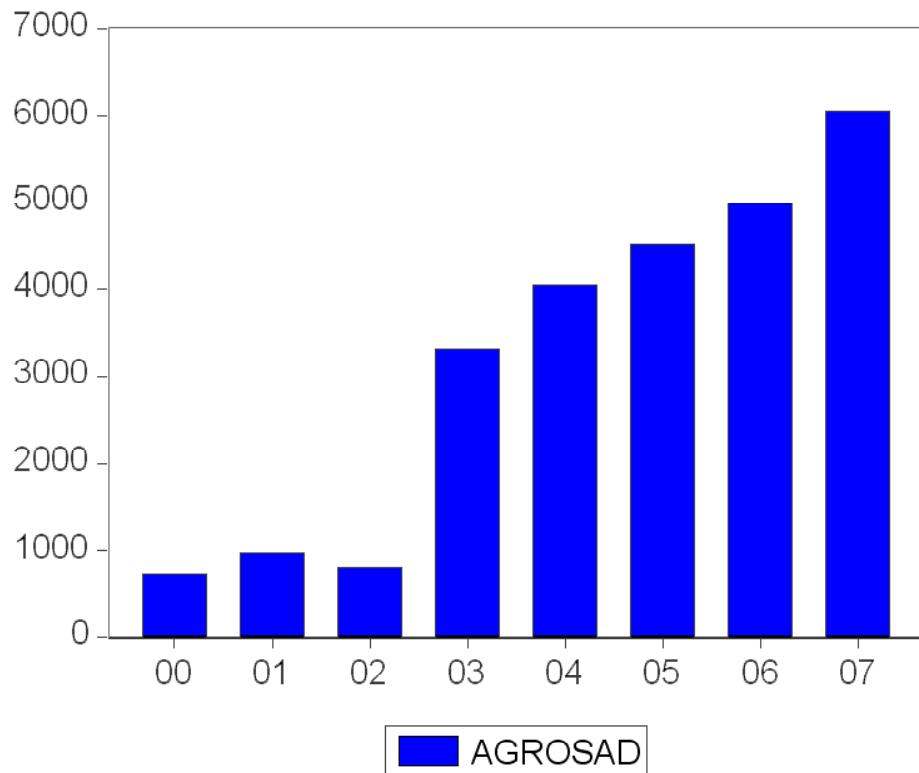

Рис. 2. Кількість агросадиб у 2000–2007 pp.

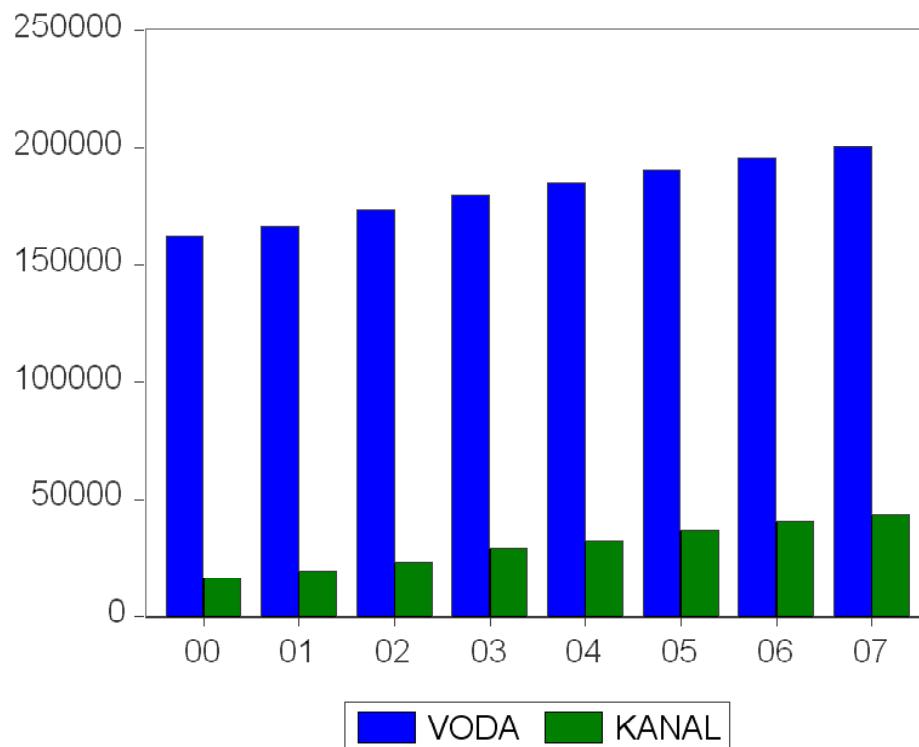

Рис. 3. Довжина водопровідної та каналізаційної мережі в км у 2000–2007 роках.

Таким чином, за результатами проведеного нами дослідження можна стверджувати, що агротуристична діяльність сприяє позитивному розвитку сільських регіонів Польщі. Це відображається, перш за все, розвитком комунальної інфраструктури даних регіонів.

Важливою проблемою функціонування агротуристичних господарств є збереження екології сільських територій. Масштаб негативного впливу туризму на довкілля у Польщі становить 5–7 %. Для подальшого нормального існування села та збереження його автентичності необхідно забезпечити [2]:

- використання альтернативних джерел енергії (біомаси, енергії вітру, сонця, геотермальної енергії);
- економію енергії (вимикання кондиціонерів, використання енергоощадних приладів);
- раціональне використання водних ресурсів, відведення стоків;
- застосування миючих засобів які підлягають біоруйнуванню;
- максимальну відмову від використання одноразових матеріалів (скатертин, поліестіленових мішків) або шкідливих для довкілля матеріалів;
- належне розпорядження відходами (сортування, компостування органічних відходів).

Дані заходи повинні стосуватися не тільки самих власників агротуристичних садиб, а й виховувати «екологічну» культуру серед туристів.

Великий природний, культурний потенціал України, значні людські ресурси є прекрасною базою для активізації сфери послуг, а саме туризму у сільських місцевостях України. Останні тенденції до пошуку нових способів проведення відпочинку туристами сприяють збільшенню інтересу як вітчизняних, так і іноземних туристів до проведення свого відпочинку у тихих мальовничих сільських куточках.

Саме тут можна активно використовувати досвід Польщі. Різноманітні методи сприяння активізації агротуристичної діяльності призведуть до збільшення доходів сільських мешканців, що у свою чергу надасть їм можливість додаткового інвестування у розвиток інфраструктури місцевості свого проживання.

Література

1. Васильєва Н. В. Розвиток сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]. — 2008. — Режим доступу : [www.URL: http://www.greentour.com.ua/ukrainian/news/22](http://www.greentour.com.ua/ukrainian/news/22).
2. Матеріали першого Міжнародного науково-практичного семінару «Аграрний екологічний туризм у країнах Центральної і Східної Європи» [Текст] // Збірник доповідей. — Стрий: ТОВ «УКРПОЛ», 2004. — 90 с.
3. Chudy W. Analiza wyposazenia obszarow wiejskich w wybrane elementy zagospodarowania turystycznego [Текст] // Infrastruktura i ekologia terenow wiejskich. — 2009. — Zeszyt 4. — S. 123–133.
4. Glowny Urzad Statystyczny. Portal Informacyjny. — Warszawa. — Режим доступу : [www.URL: http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xchg/gus](http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xchg/gus).
5. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Київ, 1998. — Режим доступу : [www.URL: http://www.ukrstat.gov.ua/](http://www.ukrstat.gov.ua/).

Украинець Л. А., Лесив М. М.

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ АГРОТУРИЗМА НА РАЗВИТИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ НА ПРИМЕРЕ ПОЛЬШЫ

В статье отражен анализ агротуризма как источник альтернативной прибыли в сельской местности и его позитивное влияние на сельскую инфраструктуру. Также охарактеризировано использование позитивного опыта Польши для развития сельских местностей Украины.

Ключевые слова: агротуризм, сельская местность, прибыль, инфраструктура, система водоснабжения.

Ukranets L. A., Lesiv M. M.

**THE ANALYSIS OF IMPACT OF AGROTJURISM
ON THE DEVELOPMENT OF RURAL INFRASTRUCTURE
BY EXAMPLE OF POLAND**

The analysis of agrotourism as the source of alternative income in rural areas and its positive effect on rural infrastructure is presented. The use of the positive experience of Poland is important for Ukrainian rural areas.

Key words: *agrotourism, rural areas, income, sewage infrastructure, water supply.*

УДК 338.487(477.83)

Мальська М. П.

ПРОСТОРОВА СИСТЕМА ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто методичні та прикладні аспекти дослідження просторової системи послуг Львівщини. Виділено чотири типологічні групи туристичних кластерів та подано їх структуру та спеціалізацію. Розроблено пропозиції щодо шляхів розвитку туристичних послуг у місті Львові та головних кластерах регіону, де основним залишається подолання суттєвих міжрайонних диспропорцій розвитку сфери відпочинку і туризму.

Ключові слова: простір, послуги, регіон, туризм, рекреація, кластер.

Теоретико-методологічним і прикладним аспектам дослідження просторової структури системи туристичних послуг обласного регіону присвячена велика кількість наукових досліджень [1, 2, 3]. у суспільній географії та регіональній економіці існує низка підходів до конструювання різноманітних і таксономічних класифікацій туристично-рекреаційних утворень на національному та регіональних рівнях. Більшість з них ґрунтуються на твердженні О. Бейдика, що основними ознаками виокремлення таких таксонів є «характер рекреаційної спеціалізації ступінь її розвитку; рівень рекреаційної освоєності території; схожість проблем перспективного розвитку окремої частини території з позиції рекреації; рекреаційні ресурси та їх територіальні комбінації; рекреаційні території та їх значення в загальній структурі землекористування; потужність, територіальне поширення, структура і динаміка рекреаційних потоків; виробничі та економічні зв'язки рекреаційних підприємств з іншими галузями; наявність рекреаційного вузла (ядра)» [1].

Дотримуючись цих ознак, М. Мироненко та І. Твердохлебов, наприклад, вирізняють такі таксони: зону–макрорайон–мезорайон–мікрорайон–комплекс [5]. Н. Недашківська виокремлює: систему–зону–район–підрайон–узол–пункт (центр). Натомість Є. Котлярев пропонує чотирихступеневу систему таксономічних одиниць: республіка–район–місцевість–мікрорайон (рівень підприємства) [6].

Комплексний аналіз існуючих підходів дає, з одного боку, змогу певної уніфікації пропонованих таксонів за масштабами та складністю внутрішньої організації у вигляді чіткої п'ятирівневої ієрархічної структури: пункт (центр)–мікрорайон (узол)–підрайон–район–зона, а з іншого — зауважує чіткий акцент дослідників на проблемах районування території [2, 3].

Запропонована О. Стецюк схема рекреаційно-туристичного районування Карпатського регіону України [5] на основі синтезу первинної статистичної інформації про кількість туристичних атракцій і закладів розміщення туристів у розрізі адміністративних районів може бути покладена нами в основу виокремлення чотирьох типологічних груп туристичних кластерів у межах Львівської області (табл. 1).

З погляду використання наявних активів і вдосконалення способів модернізації туристичної індустрії на особливу увагу заслуговує туристичний кластер Львова. Вигідне географічне положення міста на перетині чотирьох важливих міжнародних транспортних коридорів, близькість до кордону з Європейським Союзом, потужна європейсько історична, архітектурна та культурна спадщина (понад 350 історичних пам'яток перебуває під захистом ЮНЕСКО), оригінальне поєднання та збереження окремих елементів українських, польських і австро-угорських традицій робить цей кластер одним з найприєднливіших сегментів перспективного розвитку господарського комплексу. Вже на сучасному етапі спостерігається наявність багатьох спеціалізованих туристичних інституцій (кількість бюро, агенцій, фірм тощо перевишила 150). За останні п'ять років на 30 % зросли іноземні інвестиції у туристичну індустрію та туристичну інфраструктуру,

Таблиця 1
Туристичні кластери Львівської ПСТ

Рекреаційно-туристичні кластери та їх типи	Одиниці адміністративно-територіального устрою, які увійшли до складу рекреаційно-туристичного кластеру
I. Кластери найбільшого туристичного освоєння, що налічують понад 100 закладів рекреації та мають унікальну історико-культурну спадщину – понад 100 туристичних атракцій	
1.1. Львівський	м. Львів
II. Кластери великого туристичного освоєння, які налічують до 100 закладів рекреації та мають багату історико-культурну спадщину – до 50 туристичних атракцій	
2.1. Передкарпатсько-Сколівсько-Бескидський	Дрогобицький, Стрийський, Сколівський
III. Кластери середнього та перспективного туристичного освоєння, що налічують до 15 закладів рекреації та мають багату історико-культурну спадщину – до 15 туристичних атракцій	
3.1. Розтоцький	Жовківський, Яворівський, Городоцький, Пустомитівський
3.2. Західно-Карпатський	Турківський,
IV. Кластери пізнавально-культурного туризму з середньою чи незначною кількістю пам'яток національної історико-культурної спадщини (до 7–10 атракцій) та з не розвинутою мережею туристичної інфраструктури	
4.1. Надбузький	Сокальський, Радехівський, Кам'янка-Бузький
4.2. Верхньонаддністровський	Мостиський, Самбірський, Старосамбірський
4.3. Наддністровський	Миколаївський, Жидачівський
4.4. Малополіський	Бродівський, Буський, Золочівський, Перешиплянський

розширяється участь в цьому процесі малого і середнього бізнесу. Зміцнюється громадська думка та підтримка мешканцями міста (до 40 %) Львова як одного з найбільш відвідуваних туристичних центрів України, що поступово починає конкурентно позиціонувати себе на туристичних ринках зарубіжних країн.

У межах вищезгаданих основних ринків існує чимало важелів зростання кількості туристів та розширення сегменту туристичних послуг, зокрема, внаслідок:

- збільшення частоти споживання туристичного продукту існуючими споживачами;
- приваблення споживачів, які раніше не споживали продукту цієї категорії;
- зростання прибутків за рахунок утримання теперішньої бази регулярних споживачів, інтенсифікації графіку їх приїздів до Львова та розширення спектра цілей;
- отримання нових споживачів туристичних послуг;
- спільній маркетинг, об'єднання зусиль із туроператорами інших країн для промоції Львова як головного туристичного напрямку.

Варто підкреслити, що що вирішення останнього завдання вимагає пошуку нових туристичних напрямків для введення їх до своїх товарних пропозицій, збереження постійних і цілеспрямованих комунікацій, коригування продукту залежно від експертних оцінок,

збору інформації для оцінок економічного потенціалу та економічної доцільності відповідного напрямку надання туристичних послуг.

Довготривала стратегія розвитку туристичного кластеру повинна ґрунтуватися на достовірній статистичній інформації, що дає адекватне уявлення про масштаби та напрями туристичних потоків, можливості туристичної інфраструктури, ємності туристичних ринків, характеристики сегментів у межах цих ринків, на які повинен орієнтуватись (або відстоювати свою частку) Львів. Безумовно, посилення конкурентних позицій вимагає підвищення рівня всеобщої та комплексної промоції міста, активізації присутності туроператорів на туристичних ринках, відчутного поліпшення та реконструкції туристичної інфраструктури і сервісу.

Кластер великого туристичного освоєння (Передкарпатсько-Сколівсько-Бескидський) охоплює Дрогобицький, Стрийський і Сколівський адміністративні райони. В межах цих адміністративних одиниць розміщені унікальні природні заповідні об'єкти, зокрема національний природний парк «Сколівські бескиди». Тут також сконцентровано потужну індустрію санітарно-курортного лікування і відпочинкової рекреації на базі майже 200 санаторіїв, пансіонатів та профілакторіїв курортних центрів Трускавець, Моршин, Східниця, Славське, Гребенів, Сколе та ін.

До кластерів середнього і перспективного туристичного освоєння, що налічують не більше 15 закладів та мають багату історико-культурну спадщину з різноманітними туристичними аtrakціями, належать Розтоцький і Західно-Карпатський. Перший має моноцентрічну будову рекреаційного господарства, спеціалізується на культурно-експкурсійному туризмі, приміській та санаторно-курортній рекреації, екотуризмі, налічує понад 30 рекреаційних закладів і 134 туристичних аtrakцій. Другий розташований у північно-західній частині Українських Карпат (Турківський район Львівської області) та входить до єдиного в центральній Європі польсько-словацько-українського біосферного заповідника «Східні Карпати».

Четверта типологічна група кластерів (Надбузький, Верхньонаддністровський, Наддністровський і Малопільський) пізнавально-курортного туризму з середньою або незначною кількістю пам'яток національної історико-культурної спадщини та слаборозвинутою туристичною інфраструктурою — це переважно центри екскурсійно-пізнавального туризму, історико-культурні заповідники, народознавчі й етнографічні музеї, дерев'яні храми, городища, замками тощо.

Туристичний комплекс Львівської СПС перебуває у стані масштабних структурних трансформацій, зумовлених ринковою реорганізацією й глобалізацією сфери рекреаційно-туристичних послуг. Ці трансформації охопили не лише окремі аспекти функціонування рекреаційно-туристичних закладів регіону. В кінцевому підсумку вони зумовлюють зміни в територіальній організації регіонального туристичного комплексу. З одного боку, здійснюється концентрація сервісу в найбільших курортних центрах, з іншого — спрощення територіальної структури через закриття десятків турбаз і притулків у периферійних районах Львівщини.

Важливою проблемою просторової організації туристичного комплексу Львівської СПС у ХХІ ст. залишається подолання суттєвих міжрайонних диспропорцій розвитку сфери відпочинку і туризму. Адже, як засвідчили матеріали наших досліджень, інфраструктурний, споживчий, іміджевий «розрив» між найпопулярнішими районами розвитку туризму та рештою територій області в наш час поглиbuється. Подолання чи принаймні пом'якшення таких просторових диспропорцій розвитку регіонального туристичного комплексу полягає в удосконаленні системи регіональної політики, іміджево-промоційній

рекламі місцевих рекреаційно-туристичних центрів, створенні дієвих механізмів та гарантій залучення в регіон інвестицій, сприянні розвитку малого бізнесу у сфері рекреаційного сервісу в кожному районі Львівської області.

Література

1. *Байдик О. О.* Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування [Текст] / О. О. Байдик. — К. : ВПЦ «Київ у-т», 2001. — 312 с.
2. *Любіцева О. О.* Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) [Текст] : навч. посіб. — / О. О. Любіцева. — 3-е вид., перероб. та доп. — К. : Альтерпрес, 2005. — 436 с.
3. *Мальська М. П.* Система послуг у просторовій організації суспільства [Текст] / М. П. Мальська // Вісн. Львів. ун-ту. — Сер. Міжнародні відносини. — 2001. — Вип. 4. — С. 17–25.
4. *Мальська М.* Менеджмент туризму. Вступ до спеціальності [Текст] : навч. посіб / М. Мальська, В. Худо. — Львів, 2002. — 232 с.
5. *Мироненко Н. С.* Рекреаціонна географія [Текст] / Н. С. Мироненко, И. Т. Твердохлебов. — М. : МГУ, 1981. — 321 с.
6. *Недашківська Н.* Рекреаціонна система Українських Карпат [Текст] / Н. Недашківська. — К. : Вища шк., 1983. — 117 с.
7. *Рутинський М. Й.* Туристичний комплекс Карпатського регіону України [Текст] : навч. посіб / М. Й. Рутинський, О. В. Стецюк. — Чернівці, 2008. — 440 с.

Мальська М. П.

ПРОСТРАНСТВЕННАЯ СИСТЕМА ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Рассмотрены методические и практические аспекты исследования пространственной системы услуг Львовщины. Выделено четыри типологические группы туристических кластеров и представлено их структуру и специализацию. Разработаны предложения относительно путей развития туристических услуг в городе Львове, а также основных кластерах региона, где главным заданием остается преодоление существенных межрайонных диспропорций развития сферы отдыха и туризма.

Ключевые слова: пространство, услуги, регион, туризм, рекреация, кластер.

Malska M. P.

SPATIAL SYSTEM OF TOURISM SERVICES IN LVIV REGION

Methodological and applied aspects of studying the spatial system of services in Lviv region are discussed. Four characteristic groups of tourism clusters are singled out. The structure and specific features of these groups are presented. Proposals are presented regarding the ways of developing the tourism services in the city of Lviv as well as for the main clusters of the Lviv region, wherein the most important problem remains the issue of overcoming the existing essential interregional disproportions of the development of the sphere of recreation and tourism.

Key words: space, services, region, tourism, recreation, cluster.

Розділ 7.
АУДИТОРІЯ

УДК 378.1

Бомба М. Я.

**БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС: РЕАЛІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

У статті розглядаються стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні, висвітлюються актуальні питання її інтеграції в європейський освітній простір, запровадження кредитно-модульної системи, оптимізації навчального процесу.

Ключові слова: вища освіта і Болонський процес, головні принципи, кредитно-модульна система, реформа освіти в Україні.

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності включно з вищою освітою. Наша держава чітко визначила орієнтир в освітній і науковий простір Європи, здійснюю модернізацію європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу [3]. Основні напрямки Болонської декларації повною мірою вирішено запровадити вже у 2010 р., а 2005-й рік було визначено як проміжний етап моніторингу зробленого [2].

Саме 29 травня 2005 року Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу, що створило нові можливості для здійснення структурних перетворень у системі вищої освіти, зміни критеріїв, стандартів і характеристик, дозволило нашій державі стати повноправною частиною європейського освітянського і наукового простору.

Для досягнення цієї мети у відповідності до наказу Міністерства освіти і науки України від 13.07.2007 р. № 612 був розроблений план дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове співтовариство на період до 2010 року за такими напрямками діяльності:

- прийняття системи зрозумілих та порівнюваних ступенів;
- прийняття системи підготовки фахівців, яка в основному ґрунтується на двох циклах (бакалавр, магістр);
- запровадження системи кредитів;
- сприяння мобільності студентів та викладацького складу;
- сприяння європейському співробітництву із забезпеченням якості;
- сприяння європейському виміру у вищій освіті;
- забезпечення навчання упродовж життя;
- залучення ВНЗ і студентів до участі в Болонському процесі;
- поліпшення привабливості ЄПВО (Європейського простору вищої освіти);
- запровадження в ЄПВО докторського ступеня як третього циклу.

У нашій державі щороку приймається низка нормативно-правових актів, спрямованих на реформу вищої освіти. З огляду на це можна констатувати, що Болонський процес має місце, а держава налаштована на розвиток міжнародного співробітництва у галузі освіти й науки і сприяє цьому на законодавчому рівні [4].

Безумовно, першим кроком щодо здійснення процедури реалізації запланованих заходів передувала скрупульозна характеристика та оцінка вимог з організації навчального процесу в Україні та країн ЄС з метою вивчення її переваг і недоліків та змісту реформування пріоритетних точок розвитку вищих навчальних закладів, пошуку шляхів нарощення його конкурентоспроможності на теренах європейського простору.

Прикро констатувати, але сьогодні значна частина випускників вищих навчальних закладів не досягла належного рівня конкурентоспроможності на європейському ринку праці, більшість із них не працевлаштовуються за фахом і в нашій країні. Це зобов'язує глибше аналізувати тенденції щодо розвитку освіти як в Україні, так і в країнах світової спільноти.

Необхідно зауважити, що вітчизняна освіта і наука, яка залишилася нам у спадок від колишнього Союзу, мала певні переваги, які можна звести до наступного:

— гуманітарна підготовка фахівців значно краща порівняно з багатьма європейськими вузами. Сьогодні усім зрозуміло, що без глибокого вивчення філософії, історії, культурології, іноземної мови, екології сформувати висококваліфікованого фахівця практично неможливо, а тому за будь-яких вимог щодо входження України до європейського освітянського і наукового простору ми не повинні втрачати це напрацювання;

— фундаментальна підготовка у більшості ВНЗ ґрунтовніша і глибша, закладає підвалини подальшої професійної мобільності, створює передумови для високої конкурентоспроможності не лише на момент випуску фахівців, а й на тривалий час практичної діяльності. Для прикладу акцентуємо увагу на тому, що навіть учні з Малої академії, яка успішно функціонує при Львівському національному університеті ім. Івана Франка, першочергово — математики, є призерами олімпіад і конкурсів не тільки серед — країн колишніх республік Союзу, але й країн Європейської спільноти. Це завжди давало нам можливість готовувати фахівців високого гатунку для важкої промисловості, ракетобудування, сільського господарства тощо. Тому політика Міністерства освіти і науки України та його чільника — міністра Івана Вакарчука — в контексті особливої підтримки фундаментального блоку дисциплін (математики, хімії, біології, генетики, фізики та ін.) є державницькою і не викликає сумніву щодо подальшого їх обов'язкового вивчення як базових дисциплін з підготовки низки спеціальностей, без яких жодна держава не має перспективи для подальшого розвитку та утвердження в Європі;

— високий рівень підготовки науково-педагогічних кадрів, що забезпечується за рахунок існування наукового ступеня доктора. Збереження цього ступеня залишається досить спірним, але безперечним залишається той факт, що його здебільшого здобували найбільш підготовлені науково-педагогічні кадри, які внесли найбільш вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки та народного господарства країни загалом;

— наявність єдиних для усієї держави стандартів якості підготовки фахівців (ОПП, ОКХ) — інколи в багатьох країнах Євросоюзу вони відсутні, або ж розроблені окремо для різних регіонів.

Відсутність чіткої системи щодо реформування вітчизняної освіти породило низку проблем, що негативно позначилося не тільки на розвитку освіти і науки, але й економіки країни. До них можна віднести наступні:

— необґрунтоване відкриття ВНЗ. З чисельністю населення України понад 46 млн чоловік у нас функціонує близько 1000 ВНЗ, тоді як у Великобританії — 96 ВНЗ на 56,5 млн. населення, Франції — 78 ВНЗ на 53,8 млн. населення, Німеччині — 318 ВНЗ на 78 млн. населення. Ми безпідставно зруйнували професійно-технічну освіту і, як наслідок, суспільство вже відчуває брак робітничих професій. А ті, що залишилися, заповнюють незайняті ніші в розвинутих країнах Європи, де окреслена проблема виникла значно давніше;

— кількість навчальних напрямків і спеціальностей значно розширилася, (137 і 584 відповідно), хоча випускники багатьох із них не завжди є працевлаштовуються. окремі ВНЗ з метою виживання відкривають такі спеціальності, які не властиві їх профілю, особливо за напрямами підготовки з економіки, права, екології тощо. Такі ВНЗ (інколи і державні) забирають з бюджету кошти, які успішно можна було б використати для розвитку життєво необхідних для нашої держави освітянських і наукових проектів. З огляду на це, важливим викликом є розробка профілів і змісту кваліфікацій, які б відповідали вимогам сучасного ринку.

Крім того, сьогодні ринкове середовище передбачає наявність комплексних знань у працівників, особливо тих, хто займається бізнесом. Працівник, який має специфічні знання і є спеціалістом тільки в окремій галузі, як правило, має коротку кар'єру, він затребуваний на короткому етапі свого життя [7]. Отже, спеціаліста нової доби не слід вчити, як вирішувати конкретну проблему сьогодні. Він повинен передбачати цю проблему наперед і приготовуватись до її уникнення або ефективного вирішення;

— недостатнє визнання у суспільстві бакалавра, його незатребуваність вітчизняною економікою, а також нерозуміння населенням країни рівнів спеціаліста і магістра. Хоча на урядовому рівні ці проблеми уже вирішено (розроблена загальна система ступенів: першого циклу — бакалавр, другого циклу — магістр), але на законодавчому рівні питання залишається відкритим. Наша система наукових ступенів складніша порівняно із загальною європейською, що ускладнює мобільність викладачів та науковців;

— нова трициклова структура (бакалавр-магістр-доктор філософії), що активно запроваджується у ВНЗ Європи, має свої переваги. Разом з тим, у деяких європейських країнах такі напрямки освіти як медицина, право, ветеринарія, архітектура, ядерна енергетика, екологія, педагогіка та теологія залишаються поза цими нововведеннями. Тому нам варто врахувати вже набутий у країнах з високим рівнем розвитку досвід;

— відійшла в минуле колись добре організована для централізованої економіки система підвищення кваліфікації та передпідготовки кадрів, що дуже важливо в умовах ринкової економіки. У профільних вузах повинні успішно функціонувати такі підрозділи, при цьому умови набору абітурієнтів для надання другої освіти повинні визначатися самими вузами, безумовно з урахуванням потреб виробництва. Це сприятиме реалізації дуже важливого принципу Болонського процесу «освіта через усе життя»;

— на превеликий жаль в умовах ринку окреслюється тенденція до розриву зв'язків між науковою і виробництвом, освітою і ринком праці. Хоч усім сьогодні зрозуміла проста істина: «Наука, що немає виходу на виробництво, не має майбутнього, а виробництво, що не дружить з науковою, не має перспективи розвитку». Іншими словами, той хто навчає, повинен сам вчитися — займатися науковою і набуті знання, досвід передавати своїм учням. Разом з тим, на нашу думку, підготовка науково-педагогічних кадрів для вищої школи повинна здійснюватися за такою схемою: освіта-виробництво-наука.

На тлі скupчення проблем у системі вищої освіти виявилися тимчасово забутими питання виховання студентів, полегшення іх адаптації в умовах реформування освітянського простору країни. Як відомо, традиційні форми роботи зі студентами були успадковані від радянської вищої школи. Вони орієнтувалися на масовість, колективізм і боротьбу з проявами індивідуалізму та критичного мислення. У розвинутих демократичних країнах студентство розглядається за особливими принципами, які ще не набули поширення в Україні. Мова йде, насамперед, про принцип особистісної автономії та високої поваги до прав людини [7].

Як бачимо, у сфері формування зasad поведінки та діяльності студентів розвинуті демократичні країни вже відмовилися від усе ще неліквідованої в нас авторитарної

педагогіки. У зв'язку з окресленою проблемою на цьому напрямку реформи у ВНЗ країни повинні утворюватися студентські органи дорадництва, служби консультування та організації дозвілля, які повинні організовуватися на принципах демократичності і бути незалежними. За такого підходу можна здійснити перехід від колективістського навчання до особистісного, що й буде головним результатом реформи вищої освіти.

Отже, зі зміною ставлення до студента і підходів до його виховання зміниться і підхід його до самого навчання.

Сьогодні на порядку денному стоять чергові реформаційні зміни у вигляді кредитно-модульної системи навчання, яку поки що ніхто толком не зрозумів і сприймає її або надто спрощено, або, навпаки, ускладнюючи очевидні речі, що дуже часто не визначальні у підготовці фахівців високої кваліфікації.

Візьмемо, наприклад, планування робочого часу студента, який у Європейських ВНЗ визначається з урахуванням того, що студент — жива істота, яка має у своєму розпорядженні 24 години на добу. За нашими розрахунками, проведеними спільно зі студентами, баланс часу розподіляється так: 8 годин відводиться на здоровий сон, 3 години (сніданок, обід, вечеря), 1–2 години на дорогу до навчального закладу, 6 годин на лекційні, лабораторно-практичні і семінарські заняття. Крім цього, згідно з навчальним планом (на кожен семестр) на окремі спеціальності виділяється від 380 до 460 годин для самостійної підготовки (або 4–5 годин на добу). Якщо підрахувати витрачену кількість годин, то вже набирається близько 22–23 години, але крім цього, у студента є ще й інші форми діяльності: індивідуальна та наукова робота, підготовка до семінарських і лабораторно-практичних занять, участь у громадській роботі ВНЗ, заняття спортом, гуртки тощо. При цьому в Україні існують різні постанови, інструкції, що все це регламентують.

Але є один нюанс: чи студент фізично здатний виконати індивідуальне навантаження, готуючись до семінарського заняття чи іспиту, якщо йому необхідно переглянути томи літератури, або в кращому випадку скористатися послугами Інтернету, а відтак — засвоїти і передати уже загальновідомі істини?

Як бачимо, обсяг знань, який вимагається від студента для складання іспиту чи заліку з будь-якого предмету, передбачає дуже часто нереальні до виконання завдання.

Немає жодного сумніву щодо запровадження акумулюючої кредитної системи — можливість враховувати всі досягнення студента, а не тільки навчальне навантаження, наприклад, участь у наукових дослідженнях, конференціях, предметних олімпіадах та ін. Наукова робота студента є невід'ємною частиною більшості робочих програм, а відтак враховується при оцінюванні знань студентів з кожної дисципліни. Проте, ми добре розуміємо, що займатися науково-дослідною роботою з усіх дисциплін або брати участь у конференціях чи олімпіадах просто нереально. Тому наукову роботу, на нашу думку, необхідно вводити за вибором студента при читанні тих дисциплін, що є профілюючими у формуванні фахівців відповідного напрямку чи спеціальності і надалі уже набуті навики і знання з проведення дослідницької роботи могли би бути використані для написання дипломної роботи або проекту.

Запровадження навчальних інновацій є невід'ємною частиною діяльності кожної кафедри ВНЗ, яка весь час повинна набувати нових форм відповідно до вимог часу. Це стосується і реалізації кредитно-модульної системи з оцінювання успішності навчання та визначення рейтингу студента. Така система повинна не скасовувати традиційну систему оцінювання, а діяти поряд з нею. Вона має бути гнучкою, об'єктивною і сприяти систематичній та активній роботі студентів упродовж усього періоду навчання, забезпечувати здорову конкуренцію між студентами у навчанні.

У рейтинговій системі використовують рейтинг з дисципліни, семестровий рейтинг та інтегральний рейтинг студента. Дані рейтингу фіксуються у відповідних відомостях і журналах, які зберігаються на відповідних кафедрах та деканатах ВНЗ.

Треба бути відвертим у тому, що навколо кредитно-модульної системи серед викладацького складу продовжуються дискусії щодо відповідності балів певній оцінці національної шкали оцінювання, хоч у більшості ВНЗ у відповідності до вимог Болонського процесу шкала оцінювання знань уже запроваджена.

Сьогодні не секрет, що викладач багато часу витрачає не так на оцінювання знань, як на ретельний підрахунок загальної кількості балів та оформлення відомостей, яка включає оцінювання знань на лекціях, семінарських та лабораторно-практичних заняттях, підсумкових модулів, індивідуальної, самостійної та наукової діяльності студента з переведенням їх до вітчизняної п'ятибальної шкали і шкали ECTS. Водночас у США та Великобританії мають свої відміння позначення оцінок: А — відмінно (4 бали), В — добре (3 бали), С — посередньо (2 бали), Д — прохідна (1 бал), Е — незадовільно (0 балів). Свої традиції і система оцінювання знань у країнах Польщі, Німеччини, Франції [1].

Отже, на нашу думку, національна п'ятибальна система знань студентів, яка в нас добре прижилася, могла б і надалі використовуватися при оцінці знань, як основна, не відкидаючи подальшого її переведення до шкали ECTS, що не порушує вимог Болонської угоди.

Незаперечним фактом є те, що в системі загального оцінювання знань необхідно звернути увагу на поточну роботу і поточне оцінювання (змістовні модулі). При цьому на поточний контроль мають виноситися завдання, які недоцільно або неможливо перевіряти на іспиті: уміння та навички проводити розрахунки, виконувати практичні завдання індивідуально чи у складі певної невеликої групи.

Завдання, що виносяться на підсумковий модуль (іспит), повинні мати узагальнюючий характер і давати змогу оцінювати творче й цілісне бачення певного предмету, уміння синтезувати отримані знання і використовувати їх для аналізу ситуації, формувати своє бачення стосовно певних проблем. Підсумкове оцінювання у формі іспиту, письмового чи усного (форму визначає викладач), має на меті перевірити усвідомлення студентом зasad структури й змісту курсу, розуміння програмного матеріалу як системи знань і взаємозв'язків між змістовними модулями і сприйняття дисципліни як єдиного цілого.

Наступна важлива і складна для вирішення проблема — планування та оцінка праці викладача в умовах переходу на прийняті в Європі кредитно-модульну систему навчання, яка включає у нас такі види діяльності як навчальну, навчально-методичну, організаційно-методичну, наукову, виховну та ін [5, 8]. Особлива увага тут звертається на видання навчально-методичної літератури (підручників і посібників), монографій, наукових статей та іншого, що визначає рейтинг вищого навчального закладу. Реалізація європейської моделі вимагає європейського підходу до планування та оцінки роботи викладача, і з користю для справи слід раз і назавжди відмовитися від економії на оплаті праці викладача і першочергово стимулювати тих, хто розвиває вузівську науку.

У сучасних умовах становлення вузівської фундаментальної та прикладної науки неможливе без зацікавленої та ефективної підтримки її з боку держави, відомчих установ, організацій, приватного сектора економіки та спонсорської допомоги тощо. Як не прикро, у нашій країні в останні роки наука виявилась однією з тих сфер, для якої наслідки переходу до ринкових відносин мають найбільш деструктивний характер [6].

В цьому контексті дуже важливим кроком МОН України є надання провідним університетам України статусу «Дослідницький університет», що наділяє їх особливими

правами автономії та академічних свобод на рівні європейських критеріїв і стандартів. Наразі цей статус отримали 7 університетів: Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут», Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національний університет «Львівська Політехніка», Національний університет ім Івана Франка, Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, Національний університет «Острозька академія».

І на завершення викладеного можна зробити висновок про те, що входження України в європейський освітній простір є об'єктивною реальністю сьогодення і, безумовно, має низку переваг:

- посилення соціального виміру і зняття перешкод для мобільності;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання, включаючи процесури попереднього навчання;
- інтенсивне вивчення іноземних мов, що є одним з найвагоміших чинників щодо подальшої інтеграції до світового СПВО, перш за все через удосконалення їх викладання у ВНЗ нашої держави;
- участь студентів і викладачів у спільніх наукових проектах і грантах, що дасть можливість покращити вкрай складне фінансове становище вітчизняної освіти і науки;
- запровадження та розвиток європейських стандартів якості освіти та методів їх діагностики.

З іншого боку, запровадження основних положень Болонського процесу повинно враховувати національні традиції щодо організації навчання, змісту освіти і, навіть, регіональні особливості з підготовки майбутніх фахівців для народного господарства країни. У багатьох документах, у яких чітко зафіксовані основні засади Болонського процесу з розвитку вищої освіти, зазначається, що університети значною мірою повинні зберігати власні традиції, надбання, досвід тощо. Це повинні зрозуміти усі, бо будь-яка уніфікація приведе до втрати національних традицій, зниження якості та зменшення конкурентоспроможності фахівців, що суперечить суті Болонського процесу.

Література

1. Вища освіта і Болонський процес: Навч. посібник / За редакцією В. Г. Кременя. Авторський колектив: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин, [Текст]: Навчальна книга «Богдан». — Тернопіль, 2004. — 384 с. — ISBN 966-692-484-6.
2. Вища освіта України і Болонський процес // Навчальна програма. — Київ–Тернопіль: Вид.-во ТДПІ ім. В. Гнатюка, 2004. — 18 с. — ISBN 966-7425-48-7.
3. Кремень В. Модернізація вищої школи в контексті принципів Болонської декларації [Текст]: Науково-практичне видання // Вища школа, 2004. — № 56. — С. 32–39. — ISSN 1682-2366.
4. Лисик Н. М. Правові основи реалізації Болонського процесу в Україні [Текст]: Вісник Львівського інституту економіки і туризму; (ред. Бочан І. О. та ін.). — Львів : Апріорі, 2009. — № 4. — С. 234–237. — ISBN 978-966-397-116-4.
5. Лозинський О. Концептуальні засади кредитно-модульної системи організації кредитно-модульної системи організації навчального процесу та особливості формування навчальної програми протягом підготовки фахівця // Вища школа [Текст] : Науково-практичне видання. — 2004. — № 1. — С. 66–68. — ISSN 1682-2366.
6. Сохнич А. Я. Наука як важливий аспект Болонського процесу [Текст] : Матеріали науково-практичної конференції // Реалізація основних принципів Болонської декларації при підготовці фахівців. — Львів : ЛДАУ, 2005. — С. 41–45. — ISBN 966-74-65-9.
7. Черевко Г. В. Теорія і практика реформування системи вищої освіти [Текст]: Матеріали науково-практичної конференції / Реалізація основних принципів Болонської декларації при підготовці фахівців // Г. В. Черевко, Ф. В. Горбонос, Г. Б. Іваницька та ін. — Львів: ЛДАУ, 2005. — С. 6–18. — ISBN 966-74-65-9.

8. Якименко Ю. Кредитно-модульна система як важлива складова вищої освіти України до загальноєвропейського освітнього простору // Вища школа [Текст] : Наук.-практ. видання. — 2004. — № 1. — С. 50–62. — ISSN 1682-2366.

Бомба М. Я.

БОЛОНСКИЙ ПРОЦЕС: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются состояние и перспективы развития высшего образования в Украине, освещаются актуальные вопросы ее интеграции в европейское образовательное пространство, внедрение кредитно-модульной системы, оптимизации учебного процесса.

Ключевые слова: высшее образование и Болонский процесс, главные принципы, кредитно-модульная система, реформа образования в Украине.

Bomba M. Y.

BOLOGNA PROCESS: REALITIES AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Realities and prospects of development of higher education in Ukraine are examined in the article. Actual questions of its integration into European educational space, the introduction of credit-module system, educational process optimization are made clear too.

Keywords: higher education, Bologna process, main principles, credit-module system, educational reform in Ukraine.

УДК 378.147:339.543-057.4(477)

Бочан І. О.

ПРО РОЛЬ ТОВАРОЗНАВЦЯ-ЕКСПЕРТА ЯК КЛЮЧОВОЇ ПОСАДИ В МИТНИХ СЛУЖБАХ УКРАЇНИ

Дається визначення поняття «товарна експертиза», розглядається професійна компетенція товарознавця-експерта, поняття економічної ефективності митних служб та митної безпеки.

Ключові слова: товарна експертиза, товарознавець-експерт, митна служба, митна безпека.

Досвід і освіта є найефективнішими чинниками виходу із політичних і економічних негараздів. Тільки спільними інтегрованими зусиллями суб'єктів практичних структур економіки і суб'єктів науково-педагогічного процесу (як у закономірності «попит» і «пропозиція») можна на виклики часу підготувати висококваліфіковані кадри з якісними ознаками в еволюційному поступі ринкової економіки, діяти на випередження.

Є багато підстав такої спільнотої співпраці, гарним прикладом якої є опублікований Державною митною службою України Перелік питань з варіантами відповідей до іспиту для осіб, які бажають отримати кваліфікаційне посвідчення Представника митного брокера у двох частинах, який повністю використовується у навчальному та позанавчальному процесі інституту через круглі столи, ділові ситуації тощо.

Дуже вагомими в навчально-методичному забезпеченні є наукові доробки заступника Голови Державної митної служби України Пашка П. В., кандидата технічних наук, зокрема, його проекти щодо «Електронної митниці» як головного механізму гарантування митної безпеки держави», чи підручники «Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності», «Митний контроль на автомобільному транспорті», навчальний посібник «Основи митної справи в Україні» та ін.

Інтегрованим підсумком діяльності ВНЗ є випускник, який не тільки володіє спеціфічним набором знань, вмінь і навичок, а вміє їх творчо поповнювати, оновлювати, розвивати, а для цього йому необхідні професійні та особистісні якості, які мають забезпечити йому високу конкурентоспроможність та конкурентні переваги на ринку праці.

Підготовку фахівців за спеціальністю «Товарознавство та експертиза в митній справі» першим у м. Львові розпочав Львівський інститут економіки і туризму у 1996 році (тоді він називався Львівський економічний бізнес-коледж) за кваліфікаційною характеристикою «товарознавець-експерт». Випускники, крім ринкової інфраструктури економіки із захисту економічних і споживчих інтересів, знають шляхи наповнення бюджетів різних рівнів та можуть успішно працювати в митній службі України.

Важливими на ринку праці є конкурентні переваги випускників: фахові, світоглядні, знання іноземних мов та інформаційних технологій.

Сучасна модель підготовки таких професіоналів у нашому інституті з компетенціями фахівців митного оформлення товарів, митних інспекторів, фахівців з технічної експертизи, митних брокерів, інспекторів з безпеки переміщення товарів, державних інспекторів з якості товару та торгівлі дас їм можливість кваліфіковано проводити сертифікацію та експертизу вітчизняної та імпортної продукції. Вони знають механізм зовнішньоекономічної діяльності, світовий ринок товарів і послуг, ціноутворення, основи стандартизації, метрології, екології, безпеки життєдіяльності, митних зборів, тарифів, статистики, міжнародних розрахунків і валютних операцій, вільно володіють однією з мов міжнародного спілкування і другою іноземною мовою на рівні фахового спілкування. Для підтвердження останнього зазначимо, що у Львівському інституті економіки і туризму, мабуть, одному із перших, з 2007 року в державну атестацію, крім комплексного іспиту з фаху, запроваджено на рівні бакалаврату ще й іспит з фахового володіння

іноземною мовою (тут велике значення в якості знань відіграє поширенна практика міжнародного стажування студентів протягом 4–7 місяців за кордоном).

Головне сьогодні через високу якість навчального процесу забезпечити фахову компетенцію. Фахова компетенція побудована на таких засадах і передбачає наступні складові, що зображені на рис.1

Рис. 1. Складові формування професійної компетенції фахівця за спеціальностями факультету товарознавства та експертизи товарів

В системі наукової, навчально-виховної роботи в інституті виходимо з того, що в ланцюзі туристичних послуг, як багатогранному явищі, є складові: гостинність, свобода перетину кордону, якість товарів і послуг, історичні цінності, тому саме в цій частині дуже припасована підготовка фахівців — товарознавців-експертів, фахівців митної справи.

Від правильної, якісної, вартісної оцінки товару чи товарної операції залежить ефективність роботи митниці на сучасному етапі розвитку економіки України. Особливого значення набуває необхідність створення цивілізованого товарного ринку. Завданням товарознавців-експертів з митної справи є визначення якості продукції, яка має вирішальне значення на конкурентному ринку товарів. Товарознавець-експерт визначає сукупність факторів, що впливають на конкурентоспроможність товарів, зокрема їх споживчі властивості, безпечність, відповідність нормативним документам, умовам договорів, за якими вони закуповувалися. Діяльність товарознавців-експертів, а саме,

експертиза (зокрема, товарознавча), спрямована на об'єктивне, компетентне вивчення товару, є реальним бар'єром на шляху надходження до каналів товаропросування неякісної продукції, а в деяких випадках запобігання розробці та виробництву товарів низької якості, фальсифікату. Поняття «експертиза» (від латинського *expertus* — дослідний) — це дослідження будь-якого питання чи об'єкта, яке вимагає спеціальних знань, з наданням мотивованого висновку. Щодо товару або партії товару вживають термін товарознавча експертиза. Вона застосовується здебільшого в діяльності торгово-промислових палат, Центральній митній лабораторії та науково-дослідних лабораторіях, міністерствах і відомствах охорони здоров'я, органів захисту прав споживачів.

Свідченням формування цих знань є грунтовне вивчення (візьмімо із прикладу ОКР «спеціаліст» на V курсі) предметів циклу професійної та практичної підготовки — експертиза (756 год.): експертиза товарів (432 год.); основи експертизи культурних цінностей (108 год.); експертиза дорогоцінних металів та коштовного каміння (108 год.); експертиза наркотичних, отруйно- та вибухонебезпечних речовин (108 год.) та інші фахові дисципліни організації боротьби з митними порушеннями.

Саме товарознавча експертиза як дослідження якості споживчих властивостей, нешкідливості, харчової цінності, правильності визначення коду товару, кількості та відповідності умовам нормативної документації, умовам договору (контракту) партії (або окремого) товару з наданням мотивованого об'єктивного (незалежного), кваліфікованого висновку є основною метою товарознавців-експертів. Ось чому посада товарознавця-експерта є ключовою в митних службах України.

Завдання діяльності товарознавців-експертів з митної справи спрямоване на питання особливості технології при проведенні експертиз з диференціацією на експертизу якості. Враховуючи велику кількість різноманітних товарів нового асортименту з використанням харчових добавок або у нетрадиційному споживчому оформленні, товарознавець-експерт у своїй роботі повинен виконувати рекомендації документів, які супроводжують товар (у разі їх правильного оформлення) або нормативних актів, які регламентують властивості цього чи аналогічного (в разі відсутності стандартів) товару. Саме тому завданням товарознавця-експерта має бути кваліфіковане знання і вміння користуватися всією законодавчою базою держави з питань митного оформлення, стандартизації, сертифікації, нормативних документів.

Необхідність отримання компетентної товарознавчої експертизи та незалежної думки товарознавця-експерта виникає або під час закупівлі товару іноземного виробництва на території країни-постачальника, або на митниці під час перетинання партією товару кордону України. Товарознавцями-експертами з митної справи можуть виступати особи, які мають відповідну освіту, знання, обов'язково досвід роботи з того питання, для дослідження якого вони залишаються.

Зважаючи на збільшення масштабів міжнародної торгівлі у зв'язку із вступом України до СОТ, назріла необхідність надати суб'єктам ЗЕД можливість використовувати місця єдиного електронного доступу для оформлення зовнішньоекономічних операцій, об'єднати наявні системи контролю за експортом, імпортом і транзитом в єдину систему «Електронна митниця». Цей механізм дасть можливість зменшити розбіжності між митними процедурами країн світу і пришвидшить вступ України до європейської спільноти. Це — майбутнє митної спільноти світу. Саме тому на бакалаврському рівні студенти ЛПЕТ вивчають предмети: «Інформатика та комп'ютерна техніка» (216 год.), «Інформаційні системи в митній справі» (162 год.), що дає їм можливість вести електронний документообіг, вміти зберігати і обробляти інформацію, аналізувати ризики і управляти ними.

Навчально-матеріальна база інституту — електронна бібліотека, навчальна лабораторія товарознавчої експертизи та митної справи — сповна через сучасну інформаційну базу

забезпечують студентів можливістю віртуально відпрацьовувати всю предметну компетенцію для якісних знань товарознавця-експерта. Проте бракує практичних знань і вмінь, особливо з фахових дисциплін, які вони повинні відпрацьовувати у відділах митного оформлення товарів та митних постах перевезення товарів, але тимчасова монополія державних митних служб не дозволяє нам це зробити, однак реальна конкурентна спроможність, професійна мобільність, якість підготовки фахівців буде безальтернативним фактором формування кадрового складу в митній службі України в умовах ринкової економіки.

Характерними ознаками товарознавця-експерта є компетентність, об'єктивність, моральна стійкість. Останнє визначення характеризує такі непрості духовні і моральні категорії, як совісність, принциповість, відмова від особистих інтересів задля суспільних, непідкупність, чесність. Товарознавці-експерти з митної справи вміють оцінювати якість, споживчі переваги товарів, їх відповідність стандартам, нормам, вимогам законів, відрізняти товари-фальсифікати, товари-сурогати, нестандартні, несортні товари; консультувати з даних питань зацікавлені сторони, впливати на створення громадської думки щодо певних товарів на ринку, спираючись на знання про їх високу якість; надавати реальну допомогу споживачеві у виборі товару; превентивно формулювати та забезпечувати створення сучасних споживчих властивостей товарів. Роль товарознавців-експертів у забезпеченні товаропотоків поки що не оцінена належно, а в цьому є великі економічні резерви країни. Здійснити і вирішити всі визначені вище функції без знання про властивості товарів, експертизи їх якості товарознавцю-експерту неможливо. На сьогодні експертна функція товарознавців-експертів є найактуальнішою і поширюється, крім торгівлі, на митну справу, сферу стандартизації, сертифікації, сферу захисту прав споживачів.

Література

1. Батутіна А. П. Експертиза товарів [Текст] / А. П. Батутіна. — К. : ЦНЛ, 2003. — 278 с.
2. Коломієць Т. М. Експертиза товарів [Текст] / Т. М. Коломієць. — Київ : КНТЕУ, 2001. — 274 с.
3. Кунаєв Ю. Д. Методологічні основи діяльності та розвитку митної служби в Україні [Текст] / Ю. Д. Кунаєв // Митна справа. — 2007. — № 5. — 88 с.
4. Державна митна служба України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [www.URL:
http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/index](http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/uk/index)

Бочан І. О.

О РОЛИ ТОВАРОВЕДА-ЭКСПЕРТА КАК КЛЮЧЕВОЙ ДОЛЖНОСТИ В ТАМОЖЕННЫХ СЛУЖБАХ УКРАИНЫ

Дается определение понятия «товарная экспертиза», рассматривается профессиональная компетенция товароведа-эксперта, понятия экономической эффективности таможенных служб и таможенной безопасности.

Ключевые слова: товарная экспертиза, товаровед-эксперт, таможенная служба, таможенная безопасность.

Bochan I. O.

ABOUT THE ROLE OF COMMODITY RESEARCHER AND EXPERT AS THE KEY POST IN THE CUSTOM SERVICES OF UKRAINE

The article defines the notion of «commodity expertise», considers the professional competencies of a commodity expert, the notions of economic efficiency of customs service and customs security.

Key words: commodity expertise, commodity expert, customs service, customs security.

УДК 378.811.1:338.48

Баглай О.І., Матвіїв-Лозинська Ю. О.

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАТИВНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ

У статті обґрунтовано базові положення інтеграції знань та умінь з іноземної мовою та професійно орієнтованих дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.

Ключові слова: інтегративне навчання, іноземні мови, вищий навчальний заклад, фахівці сфери туризму.

У реформуванні сучасної професійної освіти вагомого значення набуває сфера туризму. Однією з цілей педагогіки туризму є перетворення продукту науково-педагогічної творчості в інтелектуальний товар, який користується попитом на ринку праці [6]. Вимоги до фахівців для сфери туризму передбачають їх високу продуктивність, гнучкість, здатність адаптуватися до швидких змін умов функціонування галузі, формування інноваційного змісту туристичної освіти тощо.

Особливого значення набуває сьогодні підготовка фахівців сфери туризму до повноцінного володіння іноземними мовами, що розглядається як обов'язковий компонент професійної підготовки. Успішна професійна діяльність у туристичній сфері неможлива без володіння іноземною мовою, якою здійснюється традиційний та онлайн-пошук фахової інформації, її аналіз і обробка, листування та телефонні переговори, доступ до новітніх технологій тощо. Володіння іноземними мовами є важливим резервом підвищення професійного рівня, збагачення знань зі спеціальності та успішної професійної діяльності. Чим глибша і різноманітніша мовленнєва культура фахівця сфери туризму, тим успішнішою є його кар'єра.

У сучасній педагогічній науці спостерігається суперечність між інтеграцією туристських структур в європейських простір та недостатнім рівнем володіння іноземними мовами фахівцями міжнародного туризму, що окреслює проблему наукового обґрунтування іншомовної підготовки фахівців для міжнародного туризму.

Інтеграція знань та умінь майбутніх фахівців є суттєвим чинником формування змісту професійної освіти з урахуванням прогностичного аспекту її розвитку. Саме інтегративний підхід здатний забезпечити цілісну професійну підготовку фахівця, органічно поєднуючи спеціальний (туристичний) та іншомовний компоненти освіти.

Розвиток туризму пов'язаний з безперервним розширенням контактів між людьми і країнами, що веде до необхідності і більшої комунікативності навчання іноземним мовам, оскільки для студента важливо осягнути певну мету в спілкуванні, а вивчення самої мови є насправді способом її вживання і значення в соціальному контексті [1:167].

Проблема професійного навчання іноземним мовам набуває актуальності в контексті стрімкого зростання суспільної потреби в якіснішій підготовці спеціалістів нового покоління, які достатньо вільно володіють іноземними мовами. Практика викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах фахового спрямування показує, що професійна компонента навчання є тим важелем, спираючись на який можна підвищити в значній мірі мотивацію вивчення дисципліни, покращити знання з мови, а також якість підготовки спеціалістів туристичного профілю [7:447]. Викладання іноземної мови для професійних цілей відображає новий напрям роботи філологів і сьогодні робота у цьому напрямі ведеться настільки інтенсивно, що можна говорити про індустрію мови для спеціальних цілей [10:5].

В. В. Сасімова відмічає, що якісні зміни в характері міжнародних зв'язків нашої держави та їх розширення, інтернаціоналізація усіх сфер суспільного життя роблять володіння іноземною мовою нагальною потребою практичної та інтелектуальної діяльності людини. Ця обставина стає суттєвим чинником соціально-економічного, науково-технічного і загально культурного прогресу суспільства і вагомим засобом міжнародної інтеграції. Все це підвищує статус іноземної мови, як фахового навчального предмета вищого навчального закладу. Фактор володіння іноземними мовами фахівців з туризму є одним з головних після спеціальних знань. Тому на сьогоднішній день виникає потреба у навченні іншомовному спілкуванню з більш якісною результативністю [7].

Враховуючи мовленнєві потреби фахівців у галузі туристичного бізнесу, особлива увага на заняттях іноземних мов звертається на те, що студент повинен уміти вибирати, творчо обробляти і представляти інформацію про різні туристичні об'єкти іноземною мовою. На думку Л. Н. Дегтяренко та Л. Д. Щербакової, при цьому велике значення мають фонові знання, оскільки той матеріал, який подається в усній формі при супроводі туристів у поїздці або в письмовому варіанті при підготовці рекламних буклетів, довідників, містить таку взаємопов'язану інформацію, як архітектура, мистецтво, місцеві традиції, історія тощо [2:217]. При опрацюванні навчальних матеріалів для студентів, які спеціалізуються в туристичній галузі, Н. В. Кайтан [3] визначає три основні сфери діяльності: планування, замовлення та організація подорожей. В цілому для випускників вищих навчальних закладів туристичного профілю володіння іноземними мовами є засобом професійного спілкування, в ході якого здійснюється контакт із закордонними колегами в процесі спільної діяльності.

На світовому ринку обов'язковою умовою роботи в туристській галузі є вільне володіння 2-3 іноземними мовами. Тому вища школа повинна при підготовці спеціалістів для туризму звернути увагу на посилене вивчення іноземних мов. У більшості навчальних закладів, що готують менеджерів туризму, така робота ведеться, але у ВНЗ, що готують спеціалістів суміжних галузей, що залишаються до туризму, ці питання підняті недостатньо [9, с.135].

Знання та уміння з іноземних мов фахівців сфери туризму визначаються напрямами та функціями їх використання. Провідна ідея розробки цих вимог полягає в тому, що знання та уміння повинні бути інтегрованими, оскільки вони формуються з метою вирішення конкретних професійних проблем на основі різнопредметних навчальних знань, у першу чергу з професійно орієнтованих дисциплін та іноземної мови.

Таким чином, актуальним є використання інтегративного підходу до вивчення іноземних мов у підготовці фахівців сфери туризму.

Мета статті полягає у формулюванні теоретичних засад інтеграції знань та умінь з іноземної мови та професійно орієнтованих дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців сфери туризму.

Туристська освіта сьогодні передбачає формування здатності майбутнього фахівця до активного пізнання, високої культури та творчої діяльності у професійній сфері. Він повинен уміти ставити і вирішувати завдання, проводити дослідження, самостійно приймати рішення тощо. У сучасних умовах вузька профільна підготовка фахівця, обізнаного з відповідною сферою діяльності, виявляється недостатньою для успішної професійної діяльності.

Професійно орієнтовані знання представлені напрямами та функціями використання іншомовних джерел інформації [8:217]: вибір мов (вибір основної та додаткових мов та визначення їх цільового призначення у конкретній професійній діяльності), мовна компетенція (інтегрує ставлення, мотивацію, знання особливостей мови, її використання

та нерозривно пов'язана з принципами комунікативної поведінки), перекладацька діяльність (потреба перекладу постійно виникає при роботі з іншомовними джерелами, особливо важливе місце у професійній діяльності займає фаховий переклад), оновлення знань (поповнення бази навчального матеріалу для вивчення іноземних мов має бути постійно діючим процесом).

На нашу думку, основні вимоги до інтегративного навчання іноземних мов у професійній підготовці фахівців сфери туризму передбачають всезагальність і ступеневість формування іншомовної компетентності на основі інтегративного підходу.

Розробляючи основні засади інтегративного підходу до вивчення іноземних мов у професійній підготовці фахівців міжнародного туризму, ми спиралися на визначення, запропоноване І. М. Козловською, за яким суть інтегративного підходу до навчального процесу відрізняється від інших підходів (наприклад, міжпредметного) тим, що встановлення зв'язків між знаннями йде не від перебудови існуючих навчальних планів і програм, а шляхом дидактичного обґрунтування та перетворення реально існуючих зв'язків між поняттями, явищами, науками тощо.

У навчально-виховному процесі вивчення іноземної мови і професійна підготовка мають утворювати єдину систему, в якій інтеграція знань виступає не лише як чинник, що координує, тобто регулює зв'язки між навчальними дисциплінами та методами навчання, а й забезпечує глибоку взаємодію знань, сприяє формуванню світогляду та засвоєнню професійних знань у єдності з розвитком іншомовної компетенції майбутнього фахівця сфери туризму.

Основними напрямами реалізації іншомовної компетентності у професійній діяльності фахівців міжнародного туризму є туристичні послуги, туристична інформація, обробка туристичної інформації, розповсюдження та реклама туристської інформації, науково-дослідна та пошукова діяльність у сфері туризму тощо. Це зумовлює виконання відповідних функцій забезпечення видавничої діяльності, діяльності готелів, пансіонатів, санаторіїв, а також електронного маркетингу в галузі туризму, забезпечення інформаційно-довідкової та інформаційно-рекламної діяльності в галузі туризму, комп'ютерну обробку туристичної інформації, підготовку та проведення екскурсій, планування маршрутів та турів, формування банків даних туристичної інформації тощо. Ці функції передбачають дотримання певних вимог до знань та вмінь, які повинні бути інтегрованими за проблемним принципом, який визначається їх професійним спрямуванням, структуруватися за рівнем компетенції володіння іноземними мовами для фахівців різних професій та освітньо кваліфікаційних рівнів, передбачати постійне оновлення знань та вмінь з іноземних мов згідно оновлення професійних вимог і функцій у сфері туризму.

Інтегративний підхід до вивчення іноземних мов передбачає визначення базових положень такого навчання, виявлення специфіки інтегративного навчання іноземних мов у професійній підготовці фахівців сфери туризму та розробки організаційно-методичного забезпечення інтегративного навчання.

Викладене дало підстави для обґрунтування базових положень інтегративного навчання іноземних мов у професійній підготовці фахівців сфери туризму:

- доцільною є наявність варіативних курсів іноземної мови, залежно від спеціалізації майбутніх фахівців і забезпечення професійної спрямованості навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах;
- здатність студентів застосовувати знання та уміння у професійній діяльності оптимально формується в процесі інтегративного навчання;
- інтегративне навчання іноземних мов на основі фахової підготовки передбачає оптимальне поєднання змісту професійно орієнтованих дисциплін та іноземних мов та сприяє розвитку особистості майбутнього фахівця сфери туризму;

- інтеграція фахових та іншомовних компетенцій майбутніх фахівців сфери туризму базується на розвитку історичних надбань та сучасних світових стандартів освіти;
- іншомовна компетентність фахівця сфери туризму є повноцінним компонентом цілісної системи його професійної освіти і формує основу його фахових знань;
- на основі інтегративного підходу до навчання майбутніх фахівців сфери туризму передбачається ступеневість туристичної освіти;
- необхідна координація зусиль викладачів фахових дисциплін та іноземних мов у розробці інтегративних навчальних програм.
- навчальні курси іноземних мов повинні орієнтуватися на практичні потреби студентів, їх інтереси і запити;
- перспективним є інтегративне навчання шляхом викладання низки фахових дисциплін іноземними мовами як інтегративних курсів;
- у підготовці фахівців сфери туризму інтегративне навчання іноземної мови має спиратися на можливості використання інноваційних та інформаційних технологій.

Основними вихідними ідеями інтегративного навчання іноземних мов у професійній підготовці є акцентування значущості не лише змісту професійних знань, але й необхідних на даному етапі навчання знань та умінь з іноземних мов; виявлення функцій та умов ефективного впровадження інтегративного навчання іноземних мов у навчально-пізнавальний процес професійного навчального закладу певного профілю та розробка його організаційно-методичного забезпечення.

До подальших напрямів дослідження цієї важливої проблеми вважаємо за доцільне внести такі як розробка проблеми диференціації іншомовної підготовки фахівців сфери туризму за освітньо-кваліфікаційними рівнями та специфікою окремих спеціальностей.

Література

1. *Богослова А. С.* Направления в обучении иностранным языкам в колледжах по туризму в связи с изменениями, наступившими в туристической отрасли / А. С. Богослова // Туризм на пороге XXI столетия: освіта, культура, екологія: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — К. : КІТЕП, 1999. — С. 166–169.
2. *Дегтяренко Л. Н.* Научно-методическое основание профессионально ориентированного обучения иностранным языкам / Л. Н. Дегтяренко, Л. Д. Щербакова // Сучасні технології викладання іноземних мов у професійній підготовці фахівців : Збірник наукових статей. — К. : Київ. інс-т туризму, економіки і права, 2000. — С. 217–218.
3. *Кайтан Н. В.* Інтеграційний підхід до підвищення ефективності навчання іноземної мови в київському інституті туризму, економіки і права / Н. В. Кайтан // Наукові записки КІТЕП / Щорічник. Випуск 1. — К. : Укр. Центр духовної культури, 2001. — С. 331–337.
4. *Квартальнов В. А.* Иностранный туризм. — М. : Финансы и статистика, 1999. — 312 с.
5. *Козловська І. М.* Теоретико-методологічні та методичні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи (дидактичні основи). — Львів : Світ, 1999. — 302 с.
6. Педагогіка туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко. — К. : Слово, 2004. — 296 с.
7. *Сасімова В. В.* Питання активізації навчального процесу при навчанні іноземних мов на факультетах туристичного профілю / В. В. Самісова // Туризм у ХХІ столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: Матеріали II-ої Міжнародної науково-практичної конференції. — К. : Знання України, 2002. — С. 446–451.
8. *Хмілярчук Н. С.* Вимоги до знань та умінь фахівців з туризму при роботі з іншомовними джерелами інформації / Н. С. Хмілярчук // Вісник Львівського інституту економіки і туризму : Зб. наук. ст. — Львів, 2005. — № 1. — С. 217–221.
9. *Шищенко П. Г.* Модель спеціаліста в сфері туризму / П. Г. Шищенко // Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — К. : КІТЕП, 1999. — С. 134–137.

10. Яковлева Е. Язык для специальных целей. Теория и практика // Новейшие методы преподавания иностранных языков студентам неязыковых специальностей вузов. — М. : Издательство Московский университет, 1991. — С. 5–14.

Баглай О. И., Матвіїв-Лозинська Ю. О.

**ОСОБЕННОСТИ ИНТЕГРАТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ
ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ
СФЕРЫ ТУРИЗМА**

В статье обоснованы базовые положения интеграции знаний и умений иностранного языка и профессионально ориентированных дисциплин в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов отрасли туризма.

Ключевые слова: интегративное обучение, иностранные языки, высшее учебное заведение, специалисты сферы туризма

Bahlaj O. I., Matviiv-Lozynska Yu. O.

**FEATURES OF COMBINED FOREIGN LANGUAGE STUDIES
FOR FUTURE SPECIALISTES OF TOURISM SPHERE**

This article enlightens basic positions of the integration of knowledge and skills of foreign language and professionally oriented disciplines in the process of professional training of future tourist specialists.

Key words: integrative teaching, foreign languages, higher educational establishment, tourist specialists.

УДК 378.811.1

Баглай О. І.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті обґрунтовано педагогічні умови інтеграції технологій навчання у професійній підготовці студентів вищого навчального закладу та конкретизовано їх на прикладі вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: інтеграція, технології навчання, іноземна мова, вищий навчальний заклад.

У сучасних умовах зростають вимоги до професійної підготовки фахівців у різних типах навчальних закладів. Особливої уваги заслуговує дослідження інноваційних технологій навчання, які спрямовані на отримали чіткого запланованого результату навчання, з урахуванням особливостей конкретної спеціальності. Водночас рівень професійної підготовки, зокрема у сфері туризму, не повністю задовольняє вимоги сучасного суспільства та ринку.

В «Основних напрямах досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні» зазначається важливість досліджень теоретичних зasad інтеграції змісту компонентів професійного навчання за виробничими галузями. Реформування туристичної освіти в Україні базується на таких нормативних положеннях, викладених у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про туризм»; Постанові Кабінету Міністрів України, «Про заходи подальшого розвитку туризму» та ін.

У навчально-виховному процесі виняткову роль відіграє вибір та поєднання технологій навчання, в ході чого розв'язується комплекс дидактичних задач. Пошукове засвоєння знань, умінь, навичок, а саме цього вимагає інтеграція знань, вивчення багато-аспектичних об'єктів, передбачає насамперед розв'язання студентами проблем і проблемних ситуацій, застосування знань у нестандартних умовах, творчі практичні роботи тощо. Виступаючи як інтегруючий фактор, технології навчання повинні насамперед бути спрямовані на те, щоб допомогти студентові в умовах переносу знань і вмінь із однієї галузі в іншу [7].

Концепція викладання іноземних мов в Україні [1] передбачає поглиблена оволодіння іноземною мовою, зокрема професійне і прикладне. Причому на першому етапі студенти оволодівають загальнонауковим, побутовим і діловим мовленням, а на другому — спеціалізованим.

Огляд проблематики технологій навчання дозволяє зрозуміти технологію як динамічний процес формування людини, який заснований на постійному виборі змісту, способів діяльності викладача та студента, а також на виборі таких умов, щоб вихованець сприймав навчання як процес, в якому він бере особисту участі. З аналізу видно, наскільки складна проблема розуміння технології і як вона спрощується у всіх класифікаціях технологій. Загальноприйнятої класифікації поки що немає, а в спеціалізованій літературі пропонуються класифікації технологій на таких основах: за характером цілеспрямованості, змісту педагогічного процесу, організації пізнавальної діяльності, ступенем новизни тощо.

У психолого-педагогічній та спеціальній літературі неодноразово вказувалося на необхідність розробки теоретичних основ та використання педагогічних технологій, вдосконалення існуючих технологій навчання (В. І. Бондар, О. Г. Мороз, О. Я. Савченко, Г. К. Селевко, С. О. Сисоєва та ін.), зокрема це дослідження, які проводили І. М. Богданова (професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій), О. С. Гохберг (проблема розробки та реалізації

гнучких педагогічних технологій навчання у ВНЗ), О. В. Євдокимов (нові педагогічні технології організації навчання студентів), Л. Г. Кайдалова (педагогічні технології формування професійних умінь і навичок студентів вищого фармацевтичного закладу), В. П. Каленська (педагогічна технологія формування екологічного мислення старшокласників), О.О. Кіашко (інноваційні педагогічні технології підготовки молодших спеціалістів у професійно-технічних навчальних закладах I-II рівнів акредитації), М. І. Лазарев (теоретичні і методичні засади моделювання змісту загальноінженерних дисциплін для технологій навчання студентів), А. А. Слободянюк (науково-методичні основи створення та використання комплексу технологій навчання і професійній підготовці студентів технічного ВНЗ), І. О. Смолюк (розвиток педагогічних технологій у вищих закладах освіти України) та ін.

Досліджуються також інноваційні підходи до вивчення іноземної мови у підготовці фахівців (О. М. Акмалдинова, О. О. Письменна, Т. В. Алексєєва, Р. О. Гришкова, Т. В. Ваклюк, О. В. Палка, О. Г. Пиндик, О. Б. Плотнікова, О. Л. Полякова, Л. Г. Рошина, Т. І. Труханова та ін.). Незважаючи на вагомі результати цих досліджень, існують суперечності між вимогами суспільства до сучасного фахівця та рівнем його підготовки у навчальному закладі, науково обґрутованими положеннями щодо інтегративності змісту та процесуального забезпечення навчання та нерозробленістю конкретних шляхів їх реалізації. Якщо інтегративним формам навчання (інтегровані заняття, інтегровані курси чи дні) приділялась увага в науково-педагогічній та методичній літературі, то технології навчання за інтегративного підходу до навчання є практично недослідженими.

Мета статті — обґрунтувати педагогічні умови інтеграції технологій навчання у професійній підготовці студентів вищого навчального закладу та конкретизувати їх на прикладі професійно орієнтованих та гуманітарних дисциплін.

Висока продуктивність і якість навчання майбутніх фахівців залежать від вдалого вибору технологій навчання. Щоб процес відбору технологій відбувався системно, з урахуванням логіки окремих навчальних дисциплін, викладач повинен мати достатньо розвинені системно-модельюючий і рефлексивний рівні власної педагогічної діяльності. Вихід на технологічний рівень навчального процесу свідчить про високий рівень методологічної культури викладача і його уміння адаптувати технології навчання до конкретних умов [2:180].

На думку І. М. Козловської [6] у різноманітних формах і на різних рівнях інтегративні технології не підribaють предметної системи навчання, проте дають можливість значно розширити та варіювати його зміст. Розширеній діапазон базових знань і цільових дозволяє ефективніше використати загальноприйняті технології, методи та прийоми навчання, апробувати нові. У свою чергу, технології навчання також можуть використовувати весь арсенал дидактичних методів, проте з іншими смисловими наголосами. Серед різноманітних технологій навчання доцільно відбирати ті, які об'єктивно поєднуються з ідеєю інтегрування знань. Насамперед, це технології, за характером змісту педагогічного процесу, цілеспрямованістю педагогічного процесу, на основі реконструювання операційно-діяльнісного компонента та інші.

Специфічною особливістю іноземної мови є негативне, суб'єктивне ставлення до неї, яке сформувалося у студентів, як до дуже важкого предмета, що не піддається в умовах шкільного і вузівського навчання оволодінню. Однак трудність полягає у щоденній і систематичній вмотивованій роботі. На думку І. Кобяцької, мета вивчення іноземної мови завжди повинна бути конкретною, відчутною, необхідною для студента. Відповідно, при правильній організації викладання навчальних задач, які мають комунікативну цінність для студентів, вона може бути засвоєна у процесі адекватного

педагогічного спілкування викладача зі студентами не менш ефективно, ніж будь-яка інша навчальна дисципліна [5, с.83].

Ефективність вивчення іноземної мови залежить від емоційно-вольової сфери, яка передбачає: розвиток емоцій почуттів волі; врахування позитивних і негативних емоцій; забезпечення умов для гарного настрою; формування вищих почуттів (моральних, інтелектуальних, естетичних), волі і умінь переборювати труднощі, таких рис особистості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, витримка, сміливість [10].

Ми виділили основні завдання, які необхідно вирішити при виборі технологій навчання: проаналізувати логічну структуру і зміст навчального матеріалу; встановити необхідний рівень засвоєння навчального матеріалу; визначити умови навчання; встановити інтегративний компонент змісту навчального матеріалу; розробити систему інтегративних технологій; адаптувати системи технологій до конкретних умов навчання. Вибір технологій навчання залежить від цілі та завдань навчання, закономірностей й принципів навчання та умов, які витікають із них, можливостей студентів, можливостей педагогів, змісту і методів певної науки, предмета і теми. Вибір технологій навчання складається з таких етапів:

- проектування цілей, відбір змісту, методів, елементів навчання студентів, методик для встановлення результативності навчання залежно від різних чинників і умов;
- проектування комфортних умов для реалізації методів;
- проектування критеріїв досягнення цілей навчання;
- проектування варіантів змісту і структури дисципліни, блоку дисциплін, засобів навчання для конкретної дисципліни;
- проектування і вибір варіанту системи технологій навчальної дисципліни;
- проектування технологій проведення конкретних лекцій, практичних занять і семінарів, лабораторних робіт (навчально-творчі, ситуаційні задачі і завдання, дидактична і ділова гра тощо);
- аналіз результатів і коректування технологій;
- моніторинг якості навчання.

Н. С. Нечаєва обґруntовує інтеграцію традиційних і інноваційних методів навчання іноземній мові при формуванні навичок самоуправляючого навчання у студентів [9]. Стосовно сфери навчання іноземним мовам потрібно зазначити, що має місце плюралізм методів викладання іноземних мов в різних типах навчальних закладів, і це дає можливість застосовувати всі види технічних засобів навчання, в тому числі й комп'ютерні електронні курси, які стимулюють активність учнів при вивчені іноземних мов.

Інтегровані технології навчання потребують і великих затрат часу, що, інколи, при не виваженому їх застосуванні може бути перешкодою для досягнення навчальної мети заняття. Наприклад, на заняттях типу повідомлення нових знань пропонується використовувати елементи методу модерації, мозкової атаки (генерації ідей), непевної ситуації, що примушує наблизжувати процес пізнання студентів до пошукової, дослідницької діяльності та вміння формувати і відстоювати власну позицію, аналізувати. Готуючись до лабораторно-практичних робіт викладачу варто звернути увагу на такі інтерактивні методи роботи, як робота малим групами, кластер, «кошик набутих знань», конструктивна критика, коло спілкування, ситуація успіху. Завдяки цьому без особливих проблем розв'язуються достатньо складні задачі. Але такий підхід ускладнює використання набутих знань та навичок при вивчені спеціальних дисциплін, де фігурують реальні об'єкти. Тому обов'язково передбачається виконання підсумкових робіт, розрахованих на реально працюючі моделі, деталі тощо [4].

На нашу думку, обґруntування інтегративного підходу до технологій навчання у професійній підготовці фахівців передбачає забезпечення таких педагогічних умов:

- визначення критеріїв вибору технологій навчання іноземних мов;
- обґрунтування наукової підстави для інтеграції технологій професійно орієнтованих та гуманітарних дисциплін у підготовці фахівця;
- виявлення особливостей інтеграції технологій навчання у професійній підготовці фахівців конкретного профілю, наприклад туристичної сфери;
- формування системи технологій навчання на основі інтегративного підходу до вивчення різноциклових дисциплін;
- розробка моделі інтеграції технологій навчання різноциклових дисциплін у підготовці фахівця конкретного профілю.

Інтегровані технології навчання відображають особливості освоєння наукової галузі, навчального предмету, теми і використовують для цього конкретні методи навчання. Покажемо це на прикладі вивчення іноземних мов, спираючись на розробки [3; 8].

Інтеграція комунікативного, граматико-перевідного та аудіо-лінгвального методів у блок інформаційно-комунікативних технологій.

Більшість випускників після закінчення мовного курсу в школі, інституті або аспірантурі можуть лише читати і перекладати іноземні тексти зі словником, іноді — писати на іноземній мові, і зовсім рідко — розмовляти нею. Тому важливим є комунікативний підхід до вивчення іноземної мови, при якому значна увага приділяється мовним навичкам.

Комунікативний метод спрямовується на одночасний розвиток основних мовних навичок (усної і письмової мови, граматики, читання і сприйняття на слух або аудіовання) в процесі живого, невимушеного спілкування. Лексика, граматичні структури, вирази чужої мови подаються студенту в контексті реальної, емоційно забарвленої ситуації, яка сприяє швидкому і міцному запам'ятовуванню матеріалу, що вивчається. Цей метод передбачає руйнування психологічного бар'єру між вчителем і учнем. Численні ігрові елементи у викладанні вносять пожвавлення в заняття, підтримують позитивний емоційний настрій студентів, посилюють їх мотивацію.

Комунікативні вправи створюють для студентів такі умови, за яких вони можуть застосувати свої знання в певних реальних ситуаціях. Тому рольові та мовні ігри і реальні життєві ситуації, які так широко застосовуються прибічниками інтенсивного навчання іноземної мови, є загальновживаною практикою на заняттях з іноземної мови.

Аудіо- та відеоматеріали є засобами ефективного вивчення іноземної мови. Систематичне й послідовне використання цих матеріалів при дотриманні дидактичного принципу «від простого до більш складного матеріалу» є головною запорукою успіху процесу навчання.

Технологія доповнюється аудіо-лінгвальним методом і водночас використанням лінгафонних курсів і лінгафонних класів. Прихильники аудіо-лінгвального методу вважали, що треба завчати граматичні і фразеологічні структури мови шляхом багаторазового повторення їх в готових учебових діалогах, і тоді, говорили вони, в потрібний момент ви будете вживати їх автоматично. Однак досвід багатьох показує, що в реальній ситуації людина, як правило, не може своєчасно і до місця вжити колись завченню фразу. Головними недоліками аудіо-лінгвального методу є відсутність зворотного зв'язку з носієм мови, неможливість в повсякденному спілкуванні обійтися тільки завченими фразами і оборотами. Однак, у інтегрованій технології з комунікативним методом, ці недоліки усуваються і якість вивчення іноземної мови покращується.

Інтегративна технологія на основі методу 25-го кадру, методу Ігоря Шехтера та методу Дениса Рунова. Так званий «метод 25-го кадру» часто подається як один з наймогутніших методів вивчення іноземних мов. Основою методу є підсвідоме сприйняття інформації у вигляді пар слів на рідній і англійській мовах. Але подібний

варіант простого запам'ятовування значення слів нічого не може дати при вивченні іноземних мов. Крім цього, і сама технологія 25-го кадру все частіше і частіше ставиться під сумнів. Але окремі аспекти цього методу доцільно інтегрувати з методом Ігоря Шехтера, який заснований на тому, що іноземна мова повинна сприйматися як рідна. Для реалізації на перших порах студентів вчать вираженню своїх думок у висловлюванні в різних гіпотетичних ситуаціях, а надалі додається і різний граматичний матеріал. Доповнюючи перші два методи методом лінгвіста і психолога Дениса Рунова, що базується на навчанні граматиці з використанням графічних символів і завченню нових слів за методом прямих асоціацій, можна досягнути інтегрального результату.

Зауважимо, що останні два методи окремо можливо застосовувати лише для дітей після відповідно 16 та 14 років. Однак у нашому випадку ми маємо справу зі студентською аудиторією, що знімає вікові обмеження. Використання вищеперелічених методів не окремо, а в межах однієї інтегрованої технології дозволяє суттєво покращити результати вивчення іноземних мов студентів вищих навчальних закладів.

Таким чином, ефективність підготовки студентів вищого навчального закладу можна значно підвищити, якщо в системі професійної освіти реалізувати інтеграцію технологій навчання професійно орієнтованих та гуманітарних дисциплін, яка базується на науково обґрунтованому поєднанні можливостей технологій навчання різноциклових дисциплін та позитивно впливає на якість навчальної діяльності. До подальших напрямів відносимо дослідження можливостей використання інтегрованих технологій навчання для фахівців конкретного профілю, зокрема туристичної сфери

Література

1. Бех П. О., Беркун Л. В. Концепція викладання іноземних мов в Україні (Проект) [Текст] // Іноземні мови. — 1996. — № 2. — С. 3–8.
2. Білик О. С. Проблема вибору технологій навчання у професійній освіті: інтегративний підхід [Текст] / О. С. Білик // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. — Випуск 10 / Редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2006. — С. 179–182.
3. Білик О. С. Інтеграція методів навчання в умовах неперервної професійної освіти : методичний посібник [Текст] / О. С. Білик / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України ; Львівський науково-практичний центр. — Львів, 2005. — 52 с.
4. Гомеля Н. Використання інтерактивних методів навчання педагогів професійної школи // Педагог професійної школи: Зб. наук. праць [Текст] / Редкол. : Н. Г. Ничкало та ін.; Упорядники : Н. Г. Ничкало, О. І. Щербак. — К. : Науковий світ, 2002. — Випуск VI. — С. 163–167.
5. Кобяцька І. Роль мотивації вивчення іноземної мови студентами технічних ВНЗ у період адаптації [Текст] // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2002. — № 5. — С. 82–88.
6. Козловська І. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи [Текст] : дидактичні основи. — Львів: Світ, 1999. — 302 с.
7. Ломако Л. І. Проблемно-пошукові методи навчання як інтегруючий фактор // Інтеграція елементів змісту освіти [Текст] : Матеріали Всеукр. конф. — Полтава, 1994. — С. 41–42.
8. Некоторые методы обучения иностранным языкам // <http://english4u.dp.ua>
9. Нечаєва Н. С. Интеграция традиционных и инновационных методов обучения иностранному языку при формировании навыков самоуправляемого обучения у студентов вузов // http://conf.stavsu.ru/YOUTH_SCI/SEC4/nechaeva.htm
10. Хмілярчук Н. С. Взаємодія викладача іноземних мов та студента у процесі підготовки фахівці в для сфери туризму [Текст] // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. — 2005. — Вип. 19. — Ч. 2. — С. 146–152.

Баглай О. І.

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ИНТЕГРАЦИИ ТЕХНОЛОГИЙ
ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ
УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ**

В статье обоснованы педагогические условия интеграции технологий обучения в профессиональной подготовке студентов высшего учебного заведения и конкретизированы на примере изучения иностранных языков в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: интеграция, технологии обучения, иностранный язык, высшее учебное заведение.

Bahlaj O. I.

**PEDAGOGICAL TERMS OF INTEGRATION OF TECHNOLOGIES
OF FOREIGN LANGUAGE STUDIES FOR STUDENTS
IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS**

This article enlightens pedagogical conditions of integration of foreign language teaching technologies in professional training of students of higher educational establishment and their concretization on the sample of foreign language teaching in higher educational establishments.

Key words: integration, teaching technologies, foreign language, higher educational establishment.

Розділ 8.
ПОДІЇ. ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

Муравська С. В.

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ТУРИЗМ І РЕКРЕАЦІЯ:
СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НАПЕРЕДОДНІ ЄВРО-2012»**

У контексті підготовки України разом із сусідньою Польщею до чемпіонату Європи з футболу перед нашою державою постала низка завдань. Вони пов'язані як і з підготовкою аеропортів, автошляхів та інших об'єктів транспортної інфраструктури, так зі розвитком мережі засобів розміщення закладів харчування, туристичних інтернет-ресурсів тощо. Необхідною передумовою у справі ефективної організації цього резонансного футбольного дійства є вивчення досвіду попередніх країн-організаторів та акумулювання професійних практичних надбань у теоретичні розробки. Цим завданням має опікуватися наука про туризм, яка перебуває нині в етапі свого становлення.

На жаль, в Україні, як і в багатьох інших країнах, практика в галузі туризму часто випереджає теорію, що нагадує ситуацію постійного «набивання гульок» у пошуках правильного шляху замість послідовного поступу згідно попередньо відслідкованих закономірностей. До того, деякі вчені вважають, що практика в галузі туризму є домінуючою порівняно з теорією, і на цій підставі заперечують необхідність теорії туризму, що, без сумніву, гальмує підготовку кваліфікованих кадрів. У свою чергу, Львівський інститут економіки і туризму з ініціативи ректора І. О. Бочана одним із своїх першочерговим завданням ставить дослідження туризму як окремої галузі наукових знань, без вирішення якого неможливо розв'язати проблему підготовки кваліфікованого персоналу для сфери туризму. Саме з цією метою в інституті постійно організовуються конференції, круглі столи, семінари тощо.

Не стала винятком і науково-практична конференція «Туризм і рекреація: стратегія розвитку напередодні Євро-2012», яка відбулася 14 квітня 2010 р. у Львівському інституті економіки і туризму. Вона мала на меті окреслити основні завдання і проблеми підприємств туристичної індустрії напередодні ЄВРО-2012, впровадження інноваційних технологій у туристичний бізнес створення туристичних продуктів до Євро-2012 та низку інших питань. Захід був організований за підтримки Міністерства освіти і науки України, Львівської облдержадміністрації, Львівської асоціації розвитку туризму та Департаменту з підготовки Євро-2012 Львівської міської ради.

До участі в конференції направили своїх делегатів Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київський національний торговельно-економічний університет, Львівський національний університет ім. І. Франка, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Національний університет «Львівська політехніка», Ужгородський національний університет, Львівський національний аграрний університет, Черкаський державний технологічний університет, Закарпатський державний університет, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Мукачівський державний університет, і, безумовно, господарі заходу. Із заявлених 52 учасників частина приймала участь заочно.

Пленарне засідання конференції розпочалося виступом ректора інституту І. О. Бочана про національні особливості сучасного ринку туристичних послуг. Увагу присутніх викликало питання підготовки кадрів туристичного супроводу та обслуговування до Європи–2012 (Г. І. Михайличенко) і в контексті цього сучасні тенденції та пріоритетні напрямки розвитку туризму (Л. М. Чепурда), стан та проблеми функціонування туристично-інформаційних центрів Західної України (Ю. В. Зінько), моніторинг рекреаційного середовища як інструмент реалізації принципів збалансованого туризму (Я. С. Коробейникова), екологічні проблеми туристичної діяльності на природоохоронних територіях (на прикладі Яворівського національного природного парку) (І. В. Кучинська, М. Я. Бомба, І. П. Любинець).

Актуальні питання туристичної галузі напередодні футбольного дійства 2012 р. продовжили обговорювати у секційних засіданнях. Перша секція під керівництвом завідувача кафедри міжнародної економіки та інвестиційної діяльності Львівського інституту економіки і туризму І. І. Дідовича більш предметно дискутувала про сучасні тенденції та основні завдання туристичної галузі в контексті Євро–2012. Натомість об'єктом уваги учасників другої секції, проведення якої курував завідувач кафедри оздоровчого харчування, екології і безпеки туризму ЛІЕТ М. С. Бомба, були проблеми рекреаційно-туристичного потенціалу України та шляхи його використання.

Проаналізувавши і обговоривши комплекс питань стосовно сучасного стану, проблем та перспектив розвитку туризму в Україні напередодні Чемпіонату Європи з футболу 2012 р. учасники науково-практичної конференції прийняли такі рекомендації:

1. Об'єднати зусилля всіх зацікавлених сторін: представників туристичного бізнесу, органів влади, освітніх та наукових закладів, громадських організацій навколо концепції формування національного туристичного бренду та його просування на міжнародному туристичному ринку.

2. Створити концепцію просування України як туристичної держави та її найкращих туристичних центрів у світовому медіа-просторі, приділивши особливу увагу розвитку засобів на основі мережі Інтернет, в т. ч. іноземними мовами, випуску високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу, створенню ефективної мережі інформаційно-маркетингових служб при туристично-інформаційних центрах, які вивчатимуть та прогнозуватимуть попит на туристичні послуги.

3. Активізувати українсько-польську співпрацю між суб'єктами туристичної діяльності, зокрема у сфері створення спільних туристичних продуктів та їх просування на ринок, підготовці спільної рекламно-інформаційної продукції мовами країн Євросоюзу, презентації спільних стендів на міжнародних виставкових заходах тощо

4. Продовжити роботу в напрямку вдосконалення нормативно-правової бази туризму, зокрема щодо вдосконалення переліку основних видів туризму, законодавчо закріпити чіткі визначення окремих видів туризму та їх класифікацію (за цільовою аудиторією, за метою подорожі), з метою уникнення плутанини термінів та двозначності їх трактування.

5. Детально вивчити досвід Португалії та Німеччини, які були господарями проведення чемпіонатів ЄВРО в минулому, зокрема щодо прогнозування очікуваної кількості туристів, диверсифікації засобів розміщення, впровадження електронних інформаційних та автоматизованих систем бронювання місць тощо.

6. Координувати зусилля навчальних закладів приймаючих міст щодо кадрового забезпечення фахівців туристичної галузі, здійснення програми підготовки волонтерів для ЄВРО–2012, підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу тощо.

7. Активізувати роботу по створенню спеціалізованих туристичних маршрутів, розрахованих на різні види туризму та різні цільові групи, із використанням багатого

рекреаційно-туристичного потенціалу Західного регіону України, його природних та історико-культурних ресурсів. Сприяти підвищенню ролі внутрішнього туризму у загальній структурі туристичних потоків в Україні.

8. Створити загальнодержавну систему туристично-інформаційних центрів із підключенням їх баз даних у єдину всеукраїнську мережу, яка надаватиме актуальну інформацію для українських та іноземних туристів.

9. Акцентувати увагу суб'єктів туристичної діяльності на проблемах збереження туристичних ресурсів та їх невиснажливого використання, необхідності визначення рекреаційної ємності території, дотримання правил і норм екологічної безпеки при плануванні та розбудові туристичної інфраструктури.

10. Вищим навчальним закладам продовжити роботу по оптимізації та вдосконаленню структури, змісту навчальних планів за спеціальностями «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа» з метою формування якісних знань і професійних компетенцій фахівців для сфери туризму з конкурентними перевагами на ринку праці.

11. Започаткувати створення національного списку об'єктів нематеріальної культурної спадщини України та ініціювати визначення переліку об'єктів, що могли б претендувати на включення до списку Світової нематеріальної спадщини ЮНЕСКО.

12. Реалізувати масштабні заходи щодо реставрації та збереження пам'яток історії, культури, відтворення традицій і звичаїв народу з метою розвитку етнокультурного туризму.

Науковці сказали своє слово. Будемо сподіватися, що вище перераховані рекомендації все-таки будуть почуті високопосадовцями і знайдуть своє застосування у загальній стратегії підготовки футбольного свята.

Mуравська С. В.

**НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«ТУРИЗМ И РЕКРЕАЦИЯ: СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ
НАКАНУНЕ ЕВРО-2012»**

Muravska S. V.

**SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE
«TOURISM AND RECREATION: THE STRATEGY
OF DEVELOPMENT IN EVE EURO-2012»**

ВІСНИК

Львівського інституту економіки і туризму

Головний редактор: *Бочан І. О.*

Літературний редактор *Гусак І. П., Муравська С. В.*

Комп'ютерне верстання та дизайн обкладинки: *Василишин Т. М.*

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 12765-1649Р

Підписано до друку 22.05.09. Формат 70x100/16.

Папір офсетний. Гарнітура «Таймс Нью Роман».

Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 26,44.

Наклад 300. Замовлення № 02-07/10.

Львівський інститут економіки і туризму
79007, м. Львів, вул. Менцинського, 8
Тел.: 8(032)72-68-80, 8(032)294-95-78,
тел./факс: 8(032)72-20-94,
e-mail: lebk@org.lviv.net
nvidil@i.ua

Друк ТзОВ «Компанія «Манускрипт»»
79008, м. Львів, вул. Руська 16/3
Тел./факс. (032) 261-51-00